

شەرحی

الانموذج

عەللامە ((جارالله الزمخشری))

بە کوردی

دانراوی:

((مجد عبدالغني الأردبيلي))

روونکردنەوی:

م. کامهران سه لاهم رسول ههرووی

بێداچوونەوی:

ب. دکتۆر جەمیل عەلی سورجی
دکتۆر مەداح بەرزێوێ

منتدی اقرأ الثقافی
www.igra.ahlamontada.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شەرحی «الأنموذج» بە کوردی

بەرگی (١)

ته‌واوی مافه‌کانی ئەم کتێبه پاریزراوه بۆ بڵاوکردنەوه‌ی کوردستان
هیچ‌کەس و لایەنێک مافی لە‌چاپدانەوه‌ی هه‌مووی یان به‌شیکی
ئەم نۆسخه‌یه‌ی به‌ێ رێپێدانێ ده‌زگای چاپ و بڵاوکردنەوه‌ی کوردستان بۆ نییه
ئەم مافه‌، وه‌رگێڕان و نووسینه‌وه‌ و تۆمارکردن له‌سه‌ر سی‌دی و مێمۆری و
دانانی له «فه‌زای مه‌جازی» ش، به‌ هه‌ر فۆرماتێک بێت، ده‌گرێته‌وه‌.
له‌گه‌ڵ سه‌رپێچکار به‌پێی یاسا هه‌ڵسوکه‌وت ئە‌کرێت

سرشناسه	:	اردبیلی، محمد بن عبدالغنی، - ۶۴۷ق.
عنوان قراردادی	:	شەرحی «الانموذج» به کوردی، شرح، کردی
عنوان و نام پدیدآور	:	شرح‌الانموذج فی‌النحو/ تالیف جمال‌الدین محمد بن عبدالغنی‌الاردبیلی؛ شرح، کامه‌ران سه‌لام ره‌سوول هه‌رووتی . سنندج : کردستان، ۱۴۰۲ ۳۶۰ص.
مشخصات نشر		۹۷۸-۹۶۴-۹۸۰-۴۹۵-۸
مشخصات ظاهری		فیا
شابک		زبان کردی.
وضعیت فهرست نویسی		یادداشت
یادداشت		یادداشت
یادداشت		یادداشت
موضوع		موضوع
موضوع		موضوع
موضوع		موضوع
شناسه افزوده		سلام رسول هروتی، کامران، ۱۹۸۴-
شناسه افزوده		زمخشری، محمود بن عمر، ۴۶۷ - ۵۳۸ق . الانموذج فی‌النحو . شرح
شناسه افزوده		زمخشری، محمود بن عمر، ۴۶۷ - ۵۳۸ق. المفصل
رده بندی کنگره		PJ۶۱۵۱
رده بندی دیویی		۴۹۲/۷۵
شماره کتابشناسی ملی		۸۵۲۳۵۵۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی		فاپا

شەرحی «الأَنموذج»ی

عەللامە «جارالله الزّمخشری»

بە کوردی

دانراوی:

«محمد عبدالغني الأردبيلي»

پروونکردنەوێ:

م. کامەرەن سەلام پەسوول هەرووتی

پێداچوونەوێ:

دکتۆر مەدح بەرزێوێی

پ. دکتۆر جەمیل عەلی سورچی

ئەندامەت گۆرستان
سەنە

شەرحی «الأنموذج» بە کوردی بەرگی (١)

✓ ناوی کتیب (نام کتاب):	شەرحی «الأنموذج» بە کوردی
✓ دانەر (نویسنده):	جارالله الزمخشري - محمد عبدالغني الأردیلي
✓ لیکدانەوه (شرح و تحقیق):	م. کامه‌ران سه‌لام په‌سول هه‌رووی
✓ پێداچوونه‌وه (بازخوانی):	دکتۆر جه‌میل عه‌لی سورچی - دکتۆر ماح‌د به‌رزێوه‌یی
✓ دیزاین و هه‌له‌گری به‌شی کوردی (صفحه‌آرایی و ویراستاری قسمت کوردی):	مه‌لا په‌فیک پۆسته‌می
✓ که‌په‌تی چاپ (نویت چاپ):	یه‌که‌م (اول) / ١٤٠٢ ش ٢٠٢٢ ز
✓ ژماره‌ی چاپکراو (تیراژ):	١٠٠٠ به‌رگ (جلد)
✓ ژماره‌ی لاپه‌ره و قه‌واره (تعداد صفحات):	٣٧٢ لاپه‌ره (صفحه‌ی وزیر)
✓ ده‌زگای چاپ و بڵاوکردنه‌وه (ناشر):	بڵاوکردنه‌وه‌ی کوردستان (انتشارات کوردستان)
✓ شابک:	٩٧٨ - ٩٦٤ - ٩٨٠ - ٤٩٥ - ٨

ستندج - چهارراه شهدا - پاساژ عزتی - انتشارات کوردستان - تلفن: ٠٨٧٣٣١٦٥٣٨٢
سنه - پاساژی عیززه‌تی - بڵاوکردنه‌وه‌ی کوردستان - ته‌له‌فون: ٠٨٧ ٣٣١٦٥٣٨٢ +٩٨

ناوه روک

- ئەى قوتابى ريزدار و خوشه ويست ۱۳
- پشتگيرى و په سندنامه ي يه كه م ۱۵
- پشتگيرى و په سندنامه ي دووهم ۱۷
- پيشكه شه: ۱۹
- سوپاس و پيزانين ۲۱
- پيشه كى ۲۳
- ژياننامه ي عه للامه زه مه خشه رى ۲۹
- ژياننامه ي عه للامه «عَبْدُ الْغَنِيِّ» ئه رده بيلى ۳۳

○ مُقَدِّمَةُ الشَّارِحِ

- پيشه كى ماموستا «محمّد عبد الغني» ئه رده بيلى ۳۵
- وانه ي يه كه م: پيناسه ي «الكَلِمَة» ۴۱
- پيناسه ي زانستى «نَحْو» له پرووى زمانه وانیه وه ۴۳
- سوود و قازانجى فيربوونى زانستى «نحو» ۴۵
- وانه ي دووهم: به شه كانى «كَلِمَة» ۵۲
- وانه ي سيههم: باسى پيناسه و چۆنيه تى دروستكردنى «كلام» ۵۶

• پیناسەى «إِسْنَاد» ٦٠

○ بَابُ الْإِسْمِ ٦٣

❏ وانەى چوارەم: پیناسەى «إِسْم» و نیشانەکانى ٦٣

• پیناسەى «إِسْم» له پرووى زمانەوانییەوه ٦٥

• پیناسەى «إِسْم» له پرووى زاراوەییەوه ٦٥

❏ وانەى پینجەم: بەشەکانى «إِسْم» ٧٣

• جیاوازی چییە له نیتوان «إِسْمُ الْعَلَمِ» و «الْمَعْرِفَةِ»؟ ٨١

• جیاوازی چییە له نیتوان «إِسْمُ الْجِنْسِ» و «التَّكْرِهَةِ»؟ ٨١

❏ وانەى شەشەم: باسى «إِسْمُ الْجِنْسِ» ٨٧

• باسى جوۆرەکانى «إِسْمُ الْجِنْسِ» ٨٩

❏ وانەى حەوتەم: باسى «الْعَلَمِ» ٩١

❏ وانەى هەشتەم: باسى «الْمُعْرَبُ» ١٠٠

• بۆچى «غَيْرُ الْمُتَصَرِّفِ» جەرپرە و تەنوبى لى قەدەغە کراون؟ ١٠٢

○ الْإِعْرَابُ ١٠٦

❏ وانەى نۆهەم: باسى «الإِعْرَابِ» ١٠٦

• پیناسەى «إِعْرَاب» له پرووى زمانەوانییەوه ١٠٨

• پیناسەى «إِعْرَاب» له پرووى زاراوەییەوه ١٠٨

❏ وانەى دەهەم: باسى ئیعرابى «كِلَا» و «كِلْتَا» ١٢٠

بۆچى ئیعرابى «كِلَا» و «كِلْتَا» بە حرووفانە؟ ١٢٢

❏ وانەى یازدەهەم: باسى ئیعرابى «الْمُثَنَّى» و «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ» ١٢٥

• بۆچى ئیعرابى «مُثَنَّى» و «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ» بە حرووفانە؟ ١٢٧

بۆچى ئیعرابى «مُثَنَّى» و «الْجَمْعُ الْمَذْكَرُ السَّالِمِ» بە «بَعْضُ الْحُرُوفِ»؟ ١٢٨

۱۳۲. وانهی دوازدههههه: باسی ئیعرابی «لَفْظِي» و «تَقْدِيرِي»

• باسی ههه ده به شه که ی «مُغْرَب»

۱۴۰. وانهی سیزدهههه: باسی «أَسْبَابُ غَيْرِ الْمُنْصَرِفِ»

۱۴۵. وانهی چواردهههه: چۆن «إِسْم» ده بیته به «غَيْرِ الْمُنْصَرِفِ»؟

۱۵۲. وانهی یازدهههه: چۆن ئیسمیکی «غَيْرِ الْمُنْصَرِفِ» ده بیته وه به «مُنْصَرِفِ»؟

○ بَابُ الْمَرْفُوعَاتِ ۱۵۷

۱۵۷. وانهی شازدههههه: باسی ئه و ئیسمانه ی که «مَرْفُوع» ده بن

• پیناسه ی «فَاعِل» له لای زانایانی زانستی «نَحْو»

۱۶۲. باسی جۆره کانی «فَاعِل»

۱۶۵. وانهی هه قدهههه: باسی «الْمُبْتَدَأُ» و «الْخَبَرُ»

پیناسه ی «الْمُبْتَدَأُ» و «الْخَبَرُ»

۱۶۷. وانهی هه ژدههههه: باسی «حُكْمُ الْمُبْتَدَأِ»

۱۷۰. وانهی نۆزدههههه: باسی «حُكْمُ الْخَبَرِ»

۱۷۲. وانهی بیستههه: باسی به شه کانی «خَبَر»

۱۷۸. وانهی بیست و یه کههه: باسی جۆره کانی «خَبَر»

ئه و شویتانه ی که دروسته «حَذَف» ی «ضَمِير» ی تیدا بکریته

۱۸۱. وانهی بیست و دوووهههه: باسی پینشکه وتنی «مُبْتَدَأ» له سههه «خَبَر»

۱۸۳. وانهی بیست و سییهههه: باسی «حذف» کردنی «مُبْتَدَأ» و «خَبَر»

۱۸۵. وانهی بیست و چوارههه: باسی «إِسْمُ بَابِ كَان»

۱۸۷. وانهی بیست و پینجههه: باسی «خَبَرُ بَابِ إِنَّ»

بۆچی ئهه شههش ههرفانه پینان ده گوتریت «الْحُرُوفُ الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ»؟

۱۸۹. وانهی بیست و شه شههه: باسی «حُكْمُ خَبَرِ الْحُرُوفِ الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ»

❏ وانهی بیست و حه و ته م: باسی «خَبِرُ لَا الَّتِي لِنَفِي الْجِنْسِ» ۱۹۵

مه رجه کانی کارکردنی «لَا الَّتِي لِنَفِي الْجِنْسِ» ۱۹۷

❏ وانهی بیست و هه شته م: باسی «مَا وَلَا الْمُشَبَّهَاتِ بِلَيْسَ» ۱۹۸

بۆچی «ما» و «لا» پێیان ده گوتریت «الْمُشَبَّهَاتِ بِلَيْسَ»؟ ۱۹۹

مه رجه کانی کارکردنی «مَا وَلَا الْمُشَبَّهَاتِ بِلَيْسَ» ۲۰۰

○ بَابُ الْمَنْصُوبَاتِ ۲۰۲

❏ وانهی بیست و نوو هه م: باسی «الْمَنْصُوبَاتِ» ۲۰۲

• باسی «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» ۲۰۴

پێناسهی «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» و جۆره کانی ۲۰۵

❏ وانهی سییه م: باسی «الْمَفْعُولُ بِهِ» ۲۰۹

پێناسهی «الْمَفْعُولُ بِهِ» ۲۰۹

❏ وانهی سی ویه که م: باسی «حَذَفُ» سی عامیلی «مَفْعُولُ بِهِ» ۲۱۰

❏ وانهی سی و دوو هه م: باسی «الْمُنَادَى» و جۆره کانی ۲۱۲

❏ وانهی سی و سییه م: باسی «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» ۲۱۶

❏ وانهی سی و چواره م: باسی «صِفَةُ الْمُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةُ» ۲۲۱

❏ وانهی سی و پینجه م: باسی «إِذَا وُصِفَ الْمُنَادَى بِأَبْنٍ» ۲۲۵

❏ وانهی سی و شه شه م: باسی و شهی «أَيُّ» ۲۳۰

❏ وانهی سی و حه و ته م: باسی «حَذَفُ حَرْفِ النِّدَاءِ» ۲۳۳

❏ وانهی سی و هه شته م: باسی «تَرْخِيمُ الْمُنَادَى» و مه رجه کانی ۲۳۶

پێناسهی «التَّرْخِيمُ» ۲۳۶

باسی مه رجه کانی ته رخیم کردنی «مُنَادَى» ۲۳۷

❏ وانهی سی و نوو هه م: باسی «الْمَفْعُولُ فِيهِ» ۲۴۲

❏ وانهی چله‌م: باسی «الْمَفْعُولُ مَعَهُ» ۲۴۷

❏ وانهی چله‌یه‌که‌م: باسی «الْمَفْعُولُ لَهُ» ۲۴۹

○ المُلَحَقَات ۲۵۱

❏ وانهی چله‌وه‌وه‌م: باسی «الْحَال» ۲۵۳

❏ وانهی چله‌وسپه‌ه‌م: باسی «أَحْكَامُ الْحَال» ۲۵۵

❏ وانهی چله‌وچواره‌م: باسی «التَّمْيِيزُ وَأَحْكَامُهُ» ۲۵۹

بێناسه‌ی «التَّمْيِيزُ» و جۆره‌کانی ۲۶۰

جیاوازی نێوان «حَال» و «تَمْيِيز» ۲۶۶

❏ وانهی چله‌وپی‌نجه‌م: باسی «الْمُسْتَثْنَى وَأَنْوَاعُهُ» ۲۶۸

• باسی جۆره‌کانی «مُسْتَثْنَى» ۲۶۹

حوکمی «مُسْتَثْنَى» به‌ وشه‌ی «مَاعَدَا» و «مَآخِلَا» و «لَيْسَ» و «لَا يَكُونُ» ۲۶۹

حوکمی «مُسْتَثْنَى» به‌ وشه‌ی «غَيْرَ» و «سَوَى» و «سَوَاءً» ۲۷۰

حوکمی «مُسْتَثْنَى» به‌ وشه‌ی «حَاشَا» و «عَدَا» و «خَلَا» و «لَا سِيَّما» ۲۷۱

باسی «مُسْتَثْنَى» به‌ وشه‌ی «إِلَّا» و جۆره‌کانی ۲۷۴

❏ وانهی چله‌وشه‌شه‌م: باسی «الْمُسْتَثْنَى الْمُقَدَّمُ» و «الْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ» ۲۸۲

❏ وانهی چله‌وه‌وته‌م: باسی «حُكْمُ كَلِمَةٍ غَيْرٍ» ۲۸۴

❏ وانهی چله‌وه‌ه‌شته‌م: باسی «خَبَرُ بَابٍ كَانَ» ۲۸۷

❏ وانهی چله‌ونۆه‌ه‌م: باسی «اسْمُ بَابٍ إِنَّ» ۲۸۸

❏ وانهی په‌نجا: باسی «اسْمُ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ» ۲۸۹

❏ وانهی په‌نجاویه‌که‌م: باسی «اسْمُ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ الْمُفْرَدِ» ۲۹۱

❏ وانهی په‌نجاودوه‌ه‌م: باسی «خَبَرُ مَا وَلَا بِمَعْنَى لَيْسَ» ۲۹۴

❏ وانهی په‌نجاوسپه‌ه‌م: باسی مه‌رجه‌کانی کارکردنی «مَا» و «لَا» ۲۹۶

○ بَابُ الْمَجْرُورَات

- ۲۹۹ وانەى پەنجاوچوارەم: باسى ئەو ئىسمانەى كە «مَجْرُور» دەبن ۲۹۹
- ۳۰۱ وانەى پەنجاو پىنچەم: باسى «الإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ» ۳۰۱
- ۳۰۴ وانەى پەنجاوشەشەم: باسى «الإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ» ۳۰۴
- ۳۰۷ وانەى پەنجاو حەوتەم: باسى «فَائِدَةُ الإِضَافَةِ الْمَعْنَوِيَّةُ» ۳۰۷
- ۳۱۰ وانەى پەنجاو هەشتەم: باسى «فَائِدَةُ الإِضَافَةِ اللَّفْظِيَّةُ» ۳۱۰
- ۳۱۴ وانەى پەنجاو نۆهەم: باسى «اِكْتِسَابُ التَّعْرِيفِ» ۳۱۴
- ۳۱۷ وانەى شەستەم: باسى «حَذْفُ الْمُضَافِ» ۳۱۷

○ التَّوَابِعُ

- ۳۱۹ وانەى شەست و يەكەم: باسى «التَّوَابِعُ» ۳۱۹
- ۳۲۰ باسى «التَّأْكِيدُ» ۳۲۰
- ۳۲۲ پىناسەى «التَّأْكِيدُ الْمَعْنَوِيُّ» ۳۲۲
- ۳۲۸ سوود و قازانجى «تَأْكِيدُ» ۳۲۸
- ۳۳۰ وانەى شەست و دوو هەم: باسى «الصِّفَةُ» ۳۳۰
- ۳۳۲ سوود و قازانجى «صِفَةُ» ۳۳۲
- ۳۳۴ وانەى شەست و سێهەم: باسى «وَصْفُ النِّكَرَةِ بِالْجَمَلِ» ۳۳۴
- ۳۳۸ وانەى شەست و چوارەم: باسى «مُوَافَقَةُ الصِّفَةِ لِلْمَوْصُوفِ فِي عَشْرَةِ أَشْيَاءَ» ۳۳۸
- ۳۴۲ وانەى شەست و پىنچەم: باسى «وَيُوصَفُ الشَّيْءُ بِفِعْلِ مَا هُوَ مِنْ مُسَبِّهِ» ۳۴۲
- ۳۵۰ وانەى شەست و شەشەم: باسى «بَدَلُ» و جۆرەكانى ۳۵۰
- ۳۵۳ سوود و قازانجى «بَدَلُ» ۳۵۳
- ۳۵۵ وانەى شەست و حەوتەم: باسى «أَحْكَامُ الْبَدَلِ» ۳۵۵
- ۳۵۹ وانەى شەست و هەشتەم: باسى «عَظْفُ الْبَيَانِ» ۳۵۹

- ٣٦١ سوود و قازانجی «عَطْفُ الْبَيَانِ»
- ٣٦٢ جیاوازی نیتوان «بَدَلْ» و «عَطْفُ الْبَيَانِ»
- ٣٦٣ وانه‌ی شه‌ست و نۆه‌ه‌م: باسی «الْعَطْفُ بِالْحُرُوفِ»
- ٣٦٤ جیاوازی نیتوان «عَطْفُ الْبَيَانِ» و «الْعَطْفُ بِالْحُرُوفِ»
- ٣٦٦ • له‌ کۆتاییدا
- ٣٦٧ • دانراوه‌کانی نووسه‌ر
- ٣٦٩ • سه‌رچاوه‌کان

ئەى قوتابى رېزدار و خوشەويست

بۇ فېربوونى زانستى «نحو» و تىگە يشتنى ئەم كىتەبە بە تەنھا پشت بە زانستى خۆت مەبەستە، بە لكو پىويستە لە خزمەت مامۇستايەكى شارەزا لە زانستە ئاليەكان ئەم كىتەبە وانه لە دواى وانه بخوینى و ياسا و «قَاعِدَة»-ەكان دەرخ بکەيت و پرۇزانە «مُرَاجَعَة»-يان بکەيتەو، چونکە وەکوو گوتراو «إِنَّمَا الْعِلْمُ بِالتَّعَلُّمِ» چونکە هينديك بابەت هەن ليرەدا زۆر بە کورتى ئاماژەيان پى کراو بۆيە پىويستە بە تەنھا پشت بە خویندەنەوئى ئەم كىتەبە نەبەستيت.

پشتگیری و په‌سندنامه‌ی یه‌که‌م

زانستی «نحو» زانستیکى زۆر گرنگ و پێویسته بۆ فێربوونی زمانى عه‌ره‌بى و تیگه‌یشتن له ده‌قه‌کانى قورئانى پیرۆز و فه‌رمایشته‌کانى پێغه‌مبه‌رمان - دروودى خوای له‌سه‌ر بیت-، وه‌هه‌روه‌ها بۆ تیگه‌یشتن له ده‌قى په‌رتووک‌ه‌کان که به‌ زمانى عه‌ره‌بى نووسراون، به‌ تایبەت بۆ مامۆستایانى ئایینى که پێویسته ئه‌م زانسته زۆر به‌ چاکى بزانی، بۆ ئه‌وه‌ی جوانتر و باشت‌تر له په‌رتووک و ده‌قى زانایانمان تێ‌بگه‌ن و بتوانن پاره‌ی دروست بۆ نووسینه‌کان بکه‌ن، زانایانمان له‌ کۆنه‌وه - به‌ تایبەت له‌ نێو کوردستان- زۆر باش له‌م پاستیه‌ تێ‌گه‌یشتوون، له‌به‌ر ئه‌وه‌ ده‌بینین هه‌ر له‌ کۆنه‌وه له‌ میتۆد و پرۆگرامى نێو حوجره‌کان زۆرترین فۆکس و ته‌رکیز له‌سه‌ر زانسته ئالییه‌کان بووه، وه‌کوو «النَّحْو، الصَّرْف، الْبَلَاغَةُ، الْمَنْطِقُ...».

وه‌ زانایانى کورد له‌م بواره‌دا ناوبانگیان ده‌کردووه، تا ئه‌و پاده‌یه‌ی که زیاتر له‌ زانا عه‌ره‌به‌کان له‌ زانستی «نحو» و زانستی «صَرْف» شاره‌زا و ئاگادارتر بوون، بۆ سه‌لماندنى ئه‌م پاستیه‌ش زانا چاکه‌کانى کوردستان به‌ ته‌دریس و نووسینی په‌راویزو په‌رتووک له‌م بواره‌ باشت‌ترین نمونه‌ی ئه‌م پاستیه‌ن، به‌ لک‌وو هه‌ر له‌ کۆنه‌وه زاناکانمان که سانی دانا و پڕ‌چوون له‌م بواره‌دا، وه‌کوو زانای گه‌وره ئیبنو‌حاجبى کوردی خاوه‌ن هه‌ردوو په‌رتووکی به‌ ناوبانگ: «الْكَافِيَةُ فِي عِلْمِ النَّحْوِ، وَالشَّافِيَةُ فِي عِلْمِ الصَّرْفِ» که ده‌یان شه‌رحیان له‌سه‌ر نووسراوه.

وه‌ یه‌کێک له‌و په‌رتووکانه‌ی که زۆر گرنگی پێ‌دراوه له‌ حوجره‌کانى کوردستان په‌رتووکی «شَرْحُ الْأَنْمُودَج»-ه له‌ زانستی «النَّحْو»‌دا که به‌ شیوازیکی زانستی و مه‌نه‌جی داریژ‌راوه، خاوه‌ن شیوازیکی سه‌هل و ئاسانه بۆ فێربوونی زانستی «النَّحْو»، وه‌ پرپه‌تی له‌ برێکی زۆر زانیاری ده‌رباره‌ی هه‌رسێ جۆره‌کانى وشه: «اسم، فِعْل، حَرْف» له‌ زمانى عه‌ره‌بى به‌ شیوازیکی ئاسان و زانستی.

لەبەر گرنىگىيى ئەم كىتەبە، بىرلە بەرپىزىمان مامۇستا «كامران سلام ھەروتى» ھەلساۋە بە شەپكەردى ئەم بەرتوۋكە بە زمانى كوردى و داۋاى لە من كەرد كە پىداچوۋنەۋەى بۆكەم، داۋاى پىداچوۋنەۋەم بۆشەپەچ و ۋەركىپەرنى بەرپىزىيان، دىلنىام كە مامۇستا تۋانىۋىيەتى شەپكەركى پاست و جوان و دروست بىكات بۆ بەرتوۋكە كە بە شىۋازىكى پروون و ئاسان بۆ تىگەيشتن، لەبەر ئەۋە پىم واپە ئەم شەپە شاپەنى بە چاپگە ياندەنە، چۈنكە مامۇستايان و فەقىيان سوۋدى زۆرى لى دەبىن.

ۋە ھىۋادارم مامۇستا «كامران سلام رسول» بەردەۋام بىت لە خەمەتەردن بە حوجرە و زانستە ئىسلامىيەكان لە رىگەى وانەگوتنەۋە و شەپكەردى بەرتوۋكەكانى مەنەھەجى حوجرە بە زمانى كوردى، بۆ ئەۋەى فەقىيان و ئەھلى عىلم زىاتەرتۋان سوۋدى لى ۋەركەن.

لەگەل رىز و خۆشەۋىستىم

ب. د. جەمىل عالى رسول سورجى

باگرى كۆلپىزى زانستە ئىسلامىيەكان / زانكۆى سەلاھەدىن ھەۋلەر - خانزاد

۲۰۲۳/۸/۱

پشتگیری و په‌سندنامه‌ی دووهم

به‌ناوی خوی خودای گه‌وره و میهربان، سوپاس و ستایش بۆ په‌روه‌ردگاری جیهان، که مرۆڅی پالاوته کردووه له ناو بوونه‌وه‌ران به عه‌قل و زمان، وه‌زانستی پئی به‌خشیوه به‌فیربوونی خویندنه‌وه و نووسینه‌وه‌ی زانسته‌کان به پینووسی په‌وان له لاپه‌ره‌ی تینووسه‌کان.

دروود و سه‌لام بۆ سه‌رپرۆخی پاک‌ی سه‌روه‌رو گه‌وره‌مان، سه‌رده‌فته‌ری پیغه‌مبه‌ران، تاج‌ی سه‌ری گشت ئه‌ولیا و پیاوچاکان، چه‌زهرتی «محمد المصطفی» ی پیش‌په‌وی ئوممه‌ت - دروودی خوی له‌سه‌ر بیت -، خاوه‌نی په‌وشتی جوان و پئی‌نیشاندەری گشت کاره‌ چاکه‌کان و خاوه‌نی موعجیزه‌ی قورئان، که لووتکه‌ی په‌وانبیزی و سه‌رچاوه‌یه بۆ زانسته به‌سووده‌کان، ئه‌و قورئانه پیرۆزه‌ی به‌زوبانی عه‌ره‌بی دابه‌زیوه بۆ سه‌ر سه‌ردار و خاته‌می پیغه‌مبه‌ران، سه‌رچاوه‌ی هیدایه‌ته و بناغه‌ی شه‌ریعه‌ته، بۆیه موسولمانان خزمه‌تیان کردووه به‌له‌به‌رکردن و خویندنه‌وه و ڕاڤه‌کردن و سوود و هرگرتن له زانسته‌کانی، بۆ جیگیربوونی ئیمان له ناو دلان.

بۆ پاراستنی ئه‌و قورئانه پیرۆزه و چاک خویندنه‌وه و تیگه‌یشتن له واتا جوانه‌کانی، پینووسه موسولمانان خویان فیری زمانی عه‌ره‌بی بکه‌ن و شاره‌زایی په‌یدا بکه‌ن له زانستی نه‌حو و سه‌رف، بۆیه گه‌لی موسولمانی کورد له سه‌ره‌تای موسولمانبوونی، به‌ویستی خۆی خزمه‌تی زۆری کردووه به‌قورئان و زانسته‌کانی، وه به‌هه‌زاران زانای تیدا هه‌لکه‌وتوووه که شاره‌زا بووینه له زانسته شه‌رعیه‌یه‌کان، وه‌کوو «ابن صلاح» شاره‌زووری و «ابن حاجب» ی کوردی، نۆده‌هی و به‌یتووشی و....

ئه‌و زانا به‌رزانه به‌چاوساگی و شاره‌زایی و لیها‌توویی په‌په‌روییان له مه‌زه‌به‌ی ئیمامی «شافعی» له شه‌ریعه‌تدا، وه له عه‌قیده و بیروبروودا په‌په‌روییان له عه‌قیده‌ی پیشه‌وا «ئه‌بولحه‌سه‌نی ئه‌شه‌ری» کردووه، که هه‌مان عه‌قیده‌ی ئیسلامی په‌سه‌نی پیغه‌مبه‌ری خۆشه‌ویستمان - دروودی خوی له‌سه‌ر بیت - به‌یارانی خۆی راگه‌یاندوووه.

زیاتر له هه‌زار ساله ئه‌و مه‌زه‌هب و عه‌قیده له نیو کوردان باوه، هیچ گرفتییکی نه‌بووه و میللته‌تی کورد کیشه‌ی ئایین و مه‌زه‌به‌ی نه‌بووه، زۆر جوان دینداری

کردوو، مامۆستایانی پێشوو بە دڵسۆزی و ئەمانەت ئەو دینە پاکەیان بۆ میللەتی کورد شی کردۆتەو، وە بە دەرس و وانە بە فەقیحانی خۆیان گوتیتەو، بۆیە کوردستان لە سایەی دینداری و نیازپاکی مەلا و فەقی، دینداریکی میانپەوی پەسەنی هەلبژاردوو، بۆیە دەبینین هەرچی زانا و دانا و سەرکرده و شاعیر و ئەدیب و پیاوی هەلکەوتووی هەبوو، هەموویان لەم حوجرانە پێگەشتوون، حوجرەکانی کوردستان سەرچاوەی زانست و هەستی کوردپەرورەری بوونە و هیچ بیروباوەڕیکی نامۆ و توندپەرەوی لەم حوجرانە بەرھەم نەھاتوو... چونکە مەنھەجیکی تۆکمە لەم حوجرانە دیراسە کراوە و خەلکی لە سەرلێشتیان و دڵەراوکی پاراستوو.

وە یەکیک لەو پەرتووکی پەسەنانەی کە مەنھەج بوو لە حوجرەکانی کوردستان پەرتووکی «شرح الأنموذج» بوو لە زانستی نەحوی عەرەبی کە فەقیحانی کوردستان لە دێر زمانەو و تائێستا هەر بەردەوامە و پەرتووکیکی زۆر بەسوودە لە بواری خۆیدا، بەلام بە کوردی نەکراو، تا بۆیە بۆ پێشمان مامۆستا «کامران سلام هەروتی» دەستی هیممەتی لێ هەڵمائی و وەری گیرایە سەر زمانی شیرینی کوردی، بۆ ئەوێ فەقیحەکانی کوردستان لێ سوودمەند بن، کاریکی زۆر چاکی کردوو، وە جوان بەم ئەرکە هەستاو، خودا جەزای بەخیری بداتەو، شایستەیی ئەوێ کە بەم شیوەیە بە دەرس بخوێندرێت.

لە سەر دەمی ئیمڕۆدا بۆ پاراستنی یەکپیزی ئایینی و دینداری راستەقینەیی ئیسلامی میانپەرە و پاراستنی گەنجەکانمان لە هەموو مەترسییەکی هزری و پاراستنی ئاسایشی نەتەو و عێمان، پێویستە بگەرێنێتەو بۆ سەر ئەو مەنھەجە پەسەنەیی کە لە کوردستان دەخوێندرا و دەبێت پەرەیی پێ بدرێت، هیوادارم وەزارەتی ئەوقاف زیاتر بایەخ بە حوجرەکانی کوردستان بدات، چونکە زانستی راستەقینە و بەسوود لەم حوجرانە دەست دەکەوێت، هەر وەها ئەم حوجرانە زامانی پاراستنی هزر و ئایینی گەنجەکانمان و کلیلی پاراستنی ئاسایشی نەتەو و وڵاتە کەمان.

«وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ»

د. مەلاح مەلا محمد بەرزێوەیی

٢٠٢٣/٧/١٠

پیشکشه شه:

- به هاوړې و برای خوښه وېستم ماموستا مه لا «عبد الخالق حسن» شیره یی جوانه مهرگ^(۱).

- به دایکی نازیز و باوکی خوښه وېستم که منیان کرد به خزمه تکاری زانست و شریعت و به خوشك و برا به پریزه کانم.

- به هموو نه و ماموستا به پریزانه ی که رڼو گاریک له خزمه تیان به هره مه ند بووم، به تاییه ت ماموستا «ملا عماد گوانی» و ماموستا «مه لا فتح الله» خه لیفانی و ماموستا «ملا عبدالله» هه رته لی و ماموستا «مه لا جلال» خه یلانی و ماموستا «بهاء الدین» خه تی،، خوی گه وړه پله و پایه یان به رزتر بکات.

- به فه قی و فیترخو زانی زانسته شه رعیه کان له هه ر شویتیک بن، به تاییه ت به فه قی و قوتابییه به پریز و خوښه وېسته کانم.

- به هاو ده م و هاو خه می ژیانم، هاو سه ری خوښه وېستم.

- به رڼه و جگه رگوشه کانم، خوی گه وړه له سایه و سیبه ریان که م نه کات، له سه ر په وشت به رزی و خواناسی و دینداری ته مه ن در ژیان بکات.

۱. ماموستا «عبد الخالق» له به رواړی ۱۹۷۶/۱/۳ له دایک بووه، خه لکی گوندی شیرتی دۆلی بالیسانه، له قوناغی خویندن فه قیه کی زور زیره ک و بیرتیژ بوو، که سیکی تابلینی مه جلیس خوش و ناو ه دان بوو، زور به ی کتیبه کانی مه نه جی مه لایه تی ته واکر د بوون، به داخه وه که تووشی نه خوشیه ک بیوو یه خه ی به ر نه ده دا، من له مزگه وتی شیخ عومه ر بالیسانی دوو ده رسی کتیبی «الأنموذج» م له خزمه تی خویندو وه و سئ ده رسیشی له گه ل گوتو مه ته وه، زور جار ده یگوت: نه گه ر له به ر نه خوشی نه بوا یه نه م کتیبه م هم مو و پئ ده گوتیت. ماموستا یه کی زور «مُعَلِّم» بوو، من ئیستاش شوینی ده رسه کانم له به رچاون، به داخه وه له به رواړی ۲۰۰۱/۵/۳ به هوی سووتانه وه گیانی له ده ست دا، له دوی خوی کورنکی به چن هیشتو وه به ناوی «سلیمان عبد الخالق»؛ خوی گه وړه له گونا هه کانی بیو وری ت و جیگا و مه کانی به هه شتی نه براهی په روه ر دگار بیت.

سوپاس و پېزانين

له سونگه‌ی نه و فەرمايشته‌ی پېنځه مېر - دروودی خوی له سهر بیت - که ده فەر مویت: «لا يَشْكُرُ اللَّهُ مَنْ لَا يَشْكُرُ النَّاسَ»^(۱) واته: که سيک شوکرانه‌ی چاکه‌ی خه لکی نه کات، نه و که سه شوکرانه‌ی خوی په روه ردگاریش ناکات، به پيوستی ده زانم پاش ته و او بوونی پروونکر نه وه‌ی نه م کتبه نایابه‌ی ماموستا «جار الله الزمخشري» زور سوپاسی هه موو نه و ماموستا به ریز و هاوړی نازیزانه م بکه م که هاوکار و یارمه تیدهرم بوون بو ته و او کردنی نه م کتبه به تاییه ت:

یه که م: زور سوپاسی ماموستای به ریزو خوشه وستم ماموستا «دکتور ماح مه لا محمد به رزیوه‌ی» بکه م که پیدا چوونه وه‌ی بو نه م کتبه کرد و به کومه لیک سهرنج و تیبینی نه م کاره‌ی جوانتر کرد.

دووه م: هه روه‌ها زور سوپاسی ماموستای ریزدار و خوشه وستم پروفیسور «د. جمیل علی رسول سورچی» راگری کولیژی زانسته ئیسلامیه کانی زانکوی سه لاهه ددینی هه ولیر ده که م که سهره پای سهرقالی و که م ده رفه تی، ته و او ی کتبه که‌ی خوینده وه و به کومه لیک سهرنجی ورد نه م به ره مه‌ی جوانتر کرد، خوی گه و ره پاداشتی بداته وه.

سییه م: هه روه‌ها زور سوپاسی هه ردو و برای به ریز و خوشه وستم ماموستا «سیروان مصطفی توتمه‌ی» و ماموستا «زیوه‌ر أحمد جوله میزگی» ده که م که به کومه لیک سهرنجی به نرخ و راستکردنه وه‌ی کومه لیک هه له‌ی تاپکردن نه م به ره مه‌یان ده وله مه‌نتر و جوانتر کرد، خوی گه و ره پاداشتی به خیریان بداته وه.

۱. رواه أبو داود فی سننه: (۱۰۲/۵) کتاب الأدب، باب فی شکر المعروف، برقم: (۴۸۱۱) والترمذی فی سننه: (۳۳۹/۴) کتاب البر والصله عن رسول الله، باب ما جاء فی الشکر لمن اهدى إلیک برقم: (۱۹۵۴) وقال حدیث حسن صحیح.

پیشہ کی

گومانی تیدا نیہ، کہ قورثانی پیروز بہ زمانی عہربی دابہ زیوہ، ہہروہک
خوای گہورہ دہفرمویت: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾^(۱)، ہہروہا
تہواوی فہرمایشہکانی سہروہر و سہرجہمی سہرچاوہ زانستیہ شہرعییہکان و
پہرتووکہ فیقہییہکان و کتیبہکانی تہفسیر، ہہموویان بہ زمانی عہربی نووسراون و
گہشتوون بہ ئیمہ، بویہ تہگہر کہسینک بیہویت لہم دہریاہ بہ ہرہمہند بیت و لہم
جیہانہ فراوانہ پہی بکات دہبیت بہ باشی خوٰی شارہزا بکات لہ زمانی عہربی...
ئینجا بزائہ تہی قوتابی خوشہویست و خوینہری بہرین، دہرواہی شارہزابوون لہ
قورثانی پیروز و کلیلی تیگہیشتن لہ زمانی عہربی... بریتیہ لہ کومہلہ زانستیک
کہ لہ کونہوہ لہ ناوہندہ زانستیہکان و مہداریسہ شہرعییہکان گرنگی و بایہخیکی
زوریان پئی دراوہ و کراون بہ مہنہج و پروگرامی خویندن بہ درینزایی سہدان سال؛
یہکینک لہم زانستہ ناوازانہ بریتیہ لہ زانستی «النَّحْو» ہہروہا زانستی «الصَّرْف»
کہ شارہزابوون و تیگہیشتن لہ زمانی عہربی و فہرمایشہکانی خوای گہورہ بہبی
دیراسہکردن و گرنگیدان بہم دوو زانستہ بہ شتیکی تہستہم دادہندرین، بویہ زانایان
گوتووینانہ: «النَّحْوُ أَبُو الْعُلُومِ وَالصَّرْفُ أُمُّهَا»^(۲) واتہ: زانستی «النَّحْو» بہ باوکی ہہموو

۱. سورة يوسف: الآية (۲) .

۲. پروانہ: مراہ الأرواح: لابن مسعود أحمد: ل، ۳.

زانسته كان و ههروهها زانستى «الصَّرْف» به دايكيان داده ندرين، ئينجا سهرنج بده: خيزانتيك كه بن دايك و باوك بيت، ده بيت حالى مندا له كانى چۆن بيت؟ كه واته زانسته كانى تریش به بن ئەم دوو زانسته بهم شيويهەن.

هەر بۆيە ئەى قوتابى به پريز، دريخى مه كه له گرنگيدان و خوشاره زا كردن له فيربوونى ئەم زانستانه، چونكه تا زياتر شاره زاييت هه بيت لهم دوو زانسته، پروونتر و وردتر له مانا و مه به سته كانى قورئانى پيرۆز و فهرمايشته كانى پيغه مبه ر - دروودى خواى له سهربيت. تى ده گهيت، راست ده فهرموون ئەوانه ي ده ئين: زانستى «النَّحْو» بريتيه له شاره زابوونى شيوازي خويندنه وهى كوتايى وشه كانى زمانى عه ره بى له پرووى «إِغْرَاب» و له پرووى «بِنَاء» هوه، به لام ده بيت ئەوه بزانيت كه هه ر «حَرَكَة» و «سُكُون» يك هه ر «تَقْدِيم» و «تَأْخِير» يك هه ر «فَضْل» و هه ر «وَضْل» يك له زمانى عه ره بيدا مانا و مه دلولى جياوازي هه يه، بابه ته كه ئەوه نده په يوه ست نيه به لايه نى «لَفْظ» هوه به ئەندازه ي ئەوه ي كه په يوه سته به لايه نى «مَعْنَى» وه، بۆيە هه ر گۆرانكاريه ك كه به سه ر شيوازي خويندنه وهى وشه دا بيت له زمانى عه ره بى، به بنى گومانى گۆرانكارى به سه ر ماناى وشه كه شدا ديت «عَلِمَهُ مَنْ عِلْمُهُ وَجِهَلَهُ مَنْ جِهَلُهُ». بۆيە ئەى قوتابى خوشه ويست، تا بۆت ده كريت ئەم زانستانه له بهر بكه و پۆزانه «مُرَاجَعَة» يان بكه وه تاوه كوو ده بن به «مَلَكَة» و به ته واوى كه وى و مالىي ده بن، وه گرنگيه كى ته واو بده بهم په يره و «مَنْهَج» هه ر سه نه ي كه زانا يانى كۆن له سه رى رۆشتوون و به سه دان و هه زاران زاناى بليمه ت و پيشه واى ناودارى پى گه ياندووه له بواره كانى «تفسير» و «حديث» و «فقه» و «أصول» و «لغة» و «شعر» و «تاريخ» دا، ده يان بليمه تى گه وره ي ئەم ئومه ته ي وه كوو «شيخ فخر الدين الرازي» و «جارالله الزمخشري» و پيشه وا ماليك و ئيمامى حنه فى و ئيمامى شافيعى و «شيخ عبد القاهر» ي جورجانى و «شيخ سعد الدين» ته فتازانى و ئيمامى غه زالى و «ابن الحاجب» ي كوردى و شيخ سه عيدى نوورسى و «ابن صلاح» شاره زوورى و ماموستا «عبدالكريم مدرس» و...

ئينجا بزانه ئەى قوتابى خوشه ويست، گرنگيدان و سه رقالبوون به زانسته

ثالییہ کان و بہ تاییہ زانستی «النَّحْوُ» ناراستہ و خو گرنگیدانہ بہ قورثانی پیروز و فہرمايشتہ کانی حہ زرہ تی پیغہ مہر - دروودی خوی لہ سہر بیت - چونکہ نہ گہر تو بہ باشی ئەم زانستانہ دیراسہ نہ کہیت، ناتوانیت و ہ کوو پیویست لہ دہریای بن بناوانی قورثان و سوننہ تدا دہستت بگاتہ ہیچ دوپر و گہ و ہرئک، چوون ہر فہرمايشتیک چہ ندین مانا و مہ بہست و مہ دلوولی جیاوازی لی و ہر دہ گیریت، بہ شارہ زابوون لہ ہر زانستیک لہم زانستانہ دہر گایہک لہ سہر ئاسوی فیکر و مہ عریفہ تی خوٹ والا دہ کہیت تا دہ گہیتہ پلہی ﴿وَالرَّسُخُونَ فِي الْعِلْمِ﴾.

بویہ پیشہ وایانی ئیسلام ہر کاتیک گوئیستی ہلہ یہک دہ بوون لہ زمانی عہرہ پیدا تہ نانہت ئە گہر گوپینی یہک «حَرَکَة» بواہ یہ کسہر توورہ دہ بوون، کہسی بہ رامبہریان سہر زہ نشت دہ کرد. سہرنج بدہ: جاریکیان پیشہ وازہ مہ خشری گوئیستی پیاوئیکی ئە عرابی بوو کہ بانگی دہدا گوتی: «أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ»، یہ کسہر توورہ بوو و گوتی «ويحك. يفعل ماذا؟»^(۱).

بہ ہمان شیوہ پیشہ وازہ علی - بہ زای خوی لی بیت - گوئیستی بوو پیاوئیک ئەم ئایہ تہی خویندہ و ہ گوتی: ﴿لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئِينَ﴾ یہ کسہر پرووی گرژ بوو و خوئی لہ پیاوہ دہشتہ یہک توورہ کرد.

تہ نانہت پیشہ وازہ عومہر - بہ زای خوی لی بیت - پروژیکیان لہ نیو کۆمہ لہ کہ سیکی دا و بہ توندی سہر زہ نشتی کردن کہ خہریکی راہینان بوون لہ سہر تیر هاویشتن و نہیان دہ پیکا، کاتیک پرسیری لی کردن، گوتیان: «إِنَّا قَوْمٌ مُّتَعَلِّمِينَ» یہ کسہر توورہ بوو و گوتی: «وَاللَّهِ لَخَطُوكُمْ فِي لِسَانِكُمْ أَشَدُّ عَلَيَّ مِنْ خَطِّكُمْ فِي رَمِيكُمْ»^(۲) واتہ: سوئند بہ خوا ئەم ہلہ یہی کہ لہ شیوہی خویندہ و ہی وشہ کہ کردتان لہ سہر دلم قورستر بوو لہ ہلہ ی تیر هاویشنتان.

تا کار گہیشت بہ و ہی پروژیکیان پیشہ وازہ علی گوئیستی پیاوئیکی ئە عرابی بوو ئەم ئایہ تہی بہ ہلہ خویندہ و ہ: ﴿أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ﴾^(۳) واتہ:

۱. بروانہ: الموسوعة الشاملة في النحو والصرف: ل ۲۱.

۲. سورة التوبة: الآية: ۳.

۳. بروانہ: معانی النحو: ل، ۲۱.

به دنیایی خوای گه‌وره له هاوبه‌ش دانه‌ران و پیغه‌مبه‌ر به‌رییه، بۆیه هه‌ستی به مه‌ترسییه‌کی گه‌وره کرد و ناردی به‌دوای «أَبُو الْأَسْوَدِ الدُّؤْلِي» نامه‌یه‌کی دایه ده‌ستی، تیایدا نووسی‌بووی: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَلْكَلامُ كُلُّهُ: إِسْمٌ وَفِعْلٌ وَحَرْفٌ، فَالْإِسْمُ مَا أَنْبَأَ عَنِ الْمُسَمَّى، وَالْفِعْلُ مَا أَنْبَأَ عَنْ حَرَكَةِ الْمُسَمَّى، وَالْحَرْفُ مَا أَنْبَأَ عَنْ مَعْنَى لَيْسَ بِإِسْمٍ وَلَا فِعْلٍ، ثُمَّ قَالَ لِي: تَتَّبِعُهُ وَزِدْ فِيهِ مَا وَقَعَ لَكَ، وَاعْلَمْ يَا أَبَا الْأَسْوَدِ أَنَّ الْأَشْيَاءَ ثَلَاثَةٌ: ظَاهِرٌ وَمُضْمَرٌ وَشَيْءٌ لَيْسَ بِظَاهِرٍ وَلَا مُضْمَرٍ»^(۱)

ئینجا «أَبُو الْأَسْوَدِ الدُّؤْلِي» ده‌ستی کرد به دانانی بنه‌ما سه‌ره‌کییه‌کان و بنچینه گشتیه‌کانی زانستی «النَّحْو»، ئینجا ده‌فه‌رمووت: پرۆژیکیان سه‌ردانی ئیمامی عه‌لیم کرد و هیندیک شتم پیشان دا، یه‌کیک له‌وانه: بریتی بووله «حُرُوفُ النَّصْبِ» که پینچ دانه بوون (إِنْ، أَنْ، كَأَنَّ، لَعَلَّ، لَيْتَ) من باسی وشه‌ی «لَيْكِنْ» هم نه‌کردبوو، بۆیه گوتی: بۆچی باست نه‌کردووه؟ من گوتم: «لَمْ أَحْسِبْهَا»، ئینجا پیشه‌وا عه‌لی فه‌رمووی: «بَلَّ هِيَ مِنْهَا فَرَدَهَا»^(۲).

ئینجا پرۆژ له‌ دوای پرۆژ زانایانی ئیسلامی و خه‌مخو‌رانی قورئان و سوننه‌ت ده‌یان و سه‌دان په‌رتووکی نایاب و دانسقه‌یان نووسی له‌ بابه‌تی زانسته‌ ئالییه‌کان و مه‌نه‌جیکی تۆکمه و «متکامل»‌یان دانا که گونجاو بیت له‌ گه‌ل ته‌واوی قو‌ناغه‌کانی خویندن، یه‌کیک له‌و په‌رتووکه به‌نرخانه‌ بریتیه‌ له‌ کتیبی «الأنموذج» که داندراوی زانای ناودار پیشه‌وا زه‌مه‌خشه‌رییه، ئه‌م کتیبه‌ هینده‌ گه‌وه‌ریکی نایابه‌ و ده‌یان و سه‌دان ساله‌ له‌ ته‌واوی مه‌دره‌سه‌ شه‌رعییه‌کانی جیهانی ئیسلامی کراوه‌ به‌ مه‌نه‌جی خویندن، ده‌یان شه‌رحی له‌ سه‌ر نووسراوه‌ به‌ زمانی عه‌ره‌بی، یه‌کیک له‌و شه‌رحه‌ گرنگانه‌ بریتیه‌ له‌ «شَرْحُ الْأَنْمُودَج»‌سی زانای پایه‌دار «جَمَالُ الدِّينِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْغَنِيِّ الْأُرْدَبِيلِي» که سه‌دان ساله‌ له‌ مه‌دره‌سه‌ و حوجره‌کانی کوردستان مه‌نه‌جی خویندنه‌ و بایه‌خیکی زۆری هه‌یه‌ له‌ لای زانایانی کورد.

۱. بروانه: الموسوعة الشاملة في النحو والصرف: ل ۲۱ ومعاني النحو: ل، ۲۱، والكشاف: ۲/ ۳۳.

۲. هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشوو.

به لام ئەم کتیبه تا ئیستا به زمانی کوردی هیچ شەرحیکی لەسەر نه نووسراوه، له راستیدا کۆمهڵیک وانهشی تیدا هەن که تیگه‌یشتیان تۆزیک قورس و گرانه و پێویستی به خۆماندووکردن ههیه، بۆیه به‌نده ئەگەرچی خۆشم به سوارچاکی ئەم بواره نازانم، شەرحیکی کورت و پوختم لەسەر نووسیوه، له هه‌مان کاتدا به‌راورد له نێوان چه‌ندین نوسخه‌ی کۆن و نوێ کردوو به مه‌به‌ستی «تحقیق» کردنی «متن»ی کتیبه‌که و راستکرنه‌وه‌ی ئەوه‌له و که‌م و کورتییانه‌ی له هیندیك نوسخه‌ی نوێدا هەن.

ئەم شەرح و پوونکردنه‌وه‌یه له دوو به‌رگ پێك دێت، به‌رگی یه‌که‌م شێست و نۆ وانه له خۆ ده‌گرێت و له‌سەر باب‌ه‌تی «أَلْمَبْنِي» کۆتایی دێت، به‌رگی دووهم به ته‌واو بوونی ته‌واوی وانه‌کان کۆتایی دێت، له ئاینده‌یه‌کی نزیکدا ئەویش ئاماده‌ی چاپ ده‌بێت.

هیوادارم توانیبێتم خزمه‌تیکی بچووک پێشکەش به کاروانی زانست و فێرخوازانانی خۆشه‌ویست و کتیبخانه‌ی کوردی و مه‌نه‌جی په‌سه‌نی په‌سندکراوی حوجره و مه‌درسه ئەهلییه‌کان بکه‌م، که تا‌که سه‌رچاوه‌ی پێگه‌یاندن و تیگه‌یاندنی سه‌دان و هه‌زاران زانای گه‌وره و عاریفی خواناس و شاعیری ناودار و سه‌رکرده‌ی شۆرشگێڕ و میژوونووسی مه‌زن بوون.

ژياننامه‌ی عه‌لامه زه‌مه‌خشهری

زانای پایه‌دار ناوی ته‌واوی «مَحْمُود» ی کوری «عُمَر» ی کوری «أَحْمَد» ه له به‌رواری «۲۷ رجب» سالی «۶۷هـ» له گوندی «زَمَخْشَر» ی نزیك شاری «خوارزم» له دایك بووه^(۱) له جیهانی ئیسلامیدا به پێشه‌وا «جَارُ اللَّهِ الزَّمَخْشَرِي»^(۲) و له ولاتی خۆشیدا به «فَخْرُ خَوَارِزْم» ناسراوه.

پێشه‌وا «جَارُ اللَّهِ الزَّمَخْشَرِي» له گوندی «زَمَخْشَر» ده‌ستی به خۆبندن کردووه پاشان به مه‌به‌ستی درێژه‌دان به خۆبندن چووه بۆ «بُخَارِی» پاشان چووه بۆ «خُراسان» دواتر چووه بۆ «أَصْفَهَان» له‌م ماوه‌یه‌دا له خزمه‌ت ده‌یان زانای ناوداری ئیسلامی زانسته شه‌رعیه‌کانی خۆبندووه، پاشان ولاتی جی‌هێشتووه و پرووی له شاری «بَغْدَاد» کردووه، له‌وێشه‌وه به‌ره‌و شاری مه‌که‌که‌ی پیروژ به‌رێ کەوتوو و ماوه‌یه‌کی زۆر له‌وێ ماوه‌ته‌وه، ناوبانگیکی زۆری په‌یدا کردووه، دواتر گه‌راوه‌ته‌وه بۆ شاری «بَغْدَاد» له‌وێشه‌وه گه‌راوه‌ته‌وه بۆ شاری «خوارزم» هه‌ر له‌وێ ماوه‌ته‌وه تاوه‌کوو له شه‌وی «عَرَفَة» ی سالی «۵۳۸هـ»^(۳) کوچی دوا‌یی کردووه.

۱. بڕوانه: سیر أعلام النبلاء: ۲۰ / ۱۵۵، والأعلام: ۱۷۸/۷.

۲. بۆیه پێی گوتراوه، «جار الله» چونکه زه‌مه‌نیکی درێژ له شاری مه‌که‌که‌ی پیروژ ژیاوه، پاشان گه‌راوه‌ته‌وه بۆ ولاتی خۆی، به‌لام پاش ماوه‌یه‌ك سۆزی هه‌ل‌ده‌ستیت و جاریکی تر ده‌گه‌رێته‌وه بۆ شاری مه‌که‌که و له‌وێشدا هه‌میشه دراوسێی «بیت» بووه، بۆیه پێی گوتراوه: «جَارُ بَيْتِ اللَّهِ»، پاشان وشه‌ی «مُضَاف» واته: وشه‌ی «بَيْت» لابردراوه و «حَذَف» کراوه و بۆیه بووه «جَارُ اللَّهِ». بڕوانه: تاریخ الإسلام للذهبي: ۴۸۸، ومعجم الأدباء: ۱۹ / ۲۸۰.

۳. بڕوانه: معجم الأدباء: ۱۹ / ۱۲۹، وإنباء الرواة: ۳ / ۲۷۰.

پېشەوا زەمەخشەرى ھەر بە منالى ھۆگرى ناوئەندە زانستە شەرعىيەكان بوو، عىشق و ئەوينىكى بىئەندازەى ھەبوو بۆ فېربوون و شارەزابوون لە زانستە ئىسلامىيەكان، بە ئەندازەى ناوبانگى، خۆى ماندوو کردوو، ھەرگىز پوژگارێك بۆ ساتىكىش پشتى لە كۆرى زانست و وانەگوتنەو نەکردوو.

پېشەوا زەمەخشەرى خاوەن بېرو باوەرىكى تۆكمە بوو، لە عەقیدەدا بە ئاشكرا و بە شانازىو پەيپەوى لە مەزھەبى «مُعْتَزِلَة»^(۱) کردوو و ھەروەھا لە «فَقْه»دا ھەنەفى مەزھەب بوو، لە زۆرىەى بابەتە ھەستىار و ديارەكانى بواری شەرىعەتى ئىسلامى خاوەن سەرنج و بۆچوونى تايبەتى خۆى بوو.

پېشەوا زەمەخشەرى كەسايەتییەكى خواوېست و دونیا نەوېست بوو، كۆر و مەجلىسى ھەمیشە باسى بابەتى خواناسى و زانستى و دیندارى بوو، وازى لە دونیا و خوشیەكانى ھىناو، ھەر بۆیە تا مردوو ژی نەھىناو، ھەروەھا خواھەنى يەك قاچ بوو، پوژىكيان لە بەغدا «أحمد»ى كۆرى «علي» پرسیارى لى دەكات و پىتى دەلێت: بەچى قاچت لە دەست داو؟ ئەویش دەفەرموێت: بەھۆى دوعای داىكم.. پوژىكيان چۆلەكەى كەم گرت و داوێكم خستە قاچىو پىم بەستىو، لە ناكاولە دەستم فرى چوو كونیكەو، منیش چەند جارێك داو كەم بە توندى پاكیشا و سەرەنجام قاچى لى بوویو و داىكم بەم دیمەنە زۆر پەرۆش و دلەنگ بوو، بۆیە گوتى: «قَطَعَ اللَّهُ رِجْلَ الْأَبْعَدَ كَمَا قَطَعَ رِجْلَهُ» بۆیە كاتێك گەیشتم بە تەمەنى پانزە سالى بۆ دەستكەوتنى زانست پروم كرده «بخارى»^(۲) لە پىگادا لە پىپروكەم كەوتەم خوارو و قاچم شكا و پاشان دوچارى برینەو بوو، ئەو كات تیگەیشتم كە ئەم قاچ برینەو بە ھۆى ئەو ستەمە و دوعای داىكمەو بوو.

پېشەوا زەمەخشەرى، لە خزمەت دەیان زانای سەردەمى خۆى وانە زانستییەكانى

۱. دەگێرنەو و دەلێن: ئەگەر سەردانى دۆستێك یاخود شوێنێكى كردبا دەیفەرموو بەو كەسەى كە روخسەتى چوونە ژوورەو ھى بۆ وەردەگرت بلى: «أَبُو الْقَاسِمِ الْمُعْتَزَلِي» ھاتوو، بېروانە: تاريخ الاسلام: للذهبي: ۴۹۰.

۲. بېروانە: وفيات الأعيان: ۵ / ۱۶۸، والزمخشري: ۷۰.

خویندوو، له هه‌موو زانسته‌کان جی‌په‌نجه‌ی وه‌کوو مانگی چوارده ده‌دره‌وشیتته‌وه، له زۆربه‌ی بواره‌کاندا قسه‌کانی به به‌لگه‌ی یه‌کلاکه‌ره‌وه وه‌رده‌گیرین، ده‌یان و سه‌دان زانای دیاری جیهانی ئیسلامی له خزمه‌تیدا وانه زانستییه شه‌رعیه‌یه‌کانیان خویندوو، وه له خهرمانی پڕ له گه‌وه‌ه‌ریدا به‌هره‌مه‌ند بوون.

هه‌روه‌ها خاوه‌نی زیاتر له سی (۳۰) داندراوی تایبه‌ت و نایابه له بواره جیاوازه‌کاندا، هه‌ریه‌ك له باب‌ه‌تی خۆیدا وه‌کوو شاکاریکی مه‌زن سه‌یر ده‌کریت، دیارترین کتیبه‌کانی بریتین له ته‌فسیری قورئانی پیرۆز به ناوی «الکشاف عَنْ حَقَائِقِ غَوَامِضِ التَّنْزِيلِ وَغُيُونِ الْأَقَاوِيلِ فِي وَجُوهِ التَّأْوِيلِ» هه‌روه‌ها کتیبی «الْأَنْمُودَج» که کورتکراوه‌ی شاکاریکی مه‌زنه له زانستی ریزمانی عه‌ره‌بیدا به ناوی «الْمُفَصَّل»، که ئه‌م کورتکراوه‌یه ده‌یان ڕاڤه و شه‌رحی له‌سه‌ر نووسراوه به زمانی عه‌ره‌بی و له هه‌موو حوَجْره و مه‌درسه‌کاندا مه‌نه‌ج و پڕوگرامی خویندنه، هه‌روه‌ها خاوه‌نی «أَسَاسُ الْبَلَاغَةِ» یه که گه‌وه‌ه‌ریکی که‌م‌وینه‌یه له زانستی ره‌وانبیزی «الْبَلَاغَةُ» دا... هتد.^(۱)

۱. پروانه: شرح الأنموذج: في النحو: دراسة وتحقيق، عدنان جاسم محمد، ل: ۲۴. تأريخ الإسلامی للذهبي: ۴۸۸، معجم الأدباء: ۸۵/۱۴، وإنباه الرواه: ۱۲۶/۳، وفيات الأعيان: ۱۶۸/۵.

ژیاننامه‌ی عه‌للامه «عَبْدُ الْغَنِيِّ» ئه‌رده‌بیلی

زانای ناودار و مه‌زنی جیهانی ئیسلام، ناوی ته‌واوی بریتیه له «محمد بن عبد الغني الأردبيلي» که به «جمال الدین» ناسراوه، خه‌لکی شاری گه‌وره‌ی «ئه‌رده‌بیل»^(۱) و له ولاتی ئازهر بایجان له دایک بووه، به‌لام به دیاریکراوی سالی له دایکبوون و کۆچی دوا‌یی دیار نییه، راجیایی زۆری له‌سه‌ره له نیوان میژوونوس و زانایاندا، به‌لام گومان له‌وه نییه که له کۆتاییه‌کانی سه‌ده‌ی هه‌شتم و سه‌ره‌تا‌کانی سه‌ده‌ی نۆیه‌م ژیاوه.

پیشه‌وا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی له خزمه‌ت ده‌یان زانای سه‌رده‌می خۆیدا وانه زانستییه‌کانی خۆیندوو، له هه‌موو زانسته‌کاندا شاره‌زاییه‌کی نایابی هه‌بووه، هه‌روه‌ها ده‌یان و سه‌دان زانای دیاری جیهانی ئیسلامی له خزمه‌تیدا وانه زانستییه شه‌رعیه‌کانیان خۆیندوو و له خه‌رمانی پر گه‌وه‌ه‌ریدا به‌هره‌مه‌ند بوون.

مامۆستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی له شه‌رح‌کردنی کتییی «الأُتُودَج» دا مه‌نه‌جی‌کی زۆر هاوسه‌نگی په‌یره‌و کردوو، نه‌ئه‌وه‌نده درێژه خۆیندکار تووشی ماندوو بوون بکات، نه‌ئه‌وه‌نده کورته‌قوتابی لئی حالی نه‌بی‌ت، زۆر که‌م به‌لگه‌ی به‌شعیری شاعیران هه‌ناوه‌ته‌وه، له هه‌موو کتیبه‌که‌دا ته‌نها پینج شیعی باس کردوون، زیاتر به‌لگه‌ی به‌ئایه‌ته‌کانی قورئان هه‌ناوه‌ته‌وه که له «۵۸» شویندا «استشهاد» ی به‌ده‌قه‌کانی قورئان کردوو، که‌متر خۆی له فه‌رمایشته‌کانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ داوه، وه‌کوو پیشه‌وا زه‌مه‌خشه‌ری مه‌یلی بۆچوونی «بَصْرِي» یه‌کانی کردوو، زۆر گرنگی داوه به‌ «الْعِلَلُ النَّحْوِيَّة» له زۆربه‌ی باب‌ه‌ته‌کان هۆکاره‌کانی روون کردوونه‌ته‌وه، له‌سه‌ر هه‌مان مه‌نه‌جی مامۆستای دانهر (المُصَنِّف) رَحمَةُ اللهِ رَوعِيه‌شتوو.

مُقَدِّمَةُ الشَّارِحِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ الْعَرَبِيَّةَ مِفْتَاحَ الْبَيَانِ، وَصَيَّرَهَا آلَةً يُحْتَرَزُ بِهَا عَنِ الْخَطَا فِي اللِّسَانِ، قَوْمَ بِسَبَبِهَا الْمَنْطِقُ الَّذِي هُوَ مُمَيِّزُ الْإِنْسَانِ، وَهَيَّأَهَا سُلْمًا يُرْتَقَى بِهَا إِلَى ذُرْوَةِ حَقَائِقِ الْقُرْآنِ، وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ عَلَى خَيْرِ الْأَنَامِ مُحَمَّدٍ الْفَرْقَانِ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ رُؤَسَاءِ أَهْلِ الْإِيمَانِ.

پیشہ کی ماموستا «محمد عبد الغنی» ئہردہ بیلی

(الْحَمْدُ لِلَّهِ) ہرچی سوپاس و ستایشہ شایہن و لایہ فی خوی پەرورہ دگارہ (الَّذِي جَعَلَ الْعَرَبِيَّةَ مِفْتَاحَ الْبَيَانِ) ئہم خودایہی کہ فیربون و شارہ زابوونی ریزمانی زمانی عہرہ بی کردوہ بہ کلیل و مہرجی تیگہ یشتن و جوان حالیوونی زانستی رہ وانگوویی و رہ وانبیزی (وَصَيَّرَهَا آلَةً يُحْتَرَزُ بِهَا عَنِ الْخَطَا فِي اللِّسَانِ) ہرورہا گیراویہ تی بہ نامرازیك کہ بہ ہویہ وہ مروّف دہ توانیت خوی ہپاریزیت لہ ہلہ کردن لہ کاتی ناخاوتن و گفتوکردن بہ زمانی عہرہ بی (قَوْمَ بِسَبَبِهَا الْمَنْطِقُ الَّذِي هُوَ مُمَيِّزُ الْإِنْسَانِ) بہ ہوی فیربون و شارہ زابوونی ریزمانی عہرہ بی، زانستی لوژیکی (الْمَنْطِقُ) بہ ہیز و توکمہ کردوہ، کہ بہم زانستہ مروّف جیا دہ کریتہ وہ لہ بوونہ وەرہ کانی تر (وَهَيَّأَهَا سُلْمًا) ہرورہا کردوویہ تی بہ پھیڑہیک (يُرْتَقَى بِهَا) کہ بہ ہویہ وہ قوتابی سہردہ کہ ویت و دہ گات (إِلَى ذُرْوَةِ حَقَائِقِ الْقُرْآنِ) بو چلہ پویہ تیگہ یشتن و چنینہ وہی راستیہ کان و نہینییہ شارواہ کانی قورٹان. (وَالصَّلَاةِ) داوای پڑانی رہ حمہ تی بی پایانی خوی پەرورہ دگار و (وَالسَّلَامُ) ہرورہا بی عہیبی لہ ہموو کہم و کورپیہ کہ دہ کہین (عَلَى خَيْرِ الْأَنَامِ مُحَمَّدٍ الْفَرْقَانِ) بو سہر گیانی باشتین بہندہی سہر پرووی گوی زہوی، کہ پیغہ مبرہ - دروودی خوی لہ سہر بیت۔ کہ جیا کہرہ وہی رینگای راستہ لہ رینگای چہوت و ہلہ، (وَعَلَى آلِهِ) وہ ہرورہا رہ حمہ تی خوی گہورہ برپڑیتہ سہر خزم و کہ سوکار و خیزانہ کانی (وَأَصْحَابِهِ) ہرورہا یار و ہاوہ لہ بہرپڑہ کانی ئہم پیغہ مبرہ نازدارہ (رُؤَسَاءِ أَهْلِ الْإِيمَانِ) کہ سہر کردہ و تاجی سہری پرواداران.

أَمَّا بَعْدُ: فَيَقُولُ الْإِمَامُ الْعَالِمُ الْفَاضِلُ الْكَامِلُ، أَفْضَلُ الْفَاضِلِينَ، أَشْرَفُ الْمُحَقِّقِينَ، الْمُؤَلَّى الْمُعْظَمُ، الْإِمَامُ الْأَعْظَمُ، الْجَامِعُ بَيْنَ الْمَعْقُولِ وَالْمَنْقُولِ، الْحَاوِي بَيْنَ الْأُصُولِ وَالْفُرُوعِ، مُبَيِّنُ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ، الْمَصُونُ بِعِنَايَةِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، مَلِكُ الْقَضَاةِ وَالْحُكَّامِ، جَمَالُ الْمِلَّةِ وَالذِّينِ، مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْغَنِيِّ

(أَمَّا بَعْدُ) پاش سوپاس و ستایشی خوای پهروهردگار و داواکردنی دابارینی پهحمهت بۆسه رگیانی سهروهه و شوینکه وتوانی، (فَيَقُولُ الْإِمَامُ الْعَالِمُ) ئینجا دهه فرمویت پیشهوای زانا و (الْفَاضِلُ الْكَامِلُ) گهوره و پایه دار و (أَفْضَلُ الْفَاضِلِينَ) سهرداری زانا گهوره کان و (أَشْرَفُ الْمُحَقِّقِينَ)^(۱) ریزدارترینی زانا بلیمه ته کان و (الْمُؤَلَّى الْمُعْظَمُ) خاوهن شکوی دیوانی دانا کان و (الْإِمَامُ الْأَعْظَمُ) پیشهوای هه ره گهوره و مهزن و (الْجَامِعُ بَيْنَ الْمَعْقُولِ وَالْمَنْقُولِ) کۆکه ره وهی نیوان زانستی «عَقْلِي» و زانستی «نَقْلِي»^(۲)، (الْحَاوِي بَيْنَ الْأُصُولِ) هه لگری زانسته کانی ته فسیر و فهرمووده و (وَالْفُرُوعِ)^(۳) ههروه ها زانسته کانی «عُلُومُ الْقُرْآنِ» و «عُلُومُ الْحَدِيثِ»...، (مُبَيِّنُ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ) پروونکه ره وهی شته ریگاپیدراوه کان و شته قهده غه کراوه کانه له پروانگهی شه ریه تهی ئیسلامیدا، (الْمَصُونُ بِعِنَايَةِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) پاریزراو به چاودیری قاپیی میهره بانی پهروهردگاری جیهانیان، (مَلِكُ الْقَضَاةِ وَالْحُكَّامِ) پادشای قازی و دادوهره کان، (جَمَالُ الْمِلَّةِ وَالذِّينِ) شانازی پیکراوهی شوینکه وتوانی پیغه مبهه ر و ئایینی پیروزی ئیسلام، ماموستا (مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْغَنِيِّ) که خه لکی ولاتی ئازهر بایجان و (الْأَزْدَبِيلِي) شاری ئه رده بیله، که یه کینکه له شاره گهوره کانی ئه م

۱. جیاوازی نیوان «مُحَقِّق» و «مُدَقِّق» بریتییبه له وهی که «مُحَقِّق» به که سیک ده گوتریت که بابه تیک به به لگه وه ساغ ده کاته وه (هُوَ مَنْ يُثَبِّتُ الْمَسْأَلَةَ بِدَلِيلِهَا). به لام «مُدَقِّق» به که سیک ده گوتریت: که بابه تیک به به لگه وه ساغ ده کاته وه له گه ل به لگه یه کی تر (مَنْ يُثَبِّتُ الْمَسْأَلَةَ بِدَلِيلِهَا مَعَ دَلِيلٍ آخَرَ). برپوانه: شرح الأنموذج فی النحو بتعلیق: أنور بن أبی بکر الشیخی الداغستانی.

۲. مه به ست به زانسته عه قلییه کان: زانستی لوزیک (الْمَنْطِق) و دانایی (الْحِكْمَة) یه. ههروه ها مه به ست به زانسته نه قلییه کان: زانسته ئالییه کانه - وه کوو زانستی «النَّحْوُ، الصَّرْفُ، الْبَلَاغَة».

۳. برپوانه: شرح الأنموذج: فی النحو: دراسة و تحقیق، عدنان جاسم محمد، ل: ۱۸.

الْأَزْدَبِيلِيُّ، مَتَعَ اللَّهُ الْمُسْلِمِينَ بِطُولِ بَقَائِهِ، وَأَدَامَ ذَوْلَتَهُ بِحَقِّ خَالِقِهِ:
لَمَّا رَأَيْتُ مُخْتَصَرَ الْإِمَامِ، الْهُمَامِ، عَلَامَةِ الْعَالَمِ، أَسْتَاذِ أَيْمَةِ بَنِي آدَمَ جَارِ اللَّهِ،
قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ، وَنَوَّرَ ضَرِيحَهُ. أَغْنَيْ: أَنْمُودَجَهُ فِي النَّحْوِ، قَلِيلَ اللَّفْظِ كَثِيرَ الْمَعْنَى،
صَغِيرَ الْحَجْمِ غَزِيرَ الْفَحْوَى، مَرْغُوباً لِلْمُبْتَدِئِينَ وَغَيْرِهِمْ، مَطْلُوباً لِلْسَّالِكِ سَبِيلِ خَيْرِهِ،

وَلَاتِهِ، (مَتَعَ اللَّهُ الْمُسْلِمِينَ) خَوای گه و ره موسولمانان دلشاد بکات (بِطُولِ بَقَائِهِ) به
ده سترگرتن به ته منه نیه وه (وَأَدَامَ ذَوْلَتَهُ بِحَقِّ خَالِقِهِ) له سایه و سیبه ری که م نه کات له
به ر خاتری ناوه جوانه کانی و سیفاته به رزه کانی.

ده فهرمویت: (لَمَّا رَأَيْتُ) کاتینک که بینیم (مُخْتَصَرَ الْإِمَامِ، الْهُمَامِ) کتیبه
خنجیلانه که ی پیشه وای پایه دارو (عَلَامَةِ الْعَالَمِ)^(۱) زانای هره مه زن و پرزانتی سهر
زه وی (أَسْتَاذِ أَيْمَةِ بَنِي آدَمَ) ماموستای پیشه وایانی روله کانی ئاده م پیغه مبه رَعِيَّتَهُم
ماموستا «محمود» ی کوری «عمر» ی کوری «مُحَمَّد» ه، که به (جَارِ اللَّهِ) زه مه خشهری
ناسراوه (قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ، وَنَوَّرَ ضَرِيحَهُ) خَوای گه و ره پایه دارتری بکات و گوری پر
نوور بکات (أَغْنَيْ:) مه به ستم به کتیبه که (أَنْمُودَجَهُ فِي النَّحْوِ) کتیبی «أَنْمُودَج» ه
له زانستی ریزمانی زمانی عهره بی، (قَلِيلَ اللَّفْظِ) کتیبه که وشه کانی کورت و پوخت
بوون، به لام (كَثِيرَ الْمَعْنَى) مانایه کی زوریان هه بوو، (صَغِيرَ الْحَجْمِ) قه باره یه کی
بجوو کی هه بوو، به لام (غَزِيرَ الْفَحْوَى)^(۲) ناوه روه کیکی به هیزو پیزی هه بوو، بینیم
کتیبه که (مَرْغُوباً لِلْمُبْتَدِئِينَ وَغَيْرِهِمْ) خواستیکی زوری له سهره له لایه ن ئه م
فیرخوازانه ی تازه ده ست ده که ن به خویندن و هه روه ها له لای خه لکی تریش (مَطْلُوباً
لِلْسَّالِكِ سَبِيلِ خَيْرِهِ) هه روه ک چون کتیبه که دلخوازی ریوارانی ریگای راستی و

۱. «الْعَلَامَةُ الْعَالَمِ» ئه مه نازناوی پیشه وای زه مه خشهریبه (مِنْ بَابِ إِضَافَةِ الشَّيْءِ إِلَى ظَرْفِهِ، أَيْ:
الْعَلَامَةُ فِي الْعَالَمِ). له سن نوسخه ی تری ته حقیقکراو نووسراوه «الْعَلَامَةُ الْعَالَمِ»، به لام له راستیدا
بوچوونی یه که م ته واوتره، بروانه: (شرح الأنموذج) ت، الداغستانی.

۲. وشه ی «غَزِير» به مانای «کثیر» دیت، هه روه ها وشه ی «الْفَحْوَى» به واتای «الْمَعْنَى» دیت.

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرْحٌ يَلِيقُ قَاصِدَهُ وَيُلْقِي إِلَيْهِ مَقَاصِدَهُ، وَقَدْ كُنْتُ أُرِيدُ تَلْمِيزَهُ
لِلْمُبْتَدِئِينَ، مِنْ أَصْحَابِنَا الْمُتَخَرِّطِينَ، فِي سِلْكِ أَخْبَانِنَا، لَا سِيَّمَا قُرَّةَ عَيْنِي الرَّمْدَةَ،
وَسُرُورَ نَفْسِي الْكَمِدَةَ عَلَاءَ الْمِلَّةِ وَالَّذِينَ، أَحْمَدُ بْنُ صَدْرِ الْإِمَامِ، رَئِيسُ الْأَنَامِ، أَقْضَى
الْقُضَاةَ وَالْحُكَّامَ، مُظْهِرَ الْحَقِّ فِي الْأَحْكَامِ، عِمَادِ الْمِلَّةِ وَالَّذِينَ، الْمُفْضِلُ الْكَاشِي،

سەرفرازی بوو، (وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرْحٌ) ^(۱) لە گەڵ ئەوەشدا شەرحێکی ئاواى نەبوو (يَلِيقُ
قَاصِدَهُ) کە تینوویەتی رێبوارانی بشکینن، (وَيُلْقِي إِلَيْهِ مَقَاصِدَهُ) هەروەها مانا و
مەبەستەکانی بە شتوویەکی جوان و کورت و پوخت بگەیەنیت.

(وَقَدْ كُنْتُ أُرِيدُ) لە راستیدا من دەموست (تَلْمِيزَهُ لِلْمُبْتَدِئِينَ) ^(۲) ئەم کتێبە
خۆش بکەم و شەرحێکی کورت و پوختی لە سەر بکەم بۆ ئەم فیروزانەى تازە
دەست دەکەن بە خوێندن (مِنْ أَصْحَابِنَا الْمُتَخَرِّطِينَ فِي سِلْكِ أَخْبَانِنَا) لەم هاوڕێ
رێزدارانەى کە تازە خۆیان گەیاندۆتە کاروانی خۆشەویستانمان لە رێبوارانی رینگای
زانست و زانیاری، (لَا سِيَّمَا قُرَّةَ عَيْنِي الرَّمْدَةَ) بە تایبەت بۆ سۆمای چاوە کزەکانم،
(وَسُرُورَ نَفْسِي الْكَمِدَةَ) شادی هێنەری دلی پر خەمم، (عَلَاءَ الْمِلَّةِ وَالَّذِينَ)
سەربەرزى شۆنکەوتوانى پێغەمبەر ﷺ و ئایینی پیروزی ئیسلام، جەنابی
(أَحْمَدُ بْنُ صَدْرِ الْإِمَامِ، رَئِيسُ الْأَنَامِ) گەورە و سەرۆکی خەڵکی ئیماندار (أَقْضَى
الْقُضَاةَ وَالْحُكَّامَ) دادوەرتەری قازی و دادوەرەکان و (مُظْهِرَ الْحَقِّ فِي الْأَحْكَامِ)
سەرخەری راستی و دەرخەری دادپەرەری لە پایی کردنی ئەحکامە شەرعییەکان
(عِمَادُ الْمِلَّةِ وَالَّذِينَ) پشت و پەنای شۆنکەوتوانی پێغەمبەر ﷺ و ئایینی
پیروزی ئیسلام، (الْمُفْضِلُ) ^(۳) زانای رێزلێگیراو و پایه دار (الْكَاشِي) کە سەر بە هۆزی

۱. برپاوە: شرح الأنموذج: في النحو: دراسة وتحقيق، عدنان جاسم محمد، ل: ۲۴.

۲. مەبەست بە وشەى «الَّلَمَاطَةُ» بریتییە لە «التَّدْوُقُ» واتە: تامکردن، زۆر جار نووسەرەکان ئەم
دەستەوازیە بەکار دەهێنن لە کاتی نووسیندا «لَمَّظْنَاهُمْ شَيْئاً يَتَلَمَّظُونَهُ قَبْلَ حُلُولِ الْوَقْتِ» برپاوە:
لسان العرب: ۱۲۵/۸.

۳. وشەى «المفضل» لە پێنج نوسخەى تری بەردەستەم بەبێ ئەلف و لام هاتوو، بەلام لە هیندیک
نوسخەى تر بەم شتوویە نووسراوە.

بَلَّغَهُمَا اللَّهُ أَمَّا لَهُمَا، وَضَاعَفَ فِي الْعَالَمِينَ إِقْبَالَهُمَا، أَرَدْتُ أَنْ أَشْرَحَهُ شَرْحاً يُفِيدُ طَالِبَهُ، وَيُفِيضُ عَلَيْهِ مَطَالِبَهُ، بِحَيْثُ لَا أَتَخْطِئُ مِنْ تَحْلِيلِ لَفْظِهِ خُطَى كَثِيرَةً، وَلَا أَتَجَاوِزُ عَنْ تَنْقِيحِ مَعْنَاهُ إِلَّا مَسَافَةً يَسِيرَةً، وَالتَّزَمْتُ أَنْ أَكْتُبَ أَلْفَاظَ الْمَثْنِ بِتَمَامِهَا مِنْ أَوَّلِ كِتَابَةِ الشَّرْحِ إِلَى إِتْمَامِهَا، حَتَّى يَكُونَ كَالزِّيَادَةِ لِلْمُتَعَلِّمِ عَلَى التَّعْرِيفِ، وَيُغْنِيَهُمْ عَنِ النَّسْخِ

کاشیہ کان (بَلَّغَهُمَا اللَّهُ أَمَّا لَهُمَا) خَوای گه وره نه م کور و باوکه به ناوات و مرازی خویان بگه یه نیت، (وَضَاعَفَ فِي الْعَالَمِينَ إِقْبَالَهُمَا) وه ده نه وه نده ی تر خه لکیی پرویان تی بکات بو پابه راندنی نیش و کاره کانیان.

(أَرَدْتُ) بویه من ویستم (أَنْ أَشْرَحَهُ شَرْحاً يُفِيدُ طَالِبَهُ) که شه رحیکی وای له سه ر بنووسم، سوودیکی ته و او به خوینه رانی بگه یه نیت، (وَيُفِيضُ عَلَيْهِ مَطَالِبَهُ) وه هه موو داواکاریه کانی بخاته به رده ست، بو نه وه ی چاویان پیدا بخشینیت و لیان به هره مهند بیت، (بِحَيْثُ) شه رحه که به شیوه یه ک بیت که (لَا أَتَخْطِئُ مِنْ تَحْلِيلِ لَفْظِهِ خُطَى كَثِيرَةً) هه نگای زور نه هاویژم له کاتی شه رحکردن و پروونکردنه وه ی وانه کان و ده قه کان (وَلَا أَتَجَاوِزُ عَنْ تَنْقِيحِ مَعْنَاهُ إِلَّا مَسَافَةً يَسِيرَةً) ^(۱) هه روه ها زور قوول نه بمه وه و دوور نه که ومه وه له کاتی پوختکردن و ساغکردنه وه ی مانای رسته کان، ته نها به نه ندازه ی پیویست نه بیست (وَالْتَّزَمْتُ أَنْ أَكْتُبَ أَلْفَاظَ الْمَثْنِ بِتَمَامِهَا) برپاریشم وایه که پابه ند بم به وه ی که له نیو شه رحه که ده قی وشه کانی مه تن وه ک خویان بنووسمه وه (مِنْ أَوَّلِ كِتَابَةِ الشَّرْحِ إِلَى إِتْمَامِهَا) له سه ره تای شه رحکردنی کتیبه که تا به کوتایی ده گات (حَتَّى يَكُونَ كَالزِّيَادَةِ) بو نه وه ی وه کوو شتیکی زیاده ی لی بیت (لِلْمُتَعَلِّمِ عَلَى التَّعْرِيفِ) بو قوتابی و فیترخوازه خوشه ویسته کان، بو زیاتر ناشنابوون و شاره زابوون له بابه ته کان و نیوه پروکی وانه کان، (وَيُغْنِيَهُمْ عَنِ النَّسْخِ) هه روه ها بویه ده قی مه تنه که ده نووسمه وه بو نه وه ی قوتابیان پیویستیان نه بنی به م

۱. پروانه: الزمخشري: ۴۶، وشرح الأنموذج: في النحو: دراسة وتحقيق، عدنان جاسم محمد، ل، و ۲۰ تاریخ الإسلام: للذهبي: ۴۸۸، معجم الأدباء: ۸۵/۱۴، وإنباه الرواه: ۱۲۶/۳، وفيات الأعيان: ۱۵۸/۵.

الَّتِي لَعِبَتْ بِهَا أَيْدِي الْجَهْلَةِ بِالْتَّخْرِيفِ، وَأَزْجُو مِنَ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُعِينَنِي عَلَى
الْإِثْمَامِ، وَيَجْعَلَهُ قَائِدِي إِلَى دَارِ السَّلَامِ، فَإِنَّهُ الْمُسْتَعَانُ، وَعَلَيْهِ التُّكْلَانُ.

نوسخانهی (الَّتِي لَعِبَتْ بِهَا أَيْدِي الْجَهْلَةِ بِالْتَّخْرِيفِ) که خه لکی نه زان به که یفی
خویان لییان زیاد و کهم کردوون، به بی گه رانه وه بو نوسخه برپاییکراوه کان و
سه رچاوه سه ره کییه کان.

ئینجا مامۆستا ده فهرمویت: (وَأَزْجُو مِنَ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُعِينَنِي عَلَى الْإِثْمَامِ)
ئه پاریمه وه و تکاکارم له خوای پهروه ردگار که هاوکار و یارمه تیده رم بیت بو
شه رحکردن و ته و اوکردنی ئه م کتیه (وَيَجْعَلُهُ قَائِدِي إِلَى دَارِ السَّلَامِ) ^(١) وه ئه م
شه رح و پروونکردنه وه یه بکاته ده سترگ و هوکار بو گه یشتنم به په زامه ندی خوای
پهروه ردگار و چوونه به هه شت، (فَإِنَّهُ الْمُسْتَعَانُ) چونکه به دلنیایی هه ره و هاوکار
و یارمه تیده ره بو هه موو کاریکی سوود به خش و به ره همدار، (وَعَلَيْهِ التُّكْلَانُ) ^(٢)
ههروه ها ته نها ئه ویش پالپشت و جیگای ئومیدی خواناس و برواداران له پاپه راندنی
کار و ئامانجه کانیان.

١. لیره دا مه به ست به وشه ی «دار السّلام» به هه شتی خوای پهروه ردگار، چونکه یه کینک له ناوه کانی
به هه شت «دار السّلام» ههروه کوو خوای گه و ره له قورنانی پیروژدا ده فهرمویت: ﴿وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى
دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ سورة یونس: الآیه: ٢٥.

٢. مه به ست به وشه ی «التُّكْلَانُ» بریتییه له «تَوَكَّلْ» که له پرووی زمانه وانێ به مانای «تَقْوِيَةُ الْأَمْرِ
إِلَى اللَّهِ» دیت، ههروه ها له پرووی «اصطلاح» هه وه به مانای «ظَرْحُ الْبَدَنِ فِي الْعُبُودِيَّةِ وَتَعَلُّقُ الْقَلْبِ
فِي الرُّبُوبِيَّةِ» دیت، ههروه ها ئه م وشه یه له ئه سلدا دا «وکلان» بووه، به لām له بهر «قُرْبُ الْمَخْرَجِ»
حه رفی «الواو» کراوه به «التاء» پروانه: شرح الأنموذج: تعلیق أنور الداغستانی. ل، ٢٢.

تَعْرِيفُ الْكَلِمَةِ

قَالَ الْمُصَنِّفُ - رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى -: الْكَلِمَةُ مُفْرَدٌ.

أَقُولُ: قَبْلَ الشُّرُوعِ فِي الْمَقْصُودِ لَا بُدَّ مِنْ تَقْدِيمِ مُقَدِّمَةٍ، وَهِيَ هَذِهِ:

وانه‌ی یه که‌م: پیناسه‌ی «الکلمه»

(قال المُصنِّفُ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمویت: (الکلمه)

وشه‌ی «الکلمه» له‌ زاراه‌ی زانا‌یانی زانستی «نحو» دا بریتی‌یه له‌م وشه‌یه و له‌م ده‌برپینه‌ی که‌ له‌ ده‌م ده‌رده‌چیت و ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر مانایه‌کی (مُفْرَدٌ)^(۱) تا‌ک ده‌کات، وه‌کوو: وشه‌ی «زید» و وشه‌ی «ضرب» و وشه‌ی «من»؛ ئیستا هه‌ریه‌که‌ له‌م سئ و شان‌ه بریتین له‌ ده‌برپینیک که‌ له‌ ده‌می مرؤفه‌وه ده‌رچوون و ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر مانایه‌کی تاییه‌ت ده‌که‌ن؛ ئینجا جیاوازی نییه‌ ماناکه‌ له‌ خودی وشه‌کان وه‌ربگیریت، وه‌کوو نموونه‌ی یه‌که‌م و دووه‌م، یاخود به‌ هو‌ی لیکدان و ناویته‌بوون له‌گه‌ل وشه‌یه‌کی‌تر ماناکه‌ وه‌ربگیریت، وه‌کوو نموونه‌ی سییه‌م.

(أَقُولُ:) ماموستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (قَبْلَ الشُّرُوعِ فِي الْمَقْصُودِ) پێش ده‌ستکردن به‌ شیکردنه‌وه‌ی نیاز و مه‌به‌ستی وانه‌کان و شه‌رحکردنی بابه‌ته‌کان (لَا بُدَّ مِنْ تَقْدِيمِ مُقَدِّمَةٍ) پێویسته‌ وه‌کوو ئاموزگاری و به‌رچاو‌روونییه‌ک بو‌قوتابیانی زانسته‌ شه‌رعییه‌کان پێشه‌کییه‌ک باس بکه‌ین و تیی‌دا ئاماژه‌ به‌ چه‌ند خالیک بده‌ین، که‌ پێویسته‌ هه‌موو خویندکارنیک له‌ به‌رچاویان بگری‌ت (وَهِيَ هَذِهِ)^(۲) خاله‌کانیش بریتین له‌م چه‌ند رینمایی و ئاموزگارییه‌ی که‌ باسیان ده‌که‌ین:

۱. هه‌رچه‌ند وشه‌ی «مُفْرَدٌ» به‌م جو‌ره‌ وشانه‌ ده‌گوتریت که‌ به‌شیک له‌ «لَفْظٌ»-که‌ی ده‌لآله‌ت نه‌کات له‌سه‌ر به‌شیک له‌ ماناکه‌ی (لَا يَدُلُّ جُزْءٌ لَفْظُهُ عَلَى جُزْءٍ مَعْنَاهُ)؛ به‌لام من بو‌یه لی‌رده‌ا به‌م شیوه‌یه مانام کرد، چونکه‌ له‌م قوناغه‌دا بو‌تیگه‌یشتن ئاسات‌ره‌ و باشت‌ریش مانا و مه‌به‌سته‌که‌ ده‌گه‌ینیت.

۲. هه‌رچه‌نده‌ له‌ رووی ماناوه‌ وشه‌ی «هَذِهِ» گوزارشت له‌ شتیک ده‌کات که‌ له‌ پێشدا باس کرابیت، به‌لام لی‌رده‌ا پێده‌چیت ماموستا کتیبه‌که‌ و رینماییه‌کانی ته‌واو کردین ئینجا ئه‌م ده‌سته‌واژه‌یه‌ی به‌کار هینابیت.

اعْلَمْ أَنَّ طَالِبَ كُلِّ شَيْءٍ يَنْبَغِي أَنْ يَتَصَوَّرَ ذَلِكَ الشَّيْءَ بِوَجْهِ مَا، لِأَنَّ الْمَجْهُولَ مِنْ جَمِيعِ الْوُجُوهِ لَا يُمَكِّنُ طَلْبَهُ، وَيَنْبَغِي أَيْضاً أَنْ يَتَصَوَّرَ الْغَرَضَ مِنْ مَطْلُوبِهِ؛ لِأَنَّهُ إِنْ لَمْ يَتَصَوَّرْهُ يَكُونُ سَعْيُهُ عَبَثاً،

(اعْلَمْ) بزانه، ئەى قوتابى به ریز و فه قى خۆشه وىست:

یه که م: (أَنَّ طَالِبَ كُلِّ شَيْءٍ) هه رکه سیک بیه ویت کاریک ئە نجام بدات و شتیک به ده ست بینیت - جیاوازی نییه شته که زانست و زانیاری بیت یا خود هه رکاریکی تری رۆژانه بیت - (يَنْبَغِي أَنْ يَتَصَوَّرَ أَوَّلًا ذَلِكَ الشَّيْءَ) پێویسته سه رها به باشی بیر له خودی شته که بکاته وه و هه لسه نگاندنیکى وردی بۆ بکات (بِوَجْهِ مَا) به رینگایه که له رینگاکان و به جوریک له جوړه کان، چونکه هه ر شته و رینگایه کی تایبه تی خۆی هه یه بۆ سه رنجدان و بیرلیکردنه وه، بۆیه ده بیت ئەم رینگا تایبه ته هه لبرێریت که گونجاوه له گه ل شته که، (لِأَنَّ الْمَجْهُولَ مِنْ جَمِيعِ الْوُجُوهِ لَا يُمَكِّنُ طَلْبَهُ) چونکه شتی نادیار و بیرلی نه کراوه (مجهول) له هه موو پرووێکه وه ناکریت و ناگونجیت هه یج که سیک داوای بکات و به ده ستی بینیت، وه کوو که سیک سه ردانی شوێنیکى کردبیت و هه یج بیرى له شوێنه که و مه به ستی سه ردانه که نه کردبیته وه، ئەو که سه ناتوانیت له گه شته که یدا هه یج شتیک به ده ست به یینیت، به لکوو سه رگه ردان و مایه پووچ ده بیت.

دوو وه م: (وَيَنْبَغِي أَيْضاً) هه روه ها پێویسته له سه ر ئەو که سه ی داوای شتیک ده کات و ده یه ویت به ده ستی بینیت (أَنْ يَتَصَوَّرَ الْغَرَضَ مِنْ مَطْلُوبِهِ) بیر له ئامانج و مه به ستی ئەو شته بکاته وه که ده یه ویت ده ستی بخات و هه ولێ بۆ ده دات و کاتی خۆی له پێناودا سه رف ده کات، (لِأَنَّهُ إِنْ لَمْ يَتَصَوَّرْهُ يَكُونُ سَعْيُهُ عَبَثاً) چونکه ئەگه ر بیت و زۆر به باشی بیرى لى نه کاته وه و ئامانجیکى روشن و مه به ستیکى دیاریکراوى نه بیت، ئەو کاته هه موو هه ول و کوششی به خه سار ده چیت و مایه پووچ ده بیت، وه کوو ئەو که سه ی شتیک ده کړیت و نازانیت چۆن و بۆچی به کار دیت، ئەو کاته بیر ده کاته وه که هه م پاره و هه م کاتی به فیرۆ چووه، به لام پاش چی؟

ئینجا پاش ئەم دوو پێشنیار و ئامۆژگارییه به سووده، مامۆستا ده فه رمویت:

فَطَالِبُ النَّحْوِ يَتَعَلَّمُهُ يَنْبَغِي أَنْ يَتَصَوَّرَهُ أَوَّلًا، وَيَتَصَوَّرَ الْغَرَضَ مِنْهُ قَبْلَ تَعَلُّمِهِ، حَتَّى يَكُونَ فِي طَلْبِهِ عَلَى بَصِيرَةٍ.

[تَعْرِيفُ النَّحْوِ فِي اللُّغَةِ]

فَنَقُولُ: النَّحْوُ فِي اللُّغَةِ:

(فَطَالِبُ النَّحْوِ يَتَعَلَّمُهُ) كهواته ئهو قوتابيهي كه دهيه ويټ فيري زانستی ريزماني عهره بي (نحو) بيت و شاره زايي له م زانسته دا پهيدا بكات، (يَنْبَغِي أَنْ يَتَصَوَّرَهُ أَوَّلًا)^(١) پيوسته سهرتا و يه كه م جار به وردى بير بكاته وه كه زانستی ريزماني عهره بي (نحو) چييه؟ پاشان بير له ريگاكانى فيربوونى ئهم زانسته بكاته وه و بزانيټ كامه كتيب به سوود و قازانجه له سهرتا بخويندريټ و كامه ماموستا له م بواره دا شاره زاييه كي باشى ههيه بو ئه وهى له خزمه تي ده ست به فيربوونى ئهم زانسته بكات، (وَيَتَصَوَّرُ الْغَرَضَ مِنْهُ) ئينجا دووهم جار بير له ئامانج و مهبه ستي فيربوونى ئهم زانسته بكاته وه، ده بيت بزانيټ فيربوونى ئهم زانسته چ سوود و قازانچيكي ههيه (قَبْلَ تَعَلُّمِهِ) پيش ئه وهى خوى فيري ئهم زانسته بكات (حَتَّى يَكُونَ فِي طَلْبِهِ عَلَى بَصِيرَةٍ)^(٢) بو ئه وهى له كاتى داوا كردن و سهر قالبوون به فيربوونى ئهم زانسته بهرچاوى پروون و روشن بيت و بزانيټ چى ده خوئيټ و چوټ ده خوئيټ و له لاي كي ده خوئيټ.

پيناسه ي زانستی «نحو» له پرووى زمانه وانويه وه

(فَنَقُولُ:) ئينجا پاش ئه وهى كه زانيت ههر كاريك مرووف ئه نجامى ده دات ده بيت هم بير له كاره كه و هم بير له ئامانجه كه ي بكاته وه، ئيمه له پيناسه ي زانستی ريزماني عهره بييدا ده ليين:

(النَّحْوُ فِي اللُّغَةِ:) وشه ي «نحو» له پرووى زمانه وانويه وه به چهند مانايه كي جياواز

^١ پيناسه ي وشه ي «تَصَوَّرَ» بريتيه له «قُوَّةٌ لِلنَّفْسِ تُدْرِكُ بِهَا الْمَعْقُولَاتُ». به لام وشه ي «الْبَصَرُ» بريتيه له «قُوَّةٌ لِلْعَيْنِ تُدْرِكُ بِهَا الْمَحْسُوسَاتُ» ههر بويه زانايان گوتوويانه: «الْبَصِيرَةُ لِلْقَلْبِ بِمَنْزِلَةِ الْبَصَرِ لِلْعَيْنِ». بروانه: شرح الأنموذج: في النحو: دراسة وتحقيق، عدنان جاسم محمد، ل، ٢٥،

^٢ بروانه: شرح ابن عقيل ل (١٤).

الْقَصْدُ. وَفِي غُرْفِ النُّحَاةِ: عِلْمٌ بِأَصُولٍ تُعْرَفُ بِهَا أَحْوَالُ أَوَاخِرِ الْكَلِمِ إِغْرَاباً وَبِنَاءً.

بە کار دیت بەم شیوەیە خوارەو:

یەكەم: وشە «النَّحْوُ» بە مانای وێست و مەبەست (الْقَصْدُ) بە کار دیت چونکە زۆرجار کە عەرەب دەلێن «نَحَوْتُكَ» بە مانای «قَصَدْتُكَ» بە کار دیت، یاخود کە دەلێن «نَحَوْتُ فُلَاناً، أَيْ: قَصَدْتُهُ» واتە: وێستم سەردانی فلانە کەس بکەم.

دووهم: وشە «النَّحْوُ» بە مانای ڕووەو لا (الْجِهَةُ) بە کار دیت، چونکە زۆرجار کە عەرەب دەلێن «ذَهَبْتُ نَحْوَ فُلَانٍ»^(١) واتە: من ڕۆیشتم بەرەو ڕووی فلانە کەس، مەبەست لە وشە «نَحْوُ» لەم ڕستە یەدا بریتییه لە ڕووەو لا (الْجِهَةُ).

سێیەم: ھەرۆھا وشە «النَّحْوُ» لە زمانی عەرەبیدا بە مانای ھاووتنە و ھاوشیوەش (الشَّبَهُ وَالْمِثْلُ) دیت، چونکە کاتیک عەرەب دەلێن: «مُحَمَّدٌ نَحْوُ الْأَسَدِ» مەبەستیان ئەوێه «أَيْ شَبَهُهُ وَمِثْلُهُ»^(٢) واتە: موحەممەد وەکوو شیر وایە لە چاوە ترسیدا.

پاش ئەوێ لە ڕووی زمانەوانییەو پێناسە و وشە «نَحْوُ» ت زانی، ئینجا مامۆستا دیتە سەر ڕوونکردنەوێ پێناسە «نَحْوُ» لە ڕووی زاراوەییەو و دەفەر مۆیت: (وَفِي غُرْفِ النُّحَاةِ):^(٣) پێناسە و وشە «نَحْوُ» لە زاراوەی زانیانی ڕێزمانی عەرەبیدا بریتییه لە (عِلْمٌ بِأَصُولٍ) ھەبوونی زانست و زانیاری بە کۆمەڵیک بنچینە (أَصُولٍ) سەرەکی و بنەما (قَاعِدَةٌ) گشتی، کە (تُعْرَفُ بِهَا) بە ھۆی ئەم بنچینە و بنەمایانە زانیاری و شارەزاییت پەیدا دەبێت لە سەر (أَحْوَالُ أَوَاخِرِ الْكَلِمِ) شیوازی خوێندەنەوێ کۆتایی وشەکانی زمانی عەرەبی (إِغْرَاباً) ھەم لە ڕووی «إِغْرَاباً» ھو (وَبِنَاءً) ھەم لە ڕووی «مَبْنِي» سیایەتیەو، واتە: بە ھۆی ئەو یاسا و ڕێسایانەو شارەزا دەبێت لە شیوازی

١. ڕوانە: الموسوعة الشاملة في النحو والصرف، ل، ٢٠. ٢. ڕوانە: لسان العرب: ٨ / ١٢٦.

٣. وشە «النُّحَاة» کۆ (جَمْع) وشە «نَاحٍ» ھەرۆھ کو چۆن وشە «غُرَاة» و «دُعَاة» کۆی وشە «غَارٍ» و «دَاعٍ» ھەرۆھا ئەصلى وشە «نُحَاة» بریتییه لە «نُحُوَّة» ھەرۆھ کو چۆن وشە «غُرَاة» بریتی بوو لە «غُرُوَّة» لە ھەردوو وشەکان قەلبی واوە کراوە بە ئەلف چونکە حەرفی پێش خۆی «مَفْتُوح» ھ. ڕوانە: شرح الأنموذج في النحو، ل، ٢٥.

[فَائِدَةُ مَعْرِفَةِ عِلْمِ النَّحْوِ]

وَالْعَرَضُ مِنْهُ: مَعْرِفَةُ الْإِعْرَابِ. وَالْإِعْرَابُ لَا يُوجَدُ إِلَّا فِيمَا يَقَعُ فِي التَّرْكِيبِ
الْإِسْنَادِيِّ الَّذِي لَا يُوجَدُ إِلَّا فِي الْكَلَامِ. وَالْكَلَامُ إِنَّمَا يَتَرَكَّبُ مِنْ كَلِمَتَيْنِ، فَلِذَلِكَ

خویندنه وهی کو تایی وشه کانی زمانی عه ره بی و هم ده زانیت کامه وشه «مُعَرَّب» و
کامه وشه «مَبْنِي» یه.

سوود و قازانجی فی ربوونی زانستی «نحو»

(وَالْعَرَضُ مِنْهُ) سوود و قازانجی فی ربوونی زانستی «نحو» بریتیه له (مَعْرِفَةُ
الْإِعْرَابِ) فی ربوون و شاره زابوونی شیوازی خویندنه وهی زمانی عه ره بی به شیوازیکی
راست و ره وان، که پنی ده گوتریت «إِعْرَاب»، ههروه ها پاراستنی زمانه له هه له
و که موکووری له کاتی خویندنه وهی عه ره بی و شاره زابوونه له قورئان و سوننه تی
پیغه مبه ر عَلَيْهِ السَّلَام ههروه که به شیک له زانایان ئاوا ده فره رمون: «وَفَائِدَتُهُ: صِيَانَةُ
اللِّسَانِ عَنِ الْخَطَا فِي الْكَلَامِ الْعَرَبِيِّ وَفَهْمُ الْقُرْآنِ وَالْحَدِيثِ النَّبَوِيِّ فَهْمًا صَحِيحًا»^(١).
ئینجا ماموستا ده فره رمویت: (وَالْإِعْرَابُ لَا يُوجَدُ) ناسینی «إِعْرَاب» ده ست
ناکه ویت (إِلَّا فِيمَا يَقَعُ فِي التَّرْكِيبِ الْإِسْنَادِيِّ) ته نها له رسته یه که نه بیت که لیکدراو
بیت له دوو وشه یا خود زیتر، به م مه رجی که پالدان (إِسْنَاد) له نیوان ئه م دوو وشه یه
هه بیت، واته: ئیعرب ته نها له «الْمُرَكَّبُ الْإِسْنَادِي» ده ست ده که ویت؛ هه ره که له
«الْمُرَكَّبُ الْإِضَافِي» و «الْمُرَكَّبُ الْمَرْجِي» ... هتد، ئیعربایان تیدا ده ست ناکه وئی،
بویه «کلام» بیان لی دروست نابیت (الَّذِي لَا يُوجَدُ إِلَّا فِي الْكَلَامِ) ئه و «التَّرْكِيبِ
الْإِسْنَادِي» یه ش ده ست ناکه ویت ته نها له که لامدا نه بیت (وَالْكَلَامُ إِنَّمَا يَتَرَكَّبُ مِنْ
الْكَلِمَتَيْنِ) وه که لامیش پیک نابیت مه گهر له دوو که لیمه نه بی.

جا بۆچی له سه ره تای هه موو کتیه نه حویه کان باسی «كَلِمَةٌ» و «كَلَام» پنش
خراون؟ (فَلِذَلِكَ) ئینجا له بهر ئه وهی ئامانج له خویندنی زانستی «نحو» بریتیه له

جَرَتْ عَادَتُهُمْ فِي تَرْتِيبِ الْكُتُبِ النَّحْوِيَّةِ بِتَقْدِيمِ الْكَلِمَةِ وَالْكَلامِ عَلَى سَائِرِ الْأَشْيَاءِ، وَبِتَقْدِيمِ الْكَلِمَةِ عَلَى الْكَلَامِ، لِأَنَّهَا جُزْؤُهُ كَمَا عَرَفْتَ، وَالشَّيْءُ إِنَّمَا يُعْرَفُ بَعْدَ مَعْرِفَةِ أَجْزَائِهِ.

فَقَوْلُهُ: «الْكَلِمَةُ مُفْرَدٌ»،

فیربونی «إِغْرَاب»، وه یعراپیش دهست ناکه ویت تهنها له «المُرْكَب الإِسْنَادِي» ی نه بییت، وه ههروه ها «المُرْكَب الإِسْنَادِي» یش دهست ناکه ویت تهنها له «کلام» نه بییت، هه ربویه (جَرَتْ عَادَتُهُمْ) له لای زانایانی زانستی «نحو» بۆته نه ریت (فی تَرْتِيبِ الْکُتُبِ النَّحْوِيَّةِ) له کاتی دانان و شه رحکردن و پینکخستنی په رتوکه کان له زانستی «نحو» دا (بِتَقْدِيمِ الْکَلِمَةِ وَالْکَلَامِ عَلَى سَائِرِ الْأَشْيَاءِ) به پینکخستنی بابه ته کانی تاییهت به «کَلِمَة» و «کَلَام» له سه ر گشت بابه ته کانی تری په یوه ست بهم زانسته، (وَبِتَقْدِيمِ الْکَلِمَةِ عَلَى الْکَلَامِ) ههروه ها به پینکخستنی پیناسه و بابه ته کانی تاییهت به «کَلِمَة» و جوړه کانی له سه ر پیناسه و بابه ته کانی تاییهت به «کلام»، له بهر چی؟ (لَأَنَّهُ جُزْؤُهُ) چونکه «کَلِمَة» به شیکه له «کلام» و پینکاته ی سه ره کی هه موو که لامینک بریتییه له چهند که لیمه یه ک (کَمَا عَرَفْتَ) ههروه کوو که مینک له مه و پینش زانیت که گوتمان: (وَالشَّيْءُ) سروشتی هه موو شتیکیش وایه که له چهند به شیک پینک هاتبییت (إِنَّمَا يُعْرَفُ) تهنها ئه و کاته به شیویه کی راست و دروست باش ده ناسریت و ده زاندریت (بَعْدَ مَعْرِفَةِ أَجْزَائِهِ) پاش ئه وه ی هه موو به شه کانت به شیویه کی باش ناسین و شاره زایت له باره یانه وه په یدا کرد، که واته تو ئه و کاته شاره زاییت له که لامدا دهست ده که ویت که به باشی هه موو به شه کانی «کَلِمَة» که بریتین له «اسْمُ، فِعْلُ، حَرْفُ» بزانییت، هه م له رووی پیناسه هه م له رووی تاییه تمه ندیییه کانیا نه وه.

ئىنجا پاش ئەوھى مامۇستا باسى پېناسەھى زانستى «نحو»ى كرد و ھەرۈھە باسى
 سوود و قازانجى فېربوونى ئەم زانستەھى پروون كرده، ئىنجا دېتە سەر شەرح كىردنى
 وانەھى «قال»ى يەكەم و پروون كىردنەھى مەبەستى «مُصَنَّف»، و ھەدە فرمويت: (فَقَوْلُهُ:)
 مەبەستى مامۇستا كە لہ «قال»ى يەكەم دە فرمويت: (أَلْكَلَمَةُ مُفْرَدٌ) واتە: وشەھى

تَقْدِيرُهُ: «الْكَلِمَةُ لَفْظٌ مَوْضُوعٌ مُفْرَدٌ؛ فَيَخْرُجُ بِ «الْفَظِّ» غَيْرُهُ،

«كَلِمَةً» بریتیه له ده برپینیک که گوزارشت له مانایه کی تاك بکات، (تَقْدِيرُهُ:)ئهم رسته یه له «تَقْدِير» دا ئاواى لى دیته وه «الْكَلِمَةُ» واته: وشه ی «كَلِمَةً» له لای زانایانى «نحو» بریتیه له (لَفْظٌ)^(١) وشه یه ك و ده برپینیک که له دهم ده برچیت، (مَوْضُوعٌ) ده بیت ئهم وشه یه داندرا بیت له سه ره تادا به رامبه ر به مانایه ك (مُفْرَدٌ) ههروه ها ده بیت ئهم مانایه تاك بیت و ته نها به یه ك شت بگوتریت، که واته وشه ی «كَلِمَةً» له لای زانایانى «نحو» به ده برپینیک یاخود به وشه یه ك ده گوتریت که ئهم سى مه رجه ی تیدا بیت: یه که م: «لَفْظٌ»^(٢) ده بیت بریتى بیت له وشه یه ك و ده برپینیک که له دهم ده رده چیت. دووهم: «مَوْضُوعٌ» ده بیت ئهم وشه یه داندرا بیت به رامبه ر به مانایه ك، ههركاتیک به کار هات ده بیت ده لآلت له سه ر ئه و مانایه بکات.

سییه م: «مُفْرَدٌ» ههروه ها ده بیت ئهم وشه یه تاك بیت و ته نها به یه ك شت بگوتریت و به رامبه ر به وشه یه به کار بیت که بوى داندراوه، وه کوو وشه ی «زید».

سه رنج بده: ئیستا ئهم وشه یه پى ده گوتریت «كَلِمَةً» چونکه ئهم وشه یه بریتیه له ده برپینیک که له دهم ده رچوو، ههروه ها داندراوه به رامبه ر به مانایه ك، چونکه ئهم وشه یه له پرووى ماناوه ده لآلت له سه ر که سیکی دیاریکراو ده کات و ماناکه شی تاکه (مُفْرَدٌ)، که واته: هه ر وشه یه ك ئهم سى مه رجه ی تیدا بوو و به م جوړه بوو که باسما ن کرد، ئه وه پى ده گوتریت «كَلِمَةً»؛ به لآم ئه گه ر بیت و یه کیک له م سى مه رجه ی تیدا نه بوو، ئه و کاته پى ناگوتریت «كَلِمَةً»، هه رچه نده ماناش ببه خشیت و له ده می مرو فیشه وه ده رچوو بیت. بویه ماموستا ده فه رمویت: (فَيَخْرُجُ بِالْفَظِّ) که واته: به م برگه یه ی که گوتمان ـ «كَلِمَةً» به وشه یه ك ده گوتریت که له دهم ده رچوو بیت ـ له ژیر پیناسه ی «كَلِمَةً» ده رده چن (غَيْرُهُ) هه موو ئهم وشه و هیمایانه ی که ده لآلت له سه ر مانایه ك ده که ن، به لآم له دهم ده رنه چوون، که بریتین له م چوار شته:

١. پروانه: البهجة المرضية: ل (٧).

٢. پروانه: شرح ابن عقيل ل (١٤).

كَالْحَظِّ وَالْعَقْدِ وَالنَّصْبِ وَالْإِشَارَةِ. وَيِ «الْمَوْضُوعِ»

یه کهم: (كَالْحَظِّ) وه کوو پاکیشانی هیلێک له نیوان دوو نووسین که ئەم خه ته ده لالهت ده کات له سه ره وهی که ئەمه ی له ژیر خه ته که نووسراوه، پێی ده گوتریت «حاشیه»، ئیستا هه رچه نده ئەم هیله ده لالهت له سه ره ئەم مانایه ده کات، به لام پێی ناگوتریت «کَلِمَة»، چونکه له دەم ده رنه چوو، ههروه ها هه موو ئەم هیل و نووسینانه ی که پۆلیسی ها توچۆ له سه ره شه قامه کان دایانناون و دروستیان ده کات، هیمما و نووسینی مانادار و واتابه خشن، به لام چونکه له دەم ده رنه چوون پێیان ناگوتریت «کَلِمَة».

دووهم: (وَالْعَقْدِ)^(١) ههروه ها وه کوو ئاماژه دان به لکاندنی په نجه ی شه هاده به په نجه ی گه وروه به شیوه ی باز نه یی، وه کوو ئاماژه یه ک که ئەم شته نرخی په نجاوسی دیناره، یاخود ئاماژه کانی ئەو که سه ی که توانای قسه کردنی نییه، بێگومان هه موو ئاماژه کانی مانای تایبهت و جیاواز ده به خشن، به لام پێیان ناگوتریت «کَلِمَة» چونکه له دەم ده رنه چوون.

سییه م: (وَالنَّصْبِ) ههروه ها وه کوو دانانی قوجه که له نیوزهوی و باخه کاندا، یاخود دانانی هیمماکان له م شوینانه ی که به مین چێندراون، وه یاخود هیمماکانی ئاماژه دان له سه ر تابلۆی هه لواسراوی نیو شه قامه کان که ئاراسته ی شوینه کان و ئەندازه ی دووری نیوان شاره کان بۆ شوفیران دیاری ده کات، هه یچ کام له مانه له لای زانایانی «نحو» پێیان ناگوتریت «کَلِمَة»، ئەگه رچی ماناش ده به خشن؛ له بهر چی؟ چونکه له دەم ده رنه چوون. چواره م: (وَالْإِشَارَةِ) ههروه ها وه کوو ئاماژه دان بۆ که سی به رامبه ر به ئەندامه کانی جهسته، وه کوو ئاماژه ی ها تن و پۆویشن و ترساندن و ئاگادار کردنه وه و خوشوستن و... هتد؛ هه یچ کام له م ئاماژه نه پێیان ناگوتریت «کَلِمَة» چونکه له دەم ده رنه چوون، هه رچه نده له وشه به هیز ترن.

(وَبِالْمَوْضُوعِ) ههروه ها به م برگه یه ی که گوتمان «کَلِمَة» له لای زانایانی «نحو»

١. وشه ی «الْعَقْدُ» کۆی «جَمْع» ی وشه ی «عُقْدَة» به. پروانه: ملا جامی ل (ه) و البهجة المرضية: ل (٧)

الْمُهْمَلُ، كَ «دَيزِ» وَ «بَيزِ»؛ وَ «الْمُفْرَدُ» الْمُرَكَّبُ، كَ «خَمْسَةَ عَشَرَ».

به وشه یه ک ده گوتریت که بو مانا و مه به سستیک داندرا بیت و هه رکاتیک باس کرا گوزارشتی لی بکات؛ به م برگه یه له ژیر پیناسه ی «کَلِمَة» ده رده چیت (الْمُهْمَلُ) هه موو ئه م وشانه ی که گوزارشت (دَلَالَة) له هیچ مانا و مه به سستیک ناکه ن (کَدَيزِ وَ بَيزِ) وه کوو وشه ی «دَيزِ» و وشه ی «بَيزِ».

سه رنج بده: ئه ی خوینهری به ریز، ئیستا ئه م دوو وشه یه به رامبه ر به هیچ مانایه ک دانه ندراون و گوزارشت له هیچ مانا و مه به سستیک ناکه ن، بویه پییان ناگوتریت «کَلِمَة»^(۱).

ئینجا بزانه: نه ک هه ر ئه م دوو وشه یه، به لکوو هه ر وشه یه ک به رامبه ر به مانایه ک دانه ندرا بیت ئه وه له لای زانایانی زانستی «نحو» پیی ناگوتریت «کَلِمَة» هه رچه نده له چه ند پیتیکیش پیک هاتبیت، وه کوو «هه له له» و «به له له» و...

(وَبِالْمُفْرَدِ): هه روه ها به م برگه یه ی که گوتمان، «کَلِمَة» له لای زانایانی «نحو» به وشه یه ک ده گوتریت که تاک (مُفْرَد) بیت و ده لآله ت له سه ریه ک مانا و یه ک شت بکات، له یه ک برگه پیک هاتبیت؛ به م برگه یه له ژیر پیناسه ی «کَلِمَة» ده رده چیت (الْمُرَكَّبُ)^(۲) هه موو ئه م وشانه ی له برگه یه ک زیاتر پیک هاتوون و ده لآله ت له سه ر دوو شت یاخود دوو مانا ده کهن، (کَ) وه کوو ئه م ورسته یه ی که لیکدراوه له دوو وشه ی مانادار (خَمْسَةَ عَشَرَ) واته: پانزه یاخود «سَبْعَةَ عَشَرَ»... هتد.

سه رنج بده: ئیستا ئه م دوو ده سه ته واژه یه که له دوو برگه لیک دراون، هه رچه نده ئه وه ی یه که م ده لآله ت له سه ر ژماره ی پانزه و ئه وه ی دووهم ده لآله ت له سه ر ژماره ی حه قده ده کات، به لآم پییان ناگوتریت «کَلِمَة»، چونکه له برگه یه ک زیاتر پیک هاتوون که بریتین له وشه ی «خَمْسَةَ» وَ «سَبْعَةَ» له گه ل وشه ی «عَشَرَ».

ئینجا بزانه: جیاوازی نییه ئه م ده سه ته واژه یه ی که له دوو برگه پیک هاتووه نیسه بت

۱. وشه ی «النَّصْبُ» کوی وشه ی «النَّصْبُ، وَهِيَ: كُلُّ مَا نُصِبَ، فَجُعِلَ عِلْمًا، وَهِيَ عَلَامَةٌ تُنْصَبُ لِلْقَوْمِ». بروهانه: شرح الأنموذج فی النَّحْو، تعلیق الشیخ سید مسلم ل ۲۵.

۲. بروهانه: ملا جامی (۵)

وَإِنَّمَا قُلْنَا: أَنَّ الْمُهْمَلَ يَخْرُجُ بِقَيْدِ «الْمَوْضُوعِ»، لِأَنَّ الْمَوْضُوعَ لَا يَكُونُ إِلَّا لِمَعْنَى، وَالْمُهْمَلُ لَا مَعْنَى لَهُ.

وَإِنَّمَا حُذِفَ قَوْلُنَا: «لَقَطُ مَوْضُوعٍ»، لِذِلَالَةِ قَوْلِهِ: «مُقَرَّدٌ عَلَيْهِ».

و ئیسنادیان لە نێواندا هەبێت، وەکوو «زَيْدٌ قَائِمٌ» یاخود نێسبەت و «إِسْنَادٌ» یان لە نێواندا نەبێت وەکوو «خَمْسَةُ عَشَرَ» لە هەردوو کاتدا هەر پێیان ناگوتریت «كَلِمَةً» چونکە «مُقَرَّدٌ» نین.

ئینجا مامۆستا دوو پرسیار دەکات و وەلامیان دەداتەو، لە پرسیارێ یەكەم دەفەرموێت: (وَإِنَّمَا قُلْنَا: أَنَّ الْمُهْمَلَ)^(۱) ئێمە بۆچی گوتمان هەموو ئەم وشانەی کە بێ مانان «مُهْمَل» ن و گوزارشت لە هیچ مەبەستێک ناکەن (يَخْرُجُ بِقَيْدِ الْمَوْضُوعِ)^(۲) لە ژێر پێناسە «كَلِمَةً» دەردەچن بە باسکردن و گوتنی برگەی «مَوْضُوعٌ»؟ مامۆستا وەلام دەداتەو و دەفەرموێت: (لِأَنَّ الْمَوْضُوعَ لَا يَكُونُ إِلَّا لِمَعْنَى) چونکە هەركاتیك وشەی «مَوْضُوعٌ» گوترا، ئەووە حەتمەن دەلالەت لەسەر مانایەك دەکات (وَالْمُهْمَلُ لَا مَعْنَى لَهُ)^(۳) لە کاتێکدا ئەم وشانەی کە «مُهْمَل» ن دەلالەت لەسەر هیچ مانایەك ناکەن و بەرامبەر بە هیچ مانایەك دانەندراون، هەر بۆیە لە ژێر پێناسەی «كَلِمَةً» دەردەچن، بە گوتنی وشەی «مَوْضُوعٌ».

پرسیاری دووهم، دەفەرموێت: (وَإِنَّمَا حُذِفَ قَوْلُنَا:) لەبەر چی ئەم پرستەییە کە دەفەرموێت: (لَقَطُ مَوْضُوعٍ) لەناو «قال» ی یەكەم لابردراون و «حَذَفَ» کراون واتە: باسیان نەکراوە؟ مامۆستا وەلام دەداتەو و دەفەرموێت: (لِذِلَالَةِ قَوْلِهِ:) چونکە ئەم وشەییە کە مامۆستا فەرمووی: لە نێو «قال» ی یەكەم: «الْكَلِمَةُ مُقَرَّدٌ» لەویدا وشەی «مُقَرَّدٌ» دەلالەت دەکات (عَلَيْهِ) لەسەر برگەی «لَقَطُ مَوْضُوعٍ»، لەبەر چی

۱. زانایانی زمانەوانی لە پێناسەی وشەی «الْمُهْمَلُ» دەفەرموون «وَهُوَ مَا لَمْ يُوضَعْ لِمَعْنَى» واتە «مُهْمَلٌ» بە هەموو ئەم وشانە دەگوتریت کە بەرامبەر بە هیچ مانایەك دانەندراون، (وَهِيَ الْأَلْفَاظُ الْغَيْرُ الدَّالَّةُ عَلَى مَعْنَى بِالْوَضْعِ) بروانە: التعريفات للجرجاني: دار الكتب العلمية، ل، ۳۰۴.

۲. بروانە: شرح ابن عقيل ل (۱۴).

۳. بروانە: البهجة المرضية: ل (۷).

لَأَنَّ «الْمُفْرَدَ» لَا يُوصَفُ بِهِ فِي اصْطِلَاحِ النَّحْوِيِّينَ إِلَّا اللَّفْظُ الْمَوْضُوعُ.

ده لآله تی له سهر ده کات؟ (لَأَنَّ الْمُفْرَدَ لَا يُوصَفُ بِهِ فِي اصْطِلَاحِ النَّحْوِيِّينَ) چونکه وشه ی «مُفْرَدٌ» هیچ شتیکی پی وه سف ناکریت و نابیت به سیفت له بو وشه ی «الْکَلِمَةُ» له لای زانایانی زانستی «نحو»، (إِلَّا اللَّفْظُ الْمَوْضُوعُ) ^(۱) مه گهر نه و کاته نه بیت که ده لآله ت بکات له سهر وشه یه که له دم ده رچووبیت و ده لآله ت بکات له سهر مانایه ک، که ئم دوو برگه یه ی «الْلَفْظُ الْمَوْضُوعُ» ده گریتته وه واته: پیناسه ی وشه ی «مُفْرَدٌ» له لای زانایانی «نحو» جیاوازه له پیناسه ی زانایانی زمانه وانی (اللغة) چونکه له لای زانایانی «نحو» وشه ی «مُفْرَدٌ» نه و کاته پیی ده گوتریت «مُفْرَدٌ»، که له دم ده رچووبیت و ههروه ها ده لآله ت له سهر مانایه ک بکات و داندراو بیت به رامبه ر ئه و مانایه ... هه ربویه که ماموستا له «قال» ی یه که م گوتی «الْکَلِمَةُ مُفْرَدٌ» ^(۲) هه ردوو وشه ی «الْلَفْظُ الْمَوْضُوعُ» ده گریتته وه، به لام ئه گهر به م شیویه نه بوو، واته: وشه ی «مُفْرَدٌ» ده لآله تی نه کرد له سهر «الْلَفْظُ الْمَوْضُوعُ» نه و کاته پیی ناگوتریت «مُفْرَدٌ» له لای زانایانی «نحو»، هه رچه نده له لای خه لکی تریش به «مُفْرَدٌ» حساب بکریت.

۱. پروانه: البهجة المرضية: ل (۷)

۲. پروانه: پروانه: هه مان سهرچاوه (۱۳).

أَقْسَامُ الْكَلِمَةِ

قَالَ: وَهِيَ إِمَّا اسْمٌ، كَ «رَجُلٍ»، وَإِمَّا فِعْلٌ، كَ «ضَرَبَ»، وَإِمَّا حَرْفٌ، كَ «قَدْ».
أَقُولُ: يَغْنِي أَنْ أَقْسِمَ الْكَلِمَةَ مُنْحَصِرَةً فِي هَذِهِ الثَّلَاثَةِ:

وانه‌ی دووهه‌م: به‌شه‌کانی «کَلِمَة»

ئینجا پاش ئه‌وه‌ی مامۆستا باسی پێناسه‌ی «کَلِمَة» ی به‌ درێژی پروون کرده‌وه، ئینجا دێته‌ سه‌ر باسی پروونکردنه‌وه‌ی به‌شه‌کانی «کَلِمَة» له‌لای زانا‌یانی زانستی «نحو»، (قال:) مامۆستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمووت: (وَهِيَ) واته‌: ئه‌م وشه‌یه‌ی که له‌ ده‌م ده‌رده‌چیت و ده‌لالت له‌ سه‌ر مانایه‌ک ده‌کات - که پێی ده‌گوێریت «کَلِمَة» - سێ جووری هه‌یه‌: (إِمَّا اسْمٌ) یاخود پێی ده‌گوێریت «اسم» (كَرَجُلٍ) وه‌کوو وشه‌ی «رَجُل» که ناوه‌ بۆ په‌گه‌زی نێر له‌ نه‌وه‌کانی ئاده‌م عَلَيْهِ السَّلَام (وَإِمَّا فِعْلٌ) یاخود پێی ده‌گوێریت «فِعْل» (كَضَرَبَ) وه‌کوو وشه‌ی «ضَرَبَ» که فیه‌لی «ماضي» یه‌، به‌ مانای «لێدان» دیت له‌ زه‌مانی پابوردوودا؛ (وَإِمَّا حَرْفٌ) یاخود پێی ده‌گوێریت «حَرْف» (كَقَدْ) وه‌کوو وشه‌ی «قَدْ» که بۆ پێنج مانای جیاواز به‌ کار دیت، دواتر به‌ نمونه‌وه‌ پروونیان ده‌که‌ینه‌وه‌.

(أَقُولُ:) مامۆستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمووت: منیش ده‌لیم: (يَغْنِي أَنْ أَقْسِمَ الْكَلِمَةَ مُنْحَصِرَةً فِي هَذِهِ الثَّلَاثَةِ) ئه‌م قسه‌یه‌ی مامۆستا ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نیت که

١. بزانه‌ وشه‌ی «قَدْ» له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا پێنج مانا ده‌به‌خشیت، به‌ پێی سیاقی رسته‌که‌، ئه‌گه‌ر وشه‌ی «قَدْ» بچیته‌ سه‌ر «الفِعْلُ الْمَاضِي» دوو مانا ده‌به‌خشیت، یه‌که‌م: «التَّحْقِيقُ» واته‌: ته‌ئکید و دڵنیایی، وه‌کوو خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمووت: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقَهَا﴾ [الشمس: ٩] یاخود وه‌کوو ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ﴾ [مجادلة: ١] دووه‌م: «التَّقْرِيبُ» واته‌: نزیکبوونه‌وه‌، وه‌کوو «قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ». هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر وشه‌ی «قَدْ» بچیته‌ سه‌ر «الفِعْلُ الْمُضَارِعُ» سێ مانا ده‌به‌خشیت، یه‌که‌م: «التَّغْلِيلُ» واته‌ به‌ رێژه‌یه‌کی که‌م، وه‌کوو: «قَدْ يَضُدُّ الْكَذُوبُ» یاخود وه‌کوو: «قَدْ يُنْفِقُ الْبَخِيلُ». دووه‌م: «التَّكْثِيرُ» واته‌: به‌ رێژه‌یه‌کی زۆر، وه‌کوو: «قَدْ يَجُودُ الْكَرِيمُ». سێیه‌م: «التَّوَقُّعُ» واته‌: پێشبینی ده‌کریت، وه‌کوو: «قَدْ يَنْزِلُ الْمَطَرُ». بڕوانه‌: الکافی: لابن الحاجب الکوردی ل (٢) والمعجم المعانی: (٣٢٥/١) وشرح التسهيل: لابن مالک: ٢٩/١.

لَأَنَّهَا إِنْ دَلَّتْ بِنَفْسِهَا عَلَى مَعْنَى غَيْرِ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدِ الْأَزْمَنَةِ الثَّلَاثَةِ - أَغْنَى: الْمَاضِي وَالْحَالَّ وَالْإِسْتِقْبَالَ - فَهِيَ الْإِسْمُ، كَرَجُلٍ؛ فَإِنَّهُ يَدُلُّ بِنَفْسِهِ عَلَى ذَاتِ غَيْرِ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدِ الْأَزْمَنَةِ الثَّلَاثَةِ.

به شه کانی «کَلِمَة» له لای زانایانی زانستی «نحو» لهم سئ به شانه کورت کراونه ته وه، واته: «کَلِمَة» جگه لهم سئ به شانه هیچ به شی تری نییه، له بهر چی تنها ئه م سئ به شهی هه ن؟ ماموستا وه لام ده داته وه ده فهرمویت: (لَأَنَّهَا) چونکه «کَلِمَة» له لای زانایانی «نحو» (إِنْ دَلَّتْ بِنَفْسِهَا عَلَى مَعْنَى) ئه گهر به خودی خوی ده لآلهت بکات له سهر مانایه ک و ههرکاتیک باس کرا ئه م مانایه ی لی وهرده گیرا، له هه مان کاتدا ئه م مانایه (غَيْرِ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدِ الْأَزْمَنَةِ الثَّلَاثَةِ)^(١) په یوه ست و بهرام بهر نه بوو به یه کتیک له سئ زه مانه که (أَغْنَى الْمَاضِي وَالْحَالَّ وَالْإِسْتِقْبَالَ) مه به ستم زه مه نی رابوردوو، زه مه نی ئیستا و زه مه نی داهاتوو، (فَهِيَ الْإِسْمُ)^(٢) ئه وه لهم کاته دا وشه (کَلِمَة) که پئی ده گوتریت «اسم» له لای زانایانی نه خو، (كَرَجُلٍ) وه کوو وشه ی «رَجُلٍ» یاخود «زید» یاخود «بکر»، (فَإِنَّهُ يَدُلُّ بِنَفْسِهِ عَلَى ذَاتِ) سهرنج بده: ئیستا وشه ی «رَجُلٍ» به خودی خوی ده لآلهت ده کات له سهر زات و په گه زیکی دیاریکراو که په گه زی نیرینه یه، له نه وه کانی ئاده م که پیاوی پی ده گوتریت (غَيْرِ مُقْتَرِنٍ بِأَحَدِ الْأَزْمَنَةِ الثَّلَاثَةِ)^(٣) له هه مان کاتدا ئه م ده لآلهت کردنه ی بهرام بهر نییه به یه کتیک لهم سئ زه مه نه ی که باس مان کرد، چونکه وشه ی پیاو (رَجُلٍ) - که ده لآلهت له سهر مانای خوی ده کات - هیچ په یوه نندییه کی به زه مه نی رابوردوو و ئیستا و داهاتوو نییه، به لکوو له هه ر سئ

١. ئینجا بزانه ئه گهر ده لآلهت کردنی «اسم» سئ له سهر مانای خوی، به هو ی به کارهینانه وه، بهرام بهر بوو به یه کتیک له سئ زه مه نه که، وه کوو «زَيْدٌ الْاَكْبَلُ طَعَامُهُ الْاَنَ، اَوْ غَدًا» واته: زه یید خواردنه که ی خوی ده خوات ئیستا یاخود به یانی، ئه وه هیچ کاریگه ری له سهر پیناسه که ی ناکات، چونکه ئیمه ده ئین نابیت ده لآلهت کردنی «اسم» له سهر مانای خوی له کاتی دانانی (بِحَسَبِ اَصْلِ الْوَضْعِ) بهرام بهر بیت به یه کتیک له سئ زه مه نه که، نه ک له کاتی به کارهینانی. پروانه شرح ملا جامی، ل ٣٥.

٢. پروانه: الکافیة: لابن الحاجب الکوردی، ل (١).

٣. پروانه: شرح ابن عقیل ل (١٤).

وَإِنْ دَلَّتْ بِنَفْسِهَا عَلَى مَعْنَى مُقْتَرِنٍ بِهِ، فَهِيَ الْفِعْلُ، مِثْلُ: «ضَرَبَ»، فَإِنَّهُ يَدُلُّ بِنَفْسِهِ عَلَى ضَرْبٍ مُقْتَرِنٍ بِالزَّمَانِ الْمَاضِي.

زەمەنە کە دەلالەتی هەر وهک خۆیه تی و نه به ستراره ته وه به کات و به شوینه وه.
(وَإِنْ دَلَّتْ بِنَفْسِهَا عَلَى مَعْنَى) ^(١) به لام نه گهر وشه (كَلِمَةً) که به خودی خوی ده لآلهت بکات له سهر مانایه ک و ههر کاتیک که باس کرا ئه مانایه ی لی وهرده گیرا، له هه مان کاتدا ئه مانایه (مُقْتَرِنٍ بِهِ) په یوه ست و بهرام بهر بوو به یه کیک له م سنی زه مانه که - مه به ستم زه مه نی رابوردوو و زه مه نی ئیستا و زه مه نی داهاتوو- (فَهِيَ الْفِعْلُ) ^(٢) ئه وه له م کاته دا وشه (كَلِمَةً) که پیتی ده گو تریت: «فِعْل»، (مِثْلُ ضَرَبَ) وه کوو وشه ی «ضَرَبَ» یا خود وشه ی «يَضْرِبُ»، (فَإِنَّهُ يَدُلُّ بِنَفْسِهِ عَلَى ضَرْبٍ) سه رنج بده: ئیستا وشه ی «ضَرَبَ» به خودی خوی ده لآلهت ده کات له سهر «لِإِدَانِيكَ» که ئه م لیدانه (مُقْتَرِنٍ بِزَمَانِ الْمَاضِي) بهرام بهر به یه کیک له م سنی زه مه نه ی که باس مان کرد.

چونکه وشه ی «ضَرَبَ» واته: پیاوینک لینی دا، ده لآلهت ده کات له سهر لیدانیک که له زه مه نی رابوردوو واقع بووه، ههروه ها وشه ی «يَضْرِبُ» ده لآلهت ده کات له سهر لیدانیک که له زه مه نی ئیستا یا خود داهاتوو واقع ده بیت، ههروه ها وشه ی «اَضْرِبُ» ده لآلهت ده کات له سهر لیدانیک که له زه مه نی داهاتوو واقع ده بیت، بویه ئه م سنی وشه یه پیتی ده گو تریت: «فِعْل» ^(٣)، چونکه ده لآلهت کردنیان په یوه سته به کات و به زه مه ن و ههر وشه یه کیش ده لآلهت کردنی په یوه ست بوو به کات و زه مه ن، ئه وه پیتی ده گو تریت «فِعْل».

١. پروانه: الكافية: لابن الحاجب الكوردي ل (١).

٢. نه گهر که سینک پرسیار بکات و بلیت: بۆچی «إِشْم» پینشی «فِعْل» و «حَرْف» باس کراوه؟ له وه لامدا ده لئین: چونکه «إِشْم» ده بیت «مُسْنَدٌ» و «مُسْنَدٌ إِلَيْهِ»، به لام «فِعْل» ته نها ده بیت به «مُسْنَدٌ» و نابیت به «مُسْنَدٌ إِلَيْهِ»، ههروه ها «حَرْف» نه ده بیت «مُسْنَدٌ» و نه ده بیت به «مُسْنَدٌ إِلَيْهِ»، ههر بویه له دوا ی «فِعْل» باس کراوه.

٣. پروانه: شرح قطر الندی و بَلّ الصدى ل (٢٣)

وَإِنْ لَمْ تَدُلْ بِنَفْسِهَا عَلَى مَعْنَى، فَهِيَ الْحَرْفُ، كَ «قَدْ»، فَإِنَّهُ لَا يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى بِنَفْسِهِ، بَلْ يَدُلُّ بِوَاسِطَةِ غَيْرِهِ، نَحْوُ: «قَدْ قَامَ».

(وَإِنْ لَمْ تَدُلْ بِنَفْسِهَا عَلَى مَعْنَى) به لَام نه گهر وشه (كَلِمَة) كه به خودی خوئی ده لآله تی نه ده كرد له سهر هیچ مانایه ك و هیچ مه به سستیک (فَهِی الْحَرْفُ) نه وه له م کاته دا وشه كه (كَلِمَة) پیی ده گو تریت: «حَرْف» (كَقَدْ) وه کوو وشه ی «قَدْ» (فَإِنَّهُ لَا يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى بِنَفْسِهِ) سهرنج بده: ئیستا وشه ی «قَدْ» به خودی خوئی ده لآله ت ناکات له سهر هیچ مانا و مه به سستیک (بَلْ بِوَاسِطَةِ غَيْرِهِ) ^(۱) به لکوو به هوئی لیکدانی له گه ل غه یری خوئی نه وکات ده لآله ت ده کات له سهر مانا و مه به سستیک (نَحْوُ): وه کوو (قَدْ قَامَ) سهرنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «قَدْ» كه له گه ل وشه ی «قَامَ» لیک دراوه و ده لآله ت له سهر مانایه ك ده کات، لیږه دا مانای به راستی و به د لنیایی (تَحْقِيقُ) ده به خشیت.

ئینجا بزانه ئه ی خوینهری به ریز، كه به شیک له زانایانی زانستی «نحو» ده فهرموون: وشه ی «حَرْف» له زاتی خویدا ده لآله ت له سهر هیچ مانایه ك ناکات (الْحَرْفُ لَا يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى بِنَفْسِهِ) به لکوو به هوئی لیکدان و تیکه لکردنی له گه ل غه یری خوئی مانای لی وهرده گیریت.. به لَام به شیک تر له زانایان ده فهرموون: «حَرْف» ده لآله ت ده کات له سهر مانایه ك، به لَام مانا كه له غه یری خوئی وهرده گیریت (الْحَرْفُ يَدُلُّ عَلَى مَعْنَى فِي غَيْرِهَا)، له راستیدا هردوو پیناسه كه له پرووی ناوه رۆكه وه وه کوو یه ك وان، به لَام له دهرپرین (الْلَفْظُ) له یه کتری جیاوازن، چونکه هردوو لایان یه کده ننگن كه «حَرْف» به هوئی لیکدانی له گه ل غه یری خوئی مانای لی وهرده گیریت و واتا ده به خشیت.

أقسام الكلمة

* ○ *

الْكَلَامُ وَأَقْسَامُهُ

قَالَ: الْكَلَامُ مُؤَلَّفٌ إِمَّا مِنْ اِسْمَيْنِ، أُسْنِدَ أَحَدُهُمَا إِلَى الْآخَرِ، نَحْوُ: «زَيْدٌ قَائِمٌ»؛ وَإِمَّا مِنْ فِعْلٍ وَاسْمٍ، نَحْوُ: «ضَرَبَ زَيْدٌ»؛ وَيُسَمَّى كَلَامًا وَجُمْلَةً.

وانه‌ی سی‌هه‌م: باسی پیناسه و چۆنییه‌تی دروستکردنی «کلام»

پاش ئه‌وه‌ی مامۆستا باسی پیناسه و جوهره‌کانی «کَلِمَة» ی کرد که بریتی بوون له «إِسْم» و له «فِعْل» و له «حَرْف» ئینجا دیته سهر باسکردنی پیناسه و چۆنییه‌تی دروستکردنی «کلام» له‌لای زانایانی زانستی «نَحْو» و (قال:) مامۆستا «جار الله» زه‌مه‌خشهری له‌باره‌ی دروستکردن و پیناسه‌کردنی «کلام» دا ده‌فه‌رمویت: (أَلْكَلَامُ مُؤَلَّفٌ) واته: «کلام» پێک‌دێت و دروست ده‌کریت ته‌نها له‌ دوو شت:

یه‌که‌م: (إِمَّا مِنْ اِسْمَيْنِ) یاخود له‌ دوو «اسم» که (أُسْنِدَ أَحَدُهُمَا إِلَى الْآخَرِ) ده‌بێت نېسه‌تی و ئێسنادی یه‌کیکیان بدریت بۆ‌لای ئه‌وی‌تر، واته: نېسه‌تی ئێسمی دووهم بدریت بۆ‌لای ئێسمی یه‌که‌م (نَحْو:) وه‌کوو ئه‌م نموونه‌یه‌ که ده‌لێت: (زَيْدٌ قَائِمٌ) واته: زه‌ید راوه‌ستاوه. سهرنج بده: ئێستا ئه‌م پرسته‌یه‌ پێک‌هاتووه له‌ دوو «اسم»، که بریتین له‌ «زَيْدٌ» و له‌ «قَائِمٌ»، وه‌ نېسه‌تی وشه‌ی «قَائِمٌ» دراوه بۆ‌لای وشه‌ی «زَيْدٌ».

دووهم: (وَإِمَّا مِنْ فِعْلٍ وَاسْمٍ)^(۱) یاخود «کلام» پێک‌دێت و دروست ده‌کریت له‌ فێل و له‌ ئێسمیک که نېسه‌تی فێله‌که‌ بدریت بۆ‌لای ئێسمه‌که‌ (نَحْو:) وه‌کوو ئه‌م نموونه‌یه‌ که ده‌لێت: (ضَرَبَ زَيْدٌ) واته: زه‌ید لێی دا، ئێستا ئه‌م پرسته‌یه‌ پێک‌هاتووه له‌ فێل و له‌ ئێسمیک که نېسه‌تی فێله‌که‌ دراوه بۆ‌لای ئێسمه‌که‌، (وَيُسَمَّى كَلَامًا وَجُمْلَةً) ئه‌م دوو پرسته‌یه‌ هه‌م پێیان ده‌گوتریت «کلام» و هه‌م پێیان ده‌گوتریت «جُمْلَة».

۱. پروانه: الکافية: لابن الحاجب الکوردی ل (۱).

أَقُولُ: لَمَّا بَيَّنَّ الْكَلِمَةَ، أَرَادَ أَنْ يُبَيِّنَ الْكَلَامَ. فَقَوْلُهُ: «مُؤَلَّفٌ» اخْتِرَازٌ عَنِ الْمُفْرَدِ، نَحْوُ: «زَيْدٌ». وَقَوْلُهُ: «إِمَّا مِنْ أَسْمَيْنِ، وَإِمَّا مِنْ فِعْلٍ وَاسْمٍ» اخْتِرَازٌ عَنِ الْمُؤَلَّفِ مِنْ فِعْلَيْنِ، نَحْوُ: «ضَرَبَ ضَرْبَ»؛

(أَقُولُ:) ماموستا «عبدالغني» نه رده بيلي ده فهرموييت: منيش ده ليم: (لَمَّا بَيَّنَّ الْكَلِمَةَ) پاش نه وهی ماموستا «جار الله» زه مه خشه ری باسی پیناسه و جوړه کانی که لیمه ی کرد. که بریتی بوون له «إِسْمٍ» و «فِعْلٍ» و «حَرْفٍ» و هه موویانی پروون کرده وه. (أَرَادَ أَنْ يُبَيِّنَ الْكَلَامَ) ویستی له م وانه یه دا باسی پیناسه و چوڼیه تی دروستکردنی «کلام» له لای زانایانی زانستی «نَحْوُ» پروون بکاته وه، ئینجا ماموستا ده فهرموييت: (فَقَوْلُهُ) ئهم برگه یه ی که ماموستا گوتی، ده بیټ هه موو که لامیک (مُؤَلَّفٌ) پیک هاتبیټ و لیکدراو بیټ له دوو وشه یاخود زیاتر، باسکردنی ئهم برگه یه (اخْتِرَازٌ عَنِ الْمُفْرَدِ) بؤ خو پاراستن بوو له وهی که وشه یه کی موفرده (تاک) هه رگیز که لامی لئ دروست ناکریت و پیی ناگوتریت «کلام»؛ که واته: ده بیټ هه موو که لامیک لیکدراو بیټ له دوو وشه یاخود زیاتر، وه وشه ی موفرده. هه رچه نده زوړیش بن. به لام تاوه کوو لیک نه درین نابن به که لام، (نَحْوُ) وه کوو وشه ی (زَيْدٍ) یاخود وشه ی «مُحَمَّدٌ» یاخود وشه ی «أَحْمَدٌ»، ئیستا هیچ کام له م وشانه پیی ناگوتریت «کلام»، چونکه لیک نه دراوون له گه ل هیچ وشه یه کی تر.

(وَقَوْلُهُ: إِمَّا مِنْ أَسْمَيْنِ، أَوْ مِنْ فِعْلٍ وَاسْمٍ) ئهمه ی که ماموستا گوتی: ده بیټ هه موو که لامیک پیک هاتبیټ و لیکدراو بیټ له دوو ئیسم یاخود له ئیسم و له فیعلیک، باسکردنی ئهم برگه یه: (اخْتِرَازٌ) بؤ خو پاراستن بوو له وهی که ئهم لیکدراوانه ی خواره وه که لامیان لئ دروست نابیت.

یه که م: خو ی پاراست (عَنِ الْمُؤَلَّفِ مِنْ فِعْلَيْنِ) له هه ر لیکدراو یک که له دوو «فِعْلٍ» پیک هاتبیټ، یاخود زیاتر، نه وه پیی ناگوتریت «کلام»، چونکه پیکه ینان و دروستکردنی که لام پیویستی به «إِسْمٍ» هه یه، نه گه ر ئیسمیکي له گه لدا نه بیټ رسته که نابیت به «کلام»، (نَحْوُ:) وه کوو نمونه ی (ضَرَبَ ضَرْبَ) یاخود «أَكْرَمَ»

أَوْ مِنْ فِعْلٍ وَحَرْفٍ، نَحْوُ: «قَدْ ضَرَبَ»؛ أَوْ مِنْ حَرْفَيْنِ، نَحْوُ: «قَدْ قَدْ»؛ أَوْ مِنْ حَرْفٍ وَاسْمٍ نَحْوُ: «مَا زَيْدٌ».

أَكْرَمَ ئَيْسْتَا هَرِيه كَه لَه م دوو نمونه په پښان ناگوتريت كه لام، چونكه له لای زانایانی «نحو» پرسته له دوو فعل دروست نابیت.

دووه م: (أَوْ) یاخود خووی پاراست (مِنْ فِعْلٍ وَحَرْفٍ) له هر پرسته یه ک که له فعلیک و له حرفیک پیک هاتبیت یاخود له زیاتر، نه وه پښی ناگوتريت كه لام، چونكه پیکهینان و دروستکردنی كه لام پښوړستی به ئیسم هه یه، نه گهر پرسته كه ئیسمیکي له گه لدا نه بیت پښی ناگوتريت «کلام»، (نَحْوُ) وه کوو نمونه ی (قَدْ ضَرَبَ) یاخود «قَدْ أَفْلَحَ»، ئیستا هه ریه كه له م دوو نمونه په پښان ناگوتريت كه لام، چونكه له لای زانایانی «نحو» پرسته له فعلیک و له حرفیک دروست نابیت.

سپیه م: (أَوْ) یاخود خووی پاراست (مِنْ حَرْفَيْنِ) له هر لیکدراوړیک که له دوو حرف پیک هاتبیت یاخود زیاتر، نه وه پښی ناگوتريت كه لام، چونكه پیکهینان و دروستکردنی كه لام پښوړستی به دوو ئیسم یاخود به ئیسمیک و به فعلیک هه یه، نه گهر به م شپوه په نه بیت پرسته كه نابیت به كه لام، (نَحْوُ) وه کوو نمونه ی (قَدْ قَدْ) یاخود «مِنْ مِنْ»، ئیستا هه ریه كه له م دوو نمونه په پښان ناگوتريت كه لام، چونكه له لای زانایانی نه هوو پرسته له دوو حرف یاخود زیاتر دروست نابیت.

چواره م: (أَوْ) یاخود خووی پاراست (مِنْ حَرْفٍ وَاسْمٍ) له هر پرسته یه ک که له حرفیک و له ئیسمیک پیک هاتبیت، نه وه پښی ناگوتريت كه لام، چونكه پیکهینان و دروستکردنی «کلام» پښوړستی به دوو «اسم» یاخود به ئیسمیک و به فعلیک هه یه، نه گهر به م شپوه په نه بیت پرسته كه نابیت به كه لام، (نَحْوُ) وه کوو نمونه ی (مَا زَيْدٌ) یاخود «إِنَّ زَيْدًا» ئیستا هه ریه كه له م دوو نمونه په پښان ناگوتريت كه لام، چونكه له لای زانایان پرسته له حرفیک و له ئیسمیک پیک ناهیت^(۱).

۱. به لام نه گهر حرفه كه مانای وشه یه کی تری له خو گرتبوو نه و کاته پښی ده گوتريت كه لام، وه کوو «یا زَيْدٌ»، یاخود «أَسْرَبَ الْقَطَا» ئیستا لیره دا هم دوو حرفانه مانای وشه ی «أَدْعُو» ده به خشن، بویه پرسته كه پښی ده گوتريت كه لام.

وَقَوْلُهُ: «أُسْنِدَ أَحَدُهُمَا إِلَى الْآخِرِ» اخْتِرَازُ عَنِ الْمُؤَلِّفِ مِنْ اِسْمَيْنِ لَمْ يُسْنَدْ أَحَدُهُمَا إِلَى الْآخِرِ، نَحْوُ: «غُلَامُ زَيْدٍ» وَ «خَمْسَةُ عَشَرَ»؛ فَإِنَّ كُلَّ ذَلِكَ لَا يَكُونُ كَلَامًا. وَقَوْلُهُ: «إِمَّا مِنْ فِعْلٍ وَإِسْمٍ» تَقْدِيرُهُ: وَإِمَّا مِنْ فِعْلٍ وَإِسْمٍ أُسْنِدَ ذَلِكَ الْفِعْلُ إِلَى ذَلِكَ الْإِسْمِ. وَإِنَّمَا لَمْ يَذْكُرْهُ صَرِيحًا؟

(وَقَوْلُهُ:) ئەم بېرگه یه ی که مامۆستا گوتی: ده بیټ هه موو که لامیک پینک هاتبیټ و لیکدراو بیټ له دوو «اسم» یاخود له ئیسم وله فیعلیک، له هه مان کاتدا (أُسْنَدَ أَحَدُهُمَا إِلَى الْآخِرِ) ده بیټ نیسبەت و ئیسنادی یه کییک له م دوو وشه یه درابیټ بۆ لای ئەوی تر، ئەم بېرگه یه ی که مامۆستا باسی کرد بۆ ((اخْتِرَازُ عَنِ الْمُؤَلِّفِ مِنْ اِسْمَيْنِ)) خۆپاراستن بوو له پرسته یه ک که له دوو ئیسم پینک هاتبیټ، به لام (لَمْ يُسْنَدْ أَحَدُهُمَا إِلَى الْآخِرِ) نیسبەت و ئیسنادی یه کییک له م دوو وشه یه نه درابیټ بۆ لای ئەوی تر، چونکه له پرووی ماناوه که موکوړتی دروست ده بیټ، (نَحْوُ:) وه کوو ئەم دوو نمونە یه، یه که م: (غُلَامُ زَيْدٍ) که له «مُضَافٌ» له «مُضَافٌ إِلَيْهِ» لیک دراوه. دووهم: (وَخَمْسَةُ عَشَرَ) که وشه ی «خَمْسَةُ» له گه ل وشه ی «عَشَرَ» پینک هاتوو، به لام نیسبەت و ئیسنادیان له نیواندا نییه، بۆیه مامۆستا ده فەرمویت: (فَإِنَّ كُلَّ ذَلِكَ لَا يَكُونُ كَلَامًا) هه موو ئەم نمونانه که باسمان کردن هیچیان پێیان ناگوتیټ «کلام».

(وَقَوْلُهُ:) ئەم بېرگه یه ی که مامۆستا گوتی له باره ی دروستکردنی که لام (إِمَّا مِنْ فِعْلٍ وَإِسْمٍ) یاخود «کلام» پینک دیت و دروست ده کریټ له فیعلیک وله ئیسمیک که نیسبەتی فیعله که بدریټ بۆ لای ئیسمه که (تَقْدِيرُهُ:) ئەم قسه یه ی مامۆستا وای لێ دیتەوه که: (وَإِمَّا مِنْ فِعْلٍ وَإِسْمٍ أُسْنِدَ ذَلِكَ الْفِعْلُ إِلَى ذَلِكَ الْإِسْمِ) یاخود که لام پینک دیت و دروست ده کریټ له فیعلیک وله ئیسمیک که نیسبەت و ئیسنادی فیعله که بدریټ بۆ لای ئیسمه که، چونکه هیچ که لامیک دروست نابیټ ئە گەر «نسبة» و «إِسْنَاد» له نیوان وشه کانیدا نه بیټ.

ئینجا ئە گەر که سیک پرسیار بکات و بلێت: (وَإِنَّمَا لَمْ يَذْكُرْهُ صَرِيحًا؟) ئە ی بۆچی مامۆستا «جار الله» زه مه خشه ری باسی ئەم بېرگه یه ی نه کرد و ئاماژه ی پێ نه دا؟

لَأَنَّ قَوْلَهُ: «أُسْنِدُ أَحَدُهُمَا إِلَى الْآخَرِ» يَدُلُّ عَلَى وُجُوبِ الْإِسْنَادِ بَيْنَهُمَا.
وَ «الْإِسْنَادُ» نِسْبَةُ أَحَدِ الْجُزْأَيْنِ إِلَى الْآخَرِ، لِيُفِيدَ الْمُخَاطَبَ فَائِدَةً تَامَةً يَصِحُّ
السُّكُوتُ عَلَيْهَا.

مامۆستا وەلام دەداتەووە دەفەر مۆیت: (لَأَنَّ قَوْلَهُ:) چونکە ئەم قسە یەکی کە مامۆستا
گوتی کەلام دروست دەکرێت لە دوو ئێسم کە (أُسْنِدُ أَحَدُهُمَا إِلَى الْآخَرِ) کە
نێسبەت و ئێسنادی یەکیەک لەم دوو ئێسمە بدرێت بۆ لای ئەوی تر، ئەم قسە یە (يَدُلُّ
عَلَى وُجُوبِ الْإِسْنَادِ بَيْنَهُمَا)^(١) دەلالت دەکات لەسەر پێویستی هەبوونی نێسبەت و
ئێسناد لە نێوان «إِسْم» و «فِعْل»، چونکە مادام بۆ دروستکردنی «کلام» لە نێوان دوو
ئێسمدا پێویستیمان بە نێسبەت و ئێسناد هەبێت، ئەو لە کاتی دروستکردنی کەلام
لە نێوان ئێسم و فێلێک، زیاتر پێویستیمان بە نێسبەت و ئێسناد هەبێت.

پێناسەی «إِسْنَاد»

ئێنجا مامۆستا دێتە سەر پێناسەی «إِسْنَاد» و دەفەر مۆیت: (وَالْإِسْنَادُ نِسْبَةُ أَحَدِ
الْجُزْأَيْنِ إِلَى الْآخَرِ) ئێسناد بریتییه لە پالێدانی یەکیەک لەم دوو وشە یەکی کە لە میان
لێ دروست دەکرێت، بۆ لای ئەوی تر (لِيُفِيدَ الْمُخَاطَبَ فَائِدَةً تَامَةً) بۆ ئەوێ ئەو
کەسە قسە دەکات سوودێکی تەواو بدات بەم کەسە یەکی گۆیی لێ ڕاگرتووە، تا بە
تەواوی لە نیاز و مەبەستی کەسێ بەرامبەرێ خۆی حالی بێت، بە جوێرێک (يَصِحُّ
السُّكُوتُ عَلَيْهَا) کە دلی ئاوەخواتەووە و پرسبیری لە دڵدا نەمی نیت و خۆی بێدەنگ
بکات، بۆ نمونە: ئەگەر تۆ بلیت «قَامَ زَيْدٌ» واتە: زەید ڕاوەستا، یاخود بلیت: «نَصَرَ
مُحَمَّدٌ زَيْدًا» واتە: موحمەد یارمەتی زەیدی دا، لەم دوو نمونە یەدا کەسێ بەرامبەر
سوودێکی تەواو دەبینیت و بە تەواوی لە مەبەستە کە حالی دەبێت، بەلام ئەگەر
بلیت «إِنْ قَامَ زَيْدٌ» واتە: ئەگەر زەید ڕاوەستا، ئەم قسە یەکی هیچ سوود ناگەیەنێت بە
کەسێ بەرامبەر و چاوەڕێی قسە یەکی تر و ڕوونکردنەووەی زیاتر دەکات.

وَقَوْلُهُ بُعِيدَ هَذَا: «الاسْمُ هُوَ مَا صَحَّ الْحَدِيثُ عَنْهُ» يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْإِسْنَادَ إِنَّمَا يَكُونُ مِنَ الْفِعْلِ إِلَى الْإِسْمِ. فَقَوْلُهُ: «زَيْدٌ قَائِمٌ» مُؤَلَّفٌ مِنْ اِسْمَيْنِ، أُسْنِدَ أَحَدُهُمَا: وَهُوَ «قَائِمٌ» إِلَى الْآخِرِ: وَهُوَ «زَيْدٌ». وَقَوْلُهُ: «ضَرَبَ زَيْدٌ» مُؤَلَّفٌ مِنْ فِعْلِ وَاسْمٍ، أُسْنِدَ الْفِعْلُ إِلَى الْإِسْمِ؛ وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يُسَمَّى كَلَامًا وَجُمْلَةً.

(وَقَوْلُهُ: بُعِيدَ هَذَا) ئەم قسه‌یه‌ی مامۆستا که پاش که میکی تر دیت و له سه‌ره‌تای «قال» ی چوارهم له باسی پێناسه‌ی «اسم» و نیشانه‌کانی ده‌فه‌رمویت: (الاسم: هُوَ مَا صَحَّ الْحَدِيثُ عَنْهُ)^(١) واته: «اسم» بریتیه‌ له وشه‌یه‌ک که دروسته‌ خه‌به‌ری له باره‌وه‌ بدریت و نیشه‌تی شتیکی‌تری بدریته‌ پال، ئەم برگه‌یه‌ (يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْإِسْنَادَ إِنَّمَا يَكُونُ مِنَ الْفِعْلِ إِلَى الْإِسْمِ) ده‌لآله‌ت ده‌کات که ئە‌گه‌ر که‌لام له ئیسمیک و له‌ فیعلیک دروست بکریت، ده‌بی‌ت حه‌تمه‌ن نیشه‌ت و ئیسنادی فیعله‌که‌ بدریت بۆ لای ئیسمه‌که‌، هه‌روه‌کوو پروونی ده‌که‌ینه‌وه‌.

ئینجا مامۆستا دیته‌ سه‌ر شیکردنه‌وه‌ی ئەم دوو نمونه‌یه‌ی که له «قال» که‌دا باس کران، ده‌فه‌رمویت: (فَقَوْلُهُ:) ئەم نمونه‌یه‌ که مامۆستا باسی کرد و فه‌رمووی: (زَيْدٌ قَائِمٌ) ئەم نمونه‌یه‌ (مُؤَلَّفٌ مِنْ اِسْمَيْنِ) له دوو ئیسم پێک هاتوو که بریتین له وشه‌ی «زَيْدٌ» و له وشه‌ی «قَائِمٌ»، (أُسْنِدَ أَحَدُهُمَا) نیشه‌ت و ئیسنادی وشه‌یه‌کیان دراوه‌ (وَهُوَ قَائِمٌ) که بریتیه‌ له وشه‌ی «قَائِمٌ» (إِلَى الْآخِرِ) بۆلای وشه‌که‌ی‌تر (وَهُوَ زَيْدٌ) که بریتیه‌ له وشه‌ی «زَيْدٌ».

(وَقَوْلُهُ:) وه ئەم نمونه‌یه‌ که مامۆستا باسی کرد و فه‌رمووی: (ضَرَبَ زَيْدٌ) ئەم نمونه‌یه‌ (مُؤَلَّفٌ مِنْ فِعْلِ وَاسْمٍ) له فیعلیک و له ئیسمیک پێک هاتوو به‌لام ئەم جاره‌یان (أُسْنِدَ الْفِعْلُ إِلَى الْإِسْمِ) نیشه‌ت و ئیسنادی فیعله‌که‌ دراوه‌ - که بریتیه‌ له وشه‌ی «ضَرَبَ» - بۆ لای ئیسمه‌که‌ - که بریتیه‌ له وشه‌ی «زید» -، ئینجا مامۆستا ده‌فه‌رمویت: (وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا) هه‌ریه‌که‌ له‌م دوو نمونه‌یه‌ که باسمان کرد (يُسَمَّى كَلَامًا وَجُمْلَةً) هه‌م پێیان ده‌گوتریت: «کلام» و هه‌م پێیان ده‌گوتریت «جُمْلَةً».

ئینجا بزانه ئه ی قوتابی بهرئیز و فهقیی خوشه ویست:

یه که م: له ههر شوئینیک «کلام» له دوو «إسم» دروست بیئت، ئه وه به زۆری وایه که نیسبهت و ئیسنادی وشه ی ئیسمی دووهم ده دریت بۆ لای ئیسمی یه که م، به لام ئه گهر که لامه که، له فیعلیک و له ئیسمیک پیک هاتبوو، ئه وه حه تمه ن نیسبهت و ئیسنادی فیعله که ده دریت بۆ لای ئیسمه که^(١).

دووهم: به شیک له زانایان ده فهرموون: هیچ جیاوازی نییه له نێوان «کلام» و «جُمْلَة» دا و دوو وشه ی هاومانان (مُرَادِف)، به لام به شیک تر له زانایان ده فهرموون: ئه م دوو وشه یه له یه کتری جیاوازن، چونکه هه موو که لامیک پینی ده گوتریت «جُمْلَة» به لام هه موو جومله یه ک پینی ناگوتریت «کلام»، چونکه به مه رج داندراوه که ده بیئت «کلام» نیسبهتی تیدا بیئت.

سییه م: چوار جۆر «مُرْكَب» هه ن نه پینیان ده گوتریت «کلام»، نه پینیان ده گوتریت «كَلِمَة»: یه که م: «الْمُرْكَبُ الْإِضَافِي» وه کوو «غَلَامٌ زَيْدٌ». دووهم: «الْمُرْكَبُ التَّعْدَادِي» وه کوو «سِتَّةَ عَشَرَ». سییه م: «الْمُرْكَبُ الْمَرْجِي» وه کوو «بَعْلَبَكَّ». چواره م: «الْمُرْكَبُ الْوُصْفِي» وه کوو «حَيَوَانٌ نَاطِقٌ»^(٢).

١. شرح ملا جامی: ل، ١٨.

٢. پروانه: شرح الأنموذج: بتعلیق: أنور بن أبي بكر، ل، ٥٢، وشرح ملا جامی: ل، ١٨.

بَابُ الاسم

تَعْرِيفُ الاسم

قَالَ: بَابُ الاسم؛ هُوَ مَا صَحَّ الْحَدِيثُ عَنْهُ، وَدَخَلَهُ حَرْفُ الْجَرِّ، وَأُضِيفَ، وَعُرِفَ، وَنُؤِنَ.

أَقُولُ: لَمَّا فَرَّغَ مِنْ تَقْسِيمِ الْكَلِمَةِ، شَرَعَ فِي مَبَاحِثِ أَقْسَامِهَا،

وانه‌ی چواره‌م: پیناسه‌ی «اسم» و نیشانه‌کانی

پاش ته‌واو‌بوونی پیناسه‌ی «کَلِمَة» و «کَلَام» و به‌یانکردنی نه‌و شتانه‌ی که که لامیان لی دروست ده‌کریت، ئینجا ماموستا دیته سهر باسی روونکردنه‌وه و پیناسه‌کردنی به‌شه‌کانی که لیمه و نه‌و شتانه‌ی که که لامیان لی دروست ده‌بیت، وه ده‌فهرمویت: (قال: بَابُ الاسم) واته: نه‌م وانه‌یه تایبه‌ته به باسکردنی پیناسه‌ی «اسم» و نه‌و شتانه‌ی که تایبه‌تن به ئیسم، بویه ماموستا له پیناسه‌که‌یدا ده‌فهرمویت:

(هُوَ: مَا صَحَّ الْحَدِيثُ عَنْهُ) واته: «اسم» به وشه‌یه‌ک ده‌گوتریت که دروست بیت نیسبه‌ت و ئیسنادی شتیکی تری بدریته پال و خه‌به‌ری له باره‌وه بدریت (وَدَخَلَهُ حَرْفُ الْجَرِّ) هه‌روه‌ها دروست بیت که «حُرُوفُ الْجَرِّ» ی بچنه سهر (وَأُضِيفَ) هه‌روه‌ها دروست بیت که «إِضَافَة» بکریت بۆلای غه‌یری خوی (وَعُرِفَ) هه‌روه‌ها دروست بیت که وشه‌ی «أَل» ی ته‌عریفی بچيته سهر (وُنُؤِنَ) وه هه‌روه‌ها دروست بیت که «تَنْوِين» ی بچيته سهر.. هه‌رو شه‌یه‌ک نه‌م پینچ شته‌ی قه‌بوول کرد، نه‌وه پینی ده‌گوتریت «اسم»، به‌لام نه‌گه‌ر نه‌م پینچ نیشانه‌ی قه‌بوول نه‌کرد، نه‌وه پینی ناگوتریت «اسم».

(أَقُولُ:) ماموستا «عبد الغني» نه‌رده‌بیلی ده‌فهرمویت: منیش ده‌لیم: (لَمَّا فَرَّغَ مِنْ تَقْسِيمِ الْكَلِمَةِ شَرَعَ فِي مَبَاحِثِ أَقْسَامِهَا)^(۱) پاش نه‌وه‌ی ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری باسی پیناسه و جوړه‌کانی که لیمه‌ی کرد - که بریتی بوون له «اسم» و «فِعْل» و «حَرْف» وه موویانی روون کرده‌وه -، ئینجا ماموستا ده‌ستی کرد به باسی

وَقَدَّمَ الْإِسْمَ عَلَى الْفِعْلِ وَالْحَرْفِ، لِأَنَّهُ أَصْلٌ، وَهُمَا فَرْعَانِ؛ إِذْ هُوَ لَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِمَا فِي تَأْلِيفِ الْكَلَامِ، وَهُمَا يَحْتَاجَانِ إِلَيْهِ.
وَقَوْلُهُ: «بَابُ الْإِسْمِ» تَقْدِيرُهُ: هَذَا بَابُ الْإِسْمِ.

پروونکردنه وه و پیناسه کردنی یه ک به یه کی ئەم به شانە ی که باسی کردن و به درێژی پروونیان ده کاته وه.

ئینجا ئە گەر که سینک پرسیار بکات و بلیت: بۆچی مامۆستا باسی «إِسْم» ی پیش خستوو له سەر باسکردنی «فِعْل» و «حَرْف»؟ مامۆستا وه لَام ده داته وه و ده فەرمویت: (وَقَدَّمَ الْإِسْمَ عَلَى الْفِعْلِ وَالْحَرْفِ) مامۆستا «جار الله» زه مه خشه ری باسی ئیسمی پیش خستوو له سەر باسکردنی «فِعْل» و «حَرْف» له بهر چی؟ مامۆستا وه لَام ده داته وه و ده فەرمویت:

(لَأَنَّهُ أَصْلٌ)^(۱) چونکه ئیسم به «أصل» داده ندریت له لای زانایانی «نحو» (وَهُمَا فَرْعَانِ) فِعل و حەرف به «فَرْع» حیساب ده کرین (إِذْ هُوَ لَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِمَا فِي تَأْلِيفِ الْكَلَامِ) چونکه «إِسْم» پێویستی به «فِعْل» و به «حَرْف» نییه له کاتی دروستکردنی که لامدا، به لکوو به بێ ئەوان که لامی لێ دروست ده بێت، وه کوو «زَيْدٌ قَائِمٌ»، ههروهها سه رچاوه ی هه موو فیهله کان ده گه رپته وه سه ر «مَصْدَر» و «مَصْدَر» یش ئیسمه، هه ر بۆیه «إِسْم» به ئەسل داده ندریت.

(وَهُمَا يَحْتَاجَانِ إِلَيْهِ) به لَام «فِعْل» و «حَرْف» پێویستیان به ئیسم هه یه له دروستکردنی که لامدا، چونکه ئە گه ر دوو «فِعْل» یا خود زیاتریش به یه که وه بن، ناتوانن که لام دروست بکه ن، تا وه کوو له گه ل ئیسم لێک نه درێن؛ ههروهها حەرفیش هه ر که لامی لێ دروست نابیت، چونکه ده لآله ت له سه ر هیه چ مانایه ک ناکات له خودی خۆیدا، به لکوو به هۆی غه یری خۆی ده لآله ت له سه ر مانا ده کات.

(وَقَوْلُهُ: بَابُ الْإِسْمِ): بڕگه ی سه ره تای ئەم وانه یه که مامۆستا گوتی (بَابُ الْإِسْمِ) ئەم پرسته یه (تَقْدِيرُهُ): وای لێ دیته وه: (هَذَا بَابُ الْإِسْمِ) واته: ئەم بابته و ئەم وانه یه تابه ته به باسکردنی پیناسه و ئەو شتانه ی که تابه تن به «إِسْم».

۱. ئەم بابته پراجیایی له سه ره له نێوان زانایانی (نحو)..

وَالِإِسْمُ فِي اللُّغَةِ: ظَاهِرٌ. وَفِي الإِصْطِلَاحِ: «هُوَ مَا صَحَّ الْحَدِيثُ عَنْهُ؛ يَغْنِي: يَجُوزُ أَنْ يُخْبَرَ عَنْهُ،

پیناسه‌ی «إِسْم» له رووی زمانه‌وانیه‌وه

ئینجا پیش هه‌ر شتیک مامۆستا دیته سهر باسکردنی پیناسه‌ی «إِسْم» هه‌م له رووی زمانه‌وانیه‌وه، هه‌م له رووی زاراوه‌یه‌وه و ده‌فه‌رمویت: (وَالِإِسْمُ فِي اللُّغَةِ) وشه‌ی «إِسْم» له رووی زمانه‌وانیه‌وه (ظَاهِرٌ) دیار و ئاشکرایه، که هه‌م به مانای «به‌رزیی» دیت -ئه‌گهر بَلَّيْنِ له وشه‌ی «السُّمُو»^(١) وه‌رگیراوه که ماناکه‌ی ده‌بیته «أَلْعُلُوُّ وَالرَّفْعَةُ»^(٢)، ئه‌وکاته بۆیه پنی ده‌گوتریت «إِسْم» چونکه پله و پایه‌ی له «فِعْلٌ» له «حَرْفٌ» به‌رزتره، به‌هۆی ئه‌وه‌ی که به‌ته‌ن‌ها که لامی لئ دروست ده‌کریت؛ وه‌هه‌م به مانای «نیشانه» دیت -ئه‌گهر بَلَّيْنِ: وشه‌ی «إِسْم» له وشه‌ی «الْوَسْمُ»^(٣) وه‌رگیراوه که ماناکه‌ی ده‌بی به «أَلْعَلَامَةُ»، ئه‌وکاته بۆیه پنی ده‌گوتریت «إِسْم» چونکه ده‌بیته نیشانه له‌سه‌ر ئه‌م مانایه‌ی که ده‌لآله‌تی له‌سه‌ر ده‌کات «لَأَنَّهُ عَلَامَةٌ عَلَى مُسَمَّاهُ».

پیناسه‌ی «إِسْم» له رووی زاراوه‌یه‌وه

ئینجا مامۆستا دیته سهر پیناسه‌ی «إِسْم» و تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی و ده‌فه‌رمویت: (وَفِي الإِصْطِلَاحِ) پیناسه‌ی «إِسْم» له‌لای زانایانی زانستی «نَحْوُ» (هُوَ: مَا صَحَّ الْحَدِيثُ عَنْهُ) بریتیه له وشه‌یه‌ک که دروست بیت نیه‌به‌ت و ئیسنادی شتیک‌تری بدریته پال (يَغْنِي: يَجُوزُ أَنْ يُخْبَرَ عَنْهُ)^(٤) واته: دروسته‌خه‌به‌ری له باره‌وه بدریت، و نیه‌به‌ت

١. ئه‌و کاته: ده‌بیت بَلَّيْنِ: وشه‌ی «إِسْم» له «سَمًا، يَسْمُو، سُمُوًا» وه‌رگیراوه. بر‌وانه: شرح ملا جامی ل (٣٤).

٢. «قَالَ الرَّجَاجُ: مَعْنَى قَوْلِنَا إِسْمٌ: هُوَ مُشْتَقٌّ مِنَ السُّمُو، وَهُوَ الرَّفْعَةُ». لسان العرب: ٤ / ٧٠٣.

٣. ئه‌و کاته: ده‌بیت بَلَّيْنِ: وشه‌ی «إِسْم» له «وَسِمَ، يَسِمُ، سِمَةً»، وه‌رگیراوه. بر‌وانه: شرح ملا جامی ل (٣٥).

٤. هه‌لبه‌ته دیاره مامۆستای زه‌مه‌خشه‌ری و یستویه‌تی به‌شتویه‌کی گشتی «إِسْم» به‌قوتابیان بناسینیت و هه‌موو تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی‌باس بکات و بیانخاته‌نیو پیناسه‌که‌وه بۆ ئه‌وه‌ی قوتابی ﷺ

نَحْوُ: «خَرَجَ مُوسَى» فَإِنَّ «مُوسَى» اسْمٌ، قَدْ أُخْبِرَ عَنْهُ بِالْخُرُوجِ.
«وَدَخَلَهُ حَرْفُ الْجَرِّ»، يَغْنِي: يَجُوزُ أَنْ يَدْخُلَهُ حَرْفُ الْجَرِّ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بَعِيسِي»،

و ئیسنادی شتیکی تری بدریته پال، ههروه کوو چۆن دروستیشه که خه بهری پی بدریت بۆلای وشه یه کی تر، بهم برگه یه «اسم» جیا ده بیته وه له «فعل» و «حرف»، چونکه حهرف نه ده بیته به خه بهر و نه خه بهریشی له باره وه ده دریت، ههروه ها «فعل» ده بیته به خه بهر، به لام خه بهری له باره وه نادریت؛ ئینجا بزانه جیاوازی نییه ئهم وشه یه ی که خه بهر له بری ئیسمه که ده دات، «فعل» بیته یاخود «اسم» بیته. ئه مه تاییه تمه ندی یه که مه.

نموونه ی یه که م (نَحْوُ): وه کوو ئهم نموونه یه که ده فهرمویت: (خَرَجَ مُوسَى) یا خود «ضَرَبَ زَيْدٌ» ئیستا مامۆستا خۆی ده فهرمویت: (فَإِنَّ مُوسَى اسْمٌ) وشه ی «مُوسَى» یا خود «زَيْدٌ» ههردووکیان به ئیسم داده ندرین، (قَدْ أُخْبِرَ عَنْهُ بِالْخُرُوجِ) چونکه وشه ی «مُوسَى» به چوونه دهرو وشه ی «زَيْدٌ» یش به لیدانی، خه بهری له باره وه دراوه. نموونه ی دووهم: وه کوو «زَيْدٌ قَائِمٌ» ئیستا له م نموونه یه وشه ی «زَيْدٌ» - که ده بیته «مُبْتَدَأٌ» - به وشه ی «قَائِمٌ» خه بهری له باره وه دراوه - که ئیسمه..

تاییه تمه ندی دووهم: (وَدَخَلَهُ حَرْفُ الْجَرِّ) یه کیکی تر له تاییه تمه ندیه کانی «اسم» بریتییه له وه ی که دروسته یه کییک له م حهرفانه ی بجیته سه ر که ئیسمیک له دوا ی خۆیان «مَجْرُور» ده که ن و پێیان ده گو تریت «حُرُوفُ الْجَرِّ» و ژماره یان بیست حهرفه، (يَغْنِي: يَجُوزُ أَنْ يَدْخُلَهُ حَرْفُ الْجَرِّ) واته: دروسته ئیسم «حَرْفُ الْجَرِّ» ی بجیته سهرو کاری تی بکات، هه رچه نده ئیستاش ئهم حهرفه ی له سه ر نه بیته، به لام مادام دروسته ئهم حهرفه ی بجیته سه ر، ئه وه هه ر به «اسم» حیساب ده کریته، (نَحْوُ) وه کوو ئهم نموونه یه ی که ده لیت: (مَرَزْتُ بَعِيسِي) واته: من به لای

له هه ر شوینک چاوی که وت به ئیسمیک له رپی ئهم نیشانه وه بیناسیته وه و جیا ی بکاته وه له «فعل» و له «حرف»، ئه گینا ئه و پینچ شتانه ی که مامۆستا باسیان ده کات، ئه مانه پێیان ده گو تریت «خَوَاضُ الْإِسْمِ» پێناسه که ئه وه بوو که له وانه ی دووهم باسی کرد.

فَإِنَّ «عِيسَى» اسْمٌ، قَدْ دَخَلَهُ الْبَاءُ، وَهُوَ حَرْفُ الْجَرِّ.
 «وَأُضِيفَ»، يَعْنِي: يَجُوزُ أَنْ يُضَافَ إِلَى غَيْرِهِ، نَحْوُ: «غُلَامُكَ»، فَإِنَّ الْغُلَامَ
 اسْمٌ، أُضِيفَ إِلَى الْكَافِ.
 «وَعُرِفَ»، يَعْنِي: يَجُوزُ أَنْ يَدْخُلَهُ الْأَلِفُ وَاللَّامُ،

عیسیادا رویشتم، سهرنج بده: (فَإِنَّ عِيسَى اسْمٌ) ئیستا وشه‌ی «عِیسَى» به ئیسم
 حیساب ده‌کریت، له‌بهرئه‌وه‌ی (قَدْ دَخَلَهُ الْبَاءُ) حه‌رفی «الباء» ی چۆته‌ سهر (وَهُوَ
 حَرْفُ الْجَرِّ) که یه‌کیکه‌ له‌م حه‌رفانه‌ی ئیسمیک له‌ دوا‌ی خۆی مه‌جرور ده‌کات.
 له‌م نمونه‌یه‌دا وشه‌ی «عِیسَى» له‌ ته‌قدیردا مه‌جرور بووه، چونکه‌ ههر ئیسمیک
 که «أَلِفُ الْمَقْصُورَةِ» ی له‌ کۆتاییدا هاتبوو، له‌ هه‌رسێ حاله‌تی «رَفْع»-ه و «نَصْب»-ه
 و جه‌ره‌دا ئیعرابی «تَقْدِيرِي» ده‌بی‌ت.

تایبه‌تمه‌ندی سییه‌م: (وَأُضِيفَ) یه‌کیکی‌تر له‌ تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی «اسم» بریتییه
 له‌وه‌ی که دروسته «إِضَافَةٌ» بکریت (يَعْنِي: يَجُوزُ أَنْ يُضَافَ إِلَى غَيْرِهِ) (١) واته‌:
 دروسته که ئیسم پال‌بدریت و «إِضَافَةٌ» بکریت بۆ لای غه‌یری خۆی (نَحْوُ): وه‌کوو
 ئه‌م نمونه‌یه‌ی که ده‌لێت: (غُلَامُكَ)، سهرنج بده‌: (فَإِنَّ الْغُلَامَ: اسْمٌ أُضِيفَ إِلَى
 الْكَافِ) ئیستا وشه‌ی «غُلَام» به‌ ئیسم حیساب ده‌کریت، له‌بهرئه‌وه‌ی «إِضَافَةٌ» کراوه
 بۆلای وشه‌ی «كَافُ الْخِطَابِ».

تایبه‌تمه‌ندی چواره‌م: (وَعُرِفَ) یه‌کیکی‌تر له‌ تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی «اسم» بریتییه
 له‌وه‌ی که دروسته ئیسم بناسیندریت و «تَعْرِيفُ» بکریت (يَعْنِي: يَجُوزُ أَنْ يَدْخُلَهُ
 الْأَلِفُ وَاللَّامُ) واته‌: دروسته «اسم»، ئه‌لیف و لامی ته‌عریفی (أَل) بجێته‌ سهر،

١. بۆیه‌ مامۆستا ئاوا مانای کرد، چونکه‌ له‌سه‌ر پ‌ا و بۆچوونی «مَشْهُور» له‌ نێو زانا‌ی‌اندا ته‌نها بوون به‌
 «مُضَاف» تایبه‌ته‌ به‌ ئیسمان، له‌بهرئه‌وه‌ی بوون به‌ «مُضَاف إِلَيْهِ» تایبه‌ت نیه‌ به‌ ئیسمان، چونکه‌
 هیندیک جار فعیل و هه‌روه‌ها حه‌رفیش ده‌بن به‌ «مُضَاف إِلَيْهِ»؛ نمونه‌ی یه‌که‌م: وه‌کوو خوا‌ی گه‌وره‌
 ده‌فه‌رمویت: ﴿هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّالِحِينَ صِدْقُهُمْ﴾ «أَي: يَوْمٌ تَنْفَعُ الصَّالِحِينَ». نمونه‌ی دووه‌م: وه‌کوو
 خوا‌ی گه‌وره‌ ده‌فه‌رمویت: ﴿هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ﴾ «أَي: يَوْمٌ عَدِمَ نُطْقُهُمْ». پ‌روانه: شرح الأنموذج: ل ٥٩.

نَحْوُ: «الرَّجُلِ». «وَنُؤَنَ»، يَعْنِي: يَجُوزُ أَنْ يَدْخُلَهُ التَّنْوِينُ، نَحْوُ: «زَيْدٌ».

(نَحْوُ): وه‌کوو ئەم نموونه‌یه‌ی که ده‌لێت: (الرَّجُلُ) یاخود وه‌کوو وشه‌ی «الْغُلَامُ» و «الطَّالِبُ»؛ سه‌رنج بده: ئیستا ئەم وشانه به «إِسْم» هه‌ژمار ده‌کرین، چونکه ئەلیف و لامی ته‌عریفیان چۆته سه‌ر (أَلُ التَّعْرِيفِ)، که‌واته هه‌ر وشه‌یه‌ک دروست بێت ئەلیف و لامی ته‌عریفی بچێته سه‌ر، یاخود ئەلیف و لامی ته‌عریفی له‌سه‌ر بوون ئەوه پنی ده‌گوتریت «إِسْم»، جیاوازی نییه ئەم ئەلیف و لامه (أَلُ) له‌پرووی ماناوه بۆ «إِسْتِغْرَاقُ» بن یاخود بۆ «جِنْس» بن یاخود بۆ «العَهْدُ الذَّهْنِي» بن یاخود بۆ «العَهْدُ الخارجي»^(١) بن، هه‌موویان تایبه‌تن به «إِسْم» و به‌هیچ جوړیک ناچنه سه‌ر «فِعْل» و ناچنه سه‌ر «حَرْف».

تایبه‌تمه‌ندی پێنجهم: (وَنُؤَنَ) یه‌کیکی تر له‌تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی «إِسْم» بریتیه له‌وه‌ی که دروسته «إِسْم»، ته‌نۆیندار بکریت، (يَعْنِي: يَجُوزُ أَنْ يَدْخُلَهُ التَّنْوِينُ) واته: دروسته ئیسم «تَنْوِين» سی بچێته سه‌ر، که‌واته: هه‌ر وشه‌یه‌کت بینی ته‌نۆینی له‌سه‌ر بوو، یاخود دروست بوو ته‌نۆین بچێته سه‌ر، ئەوه به «إِسْم» هه‌ژمار ده‌کریت، (نَحْوُ) وه‌کوو ئەم نموونه‌یه‌ی که ده‌لێت: (زَيْدٌ) یاخود «غُلَامٌ» یاخود «مُسْلِمَاتٌ». سه‌رنج بده: ئیستا هه‌موو ئەم وشانه به «إِسْم» هه‌ژمار ده‌کرین، چونکه «تَنْوِين» بیان چۆته سه‌ر، ئینجا جیاوازی نییه ئەم ته‌نۆینه له‌بۆ «تَمَكُّن»^(٢) بێت وه‌کوو «زَيْدٌ» یاخود بۆ «تَنْكِير»^(٣) بێت وه‌کوو «صَه» واته: هه‌ر جاره‌کی خۆ کر بکه، یاخود بۆ

١. بۆیه پێناسه‌ی ئەم چوار جوژه ئەلیف و لامه «أَل» م نه‌نوسی چونکه «إِنْ شَاءَ اللَّهُ» له‌وانه‌کانی داهاتوو به‌دریژی باسیان ده‌که‌ین و پروونیان ده‌که‌ینه‌وه.

٢. ئەم جوژه «تَنْوِين» ه ده‌چێته سه‌ر ئەو ئیسمانه‌ی که «مُعْرَب» ن وه‌کوو «زَيْدٌ، بَكْرٌ، رَجُلٌ..» نیشانه‌ی ته‌واوی ئیسمه‌که‌یه.

٣. ئەم جوژه «تَنْوِين» ه ده‌چێته سه‌ر ئەو ئیسمانه‌ی که «مَبْنِي» ن بۆ جیاکردنه‌وه‌ی ئەو ئیسمانه‌ی که «نَكْرَة» نه‌له‌م ئیسمانه‌ی که «مَعْرِفَة» نه‌بۆ نموونه ئەگه‌ر بلیتی «مَرْزُتُ بَسِيْبَوِيَه» ئەوه ئەم ناوه «مَعْرِفَة» یه ئەگه‌ر بلیتی «مَرْزُتُ بَسِيْبَوِيَه آخِر» ئەوه ئەم ناوه ده‌بێته «نَكْرَة» چونکه «تَنْوِين» ی «تَنْكِير» ی چۆته سه‌ر بۆیه ناوه‌که‌ بۆته «نَكْرَة» ه. بڕوانه: شرح ابن عقيل ل (١٧/١).

فَجَمِيعُ هَذِهِ مِنْ خَوَاصِّ الْإِسْمِ لَا يُوجَدُ شَيْءٌ مِنْهَا فِي الْفِعْلِ وَلَا فِي الْحَرْفِ.
أَمَّا الْإِخْبَارُ عَنْهُ: فَلَأَنَّ الْفِعْلَ خَبَرٌ، فَلَا يُخْبَرُ عَنْهُ؛ وَالْحَرْفُ لَا يَكُونُ خَبَرًا وَلَا مُخْبَرًا عَنْهُ.

«عَوَضُ»^(١) بَيْتٌ وَهَكَو «جَيْنِئِدْ، جَوَارِ» يَخُودُ بُو «مُقَابَلَةٌ»^(٢) بَيْتٌ وَهَكَو «مُسْلِمَاتٌ»،
ثُمَّ تَهْنِئَانَهُ هَمْوِيَانِ تَابِيَهْتَنَ بِهِ «إِسْمٌ» وَبِهِ هِيچ جَوْرِيك ناچنه سهر «فِعْلٌ» وَ
ناچنه سهر «حَرْفٌ»^(٣).

(فَجَمِيعُ هَذِهِ) هَمْوُو ثَمَّ تَابِيَهْتَه نَدِيَّانَه‌ی كِه بَاسْمَانِ كَرْدَن - وَبَرِيتِی بُوون لَه
پَیْنِجِ شَت - (مِنْ خَوَاصِّ الْإِسْمِ) تَابِيَهْتَنَ بِهِ «إِسْمٌ»، بِهِ جَوْرِيك (لَا يُوجَدُ شَيْءٌ مِنْهَا)
هِيچ كَام لَه مِ پَیْنِجِ تَابِيَهْتَه نَدِيَّه‌ی كِه بَاسْمَانِ كَرْدَن دَه‌سَت نَاكَه‌وَن وَ نَاچَنه سهر (فِي
الْفِعْلِ وَلَا فِي الْحَرْفِ) «فِعْلٌ» وَ سهر «حَرْفٌ»، كِه وَاتَه: هَه‌ر وَشَه‌یَه كِ يَه كِيك لَه مِ
پَیْنِجِ نِشَانَانَه‌ی لَه سهر بُوو، يَاخُود دَرُوسَت بُوو يَه كِيك لَه مِ پَیْنِجِ نِشَانَانَه‌ی بَچِيْتَه
سهر، ثَه‌وَه بِهِ «إِسْمٌ» هَه‌ژِمَار دَه كَرِيْت. ئِينْجَا مَامُوسْتَا هُوكَارَه‌كَه‌ی رُوون دَه‌كَاتَه‌وَه كِه
بُوجِی ثَمَّ پَیْنِجِ شَتَه تَابِيَهْتَنَ بِهِ «إِسْمٌ» وَ نَاچَنه سهر «فِعْلٌ» وَ «حَرْفٌ»؟ دَه‌فَه‌رَمُوسْت:
(أَمَّا الْإِخْبَارُ عَنْهُ) سَه‌بَارَهْت بِهِ تَابِيَهْتَه نَدِی يَه كَه‌م - كِه دَرُوسْتَه ئِيسَم خَه‌بَه‌رِی لَه
بَارَه‌وَه بَدَرِيْتِ وَ نِيسَبَهْت وَ ئِيسِنَادِی شَتِيكِي تَرِی بَدَرِيْتَه پَال -، هُوكَارَه‌كَه‌ی چِييه كِه
تَابِيَهْتَه بِهِ ئِيسَم؟ (فَلَأَنَّ الْفِعْلَ خَبَرٌ دَائِمًا فَلَا يُخْبَرُ عَنْهُ) چُونَكِه «فِعْلٌ» بِهِ بَه‌رَدَه‌وَامِی
دَه‌بَيْتِ بِهِ خَه‌بَه‌رِی وَ نِيسَبَهْت وَ ئِيسِنَادِی دَه‌دَرِيْتِ بُو لَای «إِسْمٌ»، بُوِيَه «فِعْلٌ» خَه‌بَه‌رِی
لَه بَارَه‌وَه نَادَرِيْتِ. (وَالْحَرْفُ لَا يَكُونُ خَبَرًا وَلَا مُخْبَرًا عَنْهُ) هَه‌رَوَه‌هَا «حَرْفٌ»-يَشِش نَه

١. ثَمَّ جَوْرَه «تَنْوِين» نَه‌یَه كِه دَه‌چِيْتَه سهر ثَه‌و ئِيسْمَانَه‌ی كِه پَیْتِيك يَا خُود وَشَه‌یَه كِ يَاخُود
رَسْتَه‌یَه كِيَان لَی «حَذَفُ» كِرَاوَه، وَهَكَو وَشَه‌ی «غَوَازِ» وَ وَشَه‌ی «كُلُّ» وَ وَشَه‌ی «جَيْنِئِدْ». بَرَوَانَه: الْبَهْجَةُ
الْمَرْضِيَّة. ل (٦).

٢. ثَمَّ جَوْرَه «تَنْوِين» نَه‌یَه دَه‌چِيْتَه سهر «جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ» ثَمَّ «تَنْوِين»-هَ بَه‌رَامَبَه‌رِی بِهِ «نُونُ جَمْعِ
الْمُذَكَّرِ السَّالِمِ» دَانْدِرَاوَه، وَهَكَو وَشَه‌ی «مُؤَنَّثَاتٌ» وَ وَشَه‌ی «مُسْلِمَاتٌ» بَرَوَانَه: شَرَحِ ابْنِ عَقِيلِ ل (١٧/١).

٣. جَگَه لَه مِ جَوَارِ جَوْرَه چَه‌نَد جَوْرِيكِي تَرِی (تَنْوِين) هَه‌ن كِه هِينْدِيك لَه زَانَايَانِی (نَحْو) دَه جَوْرِيَان
بَاس كَرْدُوون، بَه‌لَام ثَمَّ چَوَارَه‌يَان لَه هَه‌مَوَان (مَشْهُور) تَرَن. بَرَوَانَه أَطْلِي: ل، ٨.

وَأَمَّا حَرْفُ الْجَزِّ: فَلِأَنَّ الْجَزَّ عَلَامَةُ الْمُخْبِرِ عَنْهُ، وَقَدْ قُلْنَا: أَنَّ الْفِعْلَ وَالْحَرْفَ لَا يُخْبِرُ عَنْهُمَا.

وَأَمَّا الْإِضَافَةُ: فَلِأَنَّ الْغَرَضَ مِنْهَا إِمَّا التَّعْرِيفُ أَوْ التَّخْصِصُ

دهبیت به خه بهر و نه خه بهریشی له باره وه ده دریت، چونکه هه ره له ئه ساسدا حه رف «مَعْمُول» نییه بۆیه خه بهری له باره وه نادریت.

(وَأَمَّا حَرْفُ الْجَزِّ) سه باره ت به تاییه تمه ندی دووهم - که دروسته ئیسم حه رفی جه رپری بچیتته سه ر-، هۆکاره که ی چیه که تاییه ته به ئیسم؟ (فَلِأَنَّ الْجَزَّ عَلَامَةُ الْمُخْبِرِ عَنْهُ) چونکه هه ر ئیسمیک که حه رفی جه رپری بچیتته سه ر، ئه وه نیشانه ی ئه وه یه که ئه و ئیسمه خه بهری له باره وه دراوه و نیسه ت و ئیسنادی شتیکی تری دراوه ته پال (وَقَدْ قُلْنَا: أَنَّ الْفِعْلَ وَالْحَرْفَ لَا يُخْبِرُ عَنْهُمَا) ئیمه ش بهر له ئیستا گوتمان که «فِعْل» و «حَرْف» به هیچ جوړیک خه بهریان له باره وه نادریت و هۆکاره که مان پروون کرده وه. (وَأَمَّا الْإِضَافَةُ) سه باره ت به تاییه تمه ندی سییه م - که دروسته ئیسم پال بدریت و «إِضَافَةُ» بکریت بۆ لای غه یری خو ی، به لام دروست نییه که فیهل و حه رف به هیچ جوړیک «إِضَافَةُ» بکرین-، هۆکاره که ی چیه که تاییه ته به ئیسم؟ (فَلِأَنَّ الْغَرَضَ مِنْهَا) چونکه ئامانج و مه به ست له پال دان و «إِضَافَةُ» کردنی ئیسمیک بۆ لای ئیسمیکی تر، بریتییه له سی شت، که هیچیان له گه ل فیهل و له گه ل حه رف ناگونجین، یه که م: (إِمَّا التَّعْرِيفُ) یا مه به سته که بریتییه له ناساندن و «تَعْرِيف» ی ئیسمیکی نه ناسراو و «نَكْرَةُ» له چ کاتیک مه به ست له «إِضَافَةُ» کردن ته عریفه؟ له وه لامدا ده لئین: کاتی که ئیسمیکی «نَكْرَةُ» پال بدریت و «إِضَافَةُ» بکریت بۆ لای ئیسمیکی «مَعْرِفَةُ» وه کوو «غُلَامٌ زَيْدٌ»^(۱).

دووهم: (أَوْ التَّخْصِصُ) یا خود مه به سته که بریتییه له تاییه تکردن و «تَخْصِص» ی ئیسمیکی نه ناسراو (نَكْرَةُ)، به شتیکی دیاریکراو له چ کاتیک مه به ست له «إِضَافَةُ» کردن

۱. ئیستا له م نموونه یه دا مه به ست له «إِضَافَةُ» کردن ناساندنی ئه و ئیسمه یه که «إِضَافَةُ» کراوه، چونکه وشه ی «غُلَامٌ» پینش ئه وه ی که «إِضَافَةُ» بکریت، به هه موو خزمه تکاریک ده گو ترا، به لام پاش ئه وه ی که «إِضَافَةُ» کرا، ئیستا ته نها به خزمه تکاری زه ید ده گو تری ت. بر روانه: شَرْحُ قَطْرِ النَّدَى: ل، ۱۸۹.

أَوِ التَّخْفِيفِ كَمَا سَيَجِيءُ، وَالْفِعْلَ وَالْحَرْفَ لَا يَصْلُحَانِ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ.
وَأَمَّا الْأَلْفُ وَاللَّامُ: فَلِأَنَّ الْغَرَضَ مِنْ دُخُولِهِمَا تَعْرِيفُ الْمُخْبِرِ عَنْهُ، وَقَدْ ذَكَرْنَا
أَنَّهِنَّ لَا يُخْبِرُ عَنْهُمَا.

«تخصيص»؟ له وه لا مدا ده لئین: کاتنی که ئیسمیکی «نِکَرَة» پال بدریت و «إضافة»
بکریت بۆ لای ئیسمیکی تری نه کیره وه کوو «غَلَامُ رَجُلٍ».

سییه م: (أَوِ التَّخْفِيفِ) یاخود بریتییه له سوککردن و «تَخْفِيف» ی ئه و ئیسمه ی
که «إضافة» کراوه. له چ کاتیک مه به ست له «إضافة» کردن «تَخْفِيف»؟ کاتنی ئه و
ئیسمه ی که «إضافة» کراوه «صِفَة» بیت، وه کوو «إِسْمُ الْفَاعِلِ» و «إِسْمُ الْمَفْعُولِ»
(کَمَا سَيَجِيءُ) ههروه کوو له داهاتوودا باسی ده که یین (وَالْفِعْلَ وَالْحَرْفَ لَا يَصْلُحَانِ
شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ) ئه م سئ شته ی که باسمان کردن، به هیچ جوړیک له گه ل «فِعْل» و
له گه ل «حَرْف» ناگونجین.

(وَأَمَّا الْأَلْفُ وَاللَّامُ) ^(۱) سه باره ت به تاییه تمه نندی چواره م - که دروسته «إِسْم»
ئه لیف و لامی بجیتته سهر، به لام دروست نییه بچنه سهر «فِعْل» و «حَرْف» -،
هوکاره که ی چیه که تاییه ته به ئیسم؟ (فَلِأَنَّ الْغَرَضَ مِنْ دُخُولِهِمَا) چونکه ئامانج و
مه به ست له م ئیسمه ی ئه لیف و لامی چوونه ته سهر، بریتییه له (تَعْرِيفُ الْمُخْبِرِ عَنْهُ)
ناساندنی ئه و ئیسمه که خه به ری له باره وه دراوه (وَقَدْ ذَكَرْنَا أَنَّهِنَّ لَا يُخْبِرُ عَنْهُمَا)
ئیمه ش که میک پیش ئیستا پروونمان کرده وه که «فِعْل» و «حَرْف»، به هیچ جوړیک
خه به ریان له باره وه نادریت و دروست نییه «نِسْبَة» و «إِسْنَاد» ی هیچ وشه یه کی تریان

۱. ئینجا بزانه ئه ی قوتایی به ریز: مه به ست به م «الْأَلْفُ وَاللَّام» - ئه لیف و لامی «التَّعْرِيف» -،
چونکه ئه گه ر «الْأَلْفُ وَاللَّام» - که بۆ «مَوْصُول» بوون واته: به مانای «الَّذِي» یاخود «الَّتِي» بوون،
ئه و کاته تاییه ت نین به «إِسْم»، به لکوو ده چنه سهر «فِعْل» -یش، وه کوو ئه م شیعره ی فیره زده که
ده لیت:

«مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ الَّذِي تُتْرَضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْأَصِيلُ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ»
سهرنج بده: ئه م «الْأَلْفُ وَاللَّام» - چوونه ته سهر وشه ی «التَّضَرُّصِي» مانای وشه ی «الَّذِي»
ده به خشن. بپروانه: أوضح المسالك: ۳۷/۱.

وَأَمَّا التَّنْوِينُ: فَلِأَنَّهَا عَلَامَةٌ تَمَامِ مَدْخُولِهَا؛ وَالْفِعْلُ وَالْحَرْفُ لَا يَتِمَّانِ إِلَّا بِالْغَيْرِ،
أَمَّا الْفِعْلُ فَبِالْفَاعِلِ، وَأَمَّا الْحَرْفُ فَبِمُتَعَلِّقِهِ.

بدریته پال.

(وَأَمَّا التَّنْوِينُ) سه بارهت به تاییه تمه نندی پینجه م - که دروسته ئیسم ته نوینی
بجیته سهر، به لام دروست نییه بجیته سهر «فِعْل» و سهر «حَرْف» - (فَلَأَنَّهَا^(۱) عَلَامَةٌ
تَمَامِ مَدْخُولِهَا) چونکه «تَنْوِين» نیشانهی ته و او بوونی ئه و وشهیه که چۆته سهری له
رووی ماناوه (وَالْفِعْلُ وَالْحَرْفُ لَا يَتِمَّانِ إِلَّا بِالْغَيْرِ) له کاتیکدا که «فِعْل» و «حَرْف»
له رووی ماناوه ته و او نابین ته نها به وشهیه کی تری غهیری خویان نه بییت.
(أَمَّا الْفِعْلُ فَبِالْفَاعِلِ) سه بارهت به «فِعْل» ته نها به هوی هاتنی «فَاعِل» مانای
ته و او ده بییت، بۆ نموونه ئه گهر بلیی: «جَلَسَ» یاخود «حَسَنَ»، ئهم دوو فاعله مانایان
ته و او نابیت تاوه کوو وشهیه کی تر باس نه کریت که فاعيله.
(وَأَمَّا الْحَرْفُ فَبِمُتَعَلِّقِهِ) ههروهها «حَرْف» ماناکه ی ته و او نابیت ته نها به هوی
باسکردنی ئه و وشهیه نه بییت که په یوه نندی و «تَعَلَّقَ» ی له گه ل ده به ستیت، بۆ نموونه:
ئه گهر باسی وشه ی «مِنْ» یاخود وشه ی «إِلَى» بکهیت، ئهم دوو وشهیه مانایان ته و او
نابیت تاوه کوو له گه ل وشهیه کی تر لیک نه دریت.

علامات الاسم

--	--	--	--

الإخبار عنه دخول حرف الجر الإضافة دخول الألف واللام دخول التنوين
(خرج موسى) (ذهب يزيد) (غلام زيد) (الرجل) (زيد)

۱. حه قیقه ته ن وشه ی «تَنْوِين» «مَذْكَر» ه، به لام بۆچی لیره دا ماموستا ده فهرمویت: «لَأَنَّهَا؟» زانایان
دوو وه لامیان داوه ته وه، یه که م: ده فهرمویت: «إِمَّا بِاِغْتِبَارِ الْأَنْوَاعِ» چونکه ته نوین چه ندین جوری
هه یه؛ دووه م: ده فهرمویت: «وَأَمَّا بِاِغْتِبَارِ الْمُسَمَّى» .

أَصْنَافُ الإِسْمِ

قَالَ: وَأَصْنَافُهُ: إِسْمُ الْجِنْسِ، وَالْعَلَمُ، وَالْمُعَرَّبُ وَتَوَابِعُهُ، وَالْمَبْنِيُّ، وَالْمُثَنَّى، وَالْمَجْمُوعُ، وَالْمَعْرِفَةُ،

وانه‌ی پینجه‌م: به‌شه‌کانی «إِسْم»

پاش باسکردنی پیناسه و نیشانه‌کانی «إِسْم» ئینجا ماموستا دیته سهر باسکردنی به‌شه‌کانی «إِسْم»، (قَالَ) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشهری ده‌فهرمویت: (وَأَصْنَافُهُ) به‌شه‌کانی «إِسْم» بریتین له‌م پازده به‌شانه‌ی خواره‌وه:

یه‌که‌م: (إِسْمُ الْجِنْسِ) به‌و وشه‌یه ده‌گوتریت که ده‌لآله‌ت له‌سهر ناوی په‌گه‌زیک ده‌کات، وه‌کوو وشه‌ی «أَسَد» و «فَرَس».

دووهم: (وَالْعَلَمُ) به‌و وشه‌یه ده‌گوتریت که ده‌لآله‌ت له‌سهر ناوی که‌سینکی دیاریکراو، یاخود شاریکی دیاریکراو ده‌کات... وه‌کوو «مُحَمَّد» و «زَيْد» و «هه‌ولیر»... سیه‌م: (وَالْمُعَرَّبُ) به‌و وشه‌یه ده‌گوتریت که گۆرانکاری له‌کۆتاییدا دروست ده‌بیت به‌هۆی گۆرانی «عَوَامِل» له‌کان.

چواره‌م: (وَتَوَابِعُهُ) به‌و وشانه‌ ده‌گوتریت که ئیعرابیان وه‌کوو ئیعرابی «إِسْم»-ی پیش خۆیان وایه.

پینجه‌م: (وَالْمَبْنِيُّ) به‌و وشه‌یه ده‌گوتریت که گۆرانکاری له‌کۆتاییدا دروست نابیت به‌هۆی گۆرانی ئه‌و «عَامِل»-انه‌ی که ده‌چنه‌سه‌ری.

شه‌شه‌م: (وَالْمُثَنَّى) به‌و وشه‌یه ده‌گوتریت که له‌پرووی ماناوه ده‌لآله‌ت له‌سهر دوو شت ده‌کات.

حه‌وته‌م: (وَالْمَجْمُوعُ) به‌و وشه‌یه ده‌گوتریت که ده‌لآله‌ت له‌سهر سی شت یاخود زیاتر ده‌کات.

هه‌شته‌م: (وَالْمَعْرِفَةُ) به‌و وشه‌یه ده‌گوتریت که ده‌لآله‌ت له‌سهر که‌سینکی ناسراو یاخود شوینیکی دیاریکراو ده‌کات.

وَالنِّكَرَةُ، وَالْمَذْكُرُ، وَالْمَوْنُثُ، وَالْمُصَغَّرُ، وَالْمَنْسُوبُ، وَأَسْمَاءُ الْعَدَدِ،
وَالْأَسْمَاءُ الْمُتَّصِلَةُ بِالْأَفْعَالِ.

أَقُولُ: الْأَصْنَافُ بِمَعْنَى الْأَقْسَامِ؛ يَغْنِي: أَنَّ أَقْسَامَ الْإِسْمِ الْمَذْكُورَةَ فِي هَذَا الْكِتَابِ
مُنْخَصَرَّةٌ فِي خَمْسَةِ عَشَرَ قِسْماً:

نۆیه م: (وَالنِّكَرَةُ) به و وشهیه ده گوتریت که ده لآلهت له سه ر که سیکی نه ناسراو
یاخود شوینیکی نادیار ده کات.

دهیه م: (وَالْمَذْكُرُ) به و وشهیه ده گوتریت که ده لآلهت له سه ر په گه زی نیر ده کات.
یازدهیه م: (وَالْمَوْنُثُ) به و وشهیه ده گوتریت که ده لآلهت له سه ر په گه زی می
ده کات.

دوازدهیه م: (وَالْمُصَغَّرُ) به و وشهیه ده گوتریت که ده لآلهت له سه ر ناویکی
بچووک کراوه ده کات.

سیزدهیه م: (وَالْمَنْسُوبُ) به و وشهیه ده گوتریت که ده لآلهت و گوزارشت له سه ر
ناویک ده کات که پال درابیت بۆ لای شارنیک یا شوینیکی یاخود شتیکی تر.
چواردهیه م: (وَأَسْمَاءُ الْعَدَدِ) به و وشانه ده گوتریت که ده لآلهت له سه ر ژماردن
ده که ن.

پازدهیه م: (وَالْأَسْمَاءُ الْمُتَّصِلَةُ بِالْأَفْعَالِ) به و وشانه ده گوتریت که مانای «فعل» بیان
له ناو خوډا هه لگرتووه.

(أَقُولُ:) مامۆستا «عبد الغني» ئه رده بیلی ده فه رمۆیت: منیش ده لیم: (الْأَصْنَافُ
بِمَعْنَى الْأَقْسَامِ) وشه ی «أَصْنَافُ» که مامۆستا باسی کرد له سه ره تای وانه که دا به
مانای وشه ی «أَقْسَامُ» دیت (يَغْنِي: أَنَّ أَقْسَامَ الْإِسْمِ الْمَذْكُورَةَ فِي هَذَا الْكِتَابِ)^(۱)
واته: مه به ستی مامۆستا ته وه یه که به شه کانی «إِسْم» که له م کتیبه دا باس کراون و
به وردی پروون کراونه ته وه (مُنْخَصَرَّةٌ فِي خَمْسَةِ عَشَرَ قِسْماً) کورتکراونه ته وه له پازده

۱. بۆیه مامۆستا ده فه رمۆیت له م کتیبه دا چونکه به شه کانی «إِسْم» له «شرح الكافية» هه روه ها له هیندیک
سه رچاوه ی تر بریتین له (۱۱) به ش نه ک پازده. بروانه: شرح الكافية: ل، ۸۸، و شرح الأنموذج: ل، ۶۳.

الْأَوَّلُ: «اسْمُ الْجِنْسِ» وَهُوَ مَا يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ غَيْرِ مُعَيَّنٍ، وَمَا أَشْبَهَهُ، كَ «رَجُلٍ». وَالثَّانِي: «الْعَلَمُ» وَهُوَ مَا يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ مُعَيَّنٍ، وَلَا يَتَنَاوَلُ غَيْرَهُ بِوَضْعٍ وَاحِدٍ، كَ «زَيْدٍ».

به‌شی سهره‌کیدا و جگه له‌م به‌شانه هیج به‌شیکی تر باس نه‌کراون.
(الْأَوَّلُ:) به‌شی به‌که‌م بریتییه له (اسْمُ الْجِنْسِ): که: (وَهُوَ مَا يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ غَيْرِ مُعَيَّنٍ) به‌ووشه‌یه ده‌گوتریت که ده‌لآله‌ت له‌سهر شتیک ده‌کات به‌لام شته‌که دیاریکراو نییه، وه‌کوو وشه‌ی «أَسَد» (شیر) و وشه‌ی «فَرَس» (نه‌سپ)، ئیستا ئهم دوو وشه‌یه ههریه‌که‌یان ناون له‌بۆره‌گه‌زیک و ده‌لآله‌تی له‌سهر ده‌که‌ن، به‌لام ههر دوو کیان ده‌لآله‌ته‌که‌یان دیاریکراو (مُعَيَّن) نییه، چونکه وشه‌ی «أَسَد» به‌هه‌موو شیریک ده‌گوتریت، هه‌روه‌ها وشه‌ی «فَرَس» به‌هه‌موو نه‌سپیک ده‌گوتریت، (وَمَا أَشْبَهَهُ) وه‌هه‌روه‌ها ههر وشه‌یه‌ک وه‌کوو ئهم وشه‌یه بیت - که ده‌لآله‌ت بکات له‌سهر شتیک به‌لام شته‌که دیاریکراو نه‌بیت. ئه‌ویش ههر به «اسْمُ الْجِنْسِ» هه‌ژمار ده‌کریت. (كَرَجُلٍ) وه‌کوو وشه‌ی «رَجُلٍ»، ئیستا ئهم وشه‌یه ده‌لآله‌ت ده‌کات له‌سهر مانایه‌ک که پیاوه، به‌لام ئهم پیاوه دیار نییه، چونکه وشه‌ی «رَجُلٍ» به‌هه‌موو پیاویک ده‌گوتریت، تاییه‌ت نییه به‌که‌سیکی دیاریکراو.

(وَالثَّانِي:) به‌شی دووه‌می «اسْم» بریتییه له‌ناو (الْعَلَمُ): که به‌ووشه‌یه ده‌گوتریت (وَهُوَ مَا يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ مُعَيَّنٍ) که ده‌لآله‌ت له‌سهر شتیک دیاریکراو، یاخود ناوی که‌سیکی دیاریکراو، یاخود ناوی شاریکی دیاریکراو بکات... وه‌کوو «مُحَمَّد» و «زَيْد» و «هه‌ولیر».. (وَلَا يَتَنَاوَلُ غَيْرَهُ بِوَضْعٍ وَاحِدٍ) له‌هه‌مان کاتدا ئهم ناوه شموولی که‌سیکی تر یاخود شتیک تر ناکات به‌هۆی دانانی به‌رامبه‌ر به‌مانایه به‌ته‌نها، چونکه ناو (عَلَم) سروشتی وایه که ته‌نها ده‌لآله‌ت له‌سهر ئه‌و شته‌که‌کات که یه‌که‌مجار به‌رامبه‌ر ئه‌و داندراوه، (كَزَيْدٍ) وه‌کوو وشه‌ی «زَيْد» یاخود ههر ناویکی تر، ئیستا ئهم وشه‌یه ته‌نها ده‌لآله‌ت و گوزارشت له‌م که‌سه ده‌کات که له‌ئه‌ساسدا بۆی داندراوه، بۆ غه‌یری ئه‌و که‌سه به‌کار نایه‌ت و ده‌لآله‌تی له‌سهر ناکات.

وَالثَّالِثُ: «الْمُعَرَّبُ» وَهُوَ مَا اخْتَلَفَ آخِرُهُ بِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ لَفْظًا، كَ «زَيْدٍ»؛ أَوْ تَقْدِيرًا، كَ «سُعْدَى».

(وَالثَّالِثُ:) بەشی سێیەمی «اسم» بریتییه لە (الْمُعَرَّبُ) کە بەو وشەیە دەگوترێت (وَهُوَ مَا اخْتَلَفَ آخِرُهُ بِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ)^(١) کە گۆرانکاری لە شێوازی خوێندنەوەی پیتی کۆتاییدا دروست دەبێت بە هۆی گۆرانی ئەم «عَامِل»انە کە دەچنە سەری، ئینجا جیاوازی نییه: ئەم گۆرانکارییە کە لە شێوازی خوێندنەوەدا دروست دەبێت. گۆرانکارییەکی (لَفْظًا) لە فزێ بێت واتە: لە کاتی خوێندنەوەدا هەستی پێ بکری (كَزَيْدٍ) وەکوو وشەی «زَيْدٍ»؛ سەرئەنجام بە: ئیستا ئەم وشەیە ئەگەر عامیلیکی بچیتە سەر و پێویست بە «فَاعِل» بێت، وشەی زەید «مَرْفُوع» دەبێت وەکوو «ذَهَبَ زَيْدٌ»؛ وە ئەگەر عامیلیکی تری بچیتە سەر پێویستی بە «مَفْعُولٌ بِهِ» هەبێت، ئەو وشەی زەید «مَنْصُوب» دەبێت، وەکوو «رَأَيْتُ زَيْدًا»؛ وە ئەگەر وشەی زەید عامیلیکی تری بچیتە سەر کە پێویستی بە ئیسمیکی مەجرور هەبێت، ئەو وشەی زەید «مَجْرُور» دەبێت وەکوو «ذَهَبْتُ بِزَيْدٍ»؛ (أَوْ تَقْدِيرًا) یاخود ئەم گۆرانکارییە لە شێوازی خوێندنەوەدا دروست دەبێت گۆرانکارییەکی تەقدیری بێت، واتە: لە کاتی خوێندنەوە و نووسین هەستی پێ نەکری، بەلام لە تەقدیردا وشە کە گۆرانی بە سەردا بێت، (كَسْعَدَى) وەکوو وشەی «سُعْدَى» یاخود وشەی «مُوسَى» یاخود وشەی «عُلَامِي»، ئیستا ئەم سێ وشانە ئەگەر عامیلیکیان بچیتە سەر پێویستی بە «فَاعِل» بێت، ئەو لە تەقدیردا «مَرْفُوع» دەبن، بەلام پەفەکیان بە دیار ناکەوێت، وەکوو «ذَهَبْتُ سُعْدَى، خَرَجَ مُوسَى وَعُلَامِي»؛ وە ئەگەر عامیلیکی تریان بچیتە سەر پێویستی بە «مَفْعُولٌ بِهِ» هەبێت، ئەو ئەم وشانە لە تەقدیردا «مَنْصُوب» دەبن، وەکوو «رَأَيْتُ سُعْدَى وَمُوسَى وَعُلَامِي»^(٢)؛ وە ئەگەر ئەم وشانە عامیلیکی تریان بچیتە سەر پێویستی بە ئیسمیکی

١. پروانە: جامع الدروس العربية: ٧١.

٢. چونکە هەر وشەیەک کە ئەلیفی لە کۆتایدا بێت وەکوو وشەی «مُوسَى و سُعْدَى» یاخود «إِضَافَةٌ» کرابێت بۆ لای «یاء المتکلم» ئەو لە حالەتی «رَفْع» و لە حالەتی «نَصْب» لە حالەتی «جَر» ئیعرابەکی تەقدیری دەبێت.

وَالرَّابِعُ: تَوَابِعُ الْمُعْرَبِ، وَهِيَ كُلُّ اسْمٍ ثَانٍ مُعْرَبٍ بِإِعْرَابِ سَابِقِهِ مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ، كَ «الْعَالِمِ» فِي: «زَيْدُ الْعَالِمِ قَائِمٌ».

مه جروور هه بیټ، ئه وه ئه وشانه «مَجْرُور» ده بن، وه کوو «ذَهَبْتُ بِسُغْدَى وَبِمُوسَى وَبِغُلَامِي»، به لَام «جَرَّ» که یان له بهرچاو نییه و له کاتی گوتندا ده رناکه ویت. ئیستا هه ریه که له وشه ی «زَیْد» و له وشه ی «سُغْدَى» پټیان ده گوتریت «مُعْرَب»، چونکه گۆرانکاریان به سهر شیوازی خویندنه وه ی حه رفی کوتاییدا هاتوو به هو ی گۆرانی ئه و عامیلانه ی که چوونه ته سهریان، به لَام گۆرانی وشه ی «زَیْد» دیار و بهرچاوه و گۆرانکاری وشه ی «سُغْدَى» دیار و بهرچاو نییه، به لکوو گۆرانکاریه که له ته قدیردایه.

(وَالرَّابِعُ): به شی چواره می «اسم» بریتییه له «صِفَة» و «تَأْکِید» و «بَدَل» و «عَطْف بِالْحُرُوف» و «عَطْفُ الْبَيَانِ»، که پټیان ده گوتریت (تَوَابِعُ الْمُعْرَبِ) و پټیاسه که ی بریتییه (وَهِيَ كُلُّ اسْمٍ ثَانٍ) هه موو ئه و ئیسمانه ی له دوا ی وشه یه کی تر دیت و له روتبه ی دووه مه، (مُعْرَبٍ بِإِعْرَابِ سَابِقِهِ) شیوازی خویندنه وه ی ئیعرابی وه کوو شیوازی خویندنه وه ی ئیسمی پټیش خو یت، واته: ئه گه ر ئه م ئیسمه ی له پټشدا هاتوو «مَرْفُوع» بوو ئه وه ئیسمی دووه میس مه رفووع ده بیټ (مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ)^(١) له یه ک پرووه وه، واته: ده بیټ سهرچاوه ی هه ردوو ئیعرابه که له یه ک «جِهَة» هه وه بیټ که «فَاعِلِيَّة» هه یاخود «مَفْعُولِيَّة» هه یا «إِضَافِيَّة» هه، نابیت جیهه تی ئیعرابه که له یه کتری جیاواز بیټ، وه کوو ئه وه ی یه کیان «أَخَذَ» و ئه وی تریان «مَأْخُوذ» بیټ. (كَالْعَالِمِ فِي) وه کوو وشه ی «الْعَالِمِ» - که «صِفَة» هه له م نموونه یه - کاتی ده لئیت: (زَيْدُ الْعَالِمِ قَائِمٌ) واته: زهیدی زانا راوه ستاوه؛ سهرنج بده: له م نموونه یه وشه ی «الْعَالِمِ» له پله ی دووه م هاتوو و بوته «صِفَة» له بو وشه ی «زَیْد»، وه کوو ئه ویش «مَرْفُوع» بووه؛ به لَام ئه گه ر

١. «وَبِهَذَا الْقَيْدِ اخْتَرَزَ عَنِ الْمَفْعُولِ الثَّانِي فِي بَابِ "عَلِمْتُ" فَإِنَّهُ مُعْرَبٌ بِإِعْرَابِ سَابِقِهِ، وَلَكِنْ لَا مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ بَلْ مِنْ جِهَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ لِأَنَّ الْفِعْلَ يَنْصِبُ الْمَفْعُولَ الْأَوَّلَ مِنْ جِهَةٍ أَنَّهُ مُسْنَدٌ إِلَيْهِ، وَالثَّانِي مِنْ جِهَةٍ أَنَّهُ مُسْنَدٌ بِهِ». شرح ملا جامي: ل، ٢٥٥.

وَالْخَامِسُ: «الْمَبْنِيَّ» وَهُوَ الَّذِي سُكُونُ آخِرِهِ، وَحَرَكَتُهُ لَا بِعَامِلٍ، كَ «مَنْ، وَأَيْنَ، وَحَيْثُ، وَهَؤُلَاءِ».

وَالسَّادِسُ: «الْمُثَنَّى» وَهُوَ مَا زِيدَ فِي آخِرِهِ أَلْفٌ،

ئەم ئیسمە ی لە پێشدا هاتوو «مَنْصُوب» بوو، ئەو ئیسمی دوو هەمیش بە هەمان شیوە «مَنْصُوب» دەبێت، وە کوو ئەم نموونە یە کە دەلیت: «رَأَيْتُ زَيْدًا الْعَالِمَ»؛ هەر وە ها ئە گەر ئەم ئیسمە ی لە پێشدا هاتبوو «مَجْرُور» بوو، ئەو ئەم ئیسمی دوو هەمیش بە هەمان شیوە «مَجْرُور» دەبێت، وە کوو ئەم نموونە یە کە دەلیت: «مَرَرْتُ بِزَيْدِ الْعَالِمِ».

(وَالْخَامِسُ) بە شی پێنجە می «إِسْم» بریتییە لە (الْمَبْنِيَّ): ئەو ئیسمە یە کە پێی دەگوترێت «مَبْنِي» (وَهُوَ الَّذِي سُكُونُ آخِرِهِ) «مَبْنِي» بەو ئیسمە دەگوترێت کە ئەو «سُكُون» ی لە کۆتاییە کەیدا هاتوو (وَحَرَكَتُهُ) لە گەڵ ئەو حەرەکانە ی لە کۆتاییدا هاتوون - کە بریتین لە «رَفْع» و «نَضْب» و «جَر» - (لَا بِعَامِلٍ) ^(١) بە هۆی هیچ عاملێک پەیدا نەبوون و بە هۆی گۆرانی عاملەکانە وە ناگۆرین، (ک) وە کوو ئەو «سُكُون» ی لە کۆتایی وشە ی (مَنْ) دا هاتوو، بە هۆی «عَامِل» وە پەیدا نەبوو و بە گۆرانی عاملیش ناگۆریت؛ هەر وە ها وە کوو ئەو «فَتْحَة» ی لە کۆتایی وشە ی (أَيْنَ) دا هاتوو، بە هۆی عاملە وە پەیدا نەبوو و بە گۆرانی «عَامِل» یش ناگۆریت؛ هەر وە ها وە کوو ئەو «ضَمَة» ی لە کۆتایی وشە ی (حَيْثُ) دا هاتوو، بە هۆی عاملە وە پەیدا نەبوو و بە گۆرانی عاملیش ناگۆریت؛ هەر وە ها وە کوو ئەو «كَسْرَة» ی لە کۆتایی وشە ی (هَؤُلَاءِ) دا هاتوو، بە هۆی عاملە وە پەیدا نەبوو و بە هۆی گۆرانی عاملیش ناگۆریت.

(وَالسَّادِسُ): بە شی شە شە می «إِسْم» بریتییە لە (الْمُثَنَّى) کە بریتییە لەو ئیسمە ی لە پرووی ماناوە بۆ دە لاله تکرەن لە سەر دوو وشت یاخود دوو کەس بە کار دیت، لە پرووی «لَفْظ» یشە وە (وَهُوَ مَا زِيدَ فِي آخِرِهِ أَلْفٌ) بریتییە لەو ئیسمە ی کە لە کۆتاییە کەیدا

أَوْ يَاءٌ مَفْتُوحٌ مَا قَبْلَهَا، وَنُونٌ مَكْسُورَةٌ عِوَضًا عَنِ الْحَرَكَةِ وَالتَّنْوِينِ، نَحْوُ: «جَاءَنِي مُسْلِمَانِ، وَرَأَيْتُ مُسْلِمَيْنِ، وَمَرَرْتُ بِمُسْلِمَيْنِ».

«ألف» یک زیاد ده کریت له حاله تی مه رفوع بووندا (أَوْ يَاءٌ مَفْتُوحٌ مَا قَبْلَهَا) یاخود «ياء» یک زیاد ده کریت که حه رفی پشی «مَفْتُوح» بیت له حاله تی «نَصَب» ه و له حاله تی جه پردها (وَنُونٌ مَكْسُورَةٌ عِوَضًا عَنِ الْحَرَكَةِ وَالتَّنْوِينِ) ^(۱) له گهل زیاد کردنی «نُون» یکی «مَكْسُورَةٌ» له دواى «ألف» و له دواى «ياء» ه که، که هم نونه له جیاتى «و» «حَرَكَةٌ» و «تَّنْوِين» هیه که ده چته سهر ئیسمی «مُقَرَّد» وه کوو «زَیْد»، که واته: «مُتْنَى» بریتیه له و ئیسمه ی که ئه لیف و نوونیکى مه کسووره له کوتاییدا بۆ زیاد ده کریت، یاخود یائیک و نوونیکى مه کسووره ی بۆ زیاد ده کریت (نَحْوُ): وه کوو وشه ی «مُسْلِم»، ئیستا هم وشه یه موفرده، به لام به زیاد کردنی ئه لیف و نوونیکى مه کسووره بۆته «مُتْنَى»، بۆیه له حاله تی په فعهدا ده لئین (جَاءَنِي مُسْلِمَانِ) واته: دوو که سی موسولمان هاتنه لای من، وه له حاله تی «نَصَب» ه و له حاله تی «جَز» هدا یائیک و نوونیکى مه کسووره ی بۆ زیاد ده کریت (وَ) له حاله تی نه سبهدا ده لئین: (رَأَيْتُ مُسْلِمَيْنِ، وَ) له حاله تی جه پردها ده لئین: (مَرَرْتُ بِمُسْلِمَيْنِ).

به لام ئه گه ربیت و «ألف» و «نُون» ه که زیاده نه بوون وه کوو وشه ی «إِثْنَانِ» یاخود وشه ی «ثَنَانِ»، یاخود وشه که «ياء» یک و «نُون» یکی مه سکسووره ی له کوتایدا هاتبوون، به لام ئه سلّی وشه که بوون و زیاده نه بوون وه کوو وشه ی «إِثْنَيْنِ»، ئِثْنَيْنِ»، ههروه ها ماناشیان مانای «مُتْنَى» بوو، ئه وه له دوو حاله تهدا وشه که پشی ناگوتریت «مُتْنَى»، به لکوو پشی ده گوتریت «مُلْحَق» به «مُتْنَى» و ئیعرابیشیان وه کوو ئیعرابی «مُتْنَى» وایه؛ ههروه ها ئه گه ر وشه که «ألف» و «نُون» ه که ی زیاده بوون، به لام ده لاله تیان له سهر «ثَنِيَّة» نه ده کرد وه کوو وشه ی «صِنَوَان، قِنَوَان» ^(۲) ئه و کاته ش پشی ناگوتریت «مُتْنَى»، به لکوو به «مُقَرَّد» داده ندرین و ئیعرابیشیان وه کوو ئیعرابی «مُقَرَّد» ه.

وَالسَّابِعُ: «الْمَجْمُوعُ» وَهُوَ مَا دَلَّ عَلَى أَحَادٍ يَدُلُّ عَلَى أَحَدِهَا وَاحِدُهُ، كَ «زَيْدَيْنِ، وَرِجَالٍ وَهِنْدَاتٍ».

وَالثَّامِنُ: «الْمَعْرِفَةُ» وَهِيَ مَا دَلَّ عَلَى شَيْءٍ مُعَيَّنٍ، نَحْوُ: «أَنَا، وَأَنْتَ».

(وَالسَّابِعُ:) بەشی هەوتەمی «إِسْم» (الْمَجْمُوعُ) بریتییه له «جَمْعُ الْمَذَكَّرِ السَّالِمِ» و «جَمْعُ التَّكْسِيرِ» و «جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ»، ئینجا مامۆستا بە شیوەیەکی گشتی پێناسەیی «الْجَمْع» دەکات و دەفەرموێت: (وَهُوَ مَا دَلَّ عَلَى أَحَادٍ) جەمەع بریتییه لەو وشەییە کە دەلالت لەسەر کۆمەڵە شتی ک دەکات (يَدُلُّ عَلَى أَحَدِهَا وَاحِدُهُ) لە کاتی کدا کە تاکیکی ئەم جەمەعە دەلالت دەکات لەسەر یەکیکی خودی جەمەعە کە و تاکەکانی، وەکوو وشە «مُسْلِمُونَ» ئیستا ئەم وشە دەلالت لەسەر کۆمەڵە موسولمانێک دەکات، لە کاتی کە وشە «مُسْلِم» - کە تاک و «مُفْرَد» یکی وشە «مُسْلِمُونَ» یە - دەلالت دەکات لەسەر تەواوی تاکەکانی جەمەعە کە، (كَ) نموونە «جَمْعُ الْمَذَكَّرِ السَّالِمِ» وەکوو (زَيْدَيْنِ) ئیستا ئەم وشە دەلالت دەکات لەسەر کۆمەڵە زەیدێک، (وَ رِجَالٍ) هەروەها نموونە «جَمْعُ التَّكْسِيرِ» وەکوو وشە «رِجَال» کە جەمعی وشە «رَجُل» ه، (وَ هِنْدَاتٍ) هەروەها نموونە «جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ» وەکوو وشە «هِنْدَات»، کە جەمعی وشە «هِنْد» ه.

(وَالثَّامِنُ:) بەشی هەشتەمی «إِسْم» بریتییه له «الْمَعْرِفَةُ» کە بریتییه لەو ئیسمەیی کە دەلالت لەسەر ناویکی ناسراو دەکات، جیاوازی نییه ناوی کە سێک بێت یاخود ناوی شوێنێک بێت یاخود ئاماژە بێت بۆ شتیکی دیاریکراو، بۆیە مامۆستا له پێناسە کەیدا دەفەرموێت: (وَهِيَ مَا دَلَّ عَلَى شَيْءٍ مُعَيَّنٍ) مەعریفە بریتییه لەو وشەییە کە دەلالت دەکات لەسەر شتیکی دیاریکراو (نَحْوُ) وەکوو وشە (أَنَا) واتە: من، (وَ) هەروەها وەکوو وشە (أَنْتَ) واتە: تۆ، ئیستا ئەم دوو وشەییە دەلالت دەکەن لەسەر شتیکی دیاریکراو و «مَعْلُوم»، بۆیە بە مەعریفە حیسابن.

وَالْتَّاسِعُ: «النَّكْرَةُ» وَهِيَ مَا يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ غَيْرِ مُعَيَّنٍ، كَ «غُلَامٍ».

جیاوازی چیه له نیوان «إِسْمُ الْعَلَمِ» و «الْمَعْرِفَةِ»؟

ئینجا بزانه ئه قوتابی به ریز و فقهایی خوشه و یست: که هه ردوو وشه ی «الْمَعْرِفَةِ» و «الْعَلَمِ» له پرووی پیناسه و پروه ته وه زور له یه کتری نزیکن، چونکه هه ردوو کیان ده لآلهت ده کهن له سه رشتیکی دیاریکراو (ما يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ غَيْرِ مُعَيَّنٍ)، به لام له پرووی مانا و ناوه پوکوه وه له یه کتری جیاوازن، چونکه «عُمُوم» و «خُصُوص» هه یه له نیوانیاندا، له بهرئه وه هه موو «عَلَم» نیک به «مَعْرِفَةُ» هه داده ندریت، به لام هه موو «مَعْرِفَةُ» یه ک به «عَلَم» دانانریت، سه رنج بده: هه رسن وشه ی «أَنْتَ، الَّذِي، هَذَا» پییان ده گوتریت «مَعْرِفَةُ»، به لام پییان ناگوتریت «عَلَم»، چونکه مه عریفه شه ش به شی سه ره کی هه یه، یه کینک له به شه کان پیی ده گوتریت: «عَلَم»^(١).

(وَالْتَّاسِعُ) به شی نویه می «إِسْم» بریتییه له (النَّكْرَةُ) که ئه و ئیسمه یه ده لآلهت له سه ر ناویکی نه ناسراو ده کات، جیاوازی نییه ناوی که سیک بیت یا خود ناوی شوئینیک بیت، بویه ماموستا له پیناسه که یدا ده فهرمویت: (وَهِيَ مَا يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ غَيْرِ مُعَيَّنٍ) واته: نه کیره بریتییه له وشه یه ک که ده لآلهت ده کات له سه رشتیکی نادیار (كَغُلَامٍ) وه کوو وشه ی «غُلَام»، یا خود وه کوو وشه ی «رَجُل»؛ سه رنج بده: ئیستا ئه م دوو وشه یه پییان ده گوتریت «نَّكْرَةُ»، چونکه وشه ی «غُلَام» ده لآلهت له سه ر هه موو خزمه تکاریک و ههروه ها وشه ی «رَجُل» ده لآلهت له سه ر هه موو پیاویک ده کات، ده لآلهت ی هه ردوو وشه کان له سه ر ماناکیان دیاریکراو نییه.

جیاوازی چیه له نیوان «إِسْمُ الْجِنْسِ» و «النَّكْرَةُ»؟

ئینجا بزانه: که پیناسه ی «إِسْمُ الْجِنْسِ» و «النَّكْرَةُ» له پرووی ماناوه زور له یه کتری نزیکن، هه ردوو کیان ئاوا پیناسه ده کرین: «ما يَدُلُّ عَلَى شَيْءٍ غَيْرِ مُعَيَّنٍ» به لام «اسم الجنس» ئه م برکه ی «وَمَا أَشْبَهَهُ» ی زیاتره، ئه مه ش واتای ئه وه یه که

وَالْعَاشِرُ: «الْمَذْكُرُ» وَهُوَ مَا خَلَا آخِرُهُ مِنْ تَاءِ التَّانِيثِ،

«النَّكْرَةُ» ده لآلهت له سهر يه ك شت ده كات، به لآم شته كه نادياره، بۆ نموونه كه ده لّيين «غلام» واته: يه ك خزمه تكار، وه ئهم خزمه تكارهش ديار نيه، به لآم «إِسْمُ الْجِنْسِ»^(۱) ده لآلهت ده كات له سهر شتيكي ناديار و هه موو ئه وان هى وه كوو ئه ون بۆ نموونه كه ده لّيين «رَجُل» واته: پياويك و هه موو ئه وان هى وه كوو ئه و پياون، كه واته: «إِسْمُ الْجِنْسِ» گشتگيرى و «شُمُولِيَّة» سى تيدايه و بۆ هه مووان به كار ديت، به لآم «النَّكْرَةُ» بۆ يه ك كه س به كار ديت، وه كه سه كه ش ديار نيه، واته: «عَدَمُ التَّعْيِينِ» سى تيدايه^(۲). «وَمَا أَشْبَهَهُ» واته: «وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ الشَّيْءَ فِي أَنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَيْ: مَنْ الْمُسَبَّهِ وَالْمُسَبَّهُ بِهِ فَرَدٌ لِحَقِيقَةٍ وَاحِدَةٍ مُعَبَّرٌ عَنْهَا بِذَلِكَ الْإِسْمِ»^(۳).

(وَالْعَاشِرُ) به شى ده يه مى «إِسْم» بريتيه له (الْمَذْكُرُ) كه به و ئيسمه ده گوتريت ده لآلهت له سهر ره گه زى نير ده كات له مرووف و له هه موو گيانله به رانى تر دا. ئينجا بزانه كه «مُذَكَّر» دوو جوورى هه يه، جوورى يه كه م: «الْمَذْكُرُ الْحَقِيقِي» كه له پرووى ماناوه به م شتانه ده گوتريت كه له به رامبه ريان ميبينه يه ك وجودى هه بيت. جوورى دووهم: «الْمَذْكُرُ الْغَيْرُ الْحَقِيقِي» كه له پرووى «لَفْظ» هه به م وشه يه ده گوتريت كه ماموستا ده فهرمويت: (وَهُوَ مَا خَلَا آخِرُهُ مِنْ تَاءِ التَّانِيثِ) كوتاي وشه كه خالى بيت له م سى شتانه:

۱. واته: ئه گهر مه به ست «عَدَمُ التَّعْيِينِ» بوو، ئه وه پيى ده گوتريت «النَّكْرَةُ»، «أَيْ: إِذَا أُريدَ بِهِ عَدَمُ التَّعْيِينِ فَهُوَ النَّكْرَةُ، وَإِذَا أُريدَ بِهِ الشُّمُولُ فَهُوَ إِسْمُ الْجِنْسِ وَهَذَا أَظْهَرَ الْفَرْقَ بَيْنَ إِسْمِ الْجِنْسِ وَالنَّكْرَةِ» بروانه: شرح الأنموذج ته عليقى سيد مسلم: ۲۵.

۲. به لآم به شيكى تر له زانايان ده فهرموون: «الْفَرْقُ بَيْنَ إِسْمِ الْجِنْسِ وَالنَّكْرَةِ هُوَ: أَنَّ إِسْمَ الْجِنْسِ مَا وُضِعَ لِمُطْلَقِ الْحَقِيقَةِ بِلَا إغْتِبَارِ قَيْدٍ مَعَهَا أَصْلًا، كَ «أَسَدٍ، وَبَقَرٍ» أَوْ تَقْدِيرًا، كَ «شَمْسٍ وَ قَمَرٍ» وَأَمَّا النَّكْرَةُ فَهِيَ: مَا وُضِعَتْ لِكُلِّ فَرْدٍ مِنْ أَفْرَادِ الْحَقِيقَةِ عَلَى طَرِيقَةِ الْبَدَلِ، فَإِنْ أُريدَ مِنْ لَفْظِ «رَجُلٍ» مَثَلًا، الْحَقِيقَةُ الْمُطْلَقَةُ مِنْ غَيْرِ قَيْدٍ، فَهُوَ إِسْمُ الْجِنْسِ، وَإِنْ أُريدَ بِهِ فَرْدٌ غَيْرُ مُعَيَّنٍ مِنْ أَفْرَادِ الْحَقِيقَةِ، فَهُوَ النَّكْرَةُ» بروانه: التعليقات على شرح ابن عقيل: ۱/ ۱۲۳.

۳. بروانه: شرح الأنموذج: ل، ۶۳.

وَأَلْفِي الْمَقْصُورَةِ وَالْمَمْدُودَةِ، كَ «رَجُلٍ».

وَالْحَادِي عَشَرَ: «الْمُؤَنَّثُ» وَهُوَ مَا فِي آخِرِهِ إِحْدَاهُنَّ، كَ «مَرْأَةٍ».

یه کهم: «تاءُ التَّائِيثِ» واته نایبِتِ ئەم «تاء»-ە ی پێوە بیت - که نیشانە ی ئەو یە وشە که بۆرە گەزی مێینە بە کار دیت-، چونکه ئەگەر ئەم «تاء»-ە ی پێوە بیت ئەو وشە که بە «مُؤَنَّثُ» حساب دەکړیت، هەرچه نده له حەقیقە تدا «مُذْکَر» یش بیت وەکوو وشە ی «طَلْحَة».

دووهم: (وَ) هەروەها دەبیت کۆتایی وشە که خالی بیت له (أَلْفِي الْمَقْصُورَةِ) له «أَلِفُ الْمَقْصُورَةِ» - که بۆرە گەزی مێینە بە کار دیت-، ئەم جوړه ئەلیفه له هەر وشە یە کدا هەبوو، ئەو نیشانە ی ئەو یە که وشە که «مُؤَنَّث»-ە.

سییهم: (وَ) هەروەها دەبیت کۆتایی وشە که خالی بیت له (الْمَمْدُودَةِ) له «أَلِفُ الْمَمْدُودَةِ» - که بۆرە گەزی مێینە بە کار دیت-، ئەم جوړه ئەلیفه له هەر وشە یە کدا هەبوو، ئەو نیشانە ی ئەو یە که وشە که «مُؤَنَّث»-ە؛ هەر وشە یە ک له م سێ نیشانە یە خالی بیت ئەو پێی دەگوتریت «مُذْکَر» (کَرَجُلٍ) وەکوو وشە ی «رَجُلٍ»، ئیستا ئەم وشە یە له م سێ نیشانە یە خالییە بۆیە پێی دەگوتریت «مُذْکَر».

(وَالْحَادِي عَشَرَ): بە شێ یازدە هەمی «اسم» بریتی یە له (الْمُؤَنَّثُ): که بەو ئیسە دەگوتریت دەلالەت لە سەر پرە گەزی مێینە دەکات له مَرُوف و له هەموو گیانلە بەرانی تردا. ئینجا بزانه که «الْمُؤَنَّثُ» دوو جوړی هە یە، جوړی یە کهم: «الْمُؤَنَّثُ الْحَقِيقِي» که له پرووی ماناوە بە و شتانه دەگوتریت که له بەرامبەر یان نیرینه یە ک وجودی هە بیت، جوړی دووهم: «الْمُؤَنَّثُ الْغَيْرُ الْحَقِيقِي» که له پرووی «لَفْظ»-ە وە بەو وشە یە دەگوتریت که مامۆستا دە فەر مویت: (وَهُوَ مَا فِي آخِرِهِ إِحْدَاهُنَّ) له کۆتایی وشە که یە کێک له م سێ شتانه هە بیت:

یه کهم: «تاءُ التَّائِيثِ» واته: ئەم «تاء»-ە ی پێوە بیت که نیشانە ی ئەو یە وشە که بۆرە گەزی مێینە بە کار دیت، جیاوازی نییە ئەم وشە یە له حەقیقە تدا «مُؤَنَّثُ» بیت (کَمَرْأَةٍ) وەکوو وشە ی «أَمْرَأَةٍ» که پێی دەگوتریت «الْمُؤَنَّثُ الْحَقِيقِي»، یاخود «مُذْکَر» بیت وەکوو وشە ی «طَلْحَة»، که پێی دەگوتریت «الْمُؤَنَّثُ اللَّفْظِي»، چونکه ئەگەر

وَحُبْلَى، وَحَمْرَاءَ».

وَالثَّانِي عَشَرَ: «الْمُصَغَّرُ» وَهُوَ مَا ضُمَّ أَوَّلُهُ وَفُتِحَ ثَانِيهِ وَزِيدَ قَبْلَ ثَالِثِهِ يَاءٌ سَاكِنةٌ، كَ «رُجَيْلٍ».

وَالثَّالِثُ عَشَرَ: «الْمَنْسُوبُ» وَهُوَ مَا لَحِقَ آخِرُهُ يَاءٌ مُشَدَّدةٌ تَدُلُّ عَلَى نِسْبَةِ شَيْءٍ إِلَيْهِ،

ئەم «تاء»ەى پێوە بیت، ئەو وە وشە کە بە «مُؤنَّث» حیساب دەکریت، هەرچەندە لە حەقیقەتدا «مَذْکَر»یش بیت.

دووهم: (وَ) هەروەها ئەگەر کۆتایی وشە کە «أَلِفُ الْمُقْصُورَةِ»ی پێوە بوو، وەکوو وشەى (حُبْلَى) - کە سیفەتیکە بۆرەگەزى مێینه بە کاردیت-، وەکوو دەگوتریت: «إِمْرَأَةٌ حُبْلَى»؛ ئینجا یزانە ئەم «أَلِفُ الْمُقْصُورَةِ»یە لە هەر وشە کەدا هەبوو ئەو نیشانهى ئەو وەیه کە وشە کە «مُؤنَّث»ە.

سییەم: (وَ) هەروەها ئەگەر کۆتایی وشە کە (أَلِفُ الْمَمْدُودَةِ)ی پێوە بوو، وەکوو وشەى (حَمْرَاءَ) - کە بۆرەگەزى مێینه بە کاردیت-، ئینجا ئەم «أَلِفُ الْمَمْدُودَةِ» لە هەر وشە کەدا هەبوو ئەو نیشانهى ئەو وەیه کە وشە کە «مُؤنَّث»ە، هەر وشە کە ئەم سێ نیشانهى پێوە بیت ئەو پێی دەگوتریت «مُؤنَّث».

(وَالثَّانِي عَشَرَ) بەشى دوازدەمى «اسم» بریتىیه لە (الْمُصَغَّرُ) کە (وَهُوَ مَا) ئەو ئىسمەیه (ضُمَّ أَوَّلُهُ) حەرفى سەرەتای «مَضْمُوم» دەکریت (وَفُتِحَ ثَانِيهِ) هەروەها حەرفى دووهمى «مَفْتُوح» دەکریت (وَزِيدَ قَبْلَ ثَالِثِهِ يَاءٌ سَاكِنةٌ) هەروەها لە پێش حەرفى سییەمى «ياء»-ىكى «ساکنة» زیاد دەکریت، (كَ) وەکوو وشەى (رُجَيْلٍ) کە لە ئەسڵدا «رَجُل» بوو، ئەم گۆرانکاریانەى تیدا کراوە و بوو بە «رُجَيْل».

(وَالثَّالِثُ عَشَرَ) بەشى سێزدەمى «اسم» بریتىیه لە (الْمَنْسُوبُ، وَهُوَ) کە ئەو ئىسمەیه (مَا لَحِقَ آخِرُهُ يَاءٌ مُشَدَّدةٌ) «ياء»-ىكى «مُشَدَّدة» لە کۆتاییدا زیاد دەکریت و بە وشە کەووە دەنوسیت (تَدُلُّ عَلَى نِسْبَةِ شَيْءٍ إِلَيْهِ) کە لە پرووى ماناوە دەلالت دەکات لەسەر ئەو وەیه کە شتێکى تر پال دراوە بۆ لای ئەو ئىسمەى کە ئەم «ياء»ە

ک «بَغْدَادِيَّ».

وَالرَّابِعَ عَشَرَ: «أَسْمَاءُ الْعَدَدِ» وَهِيَ أَسْمَاءُ تُعَدُّ بِهَا الْأَشْيَاءُ، كَ «وَاحِدٍ، وَاثْنَيْنِ، وَثَلَاثَةٍ».

وَالْخَامِسَ عَشَرَ: «الْأَسْمَاءُ الْمُتَّصِلَةُ بِالْأَفْعَالِ» وَهِيَ أَسْمَاءُ فِيهَا مَعْنَى الْفِعْلِ، كَ «عَلِيمٍ، وَعَلِمَ، وَعَالِمٍ، وَمَعْلُومٍ، وَأَعْلَمَ».

«مُشَدَّدَةً» ی پتوه نووساوه، (ک) وه کوو تو ده لیت: (زَيْدٌ بَغْدَادِيٌّ) واته: زهید خه لکی به غدایه؛ سه رنج بده: ئیستا وشه ی (بَغْدَادِيٌّ) پتیی ده گوتریت «اسم منسوب»، چونکه «یاء» یکی «مُشَدَّدَةً» ی پتوه نووساوه و نیسبه تی وشه ی زهیدی داوه بۆ لای شاری به غداد و ده لآلهت ده کات که «زید» خه لکی شاری به غدایه.

(وَالرَّابِعَ عَشَرَ): به شی چوارده می «اسم» بریتییه له (أَسْمَاءُ الْعَدَدِ) که به و ئیسمانه ده گوتریت له پرووی ماناوه ده لآلهت له سه ر ژماره و «عَدَد» یک ده که ن (وَهِيَ أَسْمَاءُ تُعَدُّ بِهَا الْأَشْيَاءُ) که بریتین له و ئیسمانه ی که شتیان پی ده ژمیردریت (کواحد) وه کوو وشه ی «واحد» که مانای یه ک ده به خشیت، شتی پی ده ژمیردریت و پروژانه بۆ هه ژماردنی شت به کار دین. (وَاثْنَيْنِ) ههروه ها وه کوو وشه ی «اثْنَيْنِ» و «اثنان» که مانای ژماره ی دوو ده به خشن، (وَتَلَاثَةً) ههروه ها وه کوو وشه ی «ثَلَاثَةً» که مانای سی ده به خشیت.

(وَالْخَامِسَ عَشَرَ) به شی پازده می «اسم» بریتییه له (الْأَسْمَاءُ الْمُتَّصِلَةُ بِالْأَفْعَالِ) له و ئیسمانه ی که له پرووی ماناوه به فاعله وه لکاوان و مانای فاعلیان له نیتو خۆدا گرتووه، (ک) وه کوو «الْصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ» که نموونه که ی بریتییه له وشه ی (عَلِيمٍ) (و) یاخود وه کوو «الْمَصْدَر» که نموونه که ی بریتییه له وشه ی (عَلِمَ)، (و) یاخود وه کوو «إِسْمُ الْفَاعِلِ» و «إِسْمُ الْمَفْعُولِ» که نموونه که یان بریتییه له وشه ی (عَالِمٍ وَمَعْلُومٍ)، (و) یاخود وه کوو «إِسْمُ التَّفْضِيلِ» که نموونه که ی بریتییه له وشه ی (أَعْلَمَ) ئه م پینج جوړه ئیسمانه به رده وام مانای فاعلیان له ناو خۆدا گرتووه، هه ریه که وه به جوړیک که دواتر باسی ده که ین.

فَهَذِهِ الْخَمْسَةُ عَشَرَ أَصْنَافُ الْأَسْمِ الَّتِي يُذَكَّرُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهَا مَعَ مَا يَتَعَلَّقُ بِهِ فِي هَذَا الْكِتَابِ بِالتَّرْتِيبِ فِي مَوْضِعِهِ.

ئینجا مامۆستا ده‌فهرمویت: (فَهَذِهِ الْخَمْسَةُ عَشَرَ أَصْنَافُ الْأَسْمِ) ئهم پازده به‌شهی که باسماں کردن پییان ده‌گوتریت: به‌شەکانی ئیسم، (الَّتِي يُذَكَّرُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ هَذِهِ الْمَذْكُورَةِ) که مامۆستا به‌دریژی باسی یه‌که به‌یه‌که‌ی ئهم به‌شانه‌ده‌کات که ئاماژه‌مان پئی کردن (مَعَ مَا يَتَعَلَّقُ بِهِ فِي هَذَا الْكِتَابِ) له‌گه‌ل هه‌رشتیک که په‌یوه‌ندی هه‌بیت له‌گه‌ل ئهم به‌شانه‌به‌ته‌واوی بۆ قوتابیان پروونیان ده‌کاته‌وه‌له‌ناو ئهم کتیبه‌دا (بِالتَّرْتِيبِ فِي مَوْضِعِهِ) به‌م ریزه‌ندییه‌ی که ئاماژه‌مان پئی دا هه‌ریه‌که له‌شوینی خۆی شی ده‌کاته‌وه.

اسْمُ الْجِنْسِ

قَالَ: اسْمُ الْجِنْسِ، وَهُوَ عَلَى ضَرْبَيْنِ: اسْمٌ عَيْنٍ، كَ «رَجُلٍ» وَ «رَاكِبٍ»،
وَاسْمٌ مَعْنَى، كَ «عِلْمٍ» وَ «مَفْهُومٍ».
أَقُولُ: لَمَّا فَرَّغَ مِنْ تَعْدَادِ أَصْنَافِ الْإِسْمِ مُجْمَلَةً،

وانه‌ی شه‌شه‌م: باسی «اسْمُ الْجِنْسِ»

پاش باسکردنی پیناسه‌ی به‌شه‌کانی «اسْم» به‌کورتی، ئینجا مامؤستا دیته‌سه‌ر
باسکردنی به‌شه‌کانی ئیسم به‌دریژی: (قَالَ) مامؤستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری
ده‌فه‌رمویت: (اسْمُ الْجِنْسِ)^(۱) ئه‌و ناوه‌ی که ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر په‌گه‌زیکی تایبته
ده‌کات و پینی ده‌گوتریت «اسْمُ الْجِنْسِ» (وَهُوَ) ئه‌م ناوه (عَلَى ضَرْبَيْنِ) دوو جو‌ری
هه‌یه‌له‌پووی ناوه‌پۆک و ماناوه. جو‌ری یه‌که‌م: پینی ده‌گوتریت: (اسْمُ عَيْنٍ) - که
پاش که‌میکی ترپوونی ده‌که‌ینه‌وه- (كَرْجُلٍ) وه‌کوو وشه‌ی «رَجُلٍ» که ده‌لآله‌ت
له‌سه‌ر په‌گه‌زی نیر ده‌کات و به‌هه‌موو پیاویک ده‌گوتریت، (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو
وشه‌ی (رَاكِبٍ) که ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر هه‌موو سوارپیک ده‌کات. جو‌ری دووه‌م: پینی
ده‌گوتریت: (اسْمُ الْمَعْنَى) - که پاش که‌میکی ترپیناسه‌که‌ی باس ده‌که‌ین- (كَعِلْمٍ)
وه‌کوو وشه‌ی «عِلْمٍ» که ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر هه‌موو زانستیک ده‌کات، (وَ) هه‌روه‌ها
وه‌کوو وشه‌ی (مَفْهُومٍ) که ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر هه‌موو جو‌ره‌تیگه‌یشتنیک ده‌کات.

(أَقُولُ:) مامؤستا «عبدالغنی» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (لَمَّا فَرَّغَ
مِنْ تَعْدَادِ أَصْنَافِ الْإِسْمِ مُجْمَلَةً) پاش ئه‌وه‌ی مامؤستا لی‌بوویه‌وه‌له‌باسکردنی

۱. جیاوازی نیوان «جِنْس» و «اسْمُ الْجِنْسِ» بریتیه‌له‌وه‌ی که وشه‌ی «جِنْس» بۆ زۆرو بۆ که‌م به‌کار
دیت، وه‌کوو وشه‌ی «ماء» و «البن» ناو و شیر. سه‌رنج بده: ئاو، چ یه‌ک دلۆپ بیت چ یه‌ک ده‌ریا
هه‌ر پینی ده‌گوتریت «ماء»، شیریش به‌هه‌مان شیوه‌به‌زۆرو به‌که‌م هه‌ر ده‌گوتریت «لَبَن»، به‌لام
«اسْمُ الْجِنْسِ» ته‌نها بۆ که‌سیک به‌کار دیت له‌سه‌ر شیوازی به‌ده‌ل وه‌کوو وشه‌ی «رجل». سه‌رنج بده:
ئیستا ئه‌م وشه‌یه‌راسته‌ناوه‌بۆ په‌گه‌زیکی، به‌لام له‌کاتی به‌کاره‌ینان به‌یه‌ک پیاو ده‌گوتریت. شرح
الأنموذج: ل، ۳۶.

شَرَعَ فِي تَعْدَادِهَا مُفَصَّلَةً، وَزَاعَى فِي التَّفْصِيلِ تَرْتِيبَهُ فِي الإِجْمَالِ، فَلَا جَرَمَ ابْتَدَأَ هَهُنَا بِمَا ابْتَدَأَ بِهِ هُنَاكَ، أَغْنِي: اسْمُ الْجِنْسِ الَّذِي هُوَ أَوَّلُ الْأَصْنَافِ الْخَمْسَةِ عَشَرَ؛ وَقَسَّمَهُ عَلَى قِسْمَيْنِ: اسْمِ عَيْنٍ، كَ «رَجُلٍ»، وَهُوَ مَا يَقُومُ بِنَفْسِهِ، وَاسْمِ مَعْنَى، كَ «عِلْمٍ»، وَهُوَ مَا يَقُومُ بِغَيْرِهِ.

بەشەکانی ئیسم بە کورتی (شَرَعَ فِي تَعْدَادِهَا مُفَصَّلَةً) دەستی کرد بە ژماردن و ڕوونکردنەوێ بەشەکانی ئیسم بە درێژی، (وَزَاعَى فِي التَّفْصِيلِ تَرْتِيبَهُ) ئینجا مامۆستا لە کاتی ڕوونکردنەوێ بەشەکانی ئیسم، بە درێژی ڕەچاوی ئەم ڕیزبەندییە دەکات کە دایناوێ (كَمَا رَعَى فِي الإِجْمَالِ) هەرۆه کوو هەمان ئەم تەرتیبە ڕەچاوی کرد لە کاتی ڕوونکردنەوێ بەشەکانی ئیسم بە کورتی. (فَلَا جَرَمَ ابْتَدَأَ هَهُنَا بِمَا ابْتَدَأَ بِهِ هُنَاكَ) کەواتە: گومانێ تێدا نییە کە مامۆستا لێرەدا دەستی کرد بە باسکردنی بەشەکانی ئیسم بە هەمان ئەو شتێ کە لەوێدا دەستی پێ کرد، (أَغْنِي: اسْمُ الْجِنْسِ) مەبەستم ئەوێهە لەوێدا سەرەتا باسی «اسْمُ الْجِنْسِ» ی کرد، کەواتە: لێرەشدا سەرەتا هەر بە ئەو دەست پێ دەکات، (الَّذِي هُوَ أَوَّلُ الْأَصْنَافِ الْخَمْسَةِ عَشَرَ) کە یەكەمین بەش بوو لە پازدە بەشەکانی ئیسم کە باسمان کردن. (وَقَسَّمَهُ عَلَى قِسْمَيْنِ) ئینجا مامۆستا «اسْمُ الْجِنْسِ» ی دابەشی دوو جور کرد، جۆری یەكەم: پێی دەگوتریت (اسْمُ عَيْنٍ، كَ) وە کوو و شە (رَجُلٍ)، کە دەلالەت لەسەر ڕەگەزی نێر دەکات و بە هەموو پیاویک دەگوتریت (وَهُوَ مَا يَقُومُ بِنَفْسِهِ) پێناسە ی «اسْمُ الْعَيْنِ» بریتییە لەو و شە یە کە بە زاتی خۆیەوێ ڕاوەستاو بێت و پێویستی بە شتیکی تر نەبێت. (وَ) جۆری دووهم: پێی دەگوتریت (اسْمُ مَعْنَى، كَ) وە کوو و شە ی (عِلْمٍ) کە دەلالەت لەسەر هەموو زانستیک دەکات، (وَهُوَ مَا يَقُومُ بِغَيْرِهِ) پێناسە ی «اسْمُ الْمَعْنَى» بریتییە لەو و شە یە کە بە زاتی خۆیەوێ ڕاوەستاو نەبێت، بە لکوو پێویستی بە شتیکی تر هەبێ، وە کوو عیلم کە پێویستە کە سێک هەبێت ئینجا «عِلْمٍ» دەبێت و «مروءت» و «مفهوم» و «فرح» و «حُزن» یش بە هەمان شێو ... هتد، یا هەر ناویکی تری وە کوو ئەوان.

ثُمَّ مَثَلٌ لِكُلِّ قِسْمٍ بِمِثَالَيْنِ: مُشْتَقٌّ، وَغَيْرُ مُشْتَقٍّ. فَحَصَلَ لَكَ أَرْبَعَةُ أَقْسَامٍ:
 الْأَوَّلُ: اِسْمٌ عَيْنٍ غَيْرُ مُشْتَقٍّ، كَ «رَجُلٍ».
 وَالثَّانِي: اِسْمٌ عَيْنٍ مُشْتَقٍّ، كَ «رَاكِبٍ».
 وَالثَّالِثُ: اِسْمٌ مَعْنَى غَيْرُ مُشْتَقٍّ، كَ «عِلْمٍ».
 وَالرَّابِعُ: اِسْمٌ مَعْنَى مُشْتَقٍّ،

باسی جوړه کانی «اِسْمُ الْجِنْسِ»

(ثُمَّ مَثَلٌ لِكُلِّ قِسْمٍ بِمِثَالَيْنِ) پاشان ماموستا بو هر به شیک دوو نمونه ی هینانه وه: (مُشْتَقٌّ) نمونه یه ک بو «اِسْمُ الْعَيْنِ» ی وهر گیراو له وشه یه کی تر (مُشْتَقٍّ) (وَغَيْرُ مُشْتَقٍّ) ههروه ها نمونه یه کیش بو «اِسْمُ الْعَيْنِ» ی وهر نه گیراو له وشه یه کی تر (غَيْرُ مُشْتَقٍّ)، ههروه ها نمونه یه ک بو «اِسْمُ الْمَعْنَى» ی وهر گیراو له وشه یه کی تر، ههروه ها نمونه یه کیش بو «اِسْمُ الْمَعْنَى» ی وهر نه گیراو له وشه یه کی تر (فَحَصَلَ لَكَ أَرْبَعَةُ أَقْسَامٍ) که واته بو تو چوار بهش په یدا بوون.

(الْأَوَّلُ: اِسْمٌ عَيْنٍ غَيْرُ مُشْتَقٍّ) نمونه یه یه که م: بریتیه له «اِسْمُ الْعَيْنِ» یی کی وهر نه گیراو (غَيْرُ مُشْتَقٍّ) له وشه یه کی تر (كَرَجُلٍ) وه کوو وشه ی «رَجُلٍ»، ئیستا ئه م وشه یه «اِسْمُ الْعَيْنِ» ه و له هیچ وشه یه کی تر وهر نه گیراو.

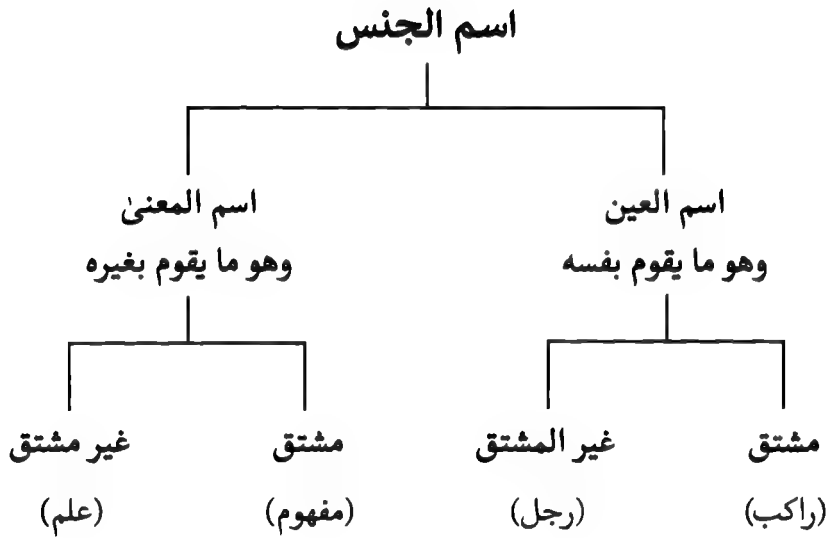
(وَالثَّانِي: اِسْمٌ عَيْنٍ مُشْتَقٍّ) نمونه ی دوو ه م: بریتیه له «اِسْمُ الْعَيْنِ» یی کی وهر گیراو (مُشْتَقٍّ) له وشه یه کی تر (كَرَاكِبٍ) وه کوو وشه ی «رَاكِبٍ»، ئیستا ئه م وشه یه «اِسْمُ الْعَيْنِ» ه و له وشه ی «يَرْكَبُ» وهر گیراو.

(وَالثَّالِثُ: اِسْمٌ مَعْنَى غَيْرُ مُشْتَقٍّ)، نمونه ی سنیه م: بریتیه له «اِسْمُ الْمَعْنَى» یی کی وهر نه گیراو (غَيْرُ مُشْتَقٍّ) له وشه یه کی تر (كَعِلْمٍ) وه کوو وشه ی «عِلْمٍ»، ئیستا ئه م وشه یه «اِسْمُ الْمَعْنَى» یه و له هیچ وشه یه کی تر وهر نه گیراو، چونکه «مَصْدَرٌ» ه.

(وَالرَّابِعُ: اِسْمٌ مَعْنَى مُشْتَقٍّ) نمونه ی چواره م: بریتیه له «اِسْمُ الْمَعْنَى» یی کی

ک «مَفْهُوم».

وه‌رگیراو (مُشْتَق) له وشه‌یه کی تر (کَمَفْهُوم) وه‌کوو وشه‌ی «مَفْهُوم»، ئیستا ئه‌م وشه‌یه «إِسْمُ الْمَعْنَى» یه و له وشه‌ی «یُفْهَمُ» وه‌رگیراوه.

* ○ *

الْعَلَمُ

قَالَ: الْعَلَمُ الْغَالِبُ عَلَيْهِ أَنْ يُنْقَلَ عَنِ اسْمِ جِنْسٍ، كَ «جَعْفَرٍ»، وَقَدْ يُنْقَلُ عَنْ فِعْلٍ، كَ «يَزِيدٍ»، وَقَدْ يُرْتَجَلُ، كَ «عَظْفَانَ». أَقُولُ: لَمَّا فَرَعَ مِنَ الصَّنْفِ الْأَوَّلِ، شَرَعَ فِي الصَّنْفِ الثَّانِي، أَغْنَى: الْعَلَمُ، فَقَالَ: الْغَالِبُ عَلَى الْعَلَمِ أَنْ يُنْقَلَ عَنِ اسْمِ جِنْسٍ، كَ «جَعْفَرٍ»:

وانهى جهوتهم: باسى «الْعَلَم»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زهه خشه رى له باسى «ناو» ده فره رمويت: (الْعَلَمُ) يه كيكى تر له به شه كانى «اسم» برى تيبه له ناو (عَلَم)، ئينجا ماموستا ده فره رمويت: (الْغَالِبُ عَلَيْهِ) به زورى وايه كه «عَلَم» (أَنْ يُنْقَلَ عَنْ اسْمِ جِنْسٍ) كه له ناويكى گشتى (اسم جنس) وهرده گيريت و ئينجا ده كريت به ناو (كَجَعْفَرٍ) وه كوو وشه ي «جَعْفَر». (وَقَدْ يُنْقَلُ عَنْ فِعْلٍ) هينديك جاريش ناو، له «فِعْل» وهرده گيريت (ك) وه كوو وشه ي (يَزِيد) كه له نه سلدا «الفِعْلُ الْمُضَارِعُ» بووه و ئيستا بووه به ناو بو كه سيكى ديارى كراو. (وَقَدْ يُرْتَجَلُ) هينديك جاريش «عَلَم» له هيچ شتيك وهرنا گيريت، به لكوو هه رله سهره تادا وه كووناو به كار هاتووه وبه كار ديت (كَعَظْفَانَ)^(١) وه كوو وشه ي «عَظْفَانَ» كه ناوه بو هوز و عه شيره تيكى عه ره بى.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغنى» نه رده بيلى ده فره رمويت: منيش ده ليم (: لَمَّا فَرَعَ مِنَ الصَّنْفِ الْأَوَّلِ) پاش ئه وه ي ماموستا لى بوويه وه له باس كردنى به شى يه كه م كه «اسم الجنس» بوو (شَرَعَ فِي الصَّنْفِ الثَّانِي) ده ستى كرد به باس كردن و پروونكر دنه وه ي به شى دووه مى «اسم» (أَغْنَى: الْعَلَمُ) مه به ستم پى «عَلَم» ه (فَقَالَ: الْغَالِبُ عَلَى الْعَلَمِ أَنْ يُنْقَلَ عَنْ اسْمِ جِنْسٍ) ئينجا ماموستا ده فره رمويت: به زورى وايه كه «عَلَم» له ناويكى گشتى (اسم جنس) وهرده گيريت، پاشان ده كريت به ناو (كَجَعْفَرٍ) وه كوو

فَإِنَّهُ وَضِعَ أَوَّلًا لِلنَّهْرِ الصَّغِيرِ، ثُمَّ نُقِلَ مِنْهُ، وَجُعِلَ عِلْمًا لِرَجُلٍ.
وَقَدْ يُنْقَلُ الْعِلْمُ عَنْ فِعْلٍ، كَ «يَزِيدُ»: فَإِنَّهُ فِي الْأَصْلِ مُضَارِعٌ «زَادَ»، فَنُقِلَ
مِنْهُ، وَجُعِلَ عِلْمًا لِرَجُلٍ.
وَقَدْ يُزْتَجَلُ الْعِلْمُ، أَيُّ: يُجْعَلُ فِي أَوَّلٍ وَضَعِهِ عِلْمًا مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقَلَ عَنْ شَيْءٍ،
كَ «غَطَفَانَ»: فَإِنَّهُ وَضِعَ أَوَّلًا عِلْمًا لِقَبِيلَةٍ.

وشەى «جَعَفَر»، (فَإِنَّهُ وَضِعَ أَوَّلًا لِلنَّهْرِ الصَّغِيرِ) ئەم وشەى سەرەتا داندرا بوو وە کوو ناو
بۆ هەموو پروو باریکی بچووک (ثُمَّ نُقِلَ مِنْهُ) پاشان ئەو ناوێ گواسترایە وە لە پروو باری
بچووک، (وَجُعِلَ عِلْمًا لِرَجُلٍ) وە کرا بە ناو بۆ پیاوێکی کە ناو نرابێت «جَعَفَر».
(وَقَدْ يُنْقَلُ الْعِلْمُ عَنْ فِعْلٍ) هیندیک جاریش «عِلْمٌ» لە فێلێک وەرە گیریت،
جیاوازی نێه «فِعْلٌ»-کە «ماضی» بێت یاخود «مُضَارِعٌ» یاخود «أَمْرٌ» بێت،
هەروە کوو جیاوازی نێه «فِعْلٌ»-کە «بِئَاء مَعْلُومٌ» بێت یاخود «بِئَاء مَجْهُولٌ»، (كَ)
وە کوو وشەى (يَزِيدُ)^(۱) کە «فِعْلُ الْمُضَارِعِ»-کە و لە «زَادَ يَزِيدُ» وەرگیراوە، ئێستا بوو
بە ناو بۆ کە سێکی دیاریکراو. هەروەها وشەى «فَاتِحٌ» لە «إِسْمُ الْفَاعِلِ» وەرگیراوە
و بوو بە ناو بۆ کە سێکی دیاریکراو. هەروەها وشەى «مَنْصُورٌ» لە «إِسْمُ الْمَفْعُولِ»
وەرگیراوە و بوو بە ناو بۆ کە سێکی دیاریکراو.

(وَقَدْ يُزْتَجَلُ الْعِلْمُ) هیندیک جاریش «عِلْمٌ» لە هێچ شتێک وەرناگیریت (أَيُّ):
يُجْعَلُ فِي أَوَّلٍ وَضَعِهِ عِلْمًا) بە لکوو هەر لە سەرەتادا وە کوو ناو بە کار هاتوو و بە کار
دێت (مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقَلَ عَنْ شَيْءٍ) بە بێ ئەوەى لە هێچ شتێک گواسترایتە وە ئێجا
کرا بێت بە ناو (عِلْمٌ)، (كَغَطَفَانَ)^(۲) وە کوو وشەى «غَطَفَانَ» (فَإِنَّهُ وَضِعَ أَوَّلًا عِلْمًا
لِقَبِيلَةٍ) کە ئەم وشەى هەر لە سەرەتادا داندراوە بە ناو (عِلْمٌ) لە بۆ هۆز و عەشیرەتێکی

۱. وشەى «يَزِيدُ»، «غَيْرُ الْمُنْصَرَفِ»-کە لە بەر «وَزْنُ الْفِعْلِ» و «عِلْمِيَّةٌ»، بە لام وشەى «جَعَفَر»
«مُنْصَرَفٌ»-کە هەرچەندە ئەویش «وَزْنُ الْفِعْلِ» و «عِلْمِيَّةٌ» ی تێدا، بە لام وەزنە کەى تاییەت نێه بە
«فِعْلٌ»-ان. بڕوانە: شرح الأنموذج: بتعليق الشيخ الداغستاني: ۷۲.

۲. بڕوانە: توضيح المقاصد: ۳۸۵/۱، شَرْحُ الْمُفَصَّل: ۹۵/۱، و جامع الدروس العربية: ۷۳.

فَالْعَلَمُ إِمَّا مَنْقُولٌ، كَ «جَعْفَرٍ، وَيَزِيدٍ»؛ وَإِمَّا مُرْتَجَلٌ، كَ «عَظْفَانَ». وَالْمَنْقُولُ:
 إِمَّا مِنْ مُفْرَدٍ، أَوْ مِنْ مُرَكَّبٍ.
 وَالْمُفْرَدُ: إِمَّا مِنْ إِسْمٍ جَنْسٍ وَهُوَ الْغَالِبُ، كَ «جَعْفَرٍ»، وَإِمَّا مِنْ فِعْلٍ مَاضٍ،
 كَ «شَمَرَ»: فَإِنَّهُ فِي الْأَصْلِ

عهره بی، به بیئ ئه وهی له هیچ شتیک گواسترا بیته وه ئینجا کرابیت به ناو (عَلَم).
 (فَالْعَلَمُ إِمَّا مَنْقُولٌ) که واته: «عَلَم» یا له شتیکه وه «نَقْل» کراوه ئینجا بووه به ناو
 (ک) وه کوو وشه ی (جَعْفَر، وَ) ههروه ها وه کوو وشه ی (یَزید)، (وَإِمَّا مُرْتَجَلٌ) وه
 یاخود ناوه که له هیچ شتیکه وه نه قل نه کراوه (ک) وه کوو وشه ی (عَظْفَانَ) ئینجا بزانه
 چونکه عه له می «مُرْتَجَل»^(۱) هیچ لق و به شتیک لئ نابیته وه، بویه ماموستا دیته سه ر
 باسی عه له می «مَنْقُول» و ده فهرمویت: (وَالْمَنْقُولُ) ئهم ناوه ی که گواسترا وه ته وه
 له شتیک تر پاشان کراوه به «عَلَم»، دوو جوړی هه یه، یه که م: (إِمَّا مِنْ مُفْرَدٍ) یا
 «عَلَم» ه که له وشه یه کی تاک (مُفْرَد) وه رگیراوه و گوازارا وه ته وه، دووهم: (أَوْ مِنْ
 مُرَكَّبٍ) یاخود «عَلَم» ه که له وشه یه کی لیکدراو (مُرَكَّب) گوازارا وه ته وه.
 (وَالْمُفْرَدُ) ئینجا ئهم ناوه ی له وشه یه کی تاک (مُفْرَد) گوازارا وه ته وه و وه رگیراوه
 چهند جوړیکی هه یه:

جوړی یه که م: (إِمَّا مِنْ إِسْمٍ جَنْسٍ)^(۲) یاخود «عَلَم» ه که له ناو یکی گشتیی
 (إِسْمُ الْجَنْسِ) وه رگیراوه (وَهُوَ الْغَالِبُ) که به زوړی وایه «عَلَم» له «إِسْمُ الْجَنْسِ»
 وه رده گیریت (كَجَعْفَرٍ) وه کوو وشه ی «جَعْفَر» که ئهم وشه یه سه ره تا ناو بوو بویه موو
 پروو باریکی بچووک، پاشان ناوه که گواسترا وه ته وه و کراوه به ناو بوو پیاوینک. جوړی
 دووهم (وَإِمَّا مِنْ فِعْلٍ مَاضٍ) یاخود ناوه که له فیعلیکی «ماضی» وه رگیراوه (ک)
 وه کوو وشه ی (شَمَرَ) فیعلی «ماضی» یه و له بابی «تَفْعِيل» ه (فَإِنَّهُ فِي الْأَصْلِ) که

۱. واتای «عَلَم» ی «مُرْتَجَل» ئه وه یه (أَنَّهُ ابْتَدِئَ بِالتَّسْمِيَةِ مِنْ غَيْرِ سَبْقِ اسْتِعْمَالِهِ مِنْ غَيْرِ عِلْمٍ). شرح
 کافیه ابن الحاجب: ۳/ ۳۴۱.

۲. پروانه: الصحاح ۲/ ۶۱۵، وَالْمُفْصَّلُ: فی صنعه الإعراب: ۲۵.

بِمَعْنَى: «جَدَّ»، ثُمَّ جُعِلَ عِلْمًا لِفَرَسٍ. أَوْ مِنْ مُضَارِعِ، كَ «يَزِيدُ»، أَوْ مِنْ أَمْرٍ، كَ «إِضْمِتْ»، بِكَسْرِ الهمزة، فَإِنَّهُ فِي الْأَصْلِ أَمْرٌ مِنْ «تَضَمْتُ» عَلَى وَزْنِ «تَنْصُرُ»، بِمَعْنَى: «تَسَكُّتُ»، فَجُعِلَ عِلْمًا لِبَرِيَّةٍ،

ئەم وشەیه لە ئەسڵدا (بِمَعْنَى جَدَّ) بە مانای چوست و چالاک دیت (ثُمَّ جُعِلَ عِلْمًا لِفَرَسٍ) پاشان گوازیاریه وه و کرا به ناو بو ئەسپێکی دیاریکراو، چونکه ئەسب دائیم چوست و چالاکه.

جووری سییه م: (أَوْ مِنْ مُضَارِعِ) یاخود ناوه که له فیعلێکی «مُضَارِعِ» وەرده گیریت (کَ) وه کوو وشه ی (يَزِيدُ)، وه ههروه ها وه کوو وشه ی «يَشْكُرُ» که ههردووکیان «فِعْلُ الْمُضَارِعِ» و له بابی دووهم ویه که من و له ئەسڵدا «زَادَ يَزِيدُ» و «شَكَرَ يَشْكُرُ» بوون، پاشان کراون به ناو له بو که سێکی دیاریکراو.

جووری چواره م: (أَوْ مِنْ فِعْلِ أَمْرٍ) یاخود ناوه که له فیعلێکی «أَمْرٍ» وەرده گیریت (کَ) وه کوو وشه ی (إِضْمِتْ) که «فِعْلُ الْأَمْرِ» (بِكَسْرِ الهمزة) به که سه ره ی هه مزه ده خویندریته وه؛ ئەم برگه یه ئاماژه یه بو ئەوه ی: ئەگەر ناوێک له وشه یه ک وه رگه یرا که «هَمْزَةُ الْوَصْلِ» ی له سه ره تادا ها تبوو، پاش ئەوه ی ده بیته به «عَلَمٌ»، هه مزه که ی ده بی به «هَمْزَةُ الْقَطْعِ»، ده بیته له سه ره تا و له ناوه راستی وشه دا بخویندریته وه؛ چونکه پاش ئەوه ی وشه که ده بیته به «عَلَمٌ» حوکه که ی ده گوێریت له «فِعْلٍ» وه بو «إِسْمٍ» و هه رفی «جَرَ» ی ده چیته سه ر و هه مزه که شی ده بیته هه مزه ی «قَطْعٍ»^(۱)، (فَائِنُهُ فِي الْأَصْلِ) چونکه ئەم وشه یه (أَمْرٌ مِنْ تَضَمْتُ عَلَى وَزْنِ تَنْصُرُ) له ئەسڵدا «فِعْلُ الْأَمْرِ» ه و له وشه ی «تَضَمْتُ» وه رگه یراوه، له بابی یه که مه له سه ر وه زنی وشه ی «تَنْصُرُ» وه (بِمَعْنَى تَسَكُّتُ) که به مانای خوێکردن دیت، (فَجُعِلَ عِلْمًا لِلْبَرِيَّةِ) ئینجا کرا به ناو بو بیابانێک، حه ق وابوو هه مزه که ی به «مَضْمُونٍ» ی بخویندریته وه

۱. ههروه ها هیندیک جار ناو «عَلَمٌ» له «إِسْمُ الْفَاعِلِ» وەرده گیریت وه کوو «فاتح» ههروه ها هیندیک جار له «إِسْمُ الْمَفْعُولِ» وەرده گیریت وه کوو «مَنْصُور» هیندیک جاریش له «إِسْمُ الزَّمَانِ وَإِسْمُ الْمَكَانِ وَصِفَةُ الْمُشَبَّهَةِ، إِسْمُ الْمَنْسُوبِ» وەرده گیریت.

فَإِنْ أَحَدًا سَمِعَ صَوْتًا، فَقَالَ لِصَاحِبِهِ فِيهَا: «اِصْمِتْ»، فَغَيَّرَ صَمْتُهُ إِلَى الْكُسْرَةِ، كَمَا غَيَّرَ بِنَاءُهُ إِلَى الْإِعْرَابِ.

(فَإِنْ أَحَدًا سَمِعَ صَوْتًا) به لام که سینک گویبیستی ده نگیک بوو (فَقَالَ لِصَاحِبِهِ فِيهَا اِصْمِتْ) ئینجا له ویدا به هاوړیکه ی گوت «اِصْمِتْ» - دپاره توزیک ترساوه و شله ژاوه - (فَغَيَّرَ صَمْتُهُ إِلَى الْكُسْرَةِ) بویه «صَمَّة» ی وشه که ی گوږدرا و بوو به که سره (كَمَا غَيَّرَ بِنَاءُهُ إِلَى الْإِعْرَابِ) ^(۱) ههروه کوو حوکمی وشه که گوږدرا و له «مَبْنِي» به وه بوو به «مُعْرَب»، چونکه وشه که پیشتتر «فَعْلُ الْأَمْرِ» بوو و به «مَبْنِي» حساب ده کرا، به لام پاش نه وه ی کرا به «عَلَم» و بوو به ناو بو شویتنیک، ده بیتته ئیسم و حوکمه کی ده گوږیت و ده بیت به «مَبْنِي».

«ئاگاداری» ههرو شه یه ک له فیعله وه نه قل کرا و پاشان بوو به «عَلَم»، ئه م گورا نکاریبانه ی به سهردا دیت: یه که م: ئه گهر ناو ټک له وشه یه ک وه رگیرا که «هَمْزَةُ الْوَصْلِ» ی له سهره تادا هاتوو، پاش نه وه ی ده بیت به «عَلَم» هه مزه که ی ده بیت به «هَمْزَةُ الْقَطْع» و ده بی له سهره تا و له ناوه راستی وشه دا بخویندریته وه، چونکه پاش نه وه ی وشه که ده بیت به «عَلَم» حوکمه که ی ده گوږیت له فیعله وه ده بیت به «اسم» و حهرفی «جَرَّ» ی ده چیتته سهر و هه مزه که شی ده بیتته هه مزه ی «قَطْع».

دووهم: ههرو ناو ټک له فیعله وه وه ربگیریت، ئه گهر «مَبْنِي» بیت حوکمی وشه که ده گوږدریت بو «مُعْرَب»، چونکه وشه که پاش نه وه ی کرا به «عَلَم» و بوو به ناو بو شویتنیک یا خود بو که سینک، ده بیتته «اسم» و حوکمه که ی ده گوږیت و ده بیت به «مُعْرَب». سیپه م: زوربه ی زانایان ده فهرموون: دروست نییه «عَلَم» له حهرفی نه قل بکړیت، ته نها «ابن مالک» و چهند زانایه کی تر نه بیت، وه کوو وشه ی «قَدْ» که بکړیت به ناو بو که سینک ^(۲).

۱. ههروه ها بزانه «إِعْرَاب» هه کی ئه م وشه یه ده بیتته «غَيْرُ مُنْصَرَفٍ» چونکه هه م «عَدَل» هه م «عَلَمِيَّة» هه م «وَزْنُ الْفَعْلِ» تیدایه بویه به م شپوه یه «إِعْرَاب» ده کړیت «هَذِهِ إِصْمِتُ، وَرَأَيْتُ إِصْمِتَ، وَمَزَزْتُ بِإِصْمِتٍ» بروانه: شرح ابن عقيل، (۳۵/۱).

۲. بروانه: شرح النموذج: بتعليق الشيخی الداغستانی: ۷۳.

وَالْمُرْكَبُ: إِمَّا إِسْنَادِي، كَ «تَأَبَّطُ شَرًّا»، فَإِنَّ مَعْنَاهُ فِي الْأَصْلِ: «أَخَذَ تَحْتَ إِبْطِهِ شَرًّا»، فَجَعَلَ عِلْمًا لِرَجُلٍ أَخَذَ تَحْتَ إِبْطِهِ حَيَّةً أَوْ سَيْفًا؛

چواره‌م: ئەگەر ناویک له فیعله وه وه‌ربگیریت و بکریت به «عَلَمَ» و وه‌زنه‌که‌ی تایبەت بێت به «فَعَلَ»، ئەوه له پرووی ئیعرابه‌وه ده‌بیته «غَيْرُ مُنْصَرِفٍ» له‌به‌ر دوو هۆکار، یه‌که‌م: «الْعَلَمِيَّة» دووهم: له‌به‌ر «وَزْنُ الْفِعْلِ».

(وَالْمُرْكَبُ) هه‌روه‌ها ئەو ناوه‌ی له وشه‌یه‌کی لیکدراو «مُرْكَب» گوازاوه‌ته‌وه و وه‌رگیراوه، چەند جوړیکی هه‌یه، جوړی یه‌که‌م: (إِمَّا إِسْنَادِي) یا له «مُرْكَب»-یکی «إِسْنَادِي» وه‌رگیراوه (كَ) وه‌کوو‌پسته‌ی (تَأَبَّطُ شَرًّا)، که له جومله‌یه‌کی «فِعْلِي» وه‌رگیراوه و له «فَعَلَ» و «فَاعِلٌ» و «مَفْعُولٌ» پێک هاتوو، (فَإِنَّ مَعْنَاهُ فِي الْأَصْلِ أَخَذَ تَحْتَ إِبْطِهِ شَرًّا) ئەم‌پسته‌یه له ئەسلدا بو‌هه‌رکه‌سێک به‌کار هاتوو که شه‌رانیگیز و به‌دفعه‌ر بووه، (فَجَعَلَ عِلْمًا لِرَجُلٍ) پاشان کرا به‌ ناو بو‌هه‌موو‌پیاویک (أَخَذَ تَحْتَ إِبْطِهِ حَيَّةً أَوْ سَيْفًا) که شیریک یا سیلاحیکی تر یاخود ماریکی له بن بالی خو‌ی هه‌لگر‌تبیت، ئیستا ئەم وشه‌یه بووه به‌ ناو (عَلَمَ) مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ ده‌کریت، به‌لام ئیعرابه‌که‌ی له‌سه‌ر حا‌لی حیکایه‌ته، واته: له هه‌ر سێ حا‌له‌ت ئیعرابه‌که‌ی «تَقْدِيرِي» ده‌بیته، بۆیه ده‌گوتریت: «جَاءَنِي تَأَبَّطُ شَرًّا، رَأَيْتُ تَأَبَّطُ شَرًّا، مَرَرْتُ بِتَأَبَّطُ شَرًّا»^(۱).

هه‌روه‌ها ده‌کریت «عَلَمَ» له جومله‌یه‌کی «إِسْمِي» وه‌ربگیریت، وه‌کوو‌ئه‌وه‌ی پیاویک ناو‌بنیین «زَيْدٌ قَائِمٌ»، ئەو کاته ئەم ناوه‌ حو‌کمی ئیسمیکی مو‌فره‌دی هه‌یه، به‌لام ئیعرابه‌که‌ی له‌سه‌ر حا‌لی حیکایه‌ته، واته: له هه‌ر سێ حا‌له‌ت ئیعرابه‌که‌ی «تَقْدِيرِي» ده‌بیته، بۆیه ده‌گوتریت: «جَاءَنِي زَيْدٌ قَائِمٌ، رَأَيْتُ زَيْدٌ قَائِمٌ، مَرَرْتُ بِزَيْدٌ قَائِمٌ»^(۲).

۱. له‌ نموونه‌ی یه‌که‌م وشه‌ی «تَأَبَّطُ شَرًّا» به‌یه‌که‌وه ده‌بیته به «فاعل» به‌لام «رَفَعَ»-که‌ی «تَقْدِيرِي»-یه و له‌ نموونه‌ی دووهم ده‌بیته «مَفْعُولٌ بِهِ» به‌لام «نَضَبَ»-که‌ی «تَقْدِيرِي»-یه له‌ نموونه‌ی سێیه‌م ده‌بیته «اسم مجرور» به‌لام «جَزَّ»-که‌ی «تَقْدِيرِي»-یه.

۲. له‌ نموونه‌ی یه‌که‌م وشه‌ی «زَيْدٌ قَائِمٌ» به‌یه‌که‌وه ده‌بیته به «فاعل» به‌لام «رَفَعَ»-که‌ی «تَقْدِيرِي»-یه و له‌ نموونه‌ی دووهم ده‌بیته «مَفْعُولٌ بِهِ» به‌لام «نَضَبَ»-که‌ی «تَقْدِيرِي»-یه له‌ نموونه‌ی سێیه‌م ده‌بیته «اسم مجرور» به‌لام «جَزَّ»-که‌ی «تَقْدِيرِي»-یه. شرح ابن عقیل ۱۲۵ و شرح المفصل: ۹۵/۱.

أَوْ إِضَافِيٍّ، كَ «عَبْدِ اللَّهِ»؛ أَوْ غَيْرُهُمَا، كَ «بَعْلَبَكَّ»، فَإِنَّ «بَعْلًا» اسْمٌ لِصَنَمٍ، وَ «الْبَكَّ» مَصْدَرٌ بِمَعْنَى: «الدَّقِ»، فَجُعِلَ عَلَمًا لِبَلَدَةٍ.

جوړی دووهم: (أَوْ إِضَافِيٍّ) یاخود له «مرکب»-یځی «إِضَافِيٍّ» وهگرپراوه (ک) وهکوو وشه ی (عَبْدِ اللَّهِ)، ئیستا ئه ناوه وهگرپراوه له دوو وشه - که بریتین له وشه ی «عبد» و «الله» - ههروه ها وشه ی «عبد» پاشان «إِضَافَة» کراوه بؤ لای وشه ی «الله»، بویه پئی ده گوتريت موره ککه بیځی «إِضَافِيٍّ» و کراوه به ناو بؤ که سینک.

ئینجا بزانه هه ر ناویک له «مرکب»-یځی «إِضَافِيٍّ»^(١) وه برگیریت، له پرووی ئیعرابه وه ته نها وشه ی یه که م - واته «مُضَاف» - «حَرَکَات»-ی ده گوردرین به هو ی گورانی «عَامِل»-ه کانه وه، وشه ی دووهم - واته «مُضَاف إِلَیْهِ» - هه موو کات «مَجْرُور» ده بیت، بویه ده لیت «جَاءَ نَبِيَّ عَبْدَ اللَّهِ، رَأَيْتُ عَبْدَ اللَّهِ، مَرَزْتُ بِعَبْدِ اللَّهِ».

جوړی سییه م: (أَوْ غَيْرُهُمَا) یاخود «عَلَم»-ه که له «مرکب»-یځی غه یری «إِضَافِيٍّ» و غه یری «إِسْنَادِيٍّ» وهرده گیریت که پئی ده گوتريت موره ککه بیځی «مَرْجِيٍّ»، ئه ویش دوو جوړی هه یه، یه که م: ئه گه ر «مُرْکَب»-ه که به وشه ی «وَيْه» کو تایی نه هاتبوو (ک) وهکوو وشه ی (بَعْلَبَكَّ)^(٢) که ناوی شاریکه له ولاتی یه مهن (فَإِنَّ بَعْلًا) وشه ی «بَعْل» (إِسْمٌ لِصَنَمٍ)^(٣) ناوه له بؤ بتيک (وَالْبَكَّ مَصْدَرٌ بِمَعْنَى الدَّقِ) ههروه ها وشه ی «بَكَّ» له ئه سلدا «مَصْدَر» ه و به مانای «له ده رگادان» دیت، ئینجا ئه م دوو وشه یه لیک دراو و (فَجُعِلَ عَلَمًا لِبَلَدَةٍ) کراو و به ناو له بؤ شاریک له ولاتی شام؛ ههروه ها له پرووی ئیعرابه وه ئه م جوړه وه کوو «غَيْرَ مُنْصَرَفٍ» حیساب ده کريت له بهر «عَلَمِيَّة» و «تَرْکِيب» بویه ده گوتريت: «هَذَا بَعْلَبَكُّ، رَأَيْتُ بَعْلَبَكَّ، مَرَزْتُ بِبَعْلَبَكَّ»^(٤)، له نمونه ی یه که م وشه ی «بَعْلَبَكَّ» به یه که وه ده بیت به «خَبَر» له نمونه ی دووهم ده بیته «مَفْعُولُ

١. پروانه: همع الهوامع: ١/ ٢٣٤.

٢. وشه ی «بَعْلَبَكَّ» شاریکه له ولاتی شام، زانای پایه دار «ئه زه ری» ده فهرمویت: «وَهُمَا إِسْمَانِ جُعِلَا إِسْمًا وَاحِدًا فَأُعْطِيَا إِغْرَابًا وَاحِدًا» پروانه: معجم البلدان: ١/ ٤٥٣.

٣. وشه ی «بَعْل» ناوی بته که ی گه لی «إِلْيَاس» پیغه مبه ره ده کت که له زیر دروست کراوه، گوتراویشه که وشه ی «بَكَّ» ناوی خاوه نی ئه م شاره یه. پروانه: تاج العروس: ٩٣-٩٥.

٤. پروانه: شرح ابن عقيل: ١/ ١١٤، وحاشية الصبان: ١/ ١٩٤.

وَلِلْعَلَمِ قِسْمَةٌ أُخْرَى، وَهِيَ: أَنَّهُ إِنْ كَانَ فِيهِ مَذْحٌ أَوْ ذَمْ، فَهُوَ اللَّقْبُ، كَ «مَحْمُودٍ» وَ «بِطَّةٍ»؛ وَإِلَّا فَإِنْ كَانَ أَوَّلُهُ أَبَا أَوْ أُمَّا،

بِه»، له نموونهی سییهه ده بیته ئیسمی «مَجْرُور»، به لام «جَر» هکهی به فه تحهیه، چونکه ههروشهیهک «غَيْرُ مُنْصَرَفٍ» بوو «جَر» و «تَنْوِين» ی ناچیته سهر. دووهم: به لام تهگه ر ناوه لیکدراوه که (الْعَلَمُ الْمُرَكَّبُ) به وشه ی «وَيْه» کو تایبی هاتبوو وه کوو وشه ی «سَيِّبَوَيْه» و وشه ی «نَقَطَوَيْه» تهوه له پرووی ئیعرابه وه له ههرو سئ حالهت ئیعرابه که ی «مَحَلِّي» ده بیته، بویه ده لیته: «جَاءَنِي سَيِّبَوَيْه، رَأَيْتُ سَيِّبَوَيْه، مَرَزْتُ بِسَيِّبَوَيْه»^(۱)، چونکه له مانای حالته ده ئیسمه که ده بیته «مَبْنِي». ئینجا بزانه: وشه ی «شَمَر» جگه له مانای رابوردوو، به مانای هه لکردنی جلوه رگیش دیت بو غاردان و هه لاتن «وَقِيلَ بِمَعْنَى: رَفَعَ ثَوْبَهُ لِلْعَدُوِّ، أَوْ رَفَعَ ثَوْبَهُ خَوْفًا مِنَ الْعَدُوِّ»^(۲). پاش باسکردنی «عَلَمُ الْمَنْقُول»، ئینجا ماموستا ده فهرمویت: (وَلِلْعَلَمِ قِسْمَةٌ أُخْرَى) بابه تی ناو (عَلَم) جگه له مانای به شانیه ی باسمان کرد، جو ره دابه شکردنیکی تریشی ههیه (وَهِيَ) که بهم شیویه: (أَنَّهُ إِنْ كَانَ فِيهِ مَذْحٌ أَوْ ذَمْ) تهگه ر «عَلَم» له ناوه ر و کیدا مانای مه دح و ستایش، وه یا خود به کهم سه یرکردن و له که دارکردنی هه بوو (فَهُوَ اللَّقْبُ) تهو کاته عه له مه که پیی ده گو تریت له قه ب و نازناو (كَمَحْمُودٍ) وه کوو وشه ی «محمود» واته: «سوپاسکراو»، ههروه ها وشه ی «مصطفی» واته: هه لبر ئیدراو، ههروه ها وشه ی «فخرالذین» واته: شانازی دین ته م سئ وشه یه بو مه دح و ستایش به کار دین (وَبِطَّةً)^(۳) ههروه ها وه کوو وشه ی «بِطَّة» واته: «زگ گه و ره»، ههروه ها وشه ی «قَفَّة» واته: «پشتکوور» بو زه م و له که دارکردن به کار دین (وَإِلَّا) به لام تهگه ر ناوه که له ناوه ر و کیدا مانای مه دح و ستایش، وه یا خود به کهم سه یرکردن و له که دارکردنی تیدا نه بوو، ته وکات سه یر ده که ی: (فَإِنْ كَانَ أَوَّلُهُ أَبَا أَوْ أُمَّا) تهگه ر

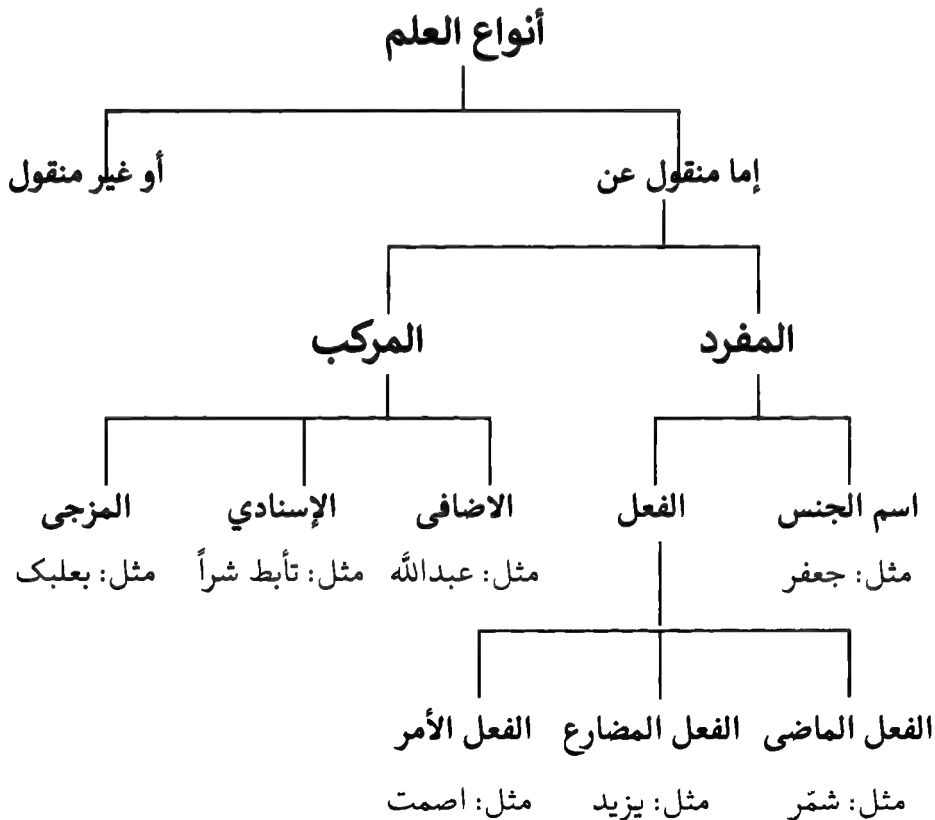
۱. پروانه: شرح التصريح: ۱۳۰/۱، وشرح ابن عقيل: ۱۱۴/۱، وحاشية الصبان: ۱/ ۱۹۴.

۲. پروانه: شرح الأنموذج: بتعليق أنور بن أبي بكر الشیخی الداغستانی، ل، ۷۲.

۳. «يَكْشُرُ أَبَاءَ، وَتَشْدِيدُ الطَّاءِ، وَمَعْنَاهَا: عَظِيمُ الْبَطْنِ، مِثْلُ لِمَا قُصِدَ بِهِ الذَّمُّ». پروانه: شرح الأنموذج: بتعليق الشیخی الداغستانی، ۷۲.

فَهُوَ الْكُنْيَةُ، كَ «أَبِي عَمْرٍو» وَ «أُمُّ كَلْثُومَ»؛ وَإِلَّا فَهُوَ الإِسْمُ، كَ «جَعْفَرٍ».

سهره‌تای ناوه‌که به وشه‌ی «أَب» یاخود به وشه‌ی «أُم» ده‌ستی پئی‌کردبوو، (فَهُوَ الْكُنْيَةُ)^(۱) نه‌وه «عَلَم» سه‌که پئی ده‌گوتریت کونیه، که له نیو عه‌ره‌باندا به‌مه‌به‌ستی ری‌زلینان و به‌گه‌وره سه‌یرکردن به‌کار دیت (كَأَبِي عَمْرٍو) وه‌کو وشه‌ی «أَبُو عَمْرٍو» و وشه‌ی «أَبُوبَكْرٍ» و وشه‌ی «أَبُو عَلِيٍّ» بو‌پیاوان (وَأُمُّ كَلْثُومَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو وشه‌ی «أُمُّ كَلْثُومَ» و «أُمُّ لَيْلَى» و «أُمُّ الشُّهَدَاءِ» بو‌ثا‌فره‌تان؛ (وَإِلَّا) به‌لام نه‌گه‌ر عه‌له‌مه‌که له ناوه‌رؤکیدا مانای مه‌دح و ستایش، یاخود به‌که‌م سه‌یرکردنی تیدا نه‌بوو، هه‌روه‌ها له سهره‌تای ناوه‌که وه‌ وشه‌ی «أَب» یاخود وشه‌ی «أُم» نه‌بوو (فَهُوَ الإِسْمُ) نه‌وه پئی ده‌گوتریت «إِسْم» (كَجَعْفَرٍ) وه‌کوو وشه‌ی «جَعْفَرٍ» یاخود وشه‌ی «زید».

المُعَرَّبُ

قَالَ: الْمُعَرَّبُ وَهُوَ عَلَى ضَرْبَيْنِ: مُنْصَرِفٍ: وَهُوَ مَا يَدْخُلُهُ الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ وَالْجَرُّ وَالتَّنْوِينُ، كَ «زَيْدٍ»؛ وَغَيْرِ مُنْصَرِفٍ: وَهُوَ الَّذِي مُنِعَ مِنْهُ الْجَرُّ، وَالتَّنْوِينُ، وَيُفْتَحُ فِي مَوْضِعِ الْجَرِّ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِأَحْمَدَ»؛ إِلَّا إِذَا أُضِيفَ، أَوْ عُرِفَ بِاللَّامِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِأَحْمَدِكُمْ»

وانه‌ی هه‌شته‌م: باسی «المُعَرَّبُ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌رى له باسى «مُعَرَّب» ده‌فه‌رمویت: (المُعَرَّبُ:) واته: یه‌کی‌تر له به‌شه‌کانی «إِسْم» بریتییه له و ئیسمه‌ی که ئیعرابی ده‌چیته‌ سه‌ر که پیتی ده‌گوتریت: «مُعَرَّب»، (وَهُوَ عَلَى ضَرْبَيْنِ) نه‌و ئیسمه‌ی که ئیعرابی ده‌چیته‌ سه‌ر دوو جووری هه‌یه، جووری یه‌که‌م: پیتی ده‌گوتریت: (مُنْصَرِفٌ) که (وَهُوَ:) ما یَدْخُلُهُ الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ وَالْجَرُّ وَالتَّنْوِينُ بریتییه له و ئیسمه‌ی که «رَفْع» ه و «نَصْب» ه و «جَر» ه و «تَّنْوِين» ی ده‌چنه‌ سه‌ر (كَزَيْدٍ) وه‌کوو وشه‌ی «زَيْد»، که هه‌رسى «حَرَکة» و «تَّنْوِين» ی ده‌چنه‌ سه‌ر؛ (وَ) جووری دووهم: پیتی ده‌گوتریت: (غَيْرُ مُنْصَرِفٍ) که (وَهُوَ الَّذِي مُنِعَ مِنْهُ الْجَرُّ وَالتَّنْوِينُ) بریتییه له و ئیسمه‌ی که «جَر» ه و «تَّنْوِين» ی لى قه‌ده‌غه‌ کراون و ناچنه‌ سه‌رى (وَيُفْتَحُ فِي مَوْضِعِ الْجَرِّ) له شوینی جه‌پره‌که «مَفْتُوح» ده‌بییت، (نَحْوُ) وه‌کوو نه‌و نموونه‌یه‌ی ده‌لیت (مَرَزْتُ بِأَحْمَدَ)؛ سه‌رنج بده: ئیستا وشه‌ی «أَحْمَدَ» له جیاتى جه‌پره‌ی بچیته‌ سه‌ر، «مَفْتُوح» بووه، چونکه «غَيْرُ مُنْصَرِفٍ» ه و له هه‌موو کاتیک «جَر» ه و «تَّنْوِين» ی لى قه‌ده‌غه‌ کراون و ناچنه‌ سه‌رى، (إِلَّا إِذَا أُضِيفَ) ته‌نها مه‌گه‌ر نه‌و وشه‌یه‌ی که «غَيْرُ مُنْصَرِفٍ» ه «إِضَافَة» بکریت (أَوْ عُرِفَ بِاللَّامِ) ^(۱) یاخود ئه‌لیف و لامى بچیته‌ سه‌ر، (نَحْوُ) وه‌کوو (مَرَزْتُ بِأَحْمَدِكُمْ)، سه‌رنج بده: له‌م نموونه‌یه‌دا وشه‌ی «أَحْمَدَ» ته‌گه‌رچى «غَيْرُ مُنْصَرِفٍ» ه به‌لام جه‌پره‌ی چۆته‌ سه‌ر، چونکه وشه‌ی «أَحْمَدَ» «إِضَافَة» کراوه بو‌لای وشه‌ی «كُمْ»

وَبِالْأَحْمَرِ.

أَقُولُ: لَمَّا فَرَعَ مِنَ الصَّنْفِ الثَّانِي، شَرَعَ فِي الصَّنْفِ الثَّالِثِ، أَغْنَى: الْمُعْرَبُ؛ فَنَوَّعَهُ عَلَى نَوْعَيْنِ: مُنْصَرِفٍ، وَغَيْرِ مُنْصَرِفٍ.
وَالْمُنْصَرِفُ: مَا يَدْخُلُهُ الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ وَالْجَرُّ وَالتَّنْوِينُ، كَ «زَيْدٍ»، فِي قَوْلِنَا: «جَاءَنِي زَيْدٌ» وَ «رَأَيْتُ زَيْدًا» وَ «مَرَزْتُ بَرِيدًا».
وَغَيْرُ الْمُنْصَرِفِ: وَهُوَ الَّذِي مَنَعَ مِنْهُ الْجَرُّ وَالتَّنْوِينُ،

بُؤْيَه جَهْرِي وَهَرِگَرَتُووه، (وَ) هَهْرُوها وه كوو «مَرَزْتُ (بِالْأَحْمَرِ)»، سَهْرَنج بَدَه: لَهْم نموونَه يَه دَا وَشَهی «أَحْمَر» نَه گَه رَجِي «غَيْرُ مُنْصَرِفٍ» هَه بَه لَام جَهْرِي چَوْتَه سَهْر، چُونَكَه وَشَهی «أَحْمَر» نَه لَیْف وَ لَامِي چَوْتَه سَهْر بُؤْيَه جَهْرِي وَهَرِگَرَتُووه.
(أَقُولُ:) مَامُوسْتَا «عَبْدُ الْغَنِيِّ» نَه رَدَه بِيْلِي دَه فَه رَمُوتِ: مَنِيش دَه لَیْم (لَمَّا فَرَعَ مِنَ الصَّنْفِ الثَّانِي) پَاش نَه وَهِي مَامُوسْتَا لَبِوَوِيه وه لَه بَاسْكَرْدَنِي بَه شِي دَوُوهِ مِي «إِسْم» (شَرَعَ فِي الصَّنْفِ الثَّالِثِ) دَه سَتِي كَرْد بَه بَاسْكَرْدَنِي بَه شِي سَبِييَه مِي «إِسْم» كَه (أَغْنَى الْمُعْرَبُ)^(١) مَه بَه سَتَم پَيِي بَاس وَ بَابَه تَه كَانِي نَیْسَمِي «مُعْرَب» هَه، (فَنَوَّعَهُ عَلَى نَوْعَيْنِ) نَیْنَجَا مَامُوسْتَا «مُعْرَب» ی دَابَه ش كَرْد بُو دَوُو جَوْرِي سَهْرَه كِي: جَوْرِي يَه كَه م: پَيِي دَه گَوْتَرِيْت: (مُنْصَرِفٌ) كَه بَرِيْتِيَه (وَهُوَ: مَا يَدْخُلُهُ الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ وَالْجَرُّ وَالتَّنْوِينُ) لَه وَ نَیْسَمَه ی كَه «رَفَع» هَه وَ «نَصَب» هَه وَ «جَرَّ» هَه وَ «تَّنَوِين» ی دَه چَنَه سَهْر (كَزَيْدٍ) وَه كُوو وَشَهی «زَيْدٍ»، كَه هَه رَسِي حَهْرَه كَه وَ تَه نَوِينِي دَه چِنْتَه سَهْر (فِي قَوْلِنَا) لَهْم نموونَه يَه ی كَه دَه لَیْت: (جَاءَنِي زَيْدٌ، وَرَأَيْتُ زَيْدًا، وَ مَرَزْتُ بَرِيدًا). جَوْرِي دَوُوهِ م: (وَغَيْرُ مُنْصَرِفٍ) پَيِي دَه گَوْتَرِيْت: «غَيْرُ مُنْصَرِفٍ» كَه بَرِيْتِيَه (وَهُوَ الَّذِي مَنَعَ مِنْهُ الْجَرُّ وَالتَّنْوِينُ)^(٢) لَه وَ نَیْسَمَه ی كَه «جَرَّ» هَه وَ «تَّنَوِين» ی لَی قَه دَه غَه كَرَاوَن وَ نَآچَنَه سَهْرِي.

١. نَیْنَجَا نَه گَه ر كَه سَبَك پَر سِيَار بَكَات: بُوچِي بَابَه تِي «مُعْرَب» لَه سَهْر بَابَه تِي «مَبْنِي» وَه پَنِش كَه وَتُووه؟ نَه مَه وَه لَامَه كَه يَه تِي «لَأَنَّ الْمُعْرَبَ أَمْرٌ وَجُودِي، وَالْمَبْنِيُّ أَمْرٌ عَدَمِي وَالْوُجُودِيَّاتُ تُقَدَّمُ عَلَى الْعَدَمِيَّاتِ» شَرَح الْأَنْمُودَج: بِتَعْلِيقِ الشَّيْخِي الدَّاعِثَانِي، ٧٢.

٢. بِرَوَانَه: كَشَفُ الْمَشْكَل، ٣٦، شَرَح الْكَافِيَه: ابْن الْحَاجِب ٣/٣٤٢.

وَيُفْتَحُ فِي مَوْضِعِ الْجَرِّ؛ لِأَنَّ الْجَرَ وَالْفَتْحَ أَخَوَانِ، كَ «أَحْمَدَ»، فِي قَوْلِهِ: «مَرَزْتُ بِأَحْمَدَ»، بِفَتْحِ الدَّالِ. وَإِنَّمَا يُمْنَعُ مِنَ الْجَرِّ وَالتَّنْوِينِ لِمَا سَيَجِيءُ مِنْ بَعْدُ، وَهُوَ أَنَّ غَيْرَ الْمُنْصَرِفِ مَا فِيهِ سَبَبَانِ أَوْ سَبَبٌ وَاحِدٌ مُتَكَرِّرٌ مِنَ الْأَسْبَابِ التَّسْعَةِ الْآتِيَةِ،

(وَيُفْتَحُ فِي مَوْضِعِ الْجَرِّ) له شوینی «جَرَّ»ه ئیسمه که «مَفْتُوح» ده بێت (لَاَنَّ الْجَرَ وَالْفَتْحَ أَخَوَانِ) چونکه جه پره له گهڵ فه تحه برای یه کترن و ته نها جیاوازیان ئه وه یه یه کیان له سه ره وه و ئه و ی تریان له خواره وه یه، هه ردوو کیشیان زیادن (كَأَحْمَدَ) وه کوو وشه ی «أَحْمَدَ»، له م نموونه یه ی که ده لئییت: (مَرَزْتُ بِأَحْمَدَ بِفَتْحِ الدَّالِ)، سه رنج بده: ئیستا وشه ی «أَحْمَدَ» له جیات ی جه پره ی بجیته سه ر به «مَفْتُوح» ی ده خوێند ریته وه، چونکه وشه ی «أَحْمَدَ» «غیر المنصرف»فه و له هه موو کاتی که جه پره و ته نوینی لئ قه ده غه کراون و ناچنه سه ری.

بۆچی «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» جه پره و ته نوینی لئ قه ده غه کراون؟

(وَإِنَّمَا يُمْنَعُ مِنَ الْجَرِّ وَالتَّنْوِينِ) ئینجا ئه گه ر که سیک پرسیار بکات و بلیت: بۆچی «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» جه پره و ته نوینی لئ قه ده غه کراون؟ ماموستا وه لām ده داته وه و ده فه رمویت: (لِما سَيَجِيءُ مِنْ بَعْدُ) له به ر ئه و هوکارانه ی که پاش که میکی تر باسیان ده که ین، (وَهُوَ أَنَّ غَيْرَ الْمُنْصَرِفِ مَا) ئهم هوکاره ش بریتییه له وه ی که «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» به وشه ی که ده گو تریت (فِيهِ سَبَبَانِ) که دوو هوکار (سَبَبِی) «مَنْعُ الصَّرْفِ» ی تیدا بن (أَوْ سَبَبٌ وَاحِدٌ مُكَرَّرٌ) ^(۱) یاخود یه ک هوکاری «مَنْعُ الصَّرْفِ» ی تیدا بێت، به لām دوو جار ئهم هوکاری «مَنْعُ الصَّرْفِ»ه ی تیدا دووباره ببیته وه (مِنْ الْأَسْبَابِ التَّسْعَةِ الْآتِيَةِ) له و نو هوکاره ی «مَنْعُ الصَّرْفِ» که له داهاتوو باسیان

۱. ئینجا جیاوازی نییه «سَبَب»ه که حه قیقه ته ن دوو جار دووباره ببیته وه وه کوو وشه ی «أَكَالِب» که جه معی وشه ی «أَكْلَب»ه و ئه ویش جه معی وشه ی «كَلَب»ه، هه ره وه ها وه کوو وشه ی «أَنَاغِيم» که جه معی وشه ی «أَنْعَم»ه و ئه ویش جه معی وشه ی «نَعَم»ه، یاخود له حه قیقه تدا «جَمْع»ه که دوو جار دووباره نه بوو بیته وه، به لکوو ته نها له سه ره زنی ئهم «جَمْع»ه بێت، وه کوو وشه ی «مَسَاجِد» و وشه ی «مَصَابِيح». بڕوانه: أسرار العربیه: ۲۷۳، شرح الأنموذج: بتعلیق الشیخی الداغستانی، ۷۸.

وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْ تِلْكَ الْأَسْبَابِ فَرْعٌ لِأَصْلٍ كَمَا سَيَتَحَقَّقُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى. فَيَكُونُ فِي كُلِّ غَيْرٍ مُنْصَرِفٍ فَرْعَيْنِ، وَيُشَبِّهُ الْفِعْلَ مِنْ حَيْثُ إِنَّ فِيهِ أَيْضاً فَرْعَيْنِ:
إِحْدَاهُمَا: اِحْتِيَاجُهُ فِي تَأْلِيفِ الْكَلَامِ إِلَى الإِسْمِ، كَمَا عَرَفْتَ.
وَالثَّانِيَةُ: أَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ الإِسْمِ، وَالْمُشْتَقُّ فَرْعُ الْمُشْتَقِّ مِنْهُ.

دهکه‌ین و به دریزی پروونیان ده‌که‌ینه‌وه «إن شاء الله».

(وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْ تِلْكَ الْأَسْبَابِ) وه هه‌ریه‌که له‌م نو هۆکارانه‌ی «مَنْعُ الصَّرْفِ»
ئه‌سل نین، به‌لکوو (فَرْعٌ لِأَصْلٍ) فهرعن له‌بو ئه‌سلێکی‌تر (کَمَا سَيَتَحَقَّقُ إِنْ شَاءَ
اللَّهُ تَعَالَى) هه‌روه‌کووله‌وانه‌کانی داهاتوو به‌وردی پروونی ده‌که‌ینه‌وه - پشتیوان به‌
خوای په‌روه‌ردگار- (فَيَكُونُ فِي كُلِّ غَيْرٍ مُنْصَرِفٍ فَرْعَيْنِ) که‌واته: له‌هه‌موو ئیسمێکی
«غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» دوو فهرعییه‌ت هه‌ن که به‌هۆی ئه‌م دوو فهرعییه‌ته‌وه (وَيُشَبِّهُ
الْفِعْلَ) ده‌شوبه‌یه‌ته «فِعْلٍ» (مِنْ حَيْثُ أَنَّ فِيهِ أَيْضاً فَرْعَيْنِ) له‌م پرووه‌ی که‌ فیه‌لیش
وه‌کوو «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» دوو فهرعییه‌تی تێدا هه‌ن (إِحْدَاهُمَا) فهرعییه‌تی یه‌که‌م:
(اِحْتِيَاجُهُ فِي تَأْلِيفِ الْكَلَامِ إِلَى الإِسْمِ) بریتییه له‌ پێویستی هه‌بوونی «فِعْلٍ» بۆ لای
«إِسْمٍ» له‌کاتی دروستکردنی «کلام»دا، چونکه «فِعْلٍ» به‌ته‌نها «کلام»ی پێ دروست
نابێت، تاوه‌کوو له‌گه‌ڵ ئیسم لیک نه‌دریت، که‌واته: «فِعْلٍ» بوو به «فَرْعٍ» بۆ «إِسْمٍ»
(كَمَا عَرَفْتَ) هه‌روه‌کوو ئه‌م بابه‌ته‌ت زانی له‌وانه‌ی سێیه‌م و چواره‌مدا. (وَالثَّانِيَةُ)
فهرعییه‌تی دووه‌م: (أَنَّهُ مُشْتَقٌّ مِنَ الإِسْمِ) بریتییه له‌وه‌ی که‌ هه‌موو فیه‌لیک له‌
ئیسیم وه‌رگیراوه له‌ پرووی دروستبوونییه‌وه، هه‌روه‌کوو زانیانی زانستی «صَرْفٍ» باسیان
کردوو، (وَالْمُشْتَقُّ) ده‌ی هه‌روشه‌یه‌کی وه‌رگیراویش (فَرْعٌ)^(١) ده‌بێته‌ فهرع بۆ ئه‌و
وشه‌یه‌ی (الْمُشْتَقُّ مِنْهُ) که‌ لێی وه‌رگیراوه، بۆیه «إِسْمٍ» به‌ ئه‌سل هه‌ژمار ده‌کریت و
(فِعْلٍ)یش به‌ فهرع داده‌ندریت، چونکه فیه‌ل له‌ ئیسیم وه‌رده‌گیریت.

١. ئه‌مه له‌ پرووی «لَفْظٌ» وه‌ بوو هه‌روه‌ها «فِعْلٍ» له‌ پرووی ماناشه‌وه پێویستی به «إِسْمٍ» هه‌یه چونکه
هه‌موو فیه‌لیک بۆ به‌خشیانی مانا پێویستی به «فَاعِلٍ» هه‌یه «فَاعِلٍ» یش «إِسْمٍ» که‌واته: «فِعْلٍ» هه‌م
له‌ پرووی ماناوه وه‌م له‌ پرووی «لَفْظٌ» وه‌ پێویستی به «إِسْمٍ» هه‌یه: بروانه: حاشیة الصَّبَان: (٣/ ٣٤٦)

فَلَمَّا شَابَهَ الْفِعْلَ مِنْ هَاتَيْنِ الْجِهَتَيْنِ، نَاسَبَ أَنْ يُمْنَعَ مِنْهُ أَقْوَى خَوَاصِّ الْإِسْمِ، وَهُوَ الْجَرُّ وَالتَّنْوِينُ؛ إِلَّا إِذَا أُضِيفَ غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ إِلَى شَيْءٍ أَوْ عُرِفَ بِاللَّامِ، فَإِنَّ الْجَرَ لَا يُمْنَعُ مِنْهُ حِينَئِذٍ؛

ئینجا ماموستا ده‌فه‌رمویت: (فَلَمَّا شَابَهَ الْفِعْلَ مِنْ هَاتَيْنِ الْجِهَتَيْنِ) جا کاتیک «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» لیکچوونی په‌یدا بوو له‌گه‌ل «فِعْل» له‌م دوو پرووه‌وه (نَاسَبَ أَنْ يُمْنَعَ مِنْهُ) شتیکی گونجاو و «مَعْقُول» بوو که قه‌ده‌غه بکریت له‌م ئیسمه‌ی که «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ه (أَقْوَى خَوَاصِّ الْإِسْمِ) به‌هیزترین تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی ئیسم (وَهُوَ الْجَرُّ وَالتَّنْوِينُ) که بریتین له «جَر» و «تَّنْوِين»، چونکه قه‌ده‌غه‌یه جه‌رپه و ته‌نوین بچه‌سه‌ر «فِعْل» هه‌ر بویه‌ئه‌م ئیسمه‌ی که «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ه‌ئه‌م دوو تاییه‌تمه‌ندییه‌ی ئیسمی لئ قه‌ده‌غه ده‌کریت و به‌هیچ جوړیک ناچنه‌سه‌ری وه‌کوو «جَاءَنِي أَحْمَدُ، رَأَيْتُ أَحْمَدَ، مَرَزْتُ بِأَحْمَدَ».

(إِلَّا) ته‌نها له دوو حاله‌تدا نه‌بیټ، حاله‌تی یه‌که‌م: (إِذَا أُضِيفَ غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ إِلَى شَيْءٍ) ته‌گه‌ر ئه‌م ئیسمه‌ی که «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ه «إِضَافَة» بکریت بو‌لای وشه و ئیسمیکی‌تر؛ حاله‌تی دووه‌م: (أَوْ عُرِفَ بِاللَّامِ) ^(۱) یاخود ئه‌م ئیسمه‌ی که «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ه‌ئه‌لیف و لامی چوو ه‌سه‌ر له‌م دوو حاله‌تدا، (فَإِنَّ الْجَرَ لَا يُمْنَعُ مِنْهُ حِينَئِذٍ) له‌م کاته‌دا ئه‌م وشه‌یه‌ی که «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ه‌جه‌رپه‌ی لئ قه‌ده‌غه‌ ناکریت و به‌لکوو پی‌ی ده‌دریته‌وه، به‌لام «تَّنْوِين» سی ^(۲) هه‌ر ناچینه‌سه‌ر، چونکه دروست نییه «تَّنْوِين» و ئه‌لیف و لام (أَل) یاخود «تَّنْوِين» و «إِضَافَة» به‌یه‌که‌وه له‌سه‌ریه‌ک وشه‌کو بینه‌وه.

۱. پروانه: شرح المفصل: ۹۵/۱، حاشية الصبان: ۱۹۱/۱.

۲. هه‌ر وشه‌یه‌ک بوو به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» به‌هیچ جوړیک «تَّنْوِين» ناچینه‌وه ه‌سه‌ر ته‌نها له دوو حاله‌ت نه‌بیټ، یه‌که‌م: له‌به‌ر «وَزْنُ الشَّعْرِ، وَرِعَايَةُ الْقَافِيَةِ» وه‌کوو «صُبَّتْ عَلَيَّ مَصَابِيْ..» دووه‌م: له‌به‌ر «تَنَاسَبَ» وه‌کوو خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: «سَلَسِلًا وَأَغْلَلًا» سه‌رنج بده‌ن: هه‌ردوو وشه‌ی «مَصَابِيْ» و وشه‌ی «سَلَسِلًا» «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ن که‌چی ته‌نونیان چوته‌سه‌ر. ملا جامی: ۱۰۵.

لأنَّ الإِضَافَةَ وَاللَّامَ مِنْ خَوَاصِّ الاسمِ، فَيَقْوَى بِسَبَبِهِمَا الإِسْمِيَّةُ فِيهِ، وَيَضْعُفُ بِهِمَا مُشَابَهَتُهُ الْفِعْلَ، فَيَذْخُلُهُ مَا مُنِعَ مِنْهُ بِسَبَبِ قُوَّةِ تِلْكَ الْمُشَابَهَةِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِأَحْمَدِ كُمْ»، فَإِنَّ «أَحْمَدَ» لَمَّا أُضِيفَ إِلَى «كُمُ» كُسِرَ دَالُّهُ، وَنَحْوُ: «مَرَزْتُ بِالْأَحْمَرِ»؛ فَإِنَّ «أَحْمَرَ» لَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ «اللَّامُ» كُسِرَ رَأُوهُ.

ئینجا، له بهر چی لهم کاته دا ئەم وشە یەکی «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»-ه جه پرده ی لئ قه ده غه ناکریت و به لکوو پیتی ده دریتته وه؟ ماموستا ده فەمویت: (لأنَّ الإِضَافَةَ وَاللَّامَ مِنْ خَوَاصِّ الاسمِ) چونکه «إِضَافَةَ» کردن و ئەلیف و لام (أَلْ) له تایه تمه نندییه کانی ئیسمن (فَيَقْوَى بِسَبَبِهَا الإِسْمِيَّةُ فِيهِ) به هوی «إِضَافَةَ» کردن و ئەم ئەلیف و لامه وه ئەم وشە یەکی «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»-ه لایه نی «إِسْمِيَّة» ی به هیز ده بیت (وَتَضْعُفُ بِهِمَا مُشَابَهَةُ الْفِعْلِ فِيهِ) وه ههر بهم بۆنه ی شه وه ئەم وشە یەکی «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»-ه لایه نی «فِعْلِيَّة» ی بئ هیز ده بیت، (فَيَذْخُلُهُ مَا مُنِعَ مِنْهُ) ئینجا ئەو شتانە ی که لئی قه ده غه کرابوون ده چنه وه سه ری که بریتی بوون له «جَرَ» ه و «تَنْوِين»، به لام ته نوینی ههر ناچیتته سه ر، چونکه دروست نییه «تَنْوِين» و ئەلیف و لام (أَلْ) یاخود «تَنْوِين» و «إِضَافَةَ» به یه که وه له سه ری که وشه کو بینه وه (بِسَبَبِ قُوَّةِ تِلْكَ الْمُشَابَهَةِ) به هوی به هیز بوونی په یوه ندی و «مُشَابَهَةِ» ی له گه ل «إِسْم» بئ هیز بوونی له گه ل «فِعْل».

(نَحْوُ): وه کوو ئەم نموونه یەکی که ده لئیت: (مَرَزْتُ بِأَحْمَدِ كُمْ)، سه رنج بده: (فَإِنَّ أَحْمَدَ) ئیستا ئەم وشە ی «أَحْمَد» ه «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»-ه به لام (لَمَّا أُضِيفَ إِلَى «كُمُ» كُسِرَ دَالُّهُ) (١) لهم کاته ی که «إِضَافَةَ» کرا بۆ لای وشە ی «كُمُ»، حەرفی کو تایی - که بریتییه له «دال»- مه کسوور کرا، (وَنَحْوُ): وه ههروه ها وه کوو ئەم نموونه یەکی که ده لئیت: (مَرَزْتُ بِالْأَحْمَرِ) سه رنج بده: (فَإِنَّ أَحْمَرَ) ئیستا ئەم وشە ی «أَحْمَر» ه «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»-ه به لام (لَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ اللَّامُ) لهم کاته ی که ئەلیف و لام چوونه سه ری، (كُسِرَ رَأُوهُ) حەرفی کو تایی - که بریتییه له «راء»- مه کسوور کرا.

الإِعْرَابُ

قَالَ: وَالْإِعْرَابُ هُوَ اخْتِلَافُ آخِرِ الْكَلِمَةِ بِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ [لَفْظاً أَوْ تَقْدِيرًا].

وانهى نۆهههه: باسى «الإِعْرَابُ»

پاش باسکردن و پروونکردنه وهى بابه تى «مُعْرَب» به دريژى، ئينجا ماموستا ديتته سهر باسکردنى بابه تى «إِعْرَاب» (قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه رى له پيناسه ي «إِعْرَاب» ده فهرمويت: (وَالْإِعْرَابُ هُوَ) واته: ئيعراب برىتييه (اخْتِلَافُ آخِرِ الْكَلِمَةِ) له و گۆرانه ي كه به سهر شيوازى خويندنه وهى^(۱) كۆتايى وشه دا ديت (بِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ) به هوى گۆراني ئه و «عامل» -انه ي كه ده چنه سهر وشه كه، ئينجا يه كسانه ئه م گۆرپانكارىيه (لَفْظاً) له كاتى خويندنه وه هه ستى پى بكرىت و به چاو بيندرىت - وه كو «جَاءَنِي بَكْرٌ، رَأَيْتُ بَكْرًا، مَرَزْتُ بِبَكْرٍ» سهرنج بده: ئىستا شيوازى خويندنه وهى وشه ي «بَكْرٌ» له هه رسى نموونه كان گۆرپانكارى به سهر دا هاتووه. (أَوْ تَقْدِيرًا) ياخود له كاتى خويندنه وه هه ستى پى نه كرىت و به چاو نه بيندرىت وه كو «جَاءَنِي مُوسَى، رَأَيْتُ مُوسَى، مَرَزْتُ بِمُوسَى» سهرنج بده: ئىستا شيوازى خويندنه وهى وشه ي «مُوسَى» له هه رسى نموونه كان گۆرپانكارى به سهر دا نه هاتووه، به لكوو له «تَقْدِير» دا گۆرپانكارى به سهر دا هاتووه، له نموونه ي يه كه م: له «تَقْدِير» دا «مَرْفُوع» بووه، بۆته «فَاعِل»، له نموونه ي دووه مدا: له «تَقْدِير» دا «مَنْصُوب» بووه بۆته «مَفْعُول بِهِ»، له نموونه ي سىيه م: له «تَقْدِير» دا «مَجْرُور» بووه بۆته «إِسْم مَجْرُور».

۱. بۆيه ئه م بره گه يه م به م شيويه مانا كردووه، چونكه ئه وهى گۆرپانكارى به سهر دا ديت برىتييه له شيوازى خويندنه وهى كۆتايى وشه كه نه ك خودى كۆتايى وشه كه: سهرنجى وشه ي «بكر» بده له هه رسى نموونه كه پىتى «راء» ههروه كووخيه تى، ته نه شيوازى خويندنه وهى گۆرپانكارى به سهر دا هاتووه له «رَفَعَ» وه بووه به «نَضَب» و دواتر بووه به «جَزَ»، كه واته: «إِعْرَاب» برىتييه له «هُوَ تَغْيِيرُ أَحْوَالِ أَوَاخِرِ الْكَلِمِ».

وَاخْتِلَافِ آخِرِ الْكَلِمَةِ إِمَّا بِالْحَرَكَاتِ، نَحْوُ: «جَاءَنِي زَيْدٌ» وَ «رَأَيْتُ زَيْدًا» وَ «مَرَرْتُ بِزَيْدٍ»؛ وَإِمَّا بِالْحُرُوفِ، وَذَلِكَ فِي الْأَسْمَاءِ السَّتَّةِ مُضَافَةً إِلَى غَيْرِ يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ، وَهِيَ: «أَبُوهُ وَأَخُوهُ وَحَمُوها وَهَنُوهُ وَفُوهُ وَذُو مَالٍ»؛ تَقُولُ: «جَاءَنِي أَبُوهُ»، وَ «رَأَيْتُ أَبَاهُ»، وَ «مَرَرْتُ بِأَبِيهِ». وَكَذَلِكَ الْبَوَاقِي.

أَقُولُ: لَمَّا بَيَّنَّ الْمُعَرَّبُ، أَرَادَ أَنْ يُبَيِّنَ

ئینجا ماموستا ده فہر مویت: **يَا اخْتِلَافِ آخِرِ الْكَلِمَةِ** ئەم گۆرانکارییە ی کە بە سەر شینواری خۆیندەنەوێ کۆتایی وشەدا دیت، دوو جووری هەیه، جووری یە کەم: (إِمَّا بِالْحَرَكَاتِ) یاخود بە هۆی گۆرانی «حَرَكَات» ی کۆتایی وشە کە یە - کە بریتین لە «رَفْع» و «نَصَب» و «جَرٌّ»، (نَحْوُ) وەکوو ئەم نمونە یە ی کە دە ئیت: (جَاءَنِي زَيْدٌ) لە حالەتی پە فەدا (وَرَأَيْتُ زَيْدًا) لە حالەتی نە سەدا (وَمَرَرْتُ بِزَيْدٍ) لە حالەتی جەر پەدا؛ سەر نچ بەدە: ئیستا کۆتایی وشە ی «زید» بە هۆی حەرە کە وە گۆرانکاری بە سەردا هاتووێ.

جووری دوو هەم: (وَإِمَّا بِالْحُرُوفِ) ^(١) یاخود بە هۆی گۆرانی «حُرُوف» هەکانی کۆتایی وشە کە یە کە بریتین لە «الواو» و «الألف» و «الياء»، (وَذَلِكَ فِي الْأَسْمَاءِ السَّتَّةِ) ئەمەش لە «أَسْمَاءِ السَّتَّةِ» و چەند شوێنیکی تر، بە و مەر جە ی کە دە بیست ئەم شەش ئیسە (أَسْمَاءِ السَّتَّةِ) (مُضَافَةً) پال بدرین و «إِضَافَةً» بکرین بۆ لای ئیسە یکی تر (إِلَى غَيْرِ يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ) کە نایست ئەم شەش ئیسە «إِضَافَةً» بکرین بۆ لای «يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ»، (وَهِيَ) ئەم شەش ئیسە بریتین لە (أَبُوهُ، وَأَخُوهُ، وَهَنُوهُ، وَحَمُوها، وَفُوهُ، وَذُو مَالٍ، تَقُولُ) وەکوو ئەم نمونە یە ی کە تۆ دە ئیت: (جَاءَنِي أَبُوهُ) لە حالەتی «رَفْع» دا (وَرَأَيْتُ أَبَاهُ) لە حالەتی «نَصَب» دا (وَمَرَرْتُ بِأَبِيهِ) لە حالەتی «جَرٌّ» دا، سەر نچ بەدە: ئیستا کۆتایی وشە ی «أبو» بە هۆی «الواو» و «الألف» و «الياء» هەوێ گۆرانکاری بە سەردا هاتووێ، (وَكَذَلِكَ الْبَوَاقِي) هەر وەها ئەو پینچ ئیسە ی تریش بە هەمان شێوە گۆرانکارییان بە سەردا دیت و هیچ جیاوازییەکیان نییە.

(أَقُولُ:): ماموستا «عبد الغني» ئەردە بیلای دە فہر مویت: منیش دە ئیم: (لَمَّا بَيَّنَّ الْمُعَرَّبُ) پاش باسکردن و پوونکردنەوێ بابەتی «مُعَرَّب» بە درێژی (أَرَادَ أَنْ يُبَيِّنَ

مَا بِسَبَبِهِ يَصِيرُ الْمُعْرَبُ مُعْرَبًا، أَغْنَى: الْإِعْرَابُ، وَهُوَ اخْتِلَافُ آخِرِ الْكَلِمَةِ - اسْمًا كَانَتْ أَوْ فِعْلًا - بِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ فِي أَوَّلِهَا.

فَاخْتَرَزَ بِـ «الْآخِرِ» عَنِ الْأَوَّلِ وَالْوَسْطِ، فَإِنَّ اخْتِلَافَهُمَا لَا يُسَمَّى إِعْرَابًا،

ما ئینجا مامۆستا دهیهوئیت بابهتیک باس بکات (بِسَبَبِهِ يَصِيرُ الْمُعْرَبُ مُعْرَبًا) که بههوی ئهم بابته «اسم» و «فِعْلُ الْمُضَارِعِ» دهبن به «مُعْرَب» (أَغْنَى الْإِعْرَابُ) مهبهستم ئهوهیه مامۆستا دهیهوئیت باسی بابتهی «إِعْرَاب» بکات.

پیناسهی «إِعْرَاب» له رووی زمانهوانیهوه

وشهی «إِعْرَاب» له رووی زمانهوانیهوه به مانای پروونکردنهوه و ناشکراکردن و دهرخستن دیت (الإبَانَةُ وَالإِظْهَارُ وَالْإِفْصَاحُ، يُقَالُ: أَغْرَبَ فُلَانٌ عَنْ ضَمِيرِهِ: إِذَا أَبَانَ وَأَفْصَحَ عَمَّا فِيهِ).

پیناسهی «إِعْرَاب» له رووی زاراوهیهوه

(وَهُوَ) واته: پیناسهی «إِعْرَاب» له رووی «اصطلاح»-دا بریتیه لهو (اخْتِلَافُ آخِرِ الْكَلِمَةِ) گۆرانکارییهی که بهسه رشیوازی خوئندنهوهی کۆتایی وشه دا دیت، ئینجا جیاوازی نییه (اسمًا كَانَتْ) ئه و وشهیهی که گۆرانی بهسه ردا دیت «اسم» بیت وه کوو وشهی «زید، بکر» که نمونه که مان باس کردن، (أَوْ فِعْلًا) یاخود «فِعْل» بیت وه کوو «يَضْرِبُ، لَنْ يَضْرِبَ، وَلَمْ يَضْرِبْ»، (بِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ فِي أَوَّلِهَا) ئهم گۆرانهی که دروست ده بیت به هوی گۆرانی ئه و عامیلانهیه که ده چنه سه ر وشه که و له سه ره تای وشه که دا دین.

(فَاخْتَرَزَ بِالْآخِرِ) ئینجا که مامۆستا گوتی «إِعْرَاب» بریتیه لهو گۆرانکارییهی که بهسه رشیوازی خوئندنهوهی کۆتایی وشه دا دیت، بهم برگهیه خوی پاراست (عَنِ الْأَوَّلِ وَالْوَسْطِ) لهو گۆرانکارییهی که بهسه رشیوازی خوئندنهوه و نووسینی سه ره تا و ناوه راستی وشه دا دیت، (فَإِنَّ اخْتِلَافَهُمَا لَا يُسَمَّى إِعْرَابًا) چونکه ئهم گۆرانکارییهی

كَ «رَجُلٍ» وَ «رُجُلٍ» وَ «رِجَالٍ»؛ وَبِ «إِخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ» اخْتَرَزَ عَنْ اخْتِلَافِ الْآخِرِ لَا بِالْعَامِلِ، نَحْوُ: «مَنْ ضَرَبَ؟» وَ «مَنْ الضَّارِبُ؟» وَ «مَنْ ابْنُكَ؟».

که به سەر شیوازی خوێندنهوه و نووسینی سهرهتا و ناوه پاستی وشه دا دیت، پێیان ناگوتریت «إِعْرَاب» (كَرَجُلٍ وَرُجُلٍ وَرِجَالٍ) وه کوو وشه ی (رَجُلٍ) نه گهر «تَضْعِیر» بکریت ده بێته (رُجُلٍ)، ههروه ها نه گهر بکریته «جَمْعُ التَّكْسِير» ده بێته (رِجَالٍ)، ئیستا سهرنج بده: وشه ی «رُجُلٍ» و «رِجَالٍ» ههردووکیان گۆرانکاریان به سهر سهرهتا و ناوه پاستدا هاتوو، به لام ئهم گۆرانکارییه پێی ناگوتریت «إِعْرَاب»، چونکه تنهها گۆرانکاری کوتایی وشه که پێی دهگوتریت ئیعراب.

(وَبِاخْتِلَافِ الْعَوَامِلِ) ههروه ها به م پرگه یه ی که ماموستا گوتی ئیعراب بریتیه لهو گۆرانه ی که به سهر کوتایی وشه که دا دیت، به هۆی گۆرانی ئه و عامیلانه ی که ده چنه سهر وشه که و له سهرهتای وشه که دا دین (اخْتَرَزَ عَنْ إِيخْتِلَافِ الْآخِرِ لَا بِالْعَامِلِ) به م پرگه یه خۆی پاراست لهو گۆرانکاریانه ی که له کوتایی وشه که دا دروست ده بن، به لام به هۆی عامیله کانه وه نییه (نَحْوُ) وه کوو وشه ی «مَنْ» له م سنی نمونه یه؛ یه که م: (مَنْ ضَرَبَ) ئیستا له م نمونه یه وشه ی «مَنْ» ساکن بووه به لام به هۆی عامیله وه نییه، به لکوو به هۆی ئه وه یه که وشه ی «مَنْ» مه بنیه^١.

(وَمَنْ الضَّارِبُ) دووه م: ئیستا له م نمونه یه وشه ی «مَنْ» مه کسوور بووه، به لام به هۆی عامیله وه نییه، به لکوو به هۆی «الْتِقَاءُ السَّاكِنَيْنِ» ه^٢. (وَمَنْ ابْنُكَ) ئیستا له م نمونه یه دا وشه ی «مَنْ» «مَضْمُوم» بووه به لام به هۆی عامیله وه نییه، به لکوو به هۆی «الْتِقَاءُ السَّاكِنَيْنِ» ه، به لام له بهر «مُنَاسَبَةً» ی «إِبْنُكَ» «مَضْمُوم» بووه، نه گینا ئه سل وابوو «مَكْسُور» بێت، ئیستا وشه ی «مَنْ» گۆرانکاری به سهر کوتاییدا هاتوو،

١. پروانه: شرح شذور الذهب: ل، ٥٢.

٢. چونکه به پێی یاسای زانستی «صَرْف» هه رکاتییک دوو «سَّاكِن» به یه که وه کۆ بوونه وه، ده بێت یه کتیک بکریته «حَرَكَةً» بۆ ئه وه ی وشه که بخوێندریته وه، ههروه ها ئه سل وایه بکریت به «كُسْرَةً»، «إِذَا حُرِكَ السَّاكِنُ حُرِكَ بِالْكَسْرِ»؛ به لام هیندیک جار به هۆی هه بوونی «مُنَاسَبَةً» له گه ل وشه ی دوا ی خۆی، ده کریت به «فَتْحَةً» یاخود به «ضَمَّةً». پروانه: تصريف ملا علی، ل ٩٥.

وَإِنَّمَا اخْتُصَّ الْإِعْرَابُ بِاخْتِلَافِ آخِرِ الْكَلِمَةِ؛ لِأَنَّ اخْتِلَافَ الْأَوَّلِ وَالْوَسْطِ دَلِيلٌ عَلَى وَزْنِ الْكَلِمَةِ، فَلَا يَصِيرُ دَلِيلًا لَشَيْءٍ آخَرَ.

وَاخْتِلَافُ آخِرِ الْكَلِمَةِ: إِمَّا بِالْحَرَكَاتِ، كَاخْتِلَافِ آخِرِ «زَيْدٍ» فِي نَحْوِ: «جَاءَنِي زَيْدٌ» وَ «رَأَيْتُ زَيْدًا» وَ «مَرَرْتُ بِزَيْدٍ»؛

به لام ئەم گۆرپنکارییه پێی ناگوتریت «إِعْرَاب»، چونکه گۆرپنکارییه که به هۆی عامیلانهوه دروست نهبووه، (وَإِنَّمَا اخْتُصَّ الْإِعْرَابُ بِاخْتِلَافِ آخِرِ الْكَلِمَةِ؟) ئینجا ئەگەر که سێک پرسیار بکات بلیت: بۆچی «إِعْرَاب» تاییبەت کراوه به گۆرانی کۆتایی «كَلِمَةً»؟ مامۆستا وه لام دەداتەوه و دەفەرموێت: (لِأَنَّ اخْتِلَافَ الْأَوَّلِ وَالْوَسْطِ دَلِيلٌ عَلَى وَزْنِ الْكَلِمَةِ) چونکه ئەم گۆرپنکارییهی لە سەرەتا و لە ناوەراستی وشەدا دروست دەبێت، بەلگە و نیشانی ئەوێهه که ئەم وشەیه لەسەر چ وهزنیکه و میزانه کهی چۆنه، (فَلَا يَصِيرُ دَلِيلًا لَشَيْءٍ آخَرَ) کهواته: ئەم گۆرپنکارییهی لە سەرەتا و لە ناوەراستی وشەدا دروست دەبێت، نابێتە بەلگە لەسەر شتیکی تر، ههروهها جگه له مه ناکریت «إِعْرَاب» لە سەرەتای وشەدا بێت، چونکه یه کێک له حاله ته کان «سکون»ه، ئەویش ناکریت لە سەرەتادا بێت، ههروهها ناکریت «إِعْرَاب» لە ناوەراستی وشەدا بێت چونکه هیندیك وشه ناوهراستی نییه، وه کوو وشه ی «ید» یا «أَب» یا «أُم» یاخود «دَم»، کهواته بهس کۆتایی وشه مایهوه.

ئینجا مامۆستا دەفەرموێت: (وَاخْتِلَافُ آخِرِ الْكَلِمَةِ) ئەم گۆرپنکارییهی که بهسەر شیوازی خۆیندنهوهی کۆتایی وشەدا دێت، دوو جوۆری ههیه، جوۆری یه کهم: (إِمَّا بِالْحَرَكَاتِ) یاخود به هۆی گۆرانی «حَرَكَات»ی کۆتایی وشه که یه که برتیین له «رَفْع» و «نَصَب» و «جَرّ» (كَاخْتِلَافِ آخِرِ زَيْدٍ) وه کوو ئەم گۆرانهی که بهسەر کۆتایی وشه ی «زید»دا دێت (فِي نَحْوِ) له مموونهیه و هاووینه کانی که ده لیت: (جَاءَنِي زَيْدٌ) له حاله تی ره فعهدا (وَرَأَيْتُ زَيْدًا) له حاله تی نه سه دا (وَمَرَرْتُ بِزَيْدٍ) له حاله تی جه پردهدا، سه رنج بده: ئیستا کۆتایی وشه ی «زید» به هۆی هه ره کاته وه گۆرپنکاری به سه ردا هاتوووه.

وَإِمَّا بِالْحُرُوفِ، وَذَلِكَ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاضِعَ:
 الْأَوَّلُ: فِي سِتَّةِ أَسْمَاءٍ، سَمَّيْنَاهَا الْعَرَبُ بِالْأَسْمَاءِ السِّتَّةِ، إِذَا كَانَتْ مُضَافَةً إِلَى غَيْرِ
 يَاءٍ الْمُتَكَلِّمِ. وَتِلْكَ الْأَسْمَاءُ: «أَبُوهُ وَأَخُوهُ وَحَمُوها

جَوْرَى دَووهِمَ: (وَإِمَّا بِالْحُرُوفِ) يَأْخُودُ گُورَانِي كُوتَايِي «كَلِمَةً» بَهْوَی گُورَانِي
 «حُرُوفِ» هَكَانِي كُوتَايِي وَشَهْكَهْ يَهْ، كِهْ بَرْتِييِن لَهْ «الْوَاوِ» وَ «الْأَلْفِ» وَ «الْيَاءِ»،
 (وَذَلِكَ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاضِعَ)^(١) وَهْ ثَمَّ گُورَانَهْ يَ كِهْ بَهْ هَوَى گُورَانِي حُرُوفَهْ كَانِي كُوتَايِي
 وَشَهْ كِهْ دَرُوسْت دَهْ بَيْتِ، وَاتَهْ: «الإِعْرَابُ بِالْحُرُوفِ» لَهْمُ چَوَار شَوَيْتَنَانَهْ يَهْ:

يَهْ كِهْمَ: (الْأَوَّلُ:) شَوَيْتَنِي يَهْ كِهْمَ لَهْمُ چَوَار شَوَيْنِ وَ جِيْگَايَهْ يَ كِهْ ئِيْعِرَابِي بَهْ
 حَهْرَفَانَهْ (بِالْحُرُوفِ) (فِي سِتَّةِ أَسْمَاءٍ) لَهْمُ شَهْشِ ئِيْسْمَانَهْ يَهْ كِهْ (سَمَّيْنَاهَا الْعَرَبُ
 بِالْأَسْمَاءِ السِّتَّةِ) كِهْ عَهْرَبْ نَاوَزَهْ دِيَانِ كَرْدُوون بَهْ «الْأَسْمَاءِ السِّتَّةِ» وَ هَهْرَبَهْمُ نَاوَهْ
 مَهْ شَهْوُورِن لَهْ هَهْمُوو كَتِيْبَهْ نَهْ حَوِيِيَهْ يَهْ كَانِ بَاسِيَانِ كَرَاوَهْ.

بَهْ لَامْ ثَهْ وَ كَاتَهْ ثَمَّ شَهْشِ ئِيْسْمَهْ (الْأَسْمَاءِ السِّتَّةِ) ئِيْعِرَابِيَانِ بَهْ حَهْرَفَانِ دَهْ بَيْتِ
 كِهْ ثَمَّ چَوَار مَهْرَجَانَهْ يَانِ تِيْدَا بَيْتِ، ثَهْ گَهْرَبَيْتِ وَ يَهْ كِيْكَ لَهْمُ چَوَار مَهْرَجَانَهْ يَانِ تِيْدَا
 نَهْ بَيْتِ، ثَهْ وَهْ ئِيْعِرَابِيَانِ بَهْ حُرُوفَانِ نَابَيْتِ:

مَهْرَجِي يَهْ كِهْمَ: دَهْ بَيْتِ ثَمَّ شَهْشِ ئِيْسْمَانَهْ (مُضَافَةً) پَالْبَدْرَيْنِ وَ «إِضَافَةً» بَكْرَيْنِ
 بُولَايِ ئِيْسْمِيْكَی تَر وَهْ كُوو «أَبُوهُ» وَ «أَخُوهُ» يَأْخُود وَهْ كُوو «أَبُوكَ» وَ «أَخُوكَ» يَأْخُود
 وَهْ كُوو «أَبُوبَكْرٍ».

مَهْرَجِي دَووهِمَ: هَهْرُوْهَآ بَهْمُ مَهْرَجَهْ يَ نَابَيْتِ «إِضَافَةً» كِهْ (إِلَى غَيْرِ يَاءٍ الْمُتَكَلِّمِ)
 بُولَايِ «يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ» بَيْتِ، چُونَكِهْ هَهْرِ ئِيْسْمِيْكَ «إِضَافَةً» بَكْرِيْتِ بُولَايِ «يَاءُ
 الْمُتَكَلِّمِ»، لَهْ هَهْرَسِيْ حَالَهْ تَدَا ئِيْعِرَابَهْ كِهْ يَهْ تَهْ قَدِيْرِي دَهْ بَيْتِ.

(وَتِلْكَ الْأَسْمَاءُ) ثَمَّ ئِيْسْمَانَهْشِ بَرِيْتِيْن لَهْمُ شَهْشِ ئِيْسْمَهْ: يَهْ كِهْمُ وَشَهْ يَ (أَبُوهُ،
 وَ) دَووهِمُ وَشَهْ يَ (أَخُوهُ، وَ) سَيِيْهَمْ وَشَهْ يَ (هَنُوهُ^(٢)، وَ) چَوَارَهَمْ وَشَهْ يَ (حَمُوها)،

١. بَرُوَان: عِلَالُ النَّحْوِ: ٢١٣.

٢. وَشَهْ يَ «أَبُوهُ» هَهْرُوْهَآ وَشَهْ يَ «أَخُوهُ» مَانَاكَانِيَانِ دِيَاَرَهْ، بَهْ لَامْ وَشَهْ يَ «هَنُوهُ» چَهْنَد زَانَايَهْ كِ

وَهُنُوهُ وَفُوهُ وَذُو مَالٍ. فَتَقُولُ فِي بَيَانِ اخْتِلَافِهَا بِالْحُرُوفِ، نَحْوُ: «جَاءَنِي أَبُوهُ» وَ «رَأَيْتُ أَبَاهُ» وَ «مَرَرْتُ بِأَبِيهِ»؛ فَأَخِرُ «الْأَبِ» يَخْتَلِفُ،

(و) پینجهم وشه‌ی (فُوهُ^(۱)) وَ شه‌شهم وشه‌ی (ذُو مَالٍ)^(۲)؛ ئینجا ماموستا ده‌فهرمویت: (فَتَقُولُ:) که‌واته تو ده‌لئیت (فِي بَيَانِ اخْتِلَافِهَا بِالْحُرُوفِ) له کاتی پروونکردنه‌وه‌ی ئەم ئیسمانه که گۆرانکارییان به‌سەر کۆتاییدا دیت به هۆی «واو» و «ألف» و «ياء»: «جَاءَنِي أَبُوهُ» له حاله‌تی په‌فعدا (و) هه‌روه‌ها وه‌کوو (رَأَيْتُ أَبَاهُ) له حاله‌تی نه‌سبه‌دا (و) هه‌روه‌ها وه‌کوو (مَرَرْتُ بِأَبِيهِ) له حاله‌تی جه‌رپه‌دا، (فَأَخِرُ الْأَبِ يَخْتَلِفُ) سه‌رنج بده: کۆتایی وشه‌ی «أب» گۆرانکاری به‌سهر‌دا هاتوو

ده‌فهرموون: وشه‌ی «أَلْهَنُ» گوزارشت له «أَسْمَاءُ الْأَخْنَابِ» ده‌کات، هیندیک زانای تر ده‌فهرموون: وشه‌ی «أَلْهَنُ» به‌شتیک ده‌گوتریت که شهرم بیت ناوی بگوتریت، هه‌روه‌ها هیندیک زانای تر ده‌فهرموون: وشه‌ی «أَلْهَنُ» به‌عه‌ورته‌ی پیاوان ده‌گوتریت، هه‌روه‌ها له باری ئیعرابی وشه‌ی «أَلْهَنُ» زانایانی زانستی «نحو» پا جیاییان هه‌یه، هه‌ر یه‌که له «الْفَرَاء» له «الزَّجَاجُ» ده‌فهرموون وشه‌ی «أَلْهَنُ» به «أَسْمَاءُ السَّيِّئَةِ» هه‌ژمار ناکریت به‌لکوو «إِغْرَابِ» ی به‌حه‌ره‌کانه‌ بۆیه ده‌گوتریت «هَذَا هُنْكَ وَرَأَيْتُ هُنْكَ وَنَظَرْتُ إِلَى هُنْكَ» بۆیه ئەوان ده‌لێن «أَسْمَاءُ الْخَمْسَةِ» به‌لام زانای پایه‌دار «سیبویه» ده‌فهرمویت: وشه‌ی «أَلْهَنُ» به «أَسْمَاءُ السَّيِّئَةِ» هه‌ژمار ده‌کریت «إِغْرَابِ» ی به «حروف» انه بۆیه ده‌گوتریت: «هَذَا هُنُوهُ وَرَأَيْتُ هُنَاهُ وَنَظَرْتُ إِلَى هُنِيهِ» به‌لام ئەمه‌ رایه‌کی زۆر به‌هیز نییه‌ بۆیه: ابن مالک ده‌فهرمویت «أَبُ أَخٍ، حَمٌّ، كَذَاكَ وَهَنْ ... وَالنَّقْصُ فِي هَذَا الْأَخِيرِ أَحْسَنُ» يَغْنِي أَنْ الْإِتْمَامَ جَائِزٌ لِكِنَّهُ قَلِيلٌ جَدًّا بَرَوَانه: ابن عقيل (٤٩/١) و همع الهوامع: (١٢٥/١) و (الإيضاح في علل النحو). (٧٥/١). هه‌روه‌ها وشه‌ی (حَمُوها) به‌خزمی خیزان له ته‌ره‌فی میردی ده‌گوتریت وه‌ک باوک یاخود برای میردی. ب‌روانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پینشو.

١. وشه‌ی «فُوهُ» له ئەسلدا له «فَمٌّ» وه‌رگیراوه، به‌لام ئەو کاته به «أَسْمَاءُ السَّيِّئَةِ» هه‌ژمار ده‌کریت و ئیعرابی به‌حرووفانه ئەگه‌ر بیت و پیتی «میم» سی لئ ببیته‌وه و ببی به «فُوهُ»، به‌لام ئەگه‌ر بیت و پیتی میمی هه‌ر پتیه‌ بیت، ئەو کاته ئیعرابی به‌حه‌ره‌کان ده‌بیت وه‌کوو «هَذَا فَمٌّ، رَأَيْتُ فَمًّا، نَظَرْتُ إِلَى فَمٍّ». ب‌روانه: ابن عقيل (٤٩/١) و همع الهوامع: (١٢٥/١).

٢. وشه‌ی «ذُو» له ئەسلدا «ذُووُ» بووه له‌لای جمهوروری زانایان، به‌لام چونکه کۆبوونه‌وه‌ی دوو «واو» له کۆتایی ئیسیمکی «ثلاثي» به‌ناپه‌سند داندراوه له‌لای زانایانی زمانه‌وانییه‌وه، بۆیه واوێکیان «حذف» کرد بوو به «ذُو». شرح الأنموذج: ٨٢.

لَكِنْ لَا بِالْحَرَكَاتِ بَلْ بِالْحُرُوفِ، أَغْنِي: الْوَاوُ فِي الرَّفْعِ، وَالْأَلِفُ فِي النَّصْبِ، وَالْيَاءُ فِي الْجَزْرِ. وَكَذَلِكَ تَقُولُ فِي الْبَوَاقِي، نَحْوُ: «أَخُوهُ وَأَخَاهُ وَأَخِيهِ»، وَ «حُمُوهَا وَحَمَاهَا وَحَمِيهَا»، وَ «هَنُوهُ وَهَنَاهُ وَهَنِيهِ»، وَ «فُوهُ وَفَاهُ وَفِيهِ»، وَ «ذُو مَالٍ وَذَا مَالٍ وَذِي مَالٍ».

(لَكِنْ لَا بِالْحَرَكَاتِ بَلْ بِالْحُرُوفِ) به لَام گویانه که به هوی حیره کانه وه نییه، به لکوه به هوی «واو» و «ألف» و «ياء» هـ (أَغْنِي: الْوَاوُ فِي الرَّفْعِ) مه به ستم ئه وه به ئهم شهش ئیسمانه حالته تی ره فعه یان به واوه (وَالْأَلِفُ فِي النَّصْبِ) ههروه ها نه سبه یان به ئه لیفه (وَالْيَاءُ فِي الْجَزْرِ) ههروه ها حالته تی جه ره یان به «ياء» هـ، (وَكَذَلِكَ تَقُولُ فِي الْبَوَاقِي) ههروه ها پینج ئیسمه که ی تریش له پرووی ئیعرابه وه به هه مان شیوه ن.

ئینجا بزانه: هیندیک له سه رچاوه کان و ناوه نده کانی خویندن ده لئین: «الْأَسْمَاءُ الْخَمْسَةُ» چونکه ئه وان وشه ی «هَنُوهُ» یان هه ژمار نه کردووه، له بهر دوو شت، یه که م: ئهم وشه یه زیاتر ئیعرابی به حیره کاته، دووهم: ئهم وشه یه زۆر که م به کار دیت، ههروه ها له پرووی ماناشه وه زۆر گونجاو نییه بۆ ناوه نده کانی خویندنی تیکه لآو.

(نَحْوُ: وَهَكَو «جَاءَنِي (أَخُوهُ)» له حالته تی ره فعه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «رَأَيْتُ (أَخَاهُ)» له حالته تی نه سبه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «مَرَرْتُ بِ (أَخِيهِ)» له حالته تی جه ره دا. (وَ) ههروه ها وه کوو «جَاءَنِي (حُمُوهَا)» له حالته تی ره فعه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «رَأَيْتُ (حَمَاهَا)» له حالته تی نه سبه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «مَرَرْتُ بِ (حَمِيهَا)» له حالته تی جه ره دا. (وَ) ههروه ها وه کوو «هَذَا (هَنُوهُ)» له حالته تی ره فعه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «رَأَيْتُ (هَنَاهُ)» له حالته تی نه سبه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «نَظَرْتُ إِلَى (هَنِيهِ)» له حالته تی جه ره دا. (وَ) ههروه ها وه کوو «هَذَا (فُوهُ)» له حالته تی ره فعه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «رَأَيْتُ (فَاهُ)» له حالته تی نه سبه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «نَظَرْتُ إِلَى (فِيهِ)» له حالته تی جه ره دا. (وَ) ههروه ها وه کوو «جَاءَنِي (ذُو مَالٍ)» له حالته تی ره فعه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «رَأَيْتُ (ذَا مَالٍ)» له حالته تی نه سبه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «مَرَرْتُ بِ (ذِي مَالٍ)» له حالته تی جه ره دا.

وَإِنَّمَا أُعْرِبَتْ هَذِهِ الْأَسْمَاءُ بِالْحُرُوفِ؟ لِأَنَّهَا ثَقِيلَةٌ بِسَبَبِ تَعَدُّدِ يَفْتَضِيهِ تَحَقُّقُ
مَعَانِيهَا؛ إِذِ الْأَبْ مَثَلًا إِنَّمَا يُتَصَوَّرُ بَعْدَ تَصَوُّرِ مَنْ لَهُ الْإِبْنُ، مَعَ أَنَّ أَوَاخِرَهَا حُرُوفٌ
تَصْلُحُ أَنْ تَكُونَ عَلَامَةً الْإِغْرَابِ، فَلَمْ يَزِيدُوا عَلَيْهَا الْحَرَكَةَ لِئَلَّا يَزْدَادَ الثِّقْلُ عَلَى الثِّقْلِ.

ئینجا ئەگەر کە سێک پرسیار بکات و بڵێت: (وَإِنَّمَا أُعْرِبَتْ هَذِهِ الْأَسْمَاءُ بِالْحُرُوفِ)
بۆچی ئەم شەش ئیسمانە ئیعرابیان بە حەرفانە و بۆچی بە حەرفە کات نەبوو؟ مامۆستا
وە لām دەداتەو و دەفەر مۆیت: (لِأَنَّهَا ثَقِيلَةٌ) چونکە ئەم شەش ئیسمانە قورس و گرانن
(بِسَبَبِ تَعَدُّدِ) بە هۆی چەندیەتی و ژمارە (يَفْتَضِيهِ تَحَقُّقُ مَعَانِيهَا) کە لە ناوە پڕۆکی
مانا کانیاندا هەیه لە قەزای دەخوازێت (إِذِ الْأَبْ مَثَلًا) بۆ نموونه ئەگەر سەرنجی وشە
«أَبُوهُ» (باوکی ئەو) بدەین وە کوو نموونه (إِنَّمَا يُتَصَوَّرُ بَعْدَ تَصَوُّرِ مَنْ لَهُ الْإِبْنُ) ئەو کاتە
بیری لێ دەکرێتەو و پێی دەگوترێت باوک، کە بیر لە کە سێک بکەیتەو کە کورێکی
هەبێت، ئەو کات دەبێت بە باوک، هەروەها وشە «أَخُوهُ» بە هەمان شێوەیە، چونکە
ئەگەر کەسە کە بۆیەک یاخود خوشکیکی نەبێت پێی ناگوترێت: «أَخُوهُ».

(مَعَ أَنَّ أَوَاخِرَهَا حُرُوفٌ) لە گەڵ ئەوێ لە کۆتایی ئەم شەش ئیسمة چەند حەرفێک
هەن وە کوو «أَلِف» و «وَاو» و «يَاء» کە (تَصْلُحُ أَنْ تَكُونَ عَلَامَةً الْإِغْرَابِ) دەگونجێن
بێن بە نیشانە «إِغْرَاب»، وە کوو «رَفْع» و «نَصَب» و «جَر» بە کار بێن (فَلَمْ يَزِيدُوا
عَلَيْهَا الْحَرَكَةَ) کەواتە: ئەم شەش ئیسمة لە کاتی ئیعرابدا هیچ حەرفە تێکیان بۆ زیاد
نەکراوە، بە لکوو ئیعرابیان بە «أَلِف» و «وَاو» و «يَاء» دەبێت، لەبەر چی؟ (لِئَلَّا يَزْدَادَ
الثِّقْلُ عَلَى الثِّقْلِ)^(۱) بۆ ئەوێ قورسایێکی تر کە «إِغْرَاب بِالْحَرَكَةِ» بە بۆ سەر قورسایێ

۱. هەروەها دەکرێت لە وەلامی ئەم پرسیارە بگوترێت: بۆیە ئەم شەش ئیسمانە ئیعرابیان بە حەرفانە،
چونکە ئەم شەش ئیسمانە هەم لە پرووی «لَفْظ» و هەم لە پرووی ماناوە دەشوبهێنە «مَعْنَى»، یە کەم:
لە پرووی «لفظ»-هەو، چونکە ئەم شەش ئیسمة ئەگەر ئیعرابیان بە حەرفانە بێت، بەردەوام «إِضَافَةٌ»
دەکرێن بۆ لای غەیری خۆیان و «مُضَاف» و «مُضَاف إِلَيْهِ»-یش بە دوو شتی جیا حیساب دەکرێت.
دووهم: لە پرووی ماناوە (مَعْنَى)، چونکە هەریەکە لەم شەش ئیسمانە ناویکی تر لە قەزا دەخوازێت، بۆ
نموونه وشە «أَبُوهُ» کور لە قەزا دەخوازێت، هەروەها وشە «أَخُوهُ» بۆیە کە تر لە قەزا دەخوازێت و
وشە کانی تریش بە هەمان شێوەیە، سەرنجیان بدە. پڕوانە: شرح الکافية. (۷۵/۱) و حاشیة الصّبان (۱۰۸/۱).

«جَاءَنِي أَبِي» وَ «رَأَيْتُ أَبِي» وَ «مَرَزْتُ بِأَبِي».

وَفِيهَا قَيْدَانِ آخَرَانِ: الْأَوَّلُ: أَنْ تَكُونَ مُكَبَّرَةً؛ لِأَنَّهَا إِنْ كَانَتْ مُصَغَّرَةً يَكُونُ إِغْرَابُهَا بِالْحَرَكَاتِ لَفْظًا،

(جَاءَنِي أَبِي) له حاله‌تی په فعه‌دا، سه‌رنج بده: لیره‌دا وشه‌ی «أَبِي» «تَقْدِيرًا مَرْفُوعًا» فاعيله بۆ وشه‌ی «جاء»، چونکه «إِضَافَةً» کراوه بۆ لای «يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ»، (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو (رَأَيْتُ أَبِي) له حاله‌تی نه‌سه‌به‌دا، لیره‌دا وشه‌ی «أَبِي» له ته‌قدیردا «مَنْصُوبًا» بووه و بووه به «مَفْعُولُ بِهِ» بۆ «رَأَيْتُ»، چونکه «إِضَافَةً» کراوه بۆ لای «يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ»، (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو (مَرَزْتُ بِأَبِي) له حاله‌تی جه‌په‌دا، لیره‌دا وشه‌ی «أَبِي» له ته‌قدیردا «مَجْرُورًا» بووه، چونکه «إِضَافَةً» کراوه بۆ لای «يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ»، که‌واته: هه‌ر یه‌که له‌م شه‌ش وشانه‌ی نه‌گه‌ر «إِضَافَةً» بکړین بۆ لای «يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ» له هه‌رس‌ی حاله‌تدا ئی‌عراپه‌که‌یان به «حَرَكَاتِ»‌ی ته‌قدیری ده‌بی‌ت، ئه‌مه یاسایه‌کی گشتیه‌.

سه‌رنجی ئه‌م نموونانه بده: له قورئانی پی‌روژ خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي﴾ [یوسف: ۹]، یاخود ﴿إِنَّ هَذَا أَخِي﴾ [ص: ۲۳]، یاخود ﴿فَأَلْقَوْهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي﴾ [یوسف: ۹]، له‌م نموونانه‌دا وشه‌ی «أَبِي» و «أَخِي» چونکه «إِضَافَةً» کراون بۆ لای «يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ» ئی‌عراپیان «تَقْدِيرِي»‌یه.

پاش باسکردنی ئه‌م دوو مه‌رجه، ئینجا مام‌وستا ده‌فه‌رمو‌یت: (وَفِيهَا قَيْدَانِ آخَرَانِ) بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م شه‌ش ئیسمه ئی‌عراپیان به ح‌رووفان بی‌ت، دوو مه‌رجی ت‌ری‌ش هه‌ن:

مه‌رجی سی‌یه‌م: بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م شه‌ش ئیسمه ئی‌عراپیان به ح‌رووفان بی‌ت - که لیره‌دا ده‌کاته (الْأَوَّلُ): ب‌ر‌گه‌ی یه‌که‌م له‌م دوو ب‌ر‌گه‌یه - ب‌ری‌تی‌یه له‌وه‌ی که (أَنْ تَكُونَ مُكَبَّرَةً) ده‌بی‌ت ئه‌م شه‌ش ئیسمانه هه‌روه‌کوو خ‌و‌یان به «مُكَبَّرٌ»‌ی ب‌می‌ننه‌وه و ناب‌ی‌ت «تَصْغِيرًا» بکړین (لِأَنَّهَا إِنْ كَانَتْ مُصَغَّرَةً) چونکه ئه‌گه‌ر ئه‌م شه‌ش ئیسمه «تَصْغِيرًا» بکړین (يَكُونُ إِغْرَابُهَا بِالْحَرَكَاتِ لَفْظًا)^(۱) ئه‌و کاته ئی‌عراپیان به «حَرَكَه»‌ی «لَفْظِي»‌ی

۱. ب‌روانه: شرح قطر التدی و بل الصدی: ل، ۶۳، شرح شذور الذهب: (۵۹) ب‌روانه: ابن عقیل (۴۹/۱) والإِنصاف فی مسائل الخلاف: (۲۴/۱).

نَحْوُ: «جَاءَنِي أُبَيُّهُ» وَ «رَأَيْتُ أُبَيَّهُ» وَ «مَرَزْتُ بِأُبَيِّهِ».

وَالثَّانِي: أَنْ تَكُونَ مُفْرَدَةً؛ لِأَنَّهَا إِنْ كَانَتْ تَثْنِيَّةً، يَكُونُ إِعْرَابُهَا بِالْحُرُوفِ، لَكِنْ لَا بِجَمِيعِهَا بَلْ بِبَعْضِهَا، نَحْوُ: «جَاءَنِي أَبَوَانِ» وَ «رَأَيْتُ أَبَوَيْنِ» وَ «مَرَزْتُ بِأَبَوَيْنِ».

دهبیت، (نَحْوُ) وه کوو ئهم نمونانه ی خواره وه: (جَاءَنِي أُبَيُّهُ) له حاله تی په فعه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو (رَأَيْتُ أُبَيَّهُ) له حاله تی نه سبه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو (مَرَزْتُ بِأُبَيِّهِ) له حاله تی جه رپه دا. سهرنج بده: لیره دا وشه ی «أُبَيُّهُ» له هه رسی حاله تدا ئیعرابی به حه ره که ی «لَفْظِي» یه، چونکه «تَصْغِير» کراوه؛ که واته: هه ریه که له م شه ش وشانه نه گهر «تَصْغِير» بکړین له هه رسی حاله تدا ئیعرابه که یان به «حَرَكَات» سی «لَفْظِي» سی ده بیت، نه مه یاسایه کی گشتیه.

مهرجی چواره م: بؤ ئه وه ی ئهم شه ش ئیسمه ئیعرابیان به حرووفان بیت - که لیره دا ده کاته (وَالثَّانِي) برکه ی دووه م له م دوو برکه یه - بریتیه له وه ی که (أَنْ تَكُونَ مُفْرَدَةً) ده بیت ئهم شه ش ئیسمانه تاک بن، نابیت بکړینه «تَثْنِيَّة» و نابیت بکړینه «جَمْع».

(لَأَنَّهَا إِنْ كَانَتْ تَثْنِيَّةً) چونکه نه گهر بیت و ئهم شه ش ئیسمه بکړین به «تَثْنِيَّة» (يَكُونُ إِعْرَابُهَا بِالْحُرُوفِ) ئه و کاته ئیعرابیان وه کوو ئیعرابی «مُثْنِي» به حرووفان ده بیت (وَلَكِنْ لَا بِجَمِيعِهَا) به لام ئیعرابیان به هه رسی حه رفان نابیت که بریتین له «واو» و «ألف» و «ياء»، (بَلْ بِبَعْضِهَا) به لکوو به شیک له م حه رفانه ده بیت که بریتین له «ألف» له حاله تی په فعه دا، ههروه ها «ياء» له حاله تی نه سبه و له حاله تی جه رپه دا، (نَحْوُ) وه کوو ئهم نمونانه ی خواره وه: (جَاءَنِي أَبَوَانِ) له حاله تی په فعه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو (رَأَيْتُ أَبَوَيْنِ) له حاله تی نه سبه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو (مَرَزْتُ بِأَبَوَيْنِ) له حاله تی جه رپه دا.

وَإِذَا كَانَتْ جَمْعًا يَكُونُ إِغْرَائِبُهَا إِمَّا بِنِغْضِ الْحُرُوفِ؛ وَذَلِكَ إِذَا كَانَتْ جَمْعُ مُصَحَّحٍ، نَحْوُ: «جَاءَنِي أَبُونُ» وَ «رَأَيْتُ أَبِينَ» وَ «مَرَزْتُ بِأَبِينَ»؛ وَإِمَّا بِتَمَامِ الْحَرَكَاتِ؛ وَذَلِكَ إِذَا كَانَتْ جَمْعُ مُكْسَّرٍ، نَحْوُ: «جَاءَنِي أَبَاءُ» وَ «رَأَيْتُ أَبَاءَ» وَ «مَرَزْتُ بِأَبَاءَ».

(وَإِنْ كَانَتْ جَمْعًا) ههروهه ها نه گه ربیت و ئه م شهش ئیسمه بکرین به «جَمْع» (يَكُونُ إِغْرَائِبُهَا) ئه و کاته ئیعرابه که یان له دوو حالت به دهر نییه:

حاله تی یه که م: (إِمَّا بِنِغْضِ الْحُرُوفِ) یا خود ئیعرابه که یان به به شیک له م حه رفانه ده بیّت، (وَذَلِكَ إِذَا كَانَ جَمْعُ مُصَحَّحٍ) ئه مهش له کاتی کدایه نه گه ربیت و ئه م شهش ئیسمه بکرین به «جمع المذکر السالم»، ئه و کاته ئیعرابیان به دوو حه رفان ده بیّت، واته: «واو» له حاله تی ره فعه دا، ههروهه ها «یاء» له حاله تی نه سبه و جه رپه دا. (نَحْوُ) وه کوو ئه م نموونانه ی خواره وه: (جَاءَنِي أَبُونُ) له حاله تی ره فعه دا، (وَ) ههروهه ها وه کوو (رَأَيْتُ أَبِينَ) له حاله تی نه سبه دا، (وَ) ههروهه ها وه کوو (مَرَزْتُ بِأَبِينَ) له حاله تی جه رپه دا.

حاله تی دووهم: (وَإِمَّا بِتَمَامِ الْحَرَكَاتِ) یا خود ئیعرابه که یان به ته واوی حه ره کاته (وَذَلِكَ إِذَا كَانَتْ جَمْعُ مُكْسَّرٍ) ئه مهش له کاتی کدایه نه گه ربیت ئه م شهش ئیسمانه «جَمْعُ التَّكْسِيرِ» بن، واته: حاله تی ره فعه یان به «ضَمَّة» یه (نَحْوُ): وه کوو (جَاءَنِي أَبَاءُ، وَ) ههروهه ها حاله تی «نَصْب» یان به «فَتْحَة» یه وه کوو (رَأَيْتُ أَبَاءَ، وَ) ههروهه ها حاله تی «جَزْ» یان به «كَسْرَة» یه وه کوو (مَرَزْتُ بِأَبَاءَ).

ئینجا بزانه: ئه و چوار مه رجیه که با سمان کردن بۆ هه ر شهش ئیسمه که بوو به شیوه یه کی گشتی به لām وشه ی «ذو» ئه و کاته ئیعرابی به حه رفان ده بیّت که ده بیّت ئه م دوو مه رجیه تیدا بیّت:

یه که م: ده بیّت وشه ی «ذو» به مانای «صاحب»^(۱) بیّت، چونکه ئه گه ر وشه ی

۱. ئینجا بزانه: جیاوازی نیوان وشه ی «ذو» له گه ل وشه ی «صاحب» بریتییه له وه ی که له وشه ی «ذو» ده بیّت «مُضَافٌ إِلَيْهِ» ریزدار تر بیّت له وشه ی «مُضَافٌ»، به لām له وشه ی «صاحب» وانیه، بۆیه ده گوتریت: ﴿ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ﴾ به لām ناگوتریت: «صَاحِبُ الْعَرْشِ الْمَجِيدِ». بروهانه: شرح ۱۱۸

«ذو» به مانای «الَّذِي»^(١) بیّت، ئەو کاتە دەبیته «مَبْنِي» و ئیعرابی به حەرفان نابیّت. دووهم: دەبیّت وشەى «ذو» پال بدریّت «إِصَافَة» بکریّت بۆ لای «إِسْمُ الْجِنْس» یکی ئاشکرا، وه ههروهها نابیّت «صِفَة» بیّت وه کوو «مُحَمَّدٌ ذُو فَضْلٍ» و «عُمَرُ ذُو عَدْلٍ» و «عَلِيٌّ ذُو جَاءٍ».

﴿الأنموذج: بتعليق أنور بن أبي بكر الشیخی الداغستانی ٨٥.

١. بروانه: شرح قطر الندی و بلّ الصدى: ل، ٦٣، شرح ابن عقيل (٤٩/١) والإنصاف فى مسائل الخلاف: (٢٤/١).

قَالَ: وَفِي «كِلَا» مُضَافًا إِلَى مُضْمَرٍ، نَحْوُ: «جَاءَنِي كِلَاهُمَا» وَ «رَأَيْتُ كِلَيْهِمَا» وَ «مَرَزْتُ بِكِلَيْهِمَا».

أَقُولُ: لَمَّا ذَكَرَ الْمَوْضِعَ الْأَوَّلَ مِنَ الْمَوَاضِعِ الْأَرْبَعَةِ الَّتِي يَكُونُ الْإِعْرَابُ فِيهَا بِالْحُرُوفِ، أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ الْمَوْضِعَ الثَّانِي، وَهُوَ: «كِلَا» لِلْمُذَكَّرِ، وَكَذَلِكَ

وانه‌ی ده‌هه‌م: باسی ئیعرابی «کِلا» و «کِلتا»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده‌فه‌رمویت: (وَفِي كِلَا) ^(۱) یه‌کیکی تر له‌م شوینانه‌ی که ئیعرابیان به‌حرووفانه‌ی بریتییه‌ی له‌ وشه‌ی «کِلا» و وشه‌ی «کِلتا»، به‌لام به‌ شیوه‌ی به‌کی گشتی نا، به‌لکوو به‌م مه‌رجه‌ی که ئه‌م دوو وشه‌یه (مُضَافًا إِلَى مُضْمَرٍ) که «إِضَافَةٌ» بکرتین بۆ لای ئیسمیکی «مُضْمَر» (نَحْوُ) وه‌کوو ئه‌م نمونانه: (جَاءَنِي كِلَاهُمَا) له‌ حاله‌تی په‌فه‌دا، (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو (رَأَيْتُ كِلَيْهِمَا) له‌ حاله‌تی نه‌سه‌به‌دا، (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو (مَرَزْتُ بِكِلَيْهِمَا) له‌ حاله‌تی جه‌په‌ره‌دا.

(أَقُولُ:) ماموستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (لَمَّا ذَكَرَ الْمَوْضِعَ الْأَوَّلَ) له‌پاش ئه‌وه‌ی ماموستا باسی شوینی یه‌که‌می کرد (مِنَ الْمَوَاضِعِ الْأَرْبَعَةِ الَّتِي يَكُونُ فِيهَا الْإِعْرَابُ بِالْحُرُوفِ) له‌م شوینانه‌ی که ئیعرابیان به‌حرووفانه‌ی که بریتی بوو له «أَسْمَاءُ السِّتَةِ» (أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ الْمَوْضِعَ الثَّانِي) وستی باسی بابه‌تی دووهم بکات که بریتین له‌ دوو وشه (وَهُوَ كِلَا) وشه‌ی یه‌که‌م بریتییه‌ی له‌ وشه‌ی «کِلا» (لِلْمُذَكَّرِ) که بۆ ده‌لآله‌تکرده‌ی له‌سه‌ر دوو شت، له‌ په‌گه‌زی نیر به‌کار دیت (وَكَذَلِكَ

۲. ئینجا بزانه: ئه‌م «أَلِف»-ه‌ی له‌ کۆتایی وشه‌ی «کِلا» هه‌یه‌ نه «أَلِفُ الثَّانِيَّةِ»-یه‌ نه «أَلِفُ الثَّانِيَّةِ»-ه‌، به‌لکوو له‌ ئه‌سلدا «وَآو» بووه، چونکه وشه‌ی «کِلا» له‌ ئه‌سلدا «کِلَوِي» بووه، هه‌روه‌ها وشه‌ی «کِلتا» له‌ ئه‌سلدا «کِلَو» بووه، «قَلْب»-ی «واو» که‌کراوه‌ به «تاء» هه‌روه‌کوو له‌ وشه‌ی «وُكْلَان» و «وُخْمَةٌ» کراون به «تُكْلَان» و به «تُخْمَةٌ»، ئه‌مه‌ بۆچوونی «به‌سرییه‌کان»-ه‌ به‌لام «کووفیه‌کان» ده‌فه‌رموون: وشه‌ی «کِلا» له‌ ئه‌سلدا «کُل» بووه، پاشان «تَخْفِيف» کراوه و «أَلِفُ الثَّانِيَّةِ»-ی بۆ زیاد کراوه، هه‌روه‌کوو له‌ وشه‌ی «کِلتا» «تاء»-یک زیاد کراوه بۆ ئه‌وه‌ی ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر «الثَّانِيَّةِ» بکات. بپروانه: الإنصاف في مسائل الخلاف: ۳۵۹ وشرح الأنموذج: ۸۵.

«كِلْتَا» لِلْمُؤَنَّثِ؛ فَإِنَّهُمَا إِذَا كَانَا مُضَافَيْنِ إِلَى مُضَمَّرٍ يَكُونُ إِعْرَابُهُمَا بِبَعْضِ الْحُرُوفِ، أَغْنِي: بِالْأَلِفِ فِي حَالَةِ الرَّفْعِ، وَبِالْيَاءِ فِي حَالَتِي النَّصْبِ وَالْجَرِّ، نَحْوُ: «جَاءَنِي الرَّجُلَانِ كِلَاهُمَا، وَالْمَرْأَتَانِ كِلْتَاهُمَا؛ وَرَأَيْتُ الرَّجُلَيْنِ كِلَيْهِمَا، وَالْمَرْأَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا؛ وَمَرَزْتُ بِالرَّجُلَيْنِ كِلَيْهِمَا، وَبِالْمَرْأَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا».

كِلْتَا) وه وشهى دووهم بریتییه له وشهى «كِلْتَا» (لِلْمُؤَنَّثِ) كه بۆ ده لاله تکرده له سهر دوو شت، له ره گه زى مئ به کار دیت. (فَإِنَّهُمَا إِذَا كَانَا مُضَافَيْنِ) وشهى «کِلا» و «کِلْتَا» نه گه ربیت و «إِضَافَةٌ» بکرین به لام «إِضَافَةٌ» کردنه كه (إِلَى مُضَمَّرٍ) بۆ لای ئیسمیکی «مُضَمَّرٍ» بوو (يَكُونُ إِعْرَابُهُمَا بِبَعْضِ الْحُرُوفِ) ئهو کاته ئیعرابه که یان به هیندیک حرووفان ده بیت، نه ک به هه موو حه رفه کان (أَغْنِي بِالْأَلِفِ فِي حَالَةِ الرَّفْعِ) مه به ستم نه وه یه که وشهى «کِلا» و «کِلْتَا» حاله تی ره فعه یان به «ألف» ده بیت، (وَ) ههروه ها (بِالْيَاءِ فِي حَالَتِي النَّصْبِ وَالْجَرِّ) حاله تی نه سبه و جه ره یان به «یاء» ده بیت، وه کوو ئیسمی «مُثْنًى»، (نَحْوُ): وه کوو ئهم نمونه یه: (جَاءَنِي الرَّجُلَانِ كِلَاهُمَا) له حاله تی ره فعه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «جَاءَتْنِي (الْمَرْأَتَانِ كِلْتَاهُمَا)» له حاله تی ره فعه دا، سه رنج بده: لهم نمونه یه دا وشهى «کِلا» و «کِلْتَا» حاله تی ره فعه یان به «ألف» ه، (وَ) ههروه ها وه کوو: (رَأَيْتُ الرَّجُلَيْنِ كِلَيْهِمَا) له حاله تی نه سبه دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «رَأَيْتُ (الْمَرْأَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا)» له حاله تی نه سبه دا، سه رنج بده: لهم نمونه یه دا وشهى «کِلا» و «کِلْتَا» حاله تی نه سبه یان به «یاء» ه، (وَ) ههروه ها وه کوو (مَرَزْتُ بِالرَّجُلَيْنِ كِلَيْهِمَا) له حاله تی جه ره دا، (وَ) ههروه ها وه کوو «مَرَزْتُ بِ (الْمَرْأَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا)»^(١) له حاله تی جه ره دا، سه رنج بده: لهم نمونه یه دا وشهى «کِلا» و وشهى «کِلْتَا» حاله تی جه ره یان به «یاء» ه؛ ئینجا بزانه: وشهى «کِلا» و وشهى «کِلْتَا» له هه موو نمونه کانى رابوردوو ده بنه «تَأْکِید» بۆ ئیسمی پیش خوی، وه ههروه ها ئیعرابیشى وه کوو ئیعرابی پیش خوی ده بیت.

١. ئینجا بزانه: وشهى «کِلا» و وشهى «کِلْتَا» ته نها بۆ لای ئیسمیکی «مَعْرِفَةٌ» «إِضَافَةٌ» ده کرین. بپروانه: شرح النموذج: ٨٧.

وَإِنَّمَا أُعْرِبَ «كِلا وَكِلْتَا» بِالْحُرُوفِ: لِأَنَّهُمَا يُشَابِهَانِ التَّثْنِيَّةَ مِنْ حَيْثُ الْمَعْنَى وَاللَّفْظُ. أَمَّا الْمَعْنَى: فَظَاهِرٌ؛ وَأَمَّا اللَّفْظُ: فَكَمَا أَنَّ فِي آخِرِ التَّثْنِيَّةِ أَلِفًا وَنُونًا فِي حَالَةِ الرَّفْعِ، وَيَاءٌ وَنُونًا فِي حَالَتِي النُّصْبِ وَالْجَرِّ، فَكَذَلِكَ «كِلا وَكِلْتَا»؛ إِلَّا أَنَّهُمَا لَمَّا كَانَا دَائِمِي الإِضَافَةِ لَمْ يَظْهَرِ نُونُهُمَا قَطُّ.
وَإِنَّمَا قَالَ: «مُضَافًا إِلَى مُضَمَّرٍ»:

بۆچى ئىعرابى «كِلا» و «كِلتا» به حرووفانه؟

ئىنجائە گەر كەسىك پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا أُعْرِبَ كِلَا وَكِلْتَا بِالْحُرُوفِ) بۆچى ئىعرابى وشەى «كِلا» و وشەى «كِلتا» به حرووفانه؟، مامۆستا دەفەر مویت: (لَأَنَّهُمَا يُشَابِهَانِ التَّثْنِيَّةَ) چونكە هەردوو وشەى «كِلا» و «كِلتا» دەشوبهینە «تَّثْنِيَّة» (مِنْ حَيْثُ الْمَعْنَى وَاللَّفْظُ) هەم لە پرووی «اللَّفْظُ» و هەم لە پرووی «الْمَعْنَى» وه (أَمَّا الْمَعْنَى فَظَاهِرٌ) ئىنجا مامۆستا دەفەر مویت: لە پرووی مانا شتیکی پروون و ئاشکرایە کە هەردووکیان بۆ دووشت بەکار دین (وَأَمَّا اللَّفْظُ) بەلام سەبارەت بە لایەنى «اللَّفْظُ» وه (فَكَمَا أَنَّ فِي آخِرِ التَّثْنِيَّةِ أَلِفًا وَنُونًا) چونكە چۆن لە کوتایى «تَّثْنِيَّة» ئەلیف و نوونیک هەن (فِي حَالَةِ الرَّفْعِ) لە حالەتى رەفعەدا، (وَيَاءٌ وَنُونًا) هەروەها چۆن یاء و نوونیک هەن (فِي حَالَتِي النُّصْبِ وَالْجَرِّ) لە حالەتى نەسبە و لە حالەتى جەرپەدا، (فَكَذَلِكَ كِلَا وَكِلْتَا) بە هەمان شیوەش لە کوتایى هەردوو وشەى «كِلا» و «كِلتا» وه ئەلیف و نوونیک هەن لە حالەتى رەفعەدا، هەروەها یاء و نوونیک هەن لە حالەتى نەسبە و لە حالەتى جەرپەدا، (إِلَّا أَنَّهُمَا لَمَّا كَانَا دَائِمِي الإِضَافَةِ لَمْ يَظْهَرِ نُونُهُمَا قَطُّ) ^(۱) بەلام چونكە وشەى «كِلا» و «كِلتا» بەردەوام «إِضَافَةِ» دەکرین بۆ لای ئىسمیكى تر، بۆیە ئەم «نون»ەى لە کوتایى ئەم دوو وشەدا هەیه، هەرگیز دەرناکەوئ.

۱. بڕوانە: شرح قطر الندى و بل الصدى: ل، ۶۵، شرح شذور الذهب: (۶۶) بڕوانە: شرح ابن عقيل (۵۵/۱) والإِنصاف فى مسائل الخلاف: (۲۷/۱).

لَأَنْتَهُمَا إِذَا أُضِيفَا إِلَى الْمُظْهَرِ، يَكُونُ إِغْرَابُهُمَا بِالْحَرَكَاتِ تَقْدِيرًا، نَحْوُ: «جَاءَنِي
كِلَا الرَّجُلَيْنِ، وَكِلْتَا الْمَرْأَتَيْنِ؛ وَرَأَيْتُ كِلَا الرَّجُلَيْنِ، وَكِلْتَا الْمَرْأَتَيْنِ؛ وَمَرَزْتُ بِكِلَا
الرَّجُلَيْنِ، وَبِكِلْتَا الْمَرْأَتَيْنِ».

ثينجا نه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا قَالَ: مُضَافًا إِلَى مُضَمَّرٍ) بۆچی
ماموستا له «مَنْ» که دا گوتی: نه و کاته ئیعرابی وشه «کِلا» و وشه «کِلْتا»
به حرووفانه، نه گهر بیت و «إِضافة» بکرین بۆ لای ئیسمیکی «مُضَمَّر»؟ ماموستا
ده فهرمویت: (لَأَنْتَهُمَا إِذَا أُضِيفَا إِلَى مُظْهَرٍ) چونکه نه گهر بیت و وشه «کِلا» و «کِلْتا»
«إِضافة» بکرین بۆ لای ئیسمیکی «مُظْهَر» (يَكُونُ إِغْرَابُهُمَا بِالْحَرَكَاتِ تَقْدِيرًا) نه و
کاته ئیعرابی وشه «کِلا» و وشه «کِلْتا» به «حَرَكَه» ی «تَقْدِيرِي» ده بیت له ههرسی
حاله تدا (نَحْوُ: وَهَكَوْ) وه کوو نه نموونه یه: (جَاءَنِي كِلَا الرَّجُلَيْنِ) له حاله تی ره فعه دا. (وَ)
ههروه ها وه کوو «جَاءَتْنِي (كِلْتَا الْمَرْأَتَيْنِ)» له حاله تی ره فعه دا، سه رنج بده: له
نموونه یه دا وشه «کِلا» و «کِلْتا» حاله تی ره فعه یان به «ضَمَّة» یه کی «تَقْدِيرِي» یه،
چونکه «إِضافة» کراون بۆ لای ئیسمیکی «مُظْهَر»؛ (وَ) ههروه ها وه کوو (رَأَيْتُ كِلَا
الرَّجُلَيْنِ) له حاله تی نه سبه دا، (وَکِلْتَا الْمَرْأَتَيْنِ) له حاله تی نه سبه دا، سه رنج بده:
له نموونه یه دا وشه «کِلا» و وشه «کِلْتا» حاله تی نه سبه یان به «فَتْحَة» یه کی
«تَقْدِيرِي» یه، چونکه «إِضافة» کراون بۆ لای ئیسمیکی «مُظْهَر»، (وَ) ههروه ها
وه کوو (مَرَزْتُ بِكِلَا الرَّجُلَيْنِ) له حاله تی جه پرده دا، (وَ بِكِلْتَا الْمَرْأَتَيْنِ) له حاله تی
جه پرده دا، سه رنج بده: له نموونه یه ش وشه «کِلا» و «کِلْتا» حاله تی جه پرده یان به
«كُسْرَة» یه کی «تَقْدِيرِي» یه، چونکه «إِضافة» کراون بۆ لای ئیسمیکی «مُظْهَر».

«ئاگاداری» یه که م: ههردوو وشه «کِلا» و «کِلْتا» به «مُتَنَّى» ی حه قیقی حساب
ناکرین به لکوو، «مُلْحَق» ن به «مُتَنَّى»، بویه وه کوو «مُتَنَّى» ئیعراب ده کرین، چونکه
«بَصْرِي» یه کان ده فهرموون: «کِلا» و «کِلْتا» له «لَفْظ» دا «مُفْرَد» ن به لام له مانادا

«مُثْنَى» ن، بۆيە لە «لَفْظ» دا دەشوبەيھىنە «مُفْرَد» و لە ماناشدا دەشوبەيھىنە «مُثْنَى»؛
بۆيە ئەگەر «إِضَافَة» بکرىن بۆ لاى ئىسمىكى «مُضْمَر»، وە کوو «مُثْنَى» ئىعراب
دە کرىن، ئەگەر «إِضَافَة» بکرىن بۆ لاى ئىسمىكى «مُظْهَر»، وە کوو «مُفْرَد» ئىعراب
دە کرىن.^(۱)

بە لام زانايانى مەدرەسەى «کوفه»^(۲) دەفەرموون ھەردوو وشەى «کِلا» و «کِلْتا» بە
«مُثْنَى» ى حەقىقىى حساب دە کرىن و ھەردوو وشەکان «تَثْنِيَة» ى وشەى «کُل» ن، ئەو
«ألف» ەى لە کۆتايى ھەردوو وشە کە دا ھاتوو، ئەلىفى «مُثْنَى» ى، بە لام «نون» ە کەى
لە ھەرسى حالەتى «إِغْرَاب» دا لە بەر «إِضَافَة» کردن «حَذْف» کراو و بە ديار ناکە ویت.
دوو ھەم: ھەركاتىك «ضَمير» يک بگەرپتەو و «راجع» بىت بۆ لاى وشەى «کِلا» و
وشەى «کِلْتا»، دروستە «ضمير» ە کە موفرد بىت بە ئىعتىبارى «لَفْظ» ى وشەى «کِلا»
و «کِلْتا»، وە کوو ﴿كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ ءَاتَتْ أُكُلَهَا﴾^(۳)، ھەروەھا دروستە «ضَمير» ە کە
«مُثْنَى» بىت بە ئىعتىبارى ماناى «کِلا» و «کِلْتا»، چونکە ئەم دوو وشەى لە مانادا
«مُثْنَى» ن.^(۴)

۱. بېروانە: ، شرح كافيە ابن الحاجب (۷۹/۱) و شرح قطر الندى و بلّ الصدى: ل، (۶۵)

۲. بېروانە: شرح شذور الذهب: (۶۶) و شرح ابن عقيل (۵۹/۱) والإينصاف فى مسائل الخلاف: (۳۷/۱).

۳. الكهف: ۲۳

۴. لە راستیدا بۆچوونى زانايانى «بصري» ى ە کان بەهيزترە چونکە وشەى «کِلا» و «کِلْتا» ئەگەر
«إِضَافَة» ش نە کرىن تاو وە کوو ئىستا کە س «نون» ى لە کۆتايیدا نەبينىون. نووسەر.

قَالَ: وَفِي التَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ الْمَصَحَّحِ، نَحْوُ: «جَاءَنِي مُسْلِمَانِ وَمُسْلِمُونَ، وَرَأَيْتُ مُسْلِمَيْنِ وَمُسْلِمِينَ، وَمَرَزْتُ بِمُسْلِمَيْنِ وَمُسْلِمِينَ».

أَقُولُ: لَمَّا بَيَّنَّ الْمَوْضِعَ الثَّانِي مِنَ الْمَوَاضِعِ الْأَرْبَعَةِ، شَرَعَ فِي بَيَانِ الْمَوْضِعِ الثَّالِثِ وَالرَّابِعِ،

وانه يازدهه م: باسی ئیعرابی «الْمُثَنَّى» و «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ» (قَالَ:) ماموستا «جار الله» زهमे خشه ری ده فهرمویت: (وَفِي التَّثْنِيَةِ) یه کیکی تر له م شوینانه ی که «إعراب» سی به حه رفانه بریتییه له «مُثَنَّى»، (وَ) ههروه ها بریتییه له «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ» که پئی ده گوتریت: (الْجَمْعُ الْمَصَحَّحُ)^(١)، (نَحْوُ:) وه کوو ئه م نمونانه: (جَاءَنِي مُسْلِمَانِ) له حاله تی ره فعه دا، سه رنج بده: له م نمونه یه دا وشه ی «مُسْلِمَانِ» «تَّثْنِيَّة» یه، حاله تی ره فعه ی به «ألف» ه (وَ) ههروه ها وه کوو وشه ی (مُسْلِمُونَ) له حاله تی ره فعه دا، سه رنج بده: له م نمونه یه دا وشه ی «مُسْلِمُونَ» «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ» ه و حاله تی ره فعه ی به «واو» ه، (وَ) ههروه ها وه کوو وشه ی (رَأَيْتُ مُسْلِمَيْنِ) له حاله تی نه سبه دا، سه رنج بده: له م نمونه یه دا وشه ی «مُسْلِمَيْنِ» «تَّثْنِيَّة» یه و حاله تی نه سبه ی به «یاء» ه، (وَ) ههروه ها وه کوو وشه ی (مُسْلِمِينَ) که «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ» ه، سه رنج بده: ئه م وشه یه حاله تی نه سبه ی به «یاء» ه. (وَ) ههروه ها وه کوو وشه ی (مَرَزْتُ بِمُسْلِمَيْنِ) له حاله تی جه رپه دا، سه رنج بده: له م نمونه یه دا وشه ی «مُسْلِمَيْنِ»، «تَّثْنِيَّة» یه و حاله تی جه رپه ی به «یاء» ه، (وَ) ههروه ها وه کوو وشه ی (بِمُسْلِمِينَ) که «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ» ه و حاله تی جه رپه ی به «یاء» ه.

(أَقُولُ:) ماموستا «عبد الغنی» ئه رده بیلی ده فهرمویت: منیش ده لیم: (لَمَّا بَيَّنَّ الْمَوْضِعَ الثَّانِي) له پاش ئه وه ی ماموستا باسی شوینی دووه می پروون کرده وه (مِنَ الْمَوَاضِعِ الْأَرْبَعَةِ) له م چوار شوینانه ی که ئیعرابیان به حرووفانه که بریتی بوو له «کِلا» و «کِلتا» (شَرَعَ فِي بَيَانِ الْمَوْضِعِ الثَّالِثِ وَالرَّابِعِ) ده ستی کرد به پروونکردنه وه ی

١. بروانه:، شرح ابن عقیل، (١/ ٦١) وشرح کافیه ابن الحاجب (١/ ٧٩) وأسرار العربية: ٦٥ وشرح قطر الندی وبلّ الصدی: ل، (٦٨)

وَهُمَا: التَّثْنِيَّةُ وَالْجَمْعُ الْمَصَحَّحُ، فَإِنَّ إِغْرَابَهُمَا أَيْضاً يَكُونُ بِالْحُرُوفِ، وَلَكِنْ بِبَعْضِهَا، أَغْنَى: بِالْأَلِفِ فِي رَفْعِ التَّثْنِيَّةِ، وَبِالْوَاوِ فِي رَفْعِ الْجَمْعِ، وَبِالْيَاءِ فِي نَصْبِهِمَا وَجَرِّهِمَا، نَحْوُ: «جَاءَنِي مُسْلِمَانٍ، وَمُسْلِمُونَ؛ وَرَأَيْتُ مُسْلِمَيْنِ، وَمُسْلِمِينَ؛ وَمَرَزْتُ بِمُسْلِمَيْنِ،

بابه تی سێیه م و چواره م (وَهُمَا التَّثْنِيَّةُ) که بریتین له باسکردنی ئیعرابی «مُتْنَى» و (وَ) ههروهها باسکردنی ئیعرابی «الْجَمْعُ الْمَذْكُرُ السَّالِم» که پێی دهگوتریت: (الْجَمْعُ الْمَصَحَّحُ) چونکه (فَإِنَّ إِغْرَابَهُمَا) ئیعرابی «مُتْنَى» و ئیعرابی «جَمْعُ الْمَذْكُرِ السَّالِم» (أَيْضاً) وهکوو ئیعرابی «الْأَسْمَاءُ السَّيِّئَةُ» و ئیعرابی «كِلَا» و «كِلْتَا» (يَكُونُ بِالْحُرُوفِ) به حرووفانه، که بریتین له «واو» و «ألف» و «ياء»، (وَلَكِنْ بِبَعْضِهَا) به لام ئیعرابی «مُتْنَى» و «جَمْعُ الْمَذْكُرِ السَّالِم» به تهواوی حهرفان نییه، به لکوو به هیندیک له حرووفانه، (أَغْنَى بِالْأَلِفِ فِي رَفْعِ التَّثْنِيَّةِ) ^(۱) مه به ستم ئه وهیه حاله تی ره فعهی «مُتْنَى» به «ألف» ه، (وَ) ههروهها (بِالْوَاوِ فِي رَفْعِ الْجَمْعِ) حاله تی ره فعهی «جَمْعُ الْمَذْكُرِ السَّالِم» به «واو» ه، (وَ) ههروهها (بِالْيَاءِ فِي نَصْبِهِمَا وَجَرِّهِمَا) حاله تی نه سبه و جه پردهی «مُتْنَى» و «جَمْعُ الْمَذْكُرِ السَّالِم» به «ياء» ه.

(نَحْوُ): وهکوو ئه م نموونه یه: (جَاءَنِي مُسْلِمَانٍ) له حاله تی ره فعه دا، سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «مُسْلِمَانٍ» «تَّثْنِيَّة» یه و حاله تی ره فعه ی به ئه لیفه، (وَ) ههروهها وهکوو وشه ی (مُسْلِمُونَ) له حاله تی ره فعه دا، سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «مُسْلِمُونَ» «جَمْعُ الْمَذْكُرِ السَّالِم» ه و حاله تی ره فعه ی به واوه، (وَ) ههروهها وهکوو وشه ی (رَأَيْتُ مُسْلِمَيْنِ) له حاله تی نه سبه دا، سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «مُسْلِمَيْنِ» «تَّثْنِيَّة» یه و حاله تی نه سبه یان به یائه، (وَ) ههروهها وهکوو وشه ی (مُسْلِمِينَ) که «الْجَمْعُ الْمَذْكُرُ السَّالِم» ه حاله تی نه سبه ی به یائه، (وَ) ههروهها وهکوو وشه ی (مَرَزْتُ بِمُسْلِمَيْنِ) له حاله تی جه پرده دا، سه رنج بده: له م

۱. بروانه:، شرح ملا جامی: (۷۷) شرح ابن عقیل، (۱/ ۶۱) و شرح کافیه ابن الحاجب (۷۹/۱) وأسرار العربية: ۶۵ و شرح قطر الندی و بل الصدی: ل، (۶۸)

وَبِمُسْلِمَيْنِ».

وَإِنَّمَا أُعْرِبَ التَّثْنِيَةُ وَالْجَمْعُ الْمَصْحُحُ بِالْحُرُوفِ؟ لِأَنَّهُمَا فَرْعَانِ لِلْمُفْرَدِ. وَالْإِعْرَابُ بِالْحُرُوفِ فَرْعٌ لِلْإِعْرَابِ بِالْحَرَكَاتِ. وَقَدْ أُعْرِبَ بَعْضُ الْمُفْرَدَاتِ بِالْحُرُوفِ، كَ «الْأَسْمَاءِ السِّتَةِ»، فَلَوْلَمْ يُعْرَبَا بِهَا لِلزَّمِ لِلْفَرْعِ مَزِيَّةٌ عَلَى الْأَصْلِ.

نمونه‌ی ده‌دا و شه‌ی «مُسْلِمَيْنِ» «تَّثْنِيَّة» به و حاله‌تی جه‌رپی به یائه، (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو و شه‌ی (بِمُسْلِمَيْنِ) که «الْجَمْعُ الْمَذْكُورُ السَّالِمِ» به و حاله‌تی جه‌رپی به یائه.

بۆچی ئیعرابی «مُتْنَى» و «جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ» به حرووفانه؟

ئینجا نه‌گه‌ر که سیک پرسیار بکات بلیت: (وَإِنَّمَا أُعْرِبَ التَّثْنِيَةُ وَالْجَمْعُ الْمَصْحُحُ بِالْحُرُوفِ؟) بۆچی ئیعرابی «مُتْنَى» و «جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ» به حرووفانه؟ ماموستا وه‌لام ده‌داته‌وه ده‌فه‌رمویت: (لِأَنَّهُمَا فَرْعَانِ لِلْمُفْرَدِ)^(۱) چونکه «مُتْنَى» و «جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ» هه‌ردووکیان به فه‌رع حساب ده‌کرین له‌بۆ «مُفْرَد»، له‌به‌رئه‌وه‌ی هه‌موو وشه‌یه‌کی «مُتْنَى» و «جَمْع» له‌موفرده وه‌رده‌گیرین و دروست ده‌کرین، که واته: «مُفْرَد» ده‌بیته‌ئه‌سل و «مُتْنَى» و «الْجَمْع» ده‌بنه‌فه‌رع. (وَالْإِعْرَابُ بِالْحُرُوفِ فَرْعٌ لِلْإِعْرَابِ بِالْحَرَكَاتِ) هه‌روه‌ها ئیعرابی به‌حه‌رفان فه‌رعه بۆ ئیعرابی به‌حه‌ره‌کان (وَقَدْ أُعْرِبَ بَعْضُ الْمُفْرَدَاتِ بِالْحُرُوفِ) ئینجا هیندیک له‌م ئیسمانه‌ی که موفرده‌ن ئیعرابیان به‌حرووفانه (كَالْأَسْمَاءِ السِّتَةِ) وه‌کوو «أَسْمَاءُ السِّتَةِ» که باسمان کردن (فَلَوْلَمْ يُعْرَبَا بِهَا) نه‌گه‌ر ئیعرابی «مُتْنَى» و «جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ» به‌حرووفان نه‌بوایه، به‌لکوو به‌حه‌ره‌کان بوایه (لَلزَمِ لِلْفَرْعِ مَزِيَّةٌ عَلَى الْأَصْلِ) نه‌و کاته لازم ده‌هات «فَرْع» - که بریتین له «مُتْنَى» و «جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ» - له «أَصْل» - که بریتییه له «أَسْمَاءُ السِّتَةِ» - خسوسیه‌ت و مه‌رته‌به‌ی زیاتر و شیوتر بیت، چونکه ناکریت شتیک نه‌سل بیت تۆ ئیعرابیکی فه‌رعی بده‌یتی، هه‌روه‌ها شتیک فه‌رع بیت تۆ

۱. بروانه:، شرح ملا جامی: (۷۹) شرح ابن عقیل، (۱/ ۶۵) و شرح کافیه ابن الحاجب (۸۰/۱) و أسرار العربية: ۶۷ و شرح قطر الندی و بل الصدی: ل، (۶۹).

وَإِنَّمَا جُعِلَ إِغْرَابُهُمَا بِبَعْضِ الْحُرُوفِ؟ لِأَنَّ حُرُوفَ الْإِغْرَابِ ثَلَاثَةٌ: الْأَلِفُ وَالْوَاوُ وَالْيَاءُ، وَمَوَاضِعُهَا فِي التَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ سِتَّةٌ: رَفَعُهَا وَنَصْبُهَا وَجَرُّهَا، فَيَلْزَمُ التَّوْزِيعُ بِالضَّرُورَةِ.

ئىعرايىكى ئەسلى بىدەيتى، كەواتە: «فَاعْطِي الْفَرْعَ لِلْفَرْعِ»^(۱).

بۆچى ئىعرايى «مُثْنَى» و «الْجَمْعُ الْمَذْكُرُ السَّالِم» به «بَعْضُ الْحُرُوفِ»؟ ئىنجا ئەگەر كەسىك پىسارىركات بلىت: (وَإِنَّمَا جُعِلَ إِغْرَابُهُمَا بِبَعْضِ الْحُرُوفِ؟) بۆچى ئىعرايى «مُثْنَى» و «الْجَمْعُ الْمَذْكُرُ السَّالِم» به بەشىك لە حرووفانە؟ ماموستا وەلام دەداتەو دەفەرمويت: (لِأَنَّ حُرُوفَ الْإِغْرَابِ ثَلَاثَةٌ): چونكە ئەو حەرفانەى دەبنە نیشانەى ئىعرايى سى دانەن، كە برىتين لە (الْأَلِفُ وَالْوَاوُ وَالْيَاءُ) ئەليف و واو و ياء، (وَمَوَاضِعُهُمَا فِي التَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ سِتَّةٌ) وە ئەو شوتنەى كە بوى ديارى كراون لە «مُثْنَى» و «الْجَمْعُ الْمَذْكُرُ السَّالِم» شەش شوتن كە برىتين لە (رَفَعُهَا) حالەتى پەفەى «مُثْنَى» و «الْجَمْعُ الْمَذْكُرُ السَّالِم»، (و) ھەروەھا لە (نَصْبُهَا) حالەتى نەسبەى ھەردووکیان، (و) ھەروەھا برىتيە لە (جَرُّهَا) حالەتى جەپرەى ھەردووکیان (فَيَلْزَمُ التَّوْزِيعُ بِالضَّرُورَةِ) كەواتە: بە ناچارى پتويست بوو لە سەرمان كە ئەم سى حەرفە (ئەليف و واو و ياء) كە نیشانەى ئىعرايى، دابەش بكەين بەسەر ھەردووکیاندا، چونكە ئەگەر حالەتى «رَفَعُ» ھى «مُثْنَى» و «الْجَمْعُ الْمَذْكُرُ السَّالِم» بە «واو» بىت و حالەتى نەسبەى ھەردووکیان بە «ألف» بىت و حالەتى جەپرەى ھەردووکیان بە «ياء» بىت، ئەو كاتە ھىچ جياوازيەك نامىنىت لە نيوان «مُثْنَى» و «الْجَمْعُ الْمَذْكُرُ السَّالِم» لەگەل «أَسْمَاءُ السِتَّة».

ھەروەھا ئەگەر بىت و حالەتى پەفەى «مُثْنَى» و «الْجَمْعُ الْمَذْكُرُ السَّالِم» بە (ئەليف) بىت، وە ياخود حالەتى پەفەى ھەردووکیان بە «واو» بىت، ئەو كاتە

۱. بروانە: علل النحو: (۲۳۴) وشرح ملا جامى: (۷۷) شرح ابن عقيل، (۱/ ۶۱) وشرح كافية ابن الحاجب (۱/ ۷۵) وأسرار العربية: ۶۵ وشرح قطر الندى وبل الصدى: ل، (۶۸)

وَإِنَّمَا اخْتُصَّ الْأَلْفُ بِرَفْعِ التَّثْنِيَةِ، وَالْوَاوُ بِرَفْعِ الْجَمْعِ؟ لَأَنَّ الْأَلْفَ فِي تَثْنِيَةِ الْأَفْعَالِ،
وَالْوَاوُ فِي جَمْعِهَا عَلَامَتَانِ لِلْمَرْفُوعِ، أَغْنِي: الْفَاعِلَ، نَحْوُ: «ضَرَبَا، وَيَضْرِبَانِ، وَاضْرَبَا؛
وَضَرَبُوا، وَيَضْرِبُونَ، وَاضْرَبُوا»، فَجَعَلْنَا فِي تَثْنِيَةِ الْأَسْمَاءِ وَجَمْعِهَا عَلَامَتَيْنِ لِلرَّفْعِ

هیچ جیاوازییه ک نامینیت له نیوان «مثنی» و «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ» دا، بویه ناچار بووین ئەم دابه شکارییه بکهین.

ئینجا ئەگەر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا اخْتُصَّ الْأَلْفُ بِرَفْعِ التَّثْنِيَةِ)^(١) بۆچی «ئه لیف» تاییهت کرا به حاله تی ره فعهی «مثنی» و (وَالْوَاوُ بِرَفْعِ الْجَمْعِ) ههروه ها «واو» تاییهت کرا به حاله تی ره فعهی «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ»؟ ماموستا وه لام ده داته وه و ده فهرمویت: (لَأَنَّ الْأَلْفَ فِي تَثْنِيَةِ الْأَفْعَالِ) چونکه «ئه لیف» له «تَثْنِيَةِ» ی فیعلاندا و (وَالْوَاوُ فِي جَمْعِهَا) ههروه ها «واو» له «جَمْع» ی فیعلاندا (عَلَامَتَانِ لِلْمَرْفُوعِ) نیشانه ی ئەوه ن که فیعله که «مَرْفُوع» بووه (أَغْنِي:) مه به ستم ئەوه یه که ئەلیفه که له «تَثْنِيَةِ» ی فیعلاندا و واوه که له «جَمْع» ی فیعلاندا (الْفَاعِلَ) ده بن به «فاعل»، جیاوازی نییه فیعله که «ماضی» بییت، (نَحْوُ) نموونه ی «أَلْف» وه کوو (ضَرَبَا) واته: دوو که س لیبان دا، (وَ) یاخود فیعله که «مُضَارِع» بییت وه کوو (يَضْرِبَانِ) واته: دوو که س لی ده ده ن، (وَ) یاخود فیعله که «أَمْر» بییت وه کوو ئەوه که تۆ فهرمان به دوو که س ده که یت و ده لیبیت: (اضْرِبَا) واته: ئیوه لی بده ن، سه رنج بده: له م سئ فیعلانه «أَلْف» بۆته «فاعل»، چونکه هه رسیکیان «تَثْنِيَةِ» ن. (وَ) ههروه ها نموونه ی ئەوه ی که واوه که «فَاعِل» له وه کوو (ضَرَبُوا) واته: چهند که سیک لیبان دا، (وَ) یاخود فیعله که «مُضَارِع» بییت وه کوو (يَضْرِبُونَ) واته: چهند که سیک لی ده ده ن، (وَ) یاخود فیعله که «أَمْر» بییت وه کوو (اضْرِبُوا) واته: ئیوه لی بده ن، سه رنج بده: له م سئ فیعلانه دا «واو» بۆته «فاعل»، چونکه هه رسیکیان «جَمْع» ن. (فَجَعَلْنَا) له به ره ئەوه «أَلْف» (فِي تَثْنِيَةِ الْأَسْمَاءِ) له «تَثْنِيَةِ» ی ئیسمان و ههروه ها «واو» (وَجَمْعِهَا) له «جَمْع» ی ئیسمان کران (عَلَامَتَيْنِ لِلرَّفْعِ) به نیشانه ی مه رفووع

أَيْضاً، لِيَتَنَاسَبَ الْأَسْمَاءُ الْأَفْعَالُ. وَجُعِلَ الْجَرُّ بِالْيَاءِ فِيهِمَا: لِأَنَّهُمَا أُخْتَانِ، وَحُمِلَ النَّصْبُ عَلَى الْجَرِّ: لِأَنَّهُمَا أَخَوَانِ، ثُمَّ فُتِحَ مَا قَبْلَ الْيَاءِ وَكُسِرَ النُّونُ فِي التَّثْنِيَةِ وَعُكِّسَ فِي الْجَمْعِ: لِلْفَرْقِ بَيْنَهُمَا.

(أَيْضاً) وهكوو چۆن «ألف» له «تَثْنِيَّة»ى فيعلاندا نيشانهى مهرفووعبوون «فاعل» بوو، له «تَثْنِيَّة»ى ئيسمانيش بوو به نيشانه؛ ههروهها «واو» له «جَمْع»ى فيعلان نيشانهى «مرفوع»بوون بوو، له «جَمْع»ى ئيسمانيش بوو به نيشانهى مهرفووعبوون؛ (لِيَتَنَاسَبَ الْأَسْمَاءُ الْأَفْعَالُ) تاوهكوو موناسه بهى ئيسمان له گهـل فيعلاندا دروست بيت و بهردهوام بيت.

(وَجُعِلَ الْجَرُّ بِالْيَاءِ فِيهِمَا) ههروهها حالهتى جهپرهى «مُثْنَى» له گهـل «جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ» به «ياء»ه (لِأَنَّهُمَا أُخْتَانِ)^(۱) چونكه «الْجَرُّ» و «الياء» ههردووكيان خوشكى يه كترن و وهكوو يه كن، تهنها يه كيان له سهـر بيته كان دهـنوسريـت و نهوى تريان له ژيرهوه، (وَحُمِلَ النَّصْبُ عَلَى الْجَرِّ) ههروهها حالهتى نهسبه له «مُثْنَى» و له «جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ» همل كراوته سهـر حالهتى جهپرهى (لِأَنَّهُمَا أَخَوَانِ) چونكه «الْجَرُّ» و «النَّصْب» ههردووكيان وهكوو يه كترن، زۆر جار زيده «فُضْلَةً»^(۲) دهبن له پرستهـدا، كهواته: وهكوو برا ههژمار دهـكرين. (ثُمَّ فُتِحَ مَا قَبْلَ الْيَاءِ) پاشان پيشى ههرفى «ياء»ه كه مهفتووح كرا (وَكُسِرَ النُّونُ فِي التَّثْنِيَةِ) ههروهها ههرفى «نُون»يش له كۆتايى «مُثْنَى»دا مهكسوور كرا وهكوو «مُسْلِمَيْنِ» (وَعُكِّسَ فِي الْجَمْعِ) به لام له «جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ» شته كه پيچهـوانه كرايه وه، واته: پيشى ههرفى «ياء»ه كه مهكسوور كرا، ههروهها ههرفى «نُون»يش له كۆتايى «جَمْع»ه كه دا مهفتووح كرا وهكوو «مُسْلِمَيْنِ» (لِلْفَرْقِ بَيْنَهُمَا) بۆ ئه وهى جياوازى ههبيت له نيوان «مُثْنَى» و «جَمْعُ الْمَذْكُورِ السَّالِمِ»دا له حالهتى «النَّصْب»ه و له حالهتى «الْجَرِّ»هـدا.

۱. چونكه ههـموو «ياء»ـيـك له نيوان دوو «كُـسـرَة» له دايك دهـبيت، ياخود دهـلـين: ههـموو «ياء»ـيـك له دوو «كُـسـرَة» پيـك هاـتووه. بـروانه: شرح الكافية: (۷۶/۱).

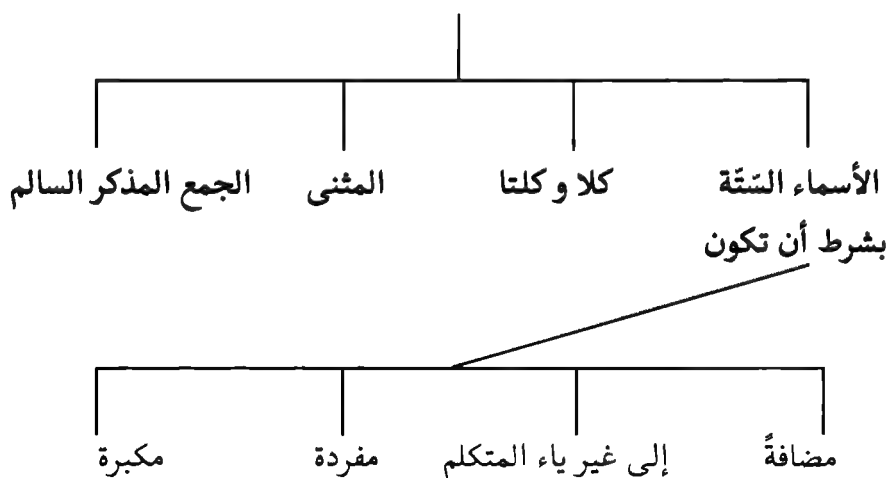
۲. بـروانه: شرح ملا جامى: (۷۹)

وَإِنَّمَا قَيَّدَ الْجَمْعُ بِـ «الْمُصَحَّحِ»؟ اخْتِرَازاً عَنِ الْجَمْعِ الْمُكَسَّرِ؛ فَإِنَّ إِعْرَابَهُ لَا يَكُونُ بِالْحُرُوفِ، وَسَنُبَيِّنُ مَعْنَى الْمُصَحَّحِ وَالْمُكَسَّرِ وَقْتَ بَيَانِهِمَا - إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى..

ئینجا نه گهر که سیک پرسیار بکات بلیت: (وَإِنَّمَا قَيَّدَ الْجَمْعُ بِالْمُصَحَّحِ) بۆچی مامۆستای زه مه خشهری گوئی: ده بیئت جه معه که سیغه ی موفره دی سه لامهت بیئت، واته: «مُصَحَّحٌ» بیئت، (اخْتِرَازاً عَنِ الْمُكَسَّرِ) بۆ نه وه ی خوی بیاریزیئت له جه معی «مُكَسَّرٌ» واته: نه وه جه معی که سیغه ی موفره دی سه لامهت نییه و له کاتی «جَمْع» گۆرانکاری به سه ردا هاتوو؟ (فَإِنَّ إِعْرَابَهُ لَا يَكُونُ بِالْحُرُوفِ) چونکه ئیعرابی «جَمْعُ الْمُكَسَّرِ» به حه رفان نییه به لکوو به حه ره کاته.

(وَسَنُبَيِّنُ مَعْنَى الْمُصَحَّحِ وَالْمُكَسَّرِ وَقْتَ بَيَانِهِمَا) له وانه کانی داهاتوودا و له کاتی خویدا به دریزی مانای «جَمْعُ الْمُصَحَّحِ» و «جَمْعُ الْمُكَسَّرِ» پروون ده که یه وه و به دریزی باسی یاسا و مه رجه کانیان ده که یه (إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى) پشتیوان به خوی پهره ردگار.

الأسماء التي تعرب بالحروف

الإِعْرَابُ اللَّفْظِيُّ وَالتَّقْدِيرِيُّ

قَالَ: وَمَا لَا يَظْهَرُ الْإِعْرَابُ فِي لَفْظِهِ قُدِّرَ فِي مَحَلِّهِ، كَ «عَصَا»، وَ «سُعْدَى» وَ «الْقَاضِي»، فِي حَالَتِي الرَّفْعِ وَالْجَرِّ.

وانه‌ی دوازدهه‌م: باسی ئیعرابی «لَفْظِي» و «تَقْدِيرِي»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رموئیت: (وَمَا لَا يَظْهَرُ الْإِعْرَابُ فِي لَفْظِهِ) هه‌روشه‌یه‌ک له‌کاتی گوتندا (لَفْظ) ئیعرابه‌که‌ی ده‌رنه‌که‌وئیت و به‌چاو نه‌بیندرئیت (قُدِّرَ فِي مَحَلِّهِ) ئه‌و وشه‌یه ئیعرابیکی «مَحَلِّي» بۆ ته‌قدیر ده‌کرئیت، واته: له‌حاله‌تی په‌فعه‌دا ده‌گوترئیت: وشه‌که له «تَقْدِير» دا «مَرْفُوع» بووه؛ هه‌روه‌ها له‌حاله‌تی نه‌سبه‌دا ده‌گوترئیت: وشه‌که له «تَقْدِير» دا «مَنْصُوب» بووه؛ هه‌روه‌ها له‌حاله‌تی جه‌رپه‌دا ده‌گوترئیت: وشه‌که له «تَقْدِير» دا «مَجْرُور» بووه؛ ئینجا جیاوازی نییه‌که وشه‌که به‌هۆی ئه‌وه‌ی «ألف»-یکی له‌کو‌تاییدا هاتووه ئیعرابه‌که‌ی «تَقْدِيرِي» بئیت (کَ) وه‌کو‌و وشه‌ی (عَصَا)، (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کو‌و وشه‌ی (سُعْدَى) که‌ئهم دوو وشه‌یه له‌هه‌رسێ حاله‌تدا ئیعرابه‌که‌یان «تَقْدِيرِي» ده‌بئیت، (وَ) یاخود وشه‌که به‌هۆی ئه‌وه‌ی «ياء»-یکی له‌کو‌تاییدا هاتووه -که‌حه‌رفی پینشه‌وه‌ی «مَكْسُور» بئیت- ئیعرابه‌که‌ی «تَقْدِيرِي» بئیت وه‌کو‌و وشه‌ی (الْقَاضِي)، به‌لام ئهم وشه‌یه ته‌نها (فِي حَالَتِي الرَّفْعِ وَالْجَرِّ)^(۱) له‌حاله‌تی په‌فعه‌و له‌حاله‌تی جه‌رپه‌دا ئیعرابه‌که‌ی «تَقْدِيرِي» ده‌بئیت، به‌لام له‌حاله‌تی نه‌سبه‌دا ئیعرابه‌که‌ی «لَفْظِي» ده‌بئیت.

ئینجا بزانه: ئه‌ی قوتابی خو‌شه‌ویست و ماموستای به‌رێز، له‌زمانی عه‌ره‌بیدا سێ جو‌ر «إعراب» هه‌یه، یه‌که‌م: ئیعرابی «لَفْظِي»، دووهم: ئیعرابی «تَقْدِيرِي» -که‌ئهم دووانه‌تاییه‌تن به «مُعْرَب»-، سێیه‌م: ئیعرابی «مَحَلِّي» -که‌تاییه‌ته‌به «مَبْنِي» و لێره‌دا باسی ناکه‌ین-.

۱. ملا جامی: (۸۵) وشرح کافیة ابن الحاجب (۵۵/۱) وأسرار العربية: ۶۵ وشرح قطر الندی وبل الصدی: ل، (۶۶).

أَقُولُ: الْمُعْرَبُ قِسْمَانِ: قِسْمٌ يَظْهَرُ الْإِغْرَابُ فِي اللَّفْظِ؛ وَقِسْمٌ لَا يَظْهَرُ. وَالْمُصَنَّفُ لَمَّا ذَكَرَ الْقِسْمَ الْأَوَّلَ، أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ الثَّانِيَّ، فَقَالَ: «وَمَا لَا يَظْهَرُ... إِلَى آخِرِهِ»؛ أَيُّ: الْمُعْرَبُ الَّذِي لَا يَظْهَرُ الْإِغْرَابُ فِي لَفْظِهِ قَدَرٍ فِي مَحَلِّهِ، أَيُّ: يُحْكَمُ بِأَنَّ فِيهِ إِغْرَاباً مُقَدَّراً، سَوَاءً كَانَ آخِرُهُ

(أَقُولُ:): ماموستا «عبدالغني» نه رده بيلي ده فهرموي: منيش ده ليم: (الْمُعْرَبُ قِسْمَانِ) نهم وشهيهي كه ئيعرابي ده چيته سهر دوو به شي ههيه: (قِسْمٌ) به شي يه كه م: (يَظْهَرُ الْإِغْرَابُ فِي اللَّفْظِ) بريتيه لهو وشهيهي كه ئيعرابه كه ي له كاتي گوتن و «لَفْظٌ» دا ده رده كه ويٽ و به چاو ده بيندرت، وه كوو «جَاءَنِي زَيْدٌ، رَأَيْتُ زَيْدًا، مَرَرْتُ بِزَيْدٍ»؛ (وَقِسْمٌ) به شي دووهم: (لَا يَظْهَرُ) بريتيه لهو وشهيهي كه ئيعرابه كه ي له كاتي گوتن و «لَفْظٌ» دا ده رناكه ويٽ و به چاو نابيندرت، وه كوو «جَاءَنِي مُوسَى، رَأَيْتُ مُوسَى، مَرَرْتُ مُوسَى».

(وَالْمُصَنَّفُ لَمَّا ذَكَرَ الْقِسْمَ الْأَوَّلَ) ئينجا پاش ئه وه ي ماموستا له وانه كاني رابوردوو به دريژي باسي به شي يه كه مي كرد، (أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ الثَّانِيَّ) ويستي باسي به شي دووهميش بكات و به وردى پرونى بكاته وه، (فَقَالَ) ئينجا ده فهرموي: (وَمَا لَا يَظْهَرُ الْإِغْرَابُ فِي لَفْظِهِ) ههر وشهيهك له كاتي گوتن و «لَفْظٌ» دا ئيعرابه كه ي ده رنه كه ويٽ و به چاو نه بيندرت (إِلَى آخِرِهِ) تا كوتايي، (أَيُّ:): واته: (الْمُعْرَبُ الَّذِي لَا يَظْهَرُ الْإِغْرَابُ فِي لَفْظِهِ) نهو وشهيه كه له كاتي گوتن و «لَفْظٌ» دا ئيعرابه كه ي ده رنه كه ويٽ و به چاو نه بيندرت (قَدَرٍ فِي مَحَلِّهِ) نهو وشهيه ئيعرابيكي «مَحَلِّي» بو ته تقدير ده كريت (أَيُّ: يُحْكَمُ بِأَنَّ فِيهِ إِغْرَاباً مُقَدَّراً) واته: بريار ده دريت نهم وشهيه ئيعرابيكي «تَقْدِيرِي» تيدايه، واته: له حاله تي ره فعه دا ده گوتريت: وشه كه له «تَقْدِير» دا «مَرْفُوع» بووه، ههروه ها له حاله تي نه سبه دا ده گوتريت: وشه كه له «تَقْدِير» دا «مَنْصُوب» بووه، ههروه ها له حاله تي جه رپه دا ده گوتريت: وشه كه له «تَقْدِير» دا «مَجْرُور» بووه.

(سَوَاءً) ئينجا جياوازي نيه: نهم وشهيهي كه ئيعرابه كه ي ته تقدير يه (كَانَ آخِرُهُ

أَلِفًا مُنْقَلِبَةً عَنْ لَامِ الْفِعْلِ، كَ «عَصَا»، فَإِنَّ أَضْلَهُ «عَصَوُ»، قُلِبَتِ الْوَاوُ أَلِفًا فَصَارَ عَصَا. أَوْ أَلِفَ التَّائِيثِ، كَ «سُعْدَى؛ أَوْ يَاءٌ مَا قَبْلَهَا مَكْسُورٌ، كَ «الْقَاضِي»، فَتَقُولُ: «هَذِهِ عَصَا - بِالتَّنْوِينِ - وَسُعْدَى وَالْقَاضِي» بِالسُّكُونِ، وَ «رَأَيْتُ عَصَاً وَسُعْدَى وَالْقَاضِي» بِالْفَتْحِ، وَ «مَرَرْتُ بِعَصَاً وَسُعْدَى وَالْقَاضِي»، بِسُكُونِ الْيَاءِ. فَلَا يَظْهَرُ

أَلِفًا) له كۆتاييدا ئەليفىك ھاتىيت كە ئەم «أَلَف» ە لە ئەسڵدا (مُنْقَلِبَةً عَنْ لَامِ الْفِعْلِ) «لَامُ الْفِعْلِ» ى وشەكە بىت، جىاوازى نىيە «واو» بىت ياخود «ياء» بىت و ئىنجا كرايىت بە «أَلَف»، (ك) ەھ كوو وشەى (عَصَا)، سەرنج بدە: (فَإِنَّ أَصْلَهُ) ئىستا وشەى «عَصَا» لە ئەسڵدا (عَصَوٌ) بوو، بەلام چونكە ئەم واو ى لە كۆتايى وشەى «عَصَوٌ» دا ھاتوو «مُتَحَرِّكٌ» ە و ھەرفى پىش خۆشى مەفتوو ھە، بۆيە (قَلِبَتِ الْوَاوُ أَلِفًا) قەلبى واو ەكە كراو بە «أَلَف» و (فَصَارَ عَصَا) بۆتە «عَصَا».

(أَوْ) یاخود ئەو وشەییە کە ئیعرابە کەى «تَقْدِيرِي» یە دەبیّت لە کۆتاییدا (أَلْفُ التَّائِيثِ) ئەلیفیک هاتبیّت کە ئەم «أَلْف» ە نیشانهی «تَأْنِيث» ی وشە کە یە (ك) وه کوو وشەى (سُعْدَى) کە ناوی ئافره تیکە، (أَوْ) یاخود ئەم وشەییە کە ئیعرابە کەى «تَقْدِيرِي» یە دەبیّت لە کۆتاییدا (يَاءٌ مَكْسُورَةٌ مَا قَبْلَهَا) ^(۱) «یاء» ینک هاتبیّت کە حەرفی پیشە وهی مه کسوور بیّت (ك) وه کوو وشەى (أَلْقَاضِي)، سەرنج بدە: ئەم سى وشانە ئیعرابیان «تَقْدِيرِي» دەبیّت (فَتَقُولُ) کە واتە تۆ دەلییت لە حالەتی پەفەدا: (هَذِهِ عَصًا بِالتَّنْوِينِ)، (وَ) «ذَهَبْتُ (سُعْدَى)»، (وَ جَاءَنِي الْقَاضِي بِالْسُّكُونِ) وشەى (أَلْقَاضِي) بە سکوونی «یاء» بخوێنەوه، ئیستا ئەم سى وشانە لە «تَقْدِير» دا «مَرْفُوع» بوون.

(وَ) ههروهه وهكوو (رَأَيْتُ عَصًا وَ سُعْدَى) وَ الْقَاضِي) كه له حاله تی نه سبه دا بوون به «مَفْعُولُ بِهِ»، (وَ) ههروهه وهكوو (مَرَزْتُ بِعَصًا، وَ) ههروهه وهكوو «مَرَزْتُ بـ(سُعْدَى)»، (وَ) ههروهه وهكوو «مَرَزْتُ بـ(الْقَاضِي) بِسُكُونِ الْيَاءِ) وشه ی «الْقَاضِي» به سكونی «ياء» بخوینه وه، سه رنجی هه رسی نموونه که بده (فَلَا يَظْهَرُ

الإِعْرَابُ فِي لَفْظِ «عَصَا وَسُعْدَى» فِي حَالَةِ النَّصْبِ وَالرَّفْعِ وَالْجَرِّ؛ لِأَنَّ آخِرَهُمَا أَلْفٌ، وَهِيَ لَا تَقْبَلُ الْحَرَكَةَ.

وَأَمَّا «الْقَاضِي» فَلَا يَظْهَرُ إِعْرَابُهُ لَفْظًا فِي الرَّفْعِ وَالْجَرِّ، لِثِقَلِ الضَّمَّةِ وَالْكَسْرِ عَلَى الْيَاءِ؛ وَأَمَّا النَّصْبُ فَيَظْهَرُ لِحِفَّتِهِ، وَلِذَلِكَ قَالَ: «فِي حَالَتِي الرَّفْعِ وَالْجَرِّ».

الإِعْرَابُ فِي لَفْظِ عَصَا وَسُعْدَى) ثِعْرَاب نَاشِكِرَا نَابِيَت وَ دِهْرَنَاكِه وَيَت لِه هِهردو و شِهى «عَصَا». (و) و شِهى (سُعْدَى) لِه هِه رَسَن حَالِه تدا (فِي حَالَةِ النَّصْبِ وَالْجَرِّ وَ الْفَتْحِ) لِه حَالِه تى رِه فِعِه وَ نِه سِبِه وَ جِه رِه دَا، بِه لَكُوو لِه هِه رَسَن حَالِه تدا ثِعْرَابِه كِهى «تَقْدِيرِي» دِه بِيَت، (لَأَنَّ آخِرَهُمَا أَلْفٌ وَهِيَ لَا تَقْبَلُ الْحَرَكَةَ) چُونَكِه كُوتَاى تِه م دوو و شِه يِه بِه «أَلْف» هَاتووه، تِه لِفِي ش «حَرَكَة» ي نَاجِيَتِه سِه ر، بُوِيِه: تِه مِه يَاسَا يِه كِي گَشْتِي يِه: هِه ر و شِه يِه ك «أَلْف» سِي لِه كُوتَا يدا هَات لِه هِه رَسَن حَالِه تدا ثِعْرَابِه كِهى «تَقْدِيرِي» دِه بِيَت.

(وَأَمَّا الْقَاضِي) بِه لَام سِه بَارِه ت بِه و شِهى «الْقَاضِي» (فَلَا يَظْهَرُ إِعْرَابُهُ لَفْظًا) ثِعْرَابِه كِهى نَاشِكِرَا نَابِيَت (فِي الرَّفْعِ وَالْجَرِّ) لِه حَالِه تى رِه فِعِه وَ لِه حَالِه تى جِه رِه دَا، بِه لَكُوو لِه م دوو حَالِه تدا ثِعْرَابِه كِهى «تَقْدِيرِي» دِه بِيَت، چُونَكِه كُوتَاى تِه م دوو و شِه يِه بِه «يَاء» هَاتووه (لِثِقَلِ الضَّمَّةِ وَالْكَسْرِ عَلَى الْيَاءِ) چُونَكِه كُوتَاى تِه م دوو و شِه يِه بِه «يَاء» هَاتووه وَ هِه رِيِه كِه لِه «ضَمَّة» وَ لِه «كَسْرَة» دوو حِه رِه كِهى قُور سَن وَ نَاجِنِه سِه ر «يَاء»، (وَأَمَّا النَّصْبُ فَيَظْهَرُ لِحِفَّتِهِ) بِه لَام لِه حَالِه تى نِه سِبِه دَا و شِهى «الْقَاضِي» «فَتْحَة» ي دِه چِيَتِه سِه ر، چُونَكِه «فَتْحَة» حِه رِه كِه يِه كِي سُووكِه وَ هِي چِ جُورِه قُور سِي يِه ك دُرُوس ت نَاكَات، (وَلِذَلِكَ قَالَ فِي حَالَتِي الرَّفْعِ وَالْجَرِّ) هِه ر بُوِيِه ش مَامُوس تَا دِه فِه ر مَوِيَت: و شِهى «الْقَاضِي» تِه نِهَا لِه حَالِه تى رِه فِعِه وَ لِه حَالِه تى جِه رِه دَا ثِعْرَابِه كِهى «تَقْدِيرِي» دِه بِيَت.

وَالْحَاصِلُ، أَنَّ الْمُعْرَبَ: إِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ الْحَرَكَاتُ الثَّلَاثُ لَفْظًا، كَ «زَيْدٍ»، أَوْ تَقْدِيرًا، كَ «عَصَا».

وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ بَعْضُ الْحَرَكَاتِ الثَّلَاثِ لَفْظًا، كَ «أَحْمَدَ»، أَوْ تَقْدِيرًا، كَ «سُعْدَى».

باسى ھەر دە بە شەكەى «مُعْرَب»

پاش باسكردنى وانه كانى رابوردوو بە دريژى، مامۇستا دەيەويت بە كورتى ناوەرۆكى بابەتەكان بختە پروو، دەفەرموئەت: (وَالْحَاصِلُ) پوختەى قسان ئەو ھەيە كە (أَنَّ الْمُعْرَبَ) ئەو وشەيەى كە ئىعرابى دەچىتە سەر، دە بەشى سەرەكى ھەيە كە بریتىن لە:

بەشى يەكەم: (إِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ الْحَرَكَاتُ الثَّلَاثُ لَفْظًا) ياخود ئەو وشەيەى كە ئىعرابى دەچىتە سەر، ھەرسى «حَرَكَه»ى ئىعرابى دەچىتە سەر لە «لَفْظ»دا واتە: «حَرَكَه»ەكان بە چاو دەبيندرين و بە دەم دەگوترين (ك) وەكوو وشەى (زَيْدٍ)، بۆ نموونە دەلین: «جَاءَنِي زَيْدٌ، رَأَيْتُ زَيْدًا، مَرَرْتُ بِزَيْدٍ» سەرنج بدە: وشەى «زید» لە ھەرسى حالەتدا ئىعرابى «لَفْظِي»یە.

بەشى دووھەم: (أَوْ تَقْدِيرًا) ياخود ئەو وشەيەى كە ئىعرابى دەچىتە سەر، ھەرسى «حَرَكَه»ى ئىعرابى دەچنە سەر، بەلام لە «تَقْدِير»دا واتە: «حَرَكَه»ەكان بە چاو نابیندرين و بە دەم ناگوترين (ك) وەكوو وشەى (عَصَا)، بۆ نموونە دەلین: «هَذِهِ عَصَا، رَأَيْتُ عَصَا، مَرَرْتُ بِعَصَا» سەرنج بدە: وشەى «عَصَا» لە ھەرسى حالەتدا ئىعرابى «تَقْدِيرِي»یە.

بەشى سێھەم: (وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ بَعْضُ الْحَرَكَاتِ الثَّلَاثِ لَفْظًا) ياخود وشەكە بەشیک لە «حَرَكَه»ى ئىعرابى دەچىتە سەر لە «لَفْظ»دا (ك) وەكوو وشەى (أَحْمَدَ)، بۆ نموونە دەلین: «جَاءَنِي أَحْمَدُ، رَأَيْتُ أَحْمَدَ، مَرَرْتُ بِأَحْمَدَ» سەرنج بدە: چونكە وشەى «أَحْمَدَ» «غَيْرُ الْمُتَصَرِّف»ە ھەريەكە لە «جَرَّه» و «تَنَوَّين» وەرناگریت.

بەشى چوارەم: (أَوْ تَقْدِيرًا) ياخود وشەكە بەشیک لە «حَرَكَه»ى ئىعرابى دەچىتە سەر بەلام لە «تَقْدِير»دا (ك) وەكوو وشەى (سُعْدَى)، بۆ نموونە دەلین: «جَاءَتْنِي

وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ الْحَرَكَاتُ الثَّلَاثُ بَعْضُهَا لَفْظًا وَبَعْضُهَا تَقْدِيرًا، كَ «الْقَاضِي».
وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ الْحُرُوفُ الثَّلَاثَةُ لَفْظًا، كَالْأَسْمَاءِ السِّتَّةِ، أَوْ تَقْدِيرًا، وَهُوَ غَيْرُ
مَوْجُودٍ.
وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ بَعْضُ الْحُرُوفِ الثَّلَاثَةِ لَفْظًا، كَ «التَّثْنِيَّةِ» وَ «الْجَمْعِ الْمُصَحَّحِ»
وَ «كِلَا»،

سُعْدَى، رَأَيْتُ سُعْدَى، مَرَزْتُ بِسُعْدَى «سهرنج بده: چونكه وشهى «سُعْدَى»
«غَيْرُ الْمُنْصَرَفِ» ه ههريه كه له «جَرَ» ه و «تَتَوِين» وهرناگریت.
به شی بینجه م: (وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ الْحَرَكَاتُ الثَّلَاثُ) یاخود وشه كه هه رسی «حَرَكَه» ی
ئیعرابی ده چیته سهر به لام (بَعْضُهَا لَفْظًا) به شیکیان له «لَفْظ» دا (وَبَعْضُهَا تَقْدِيرًا)
به شیکیان له «تَقْدِير» دا (ک) وه کوو وشه ی ((الْقَاضِي))، بۆ نمونه ده لّین: «جَاءَنِي
الْقَاضِي، رَأَيْتُ الْقَاضِي، مَرَزْتُ بِالْقَاضِي». سهرنج بده: وشه ی «الْقَاضِي» ههريه كه
له «ضَمَّة» و له «كَسْرَة» ی «تَقْدِير» ینه، به لام له حاله تی نه سبه دا «فَتْحَة» ی ده چیته
سهر، چونكه «فَتْحَة» حه ره كه یه کی سوو كه و هیچ جوره قورسییه ك دروست ناكات.
به شی شه شه م: (وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ الْحُرُوفُ الثَّلَاثُ لَفْظًا) یاخود نه و وشه یه ی
كه ئیعرابی ده چیته سهر، هه رسی حرووفی ئیعرابی ده چنه سهر له «لَفْظ» دا واته:
حرووفه كان به چاو ده بیندرین و به دم ده گوترین (ک) وه کوو (أَسْمَاءُ السِّتَّةِ) نه و
شه ش ئیسمه ی له وانه كانی رابوردوودا باسمان كردن، بۆ نمونه ده لّین: «جَاءَنِي
أَبُوهُ، رَأَيْتُ أَبَاهُ، مَرَزْتُ بِأَبِيهِ».

به شی هه وته م: (أَوْ تَقْدِيرًا) یاخود نه و وشه یه ی كه ئیعرابی ده چیته سهر هه رسی
حرووفی ئیعرابی ده چنه سهر به لام له «تَقْدِير» دا (وَهُوَ غَيْرُ مَوْجُودٍ) به لام نه م جوره
له زمانی عه ره بیدا بوونی نییه.

به شی هه شه م: (وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ بَعْضُ الْحُرُوفِ الثَّلَاثُ لَفْظًا) یاخود وشه كه
به شیك له حرووفی ئیعرابی ده چنه سهر له «لَفْظ» دا (ک) وه کوو (التَّثْنِيَّةِ وَالْجَمْعِ
الْمُصَحَّحِ وَكِلَا) بۆ نمونه ده لّین: «جَاءَنِي زَيْدَانِ، رَأَيْتُ زَيْدَيْنِ، مَرَزْتُ بِزَيْدَيْنِ»

أَوْ تَقْدِيرًا، وَهُوَ غَيْرُ مَوْجُودٍ أَيْضًا.

وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ بَعْضُ الْحُرُوفِ الثَّلَاثَةِ، بَعْضُهَا لَفْظًا وَبَعْضُهَا تَقْدِيرًا، كَ «الْجَمْعِ الْمُصَحَّحِ الْمُضَافِ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ»، نَحْوُ: «مُسْلِمِيَّ»، فَإِنَّ أَصْلَهُ «مُسْلِمُونَ»، ثُمَّ أُضِيفَ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ، فَصَارَ مُسْلِمُوِي، وَاجْتَمَعَ الْوَاوُ وَالْيَاءُ وَادْغَمَتِ الْوَاوُ فِي الْيَاءِ

ياخود وه كوو: «جَاءَنِي مُسْلِمُونَ، رَأَيْتُ مُسْلِمِينَ، مَرَزْتُ بِمُسْلِمِينَ» ياخود وه كوو «جَاءَنِي كِلَاهُمَا»

به شی نۆیه م: (أَوْ تَقْدِيرًا) ياخود وشه که به شیک له حرووفی ئیعرابی ده چنه سهر له «تَقْدِير» دا به لام (وَهُوَ غَيْرُ مَوْجُودٍ) ^(۱) ئەم جوړه «مُعَرَّب» ه له زمانى عه ره بیدا بوونی نییه (أَيْضًا) وه کوو نه وه ی پښتر.

به شی ده یه م: (وَإِمَّا أَنْ يَدْخُلَهُ الْحُرُوفُ الثَّلَاثُ) ^(۲) ياخود وشه که هه رسی حرووفی ئیعرابی ده چنه سهر به لام (بَعْضُهَا لَفْظًا) به شیکیان له «لَفْظ» دا (وَبَعْضُهَا تَقْدِيرًا) به شیکیان له «تَقْدِير» دا (ک) وه کوو وشه ی (الْجَمْعُ الْمُصَحَّحُ) «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ» (الْمُضَافِ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ) که «إِضَافَةٌ» کرابیت بو لای «يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ» (نَحْوُ): وه کوو وشه ی (مُسْلِمِيَّ، فَإِنَّ أَصْلَهُ مُسْلِمُونَ) چونکه نه سلّی وشه ی «مُسْلِمِيَّ» بریتی بووه له «مُسْلِمُونَ» (ثُمَّ أُضِيفَ إِلَى يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ) پاشان ئەم وشه یه «إِضَافَةٌ» کرا بو لای «يَاءِ الْمُتَكَلِّمِ» به م هو یه وه «نون» ه که ی روشت و (فَصَارَ مُسْلِمُوِي) بوو به «مُسْلِمُوِي» (وَاجْتَمَعَ الْوَاوُ وَالْيَاءُ) ئینجا هه رفی «واو» و هه رفی «یاء» به یه که وه له یه ک وشه دا کوو بوونه وه و نه وه ی یه که میشیان «ساکن» ه (وَادْغَمَتِ الْوَاوُ فِي الْيَاءِ) بو یه «قَلْب» سی

۱. به لام له هیندیک له سه رچاوه کان نمونه ی ئەم به شه ی به م شیوه یه هیناوه ته وه «جاءني أبو القاسم، رأيت أبا القاسم، مررت بأبي القاسم» پښهوا بهرکه وی ده فهرمویت: «فَإِعْرَابُهُ فِي الْأَحْوَالِ الثَّلَاثِ تَقْدِيرِيَّ». بېروانه: الأظهار: ۱۰۸.

۲. بېروانه: اللباب: (۸۱/۱) ملا جامي: (۹۰) والنحو الوافي (۱۳۶/۱) والصرف (۱۹۷)، وشرح كافية ابن الحاجب (۸۵/۱) وأسرار العربية: ۶۵ وشرح قطر الندى وبلّ الصدى: ل، (۶۶).

وَكُسِرَ مَا قَبْلَ الْيَاءِ فَصَارَ مُسْلِمِيٌّ.

فَهَذِهِ عَشْرَةُ أَقْسَامٍ: قِسْمَانِ مِنْهَا مُنْتَفِيَانِ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ، وَالْبَاقِيَةُ قَدْ عَرَفْتَ أَمْثَلَتَهَا.

واوه که کرا به یاء، پاشان ههردوو «یاء» ههکان له یه کتری ده غم کران بوو به «مُسْلِمِيٌّ»، (وَكُسِرَ مَا قَبْلَ الْيَاءِ) ئینجا ههرفی پێش «یاء» ههکه «مَكْسُور» کرا (فَصَارَ مُسْلِمِيٌّ) ئینجا بوو به «مُسْلِمِيٌّ»، سه رنج بده: ئیستا ئهم وشه یه حاله تی په فعه ی به واوێکی «مُقَدَّر» ه، به لام حاله تی «نَضْب» ه و حاله تی «جَز» هی «تَقْدِيرِي» ^(١) نیین، به لکوو «لَفْظِي» یه و ههردوو حاله ته که به «یاء» ن.

ئینجا ماموستا دهفه رمووت: (فَهَذِهِ عَشْرَةُ أَقْسَامٍ) ئه مانه ی باسمان کردن بریتی بوون له ده بهش له بهشه کانی «مُعْرَب» (قِسْمَانِ مِنْهَا مُنْتَفِيَانِ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ) دوو بهشیان وجودیان نه بوو له زمانی عه ره بی (وَالْبَاقِيَةُ قَدْ عَرَفْتَ أَمْثَلَتَهَا) ههشت بهشه که ی تریشت ناسین به نموونه وه.

١. پروانه: ملا جامی: (٩٠) والنحو الوافي (١٣٦/١) والصرف (١٩٧)، وشرح كافية ابن الحاجب (٨٥/١) وأسرار العربية: ٦٥ وشرح قطر الندى وبل الصدى: ل، (٦٦).

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زمه خشهری دهفه رمویت: (وَأَسْبَابُ مَنْعِ الصَّرْفِ) ئهه هۆکارانهی که ئیسمیک «مُنْصَرَف» ده کهن به «غَيْرُ الْمُنْصَرَفِ» و «جَرَ» و «تَنْوِين» سی لئ قه دهغه ده کهن (تِسْعَةً) ژماره یان بریتییه له نو هۆکاری سه ره کی، که بریتین له: هۆکاری یه کهم: (أَلْعَلِمِيَّةُ) واته: ههروه شهیه ک ناو بیته بو که سیک یا بو شوینیک یاخود بو شتیک، ئهوه هۆکاری که بو ئهوهی ئیسمه که بیته «غَيْرُ الْمُنْصَرَفِ».

(و) هۆکاری دووهم: (التَّائِنِثِ) بریتییه له وهی ئیسمه که «مُؤَنَّث» بیته، ئینجا جیاوازی نییه شه که ناو بیته بو په گه زی می یاخود ناو بیته بو په گه زی نیر، به لام شه که نیشانهی «تَأْنِثِ» سی پیوه بیته، وه کوو وشه ی «طَلَحَة» و «نِعْمَة». (و) هۆکاری سییه م: (وَزُنُ الْفِعْلِ) بریتییه له وهی ئیسمه که له سهروه زنیکی تایبهت بیته له وه زنی «فِعْل» ان. (و) هۆکاری چواره م: (الْوُضْفُ) بریتییه له وهی ئیسمه که مانای «صِفَة» بیه خشیت، وه کوو سووری (پهنگی سوور) یاخود سپی. (و) هۆکاری پینجه م: (الْعُدْلُ) بریتییه له وهی ئیسمه که له شهیه کی تر وهرگیرایته وه کوو وشه ی «عُمَر» که له «عَامِر» وهرگیراوه. (و) هۆکاری شه شه م: (الْجَمْعُ) بریتییه له وهی ئیسمه که «جَمْع» بیته و له سهروه زنی «مَفَاعِلَ» یا خود «مَفَاعِلَ» بیته. (و) هۆکاری چهوته م: (التَّرْكِيْبُ) بریتییه له وهی ئیسمه که له دوو پرگه ی سه ره کی یاخود زیاتر پیک هاتیته وه کوو «بَعْلَبَكْ» و «حَضْرَمُوتْ». (و) هۆکاری هه شته م: (الْعُجْمَة) بریتییه له وهی ئیسمه که ناویکی غهیری عه ره بیی بیته. (و) هۆکاری نۆیه م: (وَالْأَلِفُ وَالنُّونُ الْمُضَارِعَتَانِ لِأَلْفَيِ التَّائِنِثِ) بریتییه له وهی ئیسمه که «أَلِف» و «نُون» یکی

أَقُولُ: الْأَصْلُ فِي الْأَسْمَاءِ أَنْ تَكُونَ مُنْصَرِفَةً مُعْرَبَةً بِتَمَامِ الْحَرَكَاتِ اللَّفْظِيَّةِ حَتَّى يَدُلَّ كُلُّ حَرَكَةٍ مِنْهَا عَلَى مَا هِيَ دَلِيلٌ عَلَيْهِ، أَغْنِي: الرَّفْعَ عَلَى الْفَاعِلِيَّةِ، وَالنَّصْبَ عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ، وَالْجَرَ عَلَى الْإِضَافَةِ.

وَالْمُصَنِّفُ لَمَّا ذَكَرَ مَا يَقْتَضِي الْعُدُولَ عَنِ الْإِعْرَابِ بِالْحَرَكَاتِ اللَّفْظِيَّةِ إِلَى الْإِعْرَابِ بِالْحَرَكَاتِ التَّقْدِيرِيَّةِ أَوْ بِالْحُرُوفِ وَذَلِكَ فِي الْأَسْمَاءِ السِّتَّةِ وَكِلَا وَالتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ الْمُصَحَّحِ أَرَادَ أَنْ يَذْكَرَ مَا يَقْتَضِي الْعُدُولَ عَنِ الْإِنْصِرَافِ إِلَى

زيادهى تیدا بیت که ده شوبهینه ههردوو ئهلیفی «تَأْنِيث» سی.

(أَقُولُ:) ماموستا «عبدالغني» ئهرده بیللی ده فهرمویت: منیش ده لیم: (الْأَصْلُ فِي الْأَسْمَاءِ أَنْ تَكُونَ مُنْصَرِفَةً) ئهسل وایه له هه موو ئیسمان که «مُنْصَرِف» بن واته: هه سئ حه ره که تیان بچه سهرو «جَرَ» و «تَنْوِين» سی لئ قه دهغه نه بن (مُعْرَبَةً بِتَمَامِ الْحَرَكَاتِ اللَّفْظِيَّةِ) ههروه ها ئیعرابدار بکریت به ته وای حه ره کاتی «لَفْظِي» واته: «رَفْع» هه و «نَصْب» هه و «جَرَ» هه و هه بگریت وه کوو وشه ی «زَيْدٌ» (حَتَّى يَدُلَّ كُلُّ حَرَكَةٍ مِنْهَا عَلَى مَا هِيَ دَلِيلٌ عَلَيْهِ) تاوه کو هه موو حه ره که به که ده لآلهت و گوزارشت له م مانایه بکات که به رامبهری دانراوه (أَغْنِي: الرَّفْعَ عَلَى الْفَاعِلِيَّةِ) مه به ستم ئه وهیه که حاله تی «رَفْع» ده لآلهت له سه ر «فَاعِلِيَّة» بکات و (وَالنَّصْبَ عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ) حاله تی «نَصْب» ده لآلهت له سه ر «مَفْعُولِيَّة» بکات و (وَالْجَرَ عَلَى الْإِضَافَةِ) حاله تی «جَرَ» ده لآلهت له سه ر ئه وه بکات که ئیسمه که بوته «مُضَافٌ إِلَيْهِ».

(وَالْمُصَنِّفُ لَمَّا ذَكَرَ مَا) ماموستای دانه ره له کاتیکیدا باسی شتیکی کرد که (يَقْتَضِي الْعُدُولَ عَنِ الْإِعْرَابِ بِالْحَرَكَاتِ اللَّفْظِيَّةِ) پیوستی ده کرد لابه دین له باسی بابه تی «إِعْرَاب» به حه ره که ی «لَفْظِي» (إِلَى الْإِعْرَابِ بِالْحَرَكَاتِ التَّقْدِيرِيَّةِ) بو باسکردنی ئیعرابی به حه ره که ی «تَقْدِيرِي» (أَوْ بِالْحُرُوفِ) یاخود بو باسکردنی «إِعْرَاب» به حرووفان (وَذَلِكَ فِي الْأَسْمَاءِ السِّتَّةِ وَكِلَا وَالتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ الْمُصَحَّحِ) که ئه مانه ش بریتی بوون له بابه تی «أَسْمَاءُ السِّتَّةِ» و بابه تی «كِلَا وَكِلْتَا» بابه تی «تَّثْنِيَّة» و بابه تی «جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ». ئینجا (أَرَادَ أَنْ يَذْكَرَ مَا يَقْتَضِي الْعُدُولَ عَنِ الْإِنْصِرَافِ إِلَى

عَدَمَ الْإِنْصِرَافِ، أَغْنَى: أَسْبَابُ مَنَعِ الصَّرْفِ، وَهِيَ تِسْعَةٌ: الْعَلَمِيَّةُ، كَ «زَيْنَب»؛
وَالثَّانِيَّةُ، كَ «طَلْحَةَ»؛ وَوَزْنُ الْفِعْلِ، كَ «أَحْمَد»؛

عَدَمَ الْإِنْصِرَافِ) مامۇستا ويستى باسى شتىك بىكات كە پىويست دەكات لادەين
لە باسكردن و پروونكرندنە وەى ئەو ئىسمانەى كە «مُنْصَرِف»-ن، بۇ باسكردنى ئەو
شتانەى كە «إِسْم» دەكەنە «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» (أَغْنَى أَسْبَابُ مَنَعِ الصَّرْفِ) مەبەستم
باسكردنى ھۆكارەكانى «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»-ە كە «جَر»-ە و «تَنْوِين»-ى لە ئىسم قەدەغە
دەكەن. (وَهِيَ تِسْعَةٌ) كە ژمارەيان برىتييە لە نو ھۆكارى سەرەكى:

ھۆكارى يەكەم: (الْعَلَمِيَّةُ) واتە: ھەر وشەيەك ناو بىت بۇ كەسىك يا بۇ شوپىنىك
ياخود بۇ شتىك، ئەو ھۆكارىكە بۇ ئەو ھۆكارىكە بىتتە «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»
(كَزَيْنَب) وەكوو وشەى «زَيْنَب»، سەرنج بدە: ئىستا ئەم وشەى «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»-ە
لەبەر «الْعَلَمِيَّة» و «الثَّانِيَّة»، بۇيە «جَر»-ە و «تَنْوِين»-ى لى قەدەغە كراون، بۇيە
دەگوتريت: «ذَهَبَتْ زَيْنَبُ، رَأَيْتُ زَيْنَبَ، مَرَزْتُ بِزَيْنَب».

(و) ھۆكارى دووھەم: (الثَّانِيَّة) برىتييە لەو ھۆكارى ئىسمەكە «مُؤَنَّث» بىت، ئىنجا
جىاوازى نىيە وشەكە ناو بىت بۇ پەرگەزى مى^(۱) ياخود ناو بىت بۇ پەرگەزى نىر، بەلام
وشەكە نىشانەى «تَأْنِيث»-ى پىئو بىت، وەكوو وشەى «طَلْحَةَ» و «نِعْمَةَ»^(۲) بۇيە
دەگوتريت: «جَاءَنِي طَلْحَةُ، رَأَيْتُ طَلْحَةَ، مَرَزْتُ بِطَلْحَةَ».

(و) ھۆكارى سىيەم: (وَزْنُ الْفِعْلِ) برىتييە لەو ھۆكارى ئىسمەكە لەسەر وەزنىكى
تايبەت بىت لە ئەوزانى «فِعْل» (كَ) وەكوو وشەى (أَحْمَد) سەرنج بدە: ئىستا
ئەم وشەى لەسەر وەزنى «أَفْعَلَ»-يە، ھەر وەھا «عَلَمِيَّة»-يىشى تىدايە، بۇيە «جَر»-ە و
«تَنْوِين»-ى لى قەدەغە كراون، بۇيە دەگوتريت: «جَاءَنِي أَحْمَدُ، رَأَيْتُ أَحْمَدَ، مَرَزْتُ
بِأَحْمَد».

۱. ئەگەر وشەكە ناو بىت بۇ پەرگەزى مى ئەو پىئو دەگوتريت: «مُؤَنَّث»-ىكى حەقىقى. جمل الزجاجى
(۳۲۸/۲).

۲. بەلام ئەگەر وشەكە ناو بىت بۇ پەرگەزى نىر ئەو پىئو دەگوتريت: «مُؤَنَّث»-ىكى «لَفْظِي» ياخود
«مَجَازِي». شرح قطر الندى و بل الصدى: ل، (۲۰).

وَالْوُضْفُ، كَ «أَحْمَرٍ»؛ وَالْعَدْلُ، كَ «عُمَرُ»؛ وَالْجَمْعُ، كَ «مَسَاجِدَ»؛ وَالتَّرْكِيبُ، كَ «بَعْلَبَكُ»؛ وَالْعُجْمَةُ كَ «إِبْرَاهِيمَ»؛

(و) هۆكاری چواره م: (الْوُضْفُ) بریتییه له وهی ئیسمه که مانای «صِفَة» بیه خشیت وه کوو سووری یا سپی یا خود رهشی وه کوو وشه ی (أَحْمَرُ) سه رنج بده: ئیستا ئهم وشه یه «وُضْف» سی تیدایه، ههروه ها له سه ر وه زنی «أَفْعَلُ» یه بویه «جَرَّ» ه و «تَنَوَّین» سی لئ قه ده غه کراون، بویه ده گو تریت: «هَذَا أَحْمَرُ، رَأَيْتُ أَحْمَرَ، مَرَزْتُ بِأَحْمَرَ».

(و) هۆکاری پینجه م: (الْعَدْلُ) بریتییه له وهی ئیسمه که له وشه یه کی تر وه رگیرا بیت وه کوو وشه ی «عُمَرُ» که له «عَامِر» وه رگیرا وه (ک) وه کوو وشه ی (عُمَرُ)، سه رنج بده: ئیستا ئهم وشه یه «عَدْل» سی تیدایه، ههروه ها «عَلَمِيَّة» یشی تیدایه، بویه «جَرَّ» ه و «تَنَوَّین» سی لئ قه ده غه کراون، ده گو تریت: «جَاءَنِي عُمَرُ، رَأَيْتُ عُمَرَ، مَرَزْتُ بِعُمَرَ».

(و) هۆکاری شه شه م: (الْجَمْعُ) بریتییه له وهی ئیسمه که «جَمْع» بیت و له سه ر وه زنی «مَفَاعِلُ» یا خود «مَفَاعِلُ» بیت (ک) وه کوو وشه ی (مَسَاجِدُ) سه رنج بده: ئیستا ئهم وشه یه «جَمْع» له سه ر سیغه ی «مَفَاعِلُ» یه، ئهم سه به به ش به ته نها به دوو «سَبَب» هه ژمار ده کریت، بویه هه ر وشه یه ک به م شیوه یه «جَمْع» بکریت «جَرَّ» ه و «تَنَوَّین» سی لئ قه ده غه ده کرین، بویه ده گو تریت: «هَذِهِ مَسَاجِدُ، رَأَيْتُ مَسَاجِدَ، مَرَزْتُ بِمَسَاجِدَ».

(و) هۆکاری چه وته م: (التَّرْكِيبُ) بریتییه له وهی ئیسمه که له دوو برگه ی سه ره کی یا خود زیاتر پیک هاتبیت وه کوو «بَعْلَبَكُ» و «حَضْرَمَوْتُ» (ک) وه کوو وشه ی (بَعْلَبَكُ) سه رنج بده: ئیستا ئهم وشه یه «تَرْكِيب» سی تیدایه و له دوو برگه پیک هاتوو ه بویه «جَرَّ» ه و «تَنَوَّین» سی لئ قه ده غه کراون، بویه ده گو تریت: «هَذِهِ بَعْلَبَكُ، رَأَيْتُ بَعْلَبَكُ، مَرَزْتُ بِبَعْلَبَكُ».

(و) هۆکاری هه شه م: (الْعُجْمَةُ) بریتییه له وهی ئیسمه که ناویکی غه یری عه ره بی بیت (ک) وه کوو وشه ی (إِبْرَاهِيمَ) سه رنج بده: ئیستا ئهم وشه یه ناویکی غه یری

وَالْأَلْفُ وَالنُّونُ الْمُضَارِعَتَانِ - أَي: الْمُشَابِهَتَانِ - لِأَلْفِي التَّائِيثِ، أَغْنِي: الْمَقْصُورَةُ وَالْمَمْدُودَةُ، مِثْلُ: «حُبْلَى» وَ «حَمْرَاء»، كَ «عِمْرَانَ».

عەرەبییە (الْعَجْمَةُ)، ھەرۆھە «عَلَمِيَّة» ییشی تێدایە، بۆیە «جَرَّ» و «تَنْوِين» سی لێ قەدەغە کراون، بۆیە دەگوتریت: «جَاءَنِي إِبرَاهِيمُ، رَأَيْتُ إِبرَاهِيمَ، مَرَزْتُ بِإِبرَاهِيمَ». ھۆکاری نۆیەم: (وَالْأَلْفُ وَالنُّونُ الْمُضَارِعَتَانِ) بریتیە لەوێ ئیسەمە کە «أَلْف» و «نُون» یێکی تێدا بیت (أَي: الْمُشَابِهَتَانِ لِأَلْفِي التَّائِيثِ) کە دەشوبەینە ھەردوو «أَلْف» سی «تَائِيث» سی (أَغْنِي: الْمَقْصُورَةُ وَالْمَمْدُودَةُ) کە یە کەم پێی دەگوتریت «الْأَلْفُ الْمَقْصُورَةُ» و ئەوێ دووھەمیش پێی دەگوتریت: «الْأَلْفُ الْمَمْدُودَةُ» (نَحْوُ) نموونە «الْأَلْفُ الْمَقْصُورَةُ» وە کوو وشە (حُبْلَى، وَ) نموونە «الْأَلْفُ الْمَمْدُودَةُ» وە کوو وشە (حَمْرَاء، كَ) نموونە ئەو ئیسەمە کە «أَلْف» و «نُون» سی زیادە تێدایە وە کوو وشە (عِمْرَانَ) سەرنج بدە: ئیستائەم وشە «أَلْف» و «نُون» یێکی زیادە تێدایە بۆیە بوو بە «غَيْرُ الْمُنْصَرَفِ» و «جَرَّ» و «تَنْوِين» سی لێ قەدەغە کراون، بۆیە دەگوتریت: «جَاءَنِي عِمْرَانُ، رَأَيْتُ عِمْرَانَ، مَرَزْتُ بِعِمْرَانَ»^(١).

أسباب منع الصّرف تسعة

العلمية مثل: زينب	التائيث مثل: طلحة	وزن الفعل مثل: أحمد	الوصف مثل: أحمر	العدل مثل: عمر	الجمع مثل: مساجد	التركيب مثل: بعلبك	العجمة مثل: إبراهيم	الألف والنون مثل: عمران
-------------------	-------------------	---------------------	-----------------	----------------	------------------	--------------------	---------------------	-------------------------

قَالَ: مَتَى اجْتَمَعَ فِي الإِسْمِ سَبَبَانِ مِنْهَا، أَوْ تَكَرَّرَ وَاحِدٌ، لَمْ يَنْصَرِفْ؛ إِلَّا مَا كَانَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ، سَاكِنِ الْوَسْطِ، كَ «نُوحٍ وَلُوطٍ»، فَإِنَّ فِيهِ مَذْهَبَيْنِ: الصَّرْفَ لِخَفَّتِهِ، وَعَدَمَ الصَّرْفِ لِحُصُولِ السَّبَبَيْنِ فِيهِ.

وانه‌ی چوارده‌هه‌م: چۆن «إِسْم» ده‌بیته به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»؟

(قَالَ:) مامۆستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمویت: (مَتَى اجْتَمَعَ فِي الإِسْمِ سَبَبَانِ مِنْهَا) هه‌رکاتیک له‌ ناو ئیسمیکدا دوو هۆکار (سَبَب) کۆ بوونه‌وه له‌م نۆ هۆکارانه له‌وانه‌ی رابوو‌ردوودا باس‌مان کردن (أَوْ تَكَرَّرَ وَاحِدٌ) یاخود یه‌ک هۆکار (سَبَب) به‌لام دوو جار دووباره‌ بوویه‌وه و له‌ جیگای دوو «سَبَب» هه‌ژمار کرا (لَمْ يَنْصَرِفْ) ئه‌م ئیسمه‌ نابێته «مُنْصَرِفٍ» به‌لکوو ده‌بیته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» و «جَرَّه» و «تَنْوِين»-ی لێ قه‌ده‌غه ده‌کرین، چونکه به‌ هۆی ئه‌م سه‌به‌بانه ئه‌م ئیسمه قورس و گران ده‌بیته، بۆیه ده‌بیته تۆزیک باری سه‌ر شانی سووک بکریته، ئه‌م یاسایه هه‌موو جوړه ئیسمیک ده‌گریته‌وه (إِلَّا مَا كَانَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ سَاكِنِ الْوَسْطِ) ته‌نها ئیسمیک نه‌بیته که له‌ سێ پیت (حرف) پێک هاتوو‌ه و حه‌رفی ناوه‌راستی «ساکن» بووه (ک) وه‌کوو هه‌ردوو وشه‌ی (نُوحٌ وَلُوطٌ) هه‌روه‌ها وشه‌ی «هِنْدٌ» چونکه (فَإِنَّ فِيهِ أُمَّي: فِي ذَلِكَ الإِسْمِ الَّذِي كَانَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ سَاكِنِ الْوَسْطِ) هه‌ر وشه‌یه‌ک به‌م شیوه‌یه بیته که له‌ سێ پیت (حَرْفٍ) پێک هات‌بیته حه‌رفی ناوه‌راستی ساکن بیته (مَذْهَبَيْنِ) دوو‌پا و بۆچوونی جیاوازه‌ن له‌ نیو زانایانی زانستی «نحو»، بۆچوونی یه‌که‌م: به‌شیکی له‌ زانایان ده‌فه‌رموون: (الصَّرْفُ لِخَفَّتِهِ) ئه‌م جوړه ئیسمه به‌ «مُنْصَرِفٍ» داده‌ندریته و «جَرَّه» و «تَنْوِين»-ی لێ قه‌ده‌غه نا‌کرین، چونکه هه‌یج قورساییه‌کی تێدا نییه، (وَ) بۆچوونی دوو‌هه‌م: به‌شیکی تر له‌ زانایان ده‌فه‌رموون: (عَدَمُ الصَّرْفِ) ئه‌م ئیسمه ده‌بیته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» (لِحُصُولِ السَّبَبَيْنِ فِيهِ) چونکه دوو هۆکاری «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»-ایه‌تی تێدا کۆ بوونه‌ته‌وه بۆیه «جَرَّه» و «تَنْوِين»-ی لێ قه‌ده‌غه ده‌کرین.

أَقُولُ: لَمَّا عَدَّ أَسْبَابَ مَنَعِ الصَّرْفِ، أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ شَرَائِطَهَا، فَقَالَ: مَتَى اجْتَمَعَ فِي الْإِسْمِ سَبَبَانِ مِنْهَا، أَيْ: مِنَ الْأَسْبَابِ التَّسْعَةِ الْمَذْكُورَةِ أَوْ تَكَرَّرَ وَاحِدٌ مِنْهَا، كَ «الْجَمْعِ» وَ «أَلْفِي التَّائِيثِ»، فَإِنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مُكَرَّرٌ بِالْحَقِيقَةِ،

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنى» نه رده بىلى ده فهرمویت: منیش ده لیم: (لَمَّا عَدَّ أَسْبَابَ مَنَعِ الصَّرْفِ) له کاتیکدا ماموستا له وانه ی رابوردوو نه و هوکارانه ی ژماردن که «اسم» ده که نه «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» و «جَرَ» و «تَنْوِينِ» ی لى قه ده غه ده که نه، (أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ شَرَائِطَهَا) ویستی له م وانه ده باسى مهرجه کانی نه و هوکارانه بکات که نه و ئیسمه ده که نه «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» (فَقَالَ: مَتَى اجْتَمَعَ فِي الْإِسْمِ سَبَبَانِ مِنْهَا) هه رکاتیک له ناو ئیسمیکدا دوو هوکار (سَبَب) له و هوکارانه ی که «اسم» ده که نه «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» کو بوونه وه (أَيْ: مِنَ الْأَسْبَابِ التَّسْعَةِ الْمَذْكُورَةِ) واته: له م نو هوکارانه ی که له وانه ی رابوردوو باسمان کردن (أَوْ تَكَرَّرَ وَاحِدٌ مِنْهَا) یاخود یه ک هوکار (سَبَب) بى، به لام دوو جار دووباره بوویه وه و له جینگای دوو «سَبَب» هه ژمار کرابیت (كَالْجَمْعِ) وه کوو نه و ئیسمه ی که «جَمْع» کرابیت و له سه ر وه زنى «مَفَاعِلَ» یاخود «مَفَاعِلِ» بیت (وَأَلْفِي التَّائِيثِ) یاخود وه کوو «الْأَلِفُ الْمُقْصُورَةُ» و «الْأَلِفُ الْمَمْدُودَةُ» که پئیان ده گوتریت «أَلْفِي التَّائِيثِ» (فَإِنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مُكَرَّرٌ بِالْحَقِيقَةِ) ^(۱) چونکه هه ریه که له م دوو وشه یه له راستیدا دوو جار دووباره بوته وه، ئینجا هه رکاتیک ئیسمه که دوو

۱. سه باره ت به «جَمْع» بویه به دوو «سَبَب» هه ژمار ده کریت، چونکه نه م «صِغَةُ» یه پئى ده گوتریت «صِغَةُ مُنْتَهَى الْجَمْعِ»، واته هه ر وشه یه ک له سه ر وه زنى نه م «جَمْع» یه بیت جاریکی تر «جَمْع» ناکریتته وه، چونکه نه م سیغه یه دوو جار «جَمْع» کراوه ته وه؛ سه رنج بده: وشه ی «کَلْب» جه معه که ی وشه ی «أَكَلْب» ئینجا نه م وشه یه جاریکی تر له سه ر وه زنى «أَكَلْب» جه مع ده کریتته وه، که واته: هه ر وشه یه کت بینى که له سه ر وه زنى «مَفَاعِلَ» بیت، وه کوو نه وه وایه که دوو جار «جَمْع» کرابیت و ده بیتته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ».

سه باره ت به «الْأَلِفُ الْمُقْصُورَةُ» و «الْأَلِفُ الْمَمْدُودَةُ» بویه به دوو «سَبَب» حیساب ده کریت، چونکه یه که م: نیشانه ی «تائیت» ه، دووهم: له به ره وه ی «لازم الکلمة» یه واته: به هه ر وشه یه که وه نووسا نه ستمه لئى جیا بیتته وه، وه کوو وشه ی «حُبْلَى» وشه ی «حَمْرَاء» بر وانه نه م سه رچاوانه: الأصول في النحو (۹۰/۲) و شرح كافي ابن حاجب (۱۳۷/۱) و شرح المفصل (۱۵۰/۱).

لَمْ يَنْصَرِفْ ذَلِكَ الإِسْمُ، أَيَّ» يَكُونُ غَيْرَ مُنْصَرِفٍ، فَيُمنَعُ مِنَ الْجَرِّ وَالتَّنْوِينِ؛ إِلَّا مَا كَانَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ سَاكِنِ الْوَسْطِ، كَ «نُوجٍ» وَ«لُوطٍ»، فَإِنَّ فِي ذَلِكَ الإِسْمِ مَذْهَبَيْنِ:

أَحَدُهُمَا: الصَّرْفُ لِخِفَّتِهِ، فَإِنَّ الإِسْمَ إِنَّمَا يَصِيرُ غَيْرَ مُنْصَرِفٍ بِسَبَبِ الثِّقَلِ الْحَاصِلِ مِنَ السَّبَبَيْنِ، وَالثَّلَاثِي السَّاكِنِ الْوَسْطِ فِي غَايَةِ الْخِفَّةِ، فَلَا يُؤَثِّرُ فِيهِ ثِقَلُ السَّبَبَيْنِ.

سه به بی تیدا بوون (لَمْ يَنْصَرِفْ ذَلِكَ الإِسْمُ) ئەم ئیسمه نابیتە «مُنْصَرِفٍ» (أَيَّ: يَكُونُ غَيْرَ مُنْصَرِفٍ) واتە: ئیسمه که ده بیته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» (فَيُمنَعُ مِنَ الْجَرِّ وَالتَّنْوِينِ) که واتە: «جَرِّ» و «تَّنْوِينِ» سی لئ قە دە غە ده کرین و نا چنه سه ری، چونکه به هوی ئەم سه به بانه ئەم ئیسمه قورس و گران ده بیته، بویه ده بیته توزیک باری سه ر شانی سووک بکریت، ئەم یاسایه هه موو جو ره ئیسمیک ده گریتە وه (إِلَّا مَا كَانَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ سَاكِنِ الْوَسْطِ) ته نها ئیسمیک نه بیته که له سی پیت (حَرْفٍ) پیک هات بیت و حه رفی ناوه راستی «ساکن» بیت (کَ) وه کوو هه ردوو وشه ی (نُوجٍ وَ لُوطٍ) هه روه ها وشه ی «هَند» (فَإِنَّ فِي ذَلِكَ الإِسْمِ) هه ر وشه یه ک به م شیوه یه بیت که له سی پیت «حَرْفٍ» پیک هات بیت حه رفی ناوه راستی «ساکن» بیت (مَذْهَبَيْنِ:) ئەوه دوو راو بو چوونی جیاواز هه ن له نیو زانایانی زانستی «نحو».

(أَحَدُهُمَا: الصَّرْفُ لِخِفَّتِهِ) بو چوونی یه که م: به شیک له زانایان ده فه رموون: ئەم جو ره ئیسمه به «مُنْصَرِفٍ» داده ندریت و «جَرِّ» و «تَّنْوِينِ» سی لئ قە دە غە نا کرین، (لَأَنَّ الإِسْمَ إِنَّمَا يَصِيرُ غَيْرَ مُنْصَرِفٍ) چونکه «إِسْمٍ» بویه ده بیته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» (بِسَبَبِ الثِّقَلِ الْحَاصِلِ مِنَ السَّبَبَيْنِ) به هوی ئەم قورساییه ی که به م دوو سه به به په یدا بووه (وَالثَّلَاثِي السَّاكِنِ الْوَسْطِ) وه ئەو ئیسمه له سه ر سی حه رفانه و حه رفی ناوه راستی ساکنه (فِي غَايَةِ الْخِفَّةِ) له وه یری سوو کیدایه (فَلَا يُؤَثِّرُ فِيهِ ثِقَلُ السَّبَبَيْنِ) ئەوه قورسی ئەم دوو سه به بانه هه یچ کاری تیدا ناکات.

وَالْمَذْهَبُ الثَّانِي: عَدَمُ الصَّرْفِ، لِحُصُولِ السَّبَبَيْنِ فِيهِ. وَإِنَّمَا صَارَتِ الْأَسْبَابُ
التَّسْعَةُ مَانَعَةً مِنَ الصَّرْفِ لِأَنَّ الْإِسْمَ بِسَبَبِهَا يُشَبِّهُ الْفِعْلَ فِي الْفَرْعِيَّةِ، كَمَا ذَكَرْنَا؛
فَإِنَّ كُلًّا مِنْ هَذِهِ الْأَسْبَابِ فَرْعٌ لِلْأَصْلِ: الْعَلَمِيَّةُ فَرْعٌ لِلتَّنْكِيرِ؛ وَالتَّائِيثُ لِلتَّذْكِيرِ؛
وَوَزْنُ الْفِعْلِ

(وَالْمَذْهَبُ الثَّانِي) بۆچوونى دووهم: به شيكى تر له زانايان ده فەرموون: (عَدَمُ
الصَّرْفِ) ئەم ئىسمە دەبىتە «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» (لِحُصُولِ السَّبَبَيْنِ فِيهِ) چونكە دوو
هۆكارى «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» يەتتى تىدا كۆبوونەتەو، بۆيە «جَرَّ» و «تَنْوِين» سى لى
قەدەغە دەكرىن، هەر ئىسمىكىش دوو هۆكارى تىدا كۆبوونەتەو دەبىتە «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ».
(وَإِنَّمَا صَارَتِ الْأَسْبَابُ التَّسْعَةُ مَانَعَةً مِنَ الصَّرْفِ) ئىنجا ئەگەر كەسىك
پرسىار بكات و بليت: بۆچى ئەم نۆ هۆكارانەى باسما كردن «إِسْم» دەكەنە
«غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» و «جَرَّ» و «تَنْوِين» سى لى قەدەغە دەكەن؟ (لِأَنَّ الْإِسْمَ بِسَبَبِهَا)
چونكە «إِسْم» بە هوى ئەم نۆسەبەبانە (يُشَبِّهُ الْفِعْلَ) دەشوبهيتە «فِعْل» سى (فِي
الْفَرْعِيَّةِ)^(۱) لە دوو «فَرْعِيَّة» دا: يەكەم: چونكە «فِعْل» پىويستى بە «إِسْم» هەيە لە
دروستكردى «كلام» دا، دووهم: «فِعْل» لە ئىسمى وەرگىراو (كَمَا ذَكَرْنَا) هەروەكوو
ئاماژەمان پى دا لە وانەى هەشتەم (باسى «مُعْرَب»)، كەواتە: مادام ئەو ئىسمەى كە
«غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» دەشوبهيتە «فِعْل» سى و هەروەها «فِعْل» «جَرَّ» و «تَنْوِين» سى
ناچنە سەرى، بۆيە ئەو ئىسمەى كە «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» «جَرَّ» و «تَنْوِين» سى لى
قەدەغە دەكرىن و ناچنە سەرى. (فَإِنَّ كُلًّا مِنْ هَذِهِ الْأَسْبَابِ فَرْعٌ لِلْأَصْلِ) چونكە
هەريەكە لەم نۆسەبەبانە فەرە لەبۆ «أَصْل» يىك، هەروەكوو «فِعْل» فەرە بوو بۆ
«إِسْم»، بۆ نموونە (الْعَلَمِيَّة) هەر ئىسمىك كە ناو بىت بۆ كەسىك ياخود بۆ شوئىنىك
(فَرْعٌ لِلتَّنْكِيرِ) فەرە بۆ ئىسمىك كە «نَكْرَة» بىت (وَالتَّائِيثُ) هەر ئىسمىك كە
«مُؤَنَّث» بىت (لِلتَّذْكِيرِ) فەرە بۆ ئىسمىك كە ناو بىت بۆ «مُذَكَّر» يىك، (وَ)
هەروەها (وَزْنُ الْفِعْلِ) هەر ئىسمىك كە لەسەر وەزنىكى تايبەت بىت بە ئىسمان

لَوْزَنِ الْإِسْمِ؛ وَالْوَصْفُ لِلْمَوْصُوفِ؛ وَالْعَدْلُ لِلْمَعْدُولِ عَنْهُ؛ وَالْجَمْعُ لِلوَاحِدِ؛
وَالْتَرْكِيبُ لِلْمُفْرَدِ؛ وَالْعُجْمَةُ لِلْعَرَبِيَّةِ؛ وَالْأَلْفُ وَالنُّونُ لِمَدْخُولِهِمَا.

وَإِنَّمَا اخْتِيجَ فِي مَنَعِ الصَّرْفِ إِلَى السَّبَبَيْنِ، أَوْ تَكَرُّرِ وَاحِدٍ مِنْهَا؛ لِئَلَّا يَلْزَمَ مَنَعُ
الصَّرْفِ الْمُخَالَفَ لِلْأَصْلِ فِي أَكْثَرِ الْأَسْمَاءِ، فَإِنَّ

(لَوْزَنِ الْإِسْمِ) فەرعه بۆ ئیسمیک لسهەر وه زنیکی تایهت بیت به ئیسمان.
(وَالْوَصْفُ) وه هەر ئیسمیک که مانای وه سف بیه خشیت (لِلْمَوْصُوفِ) فەرعه بۆ
ئهو ئیسمه ی که وه سفه که ی پی پاوه ستاوه، (وَالْعَدْلُ) وه هەر ئیسمیک وه رهگیراو،
فەرعه (لِلْمَعْدُولِ عَنْهُ) بۆ ئهو ئیسمه ی که لئی وه رهگیراو، (وَالْجَمْعُ) وه هەر ئیسمیک
که «جَمْع» بیت و له سهەر وه زنی «مَفَاعِل» یاخود «مَفَاعِلِ» بیت که پینک هاتوو له
چه ند تاکیک (مُفْرَد)، فەرعه (لِلوَاحِدِ) بۆ ئهو «واحد» انه ی که جه معه که ی لئی پینک
هاتوو، (وَالْتَرْكِيبُ) وه هەر وشه یه ک که له دوو برگه پینک هاتوو یاخود زیاتر،
فەرعه (لِلْمُفْرَدِ) بۆ ئهو «مُفْرَد» انه ی که «مُرْکَب» له که ی لئی پینک هاتوو، (وَالْعُجْمَةُ)^(١)
ههروه ها هەر ناویک غهیره عه ره بی بیت، فەرعه (لِلْعَرَبِيَّةِ) بۆ ناوی عه ره بی، (وَالْأَلْفُ
وَالنُّونُ) وه هەر ئیسمیکیش ئه لیف و نوونی تیدا بیت، فەرعه (لِمَدْخُولِهِمَا) بۆ ئهو
وشه یه ی که ئه لیف و نوونه که ی له سه رن.

ئینجا ئه گه ر که سیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا اخْتِيجَ فِي مَنَعِ الصَّرْفِ إِلَى
سَبَبَيْنِ أَوْ تَكَرُّرِ وَاحِدٍ مِنْهَا) بۆچی پیوسته بۆ ئه وه ی «إِسْم» ببیته «غَيْرُ الْمُنْصَرَفِ»
دوو «سَبَب» سی تیدا بن یاخود «سَبَب» یکی تیدا هه بیت دوو جار دووباره ببیته وه، وه کوو
«جَمْع» و «أَلْفِي التَّائِيثِ»؟ ماموستا وه لام ده داته وه و ده فهرمویت: (لِئَلَّا يَلْزَمَ مَنَعُ
الصَّرْفِ الْمُخَالَفَ لِلْأَصْلِ فِي أَكْثَرِ الْأَسْمَاءِ) بۆ ئه وه ی زۆربه ی هه ره زۆری ئیسمه کان
نه بن به «غَيْرُ الْمُنْصَرَفِ» که پیچه وانه ی ئه سل و یاسایه له زانستی «نَحْو» دا^(٢) (فَإِنَّ

١. برهانه: شرح جمل الزجاجی (٣٤٠/٢) وأسرار العربية: (٥٤) وشرح كافيّة ابن الحاجب الكردي: (٩٧).

٢. چونكه ئه سل وایه هه موو ئیسمیک «مُنْصَرَف» بیت «الأصل في الأسماء أن تكون مُنْصَرَفَةً مُعْرَبَةً
بِمَامِ الحَرَكَاتِ». برهانه: شه رچی أنموذج: وانه ی هه شته م باسی «مُعْرَب» له م کتیه.

أَكْثَرَ الْأَسْمَاءِ مُشَابِهَةً لِلْفِعْلِ فِي سَبَبٍ وَاحِدٍ مِنْ تِلْكَ الْأَسْبَابِ.
وَإِنَّمَا مَثَلٌ لِلثَّلَاثِي الَّذِي فِيهِ مَذْهَبَانِ، بِ «نُوحٍ وَلُوطٍ» اخْتِرَازاً مِنَ الثَّلَاثِي
السَّاكِنِ الْوَسْطِ الَّذِي يَكُونُ فِيهِ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَسْبَابِ، فَإِنَّهُ لَا يَنْصَرِفُ أَلْبَتَّةَ، كَ
«مَاءٍ وَجُورٍ»، إِذْ هُمَا عَلَمَانِ لِبِلْدَتَيْنِ، وَفِيهِمَا الْعُجْمَةُ

أَكْثَرَ الْأَسْمَاءِ مُشَابِهَةً لِلْفِعْلِ فِي سَبَبٍ وَاحِدٍ مِنْ تِلْكَ الْأَسْبَابِ) چونكه زۆریه ی هه ره
زۆرى ئیسمه كان له یه ك «سَبَب» لدا ده شو بهیته «فِعْل» سى، كه واته: ئه گهر «إِسْم»
به یه ك «سَبَب» بپیته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ئه وه زۆریه ی هه ره زۆرى ئیسمه كان ده بته
«غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» و كه میكى زۆر كه م به «مُنْصَرِفِ» ایه تی ده می پیته وه، ئه و كاته
«فَرَع» زۆر زیاتر ده بیته له «أَصْل» كه پیچه وانه ی یاسای زانستی «نَحْو» ه.

ئینجا ئه گهر كه سیك پرسیار بكات و بلیت: (وَإِنَّمَا مَثَلٌ لِلثَّلَاثِي الَّذِي فِيهِ
مَذْهَبَانِ بِنُوحٍ وَلُوطٍ) بۆچی ماموستا نموونه ی به وشه ی «نُوح» و به وشه ی «لُوط»
هی نایه وه بۆ ئه و وشه یه ی كه سى حه رفه و پیتی ناوه ندی «سَّاكِن» ه كه دوو پای
جیاوازی له سه ره ئایا «مُنْصَرِف» ه یا خود «غَيْرُ الْمُنْصَرِف» ه؟ (اخْتِرَازاً مِنَ الثَّلَاثِي
السَّاكِنِ الْوَسْطِ) بۆ ئه وه ی خۆی بپاریزی له م وشه یه ی كه سى حه رفه و پیتی
ناوه ندی «ساكن» ه (الَّذِي يَكُونُ فِيهِ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَسْبَابِ) كه سى سه به بی «مَنْعُ
الصَّرْفِ» سی تیدایه (فَإِنَّهُ لَا يَنْصَرِفُ أَلْبَتَّةَ) چونكه ئه و وشه ی به هیچ جۆریك نابپیته
«مُنْصَرِفِ» (كَمَاءٍ وَجُورٍ) وه كو و وشه ی «ماء» كه ناوی شارێكه له ولاتی ئێران^(۱)،
ههروه ها وه كو و وشه ی «جُور» كه ئه ویش ناوی شارێكه له ولاتی ئێران، بیست
کیلومه تر له شیراز دووره^(۲)، ئینجا ئه گهر كه سیك پرسیار بكات و بلیت: بۆچی
ئهم دوو وشه یه سى سه به بی «مَنْعُ الصَّرْفِ» سی تیدایه؟ ماموستا وه لام ده داته وه و
ده فهرمویت: (إِذْ هُمَا عَلَمَانِ لِبِلْدَتَيْنِ) چونكه ئهم دوو وشه یه هه ریه كه و ناوه له بۆ
شارێك، كه واته: «عَلَمِيَّة» یان تیدایه (وَفِيهِمَا الْعُجْمَةُ) ههروه ها هه ردوو وشه كه

۱. بروانه: معجم البلدان: (۳۱/۵).

۲. هه مان سه رچاوه ی پیشوو: (۱۸۱/۲).

وَالْتَأْنِيثُ الْمَعْنَوِيُّ.

ناوی عه ره بی نین، که واته: «عُجْمِيَّة» ییشیان تیدایه (وَالْتَأْنِيثُ الْمَعْنَوِيُّ) ههروه ها ههردوو وشه که «التأنيث المعنوي» سی تیدایه، چونکه ناوی هه موو شار و دیهاتیک «التأنيث» یکی «معنوي» تیدایه، که واته نه م دوو وشه یه و هاووینه کانیان هه رگیز نابن به «مُنْصَرَف»، نه گهرچی له سی حهرفان پیک هاتوون و پیتی ناوه ندیان ساکنه، چونکه سی سه به بی «مَنَعُ الصَّرْفِ» یان تیدایه، هه ر ئیسمیکیش سی سه به بی تیدا بوون، هه رگیز نابیته وه به «مُنْصَرَف».

قَالَ: وَكُلُّ عِلْمٍ لَا يَنْصَرِفُ، يَنْصَرِفُ عِنْدَ التَّنْكِيرِ فِي الْغَالِبِ.
أَقُولُ: لَمَّا فَرَّغَ مِنْ ذِكْرِ الْأَسْبَابِ الَّتِي تَمْنَعُ الصَّرْفَ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهَا، أَرَادَ أَنْ
يُشِيرَ إِلَى قَاعِدَةٍ تُفِيدُكَ فَائِدَةً، وَهِيَ: أَنَّ غَيْرَ الْعَلَمِيَّةِ مِنَ الْأَسْبَابِ التَّسْعَةِ لَا يَزُولُ
عَنِ الْإِسْمِ بِالْكَلِّيَّةِ الْبَتَّةَ. وَأَمَّا الْعَلَمِيَّةُ فَقَدْ تَزُولُ بِقَصْدِ التَّنْكِيرِ،

وانه‌ی بازدهه‌هم: چۆن ئیسمیکی «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ده‌بیته‌وه به
«مُنْصَرِفِ»؟

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمویت: (وَكُلُّ عِلْمٍ لَا يَنْصَرِفُ)
هه‌ر ئیسمیک به‌ه‌وی «عَلَمِيَّة» له‌وه‌ بیته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» و «جَرَّه» و «تَنْوِين» سی
لئ‌قه‌ده‌غه‌ کرابن (يَنْصَرِفُ عِنْدَ التَّنْكِيرِ فِي الْغَالِبِ) ئه‌وه‌ ئه‌و ئیسمه‌ به‌ زۆری وایه
ده‌بیته‌وه به «مُنْصَرِفِ»، ئه‌گه‌ر بیت و «عَلَمِيَّة» له‌که‌ی تیدا نه‌مینیت و ب‌روات و
«قَصْدُ التَّنْكِيرِ» سی لئ‌ب‌کریت و به‌ شیوه‌یه‌ک مه‌به‌ستت به‌ وشه‌که‌ ته‌نها که‌سیکی
دیاریکراو نه‌بیت، به‌ ل‌کوو مه‌به‌ستت چ‌هند که‌سیک بیت که‌ هه‌ل‌گری هه‌مان ناو‌ن.
(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (لَمَّا فَرَّغَ مِنْ
ذِكْرِ الْأَسْبَابِ الَّتِي تَمْنَعُ الصَّرْفَ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهَا) له‌ کاتیکدا ماموستا له‌وانه‌ی رابوردوو
ئهم ه‌ۆکارانه‌ی ژماردن که‌ ئیسم ده‌که‌نه «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» و «جَرَّه» و «تَنْوِين» سی
لئ‌قه‌ده‌غه‌ ده‌که‌ن، وه‌ ئه‌و پرسانه‌ی که‌ په‌یوه‌ندیان به‌م باب‌ه‌ته‌وه‌ هه‌یه (أَرَادَ)
ماموستا ویستی (أَنْ يُشِيرَ إِلَى قَاعِدَةٍ تُفِيدُكَ فَائِدَةً تَامَةً) ئاماژه‌ به‌ یاسایه‌ک ب‌کات
که‌ سوود و قازانجیکی ته‌واوت پئ‌ ده‌گه‌یه‌نیت و به‌رچاوت پ‌وشن ده‌کات له‌ باره‌ی
ئهم ه‌ۆکارانه‌ی که‌ ئیسم ده‌که‌نه «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ»، (وَهِيَ) یاساکه‌ش بریتیه‌ له‌وه‌ی
(أَنَّ غَيْرَ الْعَلَمِيَّةِ مِنَ الْأَسْبَابِ التَّسْعَةِ) که‌ جگه‌ له «عَلَمِيَّة» له‌ هه‌ر نۆسه‌به‌که‌ی
«مَنْعُ الصَّرْفِ» (لَا يَزُولُ عَنِ الْإِسْمِ بِالْكَلِّيَّةِ الْبَتَّةَ) به‌ هیچ شیوه‌یه‌ک له‌ناو ئه‌و ئیسمه‌
ناپۆن و ناچنه‌ ده‌روهه‌، به‌ ل‌کوو هه‌روه‌کوو خ‌ویان ده‌میننه‌وه‌ به‌ کاریگه‌ری.
(وَأَمَّا الْعَلَمِيَّةُ) به‌لام سه‌باره‌ت به «عَلَمِيَّة» (فَقَدْ تَزُولُ بِقَصْدِ التَّنْكِيرِ) له‌

أَعْنِي: الْعُمُومَ فِي ذَلِكَ الإِسْمِ، نَحْوُ: «رُبَّ أَحْمَدٍ كَرِيمٍ لَقِيْتُهُ»؛ وَحِينَئِذٍ يُنْظَرُ فِيهِ: فَإِنْ لَمْ تَكُنِ الْعَلَمِيَّةُ فِي ذَلِكَ الإِسْمِ سَبَباً لِمَنَعِ الصَّرْفِ، لَا يَصِيرُ مُنْصَرِفاً بِزَوَالِهَا، كَ «مَسَاجِدَ»، إِذَا جُعِلَ عَلَماً ثُمَّ نُكِرَ؛

راستیدا نه گهر بیت و ئیسمه که «قَصْدُ التَّنْكِيرِ» ی لئ کر و «عَلَمِيَّة» ه که ی تیدا نامینیت و ده روات (أَعْنِي:) مه به ستم نه وه یه (الْعُمُومَ فِي ذَلِكَ الإِسْمِ) که ئیسمه که «عام» بکریت، به شیوه یه که مه به ستم به وشه که تنها که سیکی دیاریکراو نه بیت، به لکوو مه به ستم چند که سیکی بیت که هه لگری هه مان ناو، (نَحْوُ:) وه کوو نه نمونه یه که ده لیت: (رُبَّ أَحْمَدٍ كَرِيمٍ لَقِيْتُهُ) واته: که م «أَحْمَد» هه ن که خاوه ن سه خاوه ت بن من ئاشنایان بیم، سه رنج بده: وشه ی «أَحْمَد» لیره دا به مانای یه که که س نایه ت، چونکه «قَصْدُ التَّنْكِيرِ» ی لئ کراوه و «عَلَمِيَّة» ه که ی تیدا نه ماوه، به لکوو به مانای چند «أَحْمَد» یک دیت، بویه ئیسمه که بوته وه به «مُنْصَرِفٍ» و «جَرَ» و «تَنْوِين» سی چوونه ته وه سه ر. (وَحِينَئِذٍ يُنْظَرُ فِيهِ) ئینجا پاش نه وه ی ئیسمه که «قَصْدُ التَّنْكِيرِ» ی لئ کرا و «عَلَمِيَّة» ه که ی تیدا نه ما، ته ماشا ده که ی ن: (فَإِنْ لَمْ تَكُنِ الْعَلَمِيَّةُ فِي ذَلِكَ الإِسْمِ) نه گهر بیت و «عَلَمِيَّة» له م ئیسمه دا (سَبَباً لِمَنَعِ الصَّرْفِ) هوکاریکی سه ره کی نه بوو بو نه وه ی ئیسمه که ببیته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» و «جَرَ» و «تَنْوِين» سی لئ قه ده غه بکرین، (لَا يَصِيرُ مُنْصَرِفاً بِزَوَالِهَا) ^(١) نه وه ئیسمه که نابیته وه به «مُنْصَرِفٍ» و «جَرَ» و «تَنْوِين» سی وی نادرنه وه نه گهر «عَلَمِيَّة» سی تیدا نه ما و «قَصْدُ التَّنْكِيرِ» ی لئ کرا، چونکه ئیسمه که به هو ی «عَلَمِيَّة» ه وه نه بووه به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» تاوه کوو به رووشتنی ببیته وه به «مُنْصَرِفٍ» (ک) وه کوو وشه ی (مَسَاجِدَ)، (إِذَا جُعِلَ عَلَماً) نه گهر بیت و بکریت به ناو بو که سیکی (ثُمَّ نُكِرَ) پاشان «قَصْدُ التَّنْكِيرِ» ی لئ بکریت، نه و کاته وشه ی «مَسَاجِدَ» نابیته «مُنْصَرِفٍ»، چونکه ئه م وشه یه له به ر «جَمْع» بووه به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» که «صِغَةُ مُنْتَهَى الْجُمُوع» ه، بویه نه گهر «عَلَمِيَّة» یشی تیدا نه مینیت هه ر به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» حیساب ده کریت و

وَإِنْ كَانَتْ الْعَلَمِيَّةُ سَبَبًا لِمَنْعِ الصَّرْفِ، يَنْصَرِفُ ذَلِكَ الْإِسْمُ بِالتَّنْكِيرِ فِي الْغَالِبِ، نَحْوُ: «أَحْمَدُ»؛ لِأَنَّ الْإِسْمَ كَمَا أَنَّهُ لَا يَنْصَرِفُ بِغُرُوضِ الْعَلَمِيَّةِ يَنْصَرِفُ بِزَوَالِهَا. وَإِنَّمَا قَالَ: «فِي الْغَالِبِ» اخْتِرَازًا عَنْ نَحْوِ: «أَحْمَرُ»؛ فَإِنَّهُ غَيْرُ مُنْصَرِفٍ لِوُزْنِ الْفِعْلِ وَالْوُصْفِ؛

«جَرَّ» ه و «تَنَوَّين» سى وى نادىرینه وه، چونكه ئەم ئىسمه به هۆى «عَلَمِيَّة» ه وه نه بووه به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» تاوه كوو به رۆويشتنى «عَلَمِيَّة» بيبته وه به «مُنْصَرِفِ». (وَإِنْ كَانَتْ الْعَلَمِيَّةُ) به لام ئە گەر بىت و «عَلَمِيَّة» له و ئىسمه دا (سَبَبًا لِمَنْعِ الصَّرْفِ) هۆكارىكى سهره كى بوو بۆ ئە وهى ئىسمه كه بيبته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» و «جَرَّ» ه و «تَنَوَّين» سى لى قه ده غه بكرىن (يَنْصَرِفُ ذَلِكَ الْإِسْمُ بِالتَّنْكِيرِ فِي الْغَالِبِ) ئە وه ئىسمه كه به زۆرى وايه ده بيبته وه به «مُنْصَرِفِ» و «جَرَّ» ه و «تَنَوَّين» سى ده چنه وه سهر (نَحْوُ:) وه كوو وشهى (أَحْمَدُ) لهم نموونه يهى كه ده لىت: (رُبَّ أَحْمَدٍ كَرِيمٍ لَقِيْتُهُ) واته: كه م «أَحْمَدُ» ههن كه خاوهن سه خاوهت بن من ئاشنايان بيم، سهرنج بده: وشهى (أَحْمَدُ) ليره دا به ماناى يه ك كه س نايت چونكه «قَصْدُ التَّنْكِيرِ» سى لى كراوه و «عَلَمِيَّة» ه كهى تيدا نه ماوه، به لكوو به ماناى چهند ئە حمه دىك دىت (لِأَنَّ الْإِسْمَ كَمَا أَنَّهُ لَا يَنْصَرِفُ بِغُرُوضِ الْعَلَمِيَّةِ) چونكه «إِسْمِ» چۆن به هۆى هاتنى «عَلَمِيَّة» ده بيبته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» (يَنْصَرِفُ بِزَوَالِهَا) به هه مان شيوهش به هۆى لاچوون و رۆويشتنى «عَلَمِيَّة» ده بيبته وه به «مُنْصَرِفِ»، ههروه كوو نموونهى تازه باسمان كرد. ئينجا ئە گەر كه سىك پرسىار بكات و بلىت: (وَإِنَّمَا قَالَ فِي الْغَالِبِ) بۆچى ماموستا گوتى: به زۆرى وايه ههر ئىسمىك به هۆى «عَلَمِيَّة» بيبته «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» به هۆى لاچوون و رۆويشتنى «عَلَمِيَّة» ده بيبته وه به «مُنْصَرِفِ»؟ بۆچى نه يگوت: ئە مه ياسايه كى گشتيه؟ (اخْتِرَازًا عَنْ نَحْوِ: أَحْمَرُ) بۆ ئە وهى خۆى بپارىزىت له ووشانهى كه له سهر وه زنى «أَفْعَلُ» نه و ماناى «وَصْفِيَّة» بيان تيدا يه، وه كوو وشهى «أَحْمَرُ» ياخود «أَبْيَضَ» و «أَسْوَدَ» (فَإِنَّهُ غَيْرُ مُنْصَرِفٍ لِوُزْنِ الْفِعْلِ وَالْوُصْفِ) چونكه ئەم جۆره وشانه «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» سن له بهر دوو هۆكار (سَبَبٌ) يه كه م: له بهر «وُزْنُ الْفِعْلِ» دووه م: له بهر «وَصْفِيَّة».

فَإِنْ جُعِلَ عَلَماً، لَا يَنْصَرِفُ أَيْضاً لَوْزِنَ الْفِعْلُ وَالْعَلَمِيَّةُ. وَحِينَئِذٍ لَا تُعْتَبَرُ وَصْفِيَّتُهُ؛ لِأَنَّهَا تُضَادُّ الْعَلَمِيَّةَ؛ فَإِذَا نَكَّرَ، لَا يَصِيرُ مُنْصَرِفاً، بَلْ يَبْقَى غَيْرُ مُنْصَرِفٍ كَذَلِكَ؛ لِأَنَّ الْوُصْفِيَّةَ الزَّائِلَةَ بِالْعَلَمِيَّةِ قَدْ تَعُودُ بِزَوَالِهَا، وَهَذَا مَذْهَبُ سِيبَوَيْهِ، وَعِنْدَ الْأَخْفَشِ يَنْصَرِفُ

(فَإِنْ جُعِلَ عَلَماً) ثينجا نه گهر ئهم جوړه وشانه بكرين به ناو (عَلَمٌ) بؤ كه سيك، له م حاله ته دا «وَصْفِيَّة» ده رواټ، به لَام (لَا يَنْصَرِفُ أَيْضاً) هه روه كوو خويان به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ى ده ميننه وه (لَوْزِنَ الْفِعْلُ وَالْعَلَمِيَّةُ) له بهر دوو هوکار، يه كه م: له بهر «وَزُنَ الْفِعْلُ»، دوو م: له بهر «عَلَمِيَّة»، (وَحِينَئِذٍ) وه له م کاته ى كه کراوه به ناو (عَلَمٌ) (لَا تُعْتَبَرُ وَصْفِيَّتُهُ) هيچ ئيعتباريک بؤ «وَصْفِيَّة» ى پيشووى دانانريت (لَأَنَّهَا تُضَادُّ الْعَلَمِيَّةَ) ^(١) چونکه «وَصْفِيَّة» پېچه وانه و دژى «عَلَمِيَّة» ه و له هيچ شوئنيک به يه كه وه کو نابه نه وه، (وَإِذَا نَكَّرَ) ثينجا نه گهر له م کاته دا ئهم وشه يه «قَصْدُ التَّنْكِيرِ» ى لئ کراييت (لَا يَصِيرُ مُنْصَرِفاً) نابيته وه به «مُنْصَرِفٌ» (بَلْ يَبْقَى غَيْرُ مُنْصَرِفٍ كَذَلِكَ) به لکوو هه روه كوو خو ى به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ى ده ميننيته وه. (لَأَنَّ الْوُصْفِيَّةَ الزَّائِلَةَ بِالْعَلَمِيَّةِ) چونکه ئهم «وَصْفِيَّة» ه ى كه به هو ى «عَلَمِيَّة» ه وه رويشتووه (قَدْ تَعُودُ بِزَوَالِهَا) نه گهر ئهم «عَلَمِيَّة» ه بروات و نه مينيت «وَصْفِيَّة» ه كه ده گه رپيته وه شوينى خو ى، بويه ئيسمه كه هه ر به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» ده ميننيته وه و «جَرَ» ه و «تَنْوِين» ى ناچنه سهر، (وَهَذَا مَذْهَبُ سِيبَوَيْهِ) ^(٢) ئهمه ى كه باسما ن کرد را و بؤچوونى پيشه وا «سِيبَوَيْهِ» ى ه، (وَعِنْدَ الْأَخْفَشِ يَنْصَرِفُ) به لَام را و بؤچوونى پيشه وا «أَخْفَش» ^(٣)

١. بروانه: شرح ابن عقيل: ١/ ٢٧٩، وشرح المفصل: (١٩٢/١) وشرح التصريح: (٣٥٠/٢).

٢. ناوى ته واوى بريتييه له «عمرو بن عثمان بن قنبر» له سالى (١٤٨هـ-٧٦٥م) له ولاتى ئيران له دايك بووه، له قبه ى «أبو بشر» بووه به لَام دواتر به «سيبويه» ناوبانگى ده رکردووه، يه كيكه له ديارترين زانايانى زانستى «نحو»، خاوهنى نايابترين كتيب ه له م زانسته دا به ناوى «الكتاب»، له سالى (١٨٠هـ-٧٩٦م) له شيراز كوچى دوايى كردووه. بروانه: النجوم الزاهرة (١٠٣/٢).

٣. ناوى ته واوى «الأخفش الأوسط» بريتييه: «أبو الحسن سعيد بن مسعدة» له سالى (٧٥٥م) له دايك بووه، له سالى (٨٣٠م) كوچى دوايى كردووه. بروانه: معجم الأدباء: ١١/ ٢٢٤.

لَأَنَّ الزَّائِلَ لَا يَعُودُ.

ئه‌وه‌یه: که ئیسمه‌که ده‌بیته‌وه به «مُنْصَرِف» و «جَرَّه» و «تَنْوین»‌ی ده‌چنه‌وه سهر
(لَأَنَّ الزَّائِلَ لَا يَعُودُ) چونکه پیشه‌وا «أَخْفَش» ده‌فه‌رمویت: شتیک ئه‌گه‌ر پ‌و‌و‌یشت
جاریکی تر ناگه‌ر پ‌یته‌وه.

ئینجا بزانه: «غَيْرُ الْمُنْصَرِف» به‌م س‌ی‌ پ‌یگه‌یه «جَرَّه» و «تَنْوین»‌ی ده‌چنه‌وه سهر:
حاله‌تی یه‌که‌م: ئه‌گه‌ر ئیسمه‌که «قَضُ التَّنْكِير»‌ی ل‌ی‌ بک‌ر‌یت وه‌کوو باس‌مان کرد،
نموونه‌که‌ی «مَرَزْتُ بِأَحْمَدِكُمْ».

حاله‌تی دووه‌م: ئه‌گه‌ر ئه‌و ئیسمه‌ی که «غَيْرُ الْمُنْصَرِف»‌ه «إِضَافَة» بک‌ر‌یت ب‌و‌ ل‌ای
وشه‌یه‌کی تر (ئیس‌م‌یک) وه‌کوو «مَرَزْتُ بِأَحْمَدِكُمْ».

حاله‌تی سییه‌م: ئه‌گه‌ر ئه‌و ئیسمه‌ی که «غَيْرُ الْمُنْصَرِف»‌ه ئه‌لیف و لام‌ی ب‌چ‌یته
سهر (أَل) وه‌کوو «مَرَزْتُ بِالْأَحْمَرِ».

بَابُ الْمَرْفُوعَاتِ

قَالَ: الْمَرْفُوعَاتُ عَلَى ضَرْبَيْنِ: أَصْلٍ وَمُلْحَقٍ بِهِ، فَالْأَصْلُ: هُوَ الْفَاعِلُ، وَهُوَ عَلَى نَوْعَيْنِ: مُظْهَرٍ، كَ «ضَرَبَ زَيْدٌ»، وَمُضْمَرٍ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا»، وَزَيْدٌ ضَرْبٌ.

وانه‌ی شازده‌هه‌م: باسی ئه‌و ئیسمانه‌ی که «مَرْفُوع» ده‌بن

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فهرمویت: (الْمَرْفُوعَاتُ عَلَى ضَرْبَيْنِ:)
 ئه‌و ئیسمانه‌ی که «مَرْفُوع» ده‌بن، دوو جو‌ریان هه‌یه، جو‌ری یه‌که‌م: (أَصْلُ) پی‌ی
 ده‌گوتریت ئه‌سل (وَ) هه‌روه‌ها جو‌ری دووه‌م: (مُلْحَقٌ بِهِ) پی‌ی ده‌گوتریت: «مُلْحَقٌ»
 به‌ ئه‌سل؛ ئینجا ماموستا ده‌فهرمویت: (فَالْأَصْلُ هُوَ: الْفَاعِلُ) ^(۱) ئه‌وه‌ی پی‌ی ده‌گوتریت
 ئه‌سل له‌ نیو هه‌موو ئه‌و ئیسمانه‌ی که «مَرْفُوع» ده‌بن بریتییه له‌و ئیسمه‌ی که ده‌بیته
 «فاعل»، جیاوازی نییه‌ فاعله‌که‌ی «ماضی» بیت یا «مضارع» یاخود «أمر» بیت؛ ئینجا
 ماموستا ده‌فهرمویت: (وَهُوَ عَلَى نَوْعَيْنِ:) ئه‌و ئیسمه‌ی ده‌بیته «فاعل» دوو جو‌ری
 هه‌یه: (مُظْهَرٌ) جو‌ری یه‌که‌م: پی‌ی ده‌گوتریت «فاعل» سی ئاشکرا و به‌رچاو (کَ) وه‌کوو
 ئه‌م نمونه‌ی که ده‌فهرمویت: (ضَرَبَ زَيْدٌ، وَ) هه‌روه‌ها جو‌ری دووه‌م: پی‌ی ده‌گوتریت
 «فاعل» یکی (مُضْمَرٌ) واته: فاعيله‌که‌ ئیسمیکی ئاشکرا نییه، به‌لکوو «ضمیر»ه؛ ئینجا
 ئه‌م «ضمیر»ه: یا به «فاعله‌که‌وه‌ نووساوه (کَ) وه‌کوو ئه‌م نمونه‌ی که ده‌فهرمویت:
 (ضَرَبْتُ زَيْدًا) سه‌رنج بده: ئیستا وشه‌ی «ضَرَبَ» فاعیلیکی «بارز»ی پی‌وه‌ نووساوه که
 بریتییه له‌ وشه‌ی «تُ» (وَ) یاخود فاعيله‌که‌ له‌ ناو فاعله‌که‌وه‌ شاردراره‌ته‌وه‌ و «مُسْتَتِر»ه،
 وه‌کوو ئه‌م نمونه‌یه: (زَيْدٌ ضَرَبَ) سه‌رنج بده: ئیستا له‌ ناو وشه‌ی «ضَرَبَ» فاعیلیکی
 شاراره‌ (مُسْتَتِر) هه‌یه که بریتییه له‌ وشه‌ی «هُوَ» و ده‌گرتیه‌وه‌ بۆ لای «زید».

• •

أَقُولُ: لَمَّا كَانَ الصَّنْفُ الثَّالِثُ مِنْ أَصْنَافِ الْإِسْمِ، وَهُوَ الْمُعْرَبُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَقْسَامٍ، أُعْنِي: مَرْفُوعاً وَمَنْصُوباً وَمَجْرُوراً؛ وَكَانَ لِكُلِّ قِسْمٍ مِنْهَا أَفْرَادٌ مُتَعَدِّدَةٌ، أَرَادَ الْمُصَنِّفُ أَنْ يَذْكُرَ تِلْكَ الْأَفْرَادَ عَلَى وَجْهِ يَفْتَضِيهِ الْوَضْعُ، فَقَدَّمَ الْمَرْفُوعَاتِ عَلَى الْمَنْصُوبَاتِ وَالْمَجْرُورَاتِ؛ لِأَنَّ الْمَرْفُوعَ أَضَلُّ، وَهُمَا فَرَعَانِ؛ إِذِ الْكَلَامُ إِنَّمَا يَتِمُّ بِالْمَرْفُوعِ وَخَذَهُ

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغنى» ئەر دىيىلى دە فەر مويىت: منيش دە لىم: (لَمَّا كَانَ الصَّنْفُ الثَّالِثُ مِنْ أَصْنَافِ الْإِسْمِ) له كاتىكدا به شى سىيەم له به شه كانى «إِسْم» -كه برىتى بوو له «مُعْرَب»- سى به شى هه بوو (أُعْنِي:) مه به ستم ئه وه به كه به شى به كه مى برىتى بوو (مَرْفُوعاً) له و ئىسمانه ي كه «مَرْفُوع» ده بن (وَمَنْصُوباً) به شى دووه مى برىتى بوو له و ئىسمانه ي كه «مَنْصُوب» ده بن (وَمَجْرُوراً) به شى سىيەمى برىتى بوو له و ئىسمانه ي كه «مَجْرُور» ده بن (وَكَانَ لِكُلِّ قِسْمٍ مِنْهَا) له هه مان كاتدا هه به شىك له م سى به شانه (أَفْرَادٌ مُتَعَدِّدَةٌ) چەند جوړو بابە تىكى جياواز و تايبهت به خوى هه بوون، (أَرَادَ الْمُصَنِّفُ) ماموستا ويستى (أَنْ يَذْكُرَ تِلْكَ الْأَفْرَادَ عَلَى وَجْهِ يَفْتَضِيهِ الْوَضْعُ)^(۱) هه موو ئه م به شانه به شى وه به كى گونجاو له گه ل ئاستى تىگه يشتنى قوتابيان له م قوناغه دا باس بكات، به گويره ي ياسا و دانانى زانايانى زانستى زمانى عه ره بى؛ (فَقَدَّمَ الْمَرْفُوعَاتِ عَلَى الْمَنْصُوبَاتِ، وَالْمَجْرُورَاتِ) ئىنجا ماموستا باسى ئه و ئىسمانه ي كه «مَرْفُوع» ده بن وه پيش خست له سه ره ئه و ئىسمانه ي كه «مَنْصُوب» ده بن، هه روه ها پيشى خست له سه ره ئه و ئىسمانه ي كه «مَجْرُور» ده بن (لِأَنَّ الْمَرْفُوعَ أَضَلُّ) چونكه ئه و ئىسمه ي كه «مَرْفُوع» ده بىت ئه سلّه و (وَهُمَا فَرَعَانِ) وه ئه و ئىسمه ي كه «مَنْصُوب» ده بىت و ئه وه ي كه «مَجْرُور» ده بىت هه ردووكيان فه رەن؛ بوچى ئه و ئىسمه كه «مَرْفُوع» ده بىت ئه سلّه؟ (إِذِ الْكَلَامُ إِنَّمَا يَتِمُّ بِالْمَرْفُوعِ وَخَذَهُ) چونكه رسته (كلام) به ته نها به و ئىسمه دروست ده بى كه «مَرْفُوع» بىت و هىچ پىويستى به و ئىسمه نىيه كه «مَنْصُوب» ده بىت، هه روه ها هىچ پىويستى به و

۱. واته: يقتضيه الوضع العربي، بروانه: حاشية الصبان: (۳۰/۱).

دُونَ الْمَنْصُوبِ وَالْمَجْرُورِ، فَيَقَالُ: «قَامَ زَيْدٌ وَزَيْدٌ قَائِمٌ»، وَلَا يُقَالُ: «زَيْدٌ أَوْ بَزِيدٌ أَوْ غَلَامٌ زَيْدٌ».

وَالْمَرْفُوعَاتُ عَلَى ضَرْبَيْنِ: أَصْلٍ وَمُلْحَقٍ بِهِ. وَالْأَصْلُ هُوَ الْفَاعِلُ؛ لِأَنَّ عَامِلَهُ فَعَلٌ حَقِيقِيٌّ غَالِبًا، وَعَامِلُ بَاقِي الْمَرْفُوعَاتِ لَيْسَ كَذَلِكَ.

ئِيسْمُهُ نِيهَ كَه «مَجْرُور» دَه بَيْت، (دُونَ الْمَنْصُوبِ وَالْمَجْرُورِ) بَه لَامِ ئَه وَئِيسْمُهُ كَه «مَنْصُوب» دَه بَيْت وَئَه وَئِيسْمُهُ كَه «مَجْرُور» دَه بَيْت رِستَه وَ «كَلَام»-يان بَه تَه نَهَا پِي دروست نابيت، بَه لَكُوو پِيوِستِيان بَه وَئِيسْمُهُ هَه يَه كَه «مَرْفُوع» دَه بَيْت (فَيَقَالُ) بَوِيَه دَه گوتريت: (قَامَ زَيْدٌ، وَ زَيْدٌ قَائِمٌ)، سَه رنج بَدَه: لَهَم دُوو رِستَه يَه دَا بَه ئِيسْمِيكِي «مَرْفُوع» كَه لَامِ دروست بووه و پِيك هاتووه (وَلَا يُقَالُ) بَه لَامِ بَه ئِيسْمِيكِي «مَنْصُوب» وَه كُوو (زَيْدًا، أَوْ) يَخُوْد بَه ئِيسْمِيكِي «مَجْرُور» وَه كُوو (بَزِيدًا، أَوْ) يَخُوْد وَه كُوو (غَلَامٌ زَيْدًا) رِستَه دروست نابيت بَه تَه نَهَا، كَه وَاتَه: بَه م وَشَانَه ناگوتريت «كَلَام».

(وَالْمَرْفُوعَاتُ عَلَى ضَرْبَيْنِ:) ئَه وَئِيسْمَانَه ي كَه «مَرْفُوع» دَه بِن، دُوو جَوْرِيان هَه يَه، جَوْرِي يَه كَه م: (أَصْلٌ) پِي دَه گوتريت ئَه سَل (وَ) جَوْرِي دُووَه م: (مُلْحَقٌ) بَه پِي دَه گوتريت: (مُلْحَقٌ) بَه ئَه سَل، ئِيْنجا مامُوْستَا دَه فَه رَمُوْيت: (فَالْأَصْلُ هُوَ: الْفَاعِلُ)^(١) ئَه وَه ي پِي دَه گوتريت ئَه سَل - لَه نِيُو هَه مَوو ئَه وَئِيسْمَانَه ي كَه «مَرْفُوع» دَه بِن - بَرِيْتِيَه لَه وَئِيسْمَه ي كَه دَه بِيْتَه «فَاعِل»، جِيَاوَازِي نِيَه فِعْلَه كَه ي «مَاضِي» بِيْت يَخُوْد «مُضَارِعٌ» يَخُوْد «أَمْر» بِيْت.

ئِيْنجا ئَه گَه ر كَه سِيْكَ پَر سِيَار بَكَات وَ بَلِيْت: بُوْچِي لَه نِيُو هَه مَوو ئَه وَئِيسْمَانَه ي كَه مَه رَفُوْع دَه بِن «فَاعِل» ئَه سَلَه؟ مامُوْستَا وَه لَامِ دَه دَا تَه وَه وَ دَه فَه رَمُوْيت: لَه بَه ر چَه نَد هُوْكَارِيْكَ، يَه كَه م: (لِأَنَّ عَامِلَهُ) چَوْنَكَه ئَه وَ «عَامِل»-ه ي كَه فَاعِل «مَرْفُوع» دَه كَات وَ ئِيْشِي تِيْدَا دَه كَات (فَعَلٌ حَقِيقِيٌّ غَالِبًا) بَه زَوْرِي وَايَه كَه فِعْلِيكِي حَه قِيْقِيَه (وَعَامِلُ بَاقِي الْمَرْفُوعَاتِ لَيْسَ كَذَلِكَ) بَه لَامِ ئَه وَ عَامِلَه ي كَه ئِيسْمَه كَانِي تَر مَه رَفُوْع^(٢) دَه كَات

١. بَرَوَانَه: شَرَح ابْن عَقِيل: ١٤٨/١، وَ شَرَح الْمَفْصَل: ١٩١/١.

٢. ئِيْنجا بَزَانَه ئَه ي قُوْتَابِي بَه رِيْز: هَه رِيَه كَه لَه وَ شَه ي «رَفْع» وَ «نَصْب» وَ «جَر» بُوْئَه وَئِيسْمَانَه ﴿﴾

وَالْفِعْلُ الْحَقِيقِيُّ أَضْلُ فِي الْعَمَلِ، فَمَعْمُولُهُ أَيْضاً يَكُونُ أَضْلاً بِالْقِيَاسِ إِلَى مَعْمُولٍ غَيْرِهِ.
وَإِنَّمَا جُعِلَ الْفَاعِلُ مَرْفُوعاً، وَالْمَفْعُولُ مَنْصُوباً، وَالْمُضَافُ إِلَيْهِ مَجْرُوراً؛ لِأَنَّ
الرَّفْعَ - أَغْنَى: الضَّمَّ -

بەم شىۋەيە نىيە، واتە: فيعلينكى حەقىقىي نىيە، بەلكوو «شِبْهُ الْفِعْلِ»-ە ياخود «حَرْف»-ە
(فَالْفِعْلُ الْحَقِيقِيُّ أَضْلُ فِي الْعَمَلِ) ئىنجا ئەۋەش بزانە كە فيعلى حەقىقىي ئەسلى
لە كار كىردن (فَمَعْمُولُهُ) كە واتە: ئەو ئىسمەي كە فيعلينكى حەقىقىي مەرفوع دەكات و
ئىشى تىدا دەكات (أَيْضاً) ۋە كوو خودى فيعلە كە (يَكُونُ أَضْلاً) ئەۋىشيان دەبىتە ئەسل
(بِالْقِيَاسِ إِلَى مَعْمُولٍ غَيْرِهِ) بە بەراۋرد بەو ئىسمانەي كە بە عامىلىكى تر «مَرْفُوع» دەبن.
دوۋەم: چونكە ئەو «عَامِل»-ەي كە كار لە «فَاعِل» دەكات عامىلىكى «لَفْظِي»-يە،
گومانىشى تىدا نىيە كە عامىلى «لَفْظِي» بە ھىزترە لە عامىلى «مَعْنَوِي»، ئەمە راي
جەھوورى زانايانە. بە لام ھىندىك لە زانايان دەفەرموون: ئەسل لەو ئىسمانەي كە
مەرفوع دەبن برىتييە لە «مُبْتَدَأ»^(۱) لەبەر چەند ھۆكارىك: يەكەم: چونكە «مُبْتَدَأ»
لە سەرەتاي پستەۋە دىت، ھەر ئىسمىكىش لە سەرەتاي پستەدا ھات، پىز و شەرەفى
زىاترە. دوۋەم: ئەو وشەيەي دەبىت بە «مُبْتَدَأ» چ لە سەرەتاي پستەدا بىت چ
لە كۆتاي پستەدا بىت ھەر «مُبْتَدَأ»-يە، بە لام «فَاعِل» ئەگەر لەسەر «فِعْل» پىش
بەكەۋىت ئەۋە دەبىتە «مُبْتَدَأ» و گۆرانكارى بەسەردا دىت.

ئىنجا ئەگەر كەسىك پىرسىار بكات و بلىت: (وَإِنَّمَا جُعِلَ الْفَاعِلُ مَرْفُوعاً) بۆچى
ئەو ئىسمەي دەبىت بە «فَاعِل» مەرفوع دەبىت؟ (وَالْمَفْعُولُ مَنْصُوباً) ھەرۋەھا
بۆچى ئەو ئىسمەي دەبىت بە «مَفْعُول» «مَنْصُوب» دەبىت؟ (وَالْمُضَافُ إِلَيْهِ مَجْرُوراً)
ھەرۋەھا بۆچى ئەو ئىسمەي دەبىت بە «مُضَافُ إِلَيْهِ» مەجروور دەبىت؟ مامۇستا
ۋە لام دەداتەۋە و دەفەرموئىت: (لَأَنَّ الرَّفْعَ) چونكە «رَفْع»-ە (أَغْنَى: الضَّمَّ) كە مەبەستم

﴿﴾ بەكار دىن كە «مُعْرَب»-ن، بە لام «ضَمَّة، فَتْحَة، كَسْرَة» بۆ ئەو ئىسمانە بەكار دىن كە «مَبْنِي»-نە.

بروانە: شرح ملا جامي: ۶۷/۱.

۱. ئەمە بۆچوونى پىنەشا «سىبويە»-يە. بروانە: البهجة المرضية: ل، (۸۰) وشرح شذور الذهب: (۱۵۵)
وشرح المفصل: ۱۹۶/۱.

أَثْقَلَ الْحَرَكَاتِ، وَالْفَاعِلَ أَقْلَ الْمَعْمُولَاتِ، فَأَعْطِيَ الثَّقِيلَ الْقَلِيلَ؛ وَالنَّصَبَ - أَغْنَى: الْفَتْحَةَ - أَخْفَ الْحَرَكَاتِ، وَالْمَفْعُولَ أَكْثَرَ الْمَعْمُولَاتِ، فَأَعْطِيَ الْخَفِيفَ الْكَثِيرَ؛ فَبَقِيَ الْجَرُّ - أَغْنَى: الْكُسْرَةَ - لِلْمُضَافِ إِلَيْهِ. أَوْ نَقُولُ: الْكُسْرَةُ لَمَّا لَمْ تَبْلُغْ مَرْتَبَةَ الضَّمَّةِ فِي الثَّقَلِ، وَلَا مَرْتَبَةَ الْفَتْحَةِ فِي الْخِفَّةِ، وَالْمُضَافُ إِلَيْهِ لَا يَبْلُغُ أَيْضاً مَرْتَبَةَ الْفَاعِلِ فِي الْقِلَّةِ، وَلَا مَرْتَبَةَ الْمَفْعُولِ فِي الْكَثْرَةِ فَتَنَاسَبَا فَأَعْطِيَتْ إِيَّاهُ.

بَيِّنِي «ضَمَّة» يه (أَثْقَلَ الْحَرَكَاتِ) له هه موو حه ره كه ته كان قورستره (وَالْفَاعِلَ أَقْلَ الْمَعْمُولَاتِ) هه روه ها رِيزه ي نه و ئيسمه ي كه ده بيته «فَاعِل» له هه موو «معمول» ان كه متره (فَأَعْطِيَ الثَّقِيلَ الْقَلِيلَ) ^(١) كه واته: نه و «حَرَكَةٌ» ي كه قورسه و بريتيه له «ضَمَّة» درا به و «مَعْمُول» ه ي كه كه مه و بريتيه له «فَاعِل»، (وَالنَّصَبُ) هه روه ها «نَّصَب» هه (أَغْنَى الْفَتْحَةَ) كه مه به ستم بَيِّنِي «فَتْحَةَ» يه (أَخْفَ الْحَرَكَاتِ) له هه موو حه ره كه ته كان سوو كتره (وَالْمَفْعُولَ أَكْثَرَ الْمَعْمُولَاتِ) وه رِيزه ي نه و ئيسمه ي كه ده بيت به «مَفْعُول» له هه موو مه عمومolan زياتره (فَأَعْطِيَ الْخَفِيفَ الْكَثِيرَ) كه واته: نه و حه ره كه يه ي كه قورسه و بريتيه له «فَتْحَةَ» درا به و «مَعْمُول» ه كه زوره و بريتيه له «مَفْعُول».

(فَبَقِيَ الْجَرُّ) ئينجا «جَرُّ» ه ما به وه (أَغْنَى الْكُسْرَةَ) كه مه به ستم بَيِّنِي «كُسْرَةَ» يه (لِلْمُضَافِ إِلَيْهِ) نه و يش درا به «مُضَاف إِلَيْهِ» چونكه هيچ «مَعْمُول» ي ترمان نه ما بوون. (أَوْ نَقُولُ) يا خود ئيمه ده ليين: (الْكُسْرَةُ لَمَّا لَمْ تَبْلُغْ مَرْتَبَةَ الضَّمَّةِ فِي الثَّقَلِ) له كاتي كدا كه «كُسْرَةَ» نه گه يشته پله ي «ضَمَّة» له قورسا به تيدا (وَلَا مَرْتَبَةَ الْفَتْحَةِ فِي الْخِفَّةِ) هه روه ها نه گه يشته پله ي «فَتْحَةَ» له سوو كا به تيدا (وَالْمُضَافُ إِلَيْهِ) وه نه و وشه يه ي كه ده بيته «مُضَاف إِلَيْهِ» له زما ني عه ره بيدا (لَا يَبْلُغُ أَيْضاً) نه و يش به هه مان شي وه (مَرْتَبَةَ الْفَاعِلِ فِي الْقِلَّةِ) نا گاته پله ي فاعيل له كه ميدا (وَلَا مَرْتَبَةَ الْمَفْعُولِ فِي الْكَثْرَةِ) وه هه روه ها نا گاته پله ي مه فعووله كان له زوريدا (فَتَنَاسَبَا) كه واته: هه ردووكيان له گه ل يه كتر گونجا و شا به ن بوون (فَأَعْطِيَتْ إِيَّاهُ) بويه «كُسْرَةَ» به خشرا به «مُضَاف إِلَيْهِ» و تا به ت كرا به و.

وَالْفَاعِلُ عِنْدَ الْمُصَنِّفِ: اسْمُ أُسْنِدَ إِلَيْهِ مَا تَقَدَّمَ مِنْ فِعْلٍ أَوْ شَبْهِهِ. وَهُوَ عَلَى ضَرْبَيْنِ: مُظْهَرٌ، كَ «ضَرَبَ زَيْدٌ»، فَإِنَّ «زَيْدًا» اسْمُ أُسْنِدَ إِلَيْهِ فِعْلٌ مُقَدَّمٌ عَلَيْهِ، وَهُوَ «ضَرَبَ».

وَمُضْمَرٌ، وَهُوَ عَلَى نَوْعَيْنِ: بَارِزٌ،

پیناسه‌ی «فاعل» له لای زانایانی زانستی «نحو»

(وَالْفَاعِلُ عِنْدَ الْمُصَنِّفِ) پیناسه‌ی «فاعل» له لای ماموستای دانه‌ر (اسْمُ) بریتیه له ئیسمیک - که واته: «فعل» و «حَرْف» هه‌رگیز نابن به «فاعل» - (أُسْنِدَ إِلَيْهِ مَا تَقَدَّمَ) که ئەو ئیسمه‌ نیسبته و «إِسْنَاد» ی وشه‌یه‌کی پیشه‌خۆی درابیته پال، ئینجا جیاوازی نییه (مِنْ فِعْلٍ) ^(۱) وشه‌که «فعل» بیت وه‌کوو «ضَرَبَ زَيْدٌ» جیاوازی نییه فاعله‌که‌ی «ماضی» بیت یاخود «مضارع» یاخود «أمر» بیت، یاخود نیسبته و ئیسنادی «شِبْهُ الْفِعْلِ» یکی درابیته پال، وه‌کوو «اسْمُ الْفَاعِلِ» و «صِفَةُ الْمُشَبَّهَةِ...» وه‌کوو «زَيْدٌ ضَارِبٌ غُلَامُهُ» یاخود «زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهُهُ».

باسی جوهره‌کانی «فاعل»

ئینجا ماموستا ده‌فه‌رمویت: (وَهُوَ عَلَى ضَرْبَيْنِ:) ئەو ئیسمه‌ی ده‌بیته «فاعل» دوو جووری هه‌یه: (مُظْهَرٌ) جووری یه‌که‌م: پێی ده‌گوتریت فاعیلی ئاشکرا و به‌رچاو (ک) وه‌کوو ئەم نموونه‌ی که ده‌فه‌رمویت: (ضَرَبَ زَيْدٌ) واته: زه‌ید لێی دا، سه‌رنج بده: (فَإِنَّ زَيْدًا اسْمٌ) وشه‌ی زه‌ید له‌م نموونه‌یه‌دا ئیسمه‌ له‌ هه‌مان کاتدا (أُسْنِدَ إِلَيْهِ فِعْلٌ مُقَدَّمٌ عَلَيْهِ) نیسبته و ئیسنادی فاعلیکی دراوه‌ته پال، که له‌ سه‌ری وه‌پیش که‌وتوو (وَهُوَ ضَرَبَ) که بریتیه له‌ وشه‌ی «ضَرَبَ».

جووری دووهم: (وَمُضْمَرٌ) پێی ده‌گوتریت فاعیلیکی «مُضْمَر» واته: فاعيله‌که ئیسمیکی ئاشکرا نییه، به‌لکوو «ضمیر» ه (وَهُوَ عَلَى نَوْعَيْنِ:) ئەویش دوو جووری هه‌یه: (بَارِزٌ) یه‌که‌م: پێی ده‌گوتریت «ضَمِيرٌ بَارِزٌ» وه‌ ئەو «ضمیر» ه به‌ فاعله‌که‌وه‌ ده‌نووسیت

ك «ضَرَبْتُ»، فَإِنَّ «التَّاءَ» ضَمِيرٌ بَارِزٌ أُسْنِدَ إِلَيْهِ «ضَرَبَ»؛ وَمُسْتَتِرٌ، ك «زَيْدٌ ضَرَبَ»، فَإِنَّ فِي «ضَرَبَ» ضَمِيرًا مُسْتَتِرًا أُسْنِدَ إِلَيْهِ «ضَرَبَ».

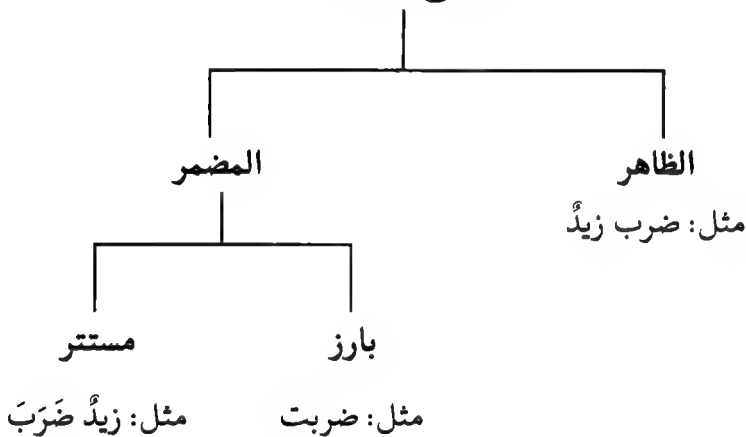
وَالْمُرَادُ بِشَبِّهِ الْفِعْلِ الْأَسْمَاءُ الْمُتَّصِلَةُ بِالْأَفْعَالِ، أَعْنِي: الْمَصْدَرُ، وَاسْمُ الْفَاعِلِ، وَالْمَفْعُولِ، وَالصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ، وَأَفْعَلُ التَّفْضِيلِ، نَحْوُ: «زَيْدٌ ضَارِبٌ غُلَامُهُ عَمْرًا» فَإِنَّ «غُلَامًا» إِسْمٌ أُسْنِدَ إِلَيْهِ شَبُّهُ الْفِعْلِ، وَهُوَ «ضَارِبٌ» مُقَدَّمٌ عَلَيْهِ؛ وَسَيَجِيءُ مَبَاحِثُ كُلِّ ذَلِكَ عَنْ قَرِيبٍ.

(ك) وهكواه نمونه يه: (ضَرَبْتُ زَيْدًا)، سهرنج بده: (فَإِنَّ التَّاءَ ضَمِيرٌ بَارِزٌ أُسْنِدَ إِلَيْهِ ضَرَبَ) ئیستا وشه ی «بُتْ» «ضمیر» یکی «بارز» ه و نیسبهت و ئیساندی فیعلیکی دراوه ته پال که «ضَرَبَ» یه؛ (وَمُسْتَتِرٌ) دووهم پیی ده گوتریت: «ضَمِيرٌ مُسْتَتِرٌ» که نه و «ضمیر» ه له ناو فعله که وه شار دراوه ته وه و «مُسْتَتِرٌ» ه وه کواه نمونه ی که ده فهرمویت: (زَيْدٌ ضَرَبَ)، سهرنج بده: (فَإِنَّ فِي ضَرَبَ) ئیستا له ناو وشه ی «ضَرَبَ» (ضَمِيرًا مُسْتَتِرًا) فاعلیکی «مُسْتَتِرٌ» ه یه که بریتییه له وشه ی «هُوَ» ده گهریته وه بۆ لای «زهید» و (أُسْنِدَ إِلَيْهِ ضَرَبَ) نیسبهت ی فیعلیکی دراوه ته پال که «ضَرَبَ» یه.

(وَالْمُرَادُ بِشَبِّهِ الْفِعْلِ) مه بهست به و ئیسمانه ی که ده شو بهیته فیعلی (الْأَسْمَاءُ الْمُتَّصِلَةُ بِالْأَفْعَالِ) بریتییه له و ئیسمانه ی که هم له پرووی ماناوه په یوه نندیان به فیعله وه ه یه و ده شو بهیته فیعلی، هم له کارکردن (أَعْنِي:) واته مه بهستم پیی نه م پینج شته یه، یه که م: (الْمَصْدَرُ) دووهم: (و) ههروه ها (اسْمُ الْفَاعِلِ) سییه م: (و) ههروه ها (اسْمُ الْمَفْعُولِ) چواره م: (و) ههروه ها (الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ) پینجه م: (و) ههروه ها (أَفْعَلُ التَّفْضِيلِ) نه م پینج ئیسمانه پییان ده گوتریت «شَبُّهُ الْفِعْلِ» (نَحْوُ) وه کواه نمونه یه ی که ده ئیت: (زَيْدٌ ضَارِبٌ غُلَامُهُ عَمْرًا) واته: خزمه تکاری زهید له عه مر ی دا، سهرنج بده: (فَإِنَّ غُلَامًا إِسْمٌ) وشه ی «غلام» له م نمونه یه دا ئیسمه (أُسْنِدَ إِلَيْهِ شَبُّهُ الْفِعْلِ) نیسبهت و «إِسْنَادٌ» ی «شبه فعل» یکی دراوه ته پال (وَهُوَ ضَارِبٌ) که «ضَارِبٌ» ه (مُقَدَّمٌ عَلَيْهِ) ههروه ها له سهریشی وه پیتش که وتوو ه (وَسَيَجِيءُ مَبَاحِثُ كُلِّ ذَلِكَ عَنْ قَرِيبٍ) وه له مه و دواش نه م بابه تانه هه مووی به دریزی باس ده که ین «إِنْ شَاءَ اللَّهُ».

ئینجا بزانه: ئەى قوتابى به پێز: كه «فَاعِل» سى جۆرى ههيه، يه كههه: «فَاعِلٌ فِي اللَّفْظِ وَالْمَعْنَى» واته: وشه كه ههه له «لَفْظ» و ههه له «مَعْنَى» دا فاعيله وه كوو «أَكْرَمَ زَيْدٌ بَكْرًا»؛ دووهم: «وَفَاعِلٌ فِي اللَّفْظِ دُونَ الْمَعْنَى» واته: وشه كه ته نهه له «لَفْظ» دا فاعيله وه له «مَعْنَى» دا فاعيل نيهه، وه كوو «مَاتَ زَيْدٌ»؛ سيههه: «وَفَاعِلٌ فِي الْمَعْنَى دُونَ اللَّفْظِ» واته: وشه كه ته نهه له «مَعْنَى» دا فاعيله وه له «لَفْظ» دا فاعيل نيهه، وه كوو خوای گه وه ده فه رموئیت: ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾ [سوره النساء: ۷۹] يا خود وه كوو ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا﴾ [سوره النساء: ۶].

أنواع الفاعل

وَهُمَا عِنْدَ الْمُصَنِّفِ: اسْمَانِ مُجَرَّدَانِ عَنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ لِلْإِسْنَادِ، كَ «زَيْدٌ قَائِمٌ»، فَإِنَّهُمَا اسْمَانِ مُجَرَّدَانِ عَنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ، لِإِسْنَادِ أَحَدِهِمَا - وَهُوَ «قَائِمٌ» - إِلَى الْآخَرِ وَهُوَ «زَيْدٌ». وَالْمُسْنَدُ إِلَيْهِ - أَغْنَى: زَيْدًا - يُسَمَّى مُبْتَدَأً، وَالْمُسْنَدُ - أَغْنَى: قَائِمًا - يُسَمَّى خَبَرًا.

پیناسەى «الْمُبْتَدَأُ» و «الْخَبَرُ»

(وَهُمَا عِنْدَ الْمُصَنِّفِ) پیناسەى «الْمُبْتَدَأُ» و «الْخَبَرُ» له لای ماموستا «جارالله» ی زه مه خسه رى بریتیه له وهى (اسمان) كه «مُبْتَدَأُ» و «خَبَرُ» ههردووکیان ئیسمن و ههردووکیان «مَرْفُوعٌ» ده بن به عامیلیكى «مَعْنَوِيٌّ»، كه واته: به م پرگه یه بۆت پروون بوویه وه «فِعْلٌ» و «حَرْفٌ» هه رگیز نابن به «مُبْتَدَأُ» (مُجَرَّدَانِ عَنِ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ) ^(۱) هه یچ عامیلیكى «لَفْظِيٌّ» یان له سه ر نییه - وه کوو «كَانَ وَأَخَوَاتُهَا، إِنَّ وَأَخَوَاتُهَا» - (لِلْإِسْنَادِ) بۆ ئه وهى نیسه ت و ئیسنادى یه کێکیان بدریت بۆ لای ئه وهى تر (ك) وه کوو ئه م نموونه یه ی كه ده لیت: (زَيْدٌ قَائِمٌ) یا خود وه کوو «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ»، (فَإِنَّهُمَا إِسْمَانِ) سه رنجى ئه م نموونه یه بده: ههردووکیان پێك هاتوون له دوو «إِسْمٌ» كه ئیسمى یه كه م پێی ده گوتریت: «الْمُبْتَدَأُ» و ئیسمى دووه م پێی ده گوتریت: «الْخَبَرُ» (مُجَرَّدَانِ مِنَ الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ) ههردووکیان دا پرند راوون له هه موو عامیلیكى «لَفْظِيٌّ»، واته: به عامیلیكى «مَعْنَوِيٌّ» مه رفووع بوون (لِإِسْنَادِ أَحَدِهِمَا) بۆ ئه وهى نیسه ت و ئیسنادى یه کێکیان بدریت (وَهُوَ قَائِمٌ) كه بریتیه له وشه ی «قَائِمٌ» (إِلَى الْآخَرِ) بۆ لای ئه وهى تر (وَهُوَ زَيْدٌ) كه بریتیه له وشه ی «زَيْدٌ»، (وَالْمُسْنَدُ إِلَيْهِ) ئه م وشه یه ی كه بووه به «مُسْنَدٌ إِلَيْهِ» (أَغْنَى: زَيْدًا) مه به ستم پێی وشه ی «زَيْدٌ» (يُسَمَّى مُبْتَدَأً) پێی ده گوتریت: «مُبْتَدَأُ» و مه رفووع بووه، (وَالْمُسْنَدُ) ئه م وشه یه ی كه بووه «مُسْنَدٌ» (أَغْنَى قَائِمًا) مه به ستم پێی وشه ی «قَائِمٌ» (يُسَمَّى خَبَرًا) پێی ده گوتریت: «خَبَرٌ» و مه رفووع بووه.

۱. دیاره هه ریه كه له «مُبْتَدَأُ» و له «خَبَرٌ» به چه ند شتوازیكى تریش پیناسه كراون، له م بابه ته پای جیاواز زۆرن، به لام ئیمه بۆ ئه وهى بابه ته كه درێژ نه بیته وه، ئه م خیلافه بۆ کتێبه درێژه كان به جى دێلین. بره وانه: الأنصاف فى مسائل الخلاف: (۴۹/۱).

وَقَدْ يَجِيءُ الْمُتَبَدُّ نَكْرَةً قَرِيبَةً مِنَ الْمَعْرِفَةِ، نَحْوُ: «شَرُّ أَهْرَ ذَا نَابٍ»؛ فَإِنَّ «شَرًّا» نَكْرَةً قَرِيبَةً مِنَ الْمَعْرِفَةِ، لِأَنَّهُ فِي مَعْنَى: «مَا أَهْرَ ذَا نَابٍ إِلَّا شَرٌّ»، فَ «الشَّرُّ» فِي الْحَقِيقَةِ فَاعِلٌ، وَالْفَاعِلُ النَّكْرَةُ يَقْرُبُ مِنَ الْمَعْرِفَةِ بِتَقْدِيمِ الْفِعْلِ عَلَيْهِ.

(وَقَدْ يَجِيءُ الْمُتَبَدُّ نَكْرَةً) به لَام له چەند حالە تێکدا ئەو ئیسمەى که دەبیته «مُتَبَدُّ» نادیار و نه ناسراو (نَكْرَةُ) دەبیته، به لَام بهم مەرجهى (قَرِيبَةً مِنَ الْمَعْرِفَةِ) دەبیته «نَكْرَةُ» یه کى نزیک بیته له «مَعْرِفَةُ» به هۆى یه کینک له و ڕینگایانهى باسى ده که یه کى بریتین له:

ڕینگای یه کهم: ئەگەر بیته و ئەو ئیسمەى دەبیته «مُتَبَدُّ» مانای کورت هه لێنانى تێدا بیته (نَحْوُ) وه کوو ئەم نموونه یه ی که ده لیت: (شَرُّ أَهْرَ ذَا نَابٍ) ته نها شه ره که ئەم سه گه ی وه مپه مپ و لوورین خستوو، (فَإِنَّ شَرًّا نَكْرَةً قَرِيبَةً مِنَ الْمَعْرِفَةِ) سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «شَرٌّ» بوته «مُتَبَدُّ» که چى ئیسمیکى «نَكْرَةُ» یه، به لَام له هه مان کاتدا نزیکه له «معرفة» چونکه مانای «حَضَرَ» ی تێدا یه (لَأَنَّهُ فِي الْمَعْنَى) چونکه ماناکه ی وای لێ دیته وه: (مَا أَهْرَ ذَا نَابٍ إِلَّا شَرٌّ) واته ته نها شه ره - خیر نییه - که ئەم سه گه ی وه مپه مپ و لوورین خستوو، (فَالشَّرُّ فِي الْحَقِيقَةِ فَاعِلٌ) که واته: وشه ی «شَرٌّ» له پاستیدا ده بیته «فاعِلٌ» بو وشه ی «أَهْرَ» و ئامرازى «حَضَرَ» ی له سه ره که وشه ی «إِلَّا» یه؛ (وَالْفَاعِلُ النَّكْرَةُ) ئەگەر هاتوو فاعیلیش ئیسمیکى «نَكْرَةُ» بوو (يَقْرُبُ مِنَ الْمَعْرِفَةِ) نزیک ده بیته وه له «مَعْرِفَةُ» (بِتَقْدِيمِ الْفِعْلِ عَلَيْهِ) ئەگەر بیته و فاعله که ی له سه ره وه پیش بکه ویت؛ به لَام هیندیک له زانا یان ده فه رموون: بویه دروسته «مُتَبَدُّ» لیره دا ئیسمیکى «نَكْرَةُ» بیته، چونکه وشه ی «شَرٌّ» بوته «مَوْصُوفٌ» به لَام «صِفَةُ» له که ی «حَذَفٌ» کراوه «أَيُّ: شَرُّ عَظِيمٌ أَهْرَ ذَا نَابٍ»^(۱).

ڕینگای دووهم: ئەگەر بیته و ئەو ئیسمەى دەبیته «مُتَبَدُّ» (أداة الإستفهام) ئامرازیکى پرسى یارى له پیش هاتیته، وه کوو: ﴿أَأَلَهُ مَعَ اللَّهِ﴾ [النمل: ۶۲] یا خود وه کوو: «هَلْ صَالِحٌ فَيْكُمْ».

رَیْگای سَییه م: نه گهر بیټ و نه و ئیسمه ی ده بیټه «مُبْتَدَأُ» (أَدَاةُ نَفْيٍ) ئامراز ټکی نه ریڼی له پېش هاتوو، وه کوو: «ما صَدِيقُ لَنَا».

رَیْگای چواره م: نه گهر بیټ و نه و ئیسمه ی ده بیټه «مُبْتَدَأُ» وشه یه کی «عام» بوو، وه کوو خوای گه وړه ده فهرمویت: ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ [آل عمران: ۱۸۵] یا خود وه کوو پیڼغه مبه رَسَّالُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ده فهرمویت: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ».

رَیْگای پینجه م: نه گهر بیټ و نه و ئیسمه ی ده بیټه «مُبْتَدَأُ» ئیسم ټکی وه سفدار کړاو بوو، وه کوو خوای گه وړه ده فهرمویت: ﴿وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ﴾ [البقرة: ۲۲۱]. رَیْگای شه شته م: نه گهر بیټ و نه و ئیسمه ی ده بیټه «مُبْتَدَأُ» ئیسم ټک بیت بو دوعا کړدن به کار بیت، وه کوو خوای گه وړه ده فهرمویت: ﴿سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ﴾ [الصافات: ۱۰۹].

رَیْگای هه وته م: نه گهر بیټ و نه و ئیسمه ی ده بیټه «مُبْتَدَأُ» ئیسم ټکی «تَضْفِیر» کړاو بیت، وه کوو: «رُجُلٌ عِنْدَنَا».

رَیْگای هه شته م: نه گهر بیټ و نه و ئیسمه ی ده بیټه موبته دا «إِسْمُ الشَّرْطِ» بیت، وه کوو خوای گه وړه ده فهرمویت: ﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوْءًا يَّجْزَ بِهِ﴾ [النساء: ۱۲۳].^(۱)

۱. له هه موو نه م نمونونه ی که باسما ن کړدن نه و وشه یه ی که بوته «مُبْتَدَأُ» ئیسم ټکی «نَکِرَة» یه، به لام له هه مان کاتدا نه و «نَکِرَة» یه له هه موو نمونونه کان به هو ی «قَیْد» ټک نزیک بوته وه له «معرفه» هه وړه کوو له سه رچا وه کان ئاماژه ی بو کړاوه. پروانه: شرح قطر الندی، و شرح ابن عقیل: (۲۲۱/۱) و شرح کافیه ابن الحاجب: (۱۰۵/۱) و شرح ملا جامی (۱۰۵/۱).

١. بروانه: شرح قطر الندى، وشرح ابن عقيل: (٢٢١/١) وشرح كافيه ابن الحاجب: (١٠٥/١).

وَقَدْ يَجِيئَانِ - يَعْنِي: الْمُبْتَدَأُ وَخَبَرُهُ - مَعْرِفَتَيْنِ، نَحْوُ: «اللَّهُ إِلَهَنَا، وَمُحَمَّدٌ نَبِيُّنَا»،
فَالْمُقَدَّمُ مِنَ الْإِسْمَيْنِ فِي الْمِثَالَيْنِ يَكُونُ مُبْتَدَأً، وَالْمُؤَخَّرُ خَبَرًا.

(وَقَدْ يَجِيئَانِ مَعْرِفَتَيْنِ) به لام هیندیک جار خه بهر به پیچه وانه ی یاسای خو ی دیت و وه کوو «مُبْتَدَأ» هه ردووکیان ده بنه «مَعْرِفَة» (يَعْنِي: الْمُبْتَدَأُ وَالْخَبَرُ) مه به ستم «مُبْتَدَأ» و «خَبَر» ن (نَحْوُ) وه کوو ئه م دوو نموونه یه: یه که م (اللَّهُ إِلَهَنَا) (و) نموونه ی دووهم (مُحَمَّدٌ نَبِيُّنَا) سه رنج بده: له م دوو نموونه یه هه ردوو وشه ی مو بته دا و خه بهر «مَعْرِفَة» ن (فَالْمُقَدَّمُ مِنَ الْإِسْمَيْنِ فِي الْمِثَالَيْنِ) ^(۱) ئه و وشه یه ی که وه پیش که و تو وه و له سه ره تای رسته که دا هاتو وه، (يَكُونُ مُبْتَدَأً) له هه ردوو نموونه کاندا ده بیته «مُبْتَدَأ» (وَالْمُؤَخَّرُ خَبَرًا) وه ئه و وشه یه ی که له دوا ی وشه ی یه که م هاتو وه، ده بیته خه بهر و «إِضَافَة» کراوه بۆ لای وشه ی «نُونُ الْمُتَكَلِّمِ»؛ ئینجا بزانه: له هه ر شو ئینیک وشه ی «مُبْتَدَأ» و وشه ی «خَبَر» هه ردووکیان «مَعْرِفَة» بوون، واجبه ئه و وشه یه ی که بووه به «مُبْتَدَأ» له سه ر ئه و وشه یه ی بووه به «خَبَر» پیش بکه ویت.

۱. پروانه: شرح المفصل: (۲۲۶/۱) و شرح قطر الندی، و شرح ابن عقيل: (۲۲۱/۱) و شرح كافيہ ابن الحاجب: (۱۰۸/۱)

قَالَ: وَالْخَبْرُ عَلَى نَوْعَيْنِ: مُفْرَدٍ، نَحْوُ: «زَيْدٌ غُلَامُكَ» وَ «عَمْرُو مُنْطَلِقٌ»؛

وَجُمْلَةٍ، وَهِيَ عَلَى أَزْبَعَةٍ أَضْرِبٍ: [١] فِعْلِيَّةٍ، نَحْوُ: «زَيْدٌ ذَهَبَ أَبُوهُ». [٢] وَاسْمِيَّةٍ، نَحْوُ: «عَمْرُو أَخُوهُ ذَاهِبٌ». [٣] وَشَرْطِيَّةٍ، نَحْوُ: «زَيْدٌ إِنْ تُكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ».

وانەى بیستەم: باسی بەشەکانی «خَبَر»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زەمەخشەری دەفەر مویت: (وَالْخَبْرُ عَلَى نَوْعَيْنِ:) ئەو شتانەى دەبن بە «خَبَر» لەبۆ «مُبْتَدَأ» دوو جوۆریان هەیه: (مُفْرَدٌ) جوۆری یەكەم: پێی دەگووتریت «مُفْرَد» (نَحْوُ:) وهكوو (زَيْدٌ غُلَامُكَ)، سەرنج بدە: لەم نموونە یەدا وشەى «غُلَامُكَ» بوو بە خەبەر بۆ وشەى «زید» كە ئیسمیكى موفرەدە، (وَ) هەروەها وهكوو (عَمْرُو مُنْطَلِقٌ)، سەرنج بدە: لەم نموونە یەشدا وشەى «مُنْطَلِقٌ» بۆتە خەبەر بۆ وشەى «عَمْرُو» كە ئیسمیكى موفرەدە.

جوۆری دووهم: (وَجُمْلَةٌ) پێی دەگووتریت «جُمْلَةٌ» (وَهِيَ عَلَى أَزْبَعَةٍ أَضْرِبٍ:) ئینجا ماموستا دەفەر مویت: خەبەرى «جُمْلَةٌ» چوار جوۆری هەیه: (فِعْلِيَّةٌ) جوۆری یەكەم: پێی دەگووتریت: «الْجُمْلَةُ الْفِعْلِيَّةُ» (نَحْوُ) وهكوو (زَيْدٌ ذَهَبَ أَبُوهُ)، سەرنج بدەن: ئیستا لەم نموونە یەدا رستەى «ذَهَبَ أَبُوهُ» رستە یەكی «فِعْلِيَّة» یە و بوو بە خەبەر بۆ وشەى «زَيْدٌ». (وَ) جوۆری دووهم: (اسْمِيَّةٌ)، پێی دەگووتریت: «الْجُمْلَةُ الْاسْمِيَّةُ» (نَحْوُ) وهكوو (عَمْرُو أَخُوهُ ذَاهِبٌ)، سەرنج بدەن: ئیستا لەم نموونە یەدا رستەى «أَخُوهُ ذَاهِبٌ» رستە یەكی «اسْمِيَّة» یە و بوو بە خەبەر بۆ وشەى «عَمْرُو». (وَ) جوۆری سێیەم: (شَرْطِيَّةٌ) پێی دەگووتریت: «الْجُمْلَةُ الشَّرْطِيَّةُ» (نَحْوُ) وهكوو (زَيْدٌ إِنْ تُكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ)، سەرنج بدەن: ئیستا لەم نموونە یەدا رستەى «إِنْ تُكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ»^(١) رستە یەكی «شَرْطِيَّة» یە و بوو بە خەبەر بۆ وشەى «زَيْدٌ».

١. بروانه: شرح المفصل: (٢٢٦/١) وشرح قطر الندى، وشرح ابن عقيل: (٢٢١/١) وشرح كافيه ابن الحاجب: (١٠٨/١).

[٤] وَظَرْفِيَّةٍ، نَحْوُ: «خَالِدٌ أَمَامَكَ وَبَشَرٌ مِنَ الْكِرَامِ».

أَقُولُ: الْخَبَرُ عَلَى نَوْعَيْنِ: الْأَوَّلُ: مُفْرَدٌ، -أَيُ: غَيْرُ جُمْلَةٍ- سَوَاءٌ كَانَ: [١] مُشْتَقًّا غَيْرَ مُضَافٍ، نَحْوُ: «زَيْدٌ ضَارِبٌ»؛ [٢] أَوْ مُشْتَقًّا مُضَافًا، نَحْوُ: «زَيْدٌ ضَارِبُكَ»؛ [٣] أَوْ كَانَ جَامِداً غَيْرَ مُضَافٍ،

(و) جَوْرِي چواره م: (ظَرْفِيَّة) پَنِي ده گوتريت: «الْجُمْلَةُ الظَرْفِيَّةُ» (نَحْوُ) وه كوو (خَالِدٌ أَمَامَكَ) سهرنج بدهن: ئيستا لهم نموونه يه دا رسته ي «أَمَامَكَ» رسته يه كي «ظَرْفِيَّة» ي حقيقيه و بووه به «خَبَر» بۆ وشه ي «خَالِدٌ»، (و) ههروه ها وه كوو (بَشَرٌ مِنَ الْكِرَامِ) سهرنج بدهن: ئيستا رسته ي «مِنَ الْكِرَامِ»^(١) رسته يه كي «ظَرْفِيَّة» ي مه جازييه و بووه به خه بهر بۆ وشه ي «بَشَرٌ».

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغني» نه رده بيلي ده فهرمويت: منيش ده ليم: (الْخَبَرُ عَلَى نَوْعَيْنِ) نه و ئيسمه ي ده بيته خه بهر بۆ «مُبْتَدَأ» دوو به شي هه يه: (الْأَوَّلُ) به شي يه كه م: (مُفْرَدٌ) پَنِي ده گوتريت خه بهر ي «مُفْرَدٌ» (أَيُ غَيْرُ جُمْلَةٍ)^(٢) مه به ست به وشه ي «مُفْرَدٌ» لي ره دا نه وه يه كه خه بهر كه «جُمْلَةٌ» نه بيت، نه ك «تَثْنِيَّة» يا خود «جَمْع»^(٣) نه بيت. (سَوَاءٌ كَانَ مُشْتَقًّا غَيْرَ مُضَافٍ) ئينجا جياوازي نيبه: خه بهر كه ئيسميكي «مُشْتَقٌّ» بيت و «إِضَافَةٌ» نه كرابيت (نَحْوُ) وه كوو (زَيْدٌ ضَارِبٌ)، سهرنج بدهن: ئيستا لهم نموونه يه دا وشه ي «ضَارِبٌ» بووه به خه بهر له بۆ وشه ي «زَيْدٌ» له هه مان كاتدا ئيسميكي «مُشْتَقٌّ» ه و «إِضَافَةٌ» نه كراوه. (أَوْ مُشْتَقًّا مُضَافًا) يا خود خه بهر كه ئيسميكي «مُشْتَقٌّ» بيت و «إِضَافَةٌ» كرابيت (نَحْوُ) وه كوو (زَيْدٌ ضَارِبُكَ)، سهرنج بدهن: ئيستا لهم نموونه يه دا وشه ي «ضَارِبُكَ» بووه به خه بهر له بۆ وشه ي «زَيْدٌ»، له هه مان كاتدا ئيسميكي «مُشْتَقٌّ» ه و «إِضَافَةٌ» كراوه بۆ لاي «كَأَفِ الْخِطَابِ». (أَوْ كَانَ جَامِداً غَيْرَ مُضَافٍ) يا خود

١. پروانه: الإنصاف (٢٥٦/١) وشرح قطر الندى، وشرح ابن عقيل: (٢٢١/١) وشرح كافي ابن الحاجب: (١٠٩/١)

٢. بۆيه وشه ي «مُفْرَدٌ» ي ئاوا مانا كرد چونكه وشه ي «مُفْرَدٌ» له لاي زانا ياني (نَحْوُ) چوار ماناي جياوازي هه يه.

٣. كه واته: لهم دوو نموونه يه دا «الزيدان قائمان» يا خود «الزيدون قائمون» وشه ي «قائمان، قائمون» به «مفرد» داده ندرين چونكه «جملة» نينه.

نَحْوُ: «زَيْدٌ غُلَامٌ»؛ [ع] أَوْ كَانَ جَامِداً مُضَافاً، نَحْوُ: «زَيْدٌ غُلَامُكَ».
وَالثَّانِي: جُمْلَةٌ، وَالْجُمْلَةُ عَلَى أَرْبَعَةِ أَضْرِبٍ: [۱] فِعْلِيَّةٌ، أَيْ: يَكُونُ جُزْؤُهَا الْأَوَّلُ
فِعْلاً، نَحْوُ: «زَيْدٌ ذَهَبَ أَبُوهُ». فَإِنَّ «ذَهَبَ أَبُوهُ» جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ، خَبَرٌ لـ «زَيْدٌ». [۲]
وَأَسْمِيَّةٌ، أَيْ: يَكُونُ جُزْؤُهَا الْأَوَّلُ اسْماً، نَحْوُ:

خەبەرە که ئیسمیکى «جامد» بیت و «إضافة» نە کراییت (نَحْوُ) وه کوو (زَيْدٌ غُلَامٌ)،
سەرئەج بەدەن: ئیستا لەم نموونە یەدا وشەى «غلام» بوو بە خەبەر لەبۆ وشەى «زَيْدٌ»
لە هەمان کاتدا ئیسمیکى «جامد» و «إضافة» نە کراوه، (أَوْ كَانَ جَامِداً مُضَافاً)، یاخود
خەبەرە که ئیسمیکى «جامد» بیت و «إضافة» کراییت (نَحْوُ) وه کوو (زَيْدٌ غُلَامُكَ)،
سەرئەج بەدەن: ئیستا لەم نموونە یەدا وشەى «غلامُكَ» بوو بە خەبەر لەبۆ وشەى «زَيْدٌ»
لە هەمان کاتدا ئیسمیکى «جامد» و «إضافة» کراوه بۆ لای «كَأَفِ الْخِطَابِ». هەموو
ئەم نموونانەى که باسمان کرد ئیسمیکى «مُفْرَد» ن بوونەتە خەبەر بۆ «مُبْتَدَأ»؛ که واتە:
بۆت پروون بوو یەوێه وه که خەبەرى «مُفْرَد» چوار جوړى ههیه.

(وَالثَّانِي:): بە شى دووهمى خەبەر: (جُمْلَةٌ) پێى دەگوتریت: «جُمْلَةٌ»، (وَالْجُمْلَةُ
عَلَى أَرْبَعَةِ أَضْرِبٍ:): ئینجا مامۆستا دەفەر مۆیت: خەبەرى «جُمْلَةٌ» چوار جوړى ههیه:
جوړى یه که م: (فِعْلِيَّةٌ) پێى دەگوتریت: «الْجُمْلَةُ الْفِعْلِيَّةُ»، ئینجا مامۆستا
پێناسەى دەکات و دەفەر مۆیت: (أَيْ: يَكُونُ جُزْؤُهَا الْأَوَّلُ فِعْلاً) واتە: «الْجُمْلَةُ
الْفِعْلِيَّةُ» بریتییە لە وەرستە یەى که سەرەتاکەى بە «فِعْل» دەست پێ دەکات، جیاوازی
نییه فێلە که «ماضی» بێ یاخود «مُضَارِع» یاخود «أَمْر» بیت (نَحْوُ) وه کوو (زَيْدٌ
ذَهَبَ أَبُوهُ) سەرئەج بەدە: (فَإِنَّ «ذَهَبَ أَبُوهُ» جُمْلَةٌ فِعْلِيَّةٌ خَبَرٌ لِّزَيْدٍ) ئیستا لەم
نموونە یەدا رستەى «ذَهَبَ أَبُوهُ» رستە یە کى «فِعْلِيَّة» یە و بوو بە خەبەر بۆ وشەى
«زَيْدٌ».

(و) جوړى دووهم: (اِسْمِيَّةٌ) پێى دەگوتریت: «الْجُمْلَةُ اِلْاِسْمِيَّةُ»، ئینجا مامۆستا
پێناسەى دەکات و دەفەر مۆیت: (أَيْ: يَكُونُ جُزْؤُهَا الْأَوَّلُ اِسْماً) واتە: «الْجُمْلَةُ
اِلْاِسْمِيَّةُ» بریتییە لە وەرستە یەى که سەرەتاکەى بە «اِسْم» دەست پێ دەکات (نَحْوُ)

«عَمَرُوا أَخُوهُ ذَاهِبٌ». فَإِنَّ «أَخُوهُ ذَاهِبٌ» جُمْلَةٌ اِسْمِيَّةٌ، خَبَرٌ لـ «عَمَرُوا». [٣] وَشَرْطِيَّةٌ، أَي: يَكُونُ أَوَّلُهَا حَرْفُ شَرْطٍ، نَحْوُ: «زَيْدٌ إِنْ تُكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ». فَإِنَّ «إِنْ تُكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ» جُمْلَةٌ شَرْطِيَّةٌ، خَبَرٌ لـ «زَيْدٌ». [٤] وَظَرْفِيَّةٌ، أَي: يَكُونُ أَوَّلُهَا ظَرْفًا أَوْ بِمَنْزِلَةِ الظَّرْفِ لِفِعْلِ مُقَدَّرٍ، نَحْوُ: «خَالِدٌ أَمَامَكَ». فَإِنَّ «أَمَامَكَ» ظَرْفٌ لِفِعْلِ مُقَدَّرٍ،

وهو (عَمَرُوا أَخُوهُ ذَاهِبٌ)، سهرنج بدهن: (فَإِنَّ) ئَيْسْتَا لَهَم نموونه يه دا پرسته ی (أَخُوهُ ذَاهِبٌ) پیی ده گوتریت: (جُمْلَةٌ اِسْمِيَّةٌ، خَبَرٌ لَزَيْدٍ) پرسته ی کی «فِعْلِيَّةٌ» یه و بووه به خه بهر بۆ وشه ی «زَيْدٌ».

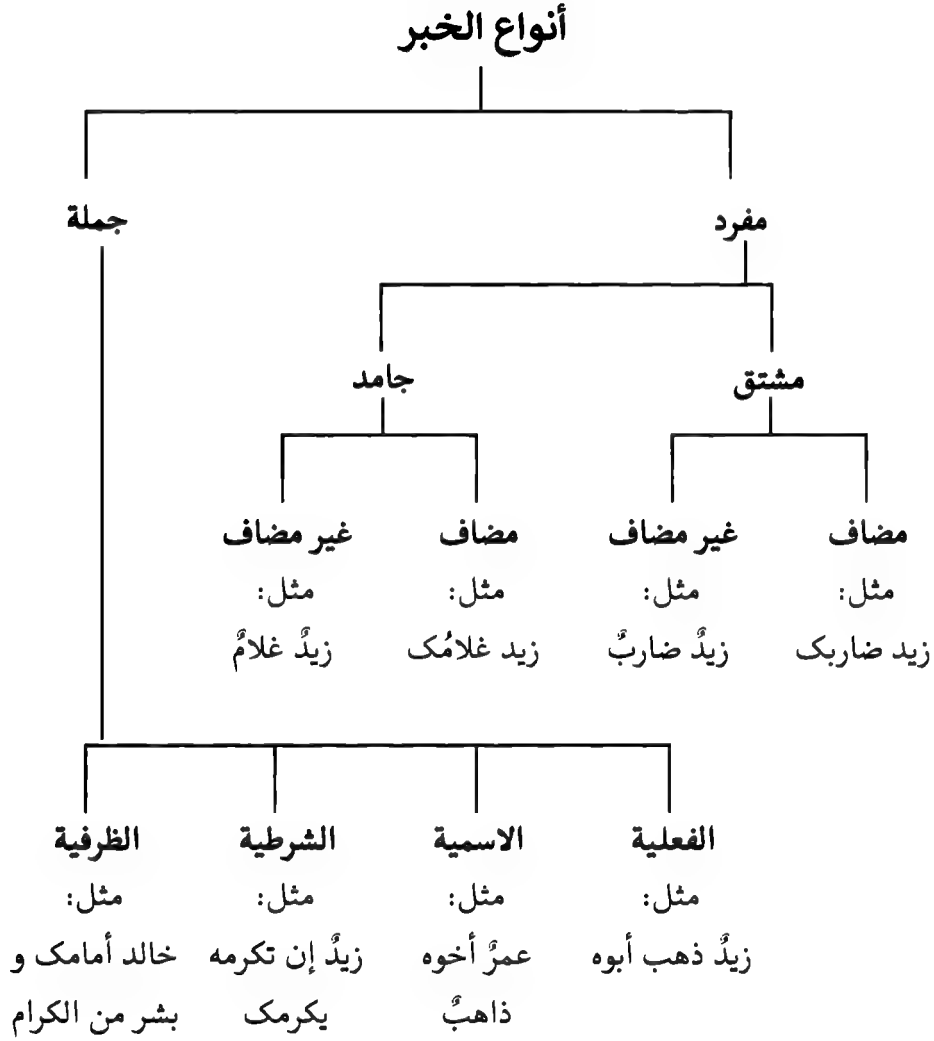
(و) جَوْرِي سَيِيهَم: (شَرْطِيَّةٌ) پیی ده گوتریت: «الْجُمْلَةُ الشَّرْطِيَّةُ»، ئینجا مامووستا پیناسه ی ده کات و ده فهرمویت: (أَي: أَنْ يَكُونَ أَوَّلُهَا حَرْفُ الشَّرْطِ) واته: «الْجُمْلَةُ الشَّرْطِيَّةُ» بریتییه له و پرسته یه ی که سهره تاکه ی به ئامرازی مهرج (حَرْفُ شَرْطٍ) ده ست پیی ده کات (نَحْوُ) وه کوو (زَيْدٌ إِنْ تُكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ)، سهرنج بدهن: (فَإِنَّ) ئَيْسْتَا لَهَم نموونه یه دا پرسته ی (إِنْ تُكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ) پیی ده گوتریت: (جُمْلَةٌ شَرْطِيَّةٌ، خَبَرٌ لَزَيْدٍ) پرسته ی کی «شَرْطِيَّةٌ» یه و بووه به خه بهر بۆ وشه ی «زَيْدٌ».

(و) جَوْرِي چواره م: (ظَرْفِيَّةٌ) پیی ده گوتریت: «الْجُمْلَةُ الظَّرْفِيَّةُ»، ئینجا مامووستا پیناسه ی ده کات و ده فهرمویت: (أَي: أَنْ يَكُونَ جُزْأُهَا الْأَوَّلُ ظَرْفًا) واته: «الْجُمْلَةُ الظَّرْفِيَّةُ» بریتییه له و پرسته یه ی که سهره تاکه ی به «ظَرْفُ الزَّمان» یاخود به «ظَرْفُ الْمَكان» ده ست پیی ده کات، (أَوْ بِمَنْزِلَةِ الظَّرْفِ لِفِعْلِ مُقَدَّرٍ) یاخود وه کوو «ظَرْفٌ» بن واته: سهره تاکه ی به «جَارٌ وَمَجْرور» ده ست پیی ده کات که «مُتَعَلِّقٌ» بن به فیعلینکی «مُقَدَّرٌ» که به جیگره وه ی «ظَرْفٌ» داده ندریت (نَحْوُ) وه کوو (خَالِدٌ أَمَامَكَ)، سهرنج بده: (فَإِنَّ) ئَيْسْتَا لَهَم نموونه یه دا وشه ی (أَمَامَكَ) پیی ده گوتریت: (ظَرْفٌ) پرسته یه کی «ظَرْفِيَّةٌ» یه (لِفِعْلِ مُقَدَّرٍ) بۆ فیعلینکی «مُقَدَّرٌ» که ئه م «ظَرْفٌ» ه

وَهُوَ حَصَلَ، وَالْجُمْلَةُ خَبَرٌ لِّ «خَالِدٍ»؛ وَنَحْوُ: «بِشْرٌ مِنَ الْكِرَامِ»، فَإِنَّ «مِنَ الْكِرَامِ» بِمَنْزِلَةِ الظَّرْفِ لِفِعْلِ مُقَدَّرٍ وَهُوَ حَصَلَ أَيْضاً، وَالْجُمْلَةُ خَبَرٌ لِّ «بِشْرٍ».

«تَعْلُق» سی پئی ده به سستی (وَهُوَ حَصَلَ) که بریتییه له وشه ی «حَصَلَ» و «فِعْلُ الْمَاضِي» یه، (وَالْجُمْلَةُ خَبَرٌ لِّخَالِدٍ) ئینجا رسته که به یه که وه له «مَحَلُّ الرَّفْعِ» دا خه به ره بۆ وشه ی «زَيْدٌ». (وَنَحْوُ:) ههروه ها وه کوو ئه م نموونه ی که ده لیت: «بِشْرٌ مِنَ الْكِرَامِ»، سه رنج بده: (فَإِنَّ مِنَ الْكِرَامِ) ئیستا له م نموونه یه دا وشه ی «مِنَ الْكِرَامِ» پئی ده گوتریت «الجارَّ والمجرور» (بِمَنْزِلَةِ الظَّرْفِ لِفِعْلِ مُقَدَّرٍ) ^(۱) که به جیگره وه ی «ظَرْف» داده ندریت، بۆیه ئه م رسته یه پئی ده گوتریت «جُمْلَةٌ» یه کی «ظَرْفِيَّةٌ» بۆ فیعلیکی «مُقَدَّرٌ» که ئه م «ظَرْفٌ» له «تَعْلُق» سی پئی ده به سستی (وَهُوَ حَصَلَ أَيْضاً) که بریتییه له وشه ی «حَصَلَ» که «فِعْلُ الْمَاضِي» یه به هه مان شیوه ی رسته ی پابوردوو، (وَالْجُمْلَةُ خَبَرٌ لِّبِشْرٍ) ئینجا «الجارَّ والمجرور» به یه که وه له «مَحَلُّ الرَّفْعِ» دا خه به ره بۆ وشه ی «بِشْرٌ».

۱. پروانه: جامع الدروس العربية: (۳۱۵) وشرح المفصل: (۲۲۶/۱) وشرح قطر الندی، وشرح التسهيل: (۲۹۵/۱) وشرح ابن عقيل: (۲۲۱/۱) وشرح التسهيل: (۲۸۰/۱)، وشرح كافي ابن الحاجب: (۱۰۸/۱)

قَالَ: وَلَا بُدَّ فِي الْجُمْلَةِ مِنْ ضَمِيرٍ يَرْجِعُ إِلَى الْمُبْتَدَأِ إِلَّا إِذَا كَانَ مَعْلُومًا،
نَحْوُ: «الْبُرُّ الْكُرُّ بَسِيتَيْنِ دِرْهَمًا».

أَقُولُ: وَلَا بُدَّ فِي الْجُمْلَةِ الْوَاقِعَةِ خَبَرًا لِلْمُبْتَدَأِ مِنْ ضَمِيرٍ يَرْجِعُ إِلَى الْمُبْتَدَأِ، كَمَا
مَرَّ فِي الْأَمْثِلَةِ الْمَذْكُورَةِ؛ لِأَنَّ الْجُمْلَةَ مُسْتَقِلَّةً بِنَفْسِهَا،

وانه‌ی بیستویه که‌م: باسی جوړه‌کانی «خَبَر»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌رى ده‌فه‌رمویت: (وَلَا بُدَّ فِي الْجُمْلَةِ مِنْ ضَمِيرٍ) پښوېسته بۆ هه‌موو ئه‌و پرستانه‌ی که ده‌بن به‌خه‌به‌ر بۆ موبته‌دا «ضَمِير» یکیان تیدا بیت (يَرْجِعُ إِلَى الْمُبْتَدَأِ) که «جُمْلَة» که بگپړيته‌وه بۆ لای «مُبْتَدَأ»، بۆ ئه‌وه‌ی که له‌پرووی ماناوه به‌یه‌که‌وه گری بدرین و په‌یوه‌ست بن به‌یه‌که‌وه، چونکه ئه‌م پرسته‌یه‌ی ده‌بیته «خَبَر» شتیکی جیاوازه له «مُبْتَدَأ»، ئه‌گه‌ر «ضَمِير» یک نه‌بیت به‌یه‌که‌وه بیان به‌ستیته‌وه پرسته‌که مانایه‌کی سه‌ربه‌خو ده‌به‌خشیت و هیچ په‌یوندى به‌پیش خو‌یه‌وه نابیت (إِلَّا إِذَا كَانَ مَعْلُومًا) ته‌نهامه‌گه‌ر ئه‌و کاته نه‌بیت که «ضَمِير» ه‌که «مَعْلُوم» و ئاشکرا بیت، ئه‌و کاته پښوېست ناکات که «ضَمِير» له «لَفْظ» دا هه‌بیت (نَحْو) وه‌کوو ئه‌م نموونه‌یه‌ی (الْبُرُّ) واته: گه‌نم (الْكُرُّ بَسِيتَيْنِ دِرْهَمًا)^(۱) ته‌نه‌که‌ی یاخود ربه‌ی گه‌نم به‌شیت دره‌مه‌مه، سه‌رنج بده: ئیستا پرسته‌ی (الْكُرُّ بَسِيتَيْنِ دِرْهَمًا) بۆته «خَبَر» بۆ وشه‌ی (الْبُرُّ) که چی هیچ «ضَمِير» یکی تیدا باس نه‌کراوه، چونکه پرسته‌که مانای ئاشکرایه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (وَلَا بُدَّ فِي الْجُمْلَةِ الْوَاقِعَةِ خَبَرًا لِلْمُبْتَدَأِ مِنْ ضَمِيرٍ يَرْجِعُ إِلَى الْمُبْتَدَأِ) پښوېسته بۆ هه‌موو ئه‌و پرستانه‌ی که ده‌بن به‌خه‌به‌ر بۆ موبته‌دا «ضَمِير» یکیان تیدا بیت که «جُمْلَة» که بگپړيته‌وه بۆ لای «مُبْتَدَأ»، بۆ ئه‌وه‌ی که له‌پرووی ماناوه به‌یه‌که‌وه گری بدرین و په‌یوه‌ست بن به‌یه‌که‌وه، (كَمَا مَرَّ فِي الْأَمْثِلَةِ الْمَذْكُورَةِ) هه‌روه‌کوو له‌نموونه‌کانی رابوردوو باس‌مان کرد، (لِأَنَّ الْجُمْلَةَ مُسْتَقِلَّةً بِنَفْسِهَا) چونکه «جمله» شتیکی

۱. وشه‌ی «الْبُرُّ» به‌مانای گه‌نم دیت، هه‌روه‌ها وشه‌ی «الْكُرُّ» ئامیری شت پښ‌کیشان «وهو ستون قفیزا»، من به‌ته‌نه‌که‌ی یاخود ربه‌مانام کردووه، بۆ باشت‌ر تیگه‌یشتن. ب‌روانه: لسان العرب: (۳۸۳/۱) والقاموس المحيط: (۱۴۰۶).

فَلَوْلَمْ يَكُنْ فِيهَا ضَمِيرٌ يَرْبِطُهَا بِالْمُبْتَدَأِ لَكَانَتْ أَجْنَبِيَّةً عَنْهُ؛ إِلَّا إِذَا كَانَ هَذَا الضَّمِيرُ مَعْلُومًا مِنْ سِيَاقِ الْكَلَامِ، فَإِنَّهُ حِينَئِذٍ يُحْذَفُ مِنَ اللَّفْظِ وَيُقَدَّرُ فِي النَّيَّةِ، نَحْوُ: «الْبُرُّ الْكُرُّ بِسِتَيْنِ دِرْهَمًا»، فَإِنَّ «الْكُرَّ بِسِتَيْنِ دِرْهَمًا» جُمْلَةٌ مِنَ الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ، وَهِيَ خَبَرٌ لِ «الْبُرِّ»؛ وَالضَّمِيرُ مَحْذُوفٌ، وَالتَّقْدِيرُ: «الْبُرُّ الْكُرُّ مِنْهُ بِسِتَيْنِ دِرْهَمًا»؛ وَإِنَّمَا حُذِفَ مِنْهُ؟ لِذِلَالَةِ سَوْقِ الْكَلَامِ عَلَيْهِ، فَإِنَّ تَقْدِيمَ «الْبُرِّ» عَلَى «الْكُرِّ»

سهر به خو به واته: نه م رسته به ی ده بیته «خبر» شتیکی جیاوازه له «مبتدأ» (فلولم یکن فیها ضمیر یربطها بالمبتدأ) نه گهر «ضمیر» یک نه بیته نه و رسته به ی بووه به «خبر» ببه سستیته وه به «مبتدأ» که وه (لکانت أجنبیة عنه) نه وه رسته که ده بیته بیگانه له «مبتدأ» و هیچ په یوه نندیه کیان به یه که وه نامینیت، چونکه رسته مانایه کی سهر به خو ده به خشیت. (إلا إذا كان هذا الضمیر معلوماً من سیاق الکلام) ته نها نه وکاته نه بیته که «ضمیر» که روون و ناشکرا بیت، له کاتی گوتنی رسته که دا (فإنه حینئذ یحذف من اللفظ) نه و کاته پنیوست ناکات که هیچ «ضمیر» یک هه بیته، بویه له له فزدا «ضمیر» که «حذف» ده کریت، (ویقدر فی النیة) به لام له نییه تدا هه ر ده مینیت (نحو) وه کوو نه م نموونه به ی که ده لیت: (البر) واته: گهنم (الکر بستین درهما) ته نه که ی یاخود ربه ی به شیت دره مه، (فإن الکر بستین درهما)، سهرنج بده: ئیستا رسته ی «الکر بستین درهما» (جملة من المبتدأ والخبر) رسته به که له «مبتدأ» و له «خبر» پیک هاتوو (وهی خبر للبر) بوته خه به ر بووشه ی «البر» که چی هیچ «ضمیر» یکی تیدا نییه، چونکه رسته که ناشکرایه، (والضمیر محذوف) بویه «ضمیر» که ی «حذف» کراوه، (والتقدير) رسته که وای لی دیتته وه: (البر، الکر منه بستین درهما) نه و کاته وشه ی «منه» ده گهر یتته وه بولای وشه ی «البر». ئینجا نه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وإنما حذف منه؟) بوچی وشه ی «منه» له م رسته به دا «حذف» کراوه؟ یاخود بوچی نه م رسته به «ضمیر» که ی لی «حذف» کراوه^(۱) (لدلالة سوق الکلام علیه) چونکه سیاقی رسته که ده لاله تی له سهر ده کات (فإن تقدیم البر علی الکر) چونکه

۱. نه م رسته به به هه ردوو شیوه مانا ده کریت.

يَذُلُّ عَلَى أَنَّ «الْكُرَّ» يَكُونُ مِنَ «الْبُرِّ» فَيُسْتَعْنَى عَنْ ذِكْرِهِ. وَالْكُرُّ: نَوْعٌ مِنَ الْمَكْيَالِ.

وه پيشكه وتنى وشەى «الْبُرِّ» - كه به مانای «گەنم» دیت - له سەر وشەى «الْكُرَّ» - كه به مانای «رپه» دیت - (يَذُلُّ عَلَى أَنَّ الْكُرَّ، يَكُونُ مِنَ الْبُرِّ) ^(۱) ده لالهت ده كات له سەر ئه وه كه رپه كه (الْكُرَّ) له گەنمه كه يه (الْبُرِّ)، واته: كاتيك تۆ ده چیت بۆ لای گەنم فروشيك ته نه كهى گەنم كيشان له سەر كۆمه له گەنمه كه داندراوه، پرسىار ده كه يت: ئهم گەنمه ته نه كهى به چه نده؟ فروشيار يه كسەر وه لām ده داته وه و ده ئيت: ته نه كهى به شىست دره مه، پىويست ناكات فروشيار بليت: ئهم گەنمه ته نه كهى ئهم گەنمه به شىست دره مه، چونكه ئاشكرايه تۆ پرسىارى ئه وه گەنمه ت كردوه كه ته نه كهى له سەر دانراوه، نه ك گەنميكى تر.

ئهو شويئانهى كه دروسته «حَذَفِ»ى «ضَمِيرِ»ى تيدا بكریت

يه كه م: ئه گەر بيت و پرسته كه مانه كهى پروون و ئاشكرا بوو (مَعْلُوم) ئهو كاته «ضَمِيرِ»ه كه «حذف» ده كريت وه كوو ئهم نموونه يه كه باسما ن كرد.

دووهم: ئه گەر بيت و ئه و پرسته يهى كه بۆته «خَبَرٍ» بۆ «مُبْتَدَأً» سه ره تا كهى به «اسم الإشارة» ده ست پى بكات، وه كوو خواى گه و ره ده فه رمويت: ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾ ^(۲)، سه رنج بده: ئيستا پرستهى «ذَٰلِكَ خَيْرٌ» بووه به خه به ر بۆ وشەى «وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ» له هه مان كاتدا «ضَمِيرِ»ه كهى «حذف» كراوه.

سپيه م: ئه گەر بيت و ئه و وشه يهى كه بووه به «مُبْتَدَأً» به هه مان «لَفْظ» له خه به ريش دووباره بوويه وه ئه و كاته ش پىويست نيه «ضَمِيرِ»ه كهى باس بكریت، به لكوو «حذف» ده كريت، وه كوو خواى گه و ره ده فه رمويت: ﴿الْحَاقَّةُ ۝ مَا الْحَاقَّةُ﴾ ^(۳) سه رنج بده: ئيستا پرستهى «مَا الْحَاقَّةُ» بووه به خه به ر بۆ وشەى «الْحَاقَّةُ» له هه مان كاتدا «ضَمِيرِ»ه كهى «حذف» كراوه.

۱. پروانه: شرح قطر الندى (۱۱۵) جامع الدروس العربية: (۳۱۵) و شرح المفصل: (۲۲۶/۱)، و شرح التسهيل:

(۲۹۵/۱) و شرح ابن عقيل: (۲۲۱/۱) و شرح المفصل: (۲۳۳/۱)، و شرح كافي ابن الحاجب: (۱۰۸/۱).

۳. سورة الحاقة: (۲، ۱).

۲. سورة الأعراف: (۲۶).

تَقْدِيمُ الْخَبَرِ عَلَى الْمُبْتَدَأِ

قَالَ: وَقَدْ يَتَقَدَّمُ الْخَبَرُ عَلَى الْمُبْتَدَأِ، نَحْوُ: «مُنْطَلِقٌ زَيْدٌ».
أَقُولُ: حَقُّ الْمُبْتَدَأِ أَنْ يَكُونَ مُقَدِّمًا عَلَى الْخَبَرِ؛ لِأَنَّهُ مَحْكُومٌ عَلَيْهِ، وَحَقُّ
الْمَحْكُومِ عَلَيْهِ التَّقْدِيمُ؛ لَكِنْ قَدْ يُقَدِّمُ الْخَبَرُ عَلَى الْمُبْتَدَأِ، نَحْوُ: «مُنْطَلِقٌ زَيْدٌ»،
فَإِنْ «زَيْدًا» مُبْتَدَأٌ وَ«مُنْطَلِقٌ» خَبَرُهُ مُقَدَّمٌ عَلَيْهِ؛

وانه بیست و دو وهه م: باسی پیشکته وتنی «مُبتَدَأ» له سهر «خَبَر»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه ری ده فهرمویت: «أَصْلُ» و یاسه وایه که
هه موو کات ده بیت «مُبتَدَأ» ه له پیش «خَبَر» بیت وه کو: «زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ» به لام (وَقَدْ
يَتَقَدَّمُ الْخَبَرُ عَلَى الْمُبْتَدَأِ) هیندیک جار «خَبَر» له سهر «مُبتَدَأ» وه پیش ده که ویت
(نَحْوُ) وه کووئه م نمونه یه ی که ده لیت: (مُنْطَلِقٌ زَيْدٌ) سهرنج بده: له م نمونه یه دا
وشه ی «مُنْطَلِقٌ» - که «خَبَر» ه - له سهر وشه ی «زَيْدٌ» وه پیش که وتووه - که «مُبتَدَأ» یه..
(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغنی» نه رده بیلی ده فهرمویت: منیش ده لیم: (وَحَقُّ الْمُبْتَدَأِ
أَنْ يَكُونَ مُقَدِّمًا عَلَى الْخَبَرِ) «أَصْلُ» و یاسا وایه که هه موو کات ده بیت «مُبتَدَأ» له
پیش «خَبَر» بیت (لَأَنَّهُ مَحْكُومٌ عَلَيْهِ) چونکه «مُبتَدَأ» خه به ری له باره وه دراوه و بوته
«مُسْتَنْدٌ إِلَيْهِ» و حوکمی به سهر دا دراوه (وَحَقُّ الْمَحْكُومِ عَلَيْهِ التَّقْدِيمُ) ^(۱) وه نه وشته ی
که حوکمی به سهر دا ده دریت به پیی یاسا ده بیت پیش بکه ویت وه کوو: «زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ»
(لَكِنْ قَدْ يُقَدِّمُ الْخَبَرُ عَلَى الْمُبْتَدَأِ) به لام هیندیک جار «خَبَر» له سهر «مُبتَدَأ»
وه پیش ده که ویت (نَحْوُ) وه کووئه م نمونه یه ی که ده لیت: (مُنْطَلِقٌ زَيْدٌ) سهرنج بده:
له م نمونه یه دا (فَإِنْ زَيْدًا مُبْتَدَأٌ) وشه ی «زَيْدٌ» موبته دایه (وَمُنْطَلِقٌ خَبَرُهُ) وشه ی
«مُنْطَلِقٌ» خه به ره بو «زَيْدٌ» و (مُقَدَّمٌ عَلَيْهِ) له سهر «مُبتَدَأ» پیش که وتووه.

۱. پروانه: شرح جمل الزجاجی: (۲۳۲/۱) و الإنصاف فی مسائل الخلاف: (۶۹/۱) و شرح قطر الندی
(۱۱۵) جامع الدروس العربیة: (۳۱۵) و شرح المفصل: (۲۲۶/۱)، و شرح التسهیل: (۲۸۳/۱) و شرح ابن
عقیل: (۲۲۱/۱) و شرح المفصل: (۲۳۳/۱)، و شرح کافیه ابن الحاجب: (۱۰۸/۱).

وَإِنَّمَا جَازَ ذَلِكَ لِلتَّوَسُّعِ فِي الْكَلَامِ، فَإِنَّهُ رُبَّمَا يُحْتَاجُ فِي الْوُزْنِ وَالْقَافِيَةِ وَالسَّجْعِ إِلَى تَقْدِيمِ بَعْضِ أَجْزَاءِ الْكَلَامِ عَلَى بَعْضٍ.

ئىنجا ئەگەر كەسنىك پەرسىيەر بىكەت و بلىت: (وَإِنَّمَا جَازَ ذَلِكَ؟) بۆچى زانايان به دروستيان داناوه كه «خَبَر» له سەر «مُبْتَدَأ» وه پيش بكه وىت؟ ماموستا وه لام ده داته وه و ده فەرمووت: (لِلتَّوَسُّعِ فِي الْكَلَامِ) بۆ ئەوهى مه جال و بهر فراوانى له زمانى عەربيدا پەيدا ببيت (فَإِنَّهُ رُبَّمَا يُحْتَاجُ فِي الْوُزْنِ وَالْقَافِيَةِ وَالسَّجْعِ) چونكه زۆر جار پيوست دبيت له كاتى نووسىنى هۆنراوه و پەخشان و پىكخستنى كيش و سەروا له زمانى شيعر و ئەدەدا (إِلَى تَقْدِيمِ بَعْضِ أَجْزَاءِ الْكَلَامِ عَلَى بَعْضٍ)^(۱) بۆ پيشخستنى به شىك له برگه كانى رسته له سەر به شىكى تر وه كوو پيشخستنى «مَفْعُول بِهِ» له سەر «فِعْل» ياخود پيشخستنى «خَبَر» له سەر «مُبْتَدَأ».

ئىنجا بزانه: ئەى قوتابى به ريز و فەقىي خوشه ويست، له هينديك شوين واجبه كه «خَبَر» له سەر «مُبْتَدَأ» وه پيش بكه وىت، له هينديك شوين به پىچه وانه وه: واجبه كه «مُبْتَدَأ» له سەر «خَبَر» وه پيش بكه وىت، له هينديك شوين هەردوو بابەت دروستن، واتە: «جَواز الأَمْرَيْنِ» وه كوو ئەم نموونهى كه باسمان كرد؛ به لام بۆ ئەوهى بابەتە كه دريژتر نه بيت، من ئەم بابەتە بۆ كتيبه گەوره كان جى ده هيلم پشت به خوا لهويدا بابەتە كانت باشتەر بۆ روون دهنه وه «إِنْ شَاءَ اللَّهُ».

۱. پروانه: معاني النحو: (۱/ ۱۳۷)، وشرح جمل الزجاجة: (۱/ ۳۲۲) و الإنصاف في مسائل الخلاف: (۱/ ۶۹) وشرح قطر الندى (۱۱۵) جامع الدروس العربية: (۳۱۵) وشرح المفصل: (۱/ ۲۲۶)، وشرح التسهيل: (۱/ ۲۸۳) وشرح ابن عقيل: (۱/ ۲۲۱) وشرح المفصل: (۱/ ۲۳۳)، وشرح كافية ابن الحاجب: (۱/ ۱۰۸).

جَوَازُ حَذْفِ الْمُبْتَدَأِ أَوْ الْخَبَرِ

قَالَ: وَيَجُوزُ حَذْفُ أَحَدِهِمَا عِنْدَ الدَّلَالَةِ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿فَصَبِّرْ جَمِيلٌ﴾.

أَقُولُ: الْأَصْلُ فِي الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ هُوَ الثَّبُوتُ؛ لِأَنَّ الْحَذْفَ خِلَافُ الْأَصْلِ؛ لَكِنْ يَجُوزُ حَذْفُ أَحَدِهِمَا عِنْدَ الدَّلَالَةِ، أَيْ: إِذَا وَجَدْتَ قَرِينَةً تَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ الْمَحْذُوفِ،

وَأَنَّهُ بَيِّنٌ وَسَيِّهٌ: بِاسْمِ «حَذْفٍ» كَرَدْنِي «مُبْتَدَأٌ» وَ «خَبَرٌ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زهه خشه رى ده فهرموييت: نه گهرچى نه سل وايه «مُبْتَدَأُ» وَ «خَبَرٌ» هه ردووكيان له ناو پرسته وجوديان هه بيت، به لام (وَيَجُوزُ حَذْفُ أَحَدِهِمَا عِنْدَ الدَّلَالَةِ) دروسته هه ريه كه له «مُبْتَدَأُ» ياخود «خَبَرٌ» له ناو پرسته «حَذْفٌ» بكرين، نه گهر به لگه يه ك هه بيت ده لآلهت بكات له سهر نه وهى كه يه كيان «حَذْفٌ» كراوه له ناو پرسته كه (قَالَ اللَّهُ تَعَالَى) وه كوو خواى گه وره ده فهرموييت: ﴿فَصَبِّرْ جَمِيلٌ﴾^(١) سه رنج بده: نه م نمونه يه يا موبته دايه و خه به ره كه ي «حذف» كراوه، ياخود خه به ره و موبته داكه ي «حذف» كراوه، هه روه ك پاش كه ميكي تر پروونى ده كه ينه وه.

(أَقُولُ:) ماموستا «عبد الغني» نه رده بيلى ده فهرموييت: منيش ده ليم: (الْأَصْلُ فِي الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ هُوَ الثَّبُوتُ) به پيى ياساى زانا يانى زمانى عه رهبى «أَصْلٌ» وايه كه «مُبْتَدَأُ» وَ «خَبَرٌ» هه ردووكيان له ناو پرسته وجوديان هه بيت و هه ريه كه يان له شويى خوى بيت (لِأَنَّ الْحَذْفَ خِلَافُ الْأَصْلِ) چونكه «حذف» كردن له هه موو شويى ك پيچه وانه ي نه سل و پيچه وانه ي ياسايه (لَكِنْ يَجُوزُ حَذْفُ أَحَدِهِمَا عِنْدَ الدَّلَالَةِ) به لام دروسته هه ريه كه له «مُبْتَدَأُ» وَ له «خَبَرٌ» له ناو پرسته «حَذْفٌ» بكرين، نه گهر به لگه يه ك هه بيت ده لآلهت بكات له سهر نه وهى كه يه كيان «حذف» كراوه له ناو پرسته كه (أَيْ: إِذَا وَجَدْتَ قَرِينَةً تَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ الْمَحْذُوفِ) مه به ستم نه وه يه

كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ﴾؛ فَإِنَّهُ إِمَّا خَبَرٌ لِمُبْتَدَأٍ مَحذُوفٍ، وَالتَّقْدِيرُ: «أَمْرِي صَبْرٌ جَمِيلٌ»؛ أَوْ مُبْتَدَأٌ لِحَبَرٍ مَحذُوفٍ، وَالتَّقْدِيرُ: «فَصَبْرٌ جَمِيلٌ أَجْمَلٌ». وَالْقَرِينَةُ هَهُنَا وَجُودُ ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ﴾؛ لِأَنَّهُ يَصْلُحُ أَنْ يَكُونَ أَحَدَ جُزْئِي الْكَلَامِ، فَيَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْجُزْءَ الْآخَرَ مَحذُوفٌ يُنَاسِبُهُ.

هه رکاتیەک به لڤه و نیشانه به ک هه بوو له ناو پرسته که دا، ده لاله تی ده کرد که ئەم پرسته به یا موبته دایه و خه به ره که ی «حذف» کراوه، یا خود خه به ره و موبته داکه ی «حذف» کراوه، هه روه کوو (قَالَ اللَّهُ تَعَالَى) خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ﴾ واته: ئارام گرتنیک ی جوان، (فَإِنَّهُ إِمَّا خَبَرٌ لِمُبْتَدَأٍ مَحذُوفٍ) سه رنج بده: ئەم نموونه به یا خه به ره و موبته داکه ی «حذف» کراوه، چونکه ئەم پرسته به به ته نها مانایه کی ته واوی نییه (وَالْتَّقْدِيرُ) ئەو کاته پرسته که وای لئ دیته وه: (أَمْرِي صَبْرٌ جَمِيلٌ) ئەو کاته وشه ی «أَمْرِي»، «تَقْدِيرًا مَرْفُوعًا» ده بیته «مُبْتَدَأًا» و وشه ی «صَبْرًا» ده بیته خه به ری، هه روه ها وشه ی «جَمِيلًا» ده بیته «صِفَةً» ی.

(أَوْ مُبْتَدَأٌ لِحَبَرٍ مَحذُوفٍ) یا خود موبته دایه و خه به ره که ی «حذف» کراوه (وَالْتَّقْدِيرُ) ئەو کاته پرسته که وای لئ دیته وه (فَصَبْرٌ جَمِيلٌ أَجْمَلٌ) ئەو کاته وشه ی «فَصَبْرًا» ده بیته «مُبْتَدَأًا» و وشه ی «جَمِيلًا» ده بیته «صِفَةً» ی، هه روه ها وشه ی (أَجْمَلٌ) ده بیته خه به ربو وشه ی «فَصَبْرًا» (وَالْقَرِينَةُ هَهُنَا) به لڤه شمان لیره دا بریتییه له (وُجُودُ ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ﴾) هه بوونی پرسته ی «فَصَبْرٌ جَمِيلًا» له (لَأنَّه يَصْلُحُ أَنْ يَكُونَ أَحَدَ جُزْئِي الْكَلَامِ) چونکه ئەم دوو وشه به ده کریت بین به به شیک له پرسته ی «مُبْتَدَأًا»، یا خود «خَبَرًا» (فَيَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْجُزْءَ الْآخَرَ مَحذُوفًا) که واته ده لاله ت ده که ن که به شه که ی تری پرسته که «حذف» کراوه که له پرووی ماناوه (يُنَاسِبُهُ) گونجاوه له گه ل ئەم به شه ی که ماوه.

الْإِسْمُ فِي بَابِ كَانَ

قَالَ: وَالْإِسْمُ فِي بَابِ كَانَ، نَحْوُ: «كَانَ زَيْدٌ مُنْطَلِقًا».

أَقُولُ: لَمَّا فَرَعَ مِنَ الضَّرْبِ الْأَوَّلِ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْأَصْلِ، شَرَعَ فِي الضَّرْبِ الثَّانِي، وَهُوَ الْإِسْمُ فِي بَابِ كَانَ، أَي: الْمَرْفُوعُ بِالْأَفْعَالِ النَّاقِصَةِ، وَالْأَفْعَالُ النَّاقِصَةُ أَفْعَالٌ تُذَكَّرُ فِي بَابِ الْفِعْلِ؛

وانه ی بیست وجواره م: باسی «إِسْمُ بَابِ كَانَ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه ری ده فهرمویت: (وَالْإِسْمُ فِي بَابِ كَانَ) یه کیکی تر له و ئیسمانه ی که «مَرْفُوع» ده بن، بریتییه له و ئیسمه ی که مه رفووع ده بیئت به یه کیکی له «أَفْعَالُ النَّاقِصَةِ» که به «إِسْمُ بَابِ كَانَ» مه شهوورن، (نَحْوُ) وه کوو ئهم نموونه یه که ده لیت: (كَانَ زَيْدٌ مُنْطَلِقًا)، سه رنج بده: ئیستا له م نموونه یه دا وشه ی «زَيْدٌ» به یه کیکی له فیعله کانی «نَاقِصَةِ» مه رفووع بووه که وشه ی «كَانَ» یه.

(أَقُولُ:) ماموستا «عبد الغنی» ئه رده بیللی ده فهرمویت: منیش ده لیم: (لَمَّا فَرَعَ مِنَ الضَّرْبِ الْأَوَّلِ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْأَصْلِ) له کاتیکیدا ماموستا باسی بابه تی یه که می ته و او کرد له م بابه تانه ی «مُلْحَق» بوون به «فَاعِل» که باسی «مُبْتَدَأ» و «خَبَر» بوو، (شَرَعَ فِي الضَّرْبِ الثَّانِي) ^(۱) دهستی کرد به باسکردنی بابه تی دووهم له و بابه تانه ی که مولحه قن به «فَاعِل» (وَهُوَ: الْإِسْمُ فِي بَابِ كَانَ) که بریتییه له ئیسمی «أَفْعَالُ النَّاقِصَةِ» (أَي:) مه به ست به ئیسمی «بَابُ كَانَ» (الْمَرْفُوعُ بِالْأَفْعَالِ النَّاقِصَةِ) ئه و ئیسمه یه که «مَرْفُوع» ده بیئت به یه کیکی له «أَفْعَالُ النَّاقِصَةِ» (وَالْأَفْعَالُ النَّاقِصَةُ) وه «أَفْعَالُ النَّاقِصَةِ» یس (أَفْعَالٌ تُذَكَّرُ فِي بَابِ الْفِعْلِ) بریتین له چه ند فیعلیک که له به شی دووهمی ئه م کتیبه له «بَابُ الْفِعْلِ» به دریزی باسیان ده کریت و پروون ده کرىنه وه، ئه گه ر خوای گه وره پشت و په نامان بیئت.

وَسُمِّيَتْ نَاقِصَةً لِأَنَّ فِيهَا نَقْصَانًا، وَذَلِكَ لِأَنَّهَا أَفْعَالٌ لَا تَتِمُّ بِفَاعِلِهَا بَلْ تَحْتَاجُ إِلَى اسْمٍ آخَرَ تَنْصِبُهُ كَمَا سَيَجِيءُ، وَيُسَمَّى الْمَرْفُوعُ اسْمَهَا، وَالْمَنْصُوبُ خَبَرَهَا، فَالِاسْمُ بِمَنْزِلَةِ الْفَاعِلِ، وَالْخَبَرُ بِمَنْزِلَةِ الْمَفْعُولِ، نَحْوُ: «كَانَ زَيْدٌ مُنْطَلِقًا».

ئىنجا ئەگەر كەسەك پەرسىيار بىكات و بليت: (وَسُمِّيَتْ نَاقِصَةً) بۆچى ئەم فەعلانە پەيان دەگوتريت: «أَفْعَالُ النَّاقِصَةِ»؟ مامۇستا وەلام دەداتە وە دەفەرمويت: (لِأَنَّ فِيهَا نَقْصَانًا) چونكە ئەم فەعلانە ھەمويان «نَقْص» يان تەدا ھەيە، ئىنجا مامۇستا بەيانى «نَقْص» ەكە يان دەكات و دەفەرمويت: (وَذَلِكَ لِأَنَّهَا أَفْعَالٌ لَا تَتِمُّ بِفَاعِلِهَا) چونكە ئەم فەعلانە بريتەن لە كۆمەلە فەعلەك كە مانايان بە ھاتنى «فَاعِل» تەواو نابيت (بَلْ تَحْتَاجُ إِلَى اسْمٍ آخَرَ تَنْصِبُهُ) بەلكوو جگە لە «فَاعِل» پەيوستيان بە ئىسمىكى تر ھەيە كە «مَنْصُوب» يان بکەن (كَمَا سَيَجِيءُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى) ھەروەكوو لەمەودوا بە درىزى باسيان دەكەين، ئەگەر خواى گەورە پشت و پەنامان بيت.

ئىنجا مامۇستا دەفەرمويت: (وَيُسَمَّى الْمَرْفُوعُ اسْمَهَا) ئەو وشەيە كە بەم فەعلانە «مَرْفُوع» دەبيت، دەبيتە «اسم» بۆ ئەو فەعلە كە لە دواى ھاتوو، پيشى دەگوتريت: «اسْمُ بَابِ كَانَ»، (وَالْمَنْصُوبُ خَبَرُهَا) ھەروەھا ئەو وشەيە كە بەم فەعلانە «مَنْصُوب» دەبيت، دەبيتە «خَبَر» بۆ ئەو فەعلە كە لە دواى ھاتوو، پيشى دەگوتريت: «خَبَرُ بَابِ كَانَ»، (فَالِاسْمُ بِمَنْزِلَةِ الْفَاعِلِ) كەواتە: ئىسمە كە لە جىگای فاعيلە (وَالْخَبَرُ بِمَنْزِلَةِ الْمَفْعُولِ) وە ھەروەھا خەبەرە كە لە جىگای «مَفْعُول بِهِ» يە (نَحْوُ) وەكوو ئەم نمونەيە كە دەليت: (كَانَ زَيْدٌ مُنْطَلِقًا) سەرنج بدە: ئىستا وشەي «زَيْدٌ» پيشى دەگوتريت «اسْمُ كَانَ»، ھەروەھا وشەي «مُنْطَلِقًا» پيشى دەگوتريت «خَبَرُ كَانَ».

الْخَبَرُ فِي بَابِ إِنَّ

قَالَ: وَالْخَبَرُ فِي بَابِ «إِنَّ»، نَحْوُ: «إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ».

أَقُولُ: الضَّرْبُ الثَّلَاثُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْفَاعِلِ هُوَ الْخَبَرُ فِي بَابِ «إِنَّ»،
أَيُّ: الْمَرْفُوعُ بِالْحُرُوفِ الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ، وَهِيَ سِتَّةُ أَحْرَفٍ تُذَكِّرُ فِي بَابِ الْحَرْفِ
إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى، تَدْخُلُ عَلَى الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ،

وانهى بيست وپينجه: باسى «خَبَرُ بَابِ إِنَّ»

(قَالَ:): ماموستا «جار الله» زه مه خشه ری ده فره رمویت: (وَالْخَبَرُ فِي بَابِ إِنَّ)
یه کیکی تر له و ئیسمانه ی که «مَرْفُوع» ده بن، بریتییه له و ئیسمه ی که مه رفووع
ده بیت به یه کیکی له «حُرُوفُ الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ» که به «خَبَرُ بَابِ إِنَّ» مه شهوورن،
(نَحْوُ) وه کوو ئهم نمونه یه که ده لیت: (إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ) سه رنج بده: ئیستا له م
نمونه یه دا وشه ی «مُنْطَلِقٌ» به یه کیکی له حه رفه کانی «الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» مه رفووع
بووه که وشه ی «إِنَّ» یه.

(أَقُولُ:): ماموستا «عبدالغنی» ئه رده بیلی ده فره رمویت: منیش ده لیم: (الضَّرْبُ
الثَّلَاثُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْأَصْلِ)^(۱) بابه تی سییه م له و بابه تانه ی که مولحه قن به
فاعیل (هُوَ: الْخَبَرُ فِي بَابِ إِنَّ) بریتییه له ئیسمی «بَابِ إِنَّ» (أَيُّ: الْمَرْفُوعُ بِالْحُرُوفِ
الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ) واته: ئه و ئیسمه ی که «مَرْفُوع» ده بیت به یه کیکی له حه رفه کانی
«الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» (وَهِيَ سِتَّةُ أَحْرَفٍ) که ژماره یان بریتین له شه ش «حَرْف» (تُذَكِّرُ فِي
بَابِ الْحَرْفِ، إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى) که له به شی سییه می ئهم کتیبه له «بَابُ الْحَرْفِ» به
دریژی باسیان ده کریت و پروون ده کرینه وه، ئه گهر خوای گه وره پشت وپه نامان بیت.
ئینجا ئهم شه ش حه رفه (تَدْخُلُ عَلَى الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ) ده چنه سه ر ئه و دوو
ئیسمانه ی که له ئه سلدا «مُبْتَدَأٌ» و «خَبَرٌ» بوون و هه ردووکیان مه رفووع بوون

۱. پروانه: الإنصاف في مسائل الخلاف: (۶۹/۱) وشرح قطر الندی (۱۱۵) جامع الدروس العربية: (۳۱۵)
وشرح المفصل: (۲۲۶/۱)، وشرح التسهيل: (۲۸۳/۱)

فَتَنْصِبُ الْمُبْتَدَأَ وَيُسَمِّي اسْمَهَا، وَتَرْفَعُ الْخَبَرَ وَيُسَمِّي خَبَرَهَا.

(فَتَنْصِبُ الْمُبْتَدَأَ) ئىنجا ئەم ھەرفانە ئىسمى يەكەم «مَنْصُوب» دەكەن كە «مُبْتَدَأ» يە (وَيُسَمِّي اسْمَهَا) ۋە دەبىتە «اسم» بۆ ئەم ھەرفەى كە لە دوای ھاتوۋە، پىشى دەگوتىت: «اسمُ بَابِ إِنَّ» (وَتَرْفَعُ الْخَبَرَ) ھەروەھا ئەم ھەرفانە ئىسمى دووھ مەرفوع دەكەن كە «خَبَر» (وَيُسَمِّي خَبَرَهَا) ۋە دەبىتە «خَبَر» بۆ ئەم ھەرفەى كە لە دوای ھاتوۋە و پىشى دەگوتىت: «خَبَرُ بَابِ إِنَّ».

بۆچى ئەم شەش ھەرفانە پىيان دەگوتىت «الْحُرُوفُ الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ»؟

يەكەم: چونكە ھەرىكە لەم شەش ھەرفانە ماناى فيعليان لە نىو خۆدا گرتوۋە، بۆ نموونە وشەى «إِنَّ» و «أَنَّ» ماناى «تأكيد» و «تحقيق» يان لە نىو خۆدا گرتوۋە، ھەروەھا وشەى «كَأَنَّ» ماناى «تَشْبِيه»ى لە نىو خۆدا گرتوۋە.

دووھەم: ھەروەھا ھەرىكە لەم شەش ھەرفانە ۋەكوو «الْفِعْلُ الْمَاضِي» ھەرفى كۆتاييان «مَقْتُوح» ە بۆيە ۋەكوو «الْفِعْلُ الْمَاضِي» «مَبْنِي» يە لەسەر «فَتْحَة».

سێيەم: ھەروەھا ھەرىكە لەم شەش ھەرفانە ۋەكوو «فِعْل» ئىسمىك «مَرْفُوع» دەكەن و ئىسمىك «مَنْصُوب» دەكەن.

چوارەم: ھەروەھا ھەرىكە لەم شەش ھەرفانە ۋەكوو «فِعْل» لەسەر سى ياخود چوار ياخود پىنچ ھەرف دامەزراون.

قَالَ: وَحُكْمُهُ حُكْمُ خَبَرِ الْمُبْتَدَأِ، إِلَّا فِي تَقْدِيمِهِ؛ إِلَّا إِذَا كَانَ ظَرْفًا، نَحْوُ: «إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ»، وَلَا تَقُولُ: «إِنَّ مُنْطَلِقٌ زَيْدًا» وَلَكِنْ تَقُولُ: «إِنَّ فِي الدَّارِ زَيْدًا».

وانه‌ی بیست وشه‌شه‌م: باسی «حُكْمُ خَبَرِ الْخُرُوفِ الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمویت: (وَحُكْمُهُ) یاسا وریساکانی خه‌به‌ری حه‌رفی «الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ» (كَحُكْمِ خَبَرِ الْمُبْتَدَأِ) وه‌کوو یاسا وریساکانی خه‌به‌ری موبته‌داینه‌ و له‌هه‌موو حوکه‌کان وه‌کوو یه‌کترن (إِلَّا فِي تَقْدِيمِهِ) ته‌نها له‌ وه‌پیشکه‌وتنی خه‌به‌ری حه‌رفی «الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ» نه‌بیته‌ له‌سه‌ر ئیسمی خو‌یان، نه‌مه‌یان دروست نییه‌، به‌لام وه‌پیشکه‌وتنی خه‌به‌ری «مُبْتَدَأًا» له‌سه‌ر «مُبْتَدَأًا» دروست بوو، وه‌کوو «مُنْطَلِقٌ زَيْدًا». (إِلَّا إِذَا كَانَ ظَرْفًا) ته‌نها نه‌گه‌ر بیته‌ و خه‌به‌ری حه‌رفی «الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ»، «ظَرْفُ الزَّمَانِ» یاخود «ظَرْفُ الْمَكَانِ» بوو، یاخود «جَارٌ وَمَجْرُورٌ» بوو، نه‌و کاته‌ دروسته‌ خه‌به‌ری حه‌رفی «الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ» له‌سه‌ر ئیسمی خو‌یان پیش بکه‌ویت (نَحْوُ) وه‌کوو (إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ)، سه‌رنج بده‌: له‌م نموونه‌ده‌دا وشه‌ی «زَيْدًا» بووه‌ به‌ «إِسْمٌ إِنَّ» هه‌روه‌ها وشه‌ی «مُنْطَلِقٌ» بووه‌ به‌ «خَبَرٌ إِنَّ» و له‌ دوا‌ی ئیسمه‌که‌ هاتوو (وَلَا تَقُولُ:) که‌واته‌، دروست نییه‌ بگوتریت: (إِنَّ مُنْطَلِقٌ زَيْدًا) چونکه‌ وه‌پیشکه‌وتنی خه‌به‌ری حه‌رفی «الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ» له‌سه‌ر ئیسمی خو‌یان دروست نییه‌، (وَلَكِنْ تَقُولُ:) به‌لام دروسته‌ بگوتریت: (إِنَّ فِي الدَّارِ زَيْدًا)^(۱) چونکه‌ بر‌گه‌ی «فِي الدَّارِ» جار و مه‌جرووره‌، ئیمه‌ش گوتمان: نه‌گه‌ر بیته‌ و خه‌به‌ری حه‌رفی «الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ» سی «ظَرْفُ الزَّمَانِ» بوو، یاخود «ظَرْفُ الْمَكَانِ» بوو، یاخود «جَارٌ وَمَجْرُورٌ» بوو دروسته‌ له‌سه‌ر ئیسمی خو‌ی وه‌پیش بکه‌ویت.

• •

أَقُولُ: وَحُكْمُ خَبَرِ الْحُرُوفِ الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ مِثْلُ حُكْمِ خَبَرِ الْمُبْتَدَأِ: مِنْ كَوْنِهِ مُفْرَداً مُشْتَقّاً أَوْ غَيْرَ مُشْتَقٍّ، مُضَافاً أَوْ غَيْرَ مُضَافٍ، نَحْوُ: «إِنَّ زَيْداً ضَارِبٌ، وَإِنَّ زَيْداً ضَارِبُكَ، وَإِنَّ زَيْداً غُلامٌ، وَإِنَّ زَيْداً غُلامُكَ»؛ وَمِنْ كَوْنِهِ جُمْلَةً

(أَقُولُ: مامۆستا «عبدالغني» ئەر دەبیلی دەفەر مویت: منیش دەلیم: (وَحُكْمُ خَبَرِ الْحُرُوفِ الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ) یاسا و پرسیاکانی خەبەری حەرفی «الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ» (مِثْلُ حُكْمِ خَبَرِ الْمُبْتَدَأِ) وە کوو یاسا و پرسیاکانی خەبەری «مبتدأ» ینە و لە هەموو حوکمەکان وە کوو یە کترن، کە بریتین لەم شتانە ی خوارەو:

حاله تی یە کەم: ئە گەر خەبەرە کە موفرەد بیت، یە کەم: (مِنْ كَوْنِهِ مُفْرَداً مُشْتَقّاً) هەندیک جار خەبەرە کە ئیسمیکی موفرەدی «مُشْتَقٍّ» دەبیت وە کوو خەبەری «مُبْتَدَأً»، دووهم: (أَوْ غَيْرَ مُشْتَقٍّ) یاخود هەندیک جار خەبەرە کە ئیسمیکی موفرەدی «غَيْرُ الْمُشْتَقِّ» دەبیت، سییەم: (مُضَافاً) هیندیک جار خەبەرە کە ئیسمیکی موفرەدی «إِضافة» کراو دەبیت، چوارەم: (أَوْ غَيْرَ مُضَافٍ) یاخود هەندیک جار خەبەرە کە ئیسمیکی «مُفْرَداً» ی «غَيْرُ الْمُضَافِ» دەبیت (نَحْوُ) نمونە ی یە کەم: وە کوو (إِنَّ زَيْداً ضَارِبٌ)، سەرنج بدەن: ئیستا لەم نمونە یە دا وشە ی «ضَارِبٌ» بوو بە خەبەر لە بۆ وشە ی «إِنَّ» لە هەمان کاتدا ئیسمیکی «مُشْتَقٍّ»-ە و «إِضافة» نە کراو: (و) نمونە ی دووهم: وە کوو (إِنَّ زَيْداً ضَارِبُكَ) لەم نمونە یە دا وشە ی «ضَارِبُكَ» بوو بە خەبەر لە بۆ وشە ی «إِنَّ» لە هەمان کاتدا ئیسمیکی «مُشْتَقٍّ»-ە و «إِضافة» کراو بۆ لای «کاف الخطاب»؛ (و) نمونە ی سییەم: وە کوو (إِنَّ زَيْداً غُلامٌ) لەم نمونە یە دا وشە ی «غُلامٌ» بوو بە خەبەر لە بۆ وشە ی «إِنَّ» لە هەمان کاتدا ئیسمیکی «جامد»-ە و «إِضافة» نە کراو: (و) نمونە ی چوارەم: وە کوو (إِنَّ زَيْداً غُلامُكَ) لەم نمونە یە دا وشە ی «غُلامُكَ» بوو بە خەبەر لە بۆ وشە ی «إِنَّ» لە هەمان کاتدا ئیسمیکی «جامد»-ە و «إِضافة» کراو.

حاله تی دووهم: ئە گەر خەبەرە کە «جُمْلَةً» بیت، لەو شدا وە کوو یە کترن (وَمِنْ كَوْنِهِ جُمْلَةً) هەندیک جار خەبەری حەرفی «الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ» جوملە دەبیت، کە چوار

فَعِلِيَّةٌ، نَحْوُ: «إِنَّ زَيْدًا ذَهَبَ أَبَوُهُ»؛ وَاسْمِيَّةٌ، نَحْوُ: «إِنَّ عَمْرَأَ أَخُوهُ ذَاهِبٌ»؛ وَشَرْطِيَّةٌ، نَحْوُ: «إِنَّ زَيْدًا إِنْ تَكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ»؛ وَظَرْفِيَّةٌ حَقِيقِيَّةٌ، نَحْوُ: «إِنَّ خَالِدًا أَمَامَكَ»؛ أَوْ مَجَازِيَّةٌ، نَحْوُ: «إِنَّ بَشْرًا مِنَ الْكِرَامِ»؛ وَمِنْ كَوْنِهِ مُسْتَحَقًّا لِلضَّمِيرِ إِذَا كَانَ جُمْلَةً،

جَوْرِي هَهِيه: جَوْرِي يَه كَه م: (فَعِلِيَّةٌ) وَاتِه: هَه نَدِيك جَار خَه بَه رِي حَه رَفِي «الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» رَسْتَه يَه كِي فِعْلِي (الْجُمْلَةُ الْفَعْلِيَّةُ) دَه بِيْت (نَحْوُ) وَه كَوُو (إِنَّ زَيْدًا ذَهَبَ أَبَوُهُ)، سَه رَنج بَدَه: نِيَسْتَا لَه م نَمُوْنَه يَه دَا رَسْتَه ي «ذَهَبَ أَبَوُهُ» رَسْتَه يَه كِي «فَعِلِيَّةٌ» يَه وَ بَوُو هَ بَه خَه بَه ر بَوُ وَ شَه ي «إِنَّ»، (وَ) جَوْرِي دَوُو هَم: (اِسْمِيَّةٌ) هَه رُو هَا هَه نَدِيك جَار خَه بَه رِي حَه رَفِي «الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» رَسْتَه يَه كِي نِيَسْمِي (الْجُمْلَةُ الْاِسْمِيَّةُ) دَه بِيْت (نَحْوُ) وَه كَوُو (إِنَّ عَمْرَأَ أَخُوهُ ذَاهِبٌ)، سَه رَنج بَدَه: لَه م نَمُوْنَه يَه دَا رَسْتَه ي «أَخُوهُ ذَاهِبٌ» رَسْتَه يَه كِي «اِسْمِيَّةٌ» يَه وَ بَوُو هَ بَه خَه بَه ر بَوُ وَ شَه ي «إِنَّ»، (وَ) جَوْرِي سِي يَه م: (شَرْطِيَّةٌ) هَه رُو هَا هَه نَدِيك جَار خَه بَه رِي حَه رَفِي «الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» رَسْتَه يَه كِي شَه رْتِي (الْجُمْلَةُ الشَّرْطِيَّةُ) دَه بِيْت (نَحْوُ) وَه كَوُو (إِنَّ زَيْدًا إِنْ تَكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ)، سَه رَنج بَدَه: لَه م نَمُوْنَه يَه دَا رَسْتَه ي «إِنْ تَكْرِمَهُ يُكْرِمَكَ» پِي ي دَه گُو تَرِيْت: رَسْتَه يَه كِي «شَرْطِيَّةٌ» يَه وَ بَوُو هَ بَه خَه بَه ر بَوُ وَ شَه ي «إِنَّ»، (وَ) جَوْرِي چَوَارَه م: (ظَرْفِيَّةٌ حَقِيقِيَّةٌ) هَه رُو هَا هَه نَدِيك جَار خَه بَه رِي حَه رَفِي «الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» رَسْتَه يَه كِي «الْظَرْفِيَّةُ الْحَقِيقِيَّةُ» دَه بِيْت، كَه بَرِي تِي يَه لَه وَ رَسْتَه يَه ي كَه سَه رَه تَا كَه ي بَه «ظَرْفُ الزَّمَانِ» يَا خُو د بَه «ظَرْفُ الْمَكَانِ» دَه سَت پِي دَه كَات (نَحْوُ) وَه كَوُو (إِنَّ خَالِدًا أَمَامَكَ)، نِيَسْتَا لَه م نَمُوْنَه يَه دَا وَ شَه ي «أَمَامَكَ» لَه «مَحَلُّ الرَّفْعِ» دَا بَوُو هَ بَه «خَبَرٌ» بَوُ وَ شَه ي «إِنَّ»، (أَوْ مَجَازِيَّةٌ) يَا پِي ي دَه گُو تَرِيْت «الْجُمْلَةُ الظَّرْفِيَّةُ الْمَجَازِيَّةُ» وَه كَوُو (إِنَّ بَشْرًا مِنَ الْكِرَامِ)، سَه رَنج بَدَه: لَه م نَمُوْنَه يَه دَا وَ شَه ي «مِنَ الْكِرَامِ» پِي ي دَه گُو تَرِيْت «الْجَارُ وَالْمَجْرُورُ» وَ بَه يَه كَه وَ ه لَه «مَحَلُّ الرَّفْعِ» دَا بَوُو بَه «خَبَرٌ» بَوُ وَ شَه ي «إِنَّ».

حَالَه تِي سِي يَه م (وَمِنْ كَوْنِهِ) هَه رُو هَا لَه وَ هَشْدَا وَه كَوُو يَه كَتَرَن (مُسْتَحَقًّا لِلضَّمِيرِ إِذَا كَانَ جُمْلَةً) تَه گَه ر خَه بَه رَه كَه «جُمْلَةً» بِيْت، دَه بِيْت «ضَمِيرٌ» يَك هَه بِيْت تَه م

كَمَا مَرَّ فِي الْأَمْثَلَةِ؛ وَمِنْ كَوْنِهِ مُسْتَغْنِيَا عَنْ ذِكْرِ ذَلِكَ الضَّمِيرِ إِذَا كَانَ مَعْلُومًا، نَحْوُ: «إِنَّ الْبُرَّ الْكُرَّ بِسَيِّئِ دِرْهَمًا»؛ وَمِنْ كَوْنِهِ جَائِزُ الْحَذْفِ عِنْدَ الدَّلَالَةِ، نَحْوُ: «إِنَّ مَالًا، وَإِنْ وَلَدًا»، أَيْ: إِنَّ لَهُمْ مَالًا، وَإِنْ لَهُمْ وَلَدًا؛ إِلَّا فِي تَقْدِيمِ خَبَرٍ بَابِ «إِنْ» عَلَى اسْمِهِ،

جومله یه به پیشه خوێ بیهستیتته وه (کَمَا مَرَّ فِي الْأَمْثَلَةِ) ههروهه کووله نموونه کانی رابوردوو باسمان کرد و پروومان کرده وه.

حاله تی چواره م (وَمِنْ كَوْنِهِ) ههروهه ها له وه شدا وه کوو یه کترن (مُسْتَغْنِيَا عَنْ ذِكْرِ ذَلِكَ الضَّمِيرِ) که پێویست به هه بوونی «ضَمِير» ناکات (إِذَا كَانَ مَعْلُومًا) نه گهر بێت و «ضمیر» که پروون و ئاشکرا بێت، نه و کاته دروسته «ضَمِير» که له «لَفْظ» دا «حذف» بکریت (نَحْوُ) وه کوو ئهم نموونه یه ی که ده لیت: (إِنَّ الْبُرَّ الْكُرَّ بِسَيِّئِ دِرْهَمًا) سه رنج بده: له رسته ی «الْكُرَّ بِسَيِّئِ دِرْهَمًا» وشه ی «مِنْهُ» «حذف» کراوه، چونکه مانای رسته که پروون و ئاشکرایه و «ضَمِير» که زانراوه له نیو رسته که دا.

حاله تی پینجه م (وَمِنْ كَوْنِهِ) ههروهه ها له مه شدا خه به ری حه رفی «الْمُسَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» وه کوو خه به ری مو بته دایه که (جَائِزُ الْحَذْفِ عِنْدَ الدَّلَالَةِ) دروسته «إِسْم» یاخود «خَبَر» «الْحُرُوفُ الْمُسَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» «حذف» بکریت نه گهر بێت و به لگه یه ک هه بێت ده لاله ت بکات له سه ر نه وه که یه کیک له «إِسْم» یاخود له «خَبَر» له رسته که دا «حذف» کراوه (نَحْوُ) وه کوو (إِنَّ مَالًا وَإِنْ وَلَدًا) واته: به پراستی مال به پراستی مندال، سه رنج بده: ئهم رسته یه به م شیوه یه مانا نابه خشییت، بویه ده رده که ویت که له م رسته دا شتی که «حذف» کراوه و بریتییه له وشه ی «لَهُمْ» که ده بیته خه به ری «إِنَّ» (أَيْ) واته: رسته که ئاوا ی لئ دیتته وه: (إِنَّ لَهُمْ مَالًا) به پراستی نه وان خاوه ن مال و (وَإِنْ لَهُمْ وَلَدًا) وه ههروهه ها خاوه نی مندالن.

له هه موو نه و حوکمانه ی که باسمان کرد خه به ری حه رفی «الْمُسَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» وه کوو خه به ری مو بته دایه (إِلَّا فِي تَقْدِيمِ خَبَرٍ بَابِ «إِنْ» عَلَى اسْمِهِ) ته نها له وه پیشکه وتن خه به ری حه رفی «الْمُسَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» نه بێت له سه ر ئیسمی خوێان

فَإِنَّهُ غَيْرُ جَائِزٍ، وَتَقْدِيمُ خَبَرِ الْمُبْتَدَأِ عَلَى الْمُبْتَدَأِ جَائِزٌ؛ لِأَنَّ هَذِهِ الْحُرُوفَ إِنَّمَا تَعْمَلُ لِمُشَابَهَتِهَا الْفِعْلَ، كَمَا سَيَجِيءُ، فَيَكُونُ عَمَلُهَا فَرْعاً لِعَمَلِ الْفِعْلِ. وَمَرْفُوعُ الْفِعْلِ مُقَدَّمٌ عَلَى مَنْصُوبِهِ. فَلَوْ قَدِمَ مَرْفُوعُ هَذِهِ الْحُرُوفِ أَيْضاً، لَمْ يَبْقَ فَرْقٌ بَيْنَ عَمَلِ الْأَصْلِ وَالْفَرْعِ؛ إِلَّا إِذَا كَانَ الْخَبَرُ ظَرْفاً، فَإِنَّهُ حِينَئِذٍ يَجُوزُ تَقْدِيمُهُ عَلَى الْإِسْمِ؛ لِأَنَّ رَفَعَ الظَّرْفِ لَا يَظْهَرُ فِي اللَّفْظِ،

(فَإِنَّهُ غَيْرُ جَائِزٍ) نه مه یان دروست نییه، (وَتَقْدِيمُ خَبَرِ الْمُبْتَدَأِ عَلَى الْمُبْتَدَأِ جَائِزٌ) به لام وه پیشکته وتنن خه به ری «مُبْتَدَأُ» له سهر «مُبْتَدَأُ» دروست بوو، وه کوو «مُنْطَلِقُ زَيْدٌ». ئینجا نه گهر قوتابی پرسیار بکات و بلیت: بوجی وه پیشکته وتنن خه به ری حه رفی «الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» له سهر ئیسمی دروست نییه؟ ماموستا وه لام ده داته وه و ده فهرمویت: (لِأَنَّ هَذِهِ الْحُرُوفَ) چونکه نه م شه ش حه رفانه (إِنَّمَا تَعْمَلُ لِمُشَابَهَتِهَا الْفِعْلَ) ته نها له بهر نه وه کار ده که ن چونکه ده شوبهینه فیعلی هه م له پرووی «لفظ» هه م له پرووی ماناوه، ههروه کوو پروونمان کرده وه و (كَمَا سَيَجِيءُ) له مه و دواش له «بَابُ الْحَرْفِ» به دریژی تیشکی ده خهینه سهر «إِنْ شَاءَ اللَّهُ».

(فَيَكُونُ عَمَلُهَا) که واته: کارکردنی نه م شه ش حه رفانه (فَرْعاً لِعَمَلِ الْفِعْلِ) ده بیته «فَرْعٌ» بو کارکردنی فیعلی (وَمَرْفُوعُ الْفِعْلِ مُقَدَّمٌ عَلَى مَنْصُوبِهِ) وه نه و ئیسمه ی که «فِعْلٌ» مه رفووعی ده کات وه پیش ده که ویت له سهر نه و ئیسمه ی که «مَنْصُوبٌ» سی ده کات، (فَلَوْ قَدِمَ مَرْفُوعُ هَذِهِ الْحُرُوفِ) که واته: نه گهر دروست بیت نه و ئیسمه که نه م شه ش حه رفه مه رفووعی ده که ن، وه پیش که ویت له سهر نه و ئیسمه که «مَنْصُوبٌ» سی ده که ن (أَيْضاً) به هه مان شیوه ی خه به ری «مُبْتَدَأُ» (لَمْ يَبْقَ فَرْقٌ، بَيْنَ عَمَلِ الْأَصْلِ وَالْفَرْعِ) نه و کاته هیچ جیاوازی نامینیت له نیوان کارکردنی «أَصْلٌ» و «فَرْعٌ» دا (إِلَّا إِذَا كَانَ الْخَبَرُ ظَرْفاً) ته نها نه گهر بیت و خه به ری حه رفی «الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» «ظَرْفُ الزَّمَانِ» یاخود «ظَرْفُ الْمَكَانِ» یاخود «جَارٌ وَمَجْرُورٌ» بوو (فَإِنَّهُ حِينَئِذٍ، يَجُوزُ تَقْدِيمُهُ عَلَى الْإِسْمِ) نه و کاته دروسته خه به ری حه رفی «الْمُشَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» وه پیش بکه ویت، له بهر دوو هوکار: یه که م (لِأَنَّ رَفَعَ الظَّرْفِ لَا يَظْهَرُ فِي اللَّفْظِ) چونکه

أَوْ لَأَنَّ فِي الظَّرْفِ اتِّسَاعاً لِكَثْرَةِ وَقُوعِهَا فِي كَلَامِهِمْ لَيْسَ فِي غَيْرِهَا، فَتَقُولُ فِي مِثَالِ ذَلِكَ: «إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ».

وَلَا تَقُولُ: «إِنَّ مُنْطَلِقَ زَيْدًا» بِتَقْدِيمِ الْخَبَرِ غَيْرِ الظَّرْفِ، وَلَكِنْ تَقُولُ: «إِنَّ فِي الدَّارِ زَيْدًا» بِتَقْدِيمِ الْخَبَرِ الظَّرْفِ عَلَى الْاسْمِ.

ئەم پەفەهێ که دەچیتە سەر «ظرف» لە «ألفظ» دا بە دیار ناکەوێت، چونکە «ظرف» مەبەنێ. دووهم (أَوْ لَأَنَّ فِي الظَّرْفِ اتِّسَاعاً) ^(۱) یاخود لەبەر ئەوەی چونکە مەجالێکی زۆر بۆ «ظرف» پەخسێندراوە، (لِكَثْرَةِ وَقُوعِهَا فِي كَلَامِهِمْ) چونکە زۆر وەرێ دەبێت لە نێو زمانی عەرەبیدا و لە کاتی قسەکردن و ئاخوتندا زۆر بەکار دێت (لَيْسَ فِي غَيْرِهَا) که ئەو مەجالە لەبۆ بابەتەکانی تر نەپەخساوە و ناپەخسێت.

(فَتَقُولُ: فِي مِثَالِ ذَلِكَ) کەواتە، تۆ دەڵێیت بۆ نموونە ی ئەم بابەتە: (إِنَّ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ)، سەرئێج بە: لەم نموونەیدا وشەی «زَيْدٌ» بوو بە «اسمٌ إِنَّ»، هەر وەها وشەی «مُنْطَلِقٌ» بوو بە «خَبَرٌ إِنَّ» و لە دوا ی ئیسەمە کە هاتوو؛ (وَلَا تَقُولُ:) بەلام دروست نییە بگوتریت: (إِنَّ مُنْطَلِقَ زَيْدًا، بِتَقْدِيمِ الْخَبَرِ غَيْرِ الظَّرْفِ) بە وەپیشخستنێ خەبەری حەرفی «الْمُسَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» لەسەر ئیسمی خۆیان - ئەگەر «ظرف» نەبێت - (وَلَكِنْ تَقُولُ:) بەلام دروستە بگوتریت: (إِنَّ فِي الدَّارِ زَيْدًا) ^(۲) (بِتَقْدِيمِ الْخَبَرِ غَيْرِ الظَّرْفِ عَلَى الْاسْمِ) بە وەپیشخستنێ خەبەری حەرفی «الْمُسَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» لەسەر ئیسمی خۆیان - ئەگەر «ظرف» بێت -، چونکە پرگە ی «فِي الدَّارِ» «جَارٌ وَمَجْرُورٌ» ه ئیمەش گوتمان: ئەگەر بێت و خەبەری حەرفی «الْمُسَبَّهَةُ بِالْفِعْلِ» ی «ظرف الزمان» بوو یاخود «ظرف المكان» بوو یاخود «جَارٌ وَمَجْرُورٌ» بوو، دروستە لەسەر ئیسمی خۆی وەپیش بکەوێت.

* ○ *

۱. پروانە: شرح المفصل: ۲۵۹/۱، والفوائد والقواعد: ۱۶۲.

۲. پروانە: جامع الدروس العربية: ۱۵۱.

حَبَرُ لَا الَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ

قَالَ: وَحَبَرُ «لَا» الَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ، نَحْوُ: «لَا رَجُلٌ أَفْضَلُ مِنْكَ». وَقَدْ يُحْذَفُ الْحَبَرُ كَقَوْلِهِمْ: «لَا بَأْسَ» أَيْ لَا بَأْسَ عَلَيْكَ.
أَقُولُ: الضَّرْبُ الرَّابِعُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْفَاعِلِ حَبَرُ «لَا» الَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ، أَيْ: الْمَرْفُوعُ بِهَا.

وانهى بیست و حه و ته م: باسی «حَبَرُ لَا الَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه ری ده فه رمویت: (وَحَبَرُ «لَا» الَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ) یه کیکی تر له و ئیسمانه ی که «مَرْفُوع» ده بیئت و «مُلْحَق» ه به «فَاعِل» بریتییه له و ئیسمه ی ده بیئته خه بهر بۆ «لَا» که له پرووی ماناوه بۆ «نَفْيِ صِفَةِ الْجِنْسِ» به کار دیت (نَحْوُ) وه کوو ئه م نمونه یه ی که ده لئیت: (لَا رَجُلٌ أَفْضَلُ مِنْكَ) واته: هیچ پیاویک له تۆ باشتر نییه، سه رنج بده: له م نمونه یه دا وشه ی «أَفْضَلُ» بووه به «حَبَرُ» بۆ وشه ی «لَا» که بۆ «نَفْيِ صِفَةِ الْجِنْسِ» به کار دیت.

(وَقَدْ يُحْذَفُ الْحَبَرُ) هیندیک جار ئه و وشه ی که بووه به خه بهر بۆ وشه ی «لَا» «حذف» ده کریت (كَقَوْلِهِمْ) وه کوو عه ره ب ده لئین بۆ که سییک که ترسی له شتیک هه بیئت یا خود نه خووش بیئت: (لَا بَأْسَ) واته: هیچ باس نییه، سه رنج بده: له م نمونه یه دا خه بهر ی «لَا» «حذف» کراوه که بریتییه له وشه ی «عَلَيْكَ» (أَيُّ) بۆیه رسته که وای لئ دیته وه (لَا بَأْسَ عَلَيْكَ).

(أَقُولُ:) ماموستا «عبدالغنی» ئه رده بیللی ده فه رمویت: منیش ده لئیم: (الضَّرْبُ الرَّابِعُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْفَاعِلِ) به شی چواره م: له و به شانیه ی که «مَرْفُوع» ده بیئت و «مُلْحَق» ه به «فَاعِل» بریتییه (حَبَرُ «لَا» الَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ) له و ئیسمه ی ده بیئته خه بهر بۆ «لَا» که له پرووی ماناوه بۆ «نَفْيِ صِفَةِ الْجِنْسِ» به کار دیت، (أَيُّ الْمَرْفُوعُ بِهَا) واته: ئه و ئیسمه ی که «مَرْفُوع» ده بیئت به وشه ی «لَا».

وَإِنَّمَا قِيدَ «لَا» بِالَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ، اخْتِزَاً عَنْ «لَا» الَّتِي بِمَعْنَى «لَيْسَ»، فَإِنَّ خَبَرَهَا مَنْصُوبٌ. وَقَدْ يُحْذَفُ خَبَرُ «لَا» الَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ إِذَا دَلَّ عَلَيْهِ قَرِينَةٌ، كَقَوْلِ الْعَرَبِ: «لَا بَأْسَ»، أَيْ: «لَا بَأْسَ عَلَيْكَ».

ئینجا ئەگەر کە سێک پرسیار بکات و بڵێت: (وَإِنَّمَا قِيدَ "لَا" بِالَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ) بۆچی مامۆستا گوتی دەبیست وشەى «لَا» بۆ «نَفْيِ الْجِنْسِ» بێت و ئەم بڕگە یەى لە بەر چى زیاد کرد؟ مامۆستا وە لām دەداتە وە و دەفەر مۆیت: (اخْتِزَاً عَنْ "لَا" الَّتِي بِمَعْنَى لَيْسَ) بەم بڕگە یە خۆى پاراست لە و «لَا» یەى کە لە پرووى مانا وە بە مانای «لَيْسَ» دیت (فَإِنَّ خَبَرَهَا مَنْصُوبٌ) چونکە خەبەرى ئەم «لَا» یە «مَنْصُوب» دەبیست و پێى دەگوتریت «لَا الْمُسْتَبْهَةَ بِلَيْسَ».

(وَقَدْ يُحْذَفُ خَبَرُ "لَا" الَّتِي لِنَفْيِ الْجِنْسِ) هێندیک جار ئەم وشە یەى کە بۆ وە بە «خَبَرٌ» بۆ وشەى «لَا» کە بۆ «نَفْيِ صِفَةِ الْجِنْسِ» بە کار دیت، «حَذَفَ» دەکریت (إِذَا دَلَّ عَلَيْهِ قَرِينَةٌ)^(۱) بە و مەرجهى کە وشە یە ک هەبیست دە لآلەت بکات لە سەر ئە وەى کە لەم رسته یە دا وشە یە ک «حذف» کرا وە (كَقَوْلِ الْعَرَبِ: «لَا بَأْسَ» وە کو و عەرەب دە لێن بە کە سێک کە ترسى لە شتیک هەبیست یا خود نە خوۆش بێت: (لَا بَأْسَ) واته: هێچ باس نییە، سەرئێج بدە: لەم نموونە یە دا خەبەرى «لَا» «حذف» کرا وە کە بریتییە لە وشەى «عَلَيْكَ» (أَيْ) بۆ یە رسته کە وای لى دیتە وە: (لَا بَأْسَ عَلَيْكَ)؛ ئینجا بزانە: لە زارا وەى «بنو تمیم» و «طائي» یە کان ئەگەر بە لگە یە ک هەبو و دە لآلەت لە سەر خەبەرى «لَا» بکات و اجبە خەبەرى «لَا» «حذف» بکریت، بە لām لە زارا وەى «حیجازی» یە کان «جَائِز» و «واجب» نییە، بە لām ئەگەر بە لگە نە بو و، نابیت «حذف» بکریت وە کو و ئەم نموونە یەى کە پێغەمبەر ﷺ دە فەر مۆیت: «لَا أَحَدٌ أَغْيَرُ مِنَ اللَّهِ»^(۲).

۱. بر وانه: جامع الدروس العربیة: (۳۳۴) و شرح جمل الزجاجی: (۴۱۰/۲) و شرح ابن العقیل: (۸/۲) و شرح کافیه ابن الحاجب الکو ردی: (۲۵۵/۱) و القواعد والفوائد: (۱۶۳) و شرح المفصل: (۲۵۹/۱) و الانصاف فی مسائل الخلاف: (۴۱۰/۲).

۲. أخرجه البخاری (۵۲۲۰).

مه‌رجه‌کانی کارکردنی «لا الّتی لنفّی الجنس»

ئینجا بزانه: ئەو قوتابی خۆشه‌ویست، که زانایان کۆمه‌لێک مه‌رجیان داناوه
بۆ کارکردنی ئەم «لا» یه‌ی که بۆ «نَفْيُ الْجِنْس» به‌کار دێت، پێویسته‌ ئاگاداری ئەم
مه‌رجانه‌ بیت که بریتین له‌:

یه‌که‌م: ئەو ئیسمه‌ی که وشه‌ی «لا» ده‌چێته‌ سه‌ری و کاری تیدا ده‌کات ده‌بیت
«نَکِرَة» بیت وه‌کوو «لا غلامَ رَجُلٍ حَاضِرٍ» واته‌ ئه‌گه‌ر بیت و ئیسمه‌که‌ «مَعْرِفَة» بیت
کاری تیدا ناکات.

دووهم: ده‌بیت وشه‌ی «لا» راسته‌وخۆ (مُبَاشَرَة) بچێته‌ سه‌ر ئەو ئیسمه‌ی که کاری
تیدا ده‌کات وه‌کوو «لا عَمَلَ حَاسِدٍ مَّقْبُولٍ» چونکه‌ ئه‌گه‌ر وشه‌ی «لا» راسته‌وخۆ
نه‌چێته‌ سه‌ر ئیسمه‌که‌ کار ناکات، وه‌کوو خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمویت: ﴿لَا فِيهَا غَوْلٌ
وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ﴾^(١) سه‌رنج بده‌: وشه‌ی «لا» چونکه‌ راسته‌وخۆ نه‌چۆته‌ سه‌ر
وشه‌ی «غَوْل» کاری تیدا نه‌کردووه‌، بۆیه‌ وشه‌ی «فيها» ده‌بیت «خَبَرٌ مُّقَدَّمٌ» و وشه‌ی
«غَوْل» ده‌بیت «مُبْتَدَأٌ مُؤَخَّرٌ».

سێیه‌م: ده‌بیت ئەو ئیسمه‌ی که وشه‌ی «لا» کاری تیدا ده‌کات «مُضَاف» بیت
وه‌کوو «لا صَاحِبَ جُودٍ مَذْمُومٍ» یاخود «شِبْهُ الْمُضَاف»^(٢) بیت وه‌کوو «لا قَبِيحاً
فَعْلُهُ مَرْدُودٌ» یان وه‌کوو «لا طَالِباً وَفِيّاً مَخْذُولٌ» چونکه‌ ئه‌گه‌ر بیت و ئیسمی «لا»
«مُضَاف» نه‌بیت یاخود «شِبْهُ الْمُضَاف» نه‌بیت ئه‌وکاته‌ وشه‌ی «لا» «مَنْصُوب» ی
ناکات، به‌لکوو «مَبْنِي» ده‌بیت له‌سه‌ر «فَتْحَة».

١. سورة الصافات: الآية: (٤٧).

٢. بروانه: الدرّة النحویة: (٣٧٠) جامع الدروس العربیة: (٣٤٤) وشرح جمل الزجاجة: (٤١٠/٢) و
شرح قطر الندی وبلّ الصدی: (٢٢٢) وشرح ابن العقیل: (١٠/٢) وشرح کافیه ابن الحاجب الکوردی:
(٢٥٨/١) والقواعد والفوائد: (١٦٣) وشرح المفصل: (٢٥٩/١) و الانصاف فی مسائل الخلاف: (٤١٠/٢).

إِسْمٌ مَا وَلَا بِمَعْنَى لَيْسَ

قَالَ: وَاسْمٌ مَا وَلَا بِمَعْنَى لَيْسَ، نَحْوُ: «مَا زَيْدٌ مُنْطَلِقًا» وَ «مَا رَجُلٌ خَيْرًا مِنْكَ» وَ «لَا أَحَدٌ أَفْضَلُ مِنْكَ».

أَقُولُ: الضَّرْبُ الْخَامِسُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْفَاعِلِ اسْمٌ مَا وَلَا بِمَعْنَى لَيْسَ، أَيْ: الْمَرْفُوعُ بِهِمَا، نَحْوُ «زَيْدٌ» فِي «مَا زَيْدٌ مُنْطَلِقًا»؛ وَ «رَجُلٌ» فِي «مَا رَجُلٌ خَيْرًا مِنْكَ»؛ وَ «أَحَدٌ» فِي «لَا أَحَدٌ أَفْضَلُ مِنْكَ».

وانه‌ی بیست‌وهه‌شته‌م: باسی «ما و لا المُشَبَّهَتَانِ بِلَيْسَ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رموئیت: («مَا» وَ «لَا بِمَعْنَى لَيْسَ») یه‌کی‌کی‌تر له‌و ئیسمانه‌ی که «مَرْفُوع» ده‌بیئت و «مُلْحَق»-ه به «فَاعِل» بریتییه له‌و وشه‌یه‌ی که ده‌بیئته «إِسْم» بۆ وشه‌ی «لا» یاخود بۆ وشه‌ی «ما» که له‌ پرووی ماناوه ده‌شوبه‌ینه «لَيْسَ»، (نَحْوُ) وه‌کوو ئه‌م نموونانه‌ی که ده‌لین: (ما زَيْدٌ مُنْطَلِقًا وَ مَا رَجُلٌ خَيْرًا مِنْكَ، وَ لَا أَحَدٌ أَفْضَلُ مِنْكَ)، سه‌رنج بده: له‌م نموونه‌یه‌دا وشه‌ی «زَيْدٌ» هه‌روه‌ها وشه‌ی «رَجُلٌ» بوونه‌ته «إِسْم» بۆ وشه‌ی «ما»، هه‌روه‌ها وشه‌ی «أَحَدٌ» بووه به «إِسْم» بۆ وشه‌ی «لا» و هه‌رسێ وشه‌کانیش مه‌رفووع بوون.

(أَقُولُ:) ماموستا «عبدالغنی» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رموئیت: منیش ده‌لیم: (الضَّرْبُ الْخَامِسُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْفَاعِلِ) به‌شی پینجه‌م: له‌و به‌شانه‌ی که مه‌رفووع ده‌بیئت و «مُلْحَق»-ه به «فَاعِل» بریتییه له‌ (اسْمٌ "ما" وَ "لَا" بِمَعْنَى لَيْسَ) له‌و وشه‌یه‌ی که ده‌بیئته ئیسمی «ما» و «لا» که له‌ پرووی ماناوه ده‌شوبه‌ینه «لَيْسَ»، (أَيْ الْمَرْفُوعُ بِهِمَا) واته: ئه‌و ئیسمه‌ی که به‌ وشه‌ی «ما» و به‌ وشه‌ی «لا» مه‌رفووع ده‌بیئت (نَحْوُ: زَيْدٌ) وه‌کوو وشه‌ی «زَيْدٌ» (فِي) له‌م نموونه‌یه‌ی که ده‌لین: (مَا زَيْدٌ مُنْطَلِقًا، وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو (رَجُلٌ) وشه‌ی «رَجُلٌ» (فِي) له‌م نموونه‌یه‌ی که ده‌لین: (مَا رَجُلٌ خَيْرًا مِنْكَ، وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو (أَحَدٌ) وشه‌ی «أَحَدٌ» (فِي) له‌م نموونه‌یه‌ی که ده‌لین: (لَا أَحَدٌ أَفْضَلُ مِنْكَ).

وَإِنَّمَا مَثَلٌ فِي «مَا» بِمِثَالَيْنِ، لِأَنَّهَا تَعْمَلُ فِي الْمَعْرِفَةِ وَالنَّكَرَةِ بِخِلَافِ «لَا» فَإِنَّهَا لَا تَعْمَلُ إِلَّا فِي النَّكَرَةِ؛ وَذَلِكَ لِأَنَّهُمَا إِنَّمَا تَعْمَلَانِ لِشَبَهِهِمَا بِلَيْسَ؛ وَشَبَهُ «مَا» أَكْثَرُ مِنْ شَبَهُ «لَا» لَا بَلَيْسَ؛ لِأَنَّ مَا لِنَفْيِ الْحَالِ مِثْلُ «لَيْسَ»؛ بِخِلَافِ «لَا»، لِأَنَّهُ لِنَفْيِ الْإِسْتِقْبَالِ فَقَطْ.

ئینجا نه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت (وَإِنَّمَا مَثَلٌ فِي «مَا» بِمِثَالَيْنِ) بۆچی مامۆستا بۆ وشه ی «ما» دوو نمونه ی هینایه وه، به لام بۆ وشه ی «لا» ته نه ایه ک نمونه ی هینایه وه؟ مامۆستا وه لام ده داته وه و ده فهرمویت: (لِأَنَّهَا تَعْمَلُ فِي الْمَعْرِفَةِ وَالنَّكَرَةِ) چونکه وشه ی «ما» ههم ئیسیمکی «مَعْرِفَةُ» و ههم ئیسیمکی «نَّكَرَةُ» مه رفووع ده کات (بِخِلَافِ لَا) به پیچه وانه ی وشه ی «لا» (فَإِنَّهَا لَا تَعْمَلُ إِلَّا فِي النَّكَرَةِ) ئه و ته نه ا ئیسیمکی «مَعْرِفَةُ» مه رفووع ده کات و کار له ئیسمی «نَّكَرَةُ» ناکات. (وَذَلِكَ) هۆکاره که ی ئه وه یه: (لِأَنَّهُمَا إِنَّمَا تَعْمَلَانِ لِمُشَابَهَتِهِمَا بِلَيْسَ) چونکه وشه ی «ما» و وشه ی «لا» ته نه ا له به ره وه کار ده که ن چونکه ده شو به یته وشه ی «لَيْسَ» (وَشَبَهُ مَا أَكْثَرُ مِنْ شَبِهِ لَا بَلَيْسَ) وه ههروه ها موشابه هه ی وشه ی «ما» زیاتره له گهل «لَيْسَ» له وشه ی «لا» (لِأَنَّ مَا لِنَفْيِ الْحَالِ مِثْلُ لَيْسَ) چونکه وشه ی «ما» له بۆ «نَفْيِ» ئیستا و داهاتوو به کار دیت، (بِخِلَافِ لَا) به پیچه وانه ی وشه ی «لا» (لِأَنَّهَا لِنَفْيِ الْإِسْتِقْبَالِ فَقَطْ) چونکه ئه و ته نه ا بۆ «نَفْيِ» ده می داهاتوو به کار دیت.

بۆچی «ما» و «لا» پییان ده گوتریت «الْمُشَبَّهَتَانِ بِلَيْسَ»؟

یه که م: چونکه وشه ی «ما» و «لا» وه کوو وشه ی «لَيْسَ» ده چنه سه ر «مُبْتَدَأٌ» و «خَبَرٌ».

دووهم: له پرووی مانا وه وشه ی «ما» و «لا» وه کوو وشه ی «لَيْسَ» له بۆ «نَفْيِ» به کار دین.

١. بروانه: شرح قطر الندی وبل الصدی: (٢٢٢) وشرح ابن عقیل: (١٠/٢) وشرح کافیه ابن الحاجب الکوردي: (٢٥٨/١) والقواعد والفوائد: (١٦٣) وشرح المفصل: (٢٥٩/١) و الانصاف فی مسائل الخلاف:

سەيىھەم: ھەرۈھەلە پرۋى كار كەرنە ۋە ۋەشە «ما» ۋە ۋەشە «لا» ۋە كوو ۋەشە «لەيس» ئىسمى خۇيان «مەزفوع» دەكەن ۋە خەبەرى خۇيان «مەنصوب» دەكەن، لەبەر ئەم سى ھۆكارە پىيان دەگوتىت «ما و لا المَشْبَهَتَانِ بِلَيس».

مەرجەكانى كار كەرنى «ما و لا المَشْبَهَتَانِ بِلَيس»

ئىنجا بزانە: ئەي قوتابى خۆشەيىست، لە زاراۋە «بَنُو تَمِيم» دا ۋەشە «ما» و «لا» بە ھىچ جۆرىك كار ناكەن بە لام لە زاراۋە «أَهْلُ الْحِجَاز» دا ۋەشە «ما» و «لا» كار دەكەن ۋە ئىسمى خۇيان «مەزفوع» دەكەن ۋە خەبەرى خۇيان «مەنصوب» دەكەن، ھەرۈھەلە قورئانى پىرۋىش بەم شىۋەيە وارد بوۋە، ۋە كوو خۇي گەورە دەفەرموئىت: ﴿مَا هَذَا بَشَرًا﴾^(۱) ياخود ۋە كوو ﴿مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ﴾^(۲)؛ بە لام ئەوانىش دەفەرموون ۋەشە «ما» و «لا» بە چەند مەرجىك كاردەكەن:

يەكەم: دەبىت ۋەشە «ما» و «لا» راستە ۋە خۆ بچنە سەر ئىسمى خۇيان، واتە: نابىت ۋەشە «إِنْ» ياخود ۋەشە كى تر بکە ۋەتە نىوانيان، چونكە ئەگەر ھاتوو ۋەشە «إِنْ» ياخود ۋەشە كى تر كە ۋەتە نىوانيان ئەۋكاتە ۋەشە «ما» و «لا» كار (عَمَل) ناكەن، بەلكو ئەو دوو ئىسمەي لە دوايان دىن دەبن بە «مُبْتَدَأ» و بە «خَبَر» ۋە كوو «مَا إِنْ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ»^(۳).

دوۋەم: نابىت خەبەرى ۋەشە «ما» و «لا» لە سەر ئىسمى خۇيان ۋە پىش بکە ۋەت، چونكە ئەگەر خەبەرى ۋەشە «ما» و «لا» لە سەر ئىسمى خۇيان ۋە پىش كەوت ئەو كاتە ۋەشە «ما» ۋەشە «لا» كار (عَمَل) ناكەن ۋە كوو «مَا مُنْطَلِقٌ زَيْدٌ» ياخود ۋە كوو «لَا قَائِمٌ رَجُلٌ»؛ سەرنج بدە: لەم دوو نمونەيەدا ۋەشە «ما» و

۱. سورة يوسف: الآية: (۳۱)

۲. سورة المجادلة: الآية: (۲)

۳. ئەو كاتە ۋەشە «إِنْ» بە «زَائِدَةٌ» ھەژمار دەكرىت، لە لای زانايانى «بَصْرِي» بە لام «كوفي» يەكان دەفەرموون: لەم كاتەدا ۋەشە «إِنْ» پىي دەگوتىت «أَلْعَازِلَةُ» ياخود «نَافِيَةٌ مُؤَكَّدَةٌ».

«لا» کار ناکه‌ن، به‌لکوو له نموونه‌ی یه‌که‌م وشه‌ی «مُنْطَلِقٌ» ده‌بیته «خَبَرٌ مُّقَدَّمٌ» و هه‌روه‌ها وشه‌ی «زَيْدٌ» ده‌بیته «مُبْتَدَأٌ مُؤَخَّرٌ»، نموونه‌ی دووه‌میش به هه‌مان شیوه. سییه‌م: نابیت وشه‌ی «ما» و «لا» له پرووی ماناوه «نَقْيٌ» بیان تیک بجیت، یاخود هه‌لبوه‌شیته‌وه به هوی زیادکردنی وشه‌ی «إِلَّا» له‌دوای ئیسمی «ما» و «لا»، چونکه ئه‌م دوو وشه‌یه بۆیه کار ده‌که‌ن چونکه له پرووی ماناوه ده‌شوبه‌ینه «لَيْسَ»، ئه‌گه‌ر «نَقْيٌ» یه‌که‌یان تیک چوو بیگومان «مُشَابَهَةٌ» ه‌که‌ش تیک ده‌چی، بۆیه له‌م حاله‌ته‌دا کار ناکه‌ن، به‌لکوو ئه‌م دوو ئیسمه‌ی له‌ دوایان دین ده‌بن به «مُبْتَدَأٌ» و «خَبَرٌ» وه‌کوو خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾^(۱) یاخود وه‌کوو ﴿وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ﴾^(۲)، سه‌رنج ده‌: له‌م دوو نموونه‌یه‌دا وشه‌ی «ما» و «لا» کاریان نه‌کردوه^(۳).

۱. سورة يس الآية: (۱۵).

۲. سورة الأحقاف الآية: (۹).

۳. برپاوه: شرح قطر الندی وبل الصدی: (۲۳۲) وشرح ابن عقیل: (۳۰۳/۱) وشرح کافیه ابن الحاجب الکوردی: (۲۵۸/۱) والقواعد والفوائد: (۱۶۳) والإظهار (۲۷)

بَابُ الْمَنْصُوبَاتِ

قَالَ: الْمَنْصُوبَاتُ عَلَى ضَرْبَيْنِ: أَصْلٍ وَمُلْحَقٍ بِهِ. قَالَ أَصْلُ: هُوَ الْمَفْعُولُ؛ وَهُوَ عَلَى خَمْسَةِ أَصْرِبٍ: الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ، وَهُوَ الْمَصْدَرُ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ ضَرْباً، وَضَرْبَةً، وَضَرْبَتَيْنِ؛ وَقَعَدْتُ جُلُوساً».

وانه‌ی بیست و نۆه‌ه‌م: باسی «الْمَنْصُوبَات»

(قَالَ:) مامۆستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمویت: (الْمَنْصُوبَاتُ عَلَى ضَرْبَيْنِ:) ئەو ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بن، دوو جوریان هه‌یه: جووری یه‌که‌م (أَصْلٌ) پێی ده‌گوتریت ئەسل، (وَ) جووری دووهم (مُلْحَقٌ بِهِ) پێی ده‌گوتریت: «مُلْحَقٌ» به‌ئەسل؛ ئینجا مامۆستا ده‌فه‌رمویت: (قَالَ أَصْلُ هُوَ: الْمَفْعُولُ) ئەوه‌ی پێی ده‌گوتریت ئەسل له‌نیو هه‌موو ئەو ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بن بریتییه له‌و ئیسمانه‌ی که ده‌بنه «مَفْعُول» (وَهُوَ عَلَى خَمْسَةِ أَصْرِبٍ) ئەو ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بن و ده‌بنه «مَفْعُول» پێنج به‌شیان هه‌یه، که بریتین له‌:

به‌شی یه‌که‌م: (الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ) بریتییه له‌و ئیسمه‌ی که پێی ده‌گوتریت «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ»؛ ئینجا مامۆستا پێناسه‌ی ده‌کات و ده‌فه‌رمویت: (وَهُوَ الْمَصْدَرُ) «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» بریتییه له‌و «مَصْدَر»ه‌ی که خودی فیه‌له‌که‌ی لێ وه‌رگیراوه یاخود به‌مانای ئەو «مصدر»ه‌یه که له‌ فیه‌له‌که‌ وه‌رگیراوه (نَحْوُ:) وه‌کوو ئەم نموونانه: (ضَرَبْتُ ضَرْباً) که بۆ «تاکید»ه‌ (وَ) یاخود وه‌کوو «ضَرَبْتُ (ضَرْبَةً، وَضَرْبَتَيْنِ)» که بۆ «عَدَد»ه‌ (وَ) یاخود وه‌کوو (قَعَدْتُ جُلُوساً) که «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ»ی «مَعْنَوِي»ه‌^(١).

١. بۆیه مامۆستا سه‌ره‌تا باسی «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ»ی کرد، چونکه له‌هه‌موو «مَفْعُول»ه‌کانی تر «أَصْل»تره، له‌به‌ر ئەوه‌ی مانای «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» به‌شیکه له‌مانای خودی فیه‌له‌که‌ به‌بێ ئەوه‌ی شتیکی زیاتر یاخود که‌تر بیت، بۆیه به‌نزیکترین «مَفْعُول» داده‌ندرت له‌ فیه‌ل. ب‌روانه: الأصول في النحو: (٥٥/١) وشرح كافي ابن الحاجب الكردي: (٢٥٨/١).

أَقُولُ: لَمَّا فَرَعَ مِنَ الْقِسْمِ الْأَوَّلِ مِنْ أَقْسَامِ الْمُغْرَبِ وَهُوَ الْمَرْفُوعَاتُ، شَرَعَ فِي الْقِسْمِ الثَّانِي، أَغْنِي: الْمَنْصُوبَاتِ. وَإِنَّمَا قَدَّمَهَا عَلَى الْمَجْرُورَاتِ؛ لِأَنَّ الْمَنْصُوبَاتِ فِي الْكَلَامِ أَكْثَرُ مِنَ الْمَجْرُورَاتِ، فَيَكُونُ الْمَنْصُوبَاتُ أَضْلًا بِالْقِيَاسِ إِلَى الْمَجْرُورَاتِ؛ أَوْ لِأَنَّ عَامِلَ الْمَنْصُوبَاتِ إِنَّمَا يَكُونُ فِعْلًا غَالِبًا، وَعَامِلُ الْمَجْرُورَاتِ لَا يَكُونُ إِلَّا غَيْرَ فِعْلٍ كَمَا سَيَجِيءُ. وَقَدْ قُلْنَا: إِنَّهُ أَضْلُ فِي الْعَمَلِ، فَمَعْمُولُهُ أَيْضًا يَكُونُ أَضْلًا.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» نه رده بيلي ده فهرمويست: منيش ده ليم: (لَمَّا فَرَعَ مِنْ الْقِسْمِ الْأَوَّلِ مِنْ أَقْسَامِ الْمُغْرَبِ) له کاتيک باسی به شی یه که می ته و او کرد له به شه کانی ئیسمی «مُغْرَب» (وَهُوَ الْمَرْفُوعَاتُ) که بریتی بوو له باسکردنی تهو ئیسمانه ی که «مَرْفُوع» ده بوون، ئینجا ماموستا (شَرَعَ فِي الْقِسْمِ الثَّانِي) دهستی کرد به باسکردنی به شی دووهم (أَغْنِي: الْمَنْصُوبَاتِ) که مه به ستم باسکردنی تهو ئیسمانه یه که «مَنْصُوب» ده بن. ئینجا نه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا قَدَّمَهَا عَلَى الْمَجْرُورَاتِ) بوچی ماموستا باسکردنی تهو ئیسمانه ی که «مَنْصُوب» ده بن، وه پیش خست له سهر تهو ئیسمانه ی که «مَجْرُور» ده بن؟ ماموستا دوو وه لام ده داته وه و ده فهرمويست: یه که م: (لِأَنَّ الْمَنْصُوبَاتِ فِي الْكَلَامِ أَكْثَرُ مِنَ الْمَجْرُورَاتِ) چونکه تهو ئیسمانه ی که «مَنْصُوب» ده بن، له کاتی قسه کردن و گفتوگودا ژماره یان زورتره لهو ئیسمانه ی که «مَجْرُور» ده بن. دووهم: (أَوْ) یاخود له بهر تهو یه (لِأَنَّ عَامِلَ الْمَنْصُوبَاتِ إِنَّمَا يَكُونُ فِعْلًا غَالِبًا) چونکه تهو «عَامِل» هی که کار لهو ئیسمانه ده کات که «مَنْصُوب» ده بن، به زوری وایه فیعله (وَعَامِلُ الْمَجْرُورَاتِ لَا يَكُونُ إِلَّا غَيْرَ فِعْلٍ) به لام تهو عامیله ی که کار لهو ئیسمانه ده کات که «مَجْرُور» ده بن، هه رگیز فیعل نابیت (كَمَا سَيَجِيءُ) ههروه کوو له مه و دوا باسی ده که بن «إِنْ شَاءَ اللَّهُ» (وَقَدْ قُلْنَا إِنَّهُ أَضْلُ فِي الْعَمَلِ) ئیمه ش گوتمان که «فِعْل» ته سلّه له کارکردندا (فَمَعْمُولُهُ أَيْضًا يَكُونُ أَضْلًا) که واته: تهو ئیسمه ی که فیعل کاری تیدا ده کات تهویش ده بیت به «أَضْل» به نیسبهت «مَعْمُول» له کانی تری «إِسْم» و «حَرْف».

وَالْمَنْصُوبَاتُ عَلَى ضَرْبَيْنِ، كَالْمَرْفُوعَاتِ: أَضْلٍ وَمُلْحَقٍ بِالْأَضْلِ، فَالْأَضْلُ هُوَ الْمَفَاعِيلُ؛ لِأَنَّ عَوَامِلَهَا أَفْعَالٌ حَقِيقِيَّةٌ، بِخِلَافِ بَاقِي الْمَنْصُوبَاتِ، فَإِنَّ عَوَامِلَهَا إِمَّا حُرُوفٌ أَوْ أَفْعَالٌ غَيْرُ حَقِيقِيَّةٍ.

الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ

وَالْمَفَاعِيلُ عَلَى خَمْسَةِ أَضْرِبٍ: الْأَوَّلُ: الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ،

ئینجا مامۆستا دەفەرمویت: (وَالْمَنْصُوبَاتُ عَلَى ضَرْبَيْنِ) ئەو ئیسمانە ی که «مَنْصُوب» دەبن، دوو جۆریان هەیه (كَالْمَرْفُوعَاتِ) وه کوو ئەو ئەو ئیسمانە ی که «مَرْفُوع» دەبوون: جۆری یە که م (أَضْلٌ) پێی دەگوتریت ئەسل، (وَ) جۆری دووهم (مُلْحَقٌ بِالْأَضْلِ) پێی دەگوتریت: «مُلْحَقٌ» بە ئەسل؛ ئینجا مامۆستا دەفەرمویت: (فَالْأَضْلُ: هُوَ الْمَفَاعِيلُ) ئەو ی پێی دەگوتریت ئەسل لە نیو هەموو ئەو ئیسمانە ی که «مَنْصُوب» دەبن بریتییه لەو پینج ئیسمانە ی که دەبنه «مَفْعُول». ئینجا ئەگەر که سێک پرسیار بکات و بڵێت: بۆچی ئەو ئیسمانە ی که دەبنه «مَفْعُول» ئەسلن؟ مامۆستا دەفەرمویت: (لِأَنَّ عَوَامِلَهَا أَفْعَالٌ حَقِيقِيَّةٌ) چونکه ئەو عامیلانە ی که دهچنه سه ره مه فعووله كان فيعلى «حَقِيقِي» ن و راست و دروستن (بِخِلَافِ بَاقِي الْمَنْصُوبَاتِ) به پینچه وانە ی هەموو ئەو ئیسمانە ی تر که «مَنْصُوب» دەبن، (فَإِنَّ عَوَامِلَهَا إِمَّا حُرُوفٌ) چونکه ئەو عامیلانە ی که دهچنه سه ره ئیسمه کانی تر و «مَنْصُوب» یان ده کهن، یاخود ههرفن که ده شو بهینه فيعلى (أَوْ أَفْعَالٌ غَيْرُ حَقِيقِيَّةٍ) یاخود فيعلى راسته قینه نینه، به لکوو «نَاقِصٍ» ن.

باسی «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ»

(وَالْمَفَاعِيلُ عَلَى خَمْسَةِ أَضْرِبٍ:) ئەو ئیسمانە ی که «مَنْصُوب» دەبن و دەبنه «مَفْعُول» پینج به شیان هەیه، وه کوو زانا یانی «نحو» ده فەرموون: به شی یه که م: (الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ) بریتییه لهو ئیسمه ی که پێی ده گوتریت: «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ».

وَهُوَ الْمَصْدَرُ غَالِبًا، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ ضَرْبًا»، وَهُوَ لِلتَّأْكِيدِ، أَيْ: مَعْنَاهُ مَعْنَى الْفِعْلِ بِلاَ زِيَادَةٍ، وَ «ضَرَبْتُ ضَرْبَةً وَضَرَبَتَيْنِ»، وَهَذَا لِلْعَدَدِ، أَيْ: مَعْنَاهُمَا مَعْنَى الْفِعْلِ مَعَ زِيَادَةٍ، وَهِيَ إِفَادَةُ الْعَدَدِ. وَقَدْ يَكُونُ الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ لِلتَّنَوُّعِ، نَحْوُ: «جَلَسْتُ جَلْسَةً»

پیناسه‌ی «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» و جوره‌کانی

ئینجا ماموستا پیناسه‌ی ده‌کات و ده‌فهرمویت: (وَهُوَ الْمَصْدَرُ) «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» بریتییه له و «مَصْدَر» ه‌ی که خودی فیعله‌کی لئ وه‌رگیراوه (غالباً) ^(۱) ئینجا ئەمه به زۆری وایه که «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» «مَصْدَر» بیت، نه‌ک به شیویه‌کی گشتی؛ پاشان ماموستا دیته سهر باسکردنی جوره‌کانی «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» له رینگای هینانی نمونه‌کان؛ جووری یه‌که‌م: پیتی ده‌گوتریت «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» که بۆ «تَأْکِید» ی مانای خودی فیعله‌کی به‌کار دیت (نَحْوُ:) وه‌کوو ئەم نمونانه‌ی که ده‌لئیت: (ضَرَبْتُ ضَرْبًا، وَهُوَ) ئەم نمونه‌یه (لِلتَّأْکِیدِ) بۆ «تَأْکِید» ی مانای خودی فیعله‌کی به‌کار دیت (أَيْ: مَعْنَاهُ مَعْنَى الْفِعْلِ بِلاَ زِيَادَةٍ) واته: مانا‌که‌ی هه‌مان مانای فیعله‌کی به‌بێ زیاد و که‌م، وه‌کوو خوای گه‌وره ده‌فهرمویت: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا﴾.

جووری دووه‌م: پیتی ده‌گوتریت «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» که بۆ «عَدَد» به‌کار دیت (وَ) وه‌کوو ئەم نمونه‌ی که ده‌لئیت: (ضَرَبْتُ ضَرْبَةً) واته: لئیم دا به‌یه‌ک لیدان (وَضَرَبَتَيْنِ) هه‌روه‌ها لئیم دا به‌ دوو لیدان (وَهَذَا لِلْعَدَدِ) ئەم دوو نمونه‌یه بۆ دیاریکردنی ژماره‌ی مانای فیعله‌کیه، (أَيْ: مَعْنَاهُمَا مَعْنَى الْفِعْلِ) واته: مانای ئەم دوو «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» هه‌مان مانای فیعله‌کیه (مَعَ زِيَادَةٍ) له‌گه‌ڵ هه‌بوونی شتیکی زیاتر له مانای فیعله‌کی (وَهِيَ إِفَادَةُ الْعَدَدِ) که بریتییه له به‌خشینی مانای ژماره‌ی لیدانه‌که.

جووری سێیه‌م: (وَقَدْ يَكُونُ الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ لِلتَّنَوُّعِ) هه‌روه‌ها هیندیک جار «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» بۆ به‌یانکردنی جوور و چۆنیه‌تی ئەنجامدانی فیعله‌کی به‌کار دیت (نَحْوُ:) وه‌کوو ئەم نمونه‌یه (جَلَسْتُ جَلْسَةً)، سه‌رنج بدنه‌ن: ئیستا وشه‌ی

۱. بۆیه ماموستا وشه‌ی به‌ زۆری (غالباً) له نێو پیناسه‌که‌دا به‌کار هینا، چونکه هیندیک جار «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» «مَصْدَر» نییه، به‌ئکوو «إِسْمُ الْمَصْدَر» یاخود «إِسْمُ الْأَلَةِ» ه. بروانه: توضیح المقاصد: (۶۴۴/۲).

بِكَسْرِ الْجِيمِ، أَي: نَوْعاً مِنَ الْجُلُوسِ، وَإِنَّمَا لَمْ يَذْكُرْهُ لِإِقْلَتِهِ.
وَإِنَّمَا ذَكَرَ قَوْلَهُ: «قَعَدْتُ جُلُوساً» لِيُعْلَمَ أَنَّ شَرْطَ الْمَفْعُولِ الْمُطْلَقِ مُوَافَقَةُ
الْفِعْلِ فِي الْمَعْنَى، وَإِنْ لَمْ يُوَافِقْهُ فِي اللَّفْظِ.
وَإِنَّمَا سُمِّيَ مَفْعُولاً مُطْلَقاً؟

«جِلْسَة» بۆته «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَق» (بِكَسْرِ الْجِيمِ) وشهی «جِلْسَة» به که سه ری «فَاءُ
الْفِعْلِ» بخوینه وه، چونکه له سه ره وه زنی «فِعْلَة» مانای جوریکی تاییه ت له دانیشتن
ده به خشیت (أَي: نَوْعاً مِنَ الْجُلُوسِ) واته من دانیشتم به جوریکی تاییه ت له
دانیشتن. ئینجا نه گهر که سیك پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا لَمْ يَذْكُرْهُ) بۆچی
مامؤستا «جار الله» زه مه خسه ری باسی نه م جو ره ی نه کرد؟ مامؤستا وه لام ده داته وه
وده فه رمویت: (لِقْلَتِهِ) چونکه نه م جو ره له «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَق» زور که مه له زمانی
عه ره بیدا، هه ره بویه مامؤستا گرنگی پی نه داوه.

ئینجا بزانه: نه ی فه قتی خو شه و بست و مامؤستای به ریز، له هه ره شوینیک
فیعلیکت بینی که «مَصْدَر» ه که ی له سه ره وه زنی «فِعْلَة» بوو، هه ره ها «مَنْصُوب»
ببوو، نه وه بزانه که نه م جو ره «مَصْدَر» ه پینی ده گو تریت «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَق» له بو
«نَوْع» به کار دیت، چونکه سیغه ی «فِعْلَة» هه می شه بو «نَوْع» به کار دیت.

ئینجا نه گهر که سیك پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا ذَكَرَ قَوْلَهُ): بۆچی مامؤستا «جار
الله» زه مه خسه ری باسی نموونه ی (قَعَدْتُ جُلُوساً) ی کرد؟ مامؤستا ده فه رمویت:
(لِيُعْلَمَ) بۆ نه وه ی بزاند ریت (أَنَّ شَرْطَ الْمَفْعُولِ الْمُطْلَقِ) که مه رجی «الْمَفْعُولُ
الْمُطْلَق» بریتییه (مُوَافَقَةُ الْفِعْلِ فِي الْمَعْنَى) له وه ی که ده بی ت «مَصْدَر» ه که له گه ل
نه وه فیعله ی که له دوا ی هاتو وه له رووی مانا وه وه کوو یه ک بن، واته: هه ردووکیان
یه ک واتا بیه خشن (وَإِنْ لَمْ يُوَافِقْهُ فِي اللَّفْظِ) هه رچه نده له رووی «لَفْظ» یشه وه
مانا کانیان له یه کتری جیاواز بیت.

ئینجا نه گهر که سیك پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا سُمِّيَ مَفْعُولاً مُطْلَقاً) بۆچی
نه م «مَفْعُول» ه پینی ده گو تریت «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَق»؟ مامؤستا وه لام ده داته وه و

لَأَنَّهُ غَيْرُ مُقَيَّدٍ بِشَيْءٍ كَقَيِّدِ الْمَفْعُولِ بِهِ بِ «الْبَاءِ»؛ وَالْمَفْعُولِ فِيهِ بِ «فِي»؛ وَالْمَفْعُولِ لَهُ بِ «اللَّامِ»؛ وَالْمَفْعُولِ مَعَهُ بِ «مَعَ».

ده فہرمویت: (لَأَنَّهُ غَيْرُ مُقَيَّدٍ بِشَيْءٍ) چونکہ ئەم مەفعوولە وابەندە ی هێچ «قَید» و برپەگە یە ک نە کراوە (کَقَیِّدِ الْمَفْعُولِ بِهِ بِالْبَاءِ) وە کوو «مَفْعُولَ بِهِ» کە بە برپەگە ی «بِهِ» وابەندە (مُقَیَّد) کراوە، وە لە هێچ شوێنیک بە بێ ئەم برپەگە یە باسی ناکریت و دەبیت ھەر لە گەڵی بگوتریت، (وَالْمَفْعُولِ فِيهِ فِي) ھەروەھا وە کوو «مَفْعُولَ فِيهِ» کە بە برپەگە ی «فِيهِ» وابەندە کراوە، وە لە هێچ شوێنیک بە بێ ئەم برپەگە یە باسی ناکریت و دەبیت ھەر لە گەڵی بگوتریت، (وَالْمَفْعُولِ لَهُ بِاللَّامِ) ھەروەھا وە کوو «مَفْعُولَ لَهُ» کە بە برپەگە ی «لَهُ» وابەندە (مُقَیَّد) کراوە، وە لە هێچ شوێنیک بە بێ ئەم برپەگە یە باسی ناکریت و دەبیت ھەر لە گەڵیدا بگوتریت، (وَالْمَفْعُولِ مَعَهُ بِ مَعَ) ھەروەھا وە کوو «مَفْعُولَ مَعَهُ» کە بە برپەگە ی «مَعَ» وابەندە کراوە، وە لە هێچ شوێنیک بە بێ ئەم برپەگە یە باسی ناکریت و دەبیت ھەر لە گەڵی بگوتریت. بە لَام بە شێکی تر لە زانایان دە فہرموون: بۆیە پێی دە گوتریت «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ»^(١)، چونکہ ئەم فێلە ی کاری تێدا دە کات راستە و خۆ دە چێتە سەری، بە پێچەوانە ی مەفعوولە کانی تر، چونکہ ئەوان راستە و خۆ فێلە کە یان ناچێتە سەر، بە لکوو بە واسیتە ی «الْبَاءِ» یاخود «فِي» یاخود «اللَّامِ» فێلە کە یان دە چێتە سەر.

ئاگاداری: ئە ی قوتابی رێزدار و مامۆستای بەرپز، ئیمە گوتمان ئەو وشە یە ی کە دە بێتە «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» بە زۆری وایە دە بێت «مَصْدَر» بیت، بە لَام ھێندیک جار «مَصْدَر» ە کە «حذف» دە کریت و وشە یە کی تر لە جێگای دادە نیشیت، ئەم وشە یە دە بێتە «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ» و ھەمان حوکم وەر دە گریت، وە کوو ئەم بابە تانە ی خوارە وە: یە کە م: ھێندیک جار «مَصْدَر» ە کە «حذف» دە کریت و ژمارە کە ی لە جێگایدا دادە نیشیت، وە کوو خوای گە وەر دە فہرمویت: ﴿فَأَجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾^(٢)، سەرنج

١. بروانە: شرح جمل الزجاجة: (٣/ ٣٢) و الفوائد والقواعد: (٢٥٠) و شرح التصريح: (١/ ٤٩٠).

٢. سورة النور: الآية: (٣)

بدە: وشەى «ثَمَانِينَ» بە «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَق» ئىعراب دەكرىت ھەرچەندە «مَصْدَر» نىيە، چونكە لەم ئايەتەدا «مَصْدَر» ەكە «حذف» كراوھ و «عَدَد» ەكەى لە جىڭايدا دانىشتووھ «أَيُّ: جَلْدًا ثَمَانِينَ».

دووھەم: ھىندىك جار «مَصْدَر» ەكە «حذف» دەكرىت و وشەى «كُلَّ» ياخود وشەى «بَعْض» ى لە جىڭەدا دادەنىشىت، بەلام بەو مەرجەى ئەم دوو وشەيە «إِضَافَةٌ» بكرىن بۆلاى وشەيەك كە وەكوو «مَصْدَر» ە «حذف» كراوھ كە بىت، وەكوو خواى گەورە دەفەرموئىت: ﴿فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ﴾^(۱)، سەرنج بدە: لەم ئايەتەدا وشەى «كُلَّ» بە «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَق» ئىعراب دەكرىت ھەرچەندە «مَصْدَر» نىيە، چونكە لەم ئايەتەدا «مَصْدَر» ەكە «حذف» كراوھ و وشەى «كُلَّ» لە جىڭايدا دانىشتووھ و ئەسلەكەى بەم شىوھە بووھ: «مَيْلًا كُلَّ الْمِيلِ». ياخود وەكوو خواى گەورە دەفەرموئىت: ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ﴾^(۲)، سەرنج بدە: لەم ئايەتەدا وشەى «بَعْض» بە «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَق» ئىعراب دەكرىت ھەرچەندە «مَصْدَر» نىيە، چونكە لەم ئايەتەدا «مَصْدَر» ەكە «حذف» كراوھ و وشەى «بَعْض» لە جىڭايدا دانىشتووھ.

سەيھەم: ھىندىك جار «مَصْدَر» ەكە «حَذْف» دەكرىت و وشەى «إِسْمُ الْأَلَّة» لە جىڭاى دادەنىشىت و بە «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَق» ئىعراب دەكرىت ھەرچەندە «مَصْدَر» نىيە، وەكوو «صَرَبْتُهُ سَوْطًا، أَوْ عَصًا، أَوْ مِقْرَعَةً»، سەرنج بدە: لەم نمونەيەدا وشەى «سَوْطًا» ھەروھەا وشەى «عَصًا» و وشەى «مِقْرَعَةً» بە «الْمَفْعُولُ الْمُطْلَق» ئىعراب دەكرىن ھەرچەندە «مَصْدَر» نىنە، بەلام لە جىڭاى «مَصْدَر» دانىشتوون، چونكە «مَصْدَر» ەكە «حذف» كراوھ، پستەكە واى لى دىتەوھ: «صَرَبْتُهُ صَرْبَ سَوْطٍ...»^(۳).

۲. سورة الحاقة الآية: ۴۴.

۱. سورة النساء الآية: ۱۲۹.

۳. بۆزياتر زانىارى تەماشای ئەم سەرچاوانە بکە: شرح ابن عقيل: (۱۷۲/۲) و شرح قطر الندى: (۳۰۴) والأصول في النحو: (۵۸/۱)، و شرح كافيه ابن الحاجب، (۲۶۸/۱).

الْمَفْعُولُ بِهِ

قَالَ: وَالْمَفْعُولُ بِهِ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا».

أَقُولُ: الضَّرْبُ الثَّانِي مِنَ ضُرُوبِ الْمَفَاعِيلِ الْمَفْعُولُ بِهِ، وَيُسَمَّى مَفْعُولًا بِهِ لَوْقُوعِ فِعْلِ الْفَاعِلِ عَلَيْهِ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا».

وانه‌ی سیهه‌م: باسی «الْمَفْعُولُ بِهِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فهرمویت: (وَالْمَفْعُولُ بِهِ) یه‌کی‌کی‌تر له‌و ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بیت بریتییه له «مَفْعُولُ بِهِ» (نَحْوُ) وه‌کوو‌ئهم نموونه‌یه که ده‌فهرمویت: (ضَرَبْتُ زَيْدًا) واته: من له‌زه‌یدم دا، سه‌رنج بده: له‌م نموونه‌یه‌دا وشه‌ی «زَيْدًا» پی‌ی ده‌گوتریت: «مَفْعُولُ بِهِ» و «مَنْصُوب» بووه.
(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنی» ئه‌رده‌بیلی ده‌فهرمویت: منیش ده‌لیم: (الضَّرْبُ الثَّانِي مِنَ ضُرُوبِ الْمَفَاعِيلِ) به‌شی دووهم له‌و ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بن و ده‌بیته «مَفْعُول»، بریتییه له «مَفْعُول بِهِ».

پیناسه‌ی «الْمَفْعُولُ بِهِ»

ئینجا ماموستا پیناسه‌ی ده‌کات و ده‌فهرمویت: (وَيُسَمَّى الْمَفْعُولُ بِهِ) ئه‌و ئیسسه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بیت، بۆ‌یه پی‌ی ده‌گوتریت «مَفْعُولُ بِهِ» (لَوْقُوعِ فِعْلِ الْفَاعِلِ عَلَيْهِ) چونکه ئهم کاره‌ی که «فَاعِل» ی فیعله‌که ئه‌نجامی داوه «وَأَقِيع» ده‌بیته سه‌رئهو، ئینجا جیاوازی نییه ئهم کاره به‌هه‌بوون بیت وه‌کوو‌ئهم نموونه‌یه که ده‌فهرمویت: (ضَرَبْتُ زَيْدًا)، سه‌رنج بده: وشه‌ی «زَيْدًا» له‌م نموونه‌یه‌دا پی‌ی ده‌گوتریت: «مَفْعُولُ بِهِ» و «مَنْصُوب» بووه، چونکه ئهم کاره‌ی که فاعیلی فیعله‌که ئه‌نجامی داوه «وَأَقِيع» بووه‌ته سه‌رزه‌ید؛ یاخود به‌نه‌بوون (نَفِي) بیت، وه‌کوو «ما ضَرَبْتُ عَمْرًا»، سه‌رنج بده: وشه‌ی «عَمْرًا» له‌م نموونه‌یه‌دا پی‌ی ده‌گوتریت «مَفْعُولُ بِهِ»، چونکه ئهم کاره‌ی که فاعیلی فیعله‌که ئه‌نجامی داوه به‌نه‌بوون (نَفِي) «وَأَقِيع» بۆته سه‌ری.

قَالَ: وَيُنْصَبُ الْمَفْعُولُ بِهِ بِفِعْلِ مُضْمَرٍ، كَقَوْلِكَ لِلْحَاجِّ: «مَكَّةَ»،
وَلِلرَّامِي: «الْقِرْطَاسَ».

وانهى سىويه كه م: باسى «حذف» سى عامىلى «مَفْعُولُ بِهِ»

(قَالَ:) مامۇستا «جار الله» زەمە خەشەرى دەفەر مۆيت: (وَيُنْصَبُ الْمَفْعُولُ بِهِ) «مَفْعُولُ بِهِ» ھىندىك جار «مَنْصُوب» دەيىت (بِفِعْلِ مُضْمَرٍ) بە ھۆى عامىلىك كە لە «لَفْظ» دا «حذف» كراوہ بە لام لە «نِيَّة» دا ھەر ماوہ (كَقَوْلِكَ لِلْحَاجِّ) وەكوو ئەوہى كە تۆ كە سىك دەبىنى كە خۆى ئامادە كىردوہ بۆ سەفەرى حەج و عومرە پىي دەلئيت: (مَكَّةَ) واتە: دەچىيە شارى «مَكَّة» ى پىرۆز؟ سەرنج بدە: لەم نمونەيەدا وشەى «مَكَّة» بووہ بە «مَفْعُولُ بِهِ» و «مَنْصُوب» بووہ بە فيعلىكى «مُقَدَّر» كە برىتييە لە وشەى «تُرِيدُ». (وَلِلرَّامِي) ياخود وەكوو ئەوہى كە تۆ كە سىك دەبىنى كە خۆى ئامادە كىردوہ بۆ شكەندنى نىشانە پىي دەلئيت: (الْقِرْطَاسَ) ^(۱) واتە: نىشانە دەشكىنى؟ سەرنج بدە: لەم نمونەيەدا وشەى «الْقِرْطَاسَ» بووہ بە «مَفْعُولُ بِهِ» و «مَنْصُوب» بووہ بە فيعلىكى «مُقَدَّر» كە برىتييە لە وشەى «تُصِيبُ».

(أَقُولُ) مامۇستا «عبدالغنى» ئەردەبىلى دەفەر مۆيت: منىش دەلئيم: (وَيُنْصَبُ الْمَفْعُولُ بِهِ) «مَفْعُولُ بِهِ» ھىندىك جار «مَنْصُوب» دەيىت (بِفِعْلِ مُضْمَرٍ) بە ھۆى فيعلىكى شاراوہ (أَي: مُقَدَّر) واتە: لە «لَفْظ» دا «حذف» كراوہ بە لام لە «نِيَّة» دا ھەر ماوہ (كَقَوْلِكَ لِلْحَاجِّ) وەكوو ئەوہى كە تۆ كە سىك دەبىنى كە خۆى ئامادە كىردوہ بۆ سەفەرى حەج و عومرە و پىي دەلئيت: (مَكَّةَ) واتە: دەچىيە شارى «مَكَّة» ى پىرۆز؟ سەرنج بدە: لەم نمونەيەدا وشەى «مَكَّة» بووہ بە «مَفْعُولُ بِهِ» و «مَنْصُوب» بووہ بە فيعلىكى «مُقَدَّر» كە برىتييە لە وشەى «تُرِيدُ». (وَلِلرَّامِي) ياخود وەكوو ئەوہى كە تۆ كە سىك دەبىنى كە خۆى ئامادە كىردوہ بۆ شكەندنى نىشانە ئىنجا پىي دەلئى: (الْقِرْطَاسَ) واتە: نىشانە دەشكىنى؟ سەرنج بدە: لەم نمونەيەدا وشەى «الْقِرْطَاسَ» بووہ بە «مَفْعُولُ بِهِ» و «مَنْصُوب» بووہ بە فيعلىكى «مُقَدَّر» كە

أَقُولُ: وَيُنْصَبُ الْمَفْعُولُ بِهِ بِفِعْلِ مُضْمَرٍ، أَي: مُقَدَّرٍ، كَقَوْلِكَ لِلْحَاجِّ: «مَكَّةَ»
وَلِلرَّامِي

«الْقِرْطَاسَ». فَإِنَّ «مَكَّةَ» وَ «الْقِرْطَاسَ» مَنْصُوبَانِ بِفِعْلِ مُضْمَرٍ، وَالتَّقْدِيرُ: «تُرِيدُ
مَكَّةَ» وَ «تُصِيبُ الْقِرْطَاسَ». وَإِنَّمَا حُذِفَ لِدَلَالَةِ الْحَالِ عَلَيْهِ.

بريتييه له وشهى «تُصِيبُ». سهرنج بده: (فَإِنَّ مَكَّةَ، وَالْقِرْطَاسَ) لهم نمونه يه دا
وشهى «مَكَّةَ» ههروه ها وشهى «الْقِرْطَاسَ» (مَنْصُوبَانِ بِفِعْلِ مُضْمَرٍ) ههردو وكيان
«مَنْصُوب» بوون و بوونه ته «مَفْعُولُ بِهِ» بؤ فيعلتيكى «مُقَدَّر» (وَالْتَّقْدِيرُ) رسته ي
يه كه م وای لى ديتته وه: (تُرِيدُ مَكَّةَ)؟ (وَ) ههروه ها رسته ي دووهم وای لى ديتته وه:
(تُصِيبُ الْقِرْطَاسَ)؟

(وَإِنَّمَا حُذِفَ) ئينجا نه گهر كه سينك پرسيار بكات و بليت: بؤچى لهم دوو
نمونه يه دا «عامِل» هه كه «حُذِفَ» كراوه؟ (لِدَلَالَةِ الْحَالِ عَلَيْهِ) چونكه لهم دوو
نمونه يه دا «حال» و «مقام» واته: ديمه نه كان به لگهن له سهر نه وهى كه عاميله كه
«حذف» كراوه.

ههروه ها هينديك جار قه رينه كه «مَقَالِي» ده بيت وه كوو وه لامدانه وهى پرسيار
هتد... وه كوو خواى گه وره ده فهرمويت: ﴿قَالُوا خَيْرًا﴾ [النحل: ۳۰] سهرنج بده: لهم
نمونه يه دا وشهى «خَيْرًا» بوته «مَفْعُولُ بِهِ» بؤ فيعلتيكى «مُقَدَّر» كه «أُنْزِلَ» يه، «أَي:
أَنْزَلَ رَبُّنَا خَيْرًا»^(۱) به لگه ش ئه مه يه كه بى پرواكان ده يانگوت: ﴿مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ﴾
[النحل: ۳۰].

۱. بروهانه: شرح شذور الذهب، (۱۹۹) شرح جمل الزجاجة (۳/۳۴)، شرح ابن عقيل: (۲/۱۷۴)

الْمُنَادَى

قَالَ: وَمِنْهُ الْمُنَادَى الْمُضَافُ، نَحْوُ: «يَا عَبْدَ اللَّهِ»، وَالْمُضَارِعُ لَهُ، نَحْوُ: «يَا خَيْرًا مِنْ زَيْدٍ»، وَالنَّكِرَةُ، نَحْوُ: «يَا رَاكِبًا».

أَقُولُ: إِضْمَارُ فِعْلِ الْمَفْعُولِ بِهِ إِمَّا عَلَى طَرِيقِ الْجَوَازِ، كَمَا مَرَّ فِي الْمِثَالَيْنِ، وَإِمَّا عَلَى طَرِيقِ التَّوَجُّوبِ،

وانه‌ی سی‌ودووهم: باسی «الْمُنَادَى» و جوړه‌کانی

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمویت: (وَمِنْهُ) یه‌کی‌کی تر له‌و ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بیټ به‌فعلیکی «مُقَدَّر» بریتییه له: یه‌که‌م (الْمُنَادَى الْمُضَافُ) له «مُنَادَى الْمُضَافُ» (نَحْوُ) وه‌کوو‌ئهم نموونه‌یه‌ی که ده‌لیت: (يَا عَبْدَ اللَّهِ) سه‌رنج بده: وشه‌ی «عَبْدَ اللَّهِ» «مَنْصُوب» بووه به‌فعلیکی «مُقَدَّر» که بریتییه له «أُنَادِي» یاخود «أَدْعُو»؛ (و) دووهم: بریتییه له (الْمُضَارِعُ لَهُ) له «مُنَادَى شَبَّهُ الْمُضَافُ» (نَحْوُ) وه‌کوو‌ئهم نموونه‌یه‌ی که ده‌لیت: (يَا خَيْرًا مِنْ زَيْدٍ) سه‌رنج بده: وشه‌ی «يَا خَيْرًا» «مَنْصُوب» بووه به‌فعلیکی «مُقَدَّر» که بریتییه له «أُنَادِي» یاخود «أَدْعُو»؛ (و) سی‌یه‌م: بریتییه له (النَّكِرَةُ) له «مُنَادَى النَّكِرَةُ غَيْرِ الْمَقْصُودَةِ»^(۱) (نَحْوُ) وه‌کوو‌ئهم نموونه‌یه‌ی که ده‌لیت: (يَا رَاكِبًا) سه‌رنج بده: وشه‌ی «يَا رَاكِبًا» «مَنْصُوب» بووه به‌فعلیکی «مُقَدَّر» که بریتییه له «أُنَادِي» یاخود «أَدْعُو».

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (إِضْمَارُ فِعْلِ الْمَفْعُولِ بِهِ) شاردنه‌وه و «حذف» ک‌ردنی ئه‌و فاعله‌ی که «مَفْعُولُ بِهِ» «مَنْصُوب» ده‌کات دوو جوړی هه‌یه: جوړی یه‌که‌م: (إِمَّا عَلَى طَرِيقِ الْجَوَازِ) یاخود فاعله‌ی که به «جائز»ی «حذف» ده‌کړیت (كَمَا مَرَّ فِي الْمِثَالَيْنِ) هه‌روه‌کوو له هه‌ردوو نموونه‌ی رابوردوو باس‌مان ک‌رد. (و) جوړی دووهم: (إِمَّا عَلَى طَرِيقِ التَّوَجُّوبِ) یاخود فاعله‌ی که

وَذَلِكَ فِي الْمُنَادَى الْمُضَافِ؛ فَلِذَلِكَ قَالَ: وَمِنْهُ - أَيُّ: مِنَ الْمَنْصُوبِ بِالْفِعْلِ الْمُضْمَرِ - الْمُنَادَى الْمُضَافِ، نَحْوُ: «يَا عَبْدَ اللَّهِ».

وَالْمُضَارِعُ لَهُ - أَيُّ: الْمُشَابِهَةُ لِلْمُضَافِ - نَحْوُ: «يَا خَيْرًا مِنْ زَيْدٍ». فَإِنَّ «خَيْرًا» لَا يَتِمُّ إِلَّا بِ «مِنْ زَيْدٍ»، كَمَا أَنَّ الْمُضَافَ لَا يَتِمُّ إِلَّا بِالْمُضَافِ إِلَيْهِ.

به «واجب» سی «حذف» ده کریت، واته: به هیچ جوریک ناتواند ریت له «لَقَط» سدا باس بکریت، (وَذَلِكَ فِي) ئەمەش له چەند شویتیک دەبیت که بریتین لەم شویتانە: شویتنی یەكەم: (الْمُنَادَى الْمُضَافِ) بریتییه له «الْمُنَادَى الْمُضَافِ» (فَلِذَلِكَ) هەر له بەر ئەمەش بوو (قَالَ) مامۆستا له سەرەتای وانە که دا فەرمووی: (وَمِنْهُ) واته: یەکیکی تر (أَيُّ: مِنَ الْمَنْصُوبِ بِالْفِعْلِ الْمُضْمَرِ) لهو ئیسمانە ی که «مَنْصُوب» دەبیت به فیعلیکی «مُقَدَّر» بریتییه له (الْمُنَادَى الْمُضَافِ) لهو ئیسمە ی که «إِضَافَةٌ» کراوه بۆ لای ئیسمیکی تر و یەکیک له حەرفەکانی بانگکردن و «نداء» سی چۆتە سەر که پێی دەگوتریت «الْمُنَادَى الْمُضَافِ» (نَحْوُ) وه کوو ئەم نموونە یە ی که دەلیت: (يَا عَبْدَ اللَّهِ)، سەرنج بدە: وشە ی «عَبْدَ اللَّهِ» «مَنْصُوب» بووه به فیعلیکی «مُقَدَّر» که بریتییه له «أُنَادِي» یاخود «أَدْعُو».

(و) شویتنی دووهم: بریتییه له (الْمُضَارِعُ لَهُ) لهو ئیسمە ی که پێی دەگوتریت: «مُنَادَى شِبْهُ الْمُضَافِ» (أَيُّ: الْمُشَابِهَةُ لِلْمُضَافِ) که دەشوبهیتە ئیسمی «مُضَاف» لهو ی که چۆن «مُضَاف» به بێ «مُضَافٌ إِلَيْهِ» مانای تهواو نابیت، ئەویش به هەمان شیوە به بێ برگە ی دووهم مانای تهواو نابیت (نَحْوُ) وه کوو ئەم نموونە یە ی که دەلیت: (يَا خَيْرًا مِنْ زَيْدٍ)، سەرنج بدە: وشە ی «خَيْرًا» «مَنْصُوب» بووه به فیعلیکی «مُقَدَّر» که بریتییه له «أُنَادِي» یاخود «أَدْعُو». (فَإِنَّ خَيْرًا لَا يَتِمُّ إِلَّا بِمِنْ زَيْدٍ) تهماشای بکه: وشە ی «خَيْرًا» ماناکە ی تهواو نابیت تاوه کوو وشە ی «مِنْ زَيْدٍ» نه گوتریت، (كَمَا أَنَّ الْمُضَافَ لَا يَتِمُّ إِلَّا بِالْمُضَافِ إِلَيْهِ) هەروە کوو چۆن «مُضَاف» به بێ «مُضَافٌ إِلَيْهِ» مانای تهواو نابیت، ئەمەش به هەمان شیوە یە، بۆیه پێی دەگوتریت: «مُنَادَى شِبْهُ الْمُضَافِ».

وَالنَّكْرَةُ - أَي: غَيْرُ الْمُعَيَّنِ - نَحْوُ: «يَا رَاكِبًا». فَكُلُّ مِنْ هَذِهِ الثَّلَاثَةِ مَنْصُوبٌ بِفِعْلِ مُضْمَرٍ لَا يَجُوزُ إِظْهَارُهُ؛ لِأَنَّ حَرْفَ النَّدَاءِ - أَغْنَى: «يَا» - بَدَلُ مِنْهُ، وَلَا يَجُوزُ الْجَمْعُ بَيْنَ الْبَدَلِ وَالْمُبْدَلِ مِنْهُ، وَالتَّقْدِيرُ: «أَدْعُو عَبْدَ اللَّهِ»، وَ «أَدْعُو خَيْرًا مِنْ زَيْدٍ»، وَ «أَدْعُو رَاكِبًا»؛

(و) شوینى سنییه م: (النَّكْرَةُ) بریتییه له «مُنَادَى النَّكْرَةِ غَيْرِ الْمَقْصُودَةِ» (أَي: غَيْرِ الْمُعَيَّنِ) ^(۱) واته: بریتییه له ناویکی نادیار که تۆ بانگی ده کهیت و ده تهوئیت به ده مه تهو بیت (نَحْوُ): وه کوو ئهم نموونه یه ی که ده لیت: (يَا رَاكِبًا)، سه رنج بده: وشه ی «رَاكِبًا» «مَنْصُوب» بووه به فیعلیکی «مُقَدَّر» که بریتییه له «أُنَادِي» یاخود «أَدْعُو». (فَكُلُّ مِنْ هَذِهِ الثَّلَاثَةِ) هه ریه که له م سى نمونانه ی که باسمان کردن (مَنْصُوبٌ بِفِعْلِ مُضْمَرٍ) «مَنْصُوب» بووه به هۆی فیعلیکی «مُقَدَّر» که بریتییه له «أُنَادِي» یاخود «أَدْعُو»، (لَا يَجُوزُ إِظْهَارُهُ) به هیچ جوړیک دروست نییه فیعله که ئاشکرا بکریت و له رسته که دا بگوئیت.

ئینجا ئه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: بۆچی دروست نییه فیعله که ئاشکرا بکریت؟ ماموستا وه لām ده داته وه و ده فهرموئیت: (لَأَنَّ حَرْفَ النَّدَاءِ) چونکه ئامرازی بانگکردن (أَغْنَى: يَا) ^(۲) که مه به ستم پیتی حهرفی «يَا» له م نموونه یه دا (بَدَلُ مِنْهُ) له جیاتى فیعله که باس کراوه و هاتووه، (وَلَا يَجُوزُ الْجَمْعُ بَيْنَ الْبَدَلِ وَالْمُبْدَلِ مِنْهُ) به پیتی یاسای زانایانى زانستی «نَحْو» دروست نییه به هیچ جوړیک «بَدَل» و «مُبْدَل» مِنْهُ» به یه که وه کوو ببنه وه له یه ک نموونه دا. (وَالْتَّقْدِيرُ) بۆیه نموونه ی یه که م وای لى دیته وه: (أَدْعُو عَبْدَ اللَّهِ. وَ) هه روه ها نموونه ی دووم وای لى دیته وه: (أَدْعُو خَيْرًا مِنْ زَيْدٍ. وَ) هه روه ها نموونه ی سنییه م وای لى دیته وه: (أَدْعُو رَاكِبًا) که واته هه رسى

۱. بۆیه ئهم بېرگه و «قَيْد» ه ی زیاد کرد، چونکه ئه گهر ناوه که «النَّكْرَةُ الْمَقْصُودَةُ» بوو واته: ناوه که دیار بوو که تۆ بانگی ده کهیت و ده تهوئیت به ده مه تهو بیت، ئهو کاته «مُنَادَى» که «مَضْمُون» ده بیت وه کوو «يَا رَجُلٌ» هه روه کوو له ده رسه کانی داهاتوو باسی ده که یین. بپروانه: النحو الوافى: (۱۰/۴).

۲. ئهم بابته ته نه نا تاییه ت نییه به ئامرازی «يَا» به لکوو هه موو ئامرازه کانی تری بانگکردن ده گریته وه، هه روه کوو زانایانى زانستی «نَحْو» ده فهرموون، به لām بۆ ته نه نا باسی حهرفی «يَا» کراوه؟ چونکه له هه موو ئامرازه کانی تری «مُنَادَى» مه شهوورتره.

فَحْذِفَ «أَدْعُو» وَأُبْدِلَ مِنْهُ «يَا».

وشه‌ی «عَبْدَ اللَّهِ، خَيْرًا، رَاكِبًا» ده‌بن به «مَفْعُولُ بِهِ» له‌بو وشه‌ی «أَدْعُو» که «فَعْلُ الْمُضَارِعِ»^(۱) (فَحْذِفَ: أَدْعُو) بویه ماموستا ده‌فه‌رمویت: له‌م سئ نمونانه‌دا وشه‌ی «أَدْعُو» لابر درا و «حذف» کراوه (وَأُبْدِلَ مِنْهُ «يَا») ئینجا له‌جیاتی وشه‌ی «أَدْعُو» وشه‌ی «یاء» داندراوه، که هه‌مان مانا و مه‌به‌ست ده‌به‌خشییت.

۱. «وفاعله ضمیر مستتر تقدیره "أنا"» پروانه: پروانه: شرح التصريح: (۲/ ۲۱۲).

قَالَ: وَأَمَّا الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ: فَمَضْمُومٌ فِي اللَّفْظِ وَمَنْصُوبٌ فِي الْمَعْنَى،
نَحْوُ: «يَا زَيْدٌ» وَ «يَا رَجُلٌ».

أَقُولُ: الْمُنَادَى إِمَّا مُفْرَدٌ مَعْرِفَةٌ، أَوْ غَيْرُ مُفْرَدٍ مَعْرِفَةٌ؛ وَغَيْرُ الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةُ

وانهى سى وسيتهم: باسى «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ»

پاش ئەوهى مامۆستا باسى حوكمى «مُنَادَى الْمُضَاف» و «مُنَادَى شِبْهُ الْمُضَاف» و «مُنَادَى النَّكْرَةِ غَيْرِ الْمَقْصُودَةِ» سى كرد، ئىنجا (قَالَ:) مامۆستا «جار الله» زەمەخشەرى دەفەرمویت: (وَأَمَّا الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ) سەبارەت بە «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» كە بەم ئىسمە دەگوتریت، كە هەم تاكە و هەم ناسراو، ئامرازىكى بانگکردنى چۆتە سەر، وەكوو «يَا زَيْدٌ، يَا يُوسُفُ، يَا إِبْرَاهِيمُ» (فَمَضْمُومٌ فِي اللَّفْظِ) ئەم جوړە «مُنَادَى» يە لە «لَفْظ» دا «مَضْمُوم» دەبیئت (وَمَنْصُوبٌ فِي الْمَعْنَى) وە لە «تَقْدِير» و لە ماناشدا «مَنْصُوب» دەبیئت، ئەمەش دوو جوړى هەیه: یەكەم پێى دەگوتریت: «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ»، (نَحْوُ) وەكوو (يَا زَيْدٌ). دووهم: پێى دەگوتریت: «الْمُنَادَى النَّكْرَةُ غَيْرِ الْمَقْصُودَةِ» (نَحْوُ) وەكوو (يَا رَجُلٌ).

پاش ئەوهى مامۆستا باسى حوكمى «مُنَادَى الْمُضَاف» و «مُنَادَى شِبْهُ الْمُضَاف» و «مُنَادَى النَّكْرَةِ غَيْرِ الْمَقْصُودَةِ» سى كرد، ئىنجا دیتە سەر دوو جوړى ترى «مُنَادَى» بۆیە دەلیت: (أَقُولُ) مامۆستا «عبد الغنى» ئەردەبیلی دەفەرمویت: منیش دەلیم: (الْمُنَادَى) ئەو ئىسمەى كە دەبیئتە «مُنَادَى» لە هەمان كاتدا تاكە (مفرد)، دوو جوړى هەیه: (إِمَّا مُفْرَدٌ مَعْرِفَةٌ) یاخود پێى دەگوتریت «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» كە بەم ئىسمە دەگوتریت كە هەم تاكە و هەم ناسراو و ئامرازىكى بانگکردنى چۆتە سەر، وەكوو «يَا زَيْدٌ»، (أَوْ) یاخود پێى دەگوتریت (غَيْرُ مُفْرَدٍ مَعْرِفَةٌ) كە بریتییە لە «مُنَادَى الْمُضَاف» و «مُنَادَى شِبْهُ الْمُضَاف» ...هتد.

(وَعَيْرُ الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةُ) ئىنجا مامۆستا دەفەرمویت: بەشى دووهم كە «مُنَادَى الْمُضَاف» و «مُنَادَى شِبْهُ الْمُضَاف» و «مُنَادَى النَّكْرَةِ غَيْرِ الْمَقْصُودَةِ» دەگریتەوه،

مَنْصُوبٌ فِي اللَّفْظِ، كَمَا مَرَّ.

وَأَمَّا الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ فَمَضْمُومٌ فِي اللَّفْظِ، وَمَنْصُوبٌ فِي الْمَعْنَى، نَحْوُ: «يَا زَيْدُ»، فَإِنَّ تَقْدِيرَهُ: «أَدْعُو زَيْدًا»، أَمَّا لَفْظُهُ فَمَبْنِيٌّ عَلَى الضَّمِّ. وَإِنَّمَا بُنِيَ هَذَا؛ لِأَنَّهُ يُشَبِّهُ كَافَ الْخِطَابِ فِي «أَدْعُوكَ» مِنْ حَيْثُ الْإِفْرَادُ وَالتَّعْرِيفُ؛

ثَوَاهُ ثُمَّ سَمِيَ جَوْرُهُ «مُنَادَى» بِهِ (مَنْصُوبٌ فِي اللَّفْظِ) لَهُ «لَفْظُ» دَا «مَنْصُوبٌ» دَهَبَيْتَ (كَمَا مَرَّ) هَهُوَهُ كَوُو لَهُ نَمُوونَهُ كَانِي رَابُورْدُوو بِاسْمَانِ كَرْد.

(وَأَمَّا الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ) سَهَبَارَهَتْ بِهِ «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» كَهَبِهِمْ نِيسْمَه دَهْگُوتَرِيتْ، كَهَبِهِمْ تَاكَه وَهَبِهِمْ نَاسِرَاوَه، ثَامِرَازِيكِي بَانِگَكِرْدَنِي چَوْتَه سَهَر، (فَمَضْمُومٌ، فِي اللَّفْظِ) ثُمَّ جَوْرُهُ «مُنَادَى» بِهِ لَهُ «لَفْظُ» دَا «مَضْمُومٌ» دَهَبَيْتَ (وَمَنْصُوبٌ فِي الْمَعْنَى) لَهُ «تَقْدِيرُ» وَلَه مَانَاشْدَا «مَنْصُوبٌ» دَهَبَيْتَ، ثَهْمَهْش دُوو جَوْرِي هَهَبِيَه: يَه كَه مَبْنِي دَهْگُوتَرِيتْ: «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» (نَحْوُ) وَهَكُووْثُم نَمُوونَهُ يَه (يَا زَيْدُ)، سَهَرَنَجْ بَدَه: (فَإِنَّ تَقْدِيرَهُ) ثُمَّ رِسْتَهَبِيَه لَهُ «تَقْدِيرُ» دَا وَاي لَنِي دَيْتَهَوَه: (أَدْعُو زَيْدًا) ^(١) وَتَاه: وَشَهِي «زَيْدًا» دَهَبَيْتَه «مَفْعُولُ بِهِ» بُو فَيَعْلِيكِي «مُقَدَّرٌ» كَه بَرِيْتِيَه لَهُ «أَدْعُو» يَاخُود «أُنَادِي». (أَمَّا لَفْظُهُ) بَه لَام سَهَبَارَهَتْ بَه لَايَهَنِي «لَفْظُ» سِي «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» (فَمَبْنِيٌّ عَلَى الضَّمِّ) ثَوَاه بَنِي گُومَان «مَبْنِي» يَه لَه سَهَر «ضَمَّة».

ثِينَجَا نَه گَهَر كَه سِيك پَرَسِيَار بَكَات وَبَلَيْتْ: (وَإِنَّمَا بُنِيَ هَذَا) بُوچِي «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» «مَبْنِي» يَه؟ مَامُوسْتَا وَه لَام دَه دَاتَهَوَه وَدَه فَهَرْمُونِيْت: (لَأَنَّهُ يُشَبِّهُ كَافَ الْخِطَابِ فِي أَدْعُوكَ) چُونَكَه «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» دَه شُوبَهِيْتَه (كَافَ الْخِطَابِ فِي أَدْعُوكَ) ثَهو «كَافَ» سَهِي كَه بُو كَه سِي بَه رَامِبَهَر (مَخَاطَبُ) بَه كَار دَيْت كَه بَه وَشَهِي «أَدْعُوكَ» وَه نُووسَاوَه وَبُووَه بَه «مَفْعُولُ بِهِ» لَهُ دُوو پَرُووَهَوَه: يَه كَه م (مِنْ حَيْثُ الْإِفْرَادِ) هَبِهِمْ لَهو پَرُووَهِي كَه هَرْدُووَكِيَان دَه لَالَهَتْ لَه سَهَر تَاك (إِفْرَادِ) دَه كَه ن وَبُوِيَه ك كَه س بَه كَار دَيْن، دُووَه م (وَالْتَّعْرِيفُ) لَهو پَرُووَهِي كَه هَرْدُووَكِيَان

وَكَافَ «أَدْعُوكَ» يُشْبِهُ كَافَ ذَاكَ مِنْ هَاتَيْنِ الْجِهَتَيْنِ؛ وَكَافَ ذَاكَ حَرْفُ مَبْنِي الْأَصْلِ، فَمُشَابِهُهُ يَكُونُ مَبْنِيًّا أَيْضًا؛ وَمُشَابِهَةُ الْمُشَابِهِ مُشَابِهٌ لِذَلِكَ الشَّيْءِ، فَيَكُونُ مَبْنِيًّا أَيْضًا. وَإِنَّمَا بُنِيَ عَلَى الْحَرَكَةِ فَرْقًا بَيْنَ الْبِنَاءِ اللَّازِمِ وَالْعَارِضِ.

دەلالت لەسەر كەسێكى ناسراو دەكەن، (وَكَافَ أَدْعُوكَ) ھەروەھا ئەم «كاف»ەى كە بە وشەى «أَدْعُوكَ»وہ نووساوە (يُشْبِهُ كَافَ ذَاكَ) دەشوبەیتە ئەو «كاف»ەى كە بە وشەى «ذَاكَ»ەوہ نووساوە (مِنْ هَاتَيْنِ الْجِهَتَيْنِ) لەم دوو پرووەى كە باسمان كردن، كە بریتى بوون لە «إِفْرَاد» و لە «تَعْرِيف».

ئینجا مامۆستا دەفەرمویت: (وَكَافَ ذَاكَ حَرْفٌ) ئەو «كاف»ەى كە بە وشەى «ذَاكَ»ەوہ نووساوە حەرفە و دەلالت لەسەر «خِطَاب»ى دەكات (مَبْنِيٌّ الْأَصْلِ) ھەر لە ئەساسدا «مَبْنِيٌّ» بوو لەسەر «فَتْحَةٍ» (فَمُشَابِهُهُ) كەواتە: ئەم «كاف»ەى كە بە وشەى «أَدْعُوكَ»وہ نووساوە دەشوبەیتە «كاف»ى «ذَاكَ» (يَكُونُ مَبْنِيًّا) ئەویش دەبێتە «مَبْنِيٌّ» (أَيْضًا) بە ھەمان شێوەى «كاف»ى «ذَاكَ» (وَمُشَابِهَةُ الْمُشَابِهِ) ھەروەھا وشەى «يَا زَيْدٌ» كە دەشوبەیتە ئەم «كاف»ەى كە بە وشەى «أَدْعُوكَ»وہ نووساوە، كە ئەویش دەشوبەیتە ئەو «كاف»ەى كە بە وشەى «ذَاكَ»ەوہ نووساوە (مُشَابِهٌ لِذَلِكَ الشَّيْءِ) ئەویش وا حیساب دەكرێت كە راستەوخۆ شوبەابێتە «كاف»ى «ذَاكَ» (فَيَكُونُ مَبْنِيًّا) كەواتە: «يَا زَيْدٌ» «الْمُنَادَى الْمَفْرُودُ الْمَعْرِفَةُ»یە و ئەویش دەبێتە «مَبْنِيٌّ» (أَيْضًا) وەكوو ئەو «كاف»ەى كە بە وشەى «أَدْعُوكَ»وہ نووساوە.

ئینجا ئەگەر كەسێك پرسیار بكات و بڵێت: (وَإِنَّمَا بُنِيَ عَلَى الْحَرَكَةِ) بۆچى «الْمُنَادَى الْمَفْرُودُ الْمَعْرِفَةُ» «مَبْنِيٌّ»یە لەسەر «حَرَكَةٍ»؟ بۆچى «مَبْنِيٌّ» نەبوو لەسەر «سُكُون»؟ مامۆستا وەلام دەداتەوہ و دەفەرمویت: (فَرْقًا بَيْنَ الْبِنَاءِ اللَّازِمِ وَالْعَارِضِ) بۆ ئەوہى جیاوازی ھەبێت لە نێوان وشەى كە «مَبْنِيٌّ الْأَصْلِ»ە لەگەڵ وشەى كە «مَبْنِيٌّ الْعَارِضِ»ە، چونكە ئەم وشانەى كە «مَبْنِيٌّ الْأَصْلِ»ەن وەكوو «مَنْ، كَمْ، عَنْ» بە زۆرى وایە كە «سَاكِنٌ» دەبن، بۆیە ئەگەر وشەى كە «مَبْنِيٌّ الْعَارِضِ» بێت دەبێت «حَرَكَةٍ»ى بدریتى بۆ ئەوہى جیاوازی دروست بێت لە نێوان «مَبْنِيٌّ الْأَصْلِ» و «مَبْنِيٌّ الْعَارِضِ»دا.

وَإِنَّمَا بُنِيَ عَلَى الضَّمِّ لِإِخْلَافِ حَرَكَةِ بِنَائِهِ حَرَكَةَ إِغْرَابِهِ، فَإِنَّ الْمُنَادَى الْمُعْرَبَ إِمَّا مَنْصُوبٌ كَمَا عَرَفْتَ، أَوْ مَجْرُورٌ. وَذَلِكَ إِذَا دَخَلَ عَلَيْهِ لَامُ الْجَرِّ، نَحْوُ: «يَا لَزِيدٍ»؛ وَتُسَمَّى هَذِهِ اللَّامُ، لَامُ الْإِسْتِغَاثَةِ؛ وَهَذَا الْمُنَادَى، الْمُنَادَى الْمُسْتَعَاثَ.

ئينجائه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا بُنِيَ عَلَى الضَّمِّ) بوجی «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» «مَبْنِي» سیه له سهر «ضَمَّة»؟ ماموستا ده فهرمویت: (لِإِخْلَافِ حَرَكَةِ بِنَائِهِ حَرَكَةَ إِغْرَابِهِ) بؤئه وهی «حَرَكَةُ» ی «مُنَادَى الْمُعْرَبَ»^(۱) جیاواز بیّت له گهّل «حَرَكَةُ» ی «مُنَادَى الْمَبْنِي» (فَإِنَّ الْمُنَادَى الْمُعْرَبَ) چونکه «مُنَادَى الْمُعْرَبَ» دوو جوری ههیه: یه کهم (إِمَّا مَنْصُوبٌ كَمَا عَرَفْتَ) یاخود «مَنْصُوب» ده بیّت - ههروه کوو باسمان کرد له «يَا عَبْدَ اللَّهِ...» - دووهم (أَوْ مَجْرُورٌ) یاخود «مَجْرُور» ده بیّت (وَذَلِكَ إِذَا دَخَلَ عَلَيْهِ لَامُ الْجَرِّ) نه گهر بیّت و ئهم وشهیه ی که بووه به «مُنَادَى» حهرفی «لام» ی بچینه سهر که ئیسمیک له دواى خوی «مَجْرُور» ده کات (نَحْوُ) وه کوو ئهم نموونهیه ی که ده لیّت: (يَا لَزِيدٍ)^(۲) واته: هاوار بؤزهیدی.

ئينجا ماموستا ده فهرمویت: (وَيُسَمَّى هَذَا اللَّامُ) ئهم «لام» به پیی ده گوتریت (لَامُ الْإِسْتِغَاثَةِ) لامی هاوارکردنی (وَهَذَا الْمُنَادَى، الْمُنَادَى الْمُسْتَعَاثَ) ئهو ئیسمه ش که بووه به «مُنَادَى» پیی ده گوتریت: «مُنَادَى الْمُسْتَعَاثَ» واته: ئهو که سه ی که هاواری بؤکراوه.

۱. به لام هیندیکی تر له زانایان ده فهرمویت: بؤیه: «الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ الْمَعْرِفَةُ» «مَبْنِي» سیه له سهر «ضَمَّة» چونکه نه گهر «مَفْتُوح» بوايه «إِلْتِبَاس» ی ده بوو به «غَيْرُ الْمُنْصَرِفِ» هوه، ههروه ها ئیلتیباسی ده بوو به و ئیسمه ی که «إِضَافَةٌ» کراوه بؤ لای «يَاءُ الْمُتَكَلِّمِ» نه گهر «مَكْسُور» بوايه. بپروانه: علل النحو: (۴۳) وأسرار العربیه: (۲۰۱).

۲. لهم نموونهیه دا ده بیّت «لام» هه که به «مَفْتُوح» ی بخویندریته وه، نه گهر چی له نه سلّدا مه بنیه له سهر «كُسْرَةٌ»، چونکه «مُنَادَى الْمُسْتَعَاثَ» له جیگای «كُافُ الضَّمِيرِ» هه وه کوو وشه ی «لَکَ» ئه ویش «لام» هه که ی به مه فتووحی ده خویندریته وه، بؤیه له گهّل «مُنَادَى الْمُسْتَعَاثَ» هه ره به مه فتووحی ده خویندریته وه، ههروه ها نه گهر «لام» هه که ی به مه کسووری بخویندریته وه خه لکی نازانن نایا وشه ی «زَيْدٍ» «مُسْتَعَاثَ» هه یاخود «مُسْتَعَاثَ لَهُ» وه که «حذف» ی «مُسْتَعَاثَ» ی لى کراوه. بپروانه: شرح

وَإِنَّمَا أَغْرَبَ الْمُنَادَى الْمُضَافَ وَالْمُضَارِعُ لَهُ وَالنَّكِرَةُ لِانْتِفَاءِ وَجْهِ الشَّبْهِ،
أَعْنِي: الْإِفْرَادَ فِي الْأَوَّلَيْنِ وَالتَّعْرِيفَ فِي الثَّالِثِ. وَإِنَّمَا أَغْرَبَ الْمُسْتَعَاثُ؛ لِأَنَّ
إِلْغَاءَ عَمَلِ حَرْفِ الْجَزِّ غَيْرُ وَاقِعٍ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ.

ئىنجا ئەگەر كەسىك پرسیار بكات و بلیت: (وَإِنَّمَا أَغْرَبَ الْمُنَادَى الْمُضَافَ،
وَالْمُضَارِعُ لَهُ، وَالنَّكِرَةُ) بۆچی «مُنَادَى الْمُضَافِ» و «مُنَادَى شِبْهُ الْمُضَافِ» و «مُنَادَى
النَّكِرَةِ غَيْرِ الْمُقْصُودَةِ» موغرىبن؟ بۆچی ئەوانیش «مَبْنِي» نەبوون؟ مامۆستا وەلام
دەداتەو و دەفەرمویت: (لِانْتِفَاءِ وَجْهِ الشَّبْهِ) چونكە ئەوان نەدەشوبهانه ئەم كافەى
كە بە وشەى «أَدْعُوكَ» وە نووساوه، واتە: خالى ھاوبەش نەبوو لە نێوانیاندا (أَعْنِي:
الْإِفْرَادَ فِي الْأَوَّلَيْنِ) ^(۱) مەبەستم ئەوێه كە «مُنَادَى الْمُضَافِ» و «مُنَادَى شِبْهُ الْمُضَافِ»
«مُفْرَد» نەبوون وەكوو كافى وشەى «أَدْعُوكَ». (وَالْتَّعْرِيفَ فِي الثَّالِثِ) ھەروەھا
«الْمُنَادَى النَّكِرَةِ غَيْرِ الْمُقْصُودَةِ» ش ناسراو (مَعْرِفَةَ) نەبوو، وەكوو ئەم كافەى كە
بە وشەى «أَدْعُوكَ» وە نووساوه، كەواتە: بۆیە ئەم سى جوړەى «مُنَادَى» نەبوون بە
«مَبْنِي» چونكە «مُشَابَّهَةٌ» یان نییە لەگەڵ كافى «أَدْعُوكَ».

ئىنجا ئەگەر كەسىك پرسیار بكات و بلیت: (وَإِنَّمَا أَغْرَبَ الْمُنَادَى الْمُسْتَعَاثُ) بۆچی
«مُنَادَى الْمُسْتَعَاثُ» «مُعَرَّب» ە؟ ئەگەرچى ھەم «مُفْرَد» ە ھەم «مَعْرِفَةَ» یە؟ بۆچی ئەویش
«مَبْنِي» نەبوو؟ مامۆستا وەلام دەداتەو و دەفەرمویت: (لِأَنَّ إِلْغَاءَ عَمَلِ حَرْفِ الْجَزِّ
غَيْرُ وَاقِعٍ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ) چونكە ھەلۆەشاندنەو و «إِلْغَاء» سى كارکردنى «حُرُوفُ الْجَزِّ»
لە زمانى عەرەبیدا وارد نەبوو، بۆیە «مُنَادَى الْمُسْتَعَاثُ» ھەر بە «مُعَرَّب» سى ماوە. وە
ئاگادارى: ئەى قوتابى بەرێز و فەقیى خۆشەویست، ئاگادار بە لیڕەدا كە دەلیین:
«الْمُنَادَى الْمُفْرَدُ» مەبەستمان بە وشەى «مُفْرَد» ئەوێه كە «مُنَادَى» یە كە «مُضَاف»
و «شِبْهُ الْمُضَافِ» نەبیت، ئەك «مُتَنَّى» و «جَمْع» ^(۲)، كەواتە: «يَا زَيْدَانِ» یاخود «يَا
زَيْدُون» لیڕەدا بە «مُفْرَد» ھەژمار دەكرین، چونكە وشەى «مُفْرَد» بە پینچ مانای
جیاواز بە كار دیت و بەگوێرەى شوین و بابەت ماناكەى دەگوێریت.

۱. بڕوانە: شرح ملا جامى، (۲۴۸/۱) و شرح قطر الندى و بل الصدى: (۲۹۵).

۲. بڕوانە: شرح ملا جامى (۲۴۸/۱) و شرح قطر الندى: (۲۸۰) وأوضح المسالك: (۱۰/۲)

قَالَ: وَفِي الصِّفَةِ الْمُفْرَدَةِ الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ، نَحْوُ: «يَا زَيْدُ الظَّرِيفُ وَالظَّرِيفُ»، وَفِي الْمُضَافَةِ النَّصْبُ لَا غَيْرُ، نَحْوُ: «يَا زَيْدُ صَاحِبَ عَمْرٍو». أَقُولُ: صِفَةُ الْمُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ إِذَا كَانَتْ مُفْرَدَةً، أَيِ: غَيْرِ مُضَافَةٍ،

وانه‌ی سی‌و‌جواره‌م: باسی «صِفَةُ الْمُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ»

پاش نه‌وه‌ی ماموستا باسی حوکی هه‌ر شه‌ش جو‌ری «مُنَادَى»‌ی کرد، ئینجا دیته‌ سه‌ر پروونکردنه‌وه‌ی «صِفَةُ الْمُنَادَى» (قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمو‌یت: (وَفِي الصِّفَةِ الْمُفْرَدَةِ) له‌م وشه‌یه‌ی ده‌بیته «صِفَةُ» بو «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» ته‌ماشا ده‌که‌ین: نه‌گه‌ر «صِفَةُ»‌ه‌که «مُفْرَد» بووه‌کوو وشه‌ی «الظَّرِيفُ، اَلْبَخِيلُ، اَلْحَاسِدُ» نه‌وکاته‌ دروسته (الرَّفْعُ) هه‌م به‌ مه‌رفووعی بخویندریته‌وه (وَالنَّصْبُ) هه‌م به «مَنْصُوب»‌ی بخویندریته‌وه (نَحْوُ) وه‌کوو ته‌م نموونه‌یه: (يَا زَيْدُ الظَّرِيفُ وَالظَّرِيفُ) سه‌رنج بده: وشه‌ی «الظَّرِيفُ» وشه‌یه‌کی «مُفْرَد»‌ه و بوته «صِفَةُ» بو وشه‌ی «يَا زَيْدُ» که «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ»‌یه، بویه هه‌م به‌ مه‌رفووعی هه‌م به «مَنْصُوب»‌ی ده‌خویندریته‌وه.

(وَفِي الْمُضَافَةِ) هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر سیفه‌ته‌که «مُضَاف» بووه‌کوو وشه‌ی «صَاحِبَ عَمْرٍو، غُلَامَ بَكْرِ» (النَّصْبُ لَا غَيْرُ) ^(١) ته‌نها به «مَنْصُوب»‌ی ده‌خویندریته‌وه (نَحْوُ:) وه‌کوو ته‌م نموونه‌یه (يَا زَيْدُ صَاحِبَ عَمْرٍو)، سه‌رنج بده: وشه‌ی «صَاحِبَ عَمْرٍو» وشه‌یه‌کی «مُضَاف»‌ه و بووه به‌ سیفه‌ت بو وشه‌ی «يَا زَيْدُ» که «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ»‌یه بویه ته‌نها به «مَنْصُوب»‌ی ده‌خویندریته‌وه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنی» نه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمو‌یت: منیش ده‌لیم: (صِفَةُ الْمُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ) نه‌گه‌ر وشه‌یه‌ک بووه به «صِفَةُ» بو «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» ته‌ماشا ده‌که‌ین: (إِذَا كَانَتْ مُفْرَدَةً) نه‌گه‌ر سیفه‌ته‌که «مُفْرَد» بوو (أَيِ: غَيْرِ مُضَافَةٍ) مه‌به‌ستم وایه که سیفه‌ته‌که «مُضَاف» نه‌بووه‌کوو وشه‌ی «الظَّرِيفُ، اَلْبَخِيلُ، اَلْحَاسِدُ»

يَجُوزُ فِيهَا الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ، نَحْوُ: «يَا زَيْدُ الظَّرِيفُ وَالظَّرِيفُ»؛ لِأَنَّ الْمُنَادَى الْمُفْرَدَ الْمَعْرِفَةَ مَبْنِيٍّ يُشَبِّهُ الْمُعْرَبَ؛ أَمَّا بِنَاؤُهُ فَظَاهِرٌ، وَأَمَّا شَبَّهُهُ بِالْمُعْرَبِ فَلِعُرْوِضِ حَرَكَتِهِ كَحَرَكَةِ الْمُعْرَبِ، فَبِاعْتِبَارِ بِنَائِهِ يَجُوزُ فِي صِفَتِهِ النَّصْبُ؛ لِأَنَّ صِفَةَ الْمَبْنِيِّ إِنَّمَا تَتَّبَعُهُ فِي الْمَحَلِّ؛ وَمَحَلُّهُ النَّصْبُ،

(يَجُوزُ فِيهَا) ئەو كاتە دروستە سيفەتەكە (الرَّفْعُ) ھەم: بە مەرفوعى بخويندريته ھەم (وَالنَّصْبُ) ھەم بە «مَنْصُوب» ى بخويندريته ھەم، (نَحْوُ) ھەكوو ئەم نموونەيە: (يَا زَيْدُ الظَّرِيفُ وَالظَّرِيفُ) سەرنج بەدە: وشەى «الظَّرِيفُ» وشەيەكى موفرەدە و بۆتە «صِفَة» بۆ وشەى «يَا زَيْدُ» كە «مُنَادَى الْمُفْرَدَ الْمَعْرِفَةَ» يە، بۆيە ھەم بە مەرفوعى ھەم بە «مَنْصُوب» ى دەخويندريته ھەم.

ئىنجا ئەگەر كەسيك پرسىيار بكات و بلييت: بۆچى دروستە سيفەتەكە بە دوو جۆر بخويندريته ھەم؟ مامۇستا ھەلام دەداتە ھەم و دەفەرمويت: (لِأَنَّ الْمُنَادَى الْمُفْرَدَ الْمَعْرِفَةَ) چونكە «مُنَادَى الْمُفْرَدَ الْمَعْرِفَةَ» (مَبْنِيٍّ) لە پرووى «لَفْظ» ھەم «مَبْنِيٍّ» يە، لە ھەمان كاتدا (يُشَبِّهُ الْمُعْرَبَ) دەشوبەيتە «مُعْرَب»، (أَمَّا بِنَاؤُهُ فَظَاهِرٌ) سەبارەت بە بابەتى «مَبْنِيٍّ» يايەتى، ئەو شتيكى پروون و ئاشكرايە، لەوانەى راپوردوونامازەمان پى دا، (وَأَمَّا شَبَّهُهُ بِالْمُعْرَبِ) بەلام سەبارەت بە وىكچوون و «مُشَابَهَة» ى لەگەڵ «مُعْرَب» و ھۆكارەكەى چيىە؟ (فَلِعُرْوِضِ حَرَكَتِهِ) چونكە «مُنَادَى الْمُفْرَدَ الْمَعْرِفَةَ» ئەم «حَرَكَه» ى لە سەريەتى ديت و دەروات (كَحَرَكَه الْمُعْرَبِ) ھەكوو ئەو حەرەكەيەى سەر موعرەبەكە، ئەمەش پىچەوانەى حەرەكەى «مَبْنِيٍّ الْأَصْل» ھە، كە نابيت بە ھىچ جۆريك گۆرانكارى بەسەردا بيت.

(فَبِاعْتِبَارِ بِنَائِهِ) ئىنجا بە لەبەرچاوترنى ئىعتىبارى ئەو ھەم كە «مُنَادَى الْمُفْرَدَ الْمَعْرِفَةَ» مەبنيە (يَجُوزُ فِي صِفَتِهِ النَّصْبُ) دروستە سيفەتەكەى بە «مَنْصُوب» ى بخويندريته ھەم (لِأَنَّ صِفَةَ الْمَبْنِيِّ) چونكە ئەگەر وشەيەك بوو بە «صِفَة» بۆ ئىسميىكى «مَبْنِيٍّ» (إِنَّمَا تَتَّبَعُهُ فِي الْمَحَلِّ) بە ھىچ جۆريك تابيعى لەفزی وشەكە نابيت، بەلكوو تەنھا تابيعى «مَحَلِّ» ى وشەكە دەبيت (وَمَحَلُّهُ النَّصْبُ) «مُنَادَى الْمُفْرَدَ الْمَعْرِفَةَ» ش

كَمَا ذَكَرْنَا. وَبِاعْتِبَارِ شَبْهِهِ بِالْمُعْرَبِ يَجُوزُ فِي الصِّفَةِ الرَّفْعُ؛ لِأَنَّ صِفَةَ الْمُعْرَبِ إِنَّمَا تَتَّبَعُهُ فِي اللَّفْظِ.

وَأَمَّا فِي الصِّفَةِ الْمُضَافَةِ فَإِنَّمَا يَجُوزُ النَّصْبُ لَا غَيْرُ، نَحْوُ: «يَا زَيْدُ صَاحِبَ عَمْرٍو»؛ لِأَنَّ الْمُنَادَى الْمُضَافَ مَعَ قُرْبِهِ مِنْ حَرْفِ النِّدَاءِ لَا يَجُوزُ فِيهِ غَيْرُ النَّصْبِ، فَصِفَتُهُ الْمُضَافَةُ

له «مَحَلٌّ» هذا «مَنْصُوبٌ» ده بیئت (کَمَا ذَكَرْنَا) ههروه کوو باسماں کرد و گوتمان «یا زَیْدُ» له «تَقْدِير» دا ده بیته «أَدْعُو زَیْدًا».

(وَبِاعْتِبَارِ شَبْهِهِ بِالْمُعْرَبِ) به لَام به له بهرچا و گرتنی ئیعتیباری ئه وهی که «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» ده شوبهیتته موعرِب (يَجُوزُ فِي الصِّفَةِ الرَّفْعُ) دروسته سیفه ته که ی به مهرفووعی بخویندریته وه (لِأَنَّ صِفَةَ الْمُعْرَبِ) چونکه ئه گهر وشه یه ک بوو به «صِفَةُ» بو ئیسمیکی «مُعْرَبٌ» (إِنَّمَا تَتَّبَعُهُ فِي اللَّفْظِ) به هیچ جوړیک تابعی «مَحَلٌّ» سی وشه که نابیت، به لکوو ته نها تابعی «لَفْظٌ» سی وشه که ده بیئت.

(وَأَمَّا فِي الصِّفَةِ الْمُضَافَةِ) ههروه ها له م «صِفَةُ» هی که «إِضَافَةٌ» کراوه بو لای ئیسمیکی تروه کوو «صَاحِبَ عَمْرٍو، غُلَامَ بَكْرٍ» (فَإِنَّمَا يَجُوزُ النَّصْبُ لَا غَيْرُ) ته نها دروسته سیفه ته که به «مَنْصُوبٌ» سی بخویندریته وه (نَحْوُ): وه کوو ئه نموونه یه: (يَا زَيْدُ صَاحِبَ عَمْرٍو)، سه رنج بده: وشه ی «صَاحِبَ عَمْرٍو» وشه یه کی «مُضَافٌ» له و بوته «صِفَةُ» بو وشه ی «یا زَیْدُ» که «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» بویه ته نها به «مَنْصُوبٌ» سی ده خویندریته وه.

ئینجا ئه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: بوچی دروسته سیفه ته که ته نها به «مَنْصُوبٌ» سی بخویندریته وه؟ ماموستا وه لَام ده داته وه و ده فهرمویت: (لِأَنَّ الْمُنَادَى الْمُضَافَ) چونکه «مُنَادَى الْمُضَافِ» (مَعَ قُرْبِهِ مِنْ حَرْفِ النِّدَاءِ) له گهل ئه وه ی زور نریکه له ئامرازی بانگکردن (حَرْفِ النِّدَاءِ) (لَا يَجُوزُ فِيهِ غَيْرُ النَّصْبِ) جگه له «مَنْصُوبٌ» سی دروست نه بوو به هیچ جوړیکی تر بخویندریته وه (فَصِفَتُهُ الْمُضَافَةُ) که واته: ئه گهر سیفه تی «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» «إِضَافَةٌ» کرابوو بو لای ئیسمیکی تر

تَكُونُ كَذَلِكَ، بَلْ هِيَ بِطَرِيقِ أُولَى لِبُعْدِهَا مِنْهُ.

(تَكُونُ كَذَلِكَ) ئەویش بە ھەمان شێوە جگە لە «مَنْصُوب»ی دروست نییە بە هیچ جۆریکی تر بخوێندریتەو، (بَلْ هِيَ بِطَرِيقِ أُولَى)^(۱) بە لکوو ئەو شایانتر و لە پێشتریشە بۆ ئەوێ تەنھا بە «مَنْصُوب»ی بخوێندریتەو، لەبەرچی؟ (لِبُعْدِهَا مِنْهُ) چونکە سیفەتەکە دوورترە لە ئامرازی بانگکردن (حَرْفُ النَّدَاءِ) لە «مُنَادَى الْمُضَافِ».

* ○ *

۱. بۆ زیاتر زانیاری بپروانە ئەم سەرچاوانە: شرح المفصل: (۱۲۸/۱) والكتاب: (۱۸۶/۲) شرح ملا جامی (۲۴۸/۱) وشرح قطر الندی: (۲۸۳).

قَالَ: وَإِذَا وُصِفَ الْمُنَادَى بِـ «ابْنٍ» نُظِرَ فِيهِ، فَإِنْ وَقَعَ بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ فَتَحَ الْمُنَادَى، نَحْوُ: «يَا زَيْدُ بْنُ عَمْرٍو»؛ وَإِلَّا فَالضَّمُّ، نَحْوُ: «يَا زَيْدُ ابْنِ أَخِي» وَ «يَا رَجُلُ ابْنِ زَيْدٍ».

أَقُولُ: إِذَا وُصِفَ الْمُنَادَى بِلَفْظَةِ «ابْنٍ» نُظِرَ فِيهِ،

وانهى سى وپېنجه م: باسى «إِذَا وُصِفَ الْمُنَادَى بِابْنٍ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه رى ده فهرمويت: (وَإِذَا وُصِفَ الْمُنَادَى بِابْنٍ) ههركاتيک وشهى «ابن» بوو به «صِفَة» بُو «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» (نُظِرَ فِيهِ) ته ماشا ده کړيت، چونکه دوو حاله تى هه يه:

حاله تى يه که م: (فَإِنْ وَقَعَ بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ) ته گهر وشهى «ابن» که وته نيوان دوو ناو (عَلِمَ) ته وکاته (فُتِحَ الْمُنَادَى) ته و وشه يهى بووه به «مُنَادَى» مه فتوح ده کړيت له جياتى «ضَمَّة» (نَحْوُ:) وه کوو (يَا زَيْدُ بْنُ عَمْرٍو)، سه رنج بده: له م نمونه يه دا وشهى «ابن» که وته نيوان دوو ناو (عَلِمَ) بويه «مُنَادَى» که (يَا زَيْدُ) «مَفْتُوح» کراوه.

حاله تى دوو هه م: (وَإِلَّا) به لام ته گهر وشهى «ابن» نه که وته نيوان دوو «عَلِمَ» (فَضَمَّ) ته وکاته ته م وشه يهى بووه به «مُنَادَى» «مَضْمُوم» ده کړيت له جياتى «فَتْحَة» (نَحْوُ:) وه کوو (يَا زَيْدُ ابْنِ أَخِي)، سه رنج بده: له م نمونه يه دا وشهى «ابن» نه که وته نيوان دوو ناو (عَلِمَ) چونکه وشهى «أَخِي» عه له م نبيه، بويه «مُنَادَى» که (يَا زَيْدُ) «مَضْمُوم» بووه و ههروه کوو خوى ده خویندریته وه، (وَ) ههروه ها وه کوو (يَا رَجُلُ ابْنِ زَيْدٍ)^(١)، سه رنج بده: له م نمونه يه دا وشهى «ابن» نه که وته نيوان دوو ناو چونکه وشهى «رَجُلُ» ناو نبيه، بويه «مُنَادَى» که (يَا رَجُلُ) «مَضْمُوم» بووه و ههروه کوو خوى ده خویندریته وه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ته رده بيلى ده فهرمويت: منيش ده ليم: (إِذَا وُصِفَ الْمُنَادَى بِلَفْظَةِ «ابْنٍ») ههركاتيک وشهى «ابن» بوو به «صِفَة» بُو «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» (نُظِرَ فِيهِ) ته ماشا ده کړيت، چونکه دوو حاله تى هه يه:

١. بروانه: الفوائد و القواعد: (٤٥٠) و شرح كافيّة ابن الحاجب: (٢٣٧/١) شرح التسهيل: (١٣٠/١)

فَإِنْ وَقَعَ «الابْنُ» بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ؛ بَأَنْ يَكُونَ قَبْلَهُ وَبَعْدَهُ عِلْمٌ، فَتُحَ الْمُنَادَى، أَي: بُنِيَ الْمُنَادَى عَلَى الْفَتْحِ اخْتِياراً مَعَ جَوَازِ الضَّمِّ، كَقَوْلِكَ: «يَا زَيْدُ بْنُ عَمْرٍو». وَإِنْ لَمْ يَقَعْ بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ فَضُمَّ الْمُنَادَى، أَي: يُبْنَى عَلَى الضَّمِّ وَجُوباً، وَذَلِكَ: [۱] بَأَنْ لَا يَكُونَ بَعْدَهُ عِلْمٌ، نَحْوُ: «يَا زَيْدُ ابْنِ أَخِي»، [۲] أَوْ لَا يَكُونَ قَبْلَهُ عِلْمٌ،

حاله‌تی یەكەم: (فَإِنْ وَقَعَ بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ) ئەگەر وشەى «ابن» كەوتە نىوان دوو ناو (عَلَم) (بَأَنْ يَكُونَ قَبْلَهُ، وَبَعْدَهُ عِلْمٌ) بە جورىك كە هەم ئىسمى پىش خۆى و هەم ئىسمى دواى خۆى «عَلَم» بوون، ئەو كاتە (فُتِحَ الْمُنَادَى) ئەو وشەى كە بوو بە «مُنَادَى» مەفتوح دەكرىت لەجياتى «ضَمَّة» (أَي: بُنِيَ عَلَى الْفَتْحِ اخْتِياراً) واتە: لەم كاتەدا موناڢاكە «مَبْنِي» دەبىت لەسەر «فَتْحَة» بە شيوازيكى «اخْتِيارى» (مَعَ جَوَازِ الضَّمِّ) لەگەڵ ئەوەى دروستە ئەم وشەى كە بوو بە «مُنَادَى» بە «مَضْمُوم»ى بخويندريته‌وه (كَقَوْلِكَ:) وه‌كوو توّ ده‌لييت: (يَا زَيْدُ بْنُ عَمْرٍو)، سەرنج بدە: لەم نموونەىدا وشەى «ابن» كەوتۆتە نىوان دوو ناو، بۆيە موناڢاكە (يَا زَيْدُ) بە مەفتوحى ده‌خويندريته‌وه لەگەڵ ئەوەشدا دروستە بە «مَضْمُوم»ى بخويندريته‌وه.

حاله‌تی دووهم: (وَإِنْ لَمْ يَقَعْ بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ) بەلام ئەگەر وشەى «ابن» نەكەوتە نىوان دوو ناو (عَلَم) (فَضُمَّ الْمُنَادَى) ئەوكاتە ئەم وشەى كە بوو بە موناڢا «مَضْمُوم» دەكرىت لەجياتى «فَتْحَة» (أَي: يُبْنَى عَلَى الضَّمِّ وَجُوباً) واتە: لەم كاتەدا موناڢاكە «مَبْنِي» دەبىت لەسەر «ضَمَّة» بە شيوازيكى «وَجُوبِي» واتە: بەهيچ جورىك دروست نىيە بە مەفتوحى بخويندريته‌وه.

(وَذَلِكَ) ئەمەش لە كاتىكدايە كە (بَأَنْ لَا يَكُونَ بَعْدَهُ عِلْمٌ) ئەو ئىسمەى كەوتۆتە دواى وشەى «ابن» ناو (عَلَم) نەبىت (نَحْوُ:) وه‌كوو (يَا زَيْدُ ابْنِ أَخِي)، سەرنج بدە: لەم نموونەىدا وشەى «ابن» نەكەوتۆتە نىوان دوو «عَلَم»، چونكە وشەى «أَخِي» ناو نىيە، بۆيە موناڢاكە (يَا زَيْدُ) «مَضْمُوم» بوو و هەر وه‌كوو خۆى ده‌خويندريته‌وه، (أَوْ) ياخود (لَا يَكُونَ قَبْلَهُ عِلْمٌ) ئەو ئىسمەى كەوتۆتە پىش وشەى «ابن» ناو نەبىت

نَحْوُ: «يَا رَجُلُ ابْنِ زَيْدٍ»، [٣] أَوْ لَا يَكُونُ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ عَلَمٌ، نَحْوُ: «يَا رَجُلُ ابْنِ أَخِي». وَإِنَّمَا لَمْ يَذْكُرْهُ الْمُصَنِّفُ؟ لِأَنَّهُ يُعْلَمُ مِمَّا ذَكَرَهُ؛ لِأَنَّ انْتِفَاءَ الْعَلَمِيَّةِ فِي أَحَدِ الطَّرَفَيْنِ إِذَا كَانَ مُوجِباً لِلضَّمِّ، فَفِي كِلَا الطَّرَفَيْنِ بِالطَّرِيقِ الْأَوَّلَى. وَإِنَّمَا فَعَلُوهُ كَذَلِكَ لِأَنَّ وَصَفَ الْمُنَادَى بِـ «ابْنٍ» بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ كَثِيرٌ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ،

(نَحْوُ: «يَا رَجُلُ ابْنِ زَيْدٍ»^(١))، سه رنج بده: لهم نمونه يه دا وشه ی «ابن» نه که وتوته نیوان دوو «عَلَم» چونکه وشه ی «رَجُل» ناو نییه، بویه مونا دا که (يَا زَيْدُ) «مَضْمُوم» بووه و هه ر وه کوو خو ی ده خویندریته وه، (أَوْ) یاخود (لا يَكُونُ قَبْلَهُ، وَلَا بَعْدَهُ عَلَمٌ) نه نهو ئیسمه ی که وتوته پینش وشه ی «ابن»، وه نه نهو ئیسمه ی که وتوته دوا ی وشه ی «ابن» ناو (عَلَم) نه بیئت (نَحْوُ: «يَا رَجُلُ ابْنِ أَخِي»)، سه رنج بده: لهم نمونه يه دا وشه ی «ابن» نه که وتوته نیوان دوو «عَلَم»، چونکه نه وشه ی «رَجُل» ناوه، نه وشه ی «أَخِي»، بویه مونا دا که (يَا زَيْدُ) «مَضْمُوم» بووه.

ئینجا نه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا لَمْ يَذْكُرْهُ الْمُصَنِّفُ) بۆچی ماموستای زه مه خشه ری باسی نه م سووره ته ی نه کرد؟ ماموستا وه لام ده داته وه و ده لیئت: (لِأَنَّهُ يُعْلَمُ مِمَّا ذَكَرَهُ) چونکه نه م سووره ته به خو ی ده زاندریئت له وه ی که ماموستا له پیشدا باسی کرد، (لِأَنَّ انْتِفَاءَ الْعَلَمِيَّةِ فِي أَحَدِ الطَّرَفَيْنِ) چونکه نه گهر نه بوونی ئیسمیکی «عَلَم» له پیشه وه ی وشه ی «ابن» یاخود له دوا ی وشه ی «ابن» (إِذَا كَانَ مُوجِباً لِلضَّمِّ) ببیته هو ی نه وه ی که «مُنَادَى» که به واجبی به «مَضْمُوم» سی بخویندریته وه، (فَفِي كِلَا الطَّرَفَيْنِ بِالطَّرِيقِ الْأَوَّلَى) نه گهر بیئت وشه ی «ابن» له پیشدا و له دوا وه ی ئیسمیکی «عَلَم» نه بوو، نه وه نه ولاتره که ئیسمه که به «مَضْمُوم» سی بخویندریته وه.

ئینجا نه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا فَعَلُوهُ كَذَلِكَ) بۆچی هه رکاتیک وشه ی «ابن» بوو به «صِفَة» بۆ «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» و که وته نیوان دوو «عَلَم» مونا دا که «مَفْتُوح» ده کریت؟ ماموستا وه لام ده داته وه و ده لیئت: (لِأَنَّ وَصَفَ الْمُنَادَى بِـ «ابْنٍ» بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ كَثِيرٌ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ) چونکه وه سفدار کردنی «مُنَادَى الْمُفْرَدِ

وَالْفَتْحَةَ خَفِيفَةً، وَالكَثْرَةَ تَسْتَدْعِي الْحِفَّةَ، فَلِذَلِكَ قَيَّدَ الْوَصْفَ بِ «إِبْنٍ» بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ، فَإِنَّ الْوَصْفَ بِغَيْرِ «إِبْنٍ» أَوْ بِ «إِبْنٍ» غَيْرِ وَاقِعٍ بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ غَيْرُ كَثِيرٍ فِي كَلَامِهِمْ.

وَحُكْمُ «إِبْنَةِ» كَحُكْمِ «إِبْنٍ» فِي ذَلِكَ، نَحْوُ: «يَا هِنْدُ ابْنَةُ زَيْدٍ»،

المَعْرِفَةُ به وشهی «ابن» له نیوان دوو «عَلَم» ئیجگار زوره له زمانی عه ره بیدا (وَالْفَتْحَةَ خَفِيفَةً) ههروهها «حَرَكَه» ی «فَتْحَة» ش ئیجگار سووکه (وَالكَثْرَةُ تَسْتَدْعِي الْحِفَّةَ) شتیکیش که زور بوو پیویست ده کات که حه ره که یه کی سووکی پی بدریت، بویه له م حاله تدا مونا دا که «مَفْتُوح» ده کریت.

ئینجا بزانه: نه گهر وشه ی «ابن» که وته نیوان دوو «عَلَم» نه وه پیتی هه مزه که ی نانوو سریت وه کوو «يَا زَيْدُ بْنُ عَلِيٍّ» به لام نه گهر نه که وته نیوان دوو «عَلَم»^(۱) نه وه هه مزه که ی ده نوو سریت، وه کوو «يَا غُلَامُ ابْنِ بَكْرٍ» به لام له هه ردوو حاله ته که دا هه مزه که ناخویندریت ته وه. (فَلِذَلِكَ) هه ره له بهر نه وه ش ماموستا (قَيَّدَ الْوَصْفَ) وه سفدارکردنی «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» ی تاییه ت کرد و مه رجداری کرد (بِ «إِبْنٍ» بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ) به وشه ی «ابن» نه گهر بکه ویت ته نیوان دوو ناو، نه وه کاته «مُنَادَى» که مه فتووح ده کریت (فَإِنَّ الْوَصْفَ بِغَيْرِ «إِبْنٍ») چونکه وه سفدارکردنی «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» به وشه یه کی تر جگه له وشه ی «ابن» (أَوْ) یاخود (بِ «إِبْنٍ» غَيْرِ وَاقِعٍ بَيْنَ الْعَلَمَيْنِ) وه سفدارکردنی «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» به وشه ی «ابن» که نه که وت بیت ته نیوان دوو «عَلَم»، نه م دوو باب ته (غَيْرُ كَثِيرٍ فِي كَلَامِهِمْ) که لیک زور نین له زمانی عه ره بیدا، بویه له م دوو کاته دا مونا دا که «مَفْتُوح» نا کریت.

ئینجا ماموستا ده فره رمویت: (وَحُكْمُ «إِبْنَةِ») حوکمی وشه ی «ابنه» له هه موو یاسا کانی رابوردوو (كَحُكْمِ «إِبْنٍ» فِي ذَلِكَ) وه کوو وشه ی «ابن» له هه موو بریاره کانی رابوردوو، واته: نه گهر وشه ی «ابنه» که وته نیوان دوو «عَلَم» نه وکاته نه م وشه یه ی که بووه به «مُنَادَى» مه فتووح ده کریت (نَحْوُ: «يَا هِنْدُ ابْنَةُ زَيْدٍ») له گه ل نه وه ی دروسته

وَ «يَا هِنْدُ ابْنَةَ أَخِي»، وَ «يَا امْرَأَةَ ابْنَةِ زَيْدٍ»، وَ «يَا امْرَأَةَ ابْنَةِ أَخِي».

که به «مَضْمُون» سی بخویند ریته وه (وَ) ههروه ها نه گهر نهو ئیسمه ی که وتوته دوا ی وشه ی «ابنة» ناو نه بوو، وه کوو (یا هِنْدُ ابْنَةَ أَخِي. وَ) ههروه ها نه گهر نهو ئیسمه ی که وتوته پیش وشه ی «ابنة» ناو نه بوو، وه کوو (یا امْرَأَةَ ابْنَةِ زَيْدٍ) ههروه ها نه گهر نهو ئیسمه ی که وتوته دوا ی وشه ی «ابنة» و پیش وشه ی «ابنة» ناو نه بوو، وه کوو (یا امْرَأَةَ ابْنَةِ أَخِي)، لهم سى حاله تانه دا ثم وشه یی که بووه به «مُنَادَى» به «مَضْمُون» سی ده خویند ریته وه. ناگاداری: هه رکاتیگ وشه ی «ابن» یاخود «ابنة» بوو به «صِفَة» بۆ «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمُعْرِفَةِ» نه وکاته: «مُنَادَى» که «مَفْتُوح» ده کریت به چهند مهرجیک که ماموستا تنها ناماژه ی به یه ک مهرجی یه که م کردووه:

یه که م: نه گهر وشه ی «ابن» یاخود «ابنة» که وته نیوان دوو «عَلَم» نه وکاته ثم وشه یی که بووه به «مُنَادَى» مه فتووح ده کریت: «یا زَيْدُ بْنُ عَمْرٍو».

دووهم: ده بیت نهو وشه یی بووه به مونا دا «مُفْرَد» بیت، نابیت «مُثْنَى» یا خود «جَمْع» بیت، چونکه لهم کاته دا مونا دا که «مَضْمُون» ده بیت.

سییه م: ده بیت نهو وشه یی ده بیت به «مُنَادَى» ئیعرابه که ی به «حَرْكَة» ی «ظَاهِرِي» بیت، چونکه نه گهر وشه که ئیعرابه که ی به حه ره که ی «تَقْدِيرِي» بیت - وه کوو «یا مُوسَى» یاخود «یا لَيْلَى» - نهو کاته «مُنَادَى» که به واجبی «مَضْمُون» ده بیت.

چواره م: ده بیت وشه ی «ابن» یاخود «ابنة» بینه «صِفَة»، چونکه نه گهر ثم دوو وشه یه بینه «مَفْعُولُ بِهِ» یاخود بینه «بَدَل» نهو کاته مونا دا که به واجبی «مَضْمُون» ده بیت. پینجه م: نابیت هیچ نیوانیک (فَضْل) هه بیت له نیوان وشه ی «ابن» و «ابنة» له گهل نهو وشه یی که بووه به «مُنَادَى»، چونکه نه گهر نیوانیک هه بوو نهو کاته «مُنَادَى» که مه فتووح نابیت.

شه شه م: ده بی وشه ی «ابن» یاخود «ابنة»، «مُفْرَد» بن، نابیت «مُثْنَى» یا خود «جَمْع» بن، چونکه نهو کاته نهو وشه یی بووه به «مُنَادَى» مه فتووح نابیت^(۱).

۱. پروانه: شرح الأنموذج في النحو: بعناية وتعليق: السيد مسلم بن السيد عبدالقادر القشمي. ل ۸۰.

قَالَ: وَلَيْسَ فِي «يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ» إِلَّا الرَّفْعُ.

أَقُولُ: لَمَّا ذَكَرَ جَوَازَ الرَّفْعِ وَالنَّصْبِ فِي صِفَةِ الْمُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ إِذَا كَانَتْ مُفْرَدَةً، أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ أَنَّ «أَيًّا» إِذَا وَقَعَ مُنَادَى يَكُونُ بِخِلَافِ ذَلِكَ؛ فَإِنَّ صِفَتَهُ وَإِنْ كَانَتْ مُفْرَدَةً لَا يَجُوزُ فِيهَا إِلَّا الرَّفْعُ فَلِذَلِكَ قَالَ: "وَلَيْسَ فِي «يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ» إِلَّا الرَّفْعُ"، يَعْنِي: فِي «الرَّجُلِ»،

وانهى سى وشه شهه: باسى وشهى «أَيُّ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه رى ده فەرموئە: (وَلَيْسَ فِي يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ إِلَّا الرَّفْعُ) ئە گەر وشهى «أَيُّ» بېئە «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» سيفه ته كهى ته نها دروسته به «مَرْفُوع» ى بخويندريته وه به هيچ جورىك دروست نيه به «مَنْصُوب» ى بخويندريته وه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئە رده بېلى ده فەرموئە: منيش ده ليم: (لَمَّا ذَكَرَ جَوَازَ الرَّفْعِ وَالنَّصْبِ فِي صِفَةِ الْمُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ) پاش ئە وهى ماموستا باسى ئە وهى كرد كه ئەم وشه يه ده بېئە «صِفَةً» بۆ «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» ه دروسته هه به مه رفووعى هه به «مَنْصُوب» ى بخويندريته وه (إِذَا كَانَتْ مُفْرَدَةً) ئە گەر بېت و سيفه ته كه تاك (مُفْرَدٌ) بو وه كوو «يَا زَيْدُ الظَّرِيفِ وَالظَّرِيفُ»، (أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ) ويستى باسى ئە وه بكات (أَنَّ «أَيًّا» إِذَا وَقَعَ مُنَادَى) ئە گەر وشهى «أَيُّ» بوو به «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» (يَكُونُ بِخِلَافِ ذَلِكَ) ياسا كهى پېچه وانەى ئەم ياسايەى رابوردوو ده بېت، (فَإِنَّ صِفَتَهُ) چونكه «صِفَةً» ى وشهى «أَيُّ» (وَإِنْ كَانَتْ مُفْرَدَةً) هه رچه نده تاكيش بېت (لَا يَجُوزُ فِيهَا إِلَّا الرَّفْعُ) ته نها دروسته به مه رفووعى بخويندريته وه و به هيچ جورىك دروست نيه به «مَنْصُوب» ى بخويندريته وه (فَلِذَلِكَ قَالَ:) هه ر بۆيه ش ماموستا گوئى: (وَلَيْسَ فِي يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ إِلَّا الرَّفْعُ) ئە گەر وشهى «أَيُّ» بېئە «مُنَادَى» سيفه ته كهى ته نها دروسته به مه رفووعى بخويندريته وه. (يَعْنِي: فِي الرَّجُلِ) مه به ستم وشهى «الرَّجُلُ» ه؛ ئينجا ئە گەر قوتابى پرسيار بكات و بليت: هۆكاره كهى

وَذَلِكَ لِأَنَّ الْمَقْصُودَ بِالنِّدَاءِ هَهُنَا هُوَ «الرَّجُلُ» إِلَّا أَنَّهُمْ لَمَّا كَرِهُوا الْجَمْعَ بَيْنَ حَرْفِ التَّعْرِيفِ - أَغْنَى: اللَّامَ - وَحَرْفِ النِّدَاءِ فَأَتَوْا بِلَفْظَةِ «أَيِّ» لِتَفْصِيلِ بَيْنَهُمَا، وَجَعَلُوهَا مُنَادَى ثُمَّ حَمَلُوا «الرَّجُلَ» عَلَيْهَا وَالتَّزَمُوا رَفْعَهُ لِيَدُلَّ عَلَى أَنَّهُ هُوَ الْمَقْصُودُ بِالنِّدَاءِ.

چییه؟ ماموستا ده فرمویت: (وَذَلِكَ لِأَنَّ الْمَقْصُودَ بِالنِّدَاءِ هَهُنَا هُوَ الرَّجُلُ) چونکه مه بهستی سهره کی بانگکردن له م نموونه ده د بریتییه له وشه «الرَّجُلُ» نه ک وشه «أَيِّ» (إِلَّا أَنَّهُمْ لَمَّا كَرِهُوا الْجَمْعَ بَيْنَ حَرْفِي التَّعْرِيفِ) به لام چونکه زانایانی زانستی «نحو» پیمان ناخوش بوو کوبوونه وه و ئیجتماعی دوو نامرازی ناساندن (أداة التَّعْرِيفِ) به یه که وه (أَغْنَى اللَّامَ وَحَرْفِ النِّدَاءِ) مه بهستم پیی ئه لیف و لامه (أَلْ) له گهل نامرازی بانگکردن (یا) (فَأَتَوْا بِلَفْظَةِ «أَيِّ») ئه وان هاتن وشه «أَيِّ» یان هیئا و دایان نا له نیوان هه ردوو نامرازی «التَّعْرِيفِ» (لِتَفْصِيلِ بَيْنَهُمَا) بو ئه وه ی له یه کیان جیا بکاته وه (وَجَعَلُوهَا مُنَادَى) ^(۱) ئینجا وشه «أَيِّ» یان کرد به «مُنَادَى» (ثُمَّ حَمَلُوا الرَّجُلَ عَلَيْهَا) پاشان وشه «الرَّجُلُ» یان کرد به «صِفَة» (وَالْتَّزَمُوا رَفْعَهُ) وه به واجبیشیان دانا که ده بیئت هه ر به مه رفووعی بخویندریته وه (لِيَدُلَّ عَلَى أَنَّهُ هُوَ الْمَقْصُودُ بِالنِّدَاءِ) بو ئه وه ی ئه م مه رفووعبوونه ده لآلهت بکات له سهر ئه وه که مه بهستی سهره کی له بانگکردن له مرسته یه د بریتییه له وشه «الرَّجُلُ» نه ک وشه «أَيِّ».

ئاگاداری، یه که م: ئه ی قوتابی به ریز و فه قینی خو شه ویست بزانه: هه رکاتیک ویستت وشه یه ک بکه یت به «مُنَادَى» که ئه لیف و لامی له سهر وه کوو وشه ی «الرَّجُلُ، أَلْعَبَّاسُ، أَلْفَاضِلُ» دوو ریگهت له به رده مه، ریگای یه که م: یا ده بیئت ئه لیف و لامه که له وشه که بکه یت وه ئینجا نامرازی بانگکردنی بچیته سهر وه کوو «یا عَبَّاسُ، یا رَجُلُ، یا فَاضِلُ»؛ ریگای دووهم: یا خود ده بیئت وشه ی «أَيِّ» له سهره تای مرسته که دا واته: له پیش وشه که زیاد بکه یت ئینجا نامرازی بانگکردنی بچیته سهر وه کوو «یا

۱. وشه ی «أَيِّ» ته نها له «لَفْظ» دا ده بیته «مُنَادَى» چونکه له «مَعْنَى» دا وشه ی «الرَّجُلُ» مه بهسته به بانگکردن و ئاگادارکردنه وه. بروهانه: شرح التسهیل: (۱۳۰/۱)

أَيُّهَا الرَّجُلُ، يَا أَيُّهَا الْعَبَّاسُ، يَا أَيُّهَا الْفَاضِلُ» وشهی «أَيُّ» تهنه‌ها له «لَفْظ» دا ده‌بیته «مُنَادَى»، چونکه له «مَعْنَى» دا وشهی «الرَّجُلُ، الْعَبَّاسُ، الْفَاضِلُ» مه‌به‌ستن به بانگکردن، نه‌وان مونا‌دا‌ی «حَقِيقِي» نه‌.

دووهم: هه‌رکاتیک وشه‌ی «أَيُّ» بوو به «مُنَادَى» بۆ «مُفْرَد» و «مُثَنَّى» و «جَمْع» تهنه‌ها به سیغه‌ی تاک (مُفْرَد) به‌کار دیت وه‌کوو «يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ» یاخود وه‌کوو «يَا أَيُّهَا الرَّجُلَانِ» یاخود وه‌کوو «يَا أَيُّهَا الرِّجَالُ» یاخود وه‌کوو خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ﴾ [سورة الحج: ١] ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ﴾ [سورة الانفطار: ٦] به‌لام نه‌گه‌ر بۆ ئافره‌تان به‌کارهات نه‌و کاته ده‌بیته «أَيُّهَا» وه‌کوو «يَا أَيُّهَا الْمَرْأَةُ» ﴿يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ﴾ [سورة الفجر: ٢٧] وشه‌ی «هَاء» یش ئامرازی ئاگادارکردنه‌وه‌یه (أداة التَّنْبِيه).

سییه‌م: هه‌روه‌ها بزانه‌م و شانه‌ی که پێیان ده‌گوتریت: «أَسْمَاءُ الْإِشَارَةِ» وه‌کوو «هَذَا، هَذِهِ، هَؤُلَاءِ» هه‌مان حوکمی وشه‌ی «أَيُّ» یان هه‌یه، وه‌کوو «يَا هَذَا الرَّجُلُ» و «يَا هَذَا الرَّجُلَانِ»^(١).

١. بۆ زیاتر ئاشنا‌بوون به‌م باب‌ه‌تانه ته‌ماشای نه‌م سه‌رچا‌وانه بکه: الفوائد والقواعد: (٤٥٠) و شرح كافية ابن الحاجب: (٣٣٧/١).

قَالَ: وَقَدْ يُحَذَفُ حَرْفُ النَّدَاءِ عَنِ الْعَلَمِ الْمَضْمُومِ وَالْمُضَافِ كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا﴾ وَ﴿فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾. أَقُولُ: لَمَّا ذَكَرَ الْمُتَنَادِي، أَرَادَ أَنْ يُشِيرَ إِلَى جَوَازِ حَذْفِ حَرْفِ النَّدَاءِ، ثُمَّ مَثَّلَ بِمِثَالَيْنِ: الْمِثَالِ الْأَوَّلِ، قَوْلُهُ تَعَالَى:

وانهى سى وحه وتهم: باسى «حَذَفُ حَرْفِ النَّدَاءِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه رى ده فهرمويّت: (وَقَدْ يُحَذَفُ حَرْفُ النَّدَاءِ عَنِ الْعَلَمِ) هينديك جار ثامرازى بانگکردن (حَرْفُ النَّدَاءِ) «حذف» ده كريت، نه مهش له دوو شويتانه: يه كه م (عَنِ الْعَلَمِ الْمَضْمُومِ) له «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ»، دووهم (وَالْمُضَافِ) له «مُنَادَى مُضَافٍ» (كَقَوْلِهِ تَعَالَى:) وه كو خوى گه وره ده فهرمويّت: (﴿يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا﴾)^(١)، سه رنج بده: له م ثايه ته دا وشه ي «يُوسُفُ» بووه به «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ»، بويه «حذف» سى ثامرازى بانگکردنى لى كراوه كه بريتيه له حه رفى «يا»، نه سلى خوى «يا يُوسُفُ» بووه، (وَ) هه روه ها وه كوو خوى گه وره ده فهرمويّت: (﴿فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾)^(٢)، سه رنج بده: له م ثايه ته دا وشه ي «فَاطِرُ» «مُنَادَى الْمُضَافِ» له و «حذف» سى ثامرازى بانگکردنى لى كراوه كه بريتيه له حه رفى «يا»، نه سلى خوى «يا فَاطِرُ» بووه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنى» نه رده بيلى ده فهرمويّت: منيش ده ليم: (لَمَّا ذَكَرَ الْمُتَنَادَى وَأَحْكَامَهُ) پاش نه وهى ماموستا به دريژى باسى «مُنَادَى» ي كرد و نه حكامه كانى پروون كردنه وه (أَرَادَ أَنْ يُشِيرَ إِلَى جَوَازِ حَذْفِ حَرْفِ النَّدَاءِ) ويستى ثامازه به بابه تيكي تر بدات كه بريتيه له وهى كه دروسته له دوو شويتان «حذف» سى ثامرازى بانگکردن (حَرْفُ النَّدَاءِ) بكريت.

(فَمَثَّلَ بِمِثَالَيْنِ:) ثينجا ماموستا دوو نمونه ي هينا يه وه: (الْمِثَالِ الْأَوَّلِ) نمونه ي يه كه م بؤ «مُنَادَى الْمُفْرَدِ الْمَعْرِفَةِ» كه بريتيه له (قَوْلُهُ تَعَالَى:) له م فهرمايشته ي خوى

﴿يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا﴾. وَالْمِثَالِ الثَّانِي، قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾. أَي: «يَا يُوسُفُ»، وَ «يَا فَاطِرَ السَّمَوَاتِ». وَإِنَّمَا جَازَ الْحَذْفُ مِنْهُمَا؛ لِأَنَّ الْعِلْمَ الْمَضْمُونِ كَثِيرُ الْإِسْتِعْمَالِ، وَالْمُضَافُ قَدْ طَالَ بِالْإِضَافَةِ، فَيُنَاسِبُهُمَا التَّخْفِيفُ.

وَقَدْ يُحْذَفُ أَيْضاً مِنْ «أَيٍّ» وَ «مَنْ»، كَقَوْلِ الْخَطِيبِ:

گه‌وره که ده‌فه‌رمویت: ﴿يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا﴾^(۱) سه‌رنج بده: له‌م نایه‌ته‌دا وشه‌ی «يُوسُفُ» «مُنَادَى الْمَعْرِفَةِ» یه‌ و «حذف»‌سی ئام‌رازی بانگ‌کردنی لئی کراوه‌ که بریتییه‌ له‌ حه‌رفی «یا»، ئه‌س‌لی خو‌ی «یا یُوسُفُ» بووه‌.

(وَالْمِثَالِ الثَّانِي) نموونه‌ی دووه‌م بۆ «مُنَادَى الْمُضَافِ»‌ه‌ که بریتییه‌ له‌ (قَوْلُهُ تَعَالَى) له‌م فه‌رمایشته‌ی خ‌وای گه‌وره‌ که ده‌فه‌رمویت: ﴿فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾^(۲) سه‌رنج بده: له‌م نایه‌ته‌دا وشه‌ی «فَاطِرَ» «مُنَادَى الْمُضَافِ»‌ه‌ و «حذف»‌سی ئام‌رازی بانگ‌کردنی لئی کراوه‌ که بریتییه‌ له‌ حه‌رفی «یا» (أَيٍّ): واته‌: ئه‌س‌لی نموونه‌ی دووه‌م (يَا فَاطِرَ السَّمَوَاتِ) بووه‌، (وَ) ئه‌س‌لی نموونه‌ی یه‌که‌م (يَا يُوسُفُ) بووه‌. ئینجا ئه‌گه‌ر که سیک‌ پرسیار بکات و ب‌ل‌یت: (وَإِنَّمَا جَازَ الْحَذْفُ مِنْهُمَا) بۆچی دروسته‌ له‌ «مُنَادَى الْمَعْرِفَةِ» و له‌ «مُنَادَى الْمُضَافِ» «حذف»‌سی ئام‌رازی بانگ‌کردن ب‌کریت؟ مامۆستا وه‌لام ده‌داته‌وه‌ و ده‌فه‌رمویت: (لَأَنَّ الْعِلْمَ الْمَضْمُونِ) چونکه‌ «مُنَادَى الْمَعْرِفَةِ» (كَثِيرُ الْإِسْتِعْمَالِ) زۆر به‌کار د‌یت له‌ کاتی قسه‌کردندا (وَالْمُضَافُ) هه‌روه‌ها «مُنَادَى الْمُضَافِ» (قَدْ طَالَ بِالْإِضَافَةِ) به‌ه‌زی «إِضَافَةٌ» کردنه‌وه‌ در‌یژ بۆته‌وه‌ (فَيُنَاسِبُهُمَا التَّخْفِيفُ) که‌واته‌: هه‌ردووکیان گونجاو بوون بۆ ئه‌وه‌ی سووک ب‌کرین. (وَقَدْ يُحْذَفُ أَيْضاً) هه‌روه‌ها ه‌یندیک جار «حذف»‌سی ئام‌رازی بانگ‌کردن (حَرْفُ الْإِدَاءِ) ده‌کریت له‌ دوو شو‌ئینی ت‌ریش، شو‌ئینی یه‌که‌م: (مِنْ أَيْ) له‌ وشه‌ی «أَيٍّ»، شو‌ئینی دووه‌م: له‌ وشه‌ی «مَنْ»، نموونه‌ی یه‌که‌م (كَقَوْلِ الْخَطِيبِ): وه‌کوو ئه‌م

«أَيُّهَا النَّاسُ»، وَقَوْلِ الْعَبَادِ: «مَنْ لَا يَزَالُ مُحْسِنًا أَحْسِنُ إِلَيَّْ»، وَالتَّقْدِيرُ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ»، وَ «يَا مَنْ لَا يَزَالُ». وَالْمُرَادُ بِ «مَنْ» هُوَ: اللَّهُ تَعَالَى.

برگه‌یه‌ی که وتاریتێ ده‌لێت: (أَيُّهَا النَّاسُ. وَ) نموونه‌ی دووهم وه‌کوو (قَوْلِ الْعَبَادِ)^(١) ئهم دوو‌عا‌یه‌ی که به‌نده‌ی خواناس له‌کاتی پارانه‌وه‌دا ده‌لێت: (مَنْ لَا يَزَالُ مُحْسِنًا أَحْسِنُ إِلَيَّْ) واته: ئه‌ی ئه‌و زاته‌ی که به‌ردوام چاکه‌ له‌گه‌ڵ به‌نده‌کانته‌دا ده‌که‌یت و چاکه‌کار و میهره‌بان به‌ له‌گه‌ڵ مندا (وَالْتَّقْدِيرُ) ئهم دوو پرسته‌یه‌ له «تَقْدِير» دا به‌م شیوه‌یه‌ن: پرسته‌ی یه‌که‌م (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) پرسته‌ی دووهم (يَا مَنْ لَا يَزَالُ) واته: هه‌ردوو پرسته‌کان له‌ ئه‌سلدا ئامرازی بانگکردنیان له‌سه‌ر بووه، ئینجا مامۆستا ده‌فه‌رموێت: (وَالْمُرَادُ بِمَنْ: هُوَ اللَّهُ تَعَالَى) مه‌به‌ست به‌ وشه‌ی «مَنْ» له‌م پرسته‌یه‌دا خوای په‌روه‌ردگاره‌.

ئاگاداری: ئینجا بزانه‌ له‌ چه‌ند شوێنیک دروست نییه «حذف»‌ی ئامرازی بانگکردن (حَرْفُ الْبَدَاءِ) بکریت، یه‌که‌م: له «مُنَادَى الْمُسْتَعَاثِ» وه‌کوو «يَا لَزَيْدٍ»، دووهم: له «مُنَادَى الْمُتَعَجَّبِ مِنْهُ» وه‌کوو: «يَا لَلْمَاءِ»، سییه‌م: وشه‌ی پیروزی «أَللهُ» وه‌کوو «يَا الله»، به‌لام ئه‌گه‌ر بی‌ت و له‌ کۆتاییدا می‌مکی له‌جیاتی دابندریت، دروسته «حذف»‌ی ئامرازی بانگکردن بکریت وه‌کوو «أَللَّهُمَّ»، چواره‌م: له «مُنَادَى الْمُنْدُوبِ» وه‌کوو: «وَا إِسْلَامَا» یاخود وه‌کوو «وَا مُحَمَّدَا»^(٢).

١. وشه‌ی «الْعَبَاد» جه‌معی وه‌شه‌ی «عَابِد»ه، به‌م که‌سانه‌ ده‌گوتریت که زۆر ملکه‌چی ده‌نوێنن له‌کاتی خواپه‌رستیدا، هه‌روه‌ها دروسته‌ به «الْعِبَاد» بخوێندریته‌وه، به‌بی شه‌ده‌، ئه‌وکاته‌ ده‌بیته‌ جه‌معی «عَبْد»، به‌لام بۆچوونی یه‌که‌م گونجاوتره‌ داغستانی: ١٥٢.

٢. برۆانه: شرح کافیة ابن الحاجب الکردی: (٣٨٨/١). (والإنصاف في مسائل الخلاف: (٣١٢/١).

قَالَ: وَمِنْ خَصَائِصِ الْمُنَادَى، التَّرْخِيمُ إِذَا كَانَ عَلَمًا غَيْرَ مُضَافٍ وَزَائِدًا عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ، نَحْوُ: «يَا حَارٍ» وَ «يَا أَسْمُ» وَ «يَا عُثْمُ» وَ «يَا مَنْصُ». أَقُولُ: لَمَّا ذَكَرَ الْمُنَادَى، أَرَادَ أَنْ يَذْكَرَ بَعْضَ خَصَائِصِهِ، وَمِنْهَا التَّرْخِيمُ،

وانه‌ی سی‌وهه‌شته‌م: باسی «تَرْخِيمُ الْمُنَادَى» و مهرجه‌کانی

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمویت: (وَمِنْ خَصَائِصِ الْمُنَادَى) یه‌کی‌کی‌تر له‌تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی «مُنَادَى» بریتییه‌له‌سووککردن (التَّرْخِيمُ) که بریتییه‌له‌لابردنی‌چهند‌حەرفێک‌له‌کو‌تایی‌ئەم‌وشە‌یه‌ی‌که‌بووه‌به‌«مُنَادَى» به‌مه‌به‌ستی‌سووککردن‌که‌پێی‌ده‌گو‌تریت: «التَّرْخِيمُ»، به‌لام‌به‌م‌مه‌رجانه‌ی‌خواره‌وه: مه‌رجی‌یه‌که‌م: (إِذَا كَانَ عَلَمًا) ده‌بی‌ت‌ئەو‌ئیس‌مه‌ی‌ده‌بی‌ت‌به‌«مُنَادَى» ناو (عَلَمٌ) بی‌ت، مه‌رجی‌دوو‌ه‌م: (غَيْرَ مُضَافٍ) نا‌بی‌ت‌ئیس‌مه‌که‌«مُنَادَى الْمُضَافُ» بی‌ت، هه‌روه‌ها‌نا‌بی‌ت «مُنَادَى شِبْهُ الْمُضَافِ» بی‌ت، (وَ) مه‌رجی‌سی‌یه‌م: (زَائِدًا عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ) ده‌بی‌ت‌ئەو‌ئیس‌مه‌ی‌ده‌بی‌ته‌«مُنَادَى» له‌سێ‌حه‌رفان‌زیاتر‌بی‌ت، (نَحْوُ) وه‌کو‌و‌ئەم‌نموونانه: (يَا حَارٍ) که‌له‌ئەس‌لدا «يا حَارٍ» بووه، (وَ) هه‌روه‌ها‌وه‌کو‌و (يَا أَسْمُ) که‌له‌ئەس‌لدا «يا أَسْمَاءُ» بووه، (وَ) هه‌روه‌ها‌وه‌کو‌و (يَا عُثْمُ) که‌له‌ئەس‌لدا «يا عُثْمَانُ» بووه، (وَ) هه‌روه‌ها‌وه‌کو‌و (يَا مَنْصُ) که‌له‌ئەس‌لدا «يا مَنْصُورُ» بووه^(۱). (أَقُولُ) ماموستا «عبدالغني» ئە‌رده‌بیلی‌ده‌فه‌رمویت: منیش‌ده‌لیم: (لَمَّا ذَكَرَ الْمُنَادَى) پاش‌ئە‌وه‌ی‌ماموستا‌باسی‌هه‌موو‌جو‌ره‌کانی «مُنَادَى» ی‌کرد (أَرَادَ أَنْ يَذْكَرَ بَعْضَ خَصَائِصِهِ) ئە‌م‌جاره‌ده‌یه‌و‌یت‌باسی‌هیندیک‌له‌تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی «مُنَادَى» بکات و پروونیان بکاته‌وه‌بۆ‌یه‌ده‌فه‌رمویت:

پێناسه‌ی «التَّرْخِيمُ»

(وَمِنْهَا) یه‌کی‌کی‌له‌تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی «مُنَادَى» بریتییه‌له‌(التَّرْخِيمُ) که‌له‌پرووی‌زمانه‌وانییه‌وه‌به‌مانای‌سووککردن‌و‌ئاسانکردن (التَّخْفِيفُ، وَالتَّسْهِيلُ)^(۲)

وَهُوَ: حَذَفُ فِي آخِرِ الْمُنَادَى لِلتَّخْفِيفِ. وَالْمُنَادَى إِنَّمَا يُرَخِّمُ إِذَا كَانَ عِلْمًا؛ لِأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنْ عِلْمًا لَمْ يُعْلَمَ أَنَّهُ حَذَفَ مِنْهُ شَيْءٌ أَوْ لَا.

وَيُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ غَيْرَ مُضَافٍ؛ لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ مُضَافًا فَإِمَّا أَنْ يُحذفَ فِيهِ مِنْ آخِرِ الْمُضَافِ

دیت ههروهه له پرووی «اصطلاح» بیههوه ماموستا دهههروموت: (وَهُوَ حَذَفُ فِي آخِرِ الْمُنَادَى لِلتَّخْفِيفِ) بریتییه له لابرده و «حذف» یی ههرفیک یاخوده چهنده ههرفیک له کوتایی تهه وشهیه یی که بووه به «مُنَادَى» بهمه بهستی سووکهردن و ئاسان خویندنه وه.

باسی مه رجه کانی ته رخیم کردنی «مُنَادَى»

(وَالْمُنَادَى إِنَّمَا يُرَخِّمُ) تهو ئیسمه ی ده بیته به «مُنَادَى» بهم مه رجه نه ی خواره وه نه بیته «تَرْخِیم» ناکریت:

مه رجه یه کهم: (إِذَا كَانَ عِلْمًا) ده بیته تهو ئیسمه ی ده بیته «مُنَادَى» ناو (عَلَمَ) بیته (لَأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنْ عِلْمًا) چونکه ته گهر تهو ئیسمه ی ده بیته «مُنَادَى» ناو نه بیته (لَمْ يُعْلَمَ أَنَّهُ حَذَفَ مِنْهُ شَيْءٌ، أَمْ لَا) به هیچ جوړیک نازاند ریت ئایا هیچ ههرفیکی لئ «حذف» کراوه یاخود نا، چونکه ته گهر وشه که «عَلَمَ» بوو به هو ی مه شهوورییه وه ده زاندریت که کامه ههرفه ی لئ «حذف» کراوه، ههروهه پتویسته ناوه که تاکیش بیت، چونکه ته گهر ناوه که «مُرْكَبٌ»^(۱) بوو، تهوه دروست نییه «تَرْخِیم» بکریت.

مه رجه دووه م: (و) وه ههروهه (يُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ غَيْرَ مُضَافٍ)^(۲) به مه رجه داندراوه که ناییت ئیسمه که «مُنَادَى الْمُضَافِ» یاخود مونادای «شِبْهُ الْمُضَافِ» بیته (لَأَنَّهُ لَوْ كَانَ مُضَافًا) چونکه ته گهر بیت و تهو ئیسمه ی که بوته «مُنَادَى» «إِضافة» کراو بوو، له م دوو حالته به ده ر نییه: حالته یی کهم (فَإِمَّا أَنْ يُحذفَ فِيهِ مِنْ آخِرِ الْمُضَافِ)

۱. پروانه: شرح کافیة ابن الحاجب الکردی: (۳۶۴/۱)

۲. جگه له م هوکاره یی که ماموستا ئاماژه یی بو ده کات ته گهر که سیک پرسیار بکات و بلتیت: بوچی «مُنَادَى الْمُضَافِ» ته رخیم ناکریت، له وه لامدا ده ئیین: چونکه ته رخیم تاییه ته به مونادای «مَبْنِي»، «مُنَادَى الْمُضَافِ» یش «مُعْرَب» به بویه ته رخیم ناکریت.

أَوْ مِنْ آخِرِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ. وَالْأَوَّلُ بَاطِلٌ؛ لِأَنَّ تَمَامَ الْمُضَافِ بِالْمُضَافِ إِلَيْهِ، فَهُوَ كَالْوَسْطِ، وَالثَّانِي كَذَلِكَ لِأَنَّهُ لَيْسَ بِآخِرِ الْمُنَادَى.

وَيُشْتَرَطُ أَيْضاً أَنْ يَكُونَ زَائِداً عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ، لِأَنَّ الثَّلَاثِيَّ لَوْ رُخِمَ بَقِيَ عَلَى حَرْفَيْنِ، وَذَلِكَ غَيْرُ جَائِزٍ.

وَمِثَالُهُ: يَا «حَارٌّ» فِي «يَا حَارِثُ»، وَ «يَا أَسْمُ» فِي «يَا أَسْمَاءُ»، وَ

یاخود ده بیټ «حذف» هه که له کوټایی نه و وشه یه بکریټ که بوته «مُضاف»، حاله تی دووهم (أَوْ) یاخود ده بیټ «حذف» هه که (مِنْ آخِرِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ) له کوټایی نه و وشه یه بکریټ که بوته «مُضاف إِلَيْهِ». (وَالْأَوَّلُ بَاطِلٌ) حاله تی یه کهم دروست نییه و به تاله، له بهر چی؟ (لِأَنَّ تَمَامَ الْمُضَافِ بِالْمُضَافِ إِلَيْهِ) چونکه «مُضاف» به «مُضاف إِلَيْهِ» ته واو ده بیټ و ههردووکیان به یه ک وشه هه ژمار ده کریټ (فَهُوَ كَالْوَسْطِ) که واته: کوټایی «مُضاف» وه کوو ناوهندی وشه که وایه، ته رخیم و «حذف» کردنیش له ناوهندی وشه که دروست نییه و نابیت. (وَالثَّانِي كَذَلِكَ) حاله تی دووهمیش به هه مان شیوه دروست نییه و به تاله، له بهر چی؟ (لِأَنَّهُ لَيْسَ بِآخِرِ الْمُنَادَى) ^(۱) چونکه کوټایی «مُضاف إِلَيْهِ» به کوټایی «مُنَادَى» هه ژمار ناکریټ، «تَرْخِيم» یش ته نها له کوټایی «مُنَادَى» ده کریټ، بویه نه گهر مونا دا که «مُضاف» یاخود «شِبْهُ الْمُضَاف» بوو نه وه دروست نییه ته رخیم بکریټ.

مه رجی سییه م: (وَ) ههروه ها (يُشْتَرَطُ أَيْضاً) به مه رج دان دراوه که ده بیټ (أَنْ يَكُونَ زَائِداً عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ) نه و ئیسمه ی ده بیټه «مُنَادَى» له سئ حه رفان زیاتر بیت، (لِأَنَّ الثَّلَاثِيَّ) چونکه ئیسمی سئ حه رفی (لَوْ رُخِمَ) نه گهر «تَرْخِيم» بکریټ (بَقِيَ عَلَى حَرْفَيْنِ) له سه ر دوو حه رفان ده مینیتته وه، (وَذَلِكَ غَيْرُ جَائِزٍ) نه مه ش دروست نییه، چونکه نه سل وایه که «إِسْم» له سه ر سئ حه رفان «إِنَاء» بکریټ. (وَمِثَالُهُ:): نمووانه کانیش وه کوو (يَا حَارٌّ) که (فِي) له نه سلدا (يَا حَارِثُ) بووه، (وَ) ههروه ها وه کوو (يَا أَسْمُ)، که (فِي) له نه سلدا (يَا أَسْمَاءُ) بووه، (وَ) ههروه ها وه کوو

«يَا عُثْمُ» فِي «يَا عُثْمَانُ»، وَ «يَا مَنْصُ» فِي «يَا مَنْصُورُ».

وَاعْلَمْ أَنَّ الْعَلَمِيَّةَ وَالزِّيَادَةَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ إِنَّمَا يَشْتَرِطَانِ فِي الْمُنَادَى الَّذِي لَا يَكُونُ فِيهِ تَاءُ التَّأْنِيثِ. وَأَمَّا إِذَا كَانَ فِيهِ تَاءُ التَّأْنِيثِ فَيَجُوزُ تَرْخِيمُهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ عِلْمًا، وَلَا زَائِدًا عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ، نَحْوُ: «يَا عَاذِلُ» وَ «يَا ثُبُ» فِي: «يَا عَاذِلَةُ» وَ «يَا ثُبَةُ». وَإِنَّمَا مَثَلُ بِمَثَالَيْنِ، لِأَنَّ أَحَدَهُمَا غَيْرُ عِلْمٍ؛ إِلَّا أَنَّهُ زَائِدٌ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ، وَالْآخَرُ

(يَا عُثْمُ) كه (فِي) له نه سَلْدَا (يَا عُثْمَانُ) بووه، (وَ) ههروه ها وه كوو (يَا مَنْصُ) كه (فِي) له نه سَلْدَا (يَا مَنْصُورُ) بووه.

(وَاعْلَمْ) ئينجا بزانه نهى قوتابى خو شه ويست: (أَنَّ الْعَلَمِيَّةَ وَالزِّيَادَةَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ) مهرجى يه كه م و دووهم كه برىتى بوون له «عَلَمِيَّة» و زيادبوون له سه رسى حهرفان (إِنَّمَا يَشْتَرِطَانِ) به مهرج دانه ندراون بو ته رخيما كردن ته نها (فِي الْمُنَادَى الَّذِي لَا يَكُونُ فِيهِ تَاءُ التَّأْنِيثِ) له م «مُنَادَى» يه نه بيت كه نيشانهى ره گه زى ميينهى (تَاءُ التَّأْنِيثِ) ي پيوه نييه (وَأَمَّا إِنْ كَانَ فِيهِ تَاءُ التَّأْنِيثِ) به لام نه گه ر بيت و نه و ئيسمهى بووه به «مُنَادَى» نيشانهى «التَّأْنِيثِ» ي پيوه بوو (فَيَجُوزُ تَرْخِيمُهُ) نه و كاته دروسته ته رخيما بكرىت (وَإِنْ لَمْ يَكُنْ عِلْمًا) هه رچه نده «مُنَادَى» كه ناويش نه بيت (وَلَا زَائِدًا عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ) ههروه ها له سى حهرفان زياتر ييش نه بيت، چونكه نيشانهى «تَاءُ التَّأْنِيثِ» به ته نها وه كوو وشه يه كى سه ربه خو هه ژمار ده كرىت^(١) (نَحْوُ) وه كوو (يَا عَاذِلُ) ههروه ها وه كوو (يَا ثُبُ) فِي (يَا عَاذِلَةُ)، وَ (يَا ثُبَةُ).

ئينجا نه گه ر كه سىك پرسىار بكات و بلىت: (وَإِنَّمَا مَثَلُ بِمَثَالَيْنِ) بوچى ماموستا دوو نمونونهى هينانه وه (لِأَنَّ أَحَدَهُمَا غَيْرُ عِلْمٍ) چونكه نمونونهى يه كه م مهرجى يه كه مى لى نه هاتوته جى، چونكه «عَلَمْ» نييه (إِلَّا أَنَّهُ زَائِدٌ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ) به لام له سى حهرفان زياتره (وَالْآخَرُ) ههروه ها نمونونهى دووهم هيچ مهرجى لى نه هاتوته

١. «لِأَنَّ تَاءَ التَّأْنِيثِ بِمَنْزِلَةِ اسْمٍ ضَمٍّ إِلَى اسْمٍ وَلَيْسَتْ مِنْ بِنَاءِ الْإِسْمِ، فَيَجُوزُ حَذْفُهَا كَمَا يُحذفُ الْإِسْمُ الْآخِرُ مِنْ بَعْلَبَكْ». بروهانه: أسرار العربية: (٢١٥).

غَيْرُ عَلَمٍ وَغَيْرُ زَائِدٍ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ، فَإِنَّ «الثُّبَّةَ» فِي اللُّغَةِ: الْجَمَاعَةُ، فَيَقَالُ: «يَا ثُبَّةُ! أَقْبِلْ» بِاعْتِبَارِ الْقَوْمِ، وَ «أَقْبِلِي» بِاعْتِبَارِ الْجَمَاعَةِ. وَيُعْلَمُ مِنْ قَوْلِهِ: «غَيْرُ مُضَافٍ»، أَنَّ الْمُرْكَبَ الْغَيْرَ الْإِضَافِيَّ قَدْ يُرَخَّمُ، وَيُقَالُ: «يَا بَعْلُ» فِي «بَغْلَبَكَ». وَلَا يُرَخَّمُ الْمُسْتَعَاثُ؛ لِأَنَّهُ تَطْوِيلُ الصَّوْتِ فِيهِ مَطْلُوبٌ، وَالْحَذْفُ يُنَافِيهِ.

جنى، چونكه (غَيْرُ عَلَمٍ) نه «عَلَم» ه، (وَغَيْرُ زَائِدٍ عَلَى ثَلَاثَةِ أَحْرَفٍ) ههروههانه له سى حهرفان زياتره. (فَإِنَّ الثُّبَّةَ فِي اللُّغَةِ: الْجَمَاعَةُ،) ^(۱) چونكه وشهى «ثُبَّة» له پرووى زمانه وانىيه وه به مانای دهسته و کومه ل دههيت (فَيَقَالُ:) كهواته: هينديک جار دهگوتريت: (يَا ثُبَّةُ أَقْبِلْ) واته: نهى خه لکينه پروو بکه نه ئيره، به سيغهى «مَذْكَر» دهگوتريت (بِاعْتِبَارِ الْقَوْمِ) به ئيعتبارى نه وهى كه وشهى «ثُبَّة» به مانای «قَوْم» ديت: (وَ) ههروههانه هينديک جار دهگوتريت: (يَا ثُبَّةُ أَقْبِلِي) به سيغهى «مُؤَنَّث» (بِاعْتِبَارِ الْجَمَاعَةِ) به ئيعتبارى نه وهى كه وشهى «ثُبَّة» به مانای «جماعة» ديت.

ئينجا ماموستا ده فهرمويت: (وَيُعْلَمُ مِنْ قَوْلِهِ:) له م قسهيهى ماموستا ده زاندریت كه فهرمووى مهرجى نه و ئيسمهى كه ترخيم ده كريت نه وهيه (غَيْرُ مُضَافٍ) كه نابيت «إِضَافَةٌ» كراو بيت (أَنَّ الْمُرْكَبَ الْغَيْرَ الْإِضَافِيَّ) كه نه گهر ناو ئيسمىكى ليكدراو بوو به «مُنَادَى» به لام به و مهرجهى كه موڤه ككه بىكى «إِضَافِي» نه بوو، نه وه (قَدْ يُرَخَّمُ) ته رخيم ده كريت (وَيُقَالُ) كهواته دهگوتريت: (يَا بَعْلُ)، سه رنج بده: نه م وشهيه ته رخيم كراوه (فِي) له نه سلدا (يَا بَغْلَبَكَ) بوو كه ناوى شارىكه له ولاتى شام، چونكه «مُرْكَب» بىكى غهيره «إِضَافِي» يه بويه دروسته ته رخيم بكریت.

مه رجى چواره م: (وَلَا يُرَخَّمُ الْمُسْتَعَاثُ) نابيت نه و ناوهى كه ته رخيم ده كريت مونادای «مُسْتَعَاثُ» بيت (لِأَنَّهُ تَطْوِيلُ الصَّوْتِ فِيهِ مَطْلُوبٌ) چونكه دريژكرده وهى دهنگ له مونادای «مُسْتَعَاثُ» نامانجىكى سه ره كيه (وَالْحَذْفُ يُنَافِيهِ) وه ته رخيم كردنیش پيچه وانهى دهنگ دريژكرده وهيه، كهواته: نابيت «مُنَادَى» «مُسْتَعَاثُ» ته رخيم بكریت.

ئاگاداری؛ یه که م: بابه تی تهرخیمکردنی «الْمُنَادَى الْمُرْكَب» بابه تیکه راجیایی له سه ره له نیوان زانایانی زانستی «نَحْو»، به م شیویه: جمهورى زانایانی «نَحْو» ده فهرموون: «الْمُرْكَبُ الْمَرْجِي» تهرخیم ده کریت نه گهر کوتایی به وشه ی «وَيْه» نه هاتبوو، وه کوو «بَعْلَبَكْ» و «حَضَرَمَوْتُ»، بویه له کاتی تهرخیمکردن ده لئیت «یا بَعْل، یا حَضَر»، به لام نه گهر کوتایی به وشه ی «وَيْه» هاتبوو وه کوو وشه ی «سَيَبَوَيْه، خَالَوَيْه» زانایانی «کوفی» ده فهرموون: دروست نییه تهرخیم بکریت، به لام زانایانی «بَصْرِي» ده فهرموون: دروسته، بویه له کاتی تهرخیمکردنی «سَيَبَوَيْه، خَالَوَيْه» ده گوتریت: «یا خال، یا سَيَب».

ههروه ها سه بارت به تهرخیمکردنی «الْمُرْكَبُ الْعَدَدِي» زاناکانی «بَصْرِي» ده فهرموون: تهرخیم ده کریت، بویه له کاتی تهرخیمکردنی «خَمْسَةَ عَشَرَ...» ده گوتریت: «یا خَمْسَةَ»^(١)، ههروه ک گوتمان «الْمُرْكَبُ الْإِضَافِي» تهرخیم ناکریت. دووهم: سه بارت به و ئیسمه ی که تهرخیم ده کریت له پاش «حذف» کردنی حه رفه که یا خود وشه ی کوتایی، دوو حاله تی هه یه، حاله تی یه که م: ده توانیت به هه مان حه ره که ی خو ی بیخو ئنیه وه که هه یه تی له دوا ی «حذف» کردن، وه کوو «یا حَار، یا جَعْف، یا مَنْصُ» نه مه یان پاستتر و مه شهوورتره له نیو زمانی عه ره بیدا، حاله تی دووهم: ده توانیت به حه ره که ی نه و حه رفه بیخو ئنیه وه که «حذف» کراوه «یا حَار، یا جَعْف، یا مَنْصُ»^(٢)...

١. بروانه: الكتاب: (٢٧٨/١) وشرح کافیة ابن الحاجب الکردی: (٣٦٤/١).

٢. بروانه: الفوائد والقواعد، (٢٧٢) و شرح المفصل: (٣٧٥/١).

الْمَفْعُولُ فِيهِ

قَالَ: وَالْمَفْعُولُ فِيهِ، وَهُوَ ظَرْفَانِ: ظَرْفُ الزَّمَانِ وَظَرْفُ الْمَكَانِ، وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مُبْتَهَمٌ وَمُعَيَّنٌ؛ فَالزَّمَانُ يُنْصَبُ كُلُّهُ، نَحْوُ: «أَتَيْتُهُ الْيَوْمَ وَبُكْرَةً وَذَاتَ لَيْلَةٍ»، وَالْمَكَانُ لَا يُنْصَبُ مِنْهُ إِلَّا الْمُبْتَهَمُ، نَحْوُ:

وانه‌ی سی و نۆهه‌م: باسی «الْمَفْعُولُ فِيهِ»

(قَالَ:) مامۆستا «جار الله» زه‌مه‌خشەری ده‌فه‌رمویت: (وَ) یه‌کی‌کی‌تر له‌و ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بی‌ت (الْمَفْعُولُ فِيهِ) بریتییه له «مَفْعُولُ فِيهِ» (وَهُوَ ظَرْفَانِ) که بریتییه له دوو «ظَرْف»: یه‌که‌م پێی ده‌گوتریت: (ظَرْفُ الزَّمَانِ) که هه‌موو ئه‌و وشانه ده‌گریته‌وه که ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر کات و زه‌مان ده‌که‌ن: (وَ) دووه‌م پێی ده‌گوتریت: (ظَرْفُ الْمَكَانِ) که هه‌موو ئه‌و وشانه ده‌گریته‌وه که ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر شوین و مکان ده‌که‌ن، (وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا) هه‌ریه‌که له «ظَرْفُ الزَّمَانِ» و «ظَرْفُ الْمَكَانِ» دوو جووری هه‌یه: جووری یه‌که‌م پێی ده‌گوتریت: (مُبْتَهَمٌ) که هه‌موو ئه‌و وشانه ده‌گریته‌وه که ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر «زَمَان» و «مَكَان» یکی نادیار ده‌که‌ن: (وَ) جووری دووه‌م پێی ده‌گوتریت: (مُعَيَّنٌ) که هه‌موو ئه‌و وشانه ده‌گریته‌وه که ده‌لآله‌ت له‌سه‌ر «زَمَان» و «مَكَان» یکی دیاریکراو ده‌که‌ن.

(فَالزَّمَانُ يُنْصَبُ كُلُّهُ) ئینجا مامۆستا ده‌فه‌رمویت: «ظَرْفُ الزَّمَانِ» به‌هه‌ردوو به‌شه‌که‌یه‌وه «مَنْصُوب» ده‌بی‌ت (نَحْوُ:) وه‌کوو (أَتَيْتُهُ الْيَوْمَ)، سه‌رنج بده: وشه‌ی «الْيَوْمَ» پێی ده‌گوتریت: «ظَرْفُ الزَّمَانِ الْمُعَيَّنِ» له‌هه‌مان کاتدا «مَنْصُوب» بووه و بۆته «مَفْعُولُ فِيهِ»، (وَبُكْرَةً وَذَاتَ لَيْلَةٍ) هه‌روه‌ها هه‌ردوو وشه‌ی «بُكْرَةً» و «ذَاتَ لَيْلَةٍ» پێیان ده‌گوتریت: «ظَرْفُ الزَّمَانِ الْمُبْتَهَمِ» له‌هه‌مان کاتدا «مَنْصُوب» بوونه و بوونه‌ته «مَفْعُولُ فِيهِ».

(وَالْمَكَانُ لَا يُنْصَبُ مِنْهُ إِلَّا الْمُبْتَهَمُ) به‌لام «ظَرْفُ الْمَكَانِ» به‌هه‌ردوو به‌شه‌که‌یه‌وه «مَنْصُوب» نابیت، به‌لکوو ته‌نها به‌شه‌موبه‌مه‌که‌ی «مَنْصُوب» ده‌بی‌ت (نَحْوُ:) وه‌کوو

«قُمْتُ أَمَامَكَ»، وَلَا بُدَّ لِلْمَحْدُودِ مِنْ «فِي»، نَحْوُ: «صَلَّيْتُ فِي الْمَسْجِدِ». أَقُولُ: الضَّرْبُ الثَّلَاثُ مِنْ ضُرُوبِ الْمَفَاعِيلِ، الْمَفْعُولُ فِيهِ وَهُوَ ظَرْفَانِ: يَغْنِي: ظَرْفُ الزَّمَانِ وَظَرْفُ الْمَكَانِ. وَيُسَمَّى الظَّرْفُ مَفْعُولًا فِيهِ لِوُقُوعِ فِعْلِ الْفَاعِلِ فِيهِ. وَظَرْفُ الزَّمَانِ يُنْصَبُ كُلُّهُ، أَي: مَحْدُودُهُ، أَعْنِي: مُعَيَّنُهُ، نَحْوُ: «أَتَيْتُهُ الْيَوْمَ»،

(قُمْتُ أَمَامَكَ)، سهرنج بده: وشهی «أَمَامَ» پئی ده گوتریت: «ظَرْفُ الْمَكَانِ الْمُبْنَم» له هه مان کاتدا «مَنْصُوب» بووه و بوته «مَفْعُولُ فِيهِ» (وَلَا بُدَّ لِلْمَحْدُودِ مِنْ فِي) به لام پتویسته بو هه روشه یه ک که «ظَرْفُ الْمَكَانِ الْمَحْدُودِ» بیت که حه رفی «فِي» بجیته سهرو «مَجْرُور» ی بکات (نَحْوُ:) وه کوو (صَلَّيْتُ فِي الْمَسْجِدِ)، سهرنج بده: وشهی «الْمَسْجِدِ» پئی ده گوتریت: «ظَرْفُ الْمَكَانِ الْمُعَيَّنِ» له هه مان کاتدا به حه رفی «فِي» مه جروور بووه، ههروه ها «فِي محلّ النصب» بوته «مَفْعُولُ فِيهِ».

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنی» ئه رده بیلی ده فه رمویت: منیش ده لیم: (الضَّرْبُ الثَّلَاثُ مِنْ ضُرُوبِ الْمَفَاعِيلِ) به شی سییه له و ئیسمانه ی که «مَنْصُوب» ده بن و ده بیته «مَفْعُولُ فِيهِ» (الْمَفْعُولُ فِيهِ) بریتییه له «مَفْعُولُ فِيهِ» (وَهُوَ ظَرْفَانِ) که بریتییه له دوو «ظَرْفُ» (يَغْنِي:) مه به ستم له و دوو «ظَرْفُ» له یه که م: پئی ده گوتریت (ظَرْفُ الزَّمَانِ) که هه موو ئه و وشانه ده گریته وه که ده لآلهت له سه ر کات و زه مان ده که ن، (و) دووه م: پئی ده گوتریت: (ظَرْفُ الْمَكَانِ) که هه موو ئه و وشانه ده گریته وه که ده لآلهت له سه ر شوین و مه کان ده که ن؛ ئینجا ماموستا ده فه رمویت: (وَيُسَمَّى الظَّرْفُ مَفْعُولًا فِيهِ) بویه ئه م دوو «ظَرْفُ» له پیان ده گوتریت: «مَفْعُولُ فِيهِ» (لِوُقُوعِ فِعْلِ الْفَاعِلِ فِيهِ) چونکه ئه م کاره ی که فاعیلی فاعله که ئه نجامی داوه له ناو ئه م کاته دا یاخود له نیو ئه م شوینه دا واقع بووه.

(وَوَظَرْفُ الزَّمَانِ يُنْصَبُ كُلُّهُ) ئینجا ماموستا ده فه رمویت: «ظَرْفُ الزَّمَانِ» به هه ردوو به شه که یه وه هه مووی «مَنْصُوب» ده بیت (أَي: مَحْدُودُهُ) واته: هه م «ظَرْفُ الزَّمَانِ الْمَحْدُودِ» «مَنْصُوب» ده بیت (أَعْنِي مُعَيَّنُهُ) مه به ستم هه موو ئه و وشانه یه که ده لآلهت له سه ر زه مانیکی دیاریکراو ده که ن (نَحْوُ:) وه کوو (أَتَيْتُهُ الْيَوْمَ)، سهرنج

وَمُبْنَمَهُ، نَحْوُ: «أَتَيْتُهُ بُكْرَةً وَذَاتَ لَيْلَةٍ». وَ «ذَاتَ» زَائِدَةٌ، أَي: فِي لَيْلَةٍ. وَيَجُوزُ أَنْ تَكُونَ بِمَعْنَى: «صَاحِبَةٍ»، أَي: فِي سَاعَةٍ هِيَ صَاحِبَةُ هَذَا اللَّفْظِ، وَهُوَ «لَيْلَةٍ». وَظَرْفُ الْمَكَانِ لَا يُنْصَبُ مِنْهُ إِلَّا الْمُبْنَمُ، نَحْوُ: «قُمْتُ أَمَامَكَ». وَلَا بُدَّ لِظَرْفِ الْمَكَانِ الْمَحْدُودِ مِنْ «فِي»، نَحْوُ: «صَلَّيْتُ فِي الْمَسْجِدِ»،

بده: وشەى «الْيَوْمَ» پىى دەگوتریت: «ظَرْفُ الزَّمانِ الْمُعَيَّن» له هه مان کاتدا «مَنْصُوب» بووه و بۆته «مَفْعُولُ فِيهِ»، (وَمُبْنَمَهُ) ههم «ظَرْفُ الزَّمانِ الْمُبْنَم» که هه موو ئهو وشانه دەگریته وه که ده لآلهت له سهر زه مانیکى نادیار ده کهن (نَحْوُ) وه کوو (أَتَيْتُهُ بُكْرَةً، وَذَاتَ لَيْلَةٍ) ههروه ها ههردوو وشەى «بُكْرَةً» و «ذَاتَ لَيْلَةٍ» پىیان دەگوتریت: «ظَرْفُ الزَّمانِ الْمُبْنَم» له هه مان کاتدا «مَنْصُوب» بوونه و بوونه ته «مَفْعُولُ فِيهِ». (وَذَاتَ زَائِدَةٌ) ئینجا ماموستا ده فهرمویت: وشەى «ذَاتَ» زیاده یه لهم نموونه ده دا، بۆیه رسته که وای لى دیته وه: (أَي: فِي لَيْلَةٍ) واته: «أَتَيْتُهُ فِي لَيْلَةٍ» واته: من شه ویک له شه وان سهردانى ئه وم کرد (وَيَجُوزُ أَنْ تَكُونَ بِمَعْنَى «صَاحِبَةٍ»)^(۱) ههروه ها دروسته وشەى «ذَات» لهم نموونه ده دا زیاده نه بیت و به لکوو به مانای وشەى «صَاحِبَةٍ» بیت (أَي: فِي سَاعَةٍ) ئهو کاته وای لى دیته وه: من له کاتیکدا چووم بۆ لای ئهو (هِيَ صَاحِبَةُ هَذَا اللَّفْظِ) که ئهو کاته خاوه نى ئهم وشه یه بوو (وَهُوَ لَيْلَةٌ) که بریتیه له شه وه که.

(وَظَرْفُ الْمَكَانِ لَا يُنْصَبُ مِنْهُ إِلَّا الْمُبْنَمُ) به لآم: «ظَرْفُ الْمَكَانِ» به ههردوو به شه که یه وه «مَنْصُوب» نابیت، به لکوو ته نها به شه «مُبْنَم» له کهى «مَنْصُوب» ده بیت (نَحْوُ: وه کوو (قُمْتُ أَمَامَكَ)، سهرنج بده: وشەى «أَمَامَ» پىى دەگوتریت «ظَرْفُ الْمَكَانِ الْمُبْنَم» له هه مان کاتدا «مَنْصُوب» بووه و بۆته «مَفْعُولُ فِيهِ»، (وَلَا بُدَّ لِظَرْفِ الْمَكَانِ الْمَحْدُودِ مِنْ فِي) به لآم پىوسته بۆ ههروه شه یه که «ظَرْفُ الْمَكَانِ الْمَحْدُودِ» بیت حه رفى «فِي» بچیته سهرى و مه جروورى بکات (نَحْوُ: وه کوو (صَلَّيْتُ فِي الْمَسْجِدِ)،

۱. وشەى «ذَات»، یه کینکه لهم زه رفانه ی که «غَيْرُ الْمُتَصَرَّف» له، چونکه جگه له «مَنْصُوب» به هیچ جوریکى تر به کار نایهت. بر وانه: الفوائد والقواعد، (۲۷۰) و شرح المفصل: (۱۷۱/۲).

فَلَا يُقَالُ: «صَلَّيْتُ الْمَسْجِدَ».

وَإِنَّمَا يَنْصِبُ الْفِعْلُ الْمُعَيَّنَ مِنَ الزَّمَانِ دُونَ الْمَكَانِ، لِأَنَّهُ يَدُلُّ عَلَى الزَّمَانِ الْمُعَيَّنِ، كَ «ضَرَبَ»، فَإِنَّهُ دَالٌّ عَلَى الزَّمَانِ الْمَاضِي وَلَا يَدُلُّ عَلَى الْمَكَانِ الْمُعَيَّنِ. وَالْمَكَانُ الْمُبْهَمُ هُوَ الْجِهَاتُ السِّتُ، وَهِيَ: فَوْقُ وَتَحْتُ

سهرنج بده: وشه ی (أَمَامَ) پی ده گوتریت «ظَرَفُ الْمَكَانِ الْمُبْهَمِ» له هه مان کاتدا به حهرفی «فی» مه جروور بووه، ههروهه له «فی محلّ النَّصْبِ» بۆته «مَفْعُولُ فِيهِ» (فَلَا يُقَالُ) که واته: دروست نییه بگوتریت: (صَلَّيْتُ الْمَسْجِدَ) واته: وشه ی «فی» «حذف» بکریت، چونکه ماناکه ی وای لی دیته وه که بلییت: من نویرم به مزگه وتی کرد، ئه وهش به هیچ جوریک دروست نییه، به لکوو ده بییت بلیی: من نویرم له ناو مزگه وتی کرد.

ئینجا ئه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا يَنْصِبُ الْفِعْلُ الْمُعَيَّنَ مِنَ الزَّمَانِ) بۆچی «فِعْلٌ» ده توانییت «ظَرَفُ الزَّمَانِ الْمُعَيَّنِ» «مَنْصُوبٌ» بکات (دُونَ الْمَكَانِ) به لام ناتوانییت «ظَرَفُ الْمَكَانِ الْمُعَيَّنِ» «مَنْصُوبٌ» بکات؟ مامؤستا وه لام ده داته وه و ده فهرمویت: (لَأَنَّهُ يَدُلُّ عَلَى الزَّمَانِ الْمُعَيَّنِ) چونکه «فِعْلٌ» به زاتی خو ی ده لآلهت ده کات له سهر کاتیکی دیاریکراو (کَ) وه کوو وشه ی (ضَرَبَ) که «فِعْلُ الْمَاضِي» یه (فَإِنَّهُ دَالٌّ عَلَى الزَّمَانِ الْمَاضِي)، سهرنج بده: ئه م وشه یه ده لآلهت ده کات له سهر لیدانیک که له زه مانی رابوردوو ئه نجام درابیت. (وَلَا يَدُلُّ عَلَى الْمَكَانِ الْمُعَيَّنِ) به لام ده لآلهت له سهر جیگا و شوینی لیدانه که ناکات، بۆیه فیعله که ده توانییت «ظَرَفُ الزَّمَانِ الْمُعَيَّنِ» «مَنْصُوبٌ» بکات، به لام ناتوانییت «ظَرَفُ الْمَكَانِ الْمُعَيَّنِ» «مَنْصُوبٌ» بکات.

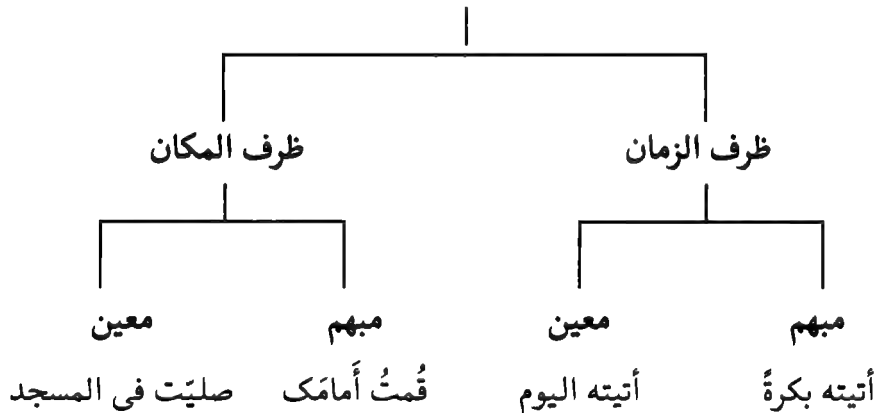
(وَ) ئینجا مامؤستا پیناسه ی «ظَرَفُ الْمَكَانِ الْمُبْهَمِ» ده کات و ده فهرمویت: (هُوَ الْجِهَاتُ السِّتُ) بریتین له م شهش پرووه ی که ده وری هه موو شتیکی ده دهن، (وَهِيَ): که بریتین له وشه ی (فَوْقُ) که ده لآلهت له سهر لای سهره وه ی هه موو شتیکی ده کات، (وَ) ههروهه ها وشه ی (تَحْتُ) که ده لآلهت له سهر لای خواره وه ی هه موو

وَيَمِينٌ وَشِمَالٌ وَأَمَامٌ وَخَلْفٌ. وَالْمَكَانُ الْمُعَيَّنُ، نَحْوُ: «الْمَسْجِدِ وَالْدَّارِ وَالسُّوقِ».

شتیک ده کات، (وَ) ههروهه‌ها وشه‌ی (يَمِينٌ) که ده لاله‌ت له‌سه‌ر لای راستی هه‌موو شتیک ده کات، (وَ) ههروهه‌ها وشه‌ی (شِمَالٌ) که ده لاله‌ت له‌سه‌ر لای چه‌پی هه‌موو شتیک ده کات، (وَ) ههروهه‌ها وشه‌ی (أَمَامٌ) که ده لاله‌ت له‌سه‌ر لای پیشه‌وه‌ی هه‌موو شتیک ده کات، (وَ) ههروهه‌ها وشه‌ی (خَلْفٌ) که ده لاله‌ت له‌سه‌ر لای پشته‌وه‌ی هه‌موو شتیک ده کات، هه‌موو ئه‌م وشانه ده لاله‌ت له‌سه‌ر شوینیکی «مُبْهَمٌ» ده‌که‌ن، چونکه که تۆ ده‌لێت: «قُمْتُ أَمَامَكَ» من له پیشه‌وه‌ی تۆ راوه‌ستام، وشه‌ی پیشه‌وه شوینیکی دیاریکراو و سنووریکی شووره‌کراو نییه.

(وَ) ئینجا مامۆستا پیناسه‌ی «ظَرْفُ الْمَكَانِ الْمُعَيَّنِ» ده‌کات و ده‌فه‌رمویت: هه‌موو ئه‌م وشانه ده‌گریته‌وه که ده لاله‌ت له‌سه‌ر شوینیکی دیاریکراو و سنووریکی شووره‌کراو ده‌که‌ن (نَحْوُ): وه‌کوو وشه‌ی (الْمَسْجِدِ) مزگه‌وت، (وَ) ههروهه‌ها وشه‌ی (الدَّارِ) خانوو (وَ) ههروهه‌ها وشه‌ی (السُّوقِ) بازار، یاخود نه‌خۆشخانه و قاوه‌خانه...

المفعول فيه

الْمَفْعُولُ مَعَهُ

قَالَ: وَالْمَفْعُولُ مَعَهُ، نَحْوُ: «مَا صَنَعْتَ وَأَبَاكَ» وَ «مَا شَأْنُكَ وَزَيْدًا»، وَلَا بُدَّ لَهُ مِنْ فِعْلٍ أَوْ مَعْنَاهُ.

أَقُولُ: الضَّرْبُ الرَّابِعُ مِنْ ضُرُوبِ الْمَفَاعِيلِ، الْمَفْعُولُ مَعَهُ، وَهُوَ: مَا وَقَعَ بَعْدَ «وَاوٍ» بِمَعْنَى «مَعَ»، وَلِذَلِكَ يُسَمَّى بِالْمَفْعُولِ مَعَهُ،

وانهى جمله: باسى «الْمَفْعُولُ مَعَهُ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌رى ده‌فهرمويّت: (وَ) يه‌كيكي تر له‌و ئيسمانه‌ى كه «مَنْصُوب» ده‌بيّت (الْمَفْعُولُ مَعَهُ) بريتيه له «مَفْعُولُ مَعَهُ» (نَحْوُ:) وه‌كوو ئه‌م نمونه‌يه‌ى كه ده‌ليّت: (مَا صَنَعْتَ وَأَبَاكَ) واته: تۆ چيت كرد له‌گه‌ل باوكت؟ (وَ) هه‌روه‌ها وه‌كوو (مَا شَأْنُكَ وَ زَيْدًا) واته: تۆ له‌گه‌ل زه‌يد چ كاره‌ى؟ سه‌رنج بده: له‌م نمونه‌يه‌دا وشه‌ى «أَبَاكَ» هه‌روه‌ها وشه‌ى «زَيْدًا» هه‌ردوو كيان له‌دواى واويك هاتوون كه به‌ ماناى «مَعَ» يه‌ بۆيه هه‌ردو كيان بوونه‌ته «مَفْعُولُ مَعَهُ»؛ ئينجا ماموستا ده‌فهرمويّت: (وَلَا بُدَّ لَهُ مِنْ فِعْلٍ) پتيوسته عاميليك هه‌بيّت كه كار له «مَفْعُولُ مَعَهُ» دا بكات و «مَنْصُوب» ي بكات، جياوازي نيه‌ عاميله‌كه «فِعْلٍ» بيّت وه‌كوو نمونه‌ى يه‌كه‌م، ياخود «شِبْهُ الْفِعْلِ» بيّت (أَوْ مَعْنَاهُ) ياخود «مَعْنَى الْفِعْلِ» بيّت وه‌كوو نمونه‌ى دووه‌م.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بيلى ده‌فهرمويّت: منيش ده‌ليّم: (الضَّرْبُ الرَّابِعُ مِنْ ضُرُوبِ الْمَفَاعِيلِ) به‌شى چواره‌م له‌و ئيسمانه‌ى كه «مَنْصُوب» ده‌بن و پتيان ده‌گوتريّت «مَفْعُولُ»، (الْمَفْعُولُ مَعَهُ) بريتيه له «مَفْعُولُ مَعَهُ»؛ ئينجا ماموستا پتياسه‌ى ده‌كات و ده‌فهرمويّت: (وَهُوَ: مَا) «مَفْعُولُ مَعَهُ» بريتيه له ئيسميك (وَقَعَ بَعْدَ وَاوٍ) كه له‌دواى واويك هاتبيّت (بِمَعْنَى «مَعَ») كه ماناى له‌گه‌ل «مَعَ» ده‌به‌خشيّت (وَلِذَلِكَ يُسَمَّى بِالْمَفْعُولِ مَعَهُ) هه‌ر بۆيه‌ش پتي ده‌گوتريّت «مَفْعُولُ

نَحْوُ: «مَا صَنَعْتَ وَأَبَاكَ»، أَي: مَعَ أَبِيكَ؛ وَ «مَا شَأْنُكَ وَزَيْدًا» أَي: مَعَ زَيْدٍ.
وَلَا بُدَّ لِلْمَفْعُولِ مَعَهُ مِنْ عَامِلٍ يَعْمَلُ فِيهِ وَهُوَ إِمَّا فِعْلٌ كَالْمِثَالِ الْأَوَّلِ، أَوْ مَعْنَى
الْفِعْلِ، كَالْمِثَالِ الثَّانِي، فَإِنَّ مَعْنَى «مَا شَأْنُكَ وَزَيْدًا»، أَي: مَا تَصْنَعُ مَعَ زَيْدٍ،
فَلِذَلِكَ مَثَلٌ بِمِثَالَيْنِ.

مَعَهُ» چونکه واوه که مانای «مَعِيَّة» ده به خشی. (نَحْوُ:) وه کوو ئهم نموونه یه که ده لیت: (مَا صَنَعْتَ وَ أَبَاكَ) واته: تۆ چیت کرد له گه‌ل باوکت؟ (أَي: مَعَ أَبِيكَ)، سه رنج بده: ئهم «واو»ه مانای «مَعَ» ده به خشی، (وَ) هه ره وه ها وه کوو (مَا شَأْنُكَ وَ زَيْدًا) واته: تۆ له گه‌ل زهید چ کاره‌ی؟ (أَي: مَعَ زَيْدٍ)، سه رنج بده: ئهم واوهش به هه مان شیوه‌ی رابوردوو مانای «مَعَ» ده به خشی؛ سه رنج بده: له‌م دوو نموونه یه‌دا وشه‌ی «أَبَاكَ» هه ره وه ها وشه‌ی «زَيْدًا» هه ردووکیان له‌دوای «واو»یک هاتوون که به مانای «مَعَ» یه بویه هه ردووکیان بوونه ته «مَفْعُولٌ مَعَهُ».

ئینجا مامۆستا ده‌فه‌رمویت: (وَلَا بُدَّ لِلْمَفْعُولِ مَعَهُ مِنْ عَامِلٍ يَعْمَلُ فِيهِ) پێویسته له‌بو «مَفْعُولٌ مَعَهُ» که عامیلیک هه‌بیت کاری تیدا بکات و «مَنْصُوب» سی بکات (وَهُوَ إِمَّا فِعْلٌ كَالْمِثَالِ الْأَوَّلِ) ئینجا جیاوازی نییه عامیله‌که «فِعْلٌ» بیت وه‌کوو نموونه‌ی یه‌که‌م، یاخود «شِبْهُ الْفِعْلِ» بیت (أَوْ مَعْنَى الْفِعْلِ، كَالْمِثَالِ الثَّانِي) یاخود «مَعْنَى الْفِعْلِ» بیت وه‌کوو نموونه‌ی دووهم. (فَإِنَّ مَعْنَى) چونکه ئهم رسته‌یه‌ی که ده‌فه‌رمویت: (مَا شَأْنُكَ وَ زَيْدًا، أَي:) واتاکه‌ی ئاوا‌ی لێ دیته‌وه: (مَا تَصْنَعُ مَعَ زَيْدٍ؟) واته: تۆ له‌گه‌ل زهید چ کاریک ئه‌نجام ده‌ده‌یت؟ (فَلِذَلِكَ مَثَلٌ بِمِثَالَيْنِ)^(۱) هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ش دوو نموونه‌ی پێ هینایه‌وه، له‌ نموونه‌ی یه‌که‌مدا عامیله‌که «فِعْلٌ» بوو، له‌ نموونه‌ی دووهمدا عامیله‌که «مَعْنَى الْفِعْلِ» بوو...

۱. بېروانه ئهم سه‌رچاوانه: شرح شذور الزهّب: (۲۱۵) والإِنْصَافُ فِي مَسَائِلِ الْخِلَافِ: (۲۲۶/۱) وشرح ابن العقيل: (۱۶۰/۲)

الْمَفْعُولُ لَهُ

قَالَ: وَالْمَفْعُولُ لَهُ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُهُ تَأْدِيباً لَهُ»، وَكَذَلِكَ كُلُّ مَا كَانَ عَلَيْهِ لِلْفِعْلِ.

أَقُولُ: الضَّرْبُ الْخَامِسُ مِنْ ضُرُوبِ الْمَفَاعِيلِ، الْمَفْعُولُ لَهُ.

وانه ی چلویه کهم: باسی «الْمَفْعُولُ لَهُ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خسه ری ده فهرمویت: (وَالْمَفْعُولُ لَهُ) یه کینکی تر له و ئیسمانه ی که «مَنْصُوب» ده بیټ بریتییه له «مَفْعُولُ لَهُ» (نَحْوُ:) وه کوو ئهم نموونه یه ی که ده لیت: (ضَرَبْتُهُ تَأْدِيباً لَهُ) واته: من له زه یدم دا بو ئه وه ی فیری ئه ده ب بیت، سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «تَأْدِيباً» بوته «مَفْعُولُ لَهُ» چونکه لیدانه که له بهر خاتری فیربوونی ئه ده ب و په وشت ئه نجام دراوه؛ ئینجا ماموستا ده فهرمویت: (وَكَذَا كُلُّ مَا كَانَ عَلَيْهِ لِلْفِعْلِ) هه روه ها هه ر وشه یه ک ببیته هو ی ئه نجامدانی کاریک (فیعلیک) ئهم وشه یه ش پئی ده گوتریت «مَفْعُولُ لَهُ» (نَحْوُ:) وه کوو ئهم نموونه یه ی که ده لیت: (جِئْتُكَ لِلْسَّمَنِ) واته: من بو ده سته که وتنی پو ن هاتوومه ته لای تو، سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «لِلْسَّمَنِ» له «مَحَلِّ النَّصْبِ» ده بیټه «مَفْعُولُ لَهُ»^(۱) چونکه سه ردانه که (مَجِئ) له بهر خاتری ده سته که وتنی پو ن (السَّمَنِ) ئه نجام دراوه، بو یه ده بیټه «مَفْعُولُ لَهُ»، هه روه ها هه ر وشه یه ک به هو ی «لام» که «حَرْفُ الْجَرِّ» ه مه جروور بیټ یاخود به هو ی حه رفیک که به مانای «لام» بیټ وه کوو «کَیْمَا عَصَيْتَ» ئه ویش «فِي مَحَلِّ النَّصْبِ» ده بیټه «مَفْعُولُ لَهُ».

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغنی» ئه رده بیللی ده فهرمویت: منیش ده لیم: (الضَّرْبُ الْخَامِسُ مِنْ ضُرُوبِ الْمَفَاعِيلِ) به شی پینجه م له و ئیسمانه ی که «مَنْصُوب» ده بن و پییان ده گوتریت «مَفْعُولُ» بریتییه له (الْمَفْعُولُ لَهُ). ئینجا ماموستا دیته سه ر

۱. پروانه: شرح المفصل: (۴۵۰/۱) وشرح ابن عقیل: (۱۹۲/۲) ومعانی النحو: (۱۹۲/۲)

وَهُوَ مَا فَعَلَ الْفَاعِلُ فِعْلَهُ لِأَجْلِهِ، وَلِذَلِكَ سُمِّيَ بِالْمَفْعُولِ لَهُ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُهُ تَأْدِيباً لَهُ»، أَيْ: لِتَأْدِيبِهِ. وَكَذَا كُلُّ شَيْءٍ كَانَ عِلَّةً لِلْفِعْلِ، فَإِنَّهُ يَكُونُ مَفْعُولاً لَهُ، نَحْوُ: «السَّمْنُ» فِي قَوْلِكَ: «جِئْتُكَ لِلسَّمْنِ».

پێناسه‌که‌ی و ده‌فه‌رمووت: (وَهُوَ: «مَفْعُولُ لَهُ» بریتیه‌ی «مَا فَعَلَ الْفَاعِلُ فِعْلَهُ لِأَجْلِهِ» له‌و وشه‌یه‌ی که فاعیلی فیه‌له‌که له‌به‌ر خاتری ئه‌و کاره‌که‌ی ئه‌نجام داوه، ئه‌گه‌ر ئه‌و نه‌با کاره‌که‌ی ئه‌نجام نه‌ده‌دا (وَلِذَلِكَ سُمِّيَ بِالْمَفْعُولِ لَهُ) هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ش پێی ده‌گووتریت «مَفْعُولُ لَهُ»، چونکه کاره‌که له‌به‌ر خاتری ئه‌و ئه‌نجام دراوه (نَحْوُ: وه‌کوو ئه‌م نموونه‌یه‌ی که ده‌لێت: (ضَرَبْتُهُ تَأْدِيباً لَهُ) واته: من له‌ زه‌یدم دا بۆ ئه‌وه‌ی فیری ئه‌ده‌ب بیت، سه‌رنج ده‌: له‌م نموونه‌یه‌دا وشه‌ی «تَأْدِيباً» بۆته «مَفْعُولُ لَهُ» (أَيْ: لِتَأْدِيبِهِ) واته: لێدانه‌که له‌به‌ر خاتری فیری بونی ئه‌ده‌ب و په‌وشت ئه‌نجام دراوه. ئینجا ماموستا ده‌فه‌رمووت: (وَكَذَا كُلُّ شَيْءٍ كَانَ عِلَّةً لِلْفِعْلِ) هه‌روه‌ها هه‌روه‌شه‌یه‌ک بێته‌ هۆی ئه‌نجامدانی کاریک (فیه‌لیک) (فَائِهِ يَكُونُ مَفْعُولاً لَهُ) ئه‌و وشه‌یه‌ش ده‌بێته «مَفْعُولُ لَهُ» (نَحْوُ: السَّمْنِ) وه‌کوو وشه‌ی «السَّمْنِ» که به‌مانای پۆن دیت (فِي قَوْلِكَ) له‌م نموونه‌یه‌ی که ده‌لێت: (جِئْتُكَ لِلسَّمْنِ) واته: من بۆ ده‌ستکه‌وتنی پۆن هاتوومه‌ لای تو، سه‌رنج ده‌: له‌م نموونه‌یه‌دا وشه‌ی «لِلسَّمْنِ» له‌ «مَحَلِّ النُّصْبِ» ده‌بێته «مَفْعُولُ لَهُ»^(۱)، چونکه سه‌ردانه‌که (مَجِيء) له‌به‌ر خاتری ده‌ستکه‌وتنی پۆن (السَّمْنِ) ئه‌نجام دراوه هه‌ر بۆیه ده‌بێته «مَفْعُولُ لَهُ».

* ○ *

أنواع المفاعل

المفعول المطلق	المفعول به	المفعول فيه	المفعول له	المفعول معه
مثل:	مثل:	مثل:	مثل:	مثل:
ضربت ضرباً	ضربت زيداً	صمت شهراً	ضربت زيداً	ما صَنَعْتَ و أَبَاكَ
			تأديباً له	

قَالَ: وَالْمُلْحَقُ بِهِ سَبْعَةُ أَضْرِبٍ: الْحَالُ، وَهِيَ بَيَانُ هَيْئَةِ الْفَاعِلِ أَوْ الْمَفْعُولِ بِهِ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا قَائِمًا».

أَقُولُ: لَمَّا فَرَّغَ مِنَ الْأَصْلِ فِي الْمَنْصُوبَاتِ، أَغْنَى: الْمَفَاعِيلُ، شَرَعَ فِي الْمُلْحَقِ بِالْأَصْلِ، وَهِيَ سَبْعَةُ أَضْرِبٍ:

الْمُلْحَقَات

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه ری ده فهرمویت: (وَالْمُلْحَقُ بِهِ) نه و ئیسمانه ی که «مَنْصُوبٌ» ده بن و مولحه قن به مه فعوولان (سَبْعَةُ أَضْرِبٍ) حهوت به شیان هه یه؛ به شی یه که م: (الْحَالُ) بریتییه له و ئیسمه ی که پیی ده گوتریت «الحال» (وَهِيَ) پیناسه که ی بریتییه له و ئیسمه ی (بَيَانُ هَيْئَةِ الْفَاعِلِ) که پروونکردنه وه ی شیوازی «فاعل» له کاتی نه نجامدانی کاره که ی ده کات (أَوْ الْمَفْعُولُ بِهِ) یاخود پروونکردنه وه ی شیوازی «مَفْعُولٌ بِهِ» له کاتی نه نجامدانی پرووداوه که ده کات (نَحْوُ:) وه کوو (ضَرَبْتُ زَيْدًا قَائِمًا) واته: من له زه یدم دا به پیوه، سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «قَائِمًا» پیی ده گوتریت: «حال» چونکه شیوازی «فاعل» له کاتی نه نجامدانی کاره که ی - که لیدانه - پروون ده کاته وه، واته: نه و کاته ی من له زه یدم دا به پیوه بووم، نه گهر بیت وشه ی «قَائِمًا» بیته «حال» له فاعیل، یاخود شیوازی «مَفْعُولٌ بِهِ» پروون ده کاته وه نه گهر بیت وشه ی «قَائِمًا» بیته «حال» له «مَفْعُولٌ بِهِ» واته: نه و کاته ی من له زه یدم دا، نه و به پیوه بوو.

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنی» نه رده بیللی ده فهرمویت: منیش ده لیم: (لَمَّا فَرَّغَ مِنَ الْأَصْلِ فِي الْمَنْصُوبَاتِ) پاش نه وه ی ماموستا ته واو بوو له باسکردنی نه و ئیسمانه ی که «أَصْلٌ» بوون له «مَنْصُوبَاتِ» (أَغْنَى الْمَفَاعِيلُ) مه به ستم باسکردنی هه ر پینج مه فعووله کانه (شَرَعَ فِي الْمُلْحَقِ بِالْأَصْلِ) ئینجا ماموستا دهستی کرد به باسکردنی نه و ئیسمانه ی که مولحه قن به «مَنْصُوبَاتِ» - که کان (وَهِيَ سَبْعَةُ أَضْرِبٍ) که بریتین له حهوت به شی تاییهت و جیاواز.

الْحَالُ

الضَّرْبُ الْأَوَّلُ مِنْهَا: الْحَالُ، وَهِيَ: بَيَانُ هَيْئَةِ الْفَاعِلِ أَوْ الْمَفْعُولِ بِهِ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا قَائِمًا»، فَإِنَّ «قَائِمًا» حَالٌ، إِمَّا مِنَ التَّاءِ فِي «ضَرَبْتُ»، وَالْمَعْنَى: ضَرَبْتُ حَالَ كَوْنِي عَلَى هَيْئَةِ الْقِيَامِ زَيْدًا؛ وَإِمَّا مِنْ «زَيْدٍ»، وَالْمَعْنَى: «ضَرَبْتُ زَيْدًا حَالَ كَوْنِهِ عَلَى هَيْئَةِ الْقِيَامِ»؛ وَإِمَّا مِنَ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ بِهِ مَعًا،

وانه ی چل و دوو هه م: باسی «الْحَال»

(الضَّرْبُ الْأَوَّلُ مِنْهَا) به شی یه که م: له و حهوت به شانیه که «مُلْحَق» ن به مه فعوولان (الْحَال) بریتیه له و ئیسمه ی که پئی ده گوتریت «الحال». (وَهِيَ) پیناسه ی «حال» بریتیه (بَيَانُ هَيْئَةِ الْفَاعِلِ) له و ئیسمه ی که به یانی شیوازی فاعيله که ده کات له کاتی نه نجامدانی کاره که ی (أَوْ الْمَفْعُولِ بِهِ) یاخود به یانی شیوازی (مَفْعُولُ بِهِ) ده کات له کاتی نه نجامدانی پرووداوه که، (نَحْوُ:) وه کوو (ضَرَبْتُ زَيْدًا قَائِمًا) واته: من له زهیدم دا به پیوه، (فَإِنَّ قَائِمًا حَالٌ)، سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «قَائِمًا» پئی ده گوتریت: «حال» (إِمَّا مِنَ التَّاءِ فِي «ضَرَبْتُ») یاخود «حال» له فاعیل که بریتیه له «تاء» ی وشه ی «ضَرَبْتُ» واته: شیوازی «فاعل» پروون ده کاته وه له کاتی نه نجامدانی کاره که ی که لیدانه، (وَالْمَعْنَى) نه و کاته مانای وای لی دیته وه: (ضَرَبْتُ حَالَ كَوْنِي عَلَى هَيْئَةِ الْقِيَامِ زَيْدًا)^(۱) واته: نه و کاته ی من له زهیدم دا به پیوه پاوه ستابووم، (وَإِمَّا مِنْ زَيْدٍ) یاخود «حال» له «مَفْعُولُ بِهِ» که بریتیه له وشه ی «زَيْدًا» واته: شیوازی «مَفْعُولُ بِهِ» پروون ده کاته وه، (وَالْمَعْنَى) نه و کاته مانای وای لی دیته وه: (ضَرَبْتُ زَيْدًا) من له زیدم دا (حَالَ كَوْنِهِ عَلَى هَيْئَةِ الْقِيَامِ) له کاتی لیدانه که زهید به پیوه پاوه ستابوو، نه گه ربیت و وشه ی «قَائِمًا» ببیته «حال» له «مَفْعُولُ بِهِ» ماناکه به م شیوه ی ده بیت.

نَحْوُ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا قَائِمِينَ». وَإِنَّمَا أُلْحِقَ الْحَالَ بِالْمَفَاعِيلِ لِأَنَّهَا زَائِدَةٌ فِي الْكَلَامِ كَالْمَفْعُولِ.

(وَإِنَّمَا مِنَ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولِ بِهِ مَعًا) ياخود «حال» به يانى هەيئەتى «فاعِل» و «مَفْعُولُ بِهِ» دەكات و بەيەكەو ە پرونيان دەكاتەو (نَحْوُ) وەكوو ئەم نموونەيە: (ضَرَبْتُ زَيْدًا قَائِمِينَ) واتە: من لە زەيدەم دا لەكاتى ليدانەكە ەردووكمان بە پێو ەبوو، سەرنج بەدە: وشەى «قَائِمِينَ» بۆتە حال و بە يانى هەيئەتى «فاعِل» و «مَفْعُولُ بِهِ» بەيەكەو ە کردوو.

ئىنجا بزانە: ئەمە لە كاتىكدايە كە هەيچ قەرینەيەك نەبێت، واتە: ئەم وشەيەى بۆتە «حال» بگونجێت كە بە يانى هەيئەتى «فاعِل» و «مَفْعُولُ بِهِ» بكات، بەلام ئەگەر قەرینەيەك ەبوو كە دەلالەتى دەكرد كە ئەم وشەيەى بۆتە «حال» بە يانى هەيئەتى «فاعِل» دەكات وەكوو «ضَرَبْتُ فَاطِمَةَ قَائِمًا» ئەوكات هەيچ پەيوەندى بە «مَفْعُولُ بِهِ» سەو ە نابێت، سەرنج بەدە: لەم نموونەيەدا وشەى «قَائِمًا» دروست نىيە ببيتە «حال» لە «مَفْعُولُ بِهِ»، چونكە بە سىغەى «مُذَكَّر» ەاتوو، ياخود ئەگەر قەرینەيەك ەبوو كە دەلالەتى دەكرد كە ئەم وشەيەى بۆتە «حال» و بە يانى هەيئەتى «مَفْعُولُ بِهِ» دەكات وەكوو «ضَرَبْتُ فَاطِمَةَ قَائِمَةً» ئەوكات هەيچ پەيوەندى بە فاعيلەو ە ناميێت، سەرنج بەدە: لەم نموونەيەدا وشەى «قَائِمَةً» دروست نىيە ببيتە حال لە فاعيل، چونكە بە سىغەى «مُؤَنَّث» ەاتوو.

ئىنجا ئەگەر كەسيك پرسيار بكات و بليێت: (وَإِنَّمَا أُلْحِقَ الْحَالَ بِالْمَفَاعِيلِ) بۆچى «حال» لكيندراو ە و مولحەقە بە مەفعولەكان؟ مامۇستا وەلام دەداتەو ە و دەفەرمويێت: (لِأَنَّهَا زَائِدَةٌ فِي الْكَلَامِ كَالْمَفْعُولِ) چونكە ئەم وشەيەى دەبيتە حال زىادەيە لە نيو پرستەدا وەكوو مەفعولەكان، واتە: ئەگەر لەوێش نەبێت پرستەكە ەر پيى دەگوتریت «كلام» و مانا دەبەخشيێت.

قَالَ: وَحَقُّهَا التَّنْكِيرُ؛ وَحَقُّ ذِي الْحَالِ
التَّعْرِيفُ. فَإِنْ تَقَدَّمَ الْحَالُ عَلَيْهِ جَازَ تَنْكِيرُهُ، نَحْوُ: «جَاءَنِي رَاكِبًا رَجُلٌ».
أَقُولُ: حَقُّ الْحَالِ أَنْ تَكُونَ نَكْرَةً، لِأَنَّهَا لَوْ كَانَتْ مَعْرِفَةً لَأَلْتَبَسَتْ بِالصِّفَةِ فِي
مِثْلِ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا الرَّاكِبَ».

وانهى جل وسيههم: باسى «أَحْكَامُ الْحَالِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه رى ده فهرمويّت: (وَحَقُّهَا: التَّنْكِيرُ) واته:
پيويسته وئه سلّ وايه كه «حال» هه موو كاتيک ئيسميکى «نَكْرَةً» بَيْت (وَحَقُّ ذِي
الْحَالِ: التَّعْرِيفُ) هه روه ها پيويسته وئه سلّ وايه كه «ذِي الْحَالِ» هه موو كاتيک ئيسميکى
«مَعْرِفَةً» بَيْت وه کوو (جَاءَنِي زَيْدٌ رَاكِبًا)، سه رنج بده: له م نموونه يه دا وشه ى (رَاكِبًا)
پيى ده گوتريت «حال»، له هه مان كاتدا ئيسميکى «نَكْرَةً» يه، هه روه ها وشه ى «زَيْدٌ»
پيى ده گوتريت «ذِي الْحَالِ» له هه مان كاتدا ئيسميکى «مَعْرِفَةً» يه، (فَإِنْ تَقَدَّمَ الْحَالُ
عَلَيْهِ) به لام نه گهر ئه و وشه يه ى بؤته «حال» وه پيش كه وت له سه ر ئه و وشه يه ى كه
بؤته «ذِي الْحَالِ» (جَازَ تَنْكِيرُهُ) ئه و كاته دروسته وشه ى «ذِي الْحَالِ» يش ئيسميکى
«نَكْرَةً» بَيْت (نَحْوُ:) وه کوو (جَاءَنِي رَاكِبًا رَجُلٌ)، سه رنج بده: له م نموونه يه دا وشه ى
«رَاكِبًا» پيى ده گوتريت: «حال» له سه ر وشه ى «ذِي الْحَالِ» كه «رَجُلٌ» هه وه پيش
كه وتووه، بؤيه دروسته وشه ى «ذِي الْحَالِ» يش ئيسميکى «نَكْرَةً» بَيْت.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئه رده بيلى ده فهرمويّت: منيش ده ليم: (حَقُّ الْحَالِ
أَنْ تَكُونَ نَكْرَةً) واته: پيويسته وئه سلّ وايه كه «حال» هه موو كاتيک ئيسميکى «نَكْرَةً»
بَيْت (لِأَنَّهَا لَوْ كَانَتْ مَعْرِفَةً) چونكه ئه گهر بيتو «حال» ئيسميکى «مَعْرِفَةً» بى (لَأَلْتَبَسَتْ
بِالصِّفَةِ) ئه و كاته تيكه هل ده بيت له گهل «صِفَةً» (فِي مِثْلِ) له وينه ى ئه م نموونه يه ى
كه ده ليت: (ضَرَبْتُ زَيْدًا الرَّاكِبَ)، سه رنج بده: له م نموونه يه دا وشه ى «الرَّاكِبِ» چونكه
ئيسميکى «مَعْرِفَةً» يه «إِلْتِبَاسٌ» ى بووه به «صِفَةً» و پيى ناگوتريت «حال».

وَحَقُّ ذِي الْحَالِ أَنْ يَكُونَ مَعْرِفَةً؛ لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ نَكْرَةً لَأَلْتَبَسْتُ بِهَا أَيْضاً فِي مِثْلِ: «ضَرَبْتُ رَجُلًا قَائِمًا». وَإِنْ تَقَدَّمَ الْحَالُ عَلَى ذِي الْحَالِ، جَازَ تَنْكِيرُ ذِي الْحَالِ، نَحْوُ: «جَاءَنِي رَاكِبًا رَجُلٌ» لِعَدَمِ الْإِلْتِبَاسِ حِينَئِذٍ، فَإِنَّ الصِّفَةَ لَا تَتَقَدَّمُ عَلَى الْمُوصُوفِ. وَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا بُدَّ لِلْحَالِ مِنْ عَامِلٍ،

(وَحَقُّ ذِي الْحَالِ: أَنْ تَكُونَ مَعْرِفَةً) ههروههها پێویسته و ئەسل وایه که «ذی الحال» هه موو کاتیکی ئیسمیکی «معرفة» بێت (لأنه لو كانت نكرة) چونکه ئەگەر بێتو «ذی الحال» ئیسمیکی «نكرة» بێ (لألتبست بها أيضاً) دووباره تیکههڵ ده بێت له گهڵ «صفة» (فی مثل) له وینهی ئەم نموونهیهی که ده لیت: (ضربت رجلاً قائماً)، سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «رجلاً» چونکه ئیسمیکی «نكرة» یه «اللباس» سی بووه به «صفة» و پێی ناگو تریت «ذی الحال».

(فإن تقدم الحال على ذي الحال)^(۱) به لām ئەگەر ئەو وشه یه ی بۆته «حال» وه پێش کهوت له سه ره ئەو وشه یه ی که بووه به «ذی الحال» (جاز تَنْكِيرُ ذِي الْحَالِ) ئەو کاته دروسته وشه ی «ذی حال» ییش ئیسمیکی «نكرة» بێت (نحو): وه کوو (جاءني راكباً رجلاً)، سه رنج بده: له م نموونه یه دا وشه ی «راكباً» پێی ده گو تریت «حال» و له سه ره وشه ی «ذی الحال» - که «رجلاً» - وه پێش کهوتوووه بۆیه دروسته وشه ی «ذی الحال» ییش ئیسمیکی «نكرة» بێت، (لعدم الالتباس حينئذٍ) چونکه له م کاته دا تیکهه لی (اللباس) دروست نابیت (فإن الصفة لا تتقدم على الموصوف) له بهر ئەوه ی «صفة» له سه ر «موصوف» پێش ناکه ویت.

پاشان ماموستا ده فهرمویت: (واعلم:) ئینجا بزانه ئە ی قوتابی ریزدار (أنه لا بُدَّ لِلْحَالِ مِنْ عَامِلٍ) پێویسته له بۆ ئەم وشه یه ی ده بێته «حال» عامیلیک هه بێت

۱. ئینجا بزانه: ئە ی قوتابی خۆشه ویت، هیندیک جار واجبه «حال» له سه ر «ذی الحال» وه پێش بکه ویت: ههروههها هیندیک جار ییش واجبه، «ذی الحال» له سه ر «حال» وه پێش بکه ویت، به لām من بۆیه ئەم بابته ته م باس نه کرد، چونکه له کتێبه گه وره کان به درێژی ئەم بابته تانه باس کراون و تو لیره دا ته نها «قاعدة» گشتیه که له بهر بکه و خۆت سه ر قالی بابته کانی تر مه که، ئەگەر خوا ی گه وره ته مه نی پێ به خشیت ئەو ده مه ش دیت و نه وکات به باشی له بهریان بکه.

وَهُوَ إِمَّا فِعْلٌ كَمَا مَرَّ أَوْ شِبْهُ فِعْلٍ، نَحْوُ: «زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرًا قَائِمًا»؛ أَوْ مَعْنَى فِعْلٍ، نَحْوُ: «هَذَا عَمْرٌ مُنْطَلِقًا»، فَإِنَّ مَعْنَاهُ: أُشِيرُ إِلَى عَمْرٍ مُنْطَلِقًا. وَقَدْ يُحْذَفُ الْعَامِلُ إِذَا دَلَّ عَلَيْهِ قَرِينَةٌ، كَقَوْلِكَ لِلْمُرْتَحِلِ: «رَاشِدًا مَهْدِيًّا»

که کاری تیدا بکات و «مَنْصُوب» سی بکات (وَهُوَ إِمَّا فِعْلٌ كَمَا مَرَّ) ینجا جیاوازی نییه، ئەم عامیلە «فِعْل» بێت ههروه‌کوو له نموونه‌کانی رابوردوو باسمان کرد (أَوْ شِبْهُ فِعْلٍ) یاخود عامیلە که «شِبْهُ الفِعْل» بێت وه‌کوو «إِسْمُ الْفَاعِل» و «إِسْمُ الْمَفْعُول» و «الصِّفَةُ الْمُسَبَّهَةُ» و «إِسْمُ التَّفْضِيل»... (نَحْوُ) نموونه‌که‌ی وه‌کوو (زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرًا قَائِمًا) واتە: زه‌ید له عه‌مری دا به‌ پێوه، سه‌رنج بده: له‌م نموونه‌یه‌دا وشه‌ی «قَائِمًا» بۆته «حال» و «مَنْصُوب» بووه، به‌لام ئەم عامیلە‌ی که کاری تیدا کردوو «فِعْل» نییه، به‌لکوو «شِبْهُ الفِعْل» ه که «إِسْمُ الْفَاعِل» ه.

(أَوْ مَعْنَى فِعْلٍ) یاخود عامیلە که «مَعْنَى الفِعْل» بێت که هه‌موو ئەو وشانه ده‌گریته‌وه که مانای فیه‌لیان لێ وه‌رده‌گیریت (نَحْوُ) نموونه‌که‌ی وه‌کوو (هَذَا عَمْرٌ مُنْطَلِقًا)، سه‌رنج بده: له‌م نموونه‌یه‌دا وشه‌ی «مُنْطَلِقًا» بۆته «حال» و «مَنْصُوب» بووه، به‌لام ئەم عامیلە‌ی که کاری تیدا کردوو «فِعْل» نییه، به‌لکوو «مَعْنَى الفِعْل» ه، (فَإِنَّ مَعْنَاهُ) چونکه مانای پرسته‌که‌ی لێ دێته‌وه: (أُشِيرُ إِلَى عَمْرٍ مُنْطَلِقًا) له‌به‌ر ئەوه‌ی وشه‌ی «هَذَا» له‌ دوو پیت پێک هاتوو: یه‌که‌م «هَاءُ التَّنْبِيهِ» که ده‌کریت مانای «أَنَّه» ی لێ وه‌ربگیریت؛ دووهم «ذَا» که «إِسْمُ الْإِشَارَةِ» هیه و که ده‌کریت مانای «أُشِيرُ» ی لێ وه‌ربگیریت.

ئینجا مامۆستا ده‌فه‌رمووت: به‌ زۆری وایه: ئەو عامیلە‌ی که «حال» سی «مَنْصُوب» کردوو به‌س ده‌کریت وه‌کوو نموونه‌کانی رابردوو، به‌لام (وَقَدْ يُحْذَفُ الْعَامِلُ) هیندیک جاریش ئەو عامیلە‌ی که حالی «مَنْصُوب» کردوو «حذف» ده‌کریت (إِذَا دَلَّ عَلَيْهِ قَرِينَةٌ) به‌و مه‌رجه‌ی نیشانه‌یه‌ک هه‌بێت ده‌لالت بکات که عامیلە که «حذف» کراوه (كَقَوْلِكَ لِلْمُرْتَحِلِ) وه‌کوو تۆ به‌ که‌سیک ده‌لێی که نیازی گه‌شتکردنی هه‌یه: (رَاشِدًا مَهْدِيًّا) به‌ خێر و به‌ خو‌شی بێت... سه‌رنج بده: له‌م نموونه‌یه‌دا هه‌ردوو

أَي: إِذْهَبْ رَاشِدًا مَهْدِيًا.

وشه‌ی «راشداً مَهْدِيًا» بوونه‌ته «حال» و عامیله‌که یان «حذف» کراوه (أَي:) واته: رسته‌که وای لئ دیتته‌وه: (إِذْهَبْ رَاشِدًا مَهْدِيًا).
ئینجا بزانه ئهم وشانه‌ی مانای «مَعْنَى الْفِعْلِ» ده‌به‌خشن جگه له «ظَرْف» و «جَارُ المجرور» بریتین له:

یه‌که‌م: «الْإِسْمُ الْمَنْسُوبُ» وه‌کوو ده‌لئیت: «أَنَا كُرْدِيٌّ مُفْتَخِرًا».
دووهم: «إِسْمُ الْإِشَارَةِ» وه‌کوو ده‌لئیت: «ذَا بَكْرٌ مُسَافِرًا».
سییه‌م: «إِسْمُ الْفِعْلِ» وه‌کوو ده‌لئیت: «عَلَيْكَ سَعْدًا رَاكِبًا».
چواره‌م: «حُرُوفُ النِّدَاءِ» وه‌کوو ده‌لئیت: «يَا رَبَّنَا مُنْعِمًا».
پینجه‌م: «حُرُوفُ التَّنْبِيهِ» وه‌کوو ده‌لئیت: «هَا أَنَا مُحَمَّدٌ كَرِيمًا».
شه‌شه‌م: «حُرُوفُ التَّشْبِيهِ» وه‌کوو ده‌لئیت: «رَيْدٌ أَسَدٌ مُقْبِلًا»^(١).

١. پروانه: جامع الدروس العربية: (٤١٤) وشرح كافية ابن الحاجب الكوردي (٥٥/٢) وشرح التسهيل: (٢٣٤/٢).

التَّمْيِيزُ

قَالَ: وَالتَّمْيِيزُ وَهُوَ رَفْعُ الْإِبْهَامِ إِمَّا عَنِ الْجُمْلَةِ فِي قَوْلِكَ: «طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا» أَوْ عَنِ الْمُفْرَدِ فِي قَوْلِكَ: «عِنْدِي رَاقُودٌ خَلَا، وَمَنْوَانٍ سَمْنَا، وَعِشْرُونَ دِرْهَمًا، وَمِلْؤُهُ عَسَلًا».

وانه ی جل و جواره م: باسی «التَّمْيِيزُ وَأَحْكَامُهُ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشهری ده فهرمویت: (والتَّمْيِيزُ) یه کیکی تر له و ئیسمانه ی که مولحه قن به «مَنْصُوبَات» بریتییه له «التَّمْيِيزُ»؛ ئینجا ماموستا پیناسه ی ده کات و ده فهرمویت: (وَهُوَ رَفْعُ الْإِبْهَامِ) پیناسه ی «تَمْيِيز» بریتییه له ئیسمیک که ناروونی لاده بات و «غُمُوض» هه لده گریت و نادیا ری ناهیلایت، له دوو شوین:

یه که م: (إِمَّا عَنِ الْجُمْلَةِ) یاخود له پرسته یه ک ناروونی و نادیا ری لاده بات (فِي قَوْلِكَ) ههروه کوو تو ده ئییت: (طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا) واته: زهید پاک بوو له پرووی دل و دهروونه وه، سه رنج بده: له م وشه یه دا وشه ی «نَفْسًا» پیی ده گو تریت «تَمْيِيز» چونکه ناروونی و نادیا ری لاده بات له پرسته ی «طَابَ زَيْدٌ»، چونکه که تو ده ئییت: زهید پاک بوو، زورشت ده گریته وه وه کوو جلویه رگ و لاشه و... بویه پرسته که نادیا ری تی ده که ویت، به لام که گویت «نَفْسًا» ئه م نادیا رییه نامینیت و پروون ده بیته وه.

دووهم: (أَوْ عَنِ الْمُفْرَدِ) یاخود له وشه یه کی تاک (مفرد) ناروونی و نادیا ری لاده بات (فِي قَوْلِكَ) له کاتیکدا تو ده ئییت: (عِنْدِي رَاقُودٌ خَلَا) واته: من جامیکی پریم له لایه له سرکه (وَمَنْوَانٍ سَمْنَا) ههروه ها دوو قاپی پریم له لایه له پروون (وَعِشْرُونَ دِرْهَمًا) ههروه ها له لای من ههیه بیست دانه دره م (وَمِلْؤُهُ عَسَلًا) ههروه ها له لای من ههیه پر جامیک ههنگوین، سه رنج بده: ههریه که له وشه ی «رَاقُودٌ، مَنْوَانٍ، عِشْرُونَ، مِلْؤُهُ» تاکن (مُفْرَدِ)، له هه مان کاتدا ناروونیان تیدایه، به لام ههریه که له وشه ی «خَلَا، سَمْنَا، دِرْهَمًا، عَسَلًا» ئه م ناروونییه لاده به ن.

أَقُولُ: الضَّرْبُ الثَّانِي مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ التَّمْيِيزُ. وَإِنَّمَا أُلْحَقَ بِهَا لِمَا مَرَّ فِي الْحَالِ. وَالتَّمْيِيزُ رَفْعُ الْإِبْهَامِ:

[أ] إِمَّا عَنِ الْجُمْلَةِ، نَحْوُ قَوْلِكَ: «طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا». فَإِنَّ «طَابَ زَيْدٌ» كَلَامٌ تَامٌ لَا إِبْهَامَ فِي أَحَدِ طَرَفَيْهِ؛ إِلَّا أَنَّ نِسْبَةَ الطَّيِّبِ إِلَى «زَيْدٍ» مُبْهَمَةٌ، فَإِنَّهَا تَحْتَمِلُ أَنْ تَكُونَ إِلَى «زَيْدٍ» أَوْ إِلَى مَا يَتَعَلَّقُ بِهِ مِنَ النَّفْسِ، وَالْقَلْبِ، وَغَيْرِ ذَلِكَ. وَ«نَفْسًا»

(أَقُولُ) مامۇستا «عبد الغني» ئەر دە بىلى دە فەر مۆيت: منىش دە لىم: (الضَّرْبُ الثَّانِي مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ:) بە شى دووهم لە و حەوت بە شانەى كە مولحە قن بە «مَنْصُوبَات» (التَّمْيِيزُ) برىتييه لە و ئىسمەى كە پىي دە گوتريت «تَمْيِيز»؛ ئىنجا ئە گەر كە سىك پەرسىار بكات و بليت: (وَإِنَّمَا أُلْحَقَ بِهَا) بۆچى «تَمْيِيز» مولحە قە بە مە فەوولان؟ مامۇستا دە فەر مۆيت: (لِمَا مَرَّ فِي الْحَالِ) لە بەر هە مان ھۆكار كە باسما ن كەرد لە باسى «الْحَال» كە گوتما ن: ھەردوو كيان زىادە نە لە پستە دا وە كو و يە كترى.

پىناسەى «التَّمْيِيز» و جۆرەكانى

(وَالْتَّمْيِيزُ: رَفْعُ الْإِبْهَامِ) پىناسەى «تَمْيِيز» برىتييه لە ئىسمىك كە نا پروونى لادە بات و «غُمُوض» ھەلدە گريت و نادىارى ناھىليت، لە دوو شوين: يە كە م: (إِمَّا عَنِ الْجُمْلَةِ) ياخود لە پستە يەك نا پروونى و نادىارى لادە بات (فِي قَوْلِكَ) لە كاتىكدا تۆ دە لىيت: (طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا) واتە: زەيد پاك بوو لە پرووى دل و دەروونەو، (فَإِنَّ طَابَ زَيْدٌ) سەرنج بدە: ئەم پستە يە (كَلَامٌ تَامٌ) كە لامىكى تەواو (لَا إِبْهَامَ فِي أَحَدِ طَرَفَيْهِ) ھىچ نا پروونى و نادىارى يە كى تىدا نىيە، نە لە وشەى «طَاب» و نە لە وشەى «زَيْدٌ» (إِلَّا أَنَّ نِسْبَةَ الطَّيِّبِ زَيْدٍ إِلَى مُبْهَمَةٍ) تەنھا پالدا ن و نىسبە تى وشەى «طَاب» بۆ لای «زَيْدٌ» نادىارە، چونكە زۆر شت ھەلدە گريت. (فَإِنَّهَا تَحْتَمِلُ إِلَى زَيْدٍ أَوْ إِلَى مَا يَتَعَلَّقُ بِهِ، مِنَ النَّفْسِ وَالْقَلْبِ وَغَيْرِ ذَلِكَ) چونكە كە تۆ دە لىيت: زەيد پاك بوو، زۆر شت دە گريتەو وە كوو جلوبە رگ و لاشەو... بۆيە پستە كە نادىارى تى دە كە وىت، بە لام كە گوت «نَفْسًا» ئەم نادىارى يە نامىنيت و پروون دە بىتەو (وَنَفْسًا

تَرْفَعُ ذَلِكَ الْإِنْهَامَ، وَتُمَيِّزُ مَا هُوَ الْمَنْسُوبُ إِلَيْهِ فِي الْحَقِيقَةِ عَنْ غَيْرِهِ، فَالْمَعْنَى: «طَابَ نَفْسُ زَيْدٍ». وَإِنَّمَا عُذِلَ عَنْ تِلْكَ الْعِبَارَةِ إِلَى هَذِهِ لِلتَّأْكِيدِ وَالْمُبَالَغَةِ؛ فَإِنَّ ذِكْرَ الشَّيْءِ مُبْهَمًا ثُمَّ مُفَسَّرًا أَوْقَعَ فِي النَّفُوسِ مِنْ أَنْ يُفَسَّرَ أَوَّلًا؛ فَالْتَّمِيزُ فِعْلُ الْمُتَكَلِّمِ فِي الْحَقِيقَةِ، لَكِنْ سُمِّيَ الْإِسْمُ الَّذِي يَرْفَعُ الْإِنْهَامَ بِهِ تَمْيِيزًا مَجَازًا.

تَرْفَعُ ذَلِكَ الْإِنْهَامَ) وشهی «نَفْسًا» ثم ناروونی و نادیاریییه لادهبات له رستهی «طَابَ زَيْدٌ» بویه پیتی دهگوتریت «تَمْيِيز» (وَتُمَيِّزُ مَا هُوَ الْمَنْسُوبُ إِلَيْهِ فِي الْحَقِيقَةِ عَنْ غَيْرِهِ) ههروههها ثم وشهیه جیا دهکاتهوه که له راستیدا نیسبهت و ئیسنادی وشهی «طَاب» ی بؤ لا دراوه له وشهکانی تر، (فَالْمَعْنَى:) مانای ثم رستهی «طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا» ه وای لى دیتتهوه: (طَابَ نَفْسُ زَيْدٍ)^(١)، ئینجا ماموستا دهفهرمویت: (وَإِنَّمَا عُذِلَ عَنْ تِلْكَ الْعِبَارَةِ إِلَى هَذِهِ) ئه ی بؤچی له عیبارته ی «طَابَ نَفْسُ زَيْدٍ» لا دراوه بؤثم عبارهته: «طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا» (لِلتَّأْكِيدِ وَالْمُبَالَغَةِ) بؤ زیاتر موبالهغه و تهئکید کردنهوهیه (فَإِنَّ ذِكْرَ الشَّيْءِ مُبْهَمًا) چونکه باسکردنی ههر شتییک به نادیارى له سهرهتادا (ثُمَّ مُفَسَّرًا) پاشان پروونی بکهیتتهوه و بهیانى بکهیت (أَوْقَعَ فِي النَّفُوسِ) کاریگهرى زیاتر ده بیت له سهردل و دهروون (مِنْ أَنْ يُفَسَّرَ أَوَّلًا) له وهى ههر له سهرهتادا به راستهوخو ئاماژه ی پى بدهیت. (فَالْتَّمِيزُ:) ئینجا ئه وهش بزانه که «تَمْيِيز» (فِعْلُ الْمُتَكَلِّمِ فِي الْحَقِيقَةِ) له راستیدا بریتییه له کار و قسه ی ئه و که سه ی که گفتوگو ده کات و رسته که پروون ده کاته وه (لَكِنْ سُمِّيَ الْإِسْمُ الَّذِي يَرْفَعُ بِهِ الْإِنْهَامَ تَمْيِيزًا مَجَازًا)^(٢) به لام ئه و وشهیه ی که رسته که

١. ئینجا بزانه ئه ی قوتابى به ریز: هیندیک جار «تَمْيِيز» له فاعیل نه قل ده کریت وه کوو «طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا» یاخود وه کوو خوی گه وه ده فهرمویت: ﴿وَأَشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا﴾ بویه ثم رستهیه وای لى دیتتهوه: «وَأَشْتَعَلَ شَيْبُ الرَّأْسِ»؛ ههروههها هیندیک جار له «مَفْعُولٌ بِهِ» نه قل ده کریت وه کوو خوی گه وه ده فهرمویت: ﴿وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا﴾ بویه ثم رستهیه وای لى دیتتهوه: «وَفَجَّرْنَا عُيُونَ الْأَرْضِ»؛ ههروههها هیندیک جار له «مُبْتَدَأٌ» و «خَبَرٌ» نه قل ده کریت وه کوو خوی گه وه ده فهرمویت: ﴿أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا﴾ بویه رسته که وای لى دیتتهوه: «مَالِي أَكْثَرُ مِنْ مَالِكَ». بروهانه: شرح الأنموذج: (١١٥) و همع الهوامع: (٢٦٦/٢).

٢. «من باب تسمية الشيء باسم سببه». (نووسه ر).

[ب] وَإِمَّا عَنِ الْمُمْرَدِ. وَالْمُرَادُ بِالْمُمْرَدِ هَاهُنَا كُلُّ اسْمٍ تَمَّ [۱] بِالتَّنْوِينِ، نَحْوُ: «عِنْدِي رَاقُودٌ خَلَا» أَي: دَنْ طَوِيلُ الْأَسْفَلِ مُقَيَّرُ الدَّاحِلِ؛ [۲] أَوْ بَنُونَ الثَّنِيَّةِ، نَحْوُ: «عِنْدِي مَنَوَانٍ سَمْنَا»؛

روون دەكاتەووە و «إِنْهَام» ەكە لا دەبات بە مەجاز پێی دەگوتریت: «تَمَّيز»، ئەگینا لە راستیدا (فِي الْحَقِيقَةِ) ئەو وشەیه «تَمَّيز» نییە.

دووهم: (أَوْ عَنِ الْمُمْرَدِ) یاخود «تَمَّيز» لە وشەیهکی تاک ناروونی و نادیارى لادەبات (وَالْمُرَادُ بِالْمُمْرَدِ هَاهُنَا) مەبەست بە وشەى «مُمْرَد» لیرەدا (كُلُّ اسْمٍ تَمَّ) ھەر ئیسمیکە کە تەواو بووبێت بە یەکیک لەم شتانەى خواڕووە، مەبەست بە تەواو بوون ئەوێه کە ئیسمە کە بە شیوازیكە تا بەم شیوێه بێت دروست نییە «إِضَافَةٌ» بکریت. یەكەم: (بِالتَّنْوِينِ) واتە: مەبەستى ئیسمیکە کە تەواو بووبێت بە ھۆى «تَنْوِين» ەو (نَحْوُ) وەکوو (عِنْدِي رَاقُودٌ خَلَا) واتە: من کووپیکی پەرم لە لایە لە سرکە (أَي: (وَشَى «رَاقُودٌ» واتە: (دَنْ طَوِيلُ الْأَسْفَلِ مُقَيَّرُ الدَّاحِلِ) کووپیکی کە لای خواڕووەى درێژە و ناوھەوى بەرینە و سواق دراوہ بە قیر، سەرنج بدە: کاتیک دەلییت: «عِنْدِي رَاقُودٌ» وشەى «رَاقُودٌ» نادیارە و «إِنْهَام» ەى تیدایە، چونکە دەکریت ئاوبێت یاخود دۆشاوبێت، بەلام کاتیک گوتت «خَلَا» ئەم نادیارى و ئیبھامە لادەچیت بە ھۆى «تَمَّيز» ەکەوہ، ھەروەھا ئیسمە کە بە «تَنْوِين» تەواو بوو، واتە: تاوہ کوو ئیسمە کە ئەم تەنوینەى پێوہ بێت دروست نییە «إِضَافَةٌ» بکریت.

دووهم: (أَوْ بَنُونَ الثَّنِيَّةِ) یاخود مەبەست ئیسمیکە تەواو بووبێت بە ھۆى «نُونُ الثَّنِيَّةِ» وە (نَحْوُ) وەکوو (عِنْدِي مَنَوَانٍ سَمْنَا) لە لای من ھەیە دوو قاپى پەر لە روون، سەرنج بدە: کاتیک دەلییت «عِنْدِي مَنَوَانٍ» وشەى «مَنَوَانٍ» نادیارە و ئیبھامى تیدایە، چونکە دەکریت شیر بێت یاخود دۆشاوبێت... بەلام کاتیک گوتت «سَمْنَا» ئەم نادیارى و ئیبھامە لادەچیت بە ھۆى «تَمَّيز» ەکەوہ، ھەروەھا ئیسمە کە بە «نُونُ الثَّنِيَّةِ» تەواو بوو، واتە: تاوہ کوو ئیسمە کە ئەم نوونەى پێوہ بێت دروست نییە «إِضَافَةٌ» بکریت.

[٣] أَوْ بُنُونٍ شِبْهُ الْجَمْعِ، نَحْوُ: «عِنْدِي عَشْرُونَ دِرْهَمًا»؛ [٤] أَوْ بِالْإِضَافَةِ، نَحْوُ: «عِنْدِي مِلْؤُهُ عَسَلًا» أَي: مِلْءُ الْإِنَاءِ عَسَلًا، فَإِنَّ «زَاقُودًا» وَ «مَنْوَانٍ» وَ «عَشْرُونَ» وَ «مِلْؤُهُ» مُبْهَمَةٌ، تَحْتَمِلُ أَشْيَاءَ مُخْتَلِفَةً، وَ «خَلًّا» وَ «عَسَلًا» وَ «دِرْهَمًا» وَ «سَمْنًا» تَرْفَعُ ذَلِكَ الْإِبْهَامَ وَتُمَيِّزُ مَا هُوَ الْمَقْصُودُ عَنْ غَيْرِهِ.

سنيهم: (أَوْ بُنُونٍ شِبْهُ الْجَمْعِ) ياخود مهبهست ئيسميکه تهواو بووييت به هوى «نُونُ شِبْهُ الْجَمْعِ» هوه (نَحْوُ) وه کوو (عِنْدِي عَشْرُونَ دِرْهَمًا) واته: له لای من ههيه بيست دانه درهم، سهرنج بده: کاتيک ده لئيت: «عِنْدِي عَشْرُونَ» وشهى «عَشْرُونَ» نادياره و ئيبهامى تيدايه، چونکه ده کريټ مهر بيت ياخود دينار بيت، به لام کاتيک گوت «دِرْهَمًا» ثم ناديارى و «إِبْهَامَ» له لاده چيت به هوى «تَمْيِيز» هکه وه، ههروه ها ئيسمه که به «نُونُ شِبْهُ الْجَمْعِ» تهواو بووه، واته: تاوه کوو ئيسمه که ثم نوونهى پئوه بيت دروست نييه «إِضَافَةً» بکريټ.

چوارهم: (أَوْ بِالْإِضَافَةِ) ياخود مهبهست ئيسميکه تهواو بووييت به هوى «إِضَافَةً» کردنه وه (نَحْوُ) وه کوو (عِنْدِي مِلْؤُهُ عَسَلًا) واته: له لای من ههيه پر بهم جامه ههنگوين، (أَي مِلْؤُ الْإِنَاءِ عَسَلًا) سهرنج بده: کاتيک ده لئيت: «عِنْدِي مِلْؤُهُ» وشهى «مِلْؤُهُ» نادياره و ئيبهامى تيدايه، چونکه ده کريټ شهر بهت ياخود دؤ بيت، به لام کاتيک گوت «عَسَلًا» ثم ناديارى و ئيبهامه لاده چيت، ههروه ها وشهى «مِلْؤُهُ» ئيسميکه به هوى «إِضَافَةً» وه تهواو بووه واته: تاوه کوو ئيسمه که ثم نوونهى پئوه بيت دروست نييه «إِضَافَةً» بکريټ.

(فَإِنَّ) سهرنج بده: ههريه که له وشهى (زَاقُودًا، وَمَنْوَانٍ، وَعَشْرُونَ، وَمِلْؤُهُ) وشهى تاک و «مُفْرَدًا» (مُبْهَمَةٌ تَحْتَمِلُ أَشْيَاءَ مُخْتَلِفَةً) له هه مان کاتدا ناديارن و ناروونى له مانا کانياندا ههيه، به لام ههريه که له وشهى (خَلًّا، سَمْنًا، دِرْهَمًا، عَسَلًا) بوونه ته «تَمْيِيز» (تَرْفَعُ ذَلِكَ الْإِبْهَامَ) ثم ناروونى و نادياريه لاده بهن (وَيُمَيِّزُ مَا هُوَ الْمَقْصُودُ عَنْ غَيْرِهِ) ههروه ها ثم وشهيه جيا ده کاته وه که له راستيدا مهبهستى سهره کييه له وشه کاني تر.

وَلَا بُدَّ لِلتَّمْيِيزِ مِنْ عَامِلٍ يَعْمَلُ فِيهِ، وَهُوَ إِمَّا فِعْلٌ، نَحْوُ: «طَابَ»؛ وَإِمَّا اسْمٌ، نَحْوُ: «عِشْرُونَ».

وَالتَّمْيِيزُ لَا يَتَقَدَّمُ عَلَى عَامِلِهِ الْإِسْمِ بِالِاتِّفَاقِ لِضَعْفِ الْإِسْمِ فِي الْعَمَلِ، فَلَا يُقَالُ: «دِرْهَمًا عِشْرُونَ»؛ وَفِي تَقْدِيمِهِ عَلَى عَامِلِهِ الْفِعْلِ خِلَافٌ،

ئینجا مامۆستا دەفەر مۆیت: (وَلَا بُدَّ لِلتَّمْيِيزِ مِنْ عَامِلٍ يَعْمَلُ فِيهِ) پێویستە لەبۆ ئەم وشەیی دەبیته «تَمْيِيز» عامیلیک هەبێت کە کاری تێدا بکات و «مَنْصُوب» ی بکات (وَهُوَ إِمَّا فِعْلٌ) ئینجا جیاوازی نێیه ئەم عامیلە «فِعْل» بێت (نَحْوُ: طَابَ) وەکوو وشە «طاب» کە لە نموونەکانی رابوردوو باسمان کرد، یاخود عامیلە کە «شِبْهُ الْفِعْلِ» بێت وەکوو «إِسْمُ الْفَاعِلِ» و «إِسْمُ الْمَفْعُولِ» و «الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ» و «إِسْمُ التَّفْضِيلِ»...^(۱).

(وَإِمَّا اسْمٌ) یاخود عامیلە کە ئیسمیکی «مُفْرَد» هە کە کار لە «تَمْيِيز» هە کە دەکات (نَحْوُ: وەکوو «عِشْرُونَ») یاخود وشە «رَاقُودٌ» و «مَنْوَانٌ» و «مِلْوَةٌ».

ئینجا مامۆستا دیتە سەر بابەتییکی تر و دەفەر مۆیت: (وَالتَّمْيِيزُ لَا يَتَقَدَّمُ عَلَى عَامِلِهِ الْإِسْمِ بِالِاتِّفَاقِ) واتە: ئەو وشەیی کە بۆتە «تَمْيِيز» بە هیچ شیوەیەک لەسەر ئەو عامیلە وەپێش ناکەوێت کە ئیسمە، وەکوو وشە «رَاقُودٌ» و «مَنْوَانٌ» و «عِشْرُونَ» و «مِلْوَةٌ» لەسەر پای تێکرای زانایانی زانستی «نَحْو»، لەبەر چی دروست نێیه؟ (لِضَعْفِ الْإِسْمِ فِي الْعَمَلِ) چونکە «إِسْم» لاواز و بێ هێزە لە کارکردندا و موشابەهەییکی زۆر بێ هێزی هەیه لە گەڵ «فِعْل»، بۆیه «مَعْمُول» هە کە لەسەر وەپێش ناکەوێت (فَلَا يُقَالُ:) کە واتە: دروست نێیه بگوتریت: (دِرْهَمًا عِشْرُونَ) وشە «دِرْهَمًا» کە «تَمْيِيز» هە لەسەر عامیلی خۆی پێش بکەوێت، هەروەها دروست نێیه هیچ نیوانیکیش (فَصْل) هەبێت لە نیوان «تَمْيِيز»^(۲) و ئەو عامیلە کە ئیسمە. (وَفِي تَقْدِيمِهِ عَلَى عَامِلِهِ الْفِعْلِ خِلَافٌ) بەلام سەبارەت بە وەپێشکەوتنی «تَمْيِيز»

۱. برۆانە: الانصاف فی مسائل الخلاف: (۳۱۲) و شرح المفصل: (۴۱/۲)

۲. برۆانە: شرح کافیه ابن الحاجب الکوردی: (۱۰۷/۲)

فَبَعْضُهُمْ جَوَزَهُ لِقُوَّةِ الْفِعْلِ فِي الْعَمَلِ مُتَمَسِّكًا بِقَوْلِ الشَّاعِرِ:

أَتَهْجُرُ لَيْلِي بِالْفِرَاقِ حَبِيبَهَا وَمَا كَادَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ تَطِيبُ

فَإِنَّ «نَفْسًا» قَدْ تَقَدَّمَ عَلَى «تَطِيبُ». وَالْمُخْتَارُ

له سهرته و عاميله ی که فاعله راجیایی هیه له نیوان زانایان و مه دارسی «نَحْو» (فَبَعْضُهُمْ جَوَزَهُ) به شیک له زانایان وه کوو «مُبَرَّد» و «مازنی» و «کوفیه کان» به دروستیان داناوه که «تَمْيِيز» له سهرته و عاميله وه پیش بکه ویت که فاعله (لِقُوَّةِ الْفِعْلِ فِي الْعَمَلِ) چونکه «فِعْل» به هیزه له کارکردندا بویه «مَعْمُول» ه که ی له سهر وه پیش ده که ویت، (مُتَمَسِّكًا بِقَوْلِ الشَّاعِرِ) ^(۱) به لگه شیان به م شیعره هیناوه ته وه که شاعیر ده لیت:

(أَتَهْجُرُ لَيْلِي بِالْفِرَاقِ حَبِيبَهَا وَمَا كَادَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ تَطِيبُ) ^(۲)

(فَإِنَّ نَفْسًا) سهرنج بده: وشه ی «نَفْسًا» بوته «تَمْيِيز» (قَدْ تَقَدَّمَ عَلَى تَطِيبُ) ^(۳) له سهر عاميله فاعله که یشی وه پیش که وتوو که بریتییه له وشه ی «تَطِيبُ»؛ (وَالْمُخْتَارُ)

۱. نه م شیعره: هیندیک ده فرمون: هی «مُحَبِّلُ السَّعْدِي» یه هیندیکیش ده فرمون: هی «أَغَشَى همدان» هیندیکیش ده فرمون: هی «قَيْسُ بْنُ مُلُوحِ الْغَامِرِي» یه که له راستیدا له شیعره کانی «مجنون» ده چیت. پروانه: لسان العرب: (۲/ ۲۸۳).

۲. واته: نایه خو شه وستی من که ناوی «لَيْلِي» به دایران و کوچکردن له خو شه وسته که ی خوی دلخوش ده بیت؟! له کاتیکدا که هیچ که سیک به هيجران و جیابوونه وه له نه وینداری خوی دلخوش و ناسوده نابیت.

۳. ئیعرابی شیعره که به م شیویه: «أَتَهْجُرُ» الهمزة للاستفهام الإنکاری «تَهْجُرُ» فعل مضارع مرفوع، «لَيْلِي» فی تقدیر الرفع فاعل لـ «تَهْجُرُ» و «بِالْفِرَاقِ» جار ومجرور متعلقان بـ «تَهْجُرُ» و «حَبِيبَهَا» مفعول به وهو «مُضَافٌ» الی الهاء، و «ها» مضاف إلیه «وَمَا» الواو حالیه، و «مَا» حرف نفی و «كَادَ» فعل ماض ناقص واسمها ضمیر الشأن و «نَفْسًا» تمییز منصوب مقدم علی عامله، و هو تطیب و «بِالْفِرَاقِ» جار ومجرور متعلقان بـ «تَطِيبُ» و «تَطِيبُ» فعل مضارع مرفوع و فاعله ضمیر مُسْتَتِرٌ فیهِ جوازا تقدیره هی یرجع إلی لَيْلِي وَجُمْلَةُ تَطِيبِ فی محل النصب خبر «كَادَ» و جملة «وَمَا كَادَ.....» فی محل النصب حال. پروانه: شرح ابن عقیل: (۲/ ۲۴۵) والانصاف فی مسائل الخلاف: (۳۱۲) و شرح المفصل: (۲/ ۴۱)

عَدَمُ الْجَوَازِ؛ لِأَنَّ الْفِعْلَ وَإِنْ كَانَ قَوِيًّا فِي الْعَمَلِ، لَكِنَّ الْمَانِعَ مِنَ التَّقْدِيمِ عَلَيْهِ مَوْجُودٌ، وَهُوَ أَنَّ التَّمْيِيزَ فِي الْحَقِيقَةِ فَاعِلٌ كَمَا ذَكَّرْنَا، وَالْفَاعِلُ لَا يَتَقَدَّمُ عَلَى الْفِعْلِ. وَالْجَوَابُ عَنِ الْبَيِّنَةِ أَنَّ الرِّوَايَةَ الْفَصِيحَةَ: وَمَا كَادَ نَفْسِي بِالْفِرَاقِ تَطْيِبُ عَلَى أَنَّ «نَفْسِي» اسْمٌ كَادَ وَ «تَطْيِبُ» خَبَرُهُ.

بە لَام بە شێکی تر لە زانایان وەکوو «سَيَبَوَيْهِ» و «إِبْنُ عُصْفُورٍ» و «بە سەرییە کان» بە دروستی نازانن کە «تَمْيِيز» لە سەر ئەو عامیلە وەپێش بکەوێت، تەنانەت ئەگەر فەعلیش بێت (لِأَنَّ الْفِعْلَ وَإِنْ كَانَ قَوِيًّا فِي الْعَمَلِ) چونکە «فَعْل» هەرچەندە بە هێز بێت لە کارکردندا (لَكِنَّ الْمَانِعَ مِنَ التَّقْدِيمِ عَلَيْهِ مَوْجُودٌ) بە لَام ئەوێ کە پێگەرە لە وەپێشکەوتنی «تَمْيِيز» لە سەر عامیلە فەعلە کە، شتیکی دیار و بەرچاوە، (وَهُوَ أَنَّ التَّمْيِيزَ فِي الْحَقِيقَةِ فَاعِلٌ) ئەویش بریتیە لەوێ کە «تَمْيِيز» لە راستیدا «فَاعِل»-ە (كَمَا ذَكَّرْنَا) هەر وەکوو کە مێک پێش ئێستا باسمان کرد، «فَاعِل»-یش بە هیچ شێوەیەک وەپێش فەعلێ ناکەوێت. (وَالْفَاعِلُ لَا يَتَقَدَّمُ عَلَى الْفِعْلِ) شتیکی پروون و ئاشکراشە کە «فَاعِل» بە هیچ جوړیک لە سەر فەعلی خۆی وەپێش ناکەوێت.

هێندیکی تریش لە زانایان دەفەرموون ئەگەر رێواوەتی یە کەم راست و دروستیش بێت ئەو لە بەر «ضُرُورَةُ الشَّعْرِ» پێگا دراوە، بە لَام لە شوێنەکانی تر دروست نییە. ئێنجا ئەگەر کە سێک پرسیار بکات و بڵێت: (وَالْجَوَابُ عَنِ الْبَيِّنَةِ) ئەو چی لەم بەیتە شیعەرە دەکەن و چۆن وە لَامی دەدەنەو؟ مامۆستا وە لَام دەداتەو و دەفەرموێت: (أَنَّ الرِّوَايَةَ الْفَصِيحَةَ) رێواوەتی راست و دروست بەم شێوەیە: (وَمَا كَادَ نَفْسِي) ئەو کاتە وشە «نَفْس» نابیێت «تَمْيِيز» (عَلَى أَنَّ نَفْسِي اسْمٌ كَادَ) بە لکوو وشە «نَفْسِي» لە تەقدیری پەفەدا دەبیێت «اسم» بۆ وشە «كَادَ» کە «فِعْلُ الْمُقَارَبَةِ»-یە (وَتَطْيِبُ خَبَرُهُ) هەر وەها رەستە «تَطْيِبُ»-ش دەبیێت خەبەر بۆ وشە «كَادَ».

جیاوازی نیوان «حَال» و «تَمْيِيز»

ئێنجا بزانی: ئەو وشەیی دەبیێت بە «حَال» لە گەڵ ئەو وشەیی دەبیێت بە «تَمْيِيز» لە پرووی ماناوە زۆر لە یە کتری نزیکن، چونکە هەردووکیان «مَنْصُوب»

دهبن، ههروه ها ههردووکیان له پرسته دا زیادهن (فُضِّلَة)، به لَام لهم خالانه ی خواره وه له یه کتری جیاوازن:

یه کهم: له پرووی ماناوه ئه و وشه یه ی ده بییت به «حال» به یانی ئه و نادیاریه ده کات که له شیوازی هاتنی «فَاعِل» یاخود «مَفْعُول بِهِ» سیدا دروست بووه، واته: به یانی «هَيْئَةُ الْفَاعِلِ أَوْ الْمَفْعُولِ بِهِ» ده کات، ههروه کوو باسما ن کرد.

دووهم: له پرووی «لَفْظ» هه وه ئه و وشه یه ی ده بییت به «حال» به زۆری وایه که ده بییت ئیسمیکی «مُشْتَق» بییت، وه کوو «جَاءَنِي زَيْدٌ رَاكِبًا، أَوْ ضَرَبْتُ زَيْدًا قَائِمًا» به لَام ئه و وشه یه ی ده بییت به «تَمْيِيز» به زۆری وایه که ده بییت ئیسمیکی «جَامِد» بییت، وه کوو «طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا، أَوْ عِنْدِي عَشْرُونَ كِتَابًا».

سییه م: ئه و وشه یه ی ده بییت به «حال» هیندیک جار ئیسمیکی «مُفْرَد» ده بییت وه کوو «كَتَبْتُ الدَّرْسَ جَالِسًا» وه هیندیک جاریش پرسته (جُمْلَة) ده بییت وه کوو «تَكَلَّمْتُ مَعَ مُحَمَّدٍ وَهُوَ يَضْحَكُ»، به لَام ئه و وشه یه ی ده بییت به «تَمْيِيز» هه میسه تاك (مُفْرَد) ده بییت، هه رگیز پرسته (جُمْلَة) نابییت.

چواره م: زانایانی زانستی «نحو» یه کده نگن: که دروسته ئه و وشه یه ی ده بییت به «حال» له سه ر عامیلی خۆی پیش بکه ویت، جیاوازی نییه عامیله که ی «فِعْل» بییت یاخود «إِسْم» بییت، وه کوو: «قَائِمًا ضَرَبْتُ زَيْدًا»؛ به لَام زانایانی زانستی «نحو» یه کده نگن که دروست نییه ئه و وشه یه ی ده بییت به ته مییز له سه ر عامیلی خۆی پیش بکه ویت ئه گه ر ئیسم بییت، چونکه ئیسم عامیلیکی بئ هیزه له کارکردندا، ههروه ها زۆریه ی زانایانی به سری و کووفی و پیشه و «سیبویه» و «فراء»... ده فه رموون: دروست نییه ته مییز له سه ر عامیلی خۆی پیش بکه ویت ئه گه ر فیعلیش بییت، چونکه ته مییز له «حَقِيقَة» دا فاعیله و دروستیش نییه فاعیل له سه ر فیعلی خۆی پیش بکه ویت، به م شیوه یه ش به پروونی جیاوازی نتوان «حال» له گه ل «تَمْيِيز» ئاشکرا بوو.^(١)

الْمُسْتَشْنَى

قَالَ: وَالْمُسْتَشْنَى بِ «إِلَّا» بَعْدَ كَلَامٍ مُّوجِبٍ، نَحْوُ: «جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا»، أَوْ بَعْدَ كَلَامٍ غَيْرِ مُّوجِبٍ، نَحْوُ: «مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا»، وَإِنْ كَانَ الْقَصِيحُ هُوَ الْبَدَلُ.

وانه‌ی چل و پینجه‌م: باسی «الْمُسْتَشْنَى وَأَنْوَاعُهُ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فه‌رمویت: (وَالْمُسْتَشْنَى بِ «إِلَّا») یه‌کیکی‌تر له‌و ئیسمانه‌ی مولحه‌قه به‌مه‌فعولان بریتییه له‌و ئیسمه‌ی که‌جیا ده‌کریته‌وه له‌رسته‌ی پیش‌خوی به‌هوی ئامرازی «إِلَّا»، ئینجا جیاوازی نییه (بَعْدَ كَلَامٍ مُّوجِبٍ) ^(۱) ئەم «الْمُسْتَشْنَى» یه‌له‌دوای رسته‌یه‌کی ئه‌رئ (موجب) هاتبیت ئەو کاته به‌واجبسی «مَنْصُوب» ده‌بیت (نَحْوُ:) وه‌کوو ئەم نموونه‌یه: (جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا) واته: هه‌موو خه‌لکی هاته‌لای من ته‌نها زه‌ید نه‌بیت، سه‌رنج بده: وشه‌ی «زَيْدًا» له‌م نموونه‌یه‌دا پیی ده‌گوتریت: «الْمُسْتَشْنَى بِإِلَّا» هه‌روه‌ها «وَاجِبُ النَّصْب» ه، چونکه له‌دوای رسته‌یه‌کی ئه‌رئ (موجب) هاتوو.

(أَوْ) یاخود ئەم «الْمُسْتَشْنَى» یه‌ (بَعْدَ كَلَامٍ غَيْرِ مُّوجِبٍ) له‌دوای رسته‌یه‌کی نه‌رئ (غَيْرِ مُّوجِبٍ) هاتبیت ئەو کاته‌ش «مَنْصُوب» ده‌بیت، (نَحْوُ:) وه‌کوو ئەم نموونه‌یه: (مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا) واته: هه‌چ که‌سیک نه‌هاتوته‌لای من ته‌نها زه‌ید نه‌بیت، سه‌رنج بده: وشه‌ی «زَيْدًا» له‌م نموونه‌یه‌پیی ده‌گوتریت: «الْمُسْتَشْنَى بِإِلَّا» له‌هه‌مان کاتدا «مَنْصُوب» بووه (وَإِنْ كَانَ الْقَصِيحُ فِيهِ هُوَ الْبَدَلُ) هه‌رچه‌نده‌بوچوونی راستر ئەوه‌یه که‌ وشه‌ی «زَيْدًا» به‌مه‌رفوو‌عی بخویندریته‌وه و بیته «بَدَلُ» له‌بری وشه‌ی «أَحَدٌ» چونکه له‌دوای رسته‌یه‌کی نه‌رئ (مَنْفِي) هاتوو.

• •

أَقُولُ: الضَّرْبُ الثَّلَاثُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ، الْمُسْتَثْنَى. وَإِنَّمَا أُلْحَقَ بِهِ لِأَنَّهُ إِمَّا فَضْلَةٌ فِي الْكَلَامِ أَوْ مَفْعُولٌ فِي الْحَقِيقَةِ، كَمَا سَيَتَحَقَّقُ بُعِيدَ هَذَا. وَالْمُسْتَثْنَى إِمَّا بِ «إِلَّا»، أَوْ بِغَيْرِ «إِلَّا». وَالثَّانِي هُوَ الْمُسْتَثْنَى إِمَّا بِ «مَا عَدَا» أَوْ بِ «مَا خَلَا» أَوْ «لَيْسَ» أَوْ «لَا يَكُونُ»، نَحْوُ: «جَاءَنِي الْقَوْمُ مَا عَدَا زَيْدًا وَ

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» نه ده بيلي ده فهرمويت: منيش ده ليم: (الضَّرْبُ الثَّلَاثُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ:) به شي سييه م: له و حوت به شانهي كه مولحه قن به «مَنْصُوبَات» (الْمُسْتَثْنَى) بريتيه له و ئيسمه ي كه پني ده گوتريت «الْمُسْتَثْنَى»؛ ئينجا نه گهر كه سيك پرسيار بكات و بليت: (وَإِنَّمَا أُلْحَقَ بِهِ) بوجي «الْمُسْتَثْنَى» مولحه قه به مه فعولان؟ (لَأَنَّهُ) ماموستا ده فهرمويت: له بهر دوو شان: يه كه م (إِمَّا فَضْلَةٌ فِي الْكَلَامِ) ياخود له بهر نه وه يه كه هه ردووكيان وه كوويه كتر زياده نه له رسته دا، واته: رسته كه به بي ئه وانيش هه ته واوه؛ دووهم (أَوْ مَفْعُولٌ فِي الْحَقِيقَةِ) ياخود له راستيدا «الْمُسْتَثْنَى» ش هه به «مَفْعُول» داده ندريت: (كَمَا سَيَتَحَقَّقُ بُعِيدَ هَذَا) هه روه كوو پاش كه ميكي تر باشر پروون ده بيته وه.

باسي جوړه كاني «مُسْتَثْنَى»

ئينجا ماموستا ده فهرمويت: (وَالْمُسْتَثْنَى) نه و ئيسمه ي له رسته ي پيش خوي جيا ده كريته وه (إِمَّا بِ «إِلَّا») ياخود به هوي وشه ي «إِلَّا» جيا ده كريته وه (أَوْ بِغَيْرِ «إِلَّا») ياخود به هوي وشه يه كي تري جگه له «إِلَّا» جيا ده كريته وه، (وَالثَّانِي) نه وه ي دووهميان چهنه به شيكي سه ره كي هه يه:

حوكمي «مُسْتَثْنَى» به وشه ي «مَا عَدَا» و «مَا خَلَا» و «لَيْسَ» و «لَا يَكُونُ» به شي يه كه م: (هُوَ الْمُسْتَثْنَى) بريتيه له و ئيسمه ي كه له رسته ي پيش خوي جيا ده كريته وه به م وشانه ي خواره وه: (إِمَّا بِ) يا به وشه ي (مَا عَدَا، أَوْ بِ) يا به وشه ي (مَا خَلَا، أَوْ بِ) ياخود به وشه ي (لَيْسَ، أَوْ) ياخود به وشه ي (لَا يَكُونُ، نَحْوُ): وه كوو نه م نمونانه ي خواره وه: (جَاءَنِي الْقَوْمُ مَا عَدَا زَيْدًا، أَوْ) ياخود وه كوو «جَاءَنِي الْقَوْمُ

مَا خَلَا زَيْدًا وَلَيْسَ زَيْدًا وَلَا يَكُونُ زَيْدًا».
 وَذَلِكَ وَاجِبُ النَّصْبِ؛ لِأَنَّ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ أَفْعَالٌ أَضْمَرَ فَاعِلُوهَا، وَالتَّقْدِيرُ: «مَا
 عَدَا وَمَا خَلَا وَلَيْسَ وَلَا يَكُونُ بَعْضُهُمْ زَيْدًا».
 وَإِمَّا بِـ «غَيْرٍ» وَ «سَوَى» وَ

(مَا خَلَا زَيْدًا). (أَوْ) یاخود وه کوو «جَاءَنِي الْقَوْمُ (لَيْسَ زَيْدًا)» یاخود وه کوو «جَاءَنِي
 الْقَوْمُ (لَا يَكُونُ زَيْدًا)». ئینجا مامۆستا باسی حوکمی ئەم جوړه «مُسْتَشْنَى» یه ده کات
 و ده فەرمویت: (وَذَلِكَ وَاجِبُ النَّصْبِ) حوکمی «مُسْتَشْنَى» له دواى ئەم چوار وشانه
 «وَاجِبُ النَّصْبِ» یه، واته: هەر ئیسمیک له دواى ئەم چوار وشانه بیټ، جگه له نه سبه
 دروست نییه به هیچ جوړیکى تر بخویندریته وه، وه کوو ئەم نموونانه ی که باسمان کردن.
 ئینجا ئە گەر که سینک پرسیار بکات و بلیت: له بهر چی «مُسْتَشْنَى» له دواى ئەم
 چوار وشانه «وَاجِبُ النَّصْبِ» یه؟ مامۆستا وه لām ده داته وه و ده فەرمویت: (لَأَنَّ هَذِهِ
 الْكَلِمَاتِ أَفْعَالٌ) چونکه ئەم وشانه له راستیدا فیعلن (أَضْمَرَ فَاعِلُوهَا) هەردوو وشەى
 «مَاعَدَا» و «مَآخَلَا» فاعیلیان تیدا «مُسْتَشْنَى» ه و «رَاجِعٌ إِلَى الْبَعْضِ»، چونکه ئەم دوو
 وشەیه فیعلی «حقیقی» ن و وشەى «ما الْمَصْدَرِيَّة» یان چۆته سەر؛ هەروەها هەردوو
 وشەى «لَيْسَ» و «لَا يَكُونُ» ئیسمیان تیدا «مُسْتَشْنَى» ه و «رَاجِعٌ إِلَى الْبَعْضِ»، چونکه
 ئەم دوو وشەیه فیعلی «ناقص» ن، (وَالتَّقْدِيرُ: بۆیه ئەم چوار وشەیه وایان لى
 دیتە وه: «جَاءَنِي الْقَوْمُ (مَاعَدَا) بَعْضُهُمْ زَيْدًا». (أَوْ) یاخود «جَاءَنِي الْقَوْمُ (مَآخَلَا)
 بَعْضُهُمْ زَيْدًا». (أَوْ) یاخود «جَاءَنِي الْقَوْمُ (لَيْسَ) بَعْضُهُمْ زَيْدًا». (أَوْ) یاخود «جَاءَنِي
 الْقَوْمُ (لَا يَكُونُ بَعْضُهُمْ زَيْدًا) ئە وکاته وشەى «زَيْدًا» ده بیته «مَفْعُول به» له دوو
 نموونه ی یه که م و هەروەها ده بیته «خَبَر» له دوو نموونه ی دووهم.

حوکمی «مُسْتَشْنَى» به وشەى «غَيْرٍ» و «سَوَى» و «سَوَاء»

(و) به شی دووهم: بریتییه له و ئیسمه ی که له پرسته ی پیش خوی جیا ده کریته وه
 به م وشانه ی خواره وه: (إِمَّا بِ) یا به وشەى (غَيْرٍ، وَ) هەروەها به وشەى (سَوَى، وَ)

«سَوَاءٌ»، نَحْوُ: «جَاءَنِي الْقَوْمُ غَيْرَ زَيْدٍ، وَ سَوَى زَيْدٍ، وَسَوَاءَ زَيْدٍ». وَذَلِكَ وَاجِبُ الْجَرِّ؛ لِأَنَّهُ مُضَافٌ إِلَيْهِ.

وَإِمَّا بِ «حَاشَا» وَ «خَلَا» وَ «عَدَا» وَ «لَا سِيَّمًا»، نَحْوُ: «جَاءَنِي الْقَوْمُ حَاشَا زَيْدًا، وَخَلَا زَيْدًا، وَعَدَا زَيْدًا، وَلَا سِيَّمًا زَيْدًا».

ههروه‌ها به وشه‌ی (سَوَاءٌ. نَحْوُ): وه‌کوو ئەم نموونانە‌ی خوارەو: (جَاءَنِي الْقَوْمُ غَيْرَ زَيْدٍ. وَ) ههروه‌ها وه‌کوو «جَاءَنِي الْقَوْمُ (سَوَى زَيْدٍ)». (وَ) ههروه‌ها وه‌کوو «جَاءَنِي الْقَوْمُ (سَوَاءَ زَيْدٍ)».

ئینجا مامۆستا باسی حوکمی «مُسْتَنْتَنِي» بهم وشانه ده‌کات و ده‌فه‌رمویت: (وَذَلِكَ وَاجِبُ الْجَرِّ) ^(١) حوکمی «مُسْتَنْتَنِي» له‌دوای ئەم سێ وشانه «وَاجِبُ الْجَرِّ»ه، واتە: هه‌ر ئیسمیک له‌ دوای ئەم سێ وشانه بیت جگه له «جَرِّ»ه دروست نییه به‌هیچ جوړیکی تر بخویندریته‌وه، وه‌کوو ئەم نموونانە‌ی که باسمان کردن، ئینجا ئە‌گه‌ر که‌سیک پرسیار بکات و ب‌ل‌یت: له‌به‌ر چی «مُسْتَنْتَنِي» له‌دوای ئەم چوار وشانه «وَاجِبُ الْجَرِّ»ه‌یه؟ مامۆستا وه‌لام ده‌داته‌وه و ده‌فه‌رمویت: (لَأَنَّهُ مُضَافٌ إِلَيْهِ) چونکه ئەو «مُسْتَنْتَنِي»یه‌ی ده‌که‌ویته‌ دوای ئەم سێ وشانه، ده‌بیته «مُضَافٌ إِلَيْهِ»، هه‌ر وشه‌یه‌کیش بب‌يته «مُضَافٌ إِلَيْهِ» واجبه به‌مه‌جرووری بخویندریته‌وه.

حوکمی «مُسْتَنْتَنِي» به‌ وشه‌ی «حَاشَا» و «عَدَا» و «خَلَا» و «لَا سِيَّمًا»

به‌شی س‌یه‌م: بر‌تییه له‌و ئیسمه‌ی که له‌ رسته‌ی پ‌یش خۆی جیا ده‌کر‌يته‌وه به‌م وشانه‌ی خواره‌وه: (إِمَّا بِ) یاخود به‌ وشه‌ی (حَاشَا، وَ) هه‌روه‌ها به‌ وشه‌ی (عَدَا، وَ) هه‌روه‌ها به‌ وشه‌ی (خَلَا، وَ) هه‌روه‌ها به‌ وشه‌ی (لَا سِيَّمًا، نَحْوُ): وه‌کوو ئەم نموونانە‌ی خواره‌وه: (جَاءَنِي الْقَوْمُ حَاشَا زَيْدًا. وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو «جَاءَنِي الْقَوْمُ (عَدَا زَيْدًا)». (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو «جَاءَنِي الْقَوْمُ (خَلَا زَيْدًا)». (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو «جَاءَنِي الْقَوْمُ (لَا سِيَّمًا زَيْدًا)»؛ ئینجا مامۆستا باسی حوکمی «مُسْتَنْتَنِي» بهم

وَهَذَا يَجُوزُ فِيهِ أَنْوَاعُ الْإِعْرَابِ. أَمَّا فِي حَاشَا وَعَدَا وَخَلَا، فَالرَّفْعُ عَلَى الْفَاعِلِيَّةِ بِنَاءٍ عَلَى أَنَّهَا أَفْعَالٌ لَازِمَةٌ وَمَا بَعْدَهَا فَاعِلُوهَا؛ وَالنَّصْبُ عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ بِنَاءٍ عَلَى أَنَّهَا قَدْ اسْتُعْمِلَتْ مُتَعَدِّيَّةٌ، يُقَالُ: «حَاشَاكَ وَعَدَاكَ وَخَلَاكَ»، أَيْ: تَجَاوَزَكَ؛ وَالْجَرْ بِنَاءٍ عَلَى أَنَّهَا حُرُوفُ الْجَرِّ.

وشانە دەکات و دەفەر مۆیت: (وَهَذَا يَجُوزُ فِيهِ أَنْوَاعُ الْإِعْرَابِ) ئەو وشە یەى دەبیتە «مُسْتَقْنَى» لەدوای ئەم چوار وشانە، هەرسى جوړى ئیعرابى تیدا دروستن، واتە ڕەفعە و نەسبە و جەرړه.

ئینجا ئەگەر کەسێک پرسیار بکات و بلیت: بۆچى ئەم وشانە هەرسى جوړى ئیعرابیان تیدا دروستە؟ مامۆستا بەم شیوہ یە وەلام دەداتەوہ: (أَمَّا) سەبارەت بە وشەى (حَاشَا. وَ) ھەر وەھا بە وشەى (عَدَا. وَ) ھەر وەھا بە وشەى (خَلَا) ئەم سى وشانە (فَالرَّفْعُ عَلَى الْفَاعِلِيَّةِ) بۆیە دروستە ئەو ئیسەمى دەکەوێتە دوای ئەم سى وشانە بە مەرفوعى بخوێندرێتەوہ (بِنَاءٍ عَلَى أَنَّهَا أَفْعَالٌ لَازِمَةٌ) ئەم بۆچوونە لەسەر ئەوہ بونیاد نراوہ کە ئەم سى وشە یە فیعلی «لازم»-ن و تەنھا پێویستیان بە فاعیل ھە یە (وَمَا بَعْدَهَا فَاعِلُوهَا) وە ئەو ئیسمانەى دەکەونە دوای ئەم وشانە دەبن بە «فَاعِلٍ» بۆ ئەم سى وشانە.

(وَالنَّصْبُ عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ) ھەر وەھا بۆیە دروستە ئەو ئیسەمى دەکەوێتە دوای ئەم سى وشانە بە «مَنْصُوب»-ى بخوێندرێتەوہ (بِنَاءٍ أَنَّهَا قَدْ اسْتُعْمِلَتْ مُتَعَدِّيَّةٌ) ئەم بۆچوونە لەسەر ئەوہ بونیاد نراوہ کە ئەم سى وشانە ھیندیک جار بە «مُتَعَدِّي» بە کار ھاتوون، جا کاتى ئەم سى وشانە فیعلی «مُتَعَدِّي» یں پێویستیان ھەم بە «فَاعِلٍ» ھە یە ھەم بە «مَفْعُولٍ بِهِ» (يُقَالُ) دەگوێرێت: (حَاشَاكَ وَعَدَاكَ وَخَلَاكَ) لەو کاتەى کە مۆتەعەددین بۆیە ئەو ئیسمانەى دەکەونە دوای ئەم وشانە دەبن بە «مَفْعُولٍ بِهِ» (أَيْ: تَجَاوَزَكَ).

(وَالْجَرْ عَلَى أَنَّهَا حُرُوفُ الْجَرِّ) ھەر وەھا بۆیە دروستە ئەو ئیسمانەى دەکەونە دوای ئەم سى وشانە بە مەجر و وری بخوێندرێتەوہ، ئەم بۆچوونە لەسەر ئەوہ بونیاد نراوہ کە ئەم سى وشە «حَرْفُ الْجَرِّ»-ن و ئەو ئیسەمى دوای خوێان مەجر و وری دەکەن.

وَأَمَّا فِي لَا سِيِّمًا، فَالزَّفْعُ عَلَى أَنَّهُ مُرَكَّبٌ مِنْ «لَا» وَ «سِيِّ» وَ «مَا». وَ «سِيِّ» بِمَعْنَى: الْمِثْلُ، وَأَصْلُهُ «سَوِيٌّ» بِسُكُونِ الْوَاوِ، فَقُلِبَتِ الْوَاوُ يَاءً وَأُدْغِمَتْ فِيهِ؛ فَيَكُونُ «مَا» بِمَعْنَى: «شَيْءٍ»، وَأُضِيفَ إِلَيْهِ «سِيِّ»، وَيَكُونُ «زَيْدٌ» مَرْفُوعاً عَلَى أَنَّهُ خَبَرٌ مُبْتَدَأٌ مَحْذُوفٌ، وَالتَّقْدِيرُ: «جَاءَنِي الْقَوْمُ لَا مِثْلَ شَيْءٍ هُوَ زَيْدٌ»، وَالنَّصَبُ عَلَى أَنَّ «لَا سِيِّمًا» كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ بِمَعْنَى إِلَّا، فَمَا بَعْدَهَا مُسْتَثْنَى،

(وَأَمَّا فِي لَا سِيِّمًا) ههروهه ها سه بارهت به وشهى «لَا سِيِّمًا» (فَالزَّفْعُ) بویه دروسته نهو ئیسمهى ده که ویتته دواى ئهم وشهیه به مهرفووعى بخوئندریتهوه (عَلَى أَنَّهُ مُرَكَّبٌ مِنْ) ئهم بۆچوونه له سه ر ئه وه بونیاد نراوه که «لَا سِيِّمًا» له هه ر سى وشهى (لَا، وَ) ههروهه ها وشهى (سِيِّ، وَ) ههروهه ها وشهى (مَا) لیکدراوه (وَالسِّيِّ) وه وشهى «سِيِّ» (بِمَعْنَى الْمِثْلِ) به مانای هاووینه (مِثْل) دیت (وَأَصْلُهُ) وه وشهى «سِيِّ» له ئه سلدا (سَوِيٌّ بِسُكُونِ الْوَاوِ) بووه، (فَقُلِبَتِ الْوَاوُ يَاءً) ئینجا پیتی واوه که کراوه به «یاء» و بووه «سِيِّ» (وَأُدْغِمَتْ فِيهِ) پاشان ههردوو پیتی «یاء» تیکدا ده غم کراون و بووه به «سِيِّ»، (فَيَكُونُ «مَا») که واته: وشهى «مَا» (بِمَعْنَى) به مانای (شَيْءٍ) دیت (فَأُضِيفَ إِلَيْهِ «سِيِّ») ئینجا وشهى «سِيِّ» «إِضَافَةً» کراوه بۆ لای وشهى «مَا» (وَيَكُونُ زَيْدٌ مَرْفُوعاً) ئینجا وشهى «زَيْدٌ» له دواى ئهم وشهیه به مهرفووعى ده خوئندریتهوه (عَلَى أَنَّهُ خَبَرٌ مُبْتَدَأٌ مَحْذُوفٌ) له سه ر ئه وه ئه ساسه ی که بووه به «خَبَرٌ» بۆ موبته دایه کی «حذف» کراو، (وَالتَّقْدِيرُ) بویه پرسته که وای لى دیتته وه: (جَاءَنِي الْقَوْمُ لَا مِثْلَ شَيْءٍ هُوَ زَيْدٌ)^(١).

(وَالنَّصَبُ) ههروهه ها بویه دروسته نهو ئیسمهى ده که ویتته دواى ئهم وشانه به «مَنْصُوبٌ» سى بخوئندریتهوه، (عَلَى أَنَّ لَا سِيِّمًا كَلِمَةٌ وَاحِدَةٌ) ئهم بۆچوونه له سه ر ئه وه ئه ساسه بونیاد نراوه که وشهى «لَا سِيِّمًا» هه مووی به یه که وه به یه ک وشه حیساب ده کریت: (بِمَعْنَى إِلَّا) به مانای «إِلَّا» دیت (فَمَا بَعْدَهُ مُسْتَثْنَى) ئینجا نهو وشهیه ی

١. نهو کاته ئیعرابه که ی به م شیوهیه: «جَاءَ» فعل ماضٍ «وَالْيَاءُ» فی محلّ النصب مفعول به و «الْقَوْمُ»: فاعله، و «لَا» نافية للجنس و «مِثْلٌ» اسم «لَا» مضاف إلى شيء وهو مضاف إليه و «هُوَ» فی محلّ الرفع مبتدأ و «زَيْدٌ» خبره والجملة فی محلّ الرفع خبر (لا).

وَالْجَرْ عَلَى أَنَّ «مَا» زَائِدَةٌ وَ «سِي» مُضَافٌ إِلَى «زَيْدٍ».
وَالْأَوَّلُ أَغْنِي: الْمُسْتَثْنَى بِ «إِلَّا» إِمَّا مُتَّصِلٌ وَهُوَ الْمُخْرَجُ مِنَ الْمُتَعَدِّدِ بِ «إِلَّا»،
أَوْ مُنْقَطِعٌ، وَهُوَ

كە دەكەوئە دواى وشەى «لَاسِيَّما» دەبئە «مُسْتَثْنَى»، بۆيە «مَنْصُوب» دەبئە.
(وَالْجَرْ) ھەرۋەھا بۆيە دروستە ئەو ئىسمەى دەكەوئە دواى وشەى «لَاسِيَّما» بە
مەجرورى بخوئندىرئە، (عَلَى أَنَّ «مَا» زَائِدَةٌ) ئەم بۆچونە لەسەر ئەو ئەساسە
بونىاد نراوە كە وشەى «ما» لە وشەى «لَاسِيَّما» زىادەيە و ھىچ حىسابىكى بۆ ناكريت،
(وَسِي) ھەرۋەھا وشەى «سِي» (مُضَافٌ إِلَى زَيْدٍ)^(۱) «إِضافة» كراوە بۆ لاى وشەى
«زَيْدٍ» بۆيە بە مەجرور دەخوئندىرئە.

باسى «مُسْتَثْنَى» بە وشەى «إِلَّا» و جۆرەكانى

(وَالْأَوَّلُ) بەشى يەكەم كە (أَغْنِي: الْمُسْتَثْنَى بِ «إِلَّا») مەبەستم لەو ئىسمەيە كە لە
رستەى پېش خۆى جيا دەكرئەو بە وشەى «إِلَّا»؛ «مُسْتَثْنَى» بە «إِلَّا» چەند جۆرىكى
سەرەكى ھەيە. ئىنجا مامۇستا پرونىان دەكاتەو و دەفەرموئە: جۆرەكان ئەمانەن:
(إِمَّا مُتَّصِلٌ) يا پېى دەگوئە: «مُسْتَثْنَى» ى «مُتَّصِلٌ»؛ ئىنجا مامۇستا پېناسەى
دەكات و دەفەرموئە: (وَهُوَ الْمُخْرَجُ مِنَ الْمُتَعَدِّدِ) «مُسْتَثْنَى» ى «مُتَّصِلٌ» برىتيە لە
وشەيەك كە جيا كراوەتەو لە شتىكى ژمىردراوى ھاوئەنەى خۆى (بِإِلَّا) بە وشەى
«إِلَّا» وەكوو «جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا» واتە: ھەموو خەلك ھاتە لاى من تەنھا زەيد
نەبئە، سەرنج بدە: وشەى «زَيْدًا» پېى دەگوئە: «مُسْتَثْنَى» ى «مُتَّصِلٌ» چونكە
جيا كراوەتەو لە شتىكى ژمىردراوى ھاوئەنە و ھاوئەگەزى خۆى كە «الْقَوْم» بە
وشەى «إِلَّا».

(وَأَمَّا مُنْقَطِعٌ) ياخود پېى دەگوئە: «مُسْتَثْنَى» ى «مُنْقَطِعٌ»؛ ئىنجا مامۇستا
پېناسەى دەكات و دەفەرموئە: (وَهُوَ) «مُسْتَثْنَى» ى «مُنْقَطِعٌ» برىتيە لە وشەيەك

۱. ئەم بۆچونە بى ھىزە، چونكە نابئە «فَصْل» ھەبئە لە نيوان «مُضَافٌ» و «مُضَافٌ إِلَيْهِ». پروانە:
أوضح المسالك: ۲۹۵/۱

الْمَذْكُورُ بَعْدَ «إِلَّا» غَيْرُ مُخْرَجٍ مِنَ الْمُتَعَدِّدِ.
وَالْمُتَّصِلُ إِمَّا مُقَدَّمٌ عَلَى الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ، أَعْنِي: ذَلِكَ الْمُتَعَدِّدُ، أَوْ مُؤَخَّرٌ عَنْهُ.
وَالْمُؤَخَّرُ إِمَّا بَعْدَ كَلَامٍ مُوجِبٍ، أَيْ: غَيْرِ مَنْفِيٍّ، أَوْ بَعْدَ كَلَامٍ غَيْرِ مُوجِبٍ، أَيْ:
مَنْفِيٍّ. فَهَذِهِ أَرْبَعَةُ أَقْسَامٍ:

(الْمَذْكُورُ بَعْدَ إِلَّا) كه له دواى وشهى «إِلَّا» باس كراوه، به لام (غَيْرُ مُخْرَجٍ مِنَ الْمُتَعَدِّدِ) جيا نه كراوه ته وه له شتيكى ژميردراوى هاووينه و هاوه گه زى خوى وه كوو «ما جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا جِمَارًا» واته: هيچ كه سيك نه هاته لاي من ته نها كه ر نه بيت، سه رنج بده: وشهى «جِمَارًا» پيى ده گوتريت: «مُسْتَثْنَى» ي «مُنْقَطِعٌ» چونكه دواى وشهى «إِلَّا» باس كراوه و جيا نه كراوه ته وه له شتيكى ژميردراوى هاووينه خوى چونكه په گه زى جينسى «الْقَوْمُ» و «جِمَار» له يه كترى جيا وازه.

(وَالْمُتَّصِلُ) ههروه ها «مُسْتَثْنَى» ي «مُتَّصِلُ» (إِمَّا مُقَدَّمٌ) ياخود وه پيش كه وتووه (عَلَى الْمُسْتَثْنَى مِنْهُ) له سهر «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» (أَعْنِي ذَلِكَ الْمُتَعَدِّدُ) مه به ستم نه وه يه له سهر نه ژميردراوه ي كه «مُسْتَثْنَى» ي لى جيا كراوه ته وه وه كوو «ما جَاءَنِي إِلَّا زَيْدًا الْقَوْمُ»، سه رنج بده: وشهى «إِلَّا زَيْدًا» پيى ده گوتريت «الْمُسْتَثْنَى الْمُقَدَّمُ» چونكه له سهر «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» وه پيش كه وتووه كه بريتييه له وشهى «الْقَوْمُ». (أَوْ مُؤَخَّرٌ عَنْهُ) ياخود «مُسْتَثْنَى» ي «مُتَّصِلُ» دوا كه وتووه له سهر «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» وه كوو «ما جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا»، سه رنج بده: وشهى «إِلَّا زَيْدًا» پيى ده گوتريت «الْمُسْتَثْنَى الْمُؤَخَّرُ» چونكه له سهر «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» وه پيش نه كه وتووه به لكوو له دواى هاتووه.

ئينجا بزانه: (وَالْمُؤَخَّرُ) «مُسْتَثْنَى» ي «مُؤَخَّرُ» (إِمَّا بَعْدَ كَلَامٍ مُوجِبٍ) يا له دواى پرسته يه كى نه رينيبه (أَيْ: غَيْرِ مَنْفِيٍّ) مه به ستم نه وه يه كه پرسته كه هيچ نامرازيكى «نَفْيٍ» له پيش نه هاتووه، (أَوْ بَعْدَ كَلَامٍ غَيْرِ مُوجِبٍ) ^(١) ياخود له دواى پرسته يه كى نه رينيبه (أَيْ: مَنْفِيٍّ) مه به ستم نه وه يه كه پرسته كه نامرازيكى «نَفْيٍ» ي له پيش هاتووه، (فَهَذِهِ أَرْبَعَةُ أَقْسَامٍ) كه واته: «مُسْتَثْنَى» به «إِلَّا» بوو به چوار جوړى سهره كى:

- [۱] الْمُسْتَثْنَى الْمُتَّصِلُ الْمُؤَخَّرُ بَعْدَ مُوجِبٍ، نَحْوُ: جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا.
- [۲] وَالْمُسْتَثْنَى الْمُؤَخَّرُ بَعْدَ كَلَامٍ مَنفِيٍّ، نَحْوُ: مَا جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا.
- [۳] وَالْمُسْتَثْنَى الْمُتَّصِلُ الْمُقَدَّمُ بَعْدَ الْمَنفِيٍّ، نَحْوُ: مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدًا أَحَدٌ.
- [۴] وَالْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ، نَحْوُ: مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا حِمَارًا.

جوړی یه که م: پښی ده گوتريت (الْمُسْتَثْنَى الْمُتَّصِلُ الْمُؤَخَّرُ بَعْدَ كَلَامٍ مُوجِبٍ، نَحْوُ: (جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا)، سهرنج بده: وشه ی «زَيْدًا» پښی ده گوتريت «مُسْتَثْنَى» ی «مُتَّصِل» چونکه جیا کراوه ته وه له شتیکی ژمیردراوی هاوینته ی خوی که «الْقَوْم» ه و له هه مان کاتدا «مُؤَخَّر» ه، چونکه له دواى «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» هاتووه، هه روه ها پرسته که ش هیچ ئامرازى «نَفِي» له پیش نییه.

(و) جوړی دووه م: پښی ده گوتريت (الْمُسْتَثْنَى الْمُؤَخَّرُ بَعْدَ كَلَامٍ مَنفِيٍّ، نَحْوُ: (جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا) سهرنج بده: له م نمونه یه دا وشه ی «زَيْدًا» پښی ده گوتريت «مُسْتَثْنَى» ی «مُتَّصِل» چونکه جیا کراوه ته وه له شتیکی ژمیردراوی هاوینته ی خوی که «الْقَوْم» ه و له هه مان کاتدا «مُؤَخَّر» ه، چونکه له دواى «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» هاتووه، هه روه ها پرسته که ش ئامرازى «نَفِي» له پیش هاتووه.

(و) جوړی سییه م: پښی ده گوتريت (الْمُسْتَثْنَى الْمُتَّصِلُ الْمُقَدَّمُ بَعْدَ الْمَنفِيٍّ، نَحْوُ: (جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا) سهرنج بده: له م نمونه یه دا وشه ی «زَيْدًا» پښی ده گوتريت «الْمُسْتَثْنَى الْمُقَدَّم» چونکه له سهر «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» وه پیش که وتووه که بریتییه له وشه ی «الْقَوْم»، هه روه ها پرسته که ش ئامرازى «نَفِي» له پیش هاتووه.

(و) جوړی چواره م: پښی ده گوتريت (الْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ، نَحْوُ: (جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا حِمَارًا) واته: هیچ که سیک نه هاته لای من ته نها که ر نه بیت، سهرنج بده: وشه ی «حِمَارًا» پښی ده گوتريت «مُسْتَثْنَى» ی «مُنْقَطِع» چونکه دواى وشه ی «إِلَّا» باس کراوه و جیا نه کراوه ته وه له شتیکی ژمیردراوی هاوینته ی خوی، چونکه ره گه زی جینسی «الْقَوْم» و «حِمَار» له یه کتری جیا وازه.

ثَلَاثَةٌ مِنْهَا وَاجِبُ النَّصْبِ، وَوَاحِدٌ مِنْهَا يُخْتَارُ رَفْعُهُ.

فَقَوْلُهُ: وَ «الْمُسْتَثْنَى» عَظْفٌ عَلَى قَوْلِهِ: «وَالْتَّمِيزُ»؛ وَالتَّقْدِيرُ: وَالْمُلْحَقُ بِهِ سَبْعَةٌ أَضْرِبُ: الْحَالُ وَالتَّمْيِيزُ وَالمُسْتَثْنَى. وَالْمَعْنَى: أَنَّ الْمُسْتَثْنَى الْمُتَّصِلَ الْمُؤَخَّرَ بَعْدَ كَلَامٍ مُوجِبٍ، نَحْوُ: «جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا» يَجِبُ نَصْبُهُ. وَقَوْلُهُ: بِ «إِلَّا» اخْتِرَازُ عَنِ الْمُسْتَثْنَى بِ «حَاشَا وَعَدَا وَخَلَا» وَغَيْرِهَا،

ئینجا ماموستا ده فەرمویت: (ثَلَاثَةٌ مِنْهَا) سێ جۆر لەم جۆرانە (وَاجِبُ النَّصْبِ) بە واجبی «مَنْصُوبٌ» دەبن (وَوَاحِدٌ مِنْهَا) وه جۆریکیشیان لەم سێ جۆرانە (مُخْتَارٌ رَفْعُهُ) هەرچەندە دروستە بە «مَنْصُوبٌ» سی بخویندریته وه به لام وا باشتەر که به مه رفوو سی بخویندریته وه.

(فَقَوْلُهُ) ئەم قسە یە ماموستا که له سه ره تای وانه که دا گوئی: (وَالْمُسْتَثْنَى، عَظْفٌ عَلَى قَوْلِهِ) ئەم قسە یە «عطف» له بۆ سه ره تای وانه ی رابوردوو که ماموستا گوئی: (وَالْتَّمِيزُ)؛ ئینجا ماموستا ده فەرمویت: (وَالْتَّقْدِيرُ) ئەم رسته یە وای لێ دیتە وه (وَالْمُلْحَقُ بِهِ سَبْعَةٌ أَضْرِبُ:) ئەو ئیسمانە ی مولحه قن به مه فعوولان حەوت به شیان هە یە: (الْحَالُ) به شی یە که م بریتییه له و ئیسمه ی که پێی ده گوئیت «حال»؛ (وَالْتَّمِيزُ) به شی دووهم بریتییه له و ئیسمه ی که پێی ده گوئیت «تَمِيز»؛ (وَالْمُسْتَثْنَى) به شی سییەم بریتییه له و ئیسمه ی که پێی ده گوئیت «مُسْتَثْنَى»؛ (وَالْمَعْنَى) ئەم رسته یە مانای وایە: (أَنَّ الْمُسْتَثْنَى الْمُتَّصِلَ الْمُؤَخَّرَ) ئەم وشە یە بوو به «مُسْتَثْنَى» «مُتَّصِلٌ» له دوا ی «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» هاتوو (بَعْدَ كَلَامٍ مُوجِبٍ) ههروه ها رسته که ش هێچ ئامراز یکی «نَقْيٍ» له پیش نه هاتوو (نَحْوُ:) وه کوو (جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا، يَجِبُ نَصْبُهُ)^(١) ئەم جۆره «مُسْتَثْنَى» یە واجبه به «مَنْصُوبٌ» سی بخویندریته وه.

(فَقَوْلُهُ: بِ «إِلَّا») ئەم قسە یە ماموستا که گوئی «مُسْتَثْنَى» به «إِلَّا» واجبه «مَنْصُوبٌ» بێت (اخْتِرَازُ عَنِ الْمُسْتَثْنَى بِ «حَاشَا» وَغَيْرِهَا) ئەم قسە یە بۆ خو پاراستن بوو له و ئیسمه ی که «مُسْتَثْنَى» یە (بِ «حَاشَا») به وشە ی «حَاشَا» و به

١. والنحو الوافي: (٢٦٥/٢) وشرح كافية ابن الحاجب الكوردي: (٢١٥/٢) ومعاني النحو: (٢٠١/٢)

مِمَّا يَجُوزُ فِيهِ غَيْرُ النَّصْبِ. وَقَوْلُهُ: «بَعْدَ كَلَامٍ مُّوجِبٍ» اخْتِرَازُ عَنِ الْقِسْمِ الثَّانِي الَّذِي أَشَارَ إِلَيْهِ بِقَوْلِهِ: «أَوْ بَعْدَ كَلَامٍ غَيْرِ مُّوجِبٍ»، نَحْوُ: «مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدٌ» وَيَجُوزُ فِيهِ الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ.

وَنَبَّهَ بِقَوْلِهِ: «وَإِنْ كَانَ الْفَصِيحُ هُوَ الْبَدَلُ»، عَلَى جَوَازِ النَّصْبِ فِيهِ مَعَ أَنَّ الْفَصِيحَ هُوَ الرَّفْعُ عَلَى الْبَدَلِيَّةِ مِنْ «أَحَدٍ».

وشه‌ی «سوی» و به وشه‌ی «عدا» (لأنّه یجوز فیهِ غیرُ النَّصبِ) چونکه نه‌وان هیندیکیان هەر دروست نه‌بوو به «منصوب»-ی بخویندرینه‌وه، هیندیکیشان جگه له «منصوب»-ی دروست بوو به مه‌جرووری یاخود به مه‌رفووعیش بخویندرینه‌وه. (وَقَوْلُهُ:) هه‌روه‌ها ئه‌م قسه‌یه‌ی ماموستا که گوتی: (بَعْدَ كَلَامٍ مُّوجِبٍ) ئه‌و کاته «مُسْتَثْنَى» به «إِلَّا» واجبه «مَنْصُوبٌ» بیت که له دوا‌ی رسته‌یه‌ک بیت که «ما»-ی نه‌فی له دوا نه‌هاتبیت، (اخْتِرَازُ عَنِ الْقِسْمِ الثَّانِي) ئه‌م قسه‌یه بو‌خوپاراستن بوو له به‌شی دووهم که (الَّذِي أَشَارَ إِلَيْهِ بِقَوْلِهِ:) ماموستا به‌خوشی ئاماژه‌ی بو‌کرد و گوتی: (أَوْ بَعْدَ كَلَامٍ غَيْرِ مُّوجِبٍ) ئه‌و «مُسْتَثْنَى»-یه‌ی که ده‌که‌و‌یته دوا‌ی رسته‌یه‌ک که «ما»-ی نه‌فی له سه‌ره‌تادا هاتبیت (نَحْوُ:) وه‌کوو ئه‌م نموونه‌یه‌ی که ده‌لّیت: (مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا) ماموستا گوتی: (وَيَجُوزُ فِيهِ الرَّفْعُ وَالنَّصْبُ) ئه‌م جو‌ره «مُسْتَثْنَى»-یه هه‌م دروسته به مه‌رفووعی هه‌م دروسته به «منصوب»-ی بخویندرینه‌وه.

(وَنَبَّهَ بِقَوْلِهِ) ئینجا ماموستا هه‌موو لایه‌کی ئاگادار کرده‌وه که گوتی: (وَإِنْ كَانَ الْفَصِيحُ هُوَ الْبَدَلُ) هه‌رچه‌نده زاراوه‌ی راستر ئه‌وه‌یه که ئه‌م جو‌ره «مُسْتَثْنَى»-یه به مه‌رفووعی بخویندرینه‌وه (عَلَى جَوَازِ النَّصْبِ فِيهِ) دروسته به «مَنْصُوبٌ»-یش بخویندرینه‌وه (مَعَ أَنَّ الْفَصِيحَ هُوَ الرَّفْعُ عَلَى الْبَدَلِيَّةِ مِنْ أَحَدٍ) هه‌رچه‌نده زاراوه‌ی راستر ئه‌وه‌یه که ئه‌م جو‌ره «مُسْتَثْنَى»-یه به مه‌رفووعی بخویندرینه‌وه و وشه‌ی (زَيْدٌ) بیته «بَدَلُ» له‌بری وشه‌ی «أَحَدٌ».

وَإِنَّمَا قُلْنَا أَنَّ الْمَعْنَى: الْمُسْتَنْتَنِي الْمُتَّصِلُ الْمُؤَخَّرُ بَعْدَ كَلَامٍ مُوجِبٍ، يَجِبُ نَصْبُهُ لِدَلَالَةِ قَوْلِهِ بَعْدَ هَذَا: «وَالْمُسْتَنْتَنِي الْمَقْدَمُ وَالْمُسْتَنْتَنِي الْمُنْقَطِعُ» عَلَى ذَلِكَ. وَإِنَّمَا لَمْ يَجْزِ الرُّفْعُ فِي الْأَوَّلِ عَلَى الْبَدَلِيَّةِ، لِأَنَّ الْمُبْدَلَ مِنْهُ فِي حُكْمِ السَّقُوطِ كَمَا سَيَجِيءُ. فَلَوْ رُفِعَ الْأَوَّلُ عَلَى الْبَدَلِيَّةِ لَصَارَ تَقْدِيرُهُ: «جَاءَنِي إِلَّا زَيْدٌ»،

ئَيْنَجَا ئه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا قُلْنَا) بۆچی ئیمه گوتمان (أَنَّ الْمَعْنَى الْمُسْتَنْتَنِي الْمُتَّصِلُ الْمُؤَخَّرُ بَعْدَ كَلَامٍ مُوجِبٍ) ئەم وشهیهی ده بیته به «مُسْتَنْتَنِي» ی «مُتَّصِل» له دواى «مُسْتَنْتَنِي مِنْهُ» هاتووه، ههروهه پرسته که ش هیچ ئامرازیکى «نَفِي» له پیش نه هاتووه (يَجِبُ نَصْبُهُ) واجبه به «منصوب» ی بخویندریته وه؟ (لِدَلَالَةِ قَوْلِهِ:) چونکه ئەم قسهیهی ماموستا (بَعْدَ هَذَا) که له سه ره تای وانیه داهاتوو ئاماژهی پێ ده دات و ده فهرمویت: (وَالْمُسْتَنْتَنِي الْمَقْدَمُ) ئەو وشهیهی که بووه به «مُسْتَنْتَنِي» و له سهر «مُسْتَنْتَنِي مِنْهُ» وه پیش که وتوووه (وَالْمُسْتَنْتَنِي الْمُنْقَطِعُ) ههروهه «مُسْتَنْتَنِي» ی «مُنْقَطِعُ» (عَلَى ذَلِكَ) وه کوو ئەم به شه واجبه ته نه به «مَنْصُوب» ی بخویندریته وه، ئەو قسهیه ده لالهت ده کات که «الْمُسْتَنْتَنِي الْمُتَّصِلُ الْمُؤَخَّرُ بَعْدَ كَلَامٍ مُوجِبٍ» جگه له نه سبه دروست نییه به هیچ جوړیکى تر بخویندریته وه.

ئَيْنَجَا ئه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا لَمْ يَجْزِ الرُّفْعُ فِي الْأَوَّلِ) بۆچی دروست نه بوو له «الْمُسْتَنْتَنِي الْمُتَّصِلُ الْمُؤَخَّرُ بَعْدَ كَلَامٍ مُوجِبٍ» وه کوو «جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا» وشه ی «زَيْدًا» به مه رفوو عى بخویندریته وه و (عَلَى الْبَدَلِيَّةِ) بیته «بَدَل» له برى وشه ی «الْقَوْمُ»؟ ماموستا ده فهرمویت: (لِأَنَّ الْمُبْدَلَ مِنْهُ فِي حُكْمِ السَّقُوطِ) چونکه هه رکاتیک «بَدَل» هات وشه ی «مُبْدَلٌ مِنْهُ» هیچ حیسابیکى بۆ ناکریت له پرووی ماناوه (کَمَا سَيَجِيءُ) ههروهه کوو دواتر باسی ده که یین: (فَلَوْ رُفِعَ الْأَوَّلُ عَلَى الْبَدَلِيَّةِ) که واته: ئەگهر وشه ی «زَيْدًا» به مه رفوو عى بخویندریته وه و بیته «بَدَل» له برى وشه ی «الْقَوْمُ» (لِصَارَ تَقْدِيرُهُ) ئەو کاته ئەم پرسته ی «جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا» وای لێ ده هاته وه (جَاءَنِي إِلَّا زَيْدٌ) واته هه موو خه لکی هاتن بۆ لای

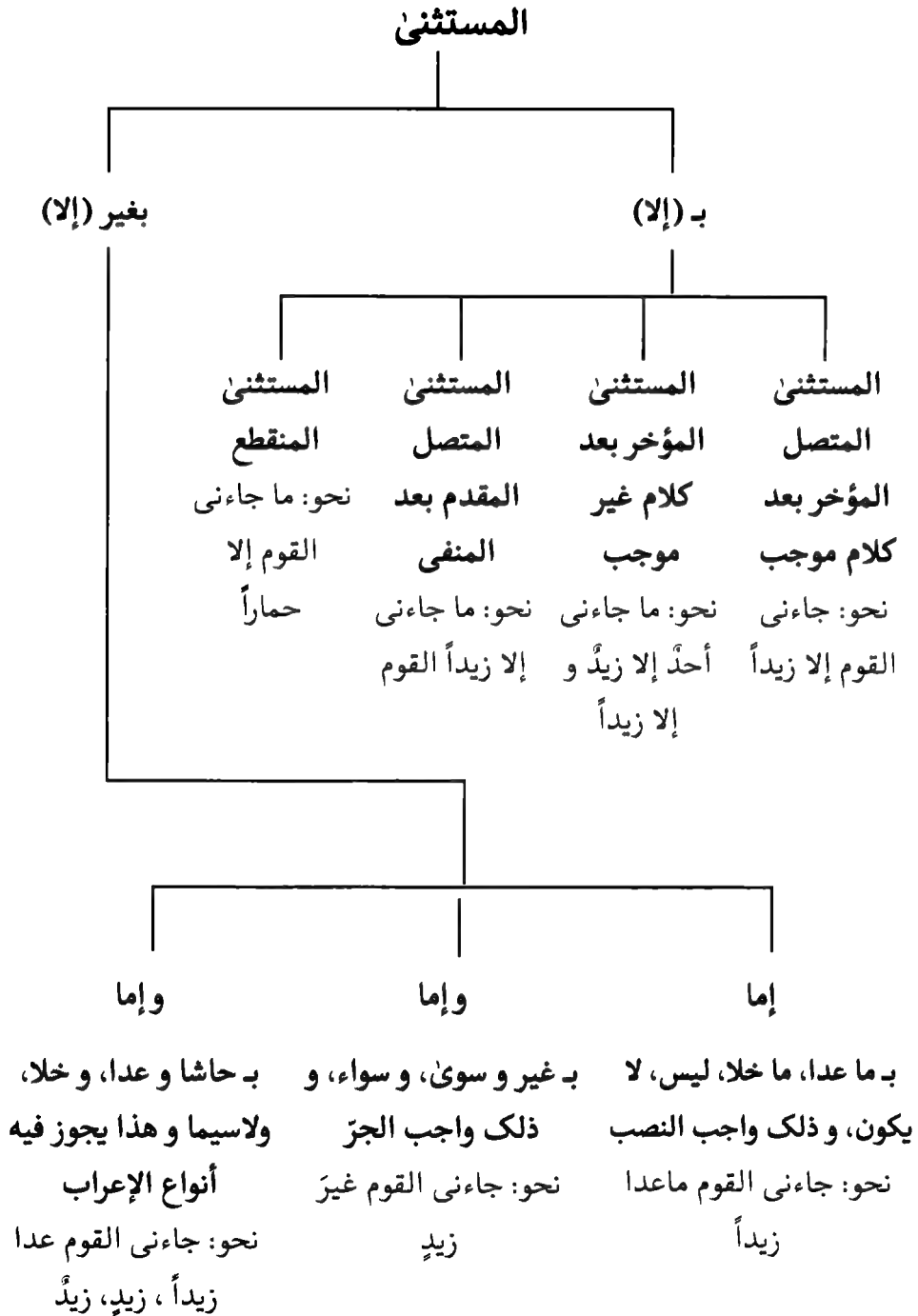
فَيَلْزَمُ مَجِيءُ جَمِيعِ الْعَالَمِ سِوَى زَيْدٍ وَذَلِكَ مُحَالٌ، بِخِلَافِ الثَّانِي فَإِنَّهُ يَسْتَقِيمُ ذَلِكَ فِيهِ، إِذْ تَقْدِيرُهُ: «مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدٌ»، وَالْمَعْنَى: «مَا جَاءَنِي مِنَ الْعَالَمِ سِوَى زَيْدٍ»، وَذَلِكَ مُمَكِّنٌ.

من جگە لە زەید نەبێت، ئەوکاتە ماناکە ی تیک دەچوو (فَيَلْزَمُ مَجِيءُ جَمِيعِ الْعَالَمِ سِوَى زَيْدٍ) چونکە ئەو کاتە مانای پرستە کە وای لێ دێتەووە کە هەموو خەلکی هاتبن بۆ لای تۆ جگە لە زەید نەبێت (وَذَلِكَ مُحَالٌ) ئەمەش شتێکی ئەستەمە کە هەموو خەلکی هاتبن بۆ لای تۆ تەنها کەسیک نەبێت.

(بِخِلَافِ الثَّانِي) بە پێچەوانەی نموونەی دووهم «مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدٌ» (فَإِنَّهُ يَسْتَقِيمُ ذَلِكَ فِيهِ) چونکە ئەگەر وشەی «زَيْدٌ» بە مەرفووعی بخوێندرێتەووە و ببیته «بَدَلٌ» لەبری وشەی «أَحَدٌ» ماناکە ی رێک دەکەوێت و هیچ گرفتێکی نابێت (إِذْ تَقْدِيرُهُ)^(١) چونکە ئەوکاتە ئەم پرستە یە وای لێ دێتەووە: «مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدٌ» واتە: جگە لە زەید هیچ کەسیکی تر نەهاتۆتە لای من، ئەو کاتە ماناکە ی هیچ گرفتێکی نابێت.

١. بۆ ڕوونکردنەووەی ئەم بابەتە سوودم لەم سەرچاوانە بینیوە: شرح المفصل: (٥٨/٢)، والنحو الوافي: (٢٦٥/٢) وشرح كافية ابن الحاجب الكوردي: (٢١٥/٢) و معاني النحو: (٢٠١/٢) وأوضح المسالك: (٣٠٠/١)

قَالَ: وَالْمُسْتَثْنَى الْمُقَدَّمُ، نَحْوُ: «مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدًا أَحَدٌ» وَالْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ، نَحْوُ: «مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا حِمَارًا».

أَقُولُ: هَذَا هُوَ الْقِسْمُ الثَّالِثُ وَالرَّابِعُ، وَلَا يَجُوزُ فِيهِمَا الْبَدَلُ. أَمَّا فِي الْأَوَّلِ فَلِعَدَمِ جَوَازِ تَقْدِمِ الْبَدَلِ عَلَى الْمُبْدَلِ مِنْهُ؛ وَأَمَّا فِي الثَّانِي فَلِعَدَمِ الْجِنْسِيَّةِ بَيْنَ «أَحَدٍ»

وانه‌ی چل‌وشه‌شه‌م: باسی «الْمُسْتَثْنَى الْمُقَدَّمُ» و «الْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری ده‌فرمویت: (وَالْمُسْتَثْنَى الْمُقَدَّمُ) یه‌کی‌کی‌تر له‌و ئیسمانه‌ی که به‌واجبی «مَنْصُوب» ده‌بی‌ت بریتییه له «الْمُسْتَثْنَى الْمُقَدَّمُ» (نَحْوُ:) وه‌کوو (مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدًا أَحَدٌ)، سه‌رنج بده: له‌م نمونه‌یه‌دا وشه‌ی «زَيْدًا» موسته‌سنایه و له‌سه‌ر «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» پیش که‌وتوووه بویه پی‌ی ده‌گوتریت: «الْمُسْتَثْنَى الْمُقَدَّمُ».

(وَالْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ) هه‌روه‌ها یه‌کی‌کی‌تر له‌و ئیسمانه‌ی که به‌واجبی «مَنْصُوب» ده‌بی‌ت بریتییه له «الْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ» (نَحْوُ:) وه‌کوو (مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا حِمَارًا) سه‌رنج بده: له‌م نمونه‌یه‌دا «حِمَارًا» پی‌ی ده‌گوتریت: (الْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ) «مَنْصُوب» بووه. (أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنی» ئه‌رده‌بیلی ده‌فرمویت: منیش ده‌لیم: (هَذَا هُوَ الْقِسْمُ الثَّالِثُ وَالرَّابِعُ) ئه‌مه به‌شی سییه‌م و به‌شی چواره‌مه له به‌شه‌کانی «الْمُسْتَثْنَى» به «إِلَّا» که (وَلَا يَجُوزُ فِيهِمَا الْبَدَلُ) که له‌م دوو به‌شه‌دا دروست نییه ئه‌و وشه‌یه‌ی بووه به «مُسْتَثْنَى» ببیته «بَدَلُ» له‌بری «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» و به‌مه‌رفوو‌عی بخویندریته‌وه؛ ئینجا ئه‌گه‌ر که‌سیک پرسیار بکات و بل‌یت: بوچی دروست نییه؟ ماموستا ده‌فرمویت: (أَمَّا فِي الْأَوَّلِ) سه‌باره‌ت به «الْمُسْتَثْنَى الْمُقَدَّمُ» (فَلِعَدَمِ جَوَازِ تَقْدِمِ الْبَدَلِ عَلَى الْمُبْدَلِ مِنْهُ) چونکه دروست نییه ئه‌و ئیسمه‌ی که بووه به «بَدَلُ» له‌سه‌ر «مُبْدَلُ مِنْهُ» وه‌پیش بکه‌ویت.

(وَأَمَّا فِي الثَّانِي) سه‌باره‌ت به «الْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِعُ» (فَلِعَدَمِ الْجِنْسِيَّةِ بَيْنَ أَحَدٍ

و «حِمَارٍ». وَإِنَّمَا أَتَى بِمِثَالَيْنِ فِي الْمَنْفِيِّ، لِيُعْلَمَ أَنَّ امْتِنَاعَ الْبَدَلِ فِي مُوجِبِهِمَا بِالطَّرِيقِ الْأَوَّلِيِّ، لِأَنَّهُ إِذَا كَانَ تَقَدُّمُ الْمُسْتَثْنَى وَانْقِطَاعُهُ مَانِعَيْنِ مِنَ الْبَدَلِيَّةِ مَعَ النَّفْيِ الَّذِي هُوَ شَرْطُهَا، فَمَعَ الْإِيجَابِ يَكُونُ بِالطَّرِيقِ الْأَوَّلِيِّ.

وَحِمَارٍ) چونکه ههردوو وشه ی «أَحَد» وشه ی «حِمَار» په گه زیان له یه کتری جیاوازه و نا کریت بین به «بَدَل» و به «مُبَدَّل مِنْهُ» له بری یه کتری.

ئینجا نه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا أَتَى بِمِثَالَيْنِ فِي النَّفْيِ) بوجی ماموستا دوو نمونه ی هینانه وه ههردو وکیان «مَنْفِي» بوون؟ واته: ئامرازی «نَفْي» بیان له سه ره تادا هاتوو؟ ماموستا ده فرمویت: (لِيُعْلَمَ) بۆ ته وه ی بزاند ریت (أَنَّ امْتِنَاعَ الْبَدَلِ) که قه ده غه بوونی «بَدَلِيَّة» واته: نه و ئیسمه ی بووه به «مُسْتَثْنَى» بیته «بَدَل» له بری نه و «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» (فِي مُوجِبِهِمَا) له م نمونانه ی که ئامرازی «نَفْي» بیان له سه ره تادا نه هاتوو (بِالطَّرِيقِ الْأَوَّلِيِّ) شایه نتر و نه ولاتره، (لَأَنَّهُ إِذَا كَانَ تَقَدُّمُ الْمُسْتَثْنَى) چونکه نه گهر بیت «الْمُسْتَثْنَى الْمَقْدَّم» (وَانْقِطَاعُهُ) ههروه ها «الْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِع» (مَانِعَيْنِ مِنَ الْبَدَلِيَّةِ) ههردو وکیان پښتو بن له «بَدَلِيَّة» واته: دروست نه بیت بین «بَدَل» له بری «مُسْتَثْنَى مِنْهُ» (مَعَ النَّفْيِ) له گه ل ته وه ی ئامرازی «نَفْي» بیان له سه ره تادا هاتوو (الَّذِي هُوَ شَرْطُهَا) که ئامرازی «نَفْي» مه رجی دروست بوونی «بَدَلِيَّة» (فَمَعَ الْإِيجَابِ) نه گهر بیت و «الْمُسْتَثْنَى الْمَقْدَّم» و «الْمُسْتَثْنَى الْمُنْقَطِع» ئامرازی «نَفْي» بیان له سه ره تادا نه هاتوو (يَكُونُ بِالطَّرِيقِ الْأَوَّلِيِّ) ته و کاته دروست نه بوونی «بَدَلِيَّة» شایه نتر و نه ولاتره که دروست نه بیت، که واته: بۆت پروون بوویه وه که نه م دوو جوړه «مُسْتَثْنَى» یه به هیچ جوړیک دروست نییه به مه رفووعی بخویندرینه وه.

• •

قَالَ: وَحُكْمُ «غَيْرٍ» كَحُكْمِ الْإِسْمِ الْوَاقِعِ بَعْدَ «إِلَّا»، تَقُولُ: «جَاءَنِي الْقَوْمُ غَيْرُ زَيْدٍ، وَمَا جَاءَنِي أَحَدٌ غَيْرُ زَيْدٍ وَغَيْرُ زَيْدٍ».

أَقُولُ: قَدْ عَرَفْتَ أَنَّ الْمُسْتَثْنَى بِـ «غَيْرٍ» وَاجِبُ الْجَزِّ، وَأَمَّا نَفْسُ «غَيْرٍ» فَحُكْمُهُ حُكْمُ الْإِسْمِ الْوَاقِعِ بَعْدَ «إِلَّا»، فَفِي كُلِّ مَوْضِعٍ كَانَ الْمُسْتَثْنَى بِـ «إِلَّا» وَاجِبُ النَّصْبِ،

وانه ی جل وحه وتهم: باسی «حُكْمُ کَلِمَةِ غَيْرٍ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» زه مه خشه ری ده فه رمویت: (وَحُكْمُ غَيْرٍ) حوکمی وشه ی «غَيْرٍ» له پرووی خویندنه وه (كَحُكْمِ الْإِسْمِ الْوَاقِعِ بَعْدَ إِلَّا) وه کوو حوکمی ئه م ئیسمه وایه که له دواى وشه ی «إِلَّا» دیت، واته: وه کوو حوکمی «مُسْتَثْنَى» به «إِلَّا» یه (تَقُولُ:) وه کوو تو ده ئییت: (جَاءَنِي الْقَوْمُ غَيْرُ زَيْدٍ) سه رنج بده: وشه ی «غَيْرٍ» لی ره دا پیویسته به «منصوب» سی بخویندریته وه چونکه «مُسْتَثْنَى مُتَّصِلٌ» «وَاجِبُ النَّصْبِ» بوو، بویه وشه ی «غَيْرٍ» یش به هه مان شیوه «وَاجِبُ النَّصْبِ» ه، (و) هه روه ها وه کوو (مَا جَاءَنِي أَحَدٌ غَيْرُ زَيْدٍ وَغَيْرُ زَيْدٍ)، سه رنج بده: وشه ی «غَيْرٍ» لی ره دا هه م به «منصوب» سی هه م به مه رفووعی ده خویندریته وه، چونکه «مُسْتَثْنَى مُتَّصِلٌ» له دواى رسته یه کی «مَنْفِي» «جَائِزُ النَّصْبِ» بوو، هه روه ها «مُخْتَارُ الرَّفْعِ» بوو بویه وشه ی «غَيْرٍ» یش به هه مان شیویه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئه رده بیلی ده فه رمویت: منیش ده ئیم: (قَدْ عَرَفْتَ أَنَّ الْمُسْتَثْنَى بِـ «غَيْرٍ» وَاجِبُ الْجَزِّ) تو له ده رسی رابوردوو زانیت که ئه م وشه یه ی ده که ویته دواى وشه ی «غَيْرٍ» (مُسْتَثْنَى بِغَيْرٍ) پیویسته به مه جرووری بخویندریته وه، (وَأَمَّا نَفْسُ «غَيْرٍ») به لام سه باره ت به وشه ی «غَيْرٍ» (فَحُكْمُهُ حُكْمُ الْإِسْمِ الْوَاقِعِ بَعْدَ إِلَّا) شیوازی خویندنه وه ی وشه ی «غیر» وه کوو شیوازی خویندنه وه ی ئه م ئیسمه یه که له دواى وشه ی «إِلَّا» دیت، واته: وه کوو حوکمی «مُسْتَثْنَى» به «إِلَّا» یه، له هه رچوار جو ره که یدا بی هیچ جیاوازییه ک.

(فَفِي كُلِّ مَوْضِعٍ كَانَ الْمُسْتَثْنَى بِـ إِلَّا) له هه رشوینى «مُسْتَثْنَى» به «إِلَّا» (وَاجِبُ النَّصْبِ)

يَكُونُ «غَيْرٌ» وَاجِبَ النَّصْبِ أَيْضاً، وَحَيْثُمَا كَانَ جَائِزَ النَّصْبِ يَكُونُ «غَيْرٌ» كَذَلِكَ، فَتَقُولُ: «جَاءَنِي الْقَوْمُ غَيْرَ زَيْدٍ» بِالنَّصْبِ، كَمَا قُلْتَ: «جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا»؛ وَتَقُولُ: «مَا جَاءَنِي أَحَدٌ غَيْرَ زَيْدٍ وَغَيْرَ زَيْدٍ» بِالنَّصْبِ وَالرَّفْعِ، كَمَا قُلْتَ: «مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا وَإِلَّا زَيْدٌ»؛ وَتَقُولُ: «مَا جَاءَنِي غَيْرَ زَيْدٍ أَحَدٌ» بِالنَّصْبِ، كَمَا قُلْتَ: «مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدًا أَحَدٌ»؛ وَتَقُولُ: «مَا جَاءَنِي أَحَدٌ غَيْرَ حِمَارٍ» بِالنَّصْبِ أَيْضاً،

بَيْت (يَكُونُ «غَيْرٌ» وَاجِبَ النَّصْبِ أَيْضاً) وشهى «غَيْرٌ» يش به هه مان شیوه «وَاجِبُ النَّصْبِ» ه (وَحَيْثُمَا كَانَ جَائِزَ النَّصْبِ) له هه رشوئنی «مُسْتَثْنَى» به «إِلَّا» «جَائِزُ النَّصْبِ» بَيْت (يَكُونُ غَيْرٌ كَذَلِكَ) وشهى «غَيْرٌ» يش به هه مان شیوه «جَائِزُ النَّصْبِ» ه (فَتَقُولُ:) كهواته تۆ ده لئیت: (جَاءَنِي الْقَوْمُ غَيْرَ زَيْدٍ بِالنَّصْبِ) سه رنج بده: وشهى «غَيْرٌ» لیره دا پیویسته به «مَنْصُوب» سی بخویندریته وه، چونکه «مُسْتَثْنَى مُتَّصِلٌ» «وَاجِبُ النَّصْبِ» بوو بویه وشهى «غَيْرٌ» يش به هه مان شیوه «وَاجِبُ النَّصْبِ» ه (كَمَا قُلْتَ) هه روه کوو ده تگوت: (جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا).

(و) هه روه ها وه کوو: (مَا جَاءَنِي أَحَدٌ غَيْرَ زَيْدٍ وَغَيْرَ زَيْدٍ بِالنَّصْبِ وَالرَّفْعِ) سه رنج بده: وشهى «غَيْرٌ» لیره دا هه به «مَنْصُوب» سی هه به مه رفووعی ده خویندریته وه، چونکه «مُسْتَثْنَى مُتَّصِلٌ» له دواى رسته یه کی «مَنْفِي» «جَائِزُ النَّصْبِ» ه بوو، هه روه ها «مُخْتَارُ الرَّفْعِ» بوو، بویه وشهى «غَيْرٌ» يش به هه مان شیوه، ده خویندریته وه (كَمَا قُلْتَ) هه روه کوو ده تگوت: (مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا زَيْدًا وَإِلَّا زَيْدٌ) كه به «مَنْصُوب» سی هه به مه رفووعی ده خویندرایه وه.

(وَتَقُولُ:) هه روه ها تۆ ده لئیت: (مَا جَاءَنِي غَيْرَ زَيْدٍ أَحَدٌ بِالنَّصْبِ) سه رنج بده: وشهى «غَيْرٌ» لیره دا پیویسته به «مَنْصُوب» سی بخویندریته وه، چونکه «مُسْتَثْنَى مُقَدَّمٌ» پیویست بوو به «مَنْصُوب» سی بخویندریته وه و «وَاجِبُ النَّصْبِ» بوو، بویه وشهى «غَيْرٌ» يش به هه مان شیوه «وَاجِبُ النَّصْبِ» ه (كَمَا قُلْتَ) هه روه کوو ده تگوت: (مَا جَاءَنِي إِلَّا زَيْدًا أَحَدٌ).

(وَتَقُولُ:) هه روه ها تۆ ده لئیت: (مَا جَاءَنِي أَحَدٌ غَيْرَ حِمَارٍ بِالنَّصْبِ أَيْضاً)

كَمَا قُلْتُ: «مَا جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا حِمَارًا».

سەرنج بدە: وشەى «غَیْر» لێرەدا پێویستە بە «مَنْصُوب» ی بخوێندریتەووە وەکوو
نموونه‌کانى‌تر، چونکە «مُسْتَتَنًى مُنْقَطِعٌ» «وَاجِبُ النَّصْب» بوو، بۆیە وشەى
«غَیْر» یش بە هەمان شیوە «وَاجِبُ النَّصْب» ه (كَمَا قُلْتُ) هەروە‌کوو دە‌تگوت: (مَا
جَاءَنِي أَحَدٌ إِلَّا حِمَارًا)^(۱).

* ○ *

الْخَبَرُ فِي بَابِ كَانْ

قَالَ: وَالْخَبَرُ فِي بَابِ «كَانَ»، نَحْوُ: «كَانَ زَيْدٌ مُنْظَلِقًا».

أَقُولُ: الضَّرْبُ الرَّابِعُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ، الْخَبَرُ فِي بَابِ كَانْ، أَيْ: الْمَنْصُوبُ بِـ «كَانَ» وَأَخَوَاتِهَا، أَغْنِي: الْأَفْعَالُ النَّاقِصَةُ، نَحْوُ: «مُنْظَلِقًا» فِي: «كَانَ زَيْدٌ مُنْظَلِقًا». وَإِنَّمَا أُلْحِقَ بِالْمَفْعُولِ لِمَجِيئِهِ بَعْدَ الْفِعْلِ وَالْفَاعِلِ كَالْمَفْعُولِ.

وانهی جل وهه شتهم: باسی «خَبَرُ بَابِ كَانْ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده فهرمویت: (وَالْخَبَرُ فِي بَابِ كَانْ) یه کیکی تر لهو ئیسمانهی که «مَنْصُوب» ده بیت و مولحه قه به مه فعوولان بریتییه له «خَبَرُ بَابِ كَانْ» (نَحْوُ) وه کوو (كَانَ زَيْدٌ مُنْظَلِقًا) سه رنج بده: وشهی «مُنْظَلِقًا» بووه به «خَبَر» بُو «كَانْ» بویه «مَنْصُوب» بووه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» نه رده بیلای ده فهرمویت: منیش ده لیم: (أَقُولُ: الضَّرْبُ الرَّابِعُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ) به شی چوارهم لهو ئیسمانهی که «مَنْصُوب» ده بیت و مولحه قه به مه فعوولان (الْخَبَرُ فِي بَابِ كَانْ) بریتییه له «خَبَرُ بَابِ كَانْ» (أَي: الْمَنْصُوبُ بِـ «كَانَ وَأَخَوَاتِهَا») واته: نهو ئیسمه ی که بهم فاعلانه «مَنْصُوب» بووه (أَغْنِي: الْأَفْعَالُ النَّاقِصَةُ) مه به ستم پیی «أَفْعَالُ النَّاقِصَةُ» نه، (نَحْوُ) وه کوو وشهی (مُنْظَلِقًا) لهم نمونه یه ی که ده لیت: (كَانَ زَيْدٌ مُنْظَلِقًا) سه رنج بده: وشهی «مُنْظَلِقًا» بووه به «خَبَر» بُو «كَانْ» که یه کیکه له «أَفْعَالُ النَّاقِصَةُ»، بویه «مَنْصُوب» بووه. ئینجا نه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: (وَإِنَّمَا أُلْحِقَ بِالْمَفْعُولِ) بُوچی «خَبَرُ بَابِ كَانْ» مولحه قه به مه فعوولان؟ (لِمَجِيئِهِ بَعْدَ الْفِعْلِ وَالْفَاعِلِ) چونکه خه به ری بابی «كَانْ» له دوا ی فاعل و فاعیلان دیت (كَالْمَفْعُولِ) هه روه کوو چوَن «مَفْعُولٌ بِهِ» له دوا ی «فِعْلٌ» و «فَاعِلٌ» دیت.

الاسْمُ فِي بَابِ «إِنْ»

قَالَ: وَالْإِسْمُ فِي بَابِ «إِنْ»، نَحْوُ: «إِنْ زَيْدًا قَائِمٌ».

أَقُولُ: الضَّرْبُ الْخَامِسُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ، الْإِسْمُ فِي بَابِ «إِنْ»،
أَيُّ: الْمَنْصُوبُ بِالْحُرُوفِ الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ، نَحْوُ: «زَيْدًا» فِي: «إِنْ زَيْدًا قَائِمٌ».
وَإِنَّمَا أُلْحِقَ بِالْمَفْعُولِ، لِأَنَّ كُلًّا مِنْ هَذِهِ الْحُرُوفِ مُتَضَمِّنَةٌ مَعْنَى الْفِعْلِ، كَمَا
سَيَجِيءُ فِي بَابِ الْحَرْفِ، فَاسْمَاؤُهَا مَفَاعِيلٌ فِي الْحَقِيقَةِ.

وانه‌ی چل و نۆهه‌م: باسی «إِسْمُ بَابِ إِنْ»

(قَالَ:) مامۆستا «جار الله» ده‌فه‌رمویت: (وَالْإِسْمُ فِي بَابِ «إِنْ») یه‌کیکی تر له‌و
ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بییت و مولحه‌قه به مه‌فعوولان بریتییه له «الاسْمُ فِي بَابِ
إِنْ» (نَحْوُ) وه‌کوو (إِنْ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ) سه‌رنج بده: وشه‌ی «زَيْدًا» بووه به «إِسْم» بۆ
«إِنْ» بۆیه «مَنْصُوب» بووه.

(أَقُولُ) مامۆستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (أَقُولُ:
الضَّرْبُ الْخَامِسُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ) به‌شی پینجه‌م له‌و ئیسمانه‌ی که
«مَنْصُوب» ده‌بییت و مولحه‌قه به مه‌فعوولان (الْإِسْمُ فِي بَابِ إِنْ) بریتییه له «إِسْمُ بَابِ
إِنْ» (أَيُّ: الْمَنْصُوبُ بِالْحُرُوفِ الْمُشَبَّهَةِ بِالْفِعْلِ) واته: ئه‌و ئیسمه‌ی که به‌حه‌رفی
«مُشَبَّهَةٌ بِالْفِعْلِ» «مَنْصُوب» بووه (نَحْوُ) وه‌کوو وشه‌ی (زَيْدًا، فِي) له‌م نموونه‌یه‌ی
که ده‌لیم: (إِنْ زَيْدًا قَائِمٌ) سه‌رنج بده: وشه‌ی «زَيْدًا» بووه به «إِسْم» بۆ «إِنْ»
که یه‌کیکه له «حُرُوفُ مُشَبَّهَةٌ بِالْفِعْلِ» بۆیه «مَنْصُوب» بووه، ئینجا ئه‌گه‌ر که سیک
پرسیار بکات و بلیم: (وَإِنَّمَا أُلْحِقَ بِالْمَفْعُولِ) بۆچی «حُرُوفُ مُشَبَّهَةٌ بِالْفِعْلِ»
مولحه‌قه به مه‌فعوولان؟ (لِأَنَّ كُلًّا مِنْ هَذِهِ الْحُرُوفِ مُتَضَمِّنَةٌ مَعْنَى الْفِعْلِ) چونکه
هه‌ریه که له‌م حه‌رفانه مانای فیه‌لییان له‌ناو خۆدا گرتوو (كَمَا سَيَجِيءُ فِي بَابِ
الْحَرْفِ) هه‌روه‌کوو له «بَابُ الْحَرْفِ» باسیان ده‌که‌ین (فَاسْمَاؤُهَا) که واته ئیسمی
«حُرُوفُ مُشَبَّهَةٌ بِالْفِعْلِ» (مَفَاعِيلٌ فِي الْحَقِيقَةِ) له‌ راستیدا مه‌فعوولن.

اِسْمُ لَا النَّافِيَةِ لِلْجِنْسِ

قَالَ: وَاسْمُ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ إِذَا كَانَ مُضَافًا، نَحْوُ: «لَا غُلَامَ رَجُلٍ عِنْدَكَ»، أَوْ مُضَارِعًا لَهُ، نَحْوُ: «لَا خَيْرًا مِنْكَ عِنْدَنَا».

أَقُولُ: الضَّرْبُ السَّادِسُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ، اِسْمُ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ،

وانه‌ی په‌نجا: باسی «اِسْمُ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده‌فهرمویت: (وَاسْمُ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ) یه‌کیکی‌تر له‌وئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بیت و مولحه‌قه به‌مه‌فعولان بریتییه له «اِسْمُ لَا، لِنَفْيِ الْجِنْسِ» به‌کار دیت (إِذَا كَانَ مُضَافًا) به‌و مه‌رجه‌ی «إِضَافَة» کرابیت (نَحْوُ) وه‌کوو (لَا غُلَامَ رَجُلٍ عِنْدَكَ) سه‌رنج بده: وشه‌ی «غُلَام» بووه به «اِسْم» بۆ وشه‌ی «لَا» که بۆ «نَفْيِ صِفَةِ الْجِنْسِ» هه‌روه‌ها «إِضَافَة» کراوه بۆ لای وشه‌ی «رَجُلٍ» بۆیه «مَنْصُوب» بووه، (أَوْ) یاخود ئیسمه‌که «مُضَاف» نه‌بوو به‌لکوو (مُضَارِعًا لَهُ) به‌لکوو ده‌شوبه‌ایه «مُضَاف» سِ (نَحْوُ:) وه‌کوو (لَا خَيْرًا مِنْكَ عِنْدَنَا)، سه‌رنج بده: وشه‌ی «خَيْرًا» بووه به «اِسْم» بۆ وشه‌ی «لَا» که بۆ «نَفْيِ الْجِنْسِ» هه‌و ده‌شوبه‌یته «مُضَاف» سِ، چونکه‌ چۆن وشه‌ی «مُضَاف» به‌بِی «مُضَاف إِلَيْهِ» مانای ته‌واو نابیت، به‌هه‌مان شیوه‌ وشه‌ی «خَيْرًا» به‌بِی وشه‌ی «مِنْ زَيْدٍ» مانای ته‌واو نابیت بۆیه «مَنْصُوب» بووه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فهرمویت: منیش ده‌لیم: (الضَّرْبُ السَّادِسُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ) به‌شی شه‌شم له‌وئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بن و مولحه‌قه به‌مه‌فعولان (اِسْمُ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ) بریتییه له «اِسْمُ لَا» که له‌رووی ماناوه «لِنَفْيِ» بۆ نه‌فی کردنی «صِفَة» ی «الْجِنْسِ» به‌کار دیت، ئه‌ویش به‌سِ مه‌رج ئیسمی خوی «مَنْصُوب» ده‌کات^(١):

١. ماموستا له‌م وانه‌یه‌دا ته‌نها ئاماژه‌ی بۆ دوو مه‌رج کردوو، به‌لام له‌زۆربه‌ی په‌رتووکه‌کانی

إِذَا كَانَ مُضَافًا، نَحْوُ: «غُلَامٌ» فِي: «لَا غُلَامَ رَجُلٍ عِنْدَكَ»؛ أَوْ مُضَارِعًا لَهُ، أَيُّ: مُشَابِهًا لِلْمُضَافِ، نَحْوُ: «خَيْرًا» فِي: «لَا خَيْرًا مِنْكَ عِنْدَنَا».
وَإِنَّمَا أَلْحَقَ بِالْمَفْعُولِ، لِأَنَّ «لَا» بِمَعْنَى أَتْنِي، فَمَا بَعْدَهَا فِي مَعْنَى الْمَفْعُولِ.

مەرجى يەكەم: (إِذَا كَانَ مُضَافًا) بەو مەرجەى ئىسمەكە «إِضَافَةٌ» كرابىت (نَحْوُ) وهكوو وشەى (غُلَامٌ فِي) لەم نمونەيەى كە دەلىت: (لَا غُلَامَ رَجُلٍ عِنْدَكَ) سەرنج بەدە: لەم نمونەيەدا وشەى «غُلَامٌ» بوو بە «إِسْم» بۆ وشەى «لا» كە بۆ «نَفْيُ الْجِنْس» هە، هەروەها «إِضَافَةٌ» كراوە بۆ لاى وشەى «رَجُلٍ» بۆيە «مَنْصُوبٌ» بوو.
مەرجى دووهم: (أَوْ) ياخود ئىسمەكە «مُضَافٌ» نەبوو بەلكوو (مُضَارِعًا لَهُ) دەشوبەيە «مُضَافٌ» (نَحْوُ) وهكوو (خَيْرًا فِي) لەم نمونەيەى دەلىت: (لَا خَيْرًا مِنْكَ عِنْدَنَا) سەرنج بەدە: وشەى «خَيْرًا» بوو بە «إِسْم» بۆ وشەى «لا» كە بۆ «نَفْيُ الْجِنْس» هە، دەشوبەيتە «مُضَافٌ» (چونكه چۆن وشەى «مُضَافٌ» بەبى «مُضَافٌ إِلَيْهِ» مانای تەواو نابىت، بە هەمان شێوە وشەى «خَيْرًا» بەبى وشەى «مِنْ زَيْدٍ» مانای تەواو نابىت، بۆيە «مَنْصُوبٌ» بوو. ئىنجا ئەگەر كەسىك پەرسىار بكات و بلىت: (وَإِنَّمَا أَلْحَقَ بِالْمَفْعُولِ) بۆچى «إِسْمٌ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ» مولهقه بە مەفعوولان؟ مامۆستا دەفەرمووت: (لِأَنَّ) چونكه وشەى «لَا» بِمَعْنَى (أَتْنِي) دىت كە «فِعْلُ الْمُضَارِعِ» هە و فاعىلى تیدا «مُسْتَتِرٌ» هە بە «أَنَا» (فَمَا بَعْدَهَا) كەواتە: ئەو ئىسمەى لەدواى وشەى «لا» دىت (فِي حُكْمِ الْمَفْعُولِ) (۱) لە حوكمى «مَفْعُولٌ بِهِ» دايە بۆيە «مَنْصُوبٌ» دەبىت.

مەرجى سىيەم: دەبىت ئەو وشەيەى دەبىتە ئىسمى «لَا» نادىار (نَكْرَةً) بىت، چونكه «لا» نَفْيُ الْجِنْسِ ناچىتە سەر ئىسمىك كە «مَعْرِفَةٌ» بىت، مەگەر «تَأْوِيلٌ» بكريت بە «مَعْرِفَةٌ».

زانستى «نحو» ئاماژە بە هەرسى مەرجەكە كراوە، بۆيە منيش لە كۆتايى ئەم بابەتە ئاماژەى بۆ دەكەم.

قَالَ: وَأَمَّا الْمُفْرَدُ فَمَفْتُوحٌ، نَحْوُ: «لَا غُلَامَ لَكَ عِنْدَنَا».

أَقُولُ: اِسْمٌ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ إِنَّمَا يَكُونُ مَنْصُوباً إِذَا كَانَ مُضَافاً أَوْ مُضَارِعاً لَهُ كَمَا مَرَّ، وَأَمَّا الْمُفْرَدُ - أَغْنِي: غَيْرَ الْمُضَافِ وَالْمُضَارِعِ لَهُ - فَمَفْتُوحٌ، أَي: يَجِبُ أَنْ يُبْنَى عَلَى الْفَتْحِ، نَحْوُ: «لَا غُلَامَ لَكَ».

أَمَّا الْبِنَاءُ فَلِأَنَّهُ جَوَابٌ عَنْ سُؤَالٍ مُقَدَّرٍ،

وانهى به نجاويه كه م: باسى «اِسْمٌ لَا لِنَفْيِ الْجِنْسِ الْمُفْرَدِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده فهرموئ: (وَأَمَّا الْمُفْرَدُ) به لام نه گهر ئيسى «لا» «مُضَاف» نه بوو ههروه ها «شِبْهُ الْمُضَاف» يش نه بوو (فَمَفْتُوحٌ) نه وکاته «مَفْتُوح» ده بيت (نَحْوُ:) وه کوو (لَا غُلَامَ لَكَ عِنْدَنَا)، سهرنج بده: وشهى «غُلَام» بووه به «اِسْم» بؤ وشهى «لا» كه بؤ «نَفْيُ الْجِنْسِ» ه، ههروه ها «مُفْرَد» ه بؤيه «مَفْتُوح» بووه. (أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» نه رده بيلى ده فهرموئ: منيش ده ليم: (اِسْمٌ لَا) «لِنَفْيِ الْجِنْسِ» ئيسى «لا» كه بؤ «نَفْيُ الْجِنْسِ» ه (إِنَّمَا يَكُونُ مَنْصُوباً) نه وکاته «مَنْصُوبٌ» ده بيت (إِذَا كَانَ مُضَافاً) به و مەرجهى ئيسمه كه «مُضَاف» بيت (أَوْ مُضَارِعاً لَهُ) ياخود «شِبْهُ الْمُضَاف» بيت (كَمَا مَرَّ) ههروه کوو له وانهى رابوردوو باسمان کرد، (وَأَمَّا الْمُفْرَدُ) به لام نه گهر ئيسى «لا» موفرده بوو (أَغْنِي) مه به ستم به وشهى «مُفْرَدٌ» نه وهيه (غَيْرَ الْمُضَافِ وَالْمُضَارِعِ لَهُ) ^(١) كه ئيسى لا «مُضَاف» نه بيت ههروه ها «شِبْهُ الْمُضَاف» نه بيت (فَمَفْتُوحٌ) نه وکاته «مَفْتُوح» ده بيت (أَي: يَجِبُ أَنْ يُبْنَى عَلَى الْفَتْحِ) واته: نه وکاته واجبه بکرئ به «مَبْنِي» له سهر «فَتْحَة» (نَحْوُ:) وه کوو (لَا غُلَامَ لَكَ عِنْدَنَا) سهرنج بده: وشهى «غُلَام» بووه به «اِسْم» بؤ وشهى «لا» كه بؤ «نَفْيُ الْجِنْسِ» ه، ههروه ها موفرده بؤيه واجبه «مَفْتُوح» بيت.

(أَمَّا الْبِنَاءُ) ئينجا نه گهر كه سيک پرسيار بکات و بليت: بؤچى ئيسى «لا» «مَبْنِي» يه؟ ماموستا وه لام ده داته وه و ده فهرموئ: (فَلِأَنَّهُ جَوَابٌ عَنْ سُؤَالٍ مُقَدَّرٍ)

كَأَنَّ سَائِلًا قَالَ: «هَلْ مِنْ غُلَامٍ لِي عِنْدَكَ؟» فَقِيلَ فِي جَوَابِهِ: «لَا غُلَامَ لَكَ عِنْدَنَا»، وَكَانَ مِنَ الْوَاجِبِ أَنْ يُقَالَ: «لَا مِنْ غُلَامٍ لَكَ عِنْدَنَا» بِزِيَادَةِ «مِنْ» لِيُطَابِقَ السُّؤَالُ الْجَوَابَ؛ لَكِنَّهُمْ حَذَفُوهَا مِنَ الْجَوَابِ بِقَرِينَةِ السُّؤَالِ، فَتَضَمَّنَهَا الْجَوَابُ وَاحْتِاجَ إِلَيْهَا، وَأَشْبَهَ بِذَلِكَ الْحَرْفَ.

وَأَمَّا الْبِنَاءُ عَلَى الْحَرَكَةِ فَلِلْفَرْقِ بَيْنَ الْبِنَاءِ اللَّازِمِ وَالْعَارِضِ.

چونكه لهو كاتهدا «إِسْمُ لَا» ده بېته وه لامى پرسىاريكى «مُقَدَّر»ه (كَأَنَّ سَائِلًا قَالَ) وهك بلييت كه سيك پرسىار بكات و بلييت: (هَلْ مِنْ غُلَامٍ لِي عِنْدَكَ؟) ثايه هيچ خزمه تكارىكى من له لای تۆيه؟ (فَقِيلَ فِي جَوَابِهِ) ئينجا له وه لامى ئه وه كه سه دا ده گوتريت: (لَا غُلَامَ لَكَ عِنْدَنَا) واته: هيچ خزمه تكارىكى تۆ له لای ئيمه نيه، (وَكَانَ مِنَ الْوَاجِبِ أَنْ يُقَالَ:) كه چى «واجب» بوو بهم شيوهيه بگوتريت: (لَا مِنْ غُلَامٍ لَكَ عِنْدَنَا) واته: ده بوو «بِزِيَادَةِ «مِنْ»» وشهى «مِنْ»ى له وه لامه كه ى زياد بكر دايه (لِيُطَابِقَ الْجَوَابُ السُّؤَالَ) بۆ ئه وه ى وه لامه كه وه كوو پرسىاره كه بايه (لَكِنَّهُمْ حَذَفُوهَا مِنَ الْجَوَابِ) به لام له زمانى عه ره بيدا وشهى «مِنْ»يان له وه لامه كه «حَذَفَ» كردووه (بِقَرِينَةِ السُّؤَالِ) به به لگه ى ئه وه ى وشهى «مِنْ» له پرسىاره كه هاتووه بۆيه له وه لامه كه ى دوو باره يان نه كرده وه.

(فَتَضَمَّنَهَا الْجَوَابُ) ئينجا جه وابه كه وشهى «مِنْ»ى له نيوخودا گرتووه (وَاحْتِاجَ إِلَيْهَا) ههروه ها پئويستيشى به وشهى «مِنْ» ههيه بۆ مانابه خشين، (وَأَشْبَهَ بِذَلِكَ الْحَرْفَ) بۆيه بهم هۆيه وه ويكچوون «مُشَابَه»ى پهيدا بوو له گه ل «حَرْف»، چونكه هه موو حه رفيك بۆ مانابه خشين پئويستى به غه يري خو ههيه، بۆيه ئيسى «لَا» بوو به «مَبْنِي»، چونكه «حَرْف» مه بنىيه، هه ر شتيكىش بشوبه يته «حَرْف» - واته: وه كوو ئه و بيت - ئه ويش ده بېته «مَبْنِي».

(وَأَمَّا الْبِنَاءُ عَلَى الْحَرَكَةِ) ئينجا ئه گه ر كه سيك پرسىار بكات و بلييت: بۆچى ئيسى «لَا» مه بنىيه له سه ر «حَرَكَة»؟ خو «أَصْل» وايه ئيسى مه بنى «سُكُون»ى هه بيت، ماموستا وه لام ده داته وه و ده فه رمويت: (فَلِلْفَرْقِ بَيْنَ بِنَاءِ اللَّازِمِ وَالْعَارِضِ)

وَأَمَّا الْبِنَاءُ عَلَى الْفَتْحِ فَلِخَفَةِ الْفَتْحَةِ، وَقَدْ يُحْذَفُ اِسْمُ «لَا» إِذَا كَانَ مَعْلُومًا، نَحْوُ: «لَا عَلَيْكَ» أَيُّ: لَا بَأْسَ عَلَيْكَ.

بۆ ئه وهی جیاوازی هه بێت له نیوان وشه یه ک که «مَبْنِي الْأَصْل» ه له گه ل وشه یه ک که «مَبْنِي الْعَارِض» ه.

(وَأَمَّا الْبِنَاءُ عَلَى الْفَتْحَةِ) پاشان ئه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: بۆچی ئیسمی «لا» مه بنیه له سه ر «فَتْحَة»؟ مامۆستا وه لام ده داته وه و ده فره مویت: (فَلِخَفَةِ) چونکه «فَتْحَة» له هه موو حه ره که ته کان سوو کتره، بۆیه ئه وه هه لێزێردراوه. ئینجا مامۆستا دیته سه ر بابه تیکێ تر و ده فره مویت: (وَقَدْ يُحْذَفُ اِسْمُ لَا) هیندیک جار ئه وه وشه یه ی ده بێته ئیسمی «لا» «حذف» ده کریت به لام (إِذَا كَانَ مَعْلُومًا) به و مه رجه ی ئیسمه که له دوای «حذف» کردنیش هه ر پروون و ئاشکرا بێت (نَحْوُ:) وه کوو ئه م نموونه ی ده لیت: (لَا عَلَيْكَ) واته: بابه ته که له سه ر تو نییه، سه رنج بده: له م نموونه یه دا ئیسمی «لا» «حذف» کراوه که بریتییه له وشه ی «بَأْس»، به ته نها خه به ره که ماوه ته وه (أَيُّ:) رسته که وای لێ دیته وه (لَا بَأْسَ عَلَيْكَ)، به لام ئه گهر رسته که مانای پروون و ئاشکرا نه بوو، ئه وه دروست نییه به هه یج شیوه یه ک ئیسمی «لا» «حذف» بکریت.

خَبَرُ «مَا» وَ «لَا» بِمَعْنَى لَيْسَ

قَالَ: وَخَبَرُ «مَا» وَ «لَا» بِمَعْنَى لَيْسَ، وَهِيَ اللُّغَةُ الْحِجَازِيَّةُ، وَالتَّمِيمِيَّةُ رَفَعُهُمَا عَلَى الْإِبْتِدَاءِ.

أَقُولُ: الضَّرْبُ السَّابِعُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ خَبَرُ «مَا» وَ «لَا» بِمَعْنَى لَيْسَ، أَيِ: الْمَنْصُوبُ بِهِمَا، نَحْوُ: «مَا زَيْدٌ مُنْطَلِقًا وَلَا رَجُلٌ أَفْضَلُ مِنْكَ»، وَهِيَ -أَيِ: هَذِهِ اللُّغَةُ-

وانه‌ی په‌نجاودوووه‌م: باسی «خَبَرُ مَا وَ لَا بِمَعْنَى لَيْسَ»

(قَالَ:) مامۆستا «جار الله» ده‌فه‌رمویت: (وَخَبَرُ مَا وَلَا بِمَعْنَى لَيْسَ) یه‌کی‌تری له‌و ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بیته و مولحه‌قه به‌مه‌فعوولان بریتییه له‌و ئیسمه‌ی که ده‌بیته «خَبَر» بۆ وشه‌ی «مَا» و «لَا» که به‌مانای «لَيْسَ» دین (وَهِيَ اللُّغَةُ الْحِجَازِيَّةُ) ئینجا مامۆستا ده‌فه‌رمویت: کارکردنی «مَا» و «لَا» له‌خه‌به‌ری له‌سه‌رپا و زاراوه‌ی خه‌لکی حجازه‌، (وَالْتَّمِيمِيَّةُ، رَفَعُهُمَا عَلَى الْإِبْتِدَاءِ) به‌لام له‌زاراوه‌ی ته‌میمیه‌کان ئه‌م دوو ئیسمه‌ی که ده‌که‌ونه‌ دوای وشه‌ی «مَا» و وشه‌ی «لَا» هه‌ردووکیان به‌مه‌رفوووعی ده‌خویندرینه‌وه و ئه‌وه‌ی یه‌که‌م ده‌بیته «مُبْتَدَأ» ئه‌وه‌ی دووهم ده‌بیته «خَبَر».

(أَقُولُ) مامۆستا «عبدالغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (الضَّرْبُ السَّابِعُ مِنْ ضُرُوبِ الْمُلْحَقِ بِالْمَفْعُولِ) به‌شی حه‌وته‌م له‌و ئیسمانه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بن و مولحه‌قه به‌مه‌فعوولان (خَبَرُ مَا وَلَا) بریتییه له‌و ئیسمه‌ی که ده‌بیته «خَبَر» بۆ وشه‌ی «مَا» و بۆ وشه‌ی «لَا» (بِمَعْنَى لَيْسَ) که به‌مانای «لَيْسَ» نه‌ (أَيِ: الْمَنْصُوبُ بِهِمَا) واته‌: ئه‌و ئیسمه‌ی که «مَنْصُوب» ده‌بیته به‌ وشه‌ی «مَا» و «لَا» (نَحْوُ) وه‌کوو (مَا زَيْدٌ مُنْطَلِقًا. وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو (لَا رَجُلٌ أَفْضَلُ مِنْكَ) سه‌رنج بده‌: له‌م دوو نموونه‌یه‌دا هه‌ردوو وشه‌ی «مُنْطَلِقًا، أَفْضَلُ» بوونه‌ته «خَبَر» بۆ وشه‌ی «مَا» و «لَا» بۆیه هه‌ردووکیان «مَنْصُوب» بوون.

(وَهِيَ أَيْ: هَذِهِ اللُّغَةُ) ئینجا مامۆستا ده‌فه‌رمویت: کارکردنی ئه‌م دوو وشه‌یه

أَعْنِي: النَّصْبُ بِـ «مَا» وَ «لَا» اللَّغَةُ الْحِجَازِيَّةُ. وَاللُّغَةُ التِّمِيمِيَّةُ رَفَعُهُمَا عَلَى الْإِبْتِدَاءِ،
أَي: رَفَعَ الْإِسْمَيْنِ الْوَاقِعَيْنِ بَعْدَ «مَا» وَ «لَا» عَلَى أَنَّ الْأَوَّلَ مُبْتَدَأٌ وَالثَّانِي خَبَرُهُ.
وَدَلِيلُ الْحِجَازِيَّةِ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿مَا هَذَا بَشَرًا﴾ وَ﴿مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ﴾. وَدَلِيلُ
التِّمِيمِيَّةِ دُخُولُهُمَا عَلَى الْقَبِيلَتَيْنِ، أَعْنِي: الْأَسْمَاءَ وَالْأَفْعَالَ؛ فَإِنَّ الْعَامِلَ يَجِبُ
أَنْ يَخْتَصَّ بِأَحَدِهِمَا.

(أَعْنِي: النَّصْبُ بِـ مَا وَلَا) مبهستم نه وهیه که وشه ی «مَا» وشه ی «لَا» خه به ری
خو «مَنْصُوب» بکن (اللُّغَةُ الْحِجَازِيَّةُ) له سهر پا و زاراهوی خه لکی حجازه (وَاللُّغَةُ
التِّمِيمِيَّةُ، رَفَعُهُمَا عَلَى الْإِبْتِدَاءِ) به لام ته میمییه کان ده فهرموون: نه و دوو ئیسمه ی
که ده که ونه دوا ی وشه ی «مَا» و «لَا» مفر فووع ده بن (أَي: عَلَى رَفْعِ الْإِسْمَيْنِ
الْوَاقِعَيْنِ بَعْدَ مَا وَلَا) واته: هه ردو وکیان به «مَرْفُوع» ده خویندرینه وه (عَلَى أَنَّ الْأَوَّلَ
مُبْتَدَأٌ وَالثَّانِي خَبَرُهُ) نه وه ی یه که م ده بیته «مُبْتَدَأٌ» و نه وه ی دووهم ده بیته «خَبَرٌ»،
(وَدَلِيلُ الْحِجَازِيَّةِ) به لگه ی زانایانی نه هلی حجاز له سهر کارکردنی وشه ی «مَا» و
وشه ی «لَا» (قَوْلُهُ تَعَالَى) ثم دوو فهرمایشته ی خوا ی گه وره یه: یه که م ﴿مَا هَذَا
بَشَرًا﴾ [سورة يوسف: الآية: ٣١]، سه رنج بده: له م نایه ته دا وشه ی «بَشَرًا» بوته
«خَبَرٌ» بو وشه ی «مَا» و «مَنْصُوب» بووه. (وَ) دووهم ﴿مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ﴾ [سورة
المجادله: الآية: ٢]، هه روه ها له م نایه ته دا وشه ی «أُمَّهَاتٍ» بوته «خَبَرٌ» بو وشه ی
«مَا» و «مَنْصُوب» بووه، به لام چونکه وشه ی «أُمَّهَاتٍ» «جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّالِمِ» ه
بو یه «نَصْب» ه ی به «كسرة» یه. (وَدَلِيلُ التِّمِيمِيَّةِ) هه روه ها به لگه ی خه لکی ته میمی
له سهر کارنه کردنی وشه ی «مَا» و وشه ی «لَا» بریتییه له وه ی که نه وان (دُخُولُهُمَا عَلَى
الْقَبِيلَتَيْنِ، أَعْنِي: الْأَسْمَاءَ وَالْأَفْعَالَ) ده ئین: وشه ی «مَا» و وشه ی «لَا» ده چنه سهر
«إِسْم» و ده چنه سهر فیعلان (فَإِنَّ الْعَامِلَ يَجِبُ أَنْ يَخْتَصَّ بِأَحَدِهِمَا) چونکه ده بیت
«عَامِلٌ» تاییه ت بیت یان به ئیسمان یا خود به فیعلان.

قَالَ: وَإِذَا تَقَدَّمَ الْخَبَرُ أَوْ انْتَقَضَ النَّفْيُ بِ «إِلَّا»، فَالرَّفْعُ لَزِمٌ، نَحْوُ: «مَا مُنْطَلِقُ زَيْدٍ، وَمَا زَيْدٌ إِلَّا مُنْطَلِقٌ».

أَقُولُ: إِذَا تَقَدَّمَ خَبَرُ «مَا» وَ «لَا» عَلَى اسْمِهِمَا أَوْ انْتَقَضَ نَفْيُهُمَا بِ «إِلَّا» أَيْ: بَطَلَ عَمَلُهُمَا، بِأَنْ يَقَعَ خَبَرُهُمَا بَعْدَ «إِلَّا»، فَالرَّفْعُ لَزِمٌ، نَحْوُ: «مَا مُنْطَلِقُ زَيْدٍ»؛

وانەى پەنجاوسىيەھەم: باسى مەرجه كانى كارکردنى «ما» و «لا»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» دەفەر مویت: (وَ إِذَا تَقَدَّمَ الْخَبَرُ) ھەركاتىك خەبەرئى وشەى «ما» و «لا» لەسەر ئىسمى و ھەپش بکەویت (أَوْ) یاخود (انْتَقَضَ النَّفْيُ بِ (إِلَّا) «نفي» سیه که یان تیک چوو و ھەلۆە شایەو ھە ھۆى زیادکردنى وشەى «إِلَّا» لەدوای ئىسمى «ما» و «لا» (فَالرَّفْعُ لَزِمٌ) ئەو ھەم دوو حالەتەدا واجبە ھەردوو ئىسمەکان بە مەرفووعى بخویندرێنەو (نَحْوُ:) وەکوو (مَا مُنْطَلِقُ زَيْدٌ) یا خود وەکوو «لَا قَائِمٌ رَجُلٌ»، سەرنج بدە: لەم دوو نموونەىدا وشەى «ما» و «لا» کارناکەن، بەلکوو لە نموونەى یەکەم وشەى «مُنْطَلِقٌ» دەبێتە «خَبَرٌ مُقَدَّم» و ھەروەھا وشەى «زَيْدٌ» دەبێتە «مُبْتَدَأٌ مُؤَخَّرٌ»، نموونەى دوو ھەمیش بە ھەمان شیوہ: (وَ) ھەروەھا وەکوو (مَا زَيْدٌ إِلَّا مُنْطَلِقٌ) سەرنج بدە: لەم نموونەىدا وشەى «ما» کارى نەکردووە چونکە «نفي» وشەى «ما» ھەلۆە شاو ھەو ھە ھۆى زیادکردنى وشەى «إِلَّا».

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئەر دەبیلی دەفەر مویت: منیش دەلیم: (إِذَا تَقَدَّمَ خَبَرُ مَا وَلَا عَلَى اسْمِهِمَا) ھەركاتىك خەبەرئى وشەى «ما» و «لا» لەسەر ئىسمى و ھەپش بکەویت (أَوْ) یاخود (انْتَقَضَ نَفْيُهُمَا بِ (إِلَّا) «نفي» سیه که یان تیک بچیت و ھەلۆە شیتەو (بَطَلَ عَمَلُهُمَا) کارکردنى وشەى «ما» و «لا» تیک دەچیت (بِأَنْ يَقَعَ خَبَرُهُمَا بَعْدَ (إِلَّا) بەم شیوہى که خەبەرئى وشەى «ما» و «لا» دوای وشەى «إِلَّا» بێت (فَالرَّفْعُ لَزِمٌ) لەم دوو حالەتەدا واجبە ھەردوو ئىسمەکان بە مەرفووعى بخویندرێنەو. (نَحْوُ:) وەکوو (مَا مُنْطَلِقُ زَيْدٌ) یاخود وەکوو «لَا قَائِمٌ رَجُلٌ»، سەرنج بدە: لەم دوو نموونەىدا وشەى «ما» و «لا» کارناکەن، بەلکوو لە نموونەى یەکەم وشەى «مُنْطَلِقٌ» دەبێتە «خَبَرٌ مُقَدَّم» و ھەروەھا وشەى «زَيْدٌ» دەبێتە «مُبْتَدَأٌ

و «مَا زَيْدٌ إِلَّا مُنْطَلِقٌ». وَلَا يَجُوزُ نَصْبُ «مُنْطَلِقٌ»؛ لِأَنَّ «مَا» وَ «لَا» إِنَّمَا عَمِلَتَا لِمُشَابَهَتِهِمَا بِلَيْسَ مِنْ جِهَةِ النَّفْيِ فَيَبْطُلُ عَمَلُهُمَا بِتَقْدِيمِ الْخَبَرِ عَلَى الْإِسْمِ لِضَعْفِهِمَا فِي الْعَمَلِ، وَكَذَا بِإِنْتِقَاضِ نَفْيِهِمَا بِ «إِلَّا» لِإِنْتِفَاءٍ وَجْهِ الشَّبَهِ بَيْنَهُمَا وَبَيِّنَ لَيْسَ حِينَئِذٍ،

مُؤَخَّرٌ، له نمونه‌ی دووه می‌ش به هه مان شیوه؛ (وَ) ههروه‌ها وه کوو (مَا زَيْدٌ إِلَّا مُنْطَلِقٌ) سه‌رنج بده: له‌م نمونه‌یه‌دا وشه‌ی «ما» کاری نه‌کردووه، چونکه «نَفْي» وشه‌ی «ما» هه‌لوه‌شاه‌ته‌وه به‌ه‌وی زیاده‌کردنی وشه‌ی «إِلَّا».

(وَلَا يَجُوزُ نَصْبُ «مُنْطَلِقٌ») دروست نییه وشه‌ی «مُنْطَلِقٌ» به «منصوب» سی بخویند ریته‌وه (لَأَنَّ مَا وَلَا إِنَّمَا عَمِلَتَا) چونکه وشه‌ی «ما» و «لا» بویه کار ده‌که‌ن چونکه (لِمُشَابَهَتِهِمَا بِلَيْسَ) چونکه له‌پرووی ماناوه ده‌شوبه‌ینه «لَيْسَ» (مِنْ جِهَةِ النَّفْيِ) که هه‌ردووکیان بو «نَفْي» به‌کار دین (فَيَبْطُلُ عَمَلُهُمَا) که‌واته: کارکردن و «عَمَل» سی وشه‌ی «ما» و «لا» تیک ده‌چیته (بِتَقْدِيمِ الْخَبَرِ عَلَى الْإِسْمِ) نه‌گه‌ر خه‌به‌ری وشه‌ی «ما» و «لا» له‌سه‌ر ئیسمی وه‌پیش بکه‌ویت (لِضَعْفِهِمَا فِي الْعَمَلِ) چونکه وشه‌ی «ما» و «لا» بی‌ه‌یزن له‌کارکردندا.

(وَكَذَا بِإِنْتِقَاضِ نَفْيِهِمَا بِإِلَّا) هه‌روه‌ها به‌هه‌مان شیوه نه‌گه‌ر «نَفْي» یه‌که‌یان تیک چوو به‌ه‌وی هاتنی وشه‌ی «إِلَّا» (لِإِنْتِفَاءٍ وَجْهِ الشَّبَهِ بَيْنَهُمَا وَبَيِّنَ لَيْسَ حِينَئِذٍ) چونکه بی‌گومان نه‌وکاته «مُشَابَهَة» که تیکده‌چی له‌نیوانیاندا بویه له‌م حاله‌ته‌شدا وشه‌ی «ما» و «لا» کار ناکه‌ن، به‌لکوو ئه‌م دوو ئیسمه‌ی له‌دوایان دین ده‌بن به «مُبْتَدَأ» و به «خَبَر».

وه‌کوو خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا﴾^(۱) یاخود وه‌کوو ﴿وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ﴾^(۲) سه‌رنج بده: له‌م دوو نمونه‌یه‌دا وشه‌ی «ما» و «لا» کاریان نه‌کردووه^(۳).

۱. سورة يس: الآية: ۱۵.

۲. سورة الأحقاف: الآية: ۹.

۳. برونه: شرح قطر الندی وبل الصدی: (۲۳۲) وشرح ابن العقیل: (۳۰۳/۱) وشرح کافیّه

وَكَذَلِكَ يَبْطُلُ عَمَلُ «مَا» بِزِيَادَةِ «إِنْ» مَعَهَا، نَحْوُ: «مَا إِنْ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ»، لِضَعْفِهِمَا فِي الْعَمَلِ بِالْفَاصِلَةِ.

* * *

(وَكَذَلِكَ يَبْطُلُ عَمَلُ «مَا» بِزِيَادَةِ «إِنْ» مَعَهَا) ههروهه ده بیته وشه ی «ما» راسته وخۆ بچیتته سه ر ئیسمی خۆی، چونکه نه گهر هاتوو وشه ی «إِنْ» یاخود وشه یه کی تر که وته نیوانیان، نه وکاته وشه ی «ما» کار (عَمَلٌ) ناکات (نَحْوُ) وه کوو ئهم نموونه یه: (مَا إِنْ زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ لِضَعْفِهِمَا فِي الْعَمَلِ بِالْفَاصِلَةِ)^(١)، سه رنج بده: لیته دا وشه ی «ما» کاری نه کردوو چونکه وشه ی «إِنْ» که وتوته نیوانیان، به لکوو ئهم دوو ئیسمی له دوایه وه هاتوون ده بن به «مُبْتَدَأٌ» و به «خَبَرٌ».

* ○ *

❦ ابن الحاجب الكوردي: (٢٥٨/١) والقواعد والفوائد: (١٦٣) والإظهار (٢٧)

١. ئه وکاته وشه ی «إِنْ» به «زَائِدَةٌ» هه ژمار ده کریت، له لای زانایانی «بَصْرِي»، به لام «کوفیه کان» ده فهرموون: له م کاته دا وشه ی «إِنْ» پنی ده گو تریت «أَلْعَازِلَةُ» یاخود «نَافِيَةٌ مُؤَكِّدَةٌ».

بَابُ الْمَجْرُورَاتِ

قَالَ: الْمَجْرُورَاتُ عَلَى صَرْيَيْنِ: مَجْرُورٌ بِالْإِضَافَةِ وَمَجْرُورٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ، كَقَوْلِكَ: «غُلَامٌ زَيْدٌ» وَ «سِرْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ إِلَى الْكُوفَةِ».

أَقُولُ: لَمَّا فَرَعَ مِنَ الْقِسْمِ الثَّانِي مِنْ أَقْسَامِ الْمُغْرَبِ وَهُوَ الْمَنْصُوبَاتُ، شَرَعَ فِي الْقِسْمِ الثَّالِثِ، أَغْنِي: الْمَجْرُورَاتِ، فَقَالَ مَا قَالَ.

وانهى به نجا و جواره م: باسى نهو ئيسمانهى كه «مَجْرُورٌ» ده بن
(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده فهرمويت: (الْمَجْرُورَاتُ عَلَى صَرْيَيْنِ) نهو
ئيسمانهى كه «مَجْرُورٌ» ده بن دوو جوريان هه يه:
جورى يه كه م: (مَجْرُورٌ بِالْإِضَافَةِ) بريتيه لهو ئيسمهى كه به هوى نه وهى ده بيته
«مُضَافٌ إِلَيْهِ» مه جرور ده بيت.

جورى دووهم: (وَمَجْرُورٌ بِحَرْفِ الْجَرِّ) بريتيه لهو ئيسمهى كه به هوى يه كييك
له «حُرُوفُ الْجَرِّ» مه جرور ده بيت (كَقَوْلِكَ) وه كوو تو ده ليت: (هَذَا غُلَامٌ زَيْدٌ)
سه رنج بده: وشهى (زَيْدٌ) لهم نمونه يه دا به هوى نه وهى ده بيته «مُضَافٌ إِلَيْهِ»
مه جرور ده بيت: (وَ) هه روه ها وه كوو (سِرْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ إِلَى الْكُوفَةِ) سه رنج
بده: لهم نمونه يه دا وشهى «الْبَصْرَةِ» هه روه ها وشهى «الْكُوفَةِ» به هوى يه كييك له
«حُرُوفُ الْجَرِّ» مه جرور بوونه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» نه رده بيلى ده فهرمويت: منيش ده ليم: (لَمَّا فَرَعَ
مِنَ الْقِسْمِ الثَّانِي مِنْ أَقْسَامِ الْمُغْرَبِ) له كايتيك ماموستا باسى به شى يه كه مى ته واو
كرد له به شه كانى ئيسىمى «مُغْرَبٌ» (وَهُوَ الْمَنْصُوبَاتُ) كه بريتيبوو له باسكردنى نهو
ئيسمانهى كه «مَنْصُوبٌ» ده بوون، ئينجا ماموستا (شَرَعَ فِي الْقِسْمِ الثَّالِثِ) ده ستى
كرد به باسكردنى به شى ستيه م (أَغْنِي: الْمَجْرُورَاتِ) مه به ستم باسكردنى نهو
ئيسمانه يه كه «مَجْرُورٌ» ده بن (فَقَالَ) ئينجا ماموستا فهرمووى (مَا قَالَ) نه وهى كه
فهرمووى «الْمَجْرُورَاتُ عَلَى صَرْيَيْنِ».

وَقَوْلُهُ: «مَجْرُورٌ بِالْإِضَافَةِ» مُجْمَلٌ لَا يُعْلَمُ مِنْهُ أَنَّ الْعَامِلَ فِي الْمُضَافِ إِلَيْهِ هُوَ الْمُضَافُ أَوْ حَرْفُ الْجَرِّ الْمُقَدَّرُ أَوْ كِلَاهُمَا، وَلِكُلِّ قَائِلٌ.

(وَقَوْلُهُ) ئەو قسە یە ی کە مامۆستا گوتی: (مَجْرُورٌ بِالْإِضَافَةِ) قسە یە (مُجْمَلٌ) ە و لە پرووی ماناوە نادیار و کورتە، وه هیچ «تَفَاصِيل» یکی تێدا نییە، بۆیە (لَا يُعْلَمُ مِنْهُ) لەم قسە یە نازانداریت (أَنَّ الْعَامِلَ فِي الْمُضَافِ إِلَيْهِ) ئەو عامیلە ی کە کار لە «مُضَافٌ إِلَيْهِ» دەکات بە دیاریکراوی نازانداریت ئاخۆ (هُوَ الْمُضَافُ) وشە ی «مُضَاف» ە بە تەنھا (أَوْ حَرْفُ الْجَرِّ الْمُقَدَّرُ) یاخود «حَرْفُ الْجَرِّ» یکی «مُقَدَّر» ە بە تەنھا (أَوْ كِلَاهُمَا) یاخود هەردووکیان بە یە کە وەن (وَلِكُلِّ قَائِلٌ) بۆ هەریەک لەم بۆچوونانە کۆمەڵیک زانا پەئی خۆیان دەربریوه.

الْإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ

قَالَ: وَالْإِضَافَةُ عَلَى صَرِيحَيْنِ: مَعْنَوِيَّةٌ، وَهِيَ الَّتِي بِمَعْنَى «الْلَامِ»، أَوْ بِمَعْنَى «مِنْ»، كَقَوْلِكَ: «غُلَامٌ زَيْدٌ» وَ «خَاتَمٌ فَضَّةٌ».

أَقُولُ: الْإِضَافَةُ بِمَعْنَى اللَّامِ إِنَّمَا تَكُونُ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْمُضَافُ إِلَيْهِ جِنْسَ الْمُضَافِ وَلَا ظَرْفَهُ، نَحْوُ: «غُلَامٌ زَيْدٌ»،

وانهى به نجاو پينجه م: باسى «الْإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده فهرمويټ: (وَالْإِضَافَةُ عَلَى صَرِيحَيْنِ) نهو ئيسمانهى كه «إِضَافَةُ» ده كرين بؤ لاي «مُضَافٌ إِلَيْهِ»، «إِضَافَةُ» كردنه كه ده بيت به دوو جور، جورى يه كه م: (مَعْنَوِيَّةٌ) پيى ده گوتريت: «الْإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ» كه ماموستا پيناسهى ده كات و ده فهرمويټ: (وَهِيَ الَّتِي بِمَعْنَى اللَّامِ) بريتيه لهو «إِضَافَةُ» يهى كه ماناى «لام» اى حه رفى «جَرَّ» ده به خشيت (أَوْ بِمَعْنَى مِنْ) ياخود ماناى «مِنْ» ده به خشيت (كَقَوْلِكَ) وه كوو تو ده لييت: (غُلَامٌ زَيْدٌ)، سهرنج بده: لي ره دا ئهم «إِضَافَةُ» يه به ماناى «لام» ه «أَيُّ: غُلَامٌ لَزَيْدٍ»، (وَ) ههروه ها وه كوو (خَاتَمٌ فَضَّةٌ) سهرنج بده: له م نمونه يه دا ئهم «إِضَافَةُ» يه به ماناى «مِنْ» ه «أَيُّ: خَاتَمٌ مِنْ فَضَّةٍ».

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغنى» نه رده بيلى ده فهرمويټ: منيش ده ليټم: (الْإِضَافَةُ بِمَعْنَى اللَّامِ إِنَّمَا تَكُونُ) «إِضَافَةُ» كردن نهو كاته به ماناى «لام» ديت (إِذَا لَمْ يَكُنِ الْمُضَافُ إِلَيْهِ جِنْسَ الْمُضَافِ) نه گه ربيت و نهو ئيسمهى بووه به «مُضَافٌ إِلَيْهِ» بيكهاتهى سهره كى «مُضَاف» نه بوو، واته: وشهى «مُضَاف» له «مُضَافٌ إِلَيْهِ» دروست نه كرابوو (وَلَا ظَرْفَهُ) ههروه ها نه گه ربيت نهو ئيسمهى بووه به «مُضَافٌ إِلَيْهِ»، «ظَرْفُ الزَّمَانِ» نه بوو بؤ وشهى «مُضَاف»، واته: وشهى «مُضَافٌ إِلَيْهِ» نهو زه مه نه نه بوو كه «مُضَاف» اى تيډا نه نجام دراوه (نَحْوُ) وه كوو (غُلَامٌ زَيْدٌ)، سهرنج بده: له م نمونه دا وشهى «غُلَام» «إِضَافَةُ» كراوه بؤ لاي وشهى «زَيْدٌ»، له هه مانا كاتدا «إِضَافَةُ» ه كه به

أَي: غُلَامٌ لَزِيدٍ، وَبِمَعْنَى «مِنْ» إِنَّمَا تَكُونُ إِذَا كَانَ الْمُضَافُ إِلَيْهِ مِنْ جِنْسِ الْمُضَافِ، نَحْوُ: «خَاتَمٌ فِضَّةٌ»، أَيْ خَاتَمٌ مِنْ فِضَّةٍ، وَ «ثَوْبٌ قُظْنٌ»، أَيْ: ثَوْبٌ مِنْ قُظْنٍ.

وَقَدْ تَكُونُ بِمَعْنَى «فِي»، وَذَلِكَ إِذَا كَانَ الْمُضَافُ إِلَيْهِ ظَرْفَ الْمُضَافِ، نَحْوُ: «ضَرَبَ الْيَوْمَ»،

مانای «لام» هـ (أَي: غُلَامٌ لَزِيدٍ) چونکه وشەى «مُضاف» له «مُضاف إِلَيْهِ» دروست نه کراوه و پیکهاتهى سهره کى ئەو نییه، یاخود وه کوو «عَيْنُ زَيْدٍ، وَيَدُ بَكْرِ»^(۱).
(وَبِمَعْنَى مِنْ) ههروه ها ئەو کاته «إضافة» کردنه که به مانای «مِنْ» دیت (إِنَّمَا تَكُونُ إِذَا كَانَ الْمُضَافُ إِلَيْهِ مِنْ جِنْسِ الْمُضَافِ) ئە گەر بیّت و ئەو ئیسمه ی بووه به «مُضاف إِلَيْهِ» پیکهاتهى سهره کى «مُضاف» بوو، واته: وشەى «مُضاف» له «مُضاف إِلَيْهِ» دروست کرابوو (نَحْوُ) وه کوو (خَاتَمٌ فِضَّةٌ)، سهرنج بده: له م نموونه دا وشەى «خَاتَمٌ» «إضافة» کراوه بۆ لای وشەى «فِضَّةٌ» له هه مان کاتدا «إضافة» که به مانای «مِنْ» هـ (أَي: خَاتَمٌ مِنْ فِضَّةٍ) چونکه وشەى «مُضاف» له «مُضاف إِلَيْهِ» دروست کراوه و پیکهاتهى سهره کى ئەوه، ههروه ها وه کوو (ثَوْبٌ قُظْنٌ)، سهرنج بده: له م نموونه دا وشەى «ثَوْبٌ» «إضافة» کراوه بۆ لای وشەى «قُظْنٌ» له هه مان کاتدا «إضافة» که به مانای «مِنْ» هـ (أَي: ثَوْبٌ مِنْ قُظْنٍ) چونکه وشەى «مُضاف» له «مُضاف إِلَيْهِ» دروست کراوه و پیکهاتهى سهره کى ئەوه، به هه مان شیوه ی نموونه ی رابوردوو.

(وَقَدْ تَكُونُ بِمَعْنَى فِي) ههروه ها هیندیک جار «إضافة» کردنه که به مانای «فِي» دیت (وَذَلِكَ إِذَا كَانَ الْمُضَافُ إِلَيْهِ ظَرْفَ الْمُضَافِ)^(۲) ئە گەر بیّت و ئەو ئیسمه ی بووه به «مُضاف إِلَيْهِ»، «ظَرْفُ الزَّمَانِ» بوو یاخود «ظَرْفُ الْمَكَانِ» بوو بۆ وشەى «مُضاف»، واته: وشەى «مُضاف إِلَيْهِ» ئەو زه مه نه بوو، یاخود ئەو شوینه بوو که وشەى «مُضاف» سی تیدا ئەنجام دراوه (نَحْوُ) وه کوو (ضَرَبَ الْيَوْمَ)، سهرنج بده:

۱. بېروانه: شرح المفصل: (۱۲۵/۲)، و شرح كافية ابن الحاجب الكوردي: (۲۳۸/۲) و (شرح التسهيل: (۸۸/۳).

۲. بېروانه: شرح المفصل: ۱۲۵/۲، والمشكل في النحو: ۱۷۳.

أَيُّ: ضَرْبٌ فِي الْيَوْمِ، وَكَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾ [سبأ: ٣٢]. أَيُّ: مَكْرٌ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَلَمْ يَتَعَرَّضْ لَهَا لِقَلَّتِهَا.

لهم نموندها وشهى «ضَرْبٌ» «إضافة» كراوه بؤ لای وشهى «الْيَوْمِ»، له هه مان كاتدا «إضافة» كه به مانای «في»-يه (أَيُّ: ضَرْبٌ فِي الْيَوْمِ) واته: وشهى «مُضَافٌ إِلَيْهِ» زه من و كاتى ليدانه كه يه، ياخود وه كوو «ضَرْبُ السُّوقِ» سه رنج بده: لهم نموندها وشهى «ضَرْبٌ» «إضافة» كراوه بؤ لای وشهى «السُّوقِ» له هه مان كاتدا «إضافة» كه به مانای «في»-يه (أَيُّ: ضَرْبٌ فِي السُّوقِ) واته: وشهى «مُضَافٌ إِلَيْهِ» شوين و جيگای ليدانه كه يه. (وَقَوْلِهِ تَعَالَى) هه روه ها وه كوو خواى گه و ره ده فهرمويت: ﴿بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾^(١) سه رنج بده: لهم نموندها وشهى «مَكْرٌ» «إضافة» كراوه بؤ لای وشهى «الْلَّيْلِ» له هه مان كاتدا «إضافة» كه به مانای «في»-يه (أَيُّ: مَكْرٌ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) چونكه وشهى «مُضَافٌ إِلَيْهِ» زه من و كاتى فيل و ته له كه بازييه كه يه. (وَلَمْ يَتَعَرَّضْ لَهَا الْمُصَنَّفُ)^(٢) هه روه ها بؤيه مامؤستا هم به شهى باس نه كرد واته: «إضافة» ي به مانای «في» (لِقَلَّتِهَا) چونكه هم جو ره «إضافة» يه كه متره له زمانى عه ره بيذا له هه ردوو به شه كه ي تر، هه ر بؤيه ش مامؤستا له سه ره تاى وانه كه دا ئاماژه ي بؤ نه كرد.

١. سورة سبأ الآية: (٣٣)

٢. بروانه: الأوصول في النحو: (٥/٢) وشرح المفصل: (١٢٥/٢)، وكشف المشكل في النحو: (١٧٠) وشرح كافية ابن الحاجب الكوردي: (٢٣٨/٢) و (شرح التسهيل: (٨٨/٣).

الإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ

قَالَ: وَلَفْظِيَّةٌ، وَهِيَ إِضَافَةُ اسْمِ الْفَاعِلِ إِلَى مَعْمُولِهِ، نَحْوُ: «ضَارِبُ زَيْدٍ» أَوِ الصِّفَةِ الْمُشَبَّهَةِ إِلَى فَاعِلِهَا، كَقَوْلِكَ: «حَسَنُ الْوَجْهِ». أَقُولُ: يَغْنِي: بِالْمَعْمُولِ، الْمَفْعُولُ الَّذِي لَوْ لَمْ يَكُنْ مَجْرُوراً بِالإِضَافَةِ لَكَانَ مَنْصُوباً عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ؛ وَذَلِكَ إِنَّمَا يَكُونُ

وانهى به نجاوشه شهه: باسى «الإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» دهفه رموئیت: (وَلَفْظِيَّةٌ) جوړى دووهم: پښى دهگوتریت: «الإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ» که ماموستا پیناسه دهکات و دهفه رموئیت: سڼ بهشى ههیه: بهشى یه کهم: (وَهِيَ إِضَافَةُ اسْمِ الْفَاعِلِ إِلَى مَعْمُولِهِ) که بریتیه له «إِضَافَةُ» کردنى «اسْمُ الْفَاعِلِ» بۆ لای مهفعولى خوى (نَحْوُ) وهکوو (ضَارِبُ زَيْدٍ) سهرنج بده: وشه «ضَارِبٌ» «اسْمُ الْفَاعِلِ» ه و «إِضَافَةُ» کراوه بۆ لای «زَيْدٍ» که «مَفْعُولُ بِهِ» ى خوئیه تی، بۆیه پښى دهگوتریت «الإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ». بهشى دووهم: (أَوْ) یاخود (الصِّفَةِ الْمُشَبَّهَةِ إِلَى فَاعِلِهَا) بریتیه له «إِضَافَةُ» کردنى «الصِّفَةِ الْمُشَبَّهَةِ» بۆ لای فاعیلی خوى (كَقَوْلِكَ:) وهکوو تو دهئیت: (حَسَنُ الْوَجْهِ) سهرنج بده: وشه «حَسَنٌ» «الصِّفَةِ الْمُشَبَّهَةِ» یه و «إِضَافَةُ» کراوه بۆ لای وشه «الْوَجْهِ» که فاعیلی خوئیه تی له ئهسلدا بۆیه پښى دهگوتریت: «الإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ».

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنى» ئهرده بیللى دهفه رموئیت: منیش دهئیم: (يَغْنِي بِالْمَعْمُولِ:) مه بهست به وشه «مَعْمُولٌ» که ماموستا باسى دهکات بریتیه له (الْمَفْعُولُ الَّذِي) له «مَفْعُولُ بِهِ» یه که (لَوْ لَمْ يَكُنْ مَجْرُوراً بِالإِضَافَةِ) ^(۱) ئه گهر به هوئى «إِضَافَةُ» کردن «مَجْرُورٌ» نه بوايه (لَكَانَ مَنْصُوباً عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ) ئه و کاته دهبوو به «مَفْعُولُ بِهِ» و «مَنْصُوبٌ» دهبوو (وَذَلِكَ إِنَّمَا يَكُونُ) ئه مهش له کاتیکدا دهبيت

إِذَا كَانَ اسْمُ الْفَاعِلِ عَامِلًا، بِأَنْ يَكُونَ بِمَعْنَى الْحَالِ أَوْ الْإِسْتِقْبَالِ، نَحْوُ: «زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرٍو الْآنَ أَوْ غَدًا»، فَإِنَّ «عَمْرًا» هُنَا لَوْ لَمْ يَكُنْ مَجْرُورًا بِالْإِضَافَةِ لَكَانَ مَنْضُوبًا عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ.

وَأَمَّا إِذَا لَمْ يَكُنْ عَامِلًا، بِأَنْ كَانَ بِمَعْنَى الْمَاضِي، نَحْوُ: «زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرٍو أَمْسٍ». فَلَا تَكُونُ الْإِضَافَةُ حِينَئِذٍ لَفْظِيَّةً بَلْ مَعْنَوِيَّةً؛ لِأَنَّ اسْمَ الْفَاعِلِ لَا يَعْمَلُ النَّضْبَ إِذَا كَانَ بِمَعْنَى الْمَاضِي، كَمَا سَيَجِيءُ.

(إِذَا كَانَ اسْمُ الْفَاعِلِ عَامِلًا) نه گهر بیت و «اسْمُ الْفَاعِلِ» کار بکات (بِأَنْ يَكُونَ بِمَعْنَى الْحَالِ أَوْ الْإِسْتِقْبَالِ) به جوړیک که نه م وشه یی بووه به «اسْمُ الْفَاعِلِ» ده لالهت له سهر ده می ئیستا یاخود ده می داهاتوو بکات (نَحْوُ) وه کوو (زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرٍو الْآنَ أَوْ غَدًا) واته: زهید له عه مری ده دات ئیستا یاخود له داهاتوو، سهرنج بده: وشه ی «ضَارِبٌ» «اسْمُ الْفَاعِلِ» ه و «إِضَافَةُ» کراوه بو لای «عَمْرٍو» که «مَفْعُول بِهِ» ی خو به تی، بویه پیی ده گوتریت «الْإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ» (فَإِنَّ عَمْرًا هُنَا) سهرنج بده: وشه ی «عَمْرٍو» له م نمونه یه دا (لَوْ لَمْ يَكُنْ مَجْرُورًا بِالْإِضَافَةِ) نه گهر به هو ی «إِضَافَةُ» کردن «مَجْرُورٌ» نه بویه (لَكَانَ مَنْضُوبًا عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ) ^(۱) نه و کاته ده بوو به «مَفْعُول بِهِ» و «مَنْضُوبٌ» ده بوو.

(وَأَمَّا إِذَا لَمْ يَكُنْ عَامِلًا) به لام نه گهر بیت و «اسْمُ الْفَاعِلِ» کار نه کات (بِأَنْ كَانَ بِمَعْنَى الْمَاضِي) به جوړیک که نه م وشه یی بووه به «اسْمُ الْفَاعِلِ» ده لالهت له سهر ده می رابوردوو بکات (نَحْوُ) وه کوو (زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرٍو أَمْسٍ) واته: زهید دوینئ له عه مری دا، سهرنج بده: وشه ی «ضَارِبٌ» «اسْمُ الْفَاعِلِ» ه و «إِضَافَةُ» کراوه بو لای «عَمْرٍو» (فَلَا تَكُونُ الْإِضَافَةُ حِينَئِذٍ لَفْظِيَّةً) «إِضَافَةُ» که پیی ناگوتریت: «الْإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ» (بَلْ مَعْنَوِيَّةً) به لکوو پیی ده گوتریت «الْإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ» (لِأَنَّ اسْمَ الْفَاعِلِ لَا يَعْمَلُ النَّضْبَ إِذَا كَانَ بِمَعْنَى الْمَاضِي) چونکه نه گهر «اسْمُ الْفَاعِلِ» به مانای رابوردوو بوو کار ناکات (کَمَا سَيَجِيءُ) ههروهک باسی ده که یی.

وَمِنْ الإِضَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ إِضَافَةُ اسْمِ الْمَفْعُولِ إِلَى مَعْمُولِهِ، نَحْوُ: «زَيْدٌ مَعْمُورٌ الدَّارِ» ذَكَرَهُ الْمُصَنِّفُ فِي الْمَفْصَلِ.

به شی سێیه: بریتییە له «إضافة» کردنی «اسم المفعول» ههروه کوو ماموستا دهفه رمویت: (وَمِنْ الإِضَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ:) هه ر به به شیک له «الإِضَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ» داده ندریت (إِضَافَةُ اسْمِ الْمَفْعُولِ إِلَى مَعْمُولِهِ) «إضافة» کردنی «اسم المفعول» بۆ لای «نائبُ الفاعل» سی خۆی (نحو) وه کوو (زَيْدٌ مَعْمُورٌ الدَّارِ) واتە: مالی زهید ئاوه دانه، سه رنج بده: وشە ی «مَعْمُورٌ» «اسمُ الْمَفْعُولِ» ه و «إضافة» کراوه بۆ لای وشە ی «الدَّارِ» که «نائبُ الفاعل» سی خۆیه تی بۆیه پێی ده گوتریت: «الإِضَافَةُ اللَّفْظِيَّةُ» چونکه ئەم نموونه یه له ئەسلدا بهم شیوه یه بووه: «زَيْدٌ مَعْمُورٌ دَارُهُ» (ذَكَرَهُ الْمُصَنِّفُ فِي الْمَفْصَلِ) ههروه کوو ماموستا «جارالله» ی زه مه خسه ری به درێژی باسی کردووه له کتیبی «المفصل» که شاکاریکی مه زنه له زانستی «النحو» دا.

تَجْرِيدُ المُضَافِ عَنِ التَّعْرِيفِ

قَالَ: وَلَا بُدَّ فِي المَعْنَوِيَّةِ مِنْ تَجْرِيدِ المُضَافِ عَنِ التَّعْرِيفِ.

أَقُولُ: وَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ المُضَافُ فِي الإِصَافَةِ المَعْنَوِيَّةِ نَكْرَةً؛ لِأَنَّ الغَرَضَ مِنْهَا إِمَّا تَعْرِيفُ المُضَافِ، وَذَلِكَ إِذَا كَانَ المُضَافُ إِلَيْهِ مَعْرِفَةً، أَوْ تَخْصِيصُهُ، وَذَلِكَ إِذَا كَانَ المُضَافُ إِلَيْهِ نَكْرَةً؛

وانهى به نجاحه وتهم: باسى «فَائِدَةُ الإِصَافَةِ المَعْنَوِيَّةِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» دهفه رمويت: (وَلَا بُدَّ فِي المَعْنَوِيَّةِ) پنيوسته له كاتى ئيسميک «إِصَافَةٌ» ده كهيت بۆ لای ئيسميکی ترو جوړی «إِصَافَةٌ» كهش «مَعْنَوِيَّة» هـ (مِنْ تَجْرِيدِ المُضَافِ عَنِ التَّعْرِيفِ) كه وشهى «مُضَاف» خالى بکريت و پرووت بکريته وه له ئامرازى ناساندن «التَّعْرِيف» چونكه نه گهر ئيسميک «مَعْرِفَةٌ» بوو دروست نيبه «إِصَافَةٌ» بکريت.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» نه رده بيلی دهفه رمويت: منيش ده ليم: (وَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ المُضَافُ فِي الإِصَافَةِ المَعْنَوِيَّةِ) پنيوسته كاتى ئيسميک «إِصَافَةٌ» ده كريت بۆ لای ئيسميکی ترو جوړی «إِصَافَةٌ» كهش «مَعْنَوِيَّة» هـ، كه وشهى «مُضَاف» (نَكْرَةً) ناويكى نه ناسراو بيت، له بهر چى؟ (لِأَنَّ الغَرَضَ مِنْهَا) چونكه ئامانج له «إِصَافَةٌ» ي «مَعْنَوِيَّة» دوو شتى سهره كييه:

يه كه م: (إِمَّا تَعْرِيفُ المُضَافِ) ياخود ناساندنى ئيسمى «مُضَاف» هـ (وَذَلِكَ) نه مهش له كاتيكدايه (إِذَا كَانَ المُضَافُ إِلَيْهِ مَعْرِفَةً) نه گهر بيت و نه م وشه يى بووه به «مُضَاف إِلَيْهِ» ناويكى ديار و ناسراو بوو (مَعْرِفَةٌ) وه كوو «غُلَامُ زَيْدٍ» واته: خزمه تكارى زهيد، سهرنج بده: وشهى «غُلَام» ناويكى نه ناسراوه (نَكْرَةً) به لام به هوى «إِصَافَةٌ» كردن بۆ لای وشهى «زَيْد» بووه به «مَعْرِفَةٌ».

دووهم: (أَوْ تَخْصِيصُهُ) ياخود مه بهست له «إِصَافَةٌ» ي مه عنه وى بريتيبه له تاييه تکردنى ئيسمى «مُضَاف» (وَذَلِكَ) نه مهش له كاتيكدايه (إِذَا كَانَ المُضَافُ إِلَيْهِ

فَالْمُضَافُ إِنْ كَانَ مَعْرِفَةً فَإِمَّا أَنْ يُضَافَ إِلَى مَعْرِفَةٍ أَوْ إِلَى نَكْرَةٍ، فَالْأَوَّلُ: يَسْتَلْزِمُ اجْتِمَاعَ التَّعْرِيفَيْنِ: التَّعْرِيفِ الذَّاتِيِّ وَالْمُكْتَسَبِ مِنَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ؛ وَالثَّانِي: يَسْتَلْزِمُ تَخْصِيصَ الْأَخْصِ بِالْأَعَمِّ وَهُوَ مُحَالٌ، فَلَا يُقَالُ: «الْغُلَامُ زَيْدٌ»

نَكْرَةً) ئەگەر بییت و ئەم وشەیهی بوو به «مُضَاف إِلَيْهِ» ناویکی نادیار و نه ناسراو (نَكْرَةً) بوو وه کوو «غُلَامٌ رَجُلٌ» واته: خزمه تکاری پیاو، سه رنج بده: وشه ی «غُلَام» ناویکی نه ناسراو و «نَكْرَةً» یه و به خزمه تکاری پیاو و ئافره تان ده گو تریت، به لام به هو ی «إِضَافَة» کردن بۆ لای وشه ی «رَجُلٌ»، «تَخْصِيص» بوو و ئیستا ته نها به خزمه تکاری پیاوان ده گو تریت.

(فَالْمُضَافُ إِذَا كَانَ مَعْرِفَةً) ئەو ئیسمه ی که «إِضَافَة» ده کریت، ئەگەر بییت و ناویکی دیار و ناسراو بوو دوو حاله تی هه یه، حاله تی یه که م: (فَإِمَّا أَنْ يُضَافَ إِلَى مَعْرِفَةٍ) یاخود «إِضَافَة» ده کریت، بۆ لای ناویکی دیار و ناسراو (مَعْرِفَةً) وه کوو خو ی؛ حاله تی دووهم: (أَوْ إِلَى نَكْرَةٍ) یاخود «إِضَافَة» ده کریت، بۆ لای ناویکی نادیار و نه ناسراو ی (نَكْرَةً) (فَالْأَوَّلُ يَسْتَلْزِمُ اجْتِمَاعَ التَّعْرِيفَيْنِ) حاله تی یه که م دروست نابیت، چونکه دوو ئامرازی «تَعْرِيف» به یه که وه له سه ره یه ک وشه دا کۆ ده بنه وه: (التَّعْرِيفُ الذَّاتِيُّ)^(۱) یه که م: ئەو «تَعْرِيف» ه ی که وشه که له زاتی خویدا هه یه تی به هو ی «عَلَمِيَّة» یاخود به هو ی «أَدَاةُ التَّعْرِيفِ» (وَالْمُكْتَسَبُ مِنَ الْمُضَافِ إِلَيْهِ) دووهم: ئەو «تَعْرِيف» ه ی که وشه که له «مُضَاف إِلَيْهِ» وه ری ده گریت، کۆبوونه وه ی دوو ته عریفیش له سه ر یه ک وشه به ه یچ جوړیک دروست نییه. (وَالثَّانِي) حاله تی دووهم: بۆیه دروست نییه (يَسْتَلْزِمُ تَخْصِيصَ الْأَخْصِ بِالْأَعَمِّ) ده قه زا ده خوازیت که تو وشه یه کی تایبه تر (الْأَخْصِ) به وشه یه کی گشتی تر تایبه ت بکه یت (وَهُوَ مُحَالٌ) ئەمه ش شتیکی ئەسته مه، چونکه ده بییت وشه یه کی گشتی (عام) به وشه یه کی تایبه ت «تَخْصِيص» بکریت نه ک به پیچه وانه وه که له پرووی ماناوه به ه یچ جوړیک ریک ناکه ویت؛ (فَلَا

۱. پروانه: شرح المفصل: (۱/۱۲۸). وأوضح المسالك: (۱/۳۶۲)، وشرح قطر الندى: (۳/۳۴۴)، وشرح التصريح:

۱/۶۸۰، والنحو الوافي: (۳/۱۸۰).

وَلَا «الْغُلَامُ رَجُلٍ» وَلَا «الْخَاتَمُ فَضَّةٌ» وَلَا «الضَّرْبُ الْيَوْمُ». وَالْكُوفِيُّونَ جَوَزُوا ذَلِكَ فِي أَسْمَاءِ الْعَدَدِ، نَحْوُ: «الثَّلَاثَةُ الْأَثْوَابِ» وَ «الْخَمْسَةُ الدَّرَاهِمِ»؛ وَهُوَ ضَعِيفٌ لِيُخْرَجَ عَنِ الْقِيَاسِ وَاسْتِعْمَالِ الْفَصَحَاءِ.

يُقَالُ) كهواته دروست نبيه بگوتريت (الْغُلَامُ زَيْدٍ) چونكه دوو نيشانهى «تَعْرِيفُ» لهسهر يهك ئيسم كو دهبنه وه (وَلَا) ههروه ها دروست نبيه بگوتريت (الْغُلَامُ رَجُلٍ؛ وَلَا) ههروه ها ئهم نموونه يهش دروست نبيه (الْخَاتَمُ فَضَّةٌ) چونكه ئهو كاته واى لى ديت كه تو وشه يهكى تاييه تتر (الْأَخَصَّ) به وشه يهكى گشتى (عام) تاييه ت بكهيت، ئهمهش ئهسته مه و دروست نبيه بگوتريت؛ (وَلَا الضَّرْبُ الْيَوْمُ) ههروه ها ئهم نموونه يهش دروست نبيه، چونكه دوو نيشانهى «تَعْرِيفُ» لهسهر يهك ئيسم كو دهبنه وه، ئهمهش دروست نبيه.

(وَالْكُوفِيُّونَ) به لَام زانايانى كووفى (جَوَزُوا ذَلِكَ) به دروستى دهزانن كه وشهى «مُضَافٌ» و «مُضَافٌ إِلَيْهِ» ههردوو كيان «مَعْرِفَةٌ» بن به لَام ته نها (فِي الْأَسْمَاءِ الْعَدَدِ) لهو ئيسمانهى كه بو شت ژماردن به كار دين (نَحْوُ) وه كوو ئهم دوو نمونانه (الثَّلَاثَةُ الْأَثْوَابِ؛ وَ) ههروه ها وه كوو (الْخَمْسَةُ الدَّرَاهِمِ) لهم دوو نموونه يه دا وشهى «مُضَافٌ» و «مُضَافٌ إِلَيْهِ» ههردوو كيان مه عريفه نه (وَهُوَ ضَعِيفٌ) به لَام ئهمه بوچوونىكى بى هيژه (لِيُخْرَجَ عَنِ الْقِيَاسِ) چونكه ئهم بوچوونه ده رچوونه له ياسا باوه كان (وَاسْتِعْمَالِ الْفَصَحَاءِ) وه به كار هينانى زانا په وانبيژه كان.

عَدَمُ اشْتِرَاطِ تَجْرِيدِ التَّعْرِيفِ فِي الإِضَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ
 قَالَ: وَتَقُولُ فِي اللَّفْظِيَّةِ: «الضَّارِبُ زَيْدٌ» وَ «الضَّارِبُ زَيْدٌ» وَ «الضَّارِبُ
 الرَّجُلُ»، وَلَا يَجُوزُ «الضَّارِبُ زَيْدٌ».
 أَقُولُ: لَمَّا شَرَطَ تَجْرِيدَ الْمُضَافِ عَنِ التَّعْرِيفِ فِي الإِضَافَةِ الْمَعْنَوِيَّةِ،

وانهى به نجاوه شتهم: باسى «فَائِدَةُ الإِضَافَةِ اللَّفْظِيَّةِ»

پاش ئەوێ زانیت که پێویستە لە کاتى «إِضَافَةِ»ى «مَعْنَوِيَّة» وشەى «مُضَاف»
 خالى بکړیت و پرووت بکړیتەو له ئامرازى ناساندن (التَّعْرِيف) ئینجا (قَالَ):
 مامۆستا «جار الله» دەفەرمویت: (وَتَقُولُ فِي اللَّفْظِيَّةِ): له «إِضَافَةِ»ى «لَفْظِي»دا به
 مەرج نەگیراوه وشەى «مُضَاف» خالى بکړیت و پرووت بکړیتەو له ئامرازى ناساندن
 (التَّعْرِيف) بۆیه دەئیت: (الضَّارِبُ زَيْدٌ) سەرنج بدە: لەم نمونەیدا هەردوو وشەى
 «مُضَاف» و «مُضَاف إِلَيْهِ» هەردووکیان مەعریفەنە چونکە وشەى «الضَّارِبُ» ئیسمی
 فاعیلە و «تَثْنِيَّة»یە، (وَ) هەروەها دەئیت: (الضَّارِبُ زَيْدٌ) لەم نمونەیدا هەردوو
 وشەى «مُضَاف» و «مُضَاف إِلَيْهِ» هەردووکیان مەعریفەنە چونکە وشەى «الضَّارِبُ»
 ئیسمی فاعیلە و «جَمْع»ە، (وَ) هەروەها دەئیت: (الضَّارِبُ الرَّجُلُ) لەم نمونەیدا
 هەردوو وشەى «مُضَاف» و «مُضَاف إِلَيْهِ» هەردووکیان مەعریفەنە چونکە وشەى
 «الضَّارِبُ» ئیسمی فاعیلە و «مُفْرَد»ە، لەم سێ نمونەیدا به هۆى «إِضَافَةِ» کردنەو
 «تَخْفِيف» دروست بوو، (وَلَا يَجُوزُ) بەلام دروست نییە بگوتریت: (الضَّارِبُ زَيْدٌ)
 چونکە لەم نمونەیدا به هۆى «إِضَافَةِ» کردنەو هیچ جووره تەخفیفیک دروست
 نەبوو.

(أَقُولُ) مامۆستا «عبد الغنى» ئەردەبیلی دەفەرمویت: منیش دەئیم: (لَمَّا شَرَطَ
 تَجْرِيدَ الْمُضَافِ عَنِ التَّعْرِيفِ فِي الإِضَافَةِ الْمَعْنَوِيَّةِ) پاش ئەوێ مامۆستا باسى کرد
 که به مەرج گیراوه لە کاتى «إِضَافَةِ»ى «مَعْنَوِيَّة» وشەى «مُضَاف» خالى بکړیت و

أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ أَنَّهُ لَا يُشْتَرَطُ فِي اللَّفْظِيَّةِ، لِأَنَّ الْغَرَضَ مِنْهَا التَّخْفِيفُ، وَهُوَ يَحْصُلُ مَعَ تَعْرِيفِ الْمُضَافِ وَتَنْكِيرِهِ، فَتَقُولُ: «الضَّارِبَا زَيْدٌ» وَ «الضَّارِبُ زَيْدٌ»، لِحُصُولِ التَّخْفِيفِ فِيهِمَا بِحَذْفِ النُّونِ. وَتَقُولُ أَيْضًا: «الضَّارِبُ الرَّجُلُ»، لِأَنَّهُ يُشَبِّهُ قَوْلَنَا:

پرووت بکریته وه له ئامرازی ناساندن (التَّعْرِيفُ) (أَرَادَ أَنْ يَذْكُرَ أَنَّهُ) ماموستا ویستی باسی نه وهت بۆ بکات که نه مه (لَا يُشْتَرَطُ فِي اللَّفْظِيَّةِ) له «إِضَافَةُ» ی «لَفْظِي» به مهرج نه گیراوه وشه ی «مُضَاف» خالی بکریت و پرووت بکریته وه له ئامرازی ناساندن، له بهر چی؟ (لِأَنَّ الْغَرَضَ مِنْهَا التَّخْفِيفُ) چونکه مه بهست له «إِضَافَةُ» ی «لَفْظِي» بریتییه له (تَخْفِيفُ) سووک کردنی وشه ی «مُضَاف» به «حذف» کردنی «تَنْوِين» یاخود به لا بردنی «نُونُ الثَّنِيَّةِ وَالْجَمْعِ» (وَهُوَ يَحْصُلُ) ئهم سووک کردنه پهیدا ده بیت و دهست ده که ویت (مَعَ تَعْرِيفِ الْمُضَافِ وَتَنْكِيرِهِ) له هه ردوو حاله تدا، حاله تی یه که م: نه گهر وشه ی «مُضَاف» «مَعْرِفَةُ» بییت، حاله تی دووهم: یاخود «نَكْرَةُ» بییت «تَخْفِيف» له که هه ر دروست ده بییت له کاتی «إِضَافَةُ» ی «لَفْظِي» دا.

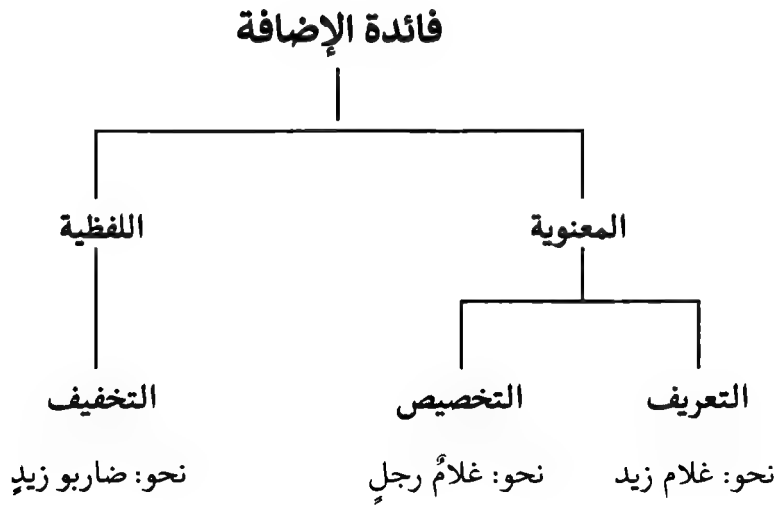
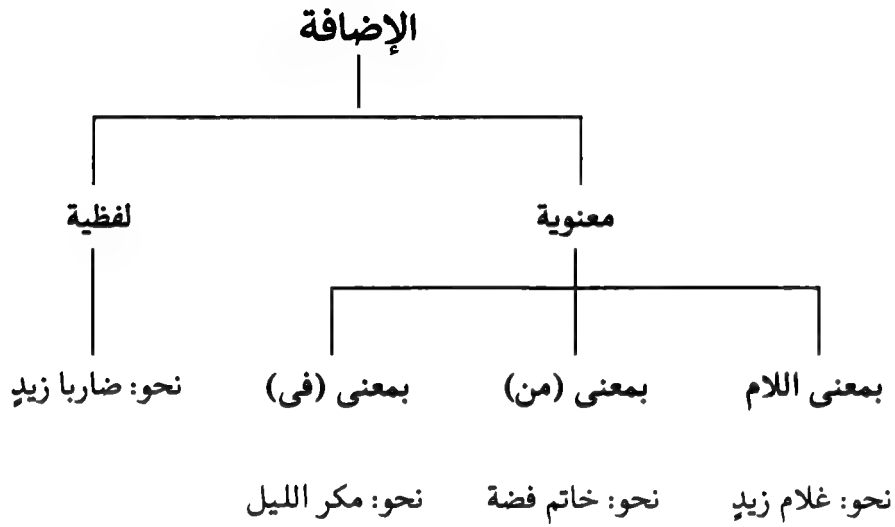
(فَتَقُولُ:) که واته تۆ ده لییت: (الضَّارِبَا زَيْدٌ) سه رنج بده: له م نموونه یه دا هه ردوو وشه ی «مُضَاف» و «مُضَاف إِلَيْهِ» هه ردووکیان مه عریفه نه، چونکه وشه ی «الضَّارِبَا» ئیسمی فاعلیه و «ثَنِيَّة» یه، (وَ) هه روه ها ده لییت: (الضَّارِبُ زَيْدٌ) له م نموونه یه شدا هه ردوو وشه ی «مُضَاف» و «مُضَاف إِلَيْهِ» هه ردووکیان مه عریفه نه چونکه وشه ی «الضَّارِبُو» ئیسمی فاعلیه و «جَمْع» له (لِحُصُولِ التَّخْفِيفِ فِيهِمَا) چونکه له هه ردوو نموونه کان «تَخْفِيف» و سووک کردن دروست بووه (بِحَذْفِ النُّونِ) به هوی «حذف» کردنی «نُون» ی له کوتایی وشه ی «الضَّارِبَا» و «الضَّارِبُو»؛ (وَتَقُولُ أَيْضًا) هه روه ها تۆ ده لییت: (الضَّارِبُ الرَّجُلُ) له م نموونه یه شدا هه ردوو وشه ی «مُضَاف» و «مُضَاف إِلَيْهِ» هه ردووکیان مه عریفه نه چونکه وشه ی «الضَّارِبُ» ئیسمی فاعلیه و «مُفْرَد» ه. ئینجا نه گهر که سییک بلیت: ئهم نموونه بۆچی دروسته خو هیچ ته خیفی تیدا نییه؟ ماموستا ده فهرمویت: بۆیه دروسته (لِأَنَّهُ يُشَبِّهُ قَوْلَنَا) چونکه ئهم نموونه یه ده شو بهیته ئهم رسته یه که «الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ» «إِضَافَةُ» کراوه بۆ لای فاعیلی خوی

«الْحَسَنُ الْوَجْهَ»، مِنْ حَيْثُ إِنَّ الْمُضَافَ فِي الصُّورَتَيْنِ صِفَةٌ مُعَرَّفَةٌ بِاللَّامِ، وَالْمُضَافُ إِلَيْهِ أَيْضاً مُعَرَّفٌ بِاللَّامِ. وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ: «الضَّارِبُ زَيْدٌ» لِإِنْتِفَاءِ هَذِهِ الْمُشَابَهَةِ مَعَ عَدَمِ التَّخْفِيفِ. وَإِنَّمَا جَازَ: «الْحَسَنُ الْوَجْهَ»؛ لِأَنَّ أَصْلَهُ «الْحَسَنُ وَجْهَهُ» فَحُذِفَ الضَّمِيرُ وَجِيءَ بِاللَّامِ، فَفِيهِ نَوْعٌ خِفَّةٍ لِأَنَّ الضَّمِيرَ إِسْمٌ وَالْأَلِفُ وَاللَّامُ حَرْفٌ وَلَا شَكَّ أَنَّ الْحَرْفَ أَخَفُّ مِنَ الْإِسْمِ.

که ده‌لین (الْحَسَنُ الْوَجْهَ، مِنْ حَيْثُ أَنَّ الْمُضَافَ فِي الصُّورَتَيْنِ) لهم پرووهی که له هه‌ردوو نموونه که دا ئه‌و وشه‌ی که ده‌بیته «مُضاف» (صِفَةٌ مُعَرَّفَةٌ بِاللَّامِ) «صِفَةٌ» له و ئه‌لیف و لامی له‌سه‌ره، چونکه له نموونه‌ی یه‌که‌م ئیسمی فاعیله و له نموونه‌ی دووه‌م «صِفَةُ الْمُشَابَهَةِ» یه، (وَالْمُضَافُ إِلَيْهِ أَيْضاً مُعَرَّفٌ بِاللَّامِ) له هه‌مان کاتدا وشه‌ی «مُضاف إِلَيْهِ» وه‌کوو وشه‌ی «مُضاف» ئه‌لیف و لامی له‌سه‌ره له هه‌ردوو نموونه‌کاندا (وَلَا يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ) به‌لام دروست نییه بگوتریت: (الضَّارِبُ زَيْدٌ، لِإِنْتِفَاءِ هَذِهِ الْمُشَابَهَةِ) چونکه ئه‌م نموونه هه‌چ «مُشَابَهَةٌ» یه‌کی نییه له‌گه‌ل «الْحَسَنُ الْوَجْهَ» (مَعَ عَدَمِ التَّخْفِيفِ) هه‌روه‌ها هه‌چ جووره ته‌خفیفیکیشی تیدا نییه، نه «حذف» کردنی «تَنْوِينَ» نه لابرندی ئه‌لیف و لام «أَلْ».

ئینجا ئه‌گه‌ر که‌سیک بلیت: (وَإِنَّمَا جَازَ الْحَسَنُ الْوَجْهَ) ئه‌ی بۆچی نموونه «الْحَسَنُ الْوَجْهَ» دروست بوو؟ (لِأَنَّ أَصْلَهُ): چونکه ئه‌م نموونه یه له ئه‌سلدا پێش ئه‌وه‌ی «إِضَافَةٌ» بکریت (الْحَسَنُ وَجْهَهُ) بووه (فَحُذِفَ الضَّمِيرُ) «ضَمِير» ه‌که‌ی که به وشه‌ی «وَجْهَهُ» وه‌یه «حذف»- کراوه (وَجِيءَ بِاللَّامِ) پاشان ئه‌لیف و لامیکه له جیگه‌دا داندراوه و ئینجا وشه‌ی «الْحَسَنُ» «إِضَافَةٌ» کراوه بۆ لای وشه‌ی «الْوَجْهَ» (فَفِيهِ نَوْعٌ خِفَّةٍ) که‌واته جووره «تَخْفِيف»-یک دروست بووه، له‌به‌ر چی؟ (لِأَنَّ الضَّمِيرَ إِسْمٌ) چونکه ئه‌و «ضَمِير» ه‌ی «حذف» کراوه ئیسمه (وَالْأَلِفُ وَاللَّامُ حَرْفٌ) ئه‌و ئه‌لیف و لامه‌ی له جیگایدا داندراوه هه‌رفن (وَلَا شَكَّ أَنَّ الْحَرْفَ) گومانیشی تیدا نییه که «حَرْفٌ» (أَخَفُّ مِنَ الْإِسْمِ) ^(۱) له «إِسْمٌ» سووکت‌ره له پرووی مانا و «مَذْلُول»-ه‌وه.

۱. بروانه: شرح المفصل: (۱۲۸/۲). وأوضح المسالك: (۳۶۲/۱) وشرح قطر الندی: ۳۴۴، وشرح التصريح:

قَالَ: وَالْمَعْنَوِيَّةُ تُعَرَّفُ كُلُّ مُضَافٍ إِلَى مَعْرِفَةٍ؛ إِلَّا نَحْوُ: «غَيْرٍ» وَ «مِثْلٍ» وَ «شِبْهِ»، تَقُولُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ غَيْرِكَ، وَمِثْلِكَ، وَشِبْهِكَ».

أَقُولُ: الْإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ تَجْعَلُ كُلَّ مُضَافٍ إِلَى الْمَعْرِفَةِ، مَعْرِفَةً، نَحْوُ: «غُلَامٌ زَيْدٌ»، فَإِنَّ «الْغُلَامَ» قَبْلَ الْإِضَافَةِ نَكْرَةٌ عَامَّةٌ، وَبَعْدَهَا يَصِيرُ مَعْرِفَةً خَاصَّةً؛

وانەى بە نجا و نوھەم: باسى «اكتساب التعريف»

(قَالَ: ماموستا «جار الله» دەفەر مویت: (وَالْمَعْنَوِيَّةُ: تُعَرَّفُ كُلُّ مُضَافٍ إِلَى مَعْرِفَةٍ) هەر ئیسمیکى «نَکْرَةٌ» «إِضَافَةٌ» بکریت بۆ لای ئیسمیکى «مَعْرِفَةٌ» «إِضَافَةٌ» کەش «مَعْنَوِي» بێت، وشەى «مُضَاف» ییش دەبێت بە «مَعْرِفَةٌ» وه کوو «غُلَامٌ زَيْدٌ» (إِلَّا) تەنھا (نَحْوُ) ئەم وشانە نەبێت، یە کەم: وشەى (غَيْرٍ، وَ) دووهم: وشەى (مِثْلٍ، وَ) سییەم: وشەى (شِبْهِ) یاخود هەر وشە یەکی تر کە لە پرووی ماناوە وه کوو ئەم وشانە بێت (تَقُولُ) هەر وه کوو تۆ دەلییت: (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ غَيْرِكَ)، سەرنج بدە: لەم نموونە یەدا وشەى «غَيْرٍ» «إِضَافَةٌ» کراوێ بۆ لای ئیسمیکى «مَعْرِفَةٌ» کە «كَأَفِ الْخِطَابِ» ه، بە لām هەر نەبووێ بە «مَعْرِفَةٌ»؛ (وَ) هەر وه ها وه کوو «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ (مِثْلِكَ)»؛ (وَ) هەر وه ها وه کوو «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ (شِبْهِكَ)»، لەم دوو نموونە یەشدا وشەى «مِثْلٍ» و وشەى «شِبْهِ» «إِضَافَةٌ» کراوێ بۆ لای ئیسمیکى «مَعْرِفَةٌ» کە «كَأَفِ الْخِطَابِ» ه، بە لām هەر نەبووێ بە «مَعْرِفَةٌ».

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئەردە بیلى دەفەر مویت: منیش دەلیم: (الْإِضَافَةُ الْمَعْنَوِيَّةُ، تَجْعَلُ كُلَّ مُضَافٍ إِلَى الْمَعْرِفَةِ مَعْرِفَةً) هەر ئیسمیکى «نَکْرَةٌ» «إِضَافَةٌ» بکریت بۆ لای ئیسمیکى «مَعْرِفَةٌ» و «إِضَافَةٌ» کەش «مَعْنَوِي» بێت، وشەى «مُضَاف» دەکاتە «مَعْرِفَةٌ» (نَحْوُ) وه کوو (غُلَامٌ زَيْدٌ) واتە: خزمە تکارى زەید، (فَإِنَّ الْغُلَامَ قَبْلَ الْإِضَافَةِ نَكْرَةٌ عَامَّةٌ) سەرنج بدە: وشەى «غُلَام» پێش «إِضَافَةٌ» کردن ناویکی نەناسراو (نَکْرَةٌ) بوو و بە هەموو خزمە تکاریک دەگوترا (وَبَعْدَهَا يَصِيرُ مَعْرِفَةً خَاصَّةً) بە لām دواى «إِضَافَةٌ» کردن بۆ لای وشەى «زَيْد» دەبێتە مەعریفە یەکی تایبەت، چونکە تەنھا بە خزمە تکارى زەید دەگوتریت.

إِلَّا نَحْوُ: «غَيْرِ وَمِثْلٍ وَشَبْهِ» مِنَ الْأَسْمَاءِ الَّتِي تَوَعَّلَتْ فِي الْإِنْبَهَامِ، فَإِنَّهَا لَا تَصِيرُ مَعْرِفَةً بِالْإِضَافَةِ إِلَى الْمَعْرِفَةِ، لِأَنَّهَا لَا تَخْتَصُّ بِسَبَبِهَا، فَإِنَّكَ تَقُولُ: «جَاءَنِي رَجُلٌ غَيْرُ زَيْدٍ»، وَلَمْ يُعْلَمْ أَنَّ مَنْ هُوَ غَيْرُ زَيْدٍ أَيْ رَجُلٌ مِنَ الرِّجَالِ؟ وَالذَّلِيلُ عَلَى أَنَّ هَذِهِ الْأَسْمَاءَ لَا تَصِيرُ مَعْرِفَةً بِالْإِضَافَةِ إِلَى الْمَعْرِفَةِ، أَنَّهَا تَقَعُ صِفَةً لِلنَّكِرَةِ مَعَ وُجُودِ هَذِهِ الْإِضَافَةِ،

(إِلَّا) تَهْنَأُ (نَحْوُ) تَهْوَ وَشَانَهُ نَهْيَتِ، يَهْ كَهَمْ: وَشَى (غَيْرِ، وَ) دَوَّهَمْ: وَشَى (مِثْلِ، وَ) سَيَّيَهُمْ: وَشَى (شَبْهِ) يَخُودُ هَهُوَ وَشَى يَكِي تَرَكَهُ لَهْ رَوَوِي مَانَاوَهْ وَهَكَوْ تَهْمَ وَشَانَهُ بَيْتِ، وَهَكَوْ وَشَى «نَظِيرٌ...» (مِنَ الْأَسْمَاءِ الَّتِي تَوَعَّلَتْ فِي الْإِنْبَهَامِ) لَهْوَ ئِيسْمَانَهْ يَ كَهْ لَهْ نَادِيَارِيدَا (إِنْبَهَامِ) رَوُجُوِينَهْ خَوَارِي (فَإِنَّهَا لَا تَصِيرُ مَعْرِفَةً بِالْإِضَافَةِ إِلَى الْمَعْرِفَةِ) چُونَكَهْ تَهْمَ جَوْرَهْ ئِيسْمَانَهْ نَابِنَ بِهِ «مَعْرِفَةً» تَهْ گَهْر بَيْتِ وَ «إِضَافَةً» شَ بَكْرَيْنَ بَوْ لَای ئِيسْمِيكِي «مَعْرِفَةً» (لَإِنَّهَا لَا تَخْتَصُّ بِسَبَبِهَا) ^(١) چُونَكَهْ بِهِ هَوِي تَهْمَ «إِضَافَةً» كَرْدَنَهْ وَهَ نَانَا سَرَيْنَ وَ تَايِبَهْتِ نَابِنَ بِهِ كَهْ سِيَكْ يَا خُودِ شَتِيكِي دِيَارِي كَرَاو. (فَإِنَّكَ تَقُولُ) چُونَكَهْ تَوْدَهْ لَيْتِ: (جَاءَنِي رَجُلٌ غَيْرُ زَيْدٍ) وَاتَهْ: بِيَاوِيَكْ هَاتَهْ لَای مَن جَگَهْ لَهْ زَهِيدَ، سَهْرَنَجْ بَدَهْ: لَهْمَ نَمُوونَهْ يَهْ دَا وَشَى «غَيْرِ» «إِضَافَةً» كَرَاوَهْ بَوْ لَای ئِيسْمِيكِي «مَعْرِفَةً» كَهْ «كَأَفِ الْخِطَابِ» هَ بِهِ لَامْ هَهُوَ نَهْ بَوَوَهْ بِهِ «مَعْرِفَةً» (وَلَمْ يُعْلَمْ أَنَّ مَنْ هُوَ غَيْرُ زَيْدٍ) چُونَكَهْ نَا زَانْدَرِيَتِ تَهْوَ بِيَاوَهْ يَ جَگَهْ لَهْ زَهِيدَهْ (أَيْ رَجُلٌ مِنَ الرِّجَالِ؟) كَامَهْ بِيَاوَهْ لَهْ نِيَوِ بِيَاوَانْدَا، هَهُوَ هَكَوْ خَوِي بِهِ نَادِيَارِي دَهْ مِينَتِيَتَهْ وَهْ وَ نَابِيَتِ بِهِ «مَعْرِفَةً».

(وَالذَّلِيلُ عَلَى أَنَّ هَذِهِ الْأَسْمَاءَ لَا تَصِيرُ مَعْرِفَةً بِالْإِضَافَةِ إِلَى الْمَعْرِفَةِ) بِهِ لَگَهْ شَ لَهْ سَهْر تَهْ وَهْ تَهْمَ جَوْرَهْ ئِيسْمَانَهْ وَ تَهْمَ وَشَانَهْ نَابِنَ بِهِ «مَعْرِفَةً» تَهْ گَهْر بَيْتِ وَ «إِضَافَةً» شَ بَكْرَيْنَ بَوْ لَای ئِيسْمِيكِي «مَعْرِفَةً» (أَنَّهَا تَقَعُ صِفَةً لِلنَّكِرَةِ) بَرِيَتِيَهْ لَهْ وَهْ يَ كَهْ تَهْمَ ئِيسْمَانَهْ دَهْ بِنَ بِهِ «صِفَةً» بَوْ ئِيسْمِيكِي «نَكِرَةً» (مَعَ وُجُودِ هَذِهِ الْإِضَافَةِ) لَهْ گَهْلَ تَهْ وَهْ يَ كَهْ «إِضَافَةً» شَ كَرَاوَنَ بَوْ لَای «مَعْرِفَةً»، چُونَكَهْ تَهْ گَهْر تَهْمَ ئِيسْمَانَهْ بَبَانَ بِهِ «مَعْرِفَةً» دَرُوسْتِ نَهْ بَوَوِ بَبِنَ بِهِ «صِفَةً» بَوْ ئِيسْمِيكِي «نَكِرَةً» لَهْ حَالَهْ تِي ئِيْزَفَهْ كَرْدَنْدَا، چُونَكَهْ

١. بَرَوَانَهْ: شَرَحُ الْمَفْصَلِ: (١٢٨/٢). وَأَوْضَحُ الْمَسَالِكِ: ٣٦٢/١، وَشَرَحُ الْقَطْرِ النَّدَى: ٣٤٤، وَشَرَحُ التَّصْرِيحِ:

فَإِنَّكَ، تَقُولُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ غَيْرِكَ وَمِثْلِكَ وَشِبْهِكَ».

پىويستە «صِفَة» و «مَوْصُوف» وەكوويەك بن (فَإِنَّكَ تَقُولُ) چۈنكە تۆدەلەيت: (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ غَيْرِكَ، وَمِثْلِكَ، وَشِبْهِكَ) سەرنج بەدە: لەم نمونەيەدا ھەرسى وشەى «غَيْرِكَ، مِثْلِكَ، شِبْهِكَ» بوون بە «صِفَة» بۆ ئىسمىكى «نَكِرَة» كە «رَجُل» ھە، ئەگەر ئەم ئىسمانە بيان بە «مَعْرِفَة» بە ھۆى «إِضَافَة» بۆ لاى ئىسمىكى «مَعْرِفَة»، دروست نەبوو بىن بە «صِفَة» بۆ ئىسمىكى «نَكِرَة»، چۈنكە واجبە كە «صِفَة» و «مَوْصُوف» وەكوويەك بن.

حَذْفُ الْمُضَافِ

قَالَ: وَقَدْ يُحَذَفُ الْمُضَافُ وَيُقَامُ الْمُضَافُ إِلَيْهِ مَقَامَهُ كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَسَّعِلِ الْقَرْيَةَ﴾ [يوسف: ٨٢].
أَقُولُ: يَجُوزُ أَنْ يُحَذَفَ الْمُضَافُ وَيُقَامَ الْمُضَافُ إِلَيْهِ مَقَامَهُ، أَيْ: يُعْرَبُ بِإِعْرَابِهِ إِذَا دَلَّ عَلَيْهِ قَرِينَةٌ، كَمَا فِي الْآيَةِ، فَإِنَّ قَوْلَهُ تَعَالَى:

وانهى شہستہم: باسی «حَذْفُ الْمُضَافِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» دہ فرمویت: (وَقَدْ يُحَذَفُ الْمُضَافُ) ہندیک جار
تہو وشہیہ یوہ بہ «مُضَاف»، لہ «لَفْظ» دہا «حَذْف» دہ کریت، بہ لام لہ نیہ تدا
ہر دہ مینیت (وَيُقَامُ الْمُضَافُ إِلَيْهِ مَقَامَهُ) ہر وہا وشہی «مُضَاف إِلَيْهِ» لہ
جیگایدا دادہ نیشیت ہمان و «إِعْرَاب» سی تہو و ہردہ گریت (كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى)
ہر وہ کو خوی گہ ورہ دہ فرمویت: ﴿وَسَّعِلِ الْقَرْيَةَ﴾^(۱) سہ رنج بدہ: لہم ثایہ تہدا
وشہی «مُضَاف» لہ «لَفْظ» دہا «حذف» کراوہ کہ بریتیہ لہ وشہی «أَهْلٌ» ہر وہا
وشہی «مُضَاف إِلَيْهِ» لہ جیگایدا دانیشتوہ کہ بریتیہ لہ وشہی «الْقَرْيَةِ» و ہمان
نیعربابی تہوی و ہر گرتوہ.

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنی» تہردہ بیللی دہ فرمویت: منیش دہ لیم: (يَجُوزُ أَنْ
يُحَذَفَ الْمُضَافُ) ہندیک جار دروستہ تہو وشہیہ ی دہ بیتہ «مُضَاف»، لہ «لَفْظ» دہا
«حذف» بکریت، بہ لام لہ نیہ تدا ہر دہ مینیت (وَيُقَامُ الْمُضَافُ إِلَيْهِ مَقَامَهُ) ہر وہا
وشہی «مُضَاف إِلَيْهِ» لہ جیگایدا دادہ نیشیت (أَي: يُعْرَبُ بِإِعْرَابِهِ) مہ بہ ستم تہوہ یہ
کہ ہمان نیعربابی تہو و ہردہ گریت (إِذَا دَلَّ عَلَيْهِ قَرِينَةٌ) بہ مہ رجیک شتیک ہہ بیت
دہ لآلہت بکات کہ وشہی «مُضَاف» «حذف» کراوہ لہ نیورستہ کہدا (كَمَا فِي الْآيَةِ)
ہر وہ کوولہ و ثایہ تہدا نامازہ مان پی کرد (فَإِنَّ قَوْلَهُ تَعَالَى) تہم فرمایشتہی خوی گہ ورہ

﴿وَسَلِّ الْقَرْيَةَ﴾، يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْمُضَافَ مَحذُوفٌ وَالتَّقْدِيرُ: «وَأَسْأَلُ أَهْلَ الْقَرْيَةِ»، لِأَنَّ السُّؤَالَ مِنَ الْقَرْيَةِ غَيْرُ مَعْقُولٍ. وَأَمَّا إِذَا لَمْ يَدُلَّ عَلَيْهِ قَرِينَةٌ فَلَا يَجُوزُ حَذْفُهُ، فَلَا يُقَالُ: «رَأَيْتُ هِنْدًا»، إِذَا كَانَ الْمُرَادُ «غُلَامَ هِنْدٍ».

که ده فەرمویت: ﴿وَسَلِّ الْقَرْيَةَ﴾ يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْمُضَافَ مَحذُوفٌ ده لالهت ده کات که وشه ی «مُضَاف» له م ئایه ته دا «حذف» کراوه له نیو ئه م پرسته یه دا (وَالْتَّقْدِيرُ) ئایه ته که وای لی دیته وه (وَأَسْأَلُ أَهْلَ الْقَرْيَةِ) واته: پرسیار له خه لکی گوند بکه ن، بوچی وای لی دیته وه؟ (لِأَنَّ السُّؤَالَ مِنَ الْقَرْيَةِ غَيْرُ مَعْقُولٍ) چونکه پرسیارکردن له گوند شتیکی ئه سته م و پیچه وانه ی ژیرییه، که واته: له م ئایه ته دا وشه ی «مُضَاف» که بریتییه له وشه ی «أَهْلٌ» «حذف» کراوه، ههروه ها وشه ی «مُضَاف إِلَيْهِ» له جینگایدا دانیشتوو که بریتییه له وشه ی «الْقَرْيَةِ» و هه مان ئیعرابی ئه وی وه رگرتوو.

(وَأَمَّا إِذَا لَمْ يَدُلَّ عَلَيْهِ قَرِينَةٌ) به لام نه گه رهیج به لگه یه ک نه بوو که ده لالهت بکات له ورسته یه دا شتیکی «حذف» کراوه (فَلَا يَجُوزُ حَذْفُهُ) له م حاله ته دا دروست نییه وشه ی «مُضَاف» «حذف» بکریت (فَلَا يُقَالُ) که واته: دروست نییه بگوتریت (رَأَيْتُ هِنْدًا) واته: ئافره تیکم بینی له هه مان کاتدا (إِذَا كَانَ الْمُرَادُ غُلَامَ هِنْدٍ) له هه مان کاتدا مه به ست خزمه تکاری ئافره ته که بیت، چونکه هیج به لگه یه کی تیدا نییه که مه به ست «غلام» سی «هِنْد» بیت، چونکه بینینی ئافره ت شتیکی ئاساییه به لام پرسیارکردن له گوند شتیکی «مَعْقُول» و ئاسایی نییه.

التَّوَابِعُ

قَالَ: وَالتَّوَابِعُ كُلُّ ثَانٍ مَغْرَبٍ بِإِعْرَابٍ سَابِقِهِ مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ، وَهِيَ خَمْسَةٌ: التَّأْكِيدُ، نَحْوُ: «جَاءَنِي زَيْدٌ نَفْسُهُ وَالرَّجُلَانِ كِلَاهُمَا وَالْقَوْمُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ»،

وانهى شهستويه كه م: باسى «التَّوَابِعُ»

پاش ئه وهى باسى به شه سه ره كيهه كانى «مَغْرَب» ته واو بوو، ئينجا ماموستا ديتته سهر به يانكردى ئه و ئيسمانه ي تابيعى «مَغْرَب» ن (قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده فهرمويته: (وَالْتَّوَابِعُ) ئه و ئيسمانه ي كه تابيعى موعره بن، پيناسه كه يان بريتيه له: (كُلُّ ثَانٍ) هه ر ئيسميك كه له پله ي دووهم بيت (مَغْرَبٍ بِإِعْرَابٍ سَابِقِهِ) ئيعر ابدار كرا بيت به ئيعر اباى ئيسىمى پيش خوى، واته: ئه گهر ئيسىمى پيش خوى «مَرْفُوعٌ» بيت ته ويش مه رفووع ده بيت، وه ئه گهر ئيسىمى پيش خوى «مَنْصُوبٌ» بيت ته ويش «مَنْصُوب» ده بيت، هه روه ها ئه گهر ئيسىمى پيش خوى «مَجْرُورٌ» بيت ته ويش مه جروور ده بيت (مِنْ جِهَةٍ وَاحِدَةٍ) له يه ك جيهه ته وه، واته: ده بيت سه رچا وهى هه ردوو ئيعر ابه كه له يه ك جيهه ته وه بيت كه «فَاعِلِيَّةٌ» له ياخود «مَفْعُولِيَّةٌ» له يا «إِضَافِيَّةٌ» له، نابيت جيهه ته ي ئيعر ابه كه له يه كترى جياواز بيت وه كوو ئه وهى يه كيان «أَخَذَ» و ئه وى تريان «مَأْخُوذٌ» بيت (وَهِيَ خَمْسَةٌ:) ئه و ئيسمانه ي كه تابيعى موعره بن ژماره يان پينج به شه:

به شى يه كه م: پنى ده گوتريت: (التَّأْكِيدُ) كه به چهند وشه يه كى تايبه ت ده كريت (نَحْوُ) وه كوو «جَاءَنِي زَيْدٌ نَفْسُهُ» سه رنج بده: له م نموونه يه دا وشه ي «نَفْسُهُ» پتى ده گوتريت «تَأْكِيدٌ» چونكه ئيعر اباى وه كوو وشه ي پيش خويه تى، (وَ) هه روه ها «جَاءَنِي (الرَّجُلَانِ كِلَاهُمَا)» سه رنج بده: له م نموونه يه دا وشه ي «كِلاهُمَا» پتى ده گوتريت «تَأْكِيدٌ» چونكه ئيعر ابه كه ي وه كوو ئيعر اباى وشه ي پيش خويه تى كه هه ردوو كيان مه رفووع ن. (وَ) هه روه ها وه كوو «جَاءَنِي (الْقَوْمُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ)»

وَلَا تُؤَكِّدُ بِهَا النَّكِرَاتُ.

أَقُولُ: لَمَّا فَرَعَ مِنْ مَبَاحِثِ الْمُعَرَّبِ شَرَعَ فِي تَوَابِعِهِ، وَهِيَ خَمْسَةُ أَقْسَامٍ:

التَّأْكِيدُ

الأَوَّلُ: التَّأْكِيدُ، وَهُوَ عَلَى ضَرْبَيْنِ: لَفْظِي وَمَعْنَوِي.

سه رنج بده: لهم نمونه یه دا وشه ی «كُلَّ» و وشه ی «أَجْمَعُونَ» پێیان ده گوتریت: «تَأْكِيدُ» چونكه ئیعرابی وه کوو ئیعرابی وشه ی پێش خۆیه تی كه وشه ی «الْقَوْمُ» ه، ههروه ها ههردووکیان «مَرْفُوعٌ» بوون (وَلَا تُؤَكِّدُ بِهَا النَّكِرَاتُ) ئینجا بزانه: ئه م جوړه وشانه نابن به «تَأْكِيدُ» بۆ ئیسمیک كه «نَكِرَةٌ» بێت چونكه ئه م وشانه هه موویان مه عریفه نه.

(أَقُولُ) مامۆستا «عبد الغني» ئه رده بیلێ ده فه رمویت: منیش ده لیم: (لَمَّا فَرَعَ مِنْ مَبَاحِثِ الْمُعَرَّبِ) پاش ئه وه ی مامۆستا باسی به شه سه ره کییه کانی «مُعَرَّبٌ» سی کرد (شَرَعَ فِي تَوَابِعِهِ) ده ستی کرد به به یانکردنی ئه و ئیسمانه ی كه تاببعی موهره بن (وَهِيَ خَمْسَةُ أَقْسَامٍ) ئه و ئیسمانه ی كه تابعی «مُعَرَّبٌ» ن ژماره یان پێنج به شه:

باسی «التَّأْكِيدُ»

(الأَوَّلُ) به شی یه که م: پێی ده گوتریت (التَّأْكِيدُ) كه به چه ند وشه یه کی تایبه ت ده کریت و ئه و وشانه دوو پاتی مانای وشه ی پێش خۆ ده که نه وه. (وَهُوَ عَلَى ضَرْبَيْنِ)^(۱) ئینجا مامۆستا ده فه رمویت: «تَأْكِيدُ» دوو به شی هه یه: (لَفْظِي) به شی یه که م پێی ده گوتریت «التَّأْكِيدُ اللَّفْظِي» (وَمَعْنَوِي) به شی دوو هه م پێی ده گوتریت «التَّأْكِيدُ الْمَعْنَوِي».

• •

فَاللَّفْظِيُّ: تَكْرِيرُ اللَّفْظِ الْأَوَّلِ بِهِ، أَوْ بِمُرَادِفِهِ. وَيَجْرِي ذَلِكَ فِي الْإِسْمِ، نَحْوُ: «جَاءَنِي زَيْدٌ زَيْدٌ»؛ وَفِي الْفِعْلِ، نَحْوُ: «ضَرَبَ ضَرْبَ زَيْدٍ»؛ وَفِي الْحَرْفِ، نَحْوُ: «إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ»؛ وَفِي الْجُمْلَةِ، نَحْوُ: «قَامَ زَيْدٌ قَامَ زَيْدٌ»؛ وَفِي الضَّمِيرِ، نَحْوُ: «مَا ضَرَبَنِي إِلَّا أَنْتَ أَنْتَ»،

پیناسه ی «التَّأْكِيدُ اللَّفْظِيُّ»

(فَاللَّفْظِيُّ) پیناسه ی «التَّأْكِيدُ اللَّفْظِيُّ» بریتییه له (تَكْرِيرُ اللَّفْظِ الْأَوَّلِ) دووباره کردنه وهی وشه یه کهم (به) به هه مان «شِکْل» و شیوازی وشه یه کهم (أَوْ) یاخود دووباره کردنه وهی وشه یه کهم (بِمُرَادِفِهِ) به وشه یه که هاومانای وشه یه کهم بیت، هه رچه نده پیته کانیشیان له یه کتری جیاواز بن (وَيَجْرِي ذَلِكَ فِي الْإِسْمِ) ئینجا ئهم جۆره «تَأْكِيد» ه له ئیسمان وارد ده بیت (نَحْوُ) وه کوو (جَاءَنِي زَيْدٌ زَيْدٌ) سه رنج بده: لهم نموونه یه دا وشه ی «زَيْد» ی دووهم بووه به ته ئکید ی زهیدی یه کهم و هه مان ئیعرابی ئه ویشی وه رگرتووه.

(وَفِي الْفِعْلِ) ههروه ها ئهم جۆره «تَأْكِيد» ه له فیعلانیش وارد ده بیت (نَحْوُ) وه کوو (ضَرَبَ ضَرْبَ زَيْدٌ) سه رنج بده: لهم نموونه یه دا وشه ی «ضَرَبَ» ی دووهم بووه به ته ئکید ی «ضَرَبَ» ی یه کهم و وه کوو ئه ویش «مَبْنِي» یه له سه ر «فَتْحَة».

(وَفِي الْحَرْفِ) ههروه ها ئهم جۆره «تَأْكِيد» ه له حه رفانیش وارد ده بیت (نَحْوُ) وه کوو (إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ) سه رنج بده: لهم نموونه یه دا وشه ی «إِنَّ» ی دووهم بووه به ته ئکید ی «إِنَّ» ی یه کهم به هه مان «شِکْل» ی شیوه ی یه کهم.

(وَفِي الْجُمْلَةِ) ههروه ها ئهم جۆره «تَأْكِيد» ه له جوملانیش وارد ده بیت، جیاوازی نییه «جُمْلَة» که «فِعْلِي» بیت یاخود «إِسْمِي» (نَحْوُ) وه کوو (قَامَ زَيْدٌ قَامَ زَيْدٌ) سه رنج بده: لهم نموونه یه دا پرسته ی «قَامَ زَيْدٌ» ی دووهم بووه به ته ئکید ی «قَامَ زَيْدٌ» ی یه کهم، به هه مان شکلی شیوه ی یه کهم.

(وَفِي الضَّمِيرِ) ههروه ها ئهم جۆره «تَأْكِيد» ه له «ضمیر» یش وارد ده بیت (نَحْوُ) وه کوو (مَا ضَرَبَنِي إِلَّا أَنْتَ أَنْتَ) سه رنج بده: لهم نموونه یه دا وشه ی «أَنْتَ» ی دووهم

وَ «مَرَزْتُ بِكَ أَنْتَ».

وَالْمَعْنَوِي: إِنَّمَا يَكُونُ بِالْفَافِ مَخْصُوصَةً، وَهِيَ: النَّفْسُ، وَالْعَيْنُ، وَكَلَّا، وَكَلْتَا، وَكُلُّ، وَأَجْمَعُ، وَأَكْتَعُ، وَأَبْصَعُ.
فَالْأَوَّلَانِ: أَعْنِي: النَّفْسَ وَالْعَيْنَ، إِنَّمَا يُوكِّدُ بِهِمَا الْمَفْرَدُ وَالْمُثْنَى وَالْمَجْمُوعُ مِنَ الْمَذْكَرِ وَالْمُؤَنَّثِ؛

-كه «ضَمِير»-ه- بووه به ته ئكىدى «أَنْتَ»ى يه كه م، به هه مان شكلى شيوهى يه كه م، (وَ) ههروه ها وه كوو (مَرَزْتُ بِكَ أَنْتَ) سه رنج بده: له م نموونه يه دا وشهى «أَنْتَ»ى دوو م -كه «ضَمِير»-ه- بووه به ته ئكىدى «كاف الخطاب» كه به وشهى «بِكَ» وه يه، چونكه به هه مان مانا ديت.

پيناسهى «التَّأْكِيدُ الْمَعْنَوِيُّ»

(وَالْمَعْنَوِيُّ) به شى دوو م پى ده گوتريت «التَّأْكِيدُ الْمَعْنَوِيُّ» (إِنَّمَا يَكُونُ بِالْفَافِ مَخْصُوصَةً) كه ئەم به شه به چەند وشه يه كى تايهت و ديارى كراو ئەنجام ده دريت (وَهِيَ) وشه كانيش برىتين له وشهى (النَّفْسُ، وَالْعَيْنُ، وَ) ههروه ها وشهى (كَلَّا، وَكَلْتَا، وَ) ههروه ها وشهى (كُلُّ، وَأَجْمَعُ، وَ) ههروه ها ئەم سى وشه يه: (أَكْتَعُ، وَأَبْصَعُ، وَأَبْصَعُ) كه بۆ «تَأْكِيد» به كار دى، به لام به ته نها به كار نايه ن، به لكوو له دواى وشهى «أَجْمَعُ» به كار دى. ئينجا ماموستا يه ك به يه كى وشه كان شى ده كاته وه و ده فهرمويت: (فَالْأَوَّلَانِ) ههردوو وشهى يه كه م (أَعْنِي) مه به ستم وشهى (النَّفْسُ وَ) ههروه ها وشهى (الْعَيْنُ، إِنَّمَا يُوكِّدُ بِهِمَا) ئەم دوو وشانه ده بنه «تَأْكِيد» بۆ (الْمَفْرَدُ) وشه يه ك كه تاك بيت (وَالْمُثْنَى) ههروه ها وشه يه ك كه «تَشْنِيَّة» بيت (وَالْمَجْمُوعُ) ههروه ها وشه يه ك كه كو (جَمْع) بيت (مِنَ الْمَذْكَرِ وَالْمُؤَنَّثِ) جياوازى نيه وشه كه بۆ ره گه زى نير به كار بيت يا خود ره گه زى م.

ئينجا ئەگەر كه سيك پرسىار بكات و بليت: ئەى چۆن بزانين كه ئەم دوو وشه يه بۆ تاك يا خود بۆ كو، بۆ پياو يا خود بۆ ئافرهت به كار دى؟ ماموستا ده فهرمويت:

وَيُمَيِّزُ بَيْنَ نَوْعٍ وَنَوْعٍ آخَرَ بِاخْتِلَافِ صِيغَتَيْهِمَا وَضَمِيرِهِمَا، نَحْوُ: «جَاءَنِي زَيْدٌ نَفْسُهُ وَعَيْنُهُ، وَهِنْدٌ نَفْسُهَا وَعَيْنُهَا، وَالزَّيْدَانِ أَنْفُسُهُمَا وَأَعْيُنُهُمَا وَالْهِنْدَانِ أَنْفُسُهُمَا وَأَعْيُنُهُمَا، وَالزَّيْدُونَ أَنْفُسُهُمْ وَأَعْيُنُهُمْ، وَالْهِنْدَاتُ أَنْفُسُهُنَّ وَأَعْيُنُهُنَّ». وَإِنَّمَا جُمِعَتِ الصِّيغَةُ فِي الْمُثْنَى؛ لِأَنَّهَا مُضَافَةٌ إِلَى ضَمِيرِ التَّثْنِيَةِ.

(وَيُمَيِّزُ بَيْنَ نَوْعٍ وَنَوْعٍ آخَرَ) جياکاری ده کړیت له نتيوان تاک و کوي اخود «مُدَّكَّر» و «مُؤَنَّث» (بِاخْتِلَافِ صِيغَتَيْهِمَا) به هوی «صیغه» ی وشه کان (وَضَمِيرِهِمَا) ههروهه به هوی «ضَمِير» ی وشه کان (نَحْوُ) وه کوو هم نموونانه: (جَاءَنِي زَيْدٌ نَفْسُهُ وَعَيْنُهُ) سه رنج بده: ههردوو وشه ی «نَفْسُهُ» و «عَيْنُهُ» بوون به «تَأْكِيد» بؤ وشه ی «زَيْدٌ»، (وَ) ههروهه وه کوو «جَاءَتْنِي (هِنْدٌ نَفْسُهَا وَعَيْنُهَا)» سه رنج بده: ههردوو وشه ی «نَفْسُهَا» و «عَيْنُهَا» بوون به «تَأْكِيد» بؤ وشه ی «هِنْدٌ»، له م دوو نموونه يه دا جياوازیی له نتيوان «صیغه» ی «مُدَّكَّر» و «مُؤَنَّث» به هوی «ضَمِير» هه کوو کراوه. (وَ) ههروهه وه کوو «جَاءَنِي (الزَّيْدَانِ أَنْفُسُهُمَا وَأَعْيُنُهُمَا)» سه رنج بده: ههردوو وشه ی «أَنْفُسُهُمَا» و «أَعْيُنُهُمَا» بوون به «تَأْكِيد» بؤ وشه ی «الزَّيْدَانِ»؛ (وَ) ههروهه وه کوو «جَاءَتْنِي (الْهِنْدَانِ أَنْفُسُهُمَا وَأَعْيُنُهُمَا)» ليره شدا ههردوو وشه ی «أَنْفُسُهُمَا» و «أَعْيُنُهُمَا» بوون به «تَأْكِيد» بؤ وشه ی «الْهِنْدَانِ» و جياوازیی له نتيوان «صیغه» ی «مُفْرَد» و «تَّثْنِيَّة» به هوی «صیغه» و «ضَمِير» ی «مُثْنَى» کراوه، (وَ) ههروهه وه کوو «جَاءَنِي (الزَّيْدُونَ أَنْفُسُهُمْ وَأَعْيُنُهُمْ)» سه رنج بده: ههردوو وشه ی «أَنْفُسُهُمْ» و «أَعْيُنُهُمْ» بوون به «تَأْكِيد» بؤ وشه ی «الزَّيْدُونَ»؛ (وَ) ههروهه وه کوو «جَاءَتْنِي (الْهِنْدَاتُ أَنْفُسُهُنَّ وَأَعْيُنُهُنَّ)» سه رنج بده: ههردوو وشه ی «أَنْفُسُهُنَّ» و «أَعْيُنُهُنَّ» بوون به «تَأْكِيد» بؤ وشه ی «الْهِنْدَاتُ» و جياوازیی له نتيوان «صیغه» ی «مُدَّكَّر» و «مُؤَنَّث» به هوی «ضَمِير» ی وشه کان کراوه.

ئينجا ئه گهر که سيک پرسيار بکات و بليت: (وَإِنَّمَا جُمِعَتِ الصِّيغَةُ فِي الْمُثْنَى) بوچی له نموونه ی «مُثْنَى» سیغه که ی کرابوو به «جَمْع»؟ ماموستا ده فرمویت: (لِأَنَّهَا مُضَافَةٌ إِلَى ضَمِيرِ التَّثْنِيَةِ) چونکه وشه که «إِضَافَةٌ» کرابوو بؤ لای «ضَمِير» یک که

وَالْمُثْنَى إِذَا أُضِيفَ إِلَى مِثْلِهِ يَجُوزُ أَنْ يُجْمَعَ لِلْأَمْنِ عَنِ اللَّبْسِ، كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَقَدْ صَعَتَ قُلُوبُكُمْ﴾.

وَالثَّالِثُ وَالرَّابِعُ: أَغْنَى: كَلَّا وَكَلْتَا، لَا يُؤَكِّدُ بِهِمَا إِلَّا الْمُثْنَى، فَيُقَالُ: «جَاءَنِي الرَّجُلَانِ كِلَاهُمَا، وَالْمَرْأَتَانِ كِلْتَاهُمَا».

وَالْبَوَاقِي: إِنَّمَا يُؤَكِّدُ بِهَا غَيْرُ الْمُثْنَى، أَغْنَى: الْمُفْرَدَ وَالْمَجْمُوعَ

«رَاجِع» بوو بۆ لای ناویکی «مُثْنَى» (وَالْمُثْنَى) هەر ناویکیش که «تثنیه» بوو (إِذَا أُضِيفَ إِلَى مِثْلِهِ) ئەگەر «إِضَافَةٌ» بکریت بۆ لای «مُثْنَى» (يَجُوزُ أَنْ يُجْمَعَ) دروستە سیغە که ی بکریت بە «جَمْع» (لِلْأَمْنِ مِنَ اللَّبْسِ) چونکه لەم کاتەدا دَلَّتْیا دەبین که سیغە ی «مُثْنَى» و سیغە ی «جَمْع» تیکهەل بە یە کتر نابن (كَقَوْلِهِ تَعَالَى) هەر وە کوو خوای گە وەرە دە فەرمویت: ﴿فَقَدْ صَعَتَ قُلُوبُكُمْ﴾) سەرنج بدە: لەم نموونە یەدا وشە ی «قُلُوبُ» کراوە بە «جَمْع» هەر چە نەدە «خِطَاب» هە که لە گەل دوو خێزانی پیغە مبه‌ره، بە لām چونکه «إِضَافَةٌ» کراوە بۆ لای «ضَمِيرُ الْمُثْنَى» - واتە: وشە ی «کُما» - بۆیە «الْتِبَاسُ» دروست نە بوو.

(وَالثَّالِثُ وَالرَّابِعُ) وشە ی سَنِيهەم و چوارەم (أَغْنَى) مە بە ستم وشە ی (كَلَّا وَ) هەر وە ها وشە ی (كَلْتَا) یە، (لَا يُؤَكِّدُ بِهِمَا إِلَّا الْمُثْنَى) ناتواند ریت هیچ وشە یە کی پێ «تَأْكِيد» بکریت تە نها «مُثْنَى» نە بیّت، (فَيُقَالُ) بۆیە دە گو تریت: (جَاءَنِي الرَّجُلَانِ كِلَاهُمَا) سەرنج بدە: لەم نموونە یەدا وشە ی «كِلاهُمَا» بوو بە «تَأْكِيد» بۆ وشە ی «الرَّجُلَانِ» که «تَثْنِيَّة» یە (وَ) هەر وە ها وە کو «جَاءَتْنِي (الْمَرْأَتَانِ، كِلْتَاهُمَا)» سەرنج بدە: لەم نموونە یەدا وشە ی «كِلاهُمَا» بوو بە «تَأْكِيد» بۆ وشە ی «الرَّجُلَانِ» که «تَثْنِيَّة» یە.

(وَالْبَوَاقِي) وشە ی پینجەم و شە شەم - که بریتین لە وشە ی «كُلُّ» و لە وشە ی «أَجْمَعُ» - (إِنَّمَا يُؤَكِّدُ بِهَا غَيْرُ الْمُثْنَى) دە بن بە «تَأْكِيدُ» بۆ هە موو جوړه ئیسمیک تە نها «مُثْنَى» نە بیّت (أَغْنَى:) مە بە ستم ئە وە یە که وشە ی «كُلُّ» و وشە ی «أَجْمَعُ» دە بن بە «تَأْكِيدُ» بۆ وشە یە ک که (الْمُفْرَدُ) که تاک (مُفْرَدُ) بیّت (وَالْمَجْمُوعُ) هەر وە ها

مِنَ الْمَذْكُرِّ وَالْمُؤَنَّثِ. وَيُمَيِّزُ فِي كُلِّ بِاخْتِلَافِ الضَّمِيرِ، نَحْوُ: «اشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ كُلَّهُ، وَالْجَارِيَةَ كُلَّهَا، وَجَاءَنِي الْقَوْمُ كُلُّهُمْ، وَالنِّسْوَةُ كُلُّهُنَّ».

وَفِي الْبَوَاقِي: بِاخْتِلَافِ الصِّيغَةِ، نَحْوُ: «اشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ أَجْمَعَ أَكْتَعَ أَتَبَعَ أَبْصَعَ، وَالْجَارِيَةَ جَمْعَاءَ كَتَعَاءَ بَتَعَاءَ بَصْعَاءَ،

بۆ وشه یه ک که کو (جَمْع) بَیت (مِنَ الْمَذْكُرِّ وَالْمُؤَنَّثِ) جیاوازی نییه وشه که بۆ ره گه زی «نیر» یا خود بۆ ره گه زی «می» به کار بَیت.

ئینجا نه گهر که سیک پرسیار بکات و بَلِیت: ئه ی چۆن بزانی که ئه م دوو وشه یه بۆ تاک یا خود بۆ کو، بۆ پیاو یا خود بۆ ئافره ت به کار دین؟ ماموستا ده فهرمویت: (وَيُمَيِّزُ فِي كُلِّ بِاخْتِلَافِ الضَّمِيرِ) جیاکاری ده کریت له نیاوان تاک و کو یا خود «مَذْكُرِّ» و «مُؤَنَّثِ» به هۆی «ضَمِيرِ» ی وشه کان (نَحْوُ) وه کوو ئه م نموونانه: (اشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ كُلَّهُ) سه رنج بده: وشه ی «كُلَّهُ» بووه به «تَأْكِيدَ» بۆ وشه ی «الْعَبْدَ» (وَ) ههروه ها وه کوو «اشْتَرَيْتُ (الْجَارِيَةَ كُلَّهَا)» سه رنج بده: وشه ی «كُلَّهَا» بووه به «تَأْكِيدَ» بۆ وشه ی «الْجَارِيَةَ»، له م دوو نموونه یه دا جیاوازی له نیاوان سیغه ی «مَذْكُرِّ» و «مُؤَنَّثِ» به هۆی «ضَمِيرِ» هه وهره و کراوه. (وَ) ههروه ها وه کوو (جَاءَنِي الْقَوْمُ كُلُّهُمْ) سه رنج بده: وشه ی «كُلُّهُمْ» بووه به «تَأْكِيدَ» بۆ وشه ی «الْقَوْمَ» (وَ) ههروه ها وه کوو «جَاءَ تَبَنِي (النِّسْوَةُ كُلُّهُنَّ)» وشه ی «كُلُّهُنَّ» بووه به «تَأْكِيدَ» بۆ وشه ی «النِّسْوَةَ»، له م دوو نموونه یه دا جیاوازی له نیاوان سیغه ی «مَذْكُرِّ» و «مُؤَنَّثِ» به هۆی «ضَمِيرِ» هه وهره و کراوه.

(وَفِي الْبَوَاقِي) ههروه ها ئه و وشانه ی که له دوا ی وشه ی «أَجْمَعَ» دین - که بریتین له وشه ی «أَكْتَعَ، أَتَبَعَ، أَبْصَعَ» - جیاکاری ده کریت له نیاوان «مَذْكُرِّ» و «مُؤَنَّثِ» (بِاخْتِلَافِ الصِّيغَةِ) به هۆی سیغه ی وشه کان (نَحْوُ) وه کوو ئه م نموونانه: (اشْتَرَيْتُ الْعَبْدَ أَجْمَعَ، أَكْتَعَ، أَتَبَعَ، أَبْصَعَ) سه رنج بده: وشه ی «أَكْتَعَ، أَتَبَعَ، أَبْصَعَ» له دوا ی وشه ی «أَجْمَعَ» هاتوون و بوون به «تَأْكِيدَ» بۆ وشه ی «الْعَبْدَ» (وَ) ههروه ها وه کوو «اشْتَرَيْتُ (الْجَارِيَةَ جَمْعَاءَ، كَتَعَاءَ، بَتَعَاءَ، بَصْعَاءَ) سه رنج بده: وشه ی «كَتَعَاءَ، بَتَعَاءَ، بَصْعَاءَ» له دوا ی وشه ی «جَمْعَاءَ» هاتوون و بوون به «تَأْكِيدَ» بۆ وشه ی «الْجَارِيَةَ»،

وَجَاءَنِي الْقَوْمُ أَجْمَعُونَ أَكْتَعُونَ أَتَبْعُونَ أَبْصَعُونَ، وَالنِّسْوَةُ جُمِعَ كُتْعُ بُتْعٍ بُصْعٌ.
وَإِنَّمَا لَمْ يَذْكَرِ الْمُصْنِفُ التَّأَكِيدَ اللَّفْظِيَّ، لِأَنَّ التَّأَكِيدَ الْحَقِيقِيَّ هُوَ الْمَعْنَوِيُّ.
وَإِنَّمَا ذَكَرَ مِنَ أَلْفَاظِ الْمَعْنَوِيِّ بَعْضَهَا لِلِاخْتِصَارِ، وَاكْتَفَى بِـ «النَّفْسِ» عَنِ «الْعَيْنِ»،
لِاشْتِرَاكِهَمَا فِي جَمِيعِ الْأَحْكَامِ؛

لەم دوو نموونە یەدا جیاوازیی لە نێوان سیغە «مُذَكَّر» و «مُؤَنَّث» بە ھۆی سیغە
و شەکان کراوە، چونکە سیغە «أَجْمَع» بۆ «مُذَكَّر» بە کار دیت لە بەرامبەر دا سیغە
«جَمْعَاء» بۆ «مُؤَنَّث» بە کار دیت. (و) ھەروەھا وەکوو (جَاءَنِي الْقَوْمُ أَجْمَعُونَ،
أَكْتَعُونَ، أَتَبْعُونَ، أَبْصَعُونَ) سەرئەج بەدە: وشە «أَكْتَعُونَ، أَتَبْعُونَ، أَبْصَعُونَ» لەدوای
و شە «أَجْمَعُونَ» ھاتوون و بوون بە «تَأَكِيد» بۆ وشە «الْقَوْمُ»، (و) ھەروەھا
وەکوو «جَاءَ ثَنِي (النِّسْوَةُ جُمِعَ، بُتْعٌ، كُتْعٌ، بُصْعٌ)» سەرئەج بەدە: وشە «بُتْعٌ، كُتْعٌ،
بُصْعٌ» لەدوای وشە «جُمِعَ» ھاتوون و بوون بە «تَأَكِيد» بۆ وشە «النِّسْوَةُ»، لەم دوو
نموونە یەدا جیاوازیی لە نێوان سیغە «مُذَكَّر» و «مُؤَنَّث» بە ھۆی سیغە و شەکان
کراوە، چونکە وشە «أَجْمَعُونَ، أَكْتَعُونَ، أَتَبْعُونَ، أَبْصَعُونَ» بۆ سیغە «مُذَكَّر»
بە کار دین، بەلام وشە «جُمِعَ، كُتْعٌ، بُتْعٌ، بُصْعٌ» بۆ سیغە «مُؤَنَّث» بە کار دین.
ئینجا ئەگەر کەسیک پرسیار بکات و بڵێت: (وَإِنَّمَا لَمْ يَذْكَرِ الْمُصْنِفُ التَّأَكِيدَ
الْلَفْظِيَّ) بۆچی مامۆستای زەمەخشەری باسی «تَأَكِيد» ی «لَفْظِي» نەکرد؟ مامۆستا
دەفەر مۆیت: (لِأَنَّ التَّأَكِيدَ الْحَقِيقِيَّ) چونکە تەئکید ی راستەقینە کە لە کتیبەکانی
زانستی «نَحْو» باسی دەکرێت (هُوَ الْمَعْنَوِيُّ) بریتییە لە تەئکید «مَعْنَوِي».

ئینجا ئەگەر کەسیک پرسیار بکات و بڵێت: (وَإِنَّمَا ذَكَرَ مِنَ أَلْفَاظِ الْمَعْنَوِيِّ
بَعْضَهَا) ئەی بۆچی مامۆستا تەنھا ھێندێک وشە یاس کردن لە وشەکانی تەئکید
«مَعْنَوِي»؟ مامۆستا دەفەر مۆیت: (لِلِاخْتِصَارِ) بۆ ئەوەی بابەتە کە درێژ نەبێتەو
(فَاكْتَفَى بِالنَّفْسِ عَنِ الْعَيْنِ) سەرئەج بەدە: مامۆستا وشە «نَفْس» ی بۆ یاس کرد
لەجیاتیی وشە «عَيْن» (لِاشْتِرَاكِهَمَا فِي جَمِيعِ الْأَحْكَامِ) چونکە ئەم دوو وشانە لە

وَبِ «كِلَا» عَنْ «كِلْتَا»، لِاشْتِرَاكِهِمَا فِي تَأْكِيدِ التَّثْنِيَّةِ؛ وَذَكَرَ «الْكُلَّ»، لِاخْتِصَاصِهِ بِاخْتِلَافِ الضَّمِيرِ مِنْ بَيْنِ أَخَوَاتِهِ. وَاكْتَفَى بِـ «أَجْمَعِينَ» عَنْ بَقِيَّةِ الْأَلْفَافِ، لِاشْتِرَاكِهِمَا فِي جَمِيعِ الْأَحْكَامِ.

وَقَوْلُهُ: «لَا تُؤَكِّدُ بِهَا النَّكِرَاتُ»، يَعْنِي: بِالتَّأْكِيدِ الْمَعْنَوِيِّ؛ لِأَنَّ الْبَحْثَ فِيهِ. وَسَبَبُهُ أَنَّ هَذِهِ الْأَلْفَافَ مَعْرِفَةٌ، فَلَوْ وَقَعَتْ تَأْكِيداً لِلنَّكِرَةِ لَتَنَاقَضَ الْكَلَامُ، إِذِ الْمُؤَكَّدُ حِينَئِذٍ يَقْتَضِي الْعُمُومَ،

هه موو حوكمه كان يه كسانن (وَبِ كِلَا عَنْ كِلْتَا) هه روه ها وشه ی «كِلَا» ی باس كرد له جياتی وشه ی «كِلْتَا» (لِاشْتِرَاكِهِمَا فِي تَأْكِيدِ التَّثْنِيَّةِ) چونكه وشه ی «كِلَا» له گه ل وشه ی «كِلْتَا» ی يه كسانن له وه ی هه ردوو كيان ده بن به «تَأْكِيد» بؤ وشه يه ك كه «مُثْنًى» بِنْتِ (وَذَكَرَ الْكُلَّ) هه روه ها بؤ يه باسی وشه ی «كُلَّ» سی كرد؟ (لِاخْتِصَاصِهِ بِاخْتِلَافِ الضَّمِيرِ مِنْ بَيْنِ أَخَوَاتِهِ) چونكه نه وه به ته نها به هوی «ضَمِير» جيا ده كريته وه واته: هيچ گورانكار ييه ك به سهر سيغه كه يدا نايه ت، به پيچه وانه ی وشه كانی تر كه گورانكار ی هه م به سهر سيغه كه ياندا و هه م به سهر «ضَمِير» كه ياندا دیت. (وَاكْتَفَى بِـ أَجْمَعِينَ عَنْ بَقِيَّةِ الْأَلْفَافِ) ماموستا وشه ی «أَجْمَعِينَ» ی باس كرد و وشه ی «أَكْتَعَ، أَبْتَعَ، أَبْصَعَ» ی باس نه كرد (لِاشْتِرَاكِهِمَا فِي جَمِيعِ الْأَحْكَامِ) چونكه نه م سنی وشانه له هه موو حوكمه كان له گه ل وشه ی «أَجْمَعَ» يه كسانن (أَيْضاً) وه كوو وشه كانی تر.

(وَقَوْلُهُ: «نَمْ قسه يه ی كه ماموستا گوتی: (وَلَا تُؤَكِّدُ بِهَا النَّكِرَاتُ) نه م وشانه نابن به «تَأْكِيد» بؤ ئيسمينك كه «نَكِرَةٌ» بِنْتِ چونكه نه م وشانه هه موويان مه عريفه نه (يَعْنِي: «مَهْ بَه سْتِي بَه م قسه يه (بِالتَّأْكِيدِ الْمَعْنَوِيِّ) ته نها ته ئكيدى «مَعْنَوِي» بوو، به هيچ جور يَك ته ئكيدى «لَفْظِي» ناگريته وه، له به ر چى؟ (لَأَنَّ الْبَحْثَ فِيهِ) چونكه باسه كه باسى ته ئكيدى «مَعْنَوِي» يه (وَسَبَبُهُ) هؤكاره كه شى نه وه يه: (أَنَّ هَذِهِ الْأَلْفَافَ مَعْرِفَةٌ) كه نه م وشانه هه موويان ناسراون به «مَعْرِفَةٌ» (فَلَوْ وَقَعَتْ تَأْكِيداً لِلنَّكِرَةِ) نه گه ر نه م وشانه ببن به «تَأْكِيد» بؤ ئيسمينكى نه ناسراو و «نَكِرَةٌ» (لَتَنَاقَضَ الْكَلَامُ) نه وه كاته رسته كه مانا كه ی پيچه وانه ده بيته وه (إِذِ الْمُؤَكَّدُ حِينَئِذٍ يَقْتَضِي الْعُمُومَ)

وَالْمُؤَكَّدُ الْخُصُوصَ.

وَاعْلَمْ: أَنَّ أَكْتَعَ وَأَبْتَعَ وَأَبْصَعَ كُلُّهَا بِمَعْنَى «أَجْمَعَ»؛ وَأَنَّهَا لَا تُذَكَّرُ بِدُونِ «أَجْمَعَ» إِلَّا عَلَى ضَعْفٍ، وَلَا تَتَقَدَّمُ عَلَيْهِ. وَفَائِدَةُ التَّأْكِيدِ: أَمْنُ الْمُتَكَلِّمِ عَنْ فَوَاتٍ مَقْصُودِهِ؛

چونکه لەم کاتەدا ئەو وشە یەکی «تاکید» کراوە دەقەزا دەخواییت که وشە یەکی «عام» و گشتگیر بیت لە پرووی ماناوە (وَالْمُؤَكَّدُ الْخُصُوصَ) وه ئەو وشە یەکی که بووه به «تاکید» دەقەزا دەخواییت که وشە یەکی «خاص» و تایبەت بیت، کهواتە: لە پرووی ماناوە لەگەڵ یە کتری ناگونجین، بۆیە «تَنَاقُضُ» دروست دەبیت لە نێوانیاندا، بۆیە دروست نییە بگوتریت: «جَاءَنِي رَجُلٌ نَفْسُهُ، وَرَأَيْتُ رَجُلًا نَفْسُهُ، وَمَرَزْتُ بِرَجُلٍ نَفْسِهِ» چونکه وشە ی «رَجُلٌ» گشتگیر و «عام»-ه، به لام وشە ی «نَفْسُهُ» تایبەت و «خاص»-ه.

پاشان مامۆستا دەفەرمویت: (وَاعْلَمْ:) ئەو قوتابی خۆشەویست ئەم سنی خالە سەرەکییە بزانه: خالی یەکەم (أَنَّ أَكْتَعَ، وَأَبْتَعَ، وَأَبْصَعَ) ئەم سنی وشانە (كُلُّهَا بِمَعْنَى أَجْمَعَ) هەرسێکیان لە پرووی ناوەڕۆکەووە بە مانای «أَجْمَعَ» دین -بئی زیاد و کەم-، خالی دووهم (وَأَنَّهَا) ئەم سنی وشانە بە دنیایی (لَا تُذَكَّرُ بِدُونِ أَجْمَعَ) لە هیچ شوێنیک باس ناکرین و ناکەوونە نێو پستە بەبئی وشە ی «أَجْمَعَ» (إِلَّا عَلَى ضَعْفٍ) تەنھا لە سەر پرایەکی زۆر بئی هیز نەبیت، خالی سێیەم (وَلَا يَتَقَدَّمُ عَلَيْهِ) هەروەها ئەم سنی وشانە بە هیچ جوړیک لە سەر وشە ی «أَجْمَعَ» وەپیش ناکەون و دروست نییە لە سەر تادا یاخود لە ناوەراستدا بین.

سوود و قازانجی «تاکید»

ئینجا ئەگەر کەسێک پرسیار بکات و بڵیت: سوود و قازانجی «تاکید» چیه؟ مامۆستا وەلام دەداتەووە و دەفەرمویت: (وَفَائِدَةُ التَّأْكِيدِ) سوود و قازانجی «تاکید» بریتییە لە (أَمْنُ الْمُتَكَلِّمِ عَنْ فَوَاتٍ مَقْصُودِهِ) لە دنیابوونی ئەو کەسە ی که قسە

أَمَّا فِي اللَّفْظِي، فَلِأَنَّهُ إِذَا قَالَ: «جَاءَنِي زَيْدٌ» مَثَلًا، فَرُبَّمَا لَا يَسْمَعُهُ الْمُخَاطَبُ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَيَقُوتُ مَقْصُودُهُ؛ فَإِذَا أَكَّدَ، أَمِنَ عَنْ ذَلِكَ.

وَأَمَّا فِي الْمَعْنَوِي، فَلِأَنَّهُ إِذَا قَالَ: «مَرَزْتُ بِرَيْدٍ» مَثَلًا، فَرُبَّمَا يَتَوَهَّمُ السَّامِعُ أَنَّهُ إِنَّمَا مَرَّ بِمَنْزِلِهِ وَقَالَ: «مَرَزْتُ بِرَيْدٍ» مَجَازًا؛ فَإِذَا أَكَّدَهُ بِ «نَفْسِهِ»، يَعْلَمُ أَنَّهُ أَرَادَ الْحَقِيقَةَ لَا الْمَجَازَ، وَيَخْصُلُ الْمَقْصُودُ بِهِ.

دهکات له فہوتانی ئامانج و مہ بہستہ کہی له ہہردوو بہشہ کہی «تَأْکِید» (أَمَّا فِي اللَّفْظِي) سہ بارہت بہ تہئکید «لَفْظِي» (فَلِأَنَّهُ إِذَا قَالَ) چونکہ نہ گہر کہ سیک بلیت: «جَاءَنِي زَيْدٌ» بہ بی «تَأْکِید» (مَثَلًا) بہ نموونہ (فَرُبَّمَا لَا يَسْمَعُهُ الْمُخَاطَبُ أَوَّلَ مَرَّةٍ) پہنگہ یہ کہم جار گوئی لی نہ بیت، (فَيَقُوتُ مَقْصُودُهُ) کہواتہ مہ بہستہ کہی دہفہوتیت، بہ لام (فَإِذَا أَكَّدَ) نہ گہر تہئکید کردہوہ و گوتی: «جَاءَنِي زَيْدٌ زَيْدٌ» (أَمِنَ عَنْ ذَلِكَ) دلنیا دہبیت کہ مہ بہستہ کہی نہفہوتاوہ بہ ہوی تہئکید کردنہوہ.

(وَأَمَّا فِي الْمَعْنَوِي) ہہروہا سہ بارہت بہ تہئکید «مَعْنَوِي» (فَلِأَنَّهُ إِذَا قَالَ) چونکہ نہ گہر کہ سیک گوتی: «مَرَزْتُ بِرَيْدٍ» بہ بی «تَأْکِید» (مَثَلًا) بہ نموونہ (فَرُبَّمَا يَتَوَهَّمُ السَّامِعُ) پہنگہ یہ کہم جارئو کہسہی گوئی لہ قسہ کہ دہبیت ئاوا گومان بہریت (أَنَّهُ إِنَّمَا مَرَّ بِمَنْزِلِهِ) کہ کہسہ کہ بہ بہر دہرگای مالی «زید» دا پڑویشتوہ (وَقَالَ) ئینجا گوتوویہ تی (مَرَزْتُ بِرَيْدٍ) بہ لای مالی «زید» دا پڑویشتووم (مَجَازًا) مہ بہستی پیی مہ جاز بیت نہک حہ قیقہت (فَإِذَا أَكَّدَهُ بِنَفْسِهِ) بہ لام ہہرکاتیک رستہ کہی «تَأْکِید» کردہوہ و گوتی: (بِنَفْسِهِ) واتہ: بہ لای خودی «زید» دا پڑویشتووم، (يَعْلَمُ أَنَّهُ أَرَادَ الْحَقِيقَةَ) کہسی گوئگر دہزانیت کہ مہ بہستی ئو کہسہی قسہ دہکات حہ قیقہتہ (لَا الْمَجَازَ) نہک مہ جاز (وَيَخْصُلُ الْمَقْصُودُ بِهِ) ^(۱) ہہروہا مہ بہستہ کہشی دیتہ جی و ہیچ گومان لہ رستہ کہدا نامینیت.

* ○ *

الصِّفَةُ

قَالَ: وَالصِّفَةُ نَحْوُ: «جَاءَنِي رَجُلٌ ضَارِبٌ وَمَضْرُوبٌ وَكَرِيمٌ وَهَاشِمِيٌّ وَعَدْلٌ وَذُو مَالٍ».

أَقُولُ: الثَّانِي مِنَ التَّوَابِعِ الصِّفَةُ، وَيُقَالُ لَهُ: «الْوُصْفُ»

وانه‌ی شه‌ست و دو وهه‌م: باسی «الصِّفَةُ»

پاش ئه‌وه‌ی باسی «التَّوَكُّيد» و به‌شه سه‌ره‌کیه‌کانی ته‌واو کرد، ئینجا مامۆستا دیته سه‌ر به‌یانکردنی «الصِّفَةُ» (قَالَ: مامۆستا «جار الله» ده‌فه‌رمویت: (وَالصِّفَةُ) واته: یه‌کیکی تر له‌و ئیسمانه‌ی که تابیی «مُعَرَّب»-ن پیتی ده‌گوتریت: «الصِّفَةُ» که چه‌ند جوړیکی هه‌یه، یه‌که‌م: «إِسْمُ الْفَاعِلِ» (نَحْوُ: وه‌کوو (جَاءَنِي رَجُلٌ ضَارِبٌ)، سه‌رنج بده: وشه‌ی «ضَارِبٌ» بووه به «صِفَةُ» بۆ وشه‌ی «رَجُلٌ» له‌هه‌موو حوکمه‌کانیش وه‌کوو ئه‌وه، (و) دووه‌م: «إِسْمُ الْمَفْعُولِ» وه‌کوو: «جَاءَنِي رَجُلٌ (مَضْرُوبٌ)»، سه‌رنج بده: وشه‌ی «مَضْرُوبٌ» بووه به «صِفَةُ» بۆ وشه‌ی «رَجُلٌ» له‌هه‌موو حوکمه‌کان وه‌کوو ئه‌وه. (و) سییه‌م: «الصِّفَةُ الْمُسَبَّهَةُ» وه‌کوو «جَاءَنِي رَجُلٌ (كَرِيمٌ)»، سه‌رنج بده: وشه‌ی «كَرِيمٌ» بووه به «صِفَةُ» بۆ وشه‌ی «رَجُلٌ» له‌هه‌موو حوکمه‌کان وه‌کوو یه‌کترن. (و) چواره‌م: «الْإِسْمُ الْمَنْسُوبُ» وه‌کوو: «جَاءَنِي رَجُلٌ (هَاشِمِيٌّ) سه‌رنج بده: وشه‌ی «هَاشِمِيٌّ» بووه به «صِفَةُ» بۆ وشه‌ی «رَجُلٌ» له‌هه‌موو حوکمه‌کانیش وه‌کوو یه‌کترن. (و) پینجه‌م: «الْإِسْمُ فِي مَعْنَى الْمُشْتَقِّ» وه‌کوو: «جَاءَنِي رَجُلٌ (ذُو مَالٍ)، سه‌رنج بده: وشه‌ی «ذُو مَالٍ» بۆته «صِفَةُ» بۆ وشه‌ی «رَجُلٌ» له‌هه‌موو حوکمه‌کان وه‌کوو یه‌کترن، چونکه وشه‌ی «ذو» به‌مانای «صَاحِب» دیت.

(أَقُولُ) مامۆستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (الثَّانِي مِنَ التَّوَابِعِ: الصِّفَةُ) به‌شی دووه‌م له‌و ئیسمانه‌ی که تابیی موعره‌بن پیتی ده‌گوتریت: «الصِّفَةُ» (وَيُقَالُ لَهُ) هه‌روه‌ها پیشی ده‌گوتریت: (الْوُصْفُ) له‌لای زانایانی

وَالنَّعْتُ. وَهُوَ إِمَّا مُشْتَقٌّ أَوْ مَا فِي مَعْنَاهُ.

وَالْمُشْتَقُّ، إِمَّا اسْمٌ فَاعِلٌ، نَحْوُ: «رَجُلٌ ضَارِبٌ»؛ أَوْ اسْمٌ مَفْعُولٍ، نَحْوُ: «رَجُلٌ مَضْرُوبٌ»؛ أَوْ صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ، نَحْوُ: «رَجُلٌ كَرِيمٌ». وَمَا فِي مَعْنَى الْمُشْتَقِّ، إِمَّا مُفْرَدٌ

«بَصْرِي»، (وَ) ههروه‌ها پیشی ده‌گوتریت: (النَّعْتُ)^(۱) له لای زانایانی «کوفی». نینجا ماموستا ده‌فرمویت: (وَهُوَ) سیف‌ت دوو جوړی هه‌یه، یه‌که‌م: (إِمَّا مُشْتَقٌّ) یاخود له ئیسمیکی تر وه‌رگیراوه (أَوْ مَا فِي مَعْنَاهُ) یاخود به مانای شتیکه که نه‌و له ئیسمیکی تر وه‌رگیراوه، (وَالْمُشْتَقُّ) نه‌و سیفه‌ته‌ی که له ئیسمیکی تر وه‌رگیراوه چ‌ند جوړیکی هه‌یه، یه‌که‌م: (إِمَّا) یاخود (اسْمٌ فَاعِلٍ) به (نَحْوُ): وه‌کوو (جَاءَنِي رَجُلٌ ضَارِبٌ)، سه‌رنج بده: وشه‌ی «ضَارِبٌ» بووه به «صِفَةٌ» بووشه‌ی «رَجُلٌ» له هه‌موو حوکه‌کان وه‌کوو نه‌وه، وه‌ له وشه‌ی «يَضْرِبُ» وه‌رگیراوه؛ دووه‌م: (أَوْ) یاخود (اسْمٌ مَفْعُولٍ) به (نَحْوُ): وه‌کوو: «جَاءَنِي رَجُلٌ مَضْرُوبٌ» سه‌رنج بده: وشه‌ی «مَضْرُوبٌ» بووه «صِفَةٌ» بووشه‌ی «رَجُلٌ» له هه‌موو حوکه‌کان وه‌کوو نه‌وه، وه‌ له وشه‌ی «يَضْرِبُ» وه‌رگیراوه. (وَ) سییه‌م: (الصِّفَةُ الْمُشَبَّهَةُ، نَحْوُ): وه‌کوو «جَاءَنِي رَجُلٌ كَرِيمٌ» سه‌رنج بده: وشه‌ی «كَرِيمٌ» بووه به «صِفَةٌ» بووشه‌ی «رَجُلٌ» له هه‌موو حوکه‌کان وه‌کوو یه‌کترن.

(وَمَا فِي مَعْنَى الْمُشْتَقِّ) نه‌و ئیسمانه‌ی مانای شتی که ده‌به‌خشن که نه‌وان له ئیسمیکی تر وه‌رگیراون دوو جوړیان هه‌یه، یه‌که‌م: (إِمَّا مُفْرَدٌ) یاخود تاک و «مُفْرَدٌ» ن

۱. جیاوازی نیوان «النَّعْتُ» و «الصِّفَةُ» بریتییه له‌م خالانه‌ی خواره‌وه: یه‌که‌م: «صِفَةٌ» زاراه‌ی زانایانی به‌سرییه به‌لام «نَعْتُ» زاراه‌ی زانایانی کوفیه‌یه. دووه‌م: «صِفَةٌ» به سیفه‌تیکی خاريجی ده‌گوتریت، وه‌کوو «ضَارِبٌ» و «ناصِرٌ» به‌لام «نَعْتُ» به سیفه‌تی ذاتی ده‌گوتریت وه‌کوو «قَصِيرٌ، طَوِيلٌ». سییه‌م: وشه‌ی «صِفَةٌ» بو «مَذْح» و هه‌روه‌ها بو «ذَمٌّ» به‌کار دیت به‌لام وشه‌ی «نَعْتُ» ته‌نها بو «مَذْح» به‌کار دیت. چواره‌م: سیفه‌ت بو شتی که به‌کار دیت که گوژانکاری به‌سهردا نایه‌ت، به‌لام «نَعْتُ» بو شتی که به‌کار دیت که گوژانکاری به‌سهردا دیت، بویه ده‌گوتریت: «صِفَةُ اللَّهِ» به‌لام ناگوتریت: «نَعْتُ اللَّهِ». بو زیاتر زانیاری پروانه: التعریفات: ل، ۱۳۶، ۲۳۵، و شرح المفصل: ۲/۲۳۲، و شرح الأنموذج: ۱۲۲.

أَوْ مُرَكَّبٌ. وَالْمُرَكَّبُ إِمَّا إِضَافِيٌّ، أَوْ غَيْرُ إِضَافِيٍّ.

فَالْمُرَكَّبُ الْغَيْرُ الْإِضَافِيٌّ، نَحْوُ: «رَجُلٌ هَاشِمِيٌّ»، أَيُّ: مَنْسُوبٌ إِلَى هَاشِمٍ؛
وَالْمُفْرَدُ، نَحْوُ: رَجُلٌ عَدْلٌ، أَيُّ: عَادِلٌ؛ وَالْمُرَكَّبُ الْإِضَافِيٌّ، نَحْوُ: «رَجُلٌ ذُو مَالٍ»،
أَيُّ: مُتَمَوِّلٌ.

وَفَائِدَةُ الصِّفَةِ: فِي الْمَعَارِفِ التَّوْضِيحُ، نَحْوُ: «جَاءَنِي زَيْنُ الظَّرِيفِ»،

(أَوْ مُرَكَّبٌ) یاخود «مُرَكَّب» و لیکدراون له گه ل وشه یه کی تر، ئینجا (وَالْمُرَكَّبُ) به شی
دوو ه میس دوو جوړی هه یه، یه که م: (إِمَّا إِضَافِيٌّ) یاخود موږه کهه بیکی «إِضَافِيٌّ» یه
(أَوْ غَيْرُهُ) یاخود موږه کهه بیکی «غَيْرُ إِضَافِيٍّ» یه (فَالْمُرَكَّبُ الْغَيْرُ الْإِضَافِيٌّ) نمونه ی
موږه کهه بی «غَيْرُ الْإِضَافِيٍّ» (نَحْوُ) وه کوو «جَاءَنِي رَجُلٌ هَاشِمِيٌّ، أَيُّ مَنْسُوبٌ إِلَى
هَاشِمٍ) واته: من پیاوئکم هاته لا که سیفه تی وابوو هاشمی بوو (وَالْمُفْرَدُ) نمونه ی
«مُفْرَدٌ» ئی که به مانای ئیسمیکی «مُشْتَقٌّ» ه (نَحْوُ) وه کوو «جَاءَنِي رَجُلٌ عَدْلٌ»
سه رنج بده: ئه م وشه یه «مَصْدَرٌ» ه، به لام به مانای وشه یه کی «مُشْتَقٌّ» ه بویه
ده فهرمویت: (أَيُّ: عَادِلٌ. وَالْمُرَكَّبُ الْإِضَافِيٌّ) نمونه ی «مرکب» سی «إِضَافِيٌّ»
(نَحْوُ) وه کوو «جَاءَنِي رَجُلٌ ذُو مَالٍ» سه رنج بده: وشه ی «ذو مال» «مرکب» یکی
«إِضَافِيٌّ» یه و به مانای ئیسمیکی «مُضَافٌ» ه (أَيُّ: مُتَمَوِّلٌ) واته: خاوه ن سه روه ت
و سامانه، هه روه ها ده کریت بلئین وشه ی «ذو» به مانای «صَاحِبٌ» دیت.

سوود و قازانجی «صِفَة»

ئینجا مامۆستا دیته سه ر باسی سوود و قازانجی «صِفَة» له نیو پرسته دا و
ده فهرمویت: (وَفَائِدَةُ الصِّفَةِ) سوود و قازانجی «صِفَة» له نیو پرسته دا بریتیه له م
چه ند خالانه ی خواره وه.

یه که م: «لِلتَّوْضِيحِ» (فِي الْمَعَارِفِ) ئه گهر «صِفَة» له دوا ی ئیسمیکی «مَعْرِفَة»
هات، سوود و قازانجی «صِفَة» بریتیه له (التَّوْضِيحِ) پروونکردنه وه (نَحْوُ) وه کوو
(جَاءَنِي زَيْنُ الظَّرِيفِ).

وَفِي النَّكَرَاتِ التَّخْصِصُ، نَحْوُ: «جَاءَنِي رَجُلٌ عَالِمٌ».

دووهم: (وَفِي النَّكَرَاتِ) نه گهر «صِفَة» له دواى ئیسمیکى «نِکَرَة» هات، سوود و قازانجى «صِفَة» بریتییه له (التَّخْصِصُ) تاییهت کردن (نَحْوُ) وه کوو (جَاءَنِي رَجُلٌ عَالِمٌ) واته: پیاویکی زانا هاته لای من، سه رنج بده: بهر له هاتنى سیفه ته که نه گهری هه بوو پیاوه که که سیکی جاهیل بیّت، به لام دواى هاتنى وشه ی «عالم» نه م پرسته یه تاییهت بوو^(۱). سییه م: «لِلْمَذْحِ» هیندیک جار سیفه ته که بو «مَذْحِ» دیت وه کوو ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾.

چواره م: «لِلذَّمِّ» هیندیک جار سیفه ته که بو «ذَمِّ» دیت وه کوو «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

پینجه م: «لِلتَّأْكِيدِ» هیندیک جار سیفه ته که بو «تَأْكِيدِ» دیت وه کوو خواى گه وره ده فه رمویت: ﴿لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ﴾^(۲).

۱. بۆ زانیاری زیاتر ته ماشای نه م سه ر چاوانه بکه: شرح السيوطي: ۵۳ / ۲، شرح التسهيل: ۱۶۸ / ۳،

النحو الوافي: ۵۳۶ / ۴، جامع الدروس العربية: ۴۹۵، شرح التصريح: ۱۱۷ / ۲.

۲. سورة النحل: الآية: ۱۸.

قَالَ: وَتُوصَفُ النِّكَرَاتُ بِالْجَمَلِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ وَجْهَهُ حَسَنٌ»، وَ «رَأَيْتُ رَجُلًا أَعْجَبَنِي كَرَمُهُ».

أَقُولُ: يَجُوزُ وَصْفُ النِّكَرَةِ: بِالْجُمْلَةِ الْإِسْمِيَّةِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ وَجْهَهُ حَسَنٌ». فَإِنَّ «وَجْهَهُ حَسَنٌ» مُبْتَدَأٌ وَخَبَرٌ، صِفَةٌ لـ «رَجُلٍ»؛ أَوْ الْفِعْلِيَّةِ، نَحْوُ: «رَأَيْتُ رَجُلًا أَعْجَبَنِي كَرَمُهُ»، فَإِنَّ «أَعْجَبَنِي كَرَمُهُ» فِعْلٌ وَفَاعِلٌ،

وانه‌ی شه‌ست و سی‌هه‌م: باسی «وَصَفُ النِّكَرَةِ بِالْجَمَلِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده‌فه‌رمویت: (وَتُوصَفُ النِّكَرَاتُ بِالْجَمَلِ) دروسته ئیسمیکی «نِكَرَة» وه‌س‌ف‌دار ب‌ک‌ری‌ت به «جُمْلَة» جیاوازی نییه جومله‌که «إِسْمِيَّة» بی‌ت (نَحْوُ) وه‌کوو (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ وَجْهَهُ حَسَنٌ)، سه‌رنج ب‌ده: رسته‌ی «وَجْهَهُ حَسَنٌ» بووه به «صِفَة» بۆ وشه‌ی «رَجُلٍ» له‌ه‌مان کاتدا جومله‌یه‌کی «إِسْمِيَّة» یه؛ (وَ) هه‌روه‌ها یاخود جومله‌که «فِعْلِيَّة» بی‌ت وه‌کوو (رَأَيْتُ رَجُلًا أَعْجَبَنِي كَرَمُهُ)، سه‌رنج ب‌ده: رسته‌ی «أَعْجَبَنِي كَرَمُهُ» بووه به «صِفَة» بۆ وشه‌ی «رَجُلًا» له‌ه‌مان کاتدا جومله‌یه‌کی «فِعْلِيَّة» یه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رمویت: منیش ده‌لیم: (وَيَجُوزُ وَصْفُ النِّكَرَةِ بِالْجُمْلَةِ الْإِسْمِيَّةِ) دروسته ئیسمیکی «نِكَرَة» وه‌س‌ف‌دار ب‌ک‌ری‌ت به «جُمْلَة» جیاوازی نییه جومله‌که «إِسْمِيَّة» بی‌ت (نَحْوُ) وه‌کوو (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ وَجْهَهُ حَسَنٌ)، سه‌رنج ب‌ده: (فَإِنَّ وَجْهَهُ حَسَنٌ) رسته‌ی «وَجْهَهُ حَسَنٌ» جومله‌یه‌کی «إِسْمِيَّة» یه (مُبْتَدَأٌ وَخَبَرٌ) که پیک هاتوو له «مُبْتَدَأٌ» و له «خَبَرٌ» (صِفَة لـ رَجُلٍ) هه‌روه‌ها «فِي مَحَلِّ الْجَرِّ» بووه به «صِفَة» بۆ وشه‌ی «رَجُلٍ».

(أَوْ الْفِعْلِيَّةِ) یاخود جومله‌که «فِعْلِيَّة» بی‌ت (نَحْوُ) وه‌کوو (رَأَيْتُ رَجُلًا أَعْجَبَنِي كَرَمُهُ) سه‌رنج ب‌ده: رسته‌ی (فَإِنَّ أَعْجَبَنِي كَرَمُهُ) پیک هاتوو له جومله‌یه‌کی «فِعْلِيَّة» یه (فِعْلٌ وَفَاعِلٌ) چونکه پیک هاتوو له «فِعْلٌ» و «فَاعِلٌ» و له «مَفْعُولٌ

صِفَةُ لـ «رَجُلٍ»؛ أَوِ الشَّرْطِيَّةِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ إِنْ قَامَ أَبُوهُ قُمْتُ»؛ أَوِ الظَّرْفِيَّةِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ فِي الدَّارِ أَبُوهُ».

وَيُشْتَرَطُ أَنْ تَكُونَ الْجُمْلَةُ خَبَرِيَّةً، أَيْ: مُحْتَمِلَةً لِلصِّدْقِ وَالْكَذِبِ، لِأَنَّ الصِّفَةَ فِي الْحَقِيقَةِ خَبَرٌ عَنِ الْمَوْصُوفِ.

به «صِفَةُ» بؤ وشهى «رَجُلًا».

(أَوِ الشَّرْطِيَّةِ) ياخود جومله كه «شَرْطِيَّة» بَيْت (نَحْوُ) وه كوو (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ إِنْ قَامَ أَبُوهُ قُمْتُ)، سهرنج بده: رستهى «إِنْ قَامَ أَبُوهُ قُمْتُ» پيک هاتووه له جومله يه كى «شَرْطِيَّة» چونكه پيک هاتووه له «فِعْلُ الشَّرْطِ» وله «جَزَاءُ الشَّرْطِ»، ههروه ها بووه به «صِفَةُ» بؤ وشهى «رَجُلٍ».

(أَوِ الظَّرْفِيَّةِ) ياخود جومله كه «ظَرْفِيَّة» بَيْت (نَحْوُ) وه كوو (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ فِي الدَّارِ أَبُوهُ)، سهرنج بده: رستهى «فِي الدَّارِ أَبُوهُ» پيک هاتووه له جومله يه كى «ظَرْفِيَّة»، ههروه ها بووه به «صِفَةُ» بؤ وشهى «رَجُلٍ».

ئينجا بزانه: نهى قوتابى به ريز، به شيويه كى گشتى «جُمْلَةُ» دوو جوړى سهره كى هه يه: يه كه م پيى ده گوتريت «الْجُمْلَةُ الْإِنْشَائِيَّةُ»، دووهم پيى ده گوتريت «الْجُمْلَةُ الْخَبَرِيَّةُ» ئينجا ماموستا ده فهرمويت: پيويسته نه م رسته يه كى ده بيته «خَبَرٌ» بؤ ئيسميكي «نَكِرَةٌ» دوو مهرجى تيدا بيت:

مهرجى يه كه م: (وَيُشْتَرَطُ) به مهرج داده ندرت بؤ نه م رسته يه كى ده بيته «خَبَرٌ» بؤ ئيسميكي «نَكِرَةٌ» (أَنْ تَكُونَ الْجُمْلَةُ خَبَرِيَّةً) كه ده بيت رسته يه كى خه به رى بيت و باسى شتيك بكات و هه واليكي پيى بدرت (أَي: وَاتِه: نه م رسته يه (مُحْتَمِلَةً لِلصِّدْقِ وَالْكَذِبِ) نه گهرى راست كردن و درو كردنى هه بيت. ئينجا نه گهر كه سيك پرسيار بكات و بليت: له بهر چى ده بيت رسته كه خه به رى بيت؟ ماموستا ده فهرمويت: (لِأَنَّ الصِّفَةَ فِي الْحَقِيقَةِ خَبَرٌ عَنِ الْمَوْصُوفِ) چونكه له راستيدا «صِفَةُ» خه بهردانه له برى «مَوْصُوفٍ»، رستهى «إِنْشَائِي» ايش هيچ جوړه خه به ريكي تيدا نيه بؤيه دروست نيه بيته «صِفَةُ» بؤ ئيسميكي «نَكِرَةٌ». ئينجا نه گهر كه سيك پرسيار بكات و بليت:

وَإِنَّمَا لَمْ يَتَعَرَّضِ الْمُصَنِّفُ لِذَلِكَ اعْتِمَاداً عَلَى الْمِثَالِ.
وَلَا يَجُوزُ وَضْفُ الْمَعَارِفِ بِالْجُمَلِ؛ لِأَنَّ الْجُمْلَ نَكْرَاتٌ، وَالصِّفَّةَ يَجِبُ أَنْ
تُؤَافِقَ الْمُوصُوفَ فِي التَّعْرِيفِ وَالتَّنْكِيرِ. وَلَا بُدَّ فِي الْجُمْلَةِ الْوَاقِعَةِ صِفَةً مِنْ ضَمِيرٍ
يَرْجِعُ إِلَى الْمُوصُوفِ، كَ «هَاءٍ» «وَجْهِهِ» وَ «كَرَمِهِ».

(وَإِنَّمَا لَمْ يَتَعَرَّضِ الْمُصَنِّفُ لِذَلِكَ) له بهر چی ماموستا له سه ره تایی وانه که دا ئاماژه ی
بۆ ئەم مەرجه نه کرد؟ ماموستا وه لām ده داته وه و ده فه رمویت: (اعتماداً على المثال)
ماموستا بۆ به یانکردنی ئەم مەرجه ئیعتیما دی کرده سه ر نموونه کان، چونکه زۆر جار
زانا گه و ره کان له نیتو نموونه کان ئاماژه به کۆمه لێک مەرچ ده دن که ته نها خه لکی
زانا و شاره زا له باب ته که هه ستی پێ ده که ن، هه ر بۆیه دروست نییه رسته ی «الظَّليَّةُ
وَالْإِنْشَائِيَّةُ» بیهته «صِفَةً»، بۆیه ناگوتریت: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ إِضْرِبُهُ، أَوْ لَا تَضْرِبُهُ».
(وَ) هه روه ها (لَا يَجُوزُ وَضْفُ الْمَعَارِفِ بِالْجُمَلِ) دروست نییه ئیسمیکی «مَعْرِفَةً»
وه سفدار بکریت به هیه چ جومله یه ک (لَأَنَّ الْجُمْلَ نَكْرَاتٌ) چونکه «جُمْلَةً» حیسابی
ئیسمیکی «نَكْرَةً» ی بۆ ده کریت (وَالصِّفَّةَ يَجِبُ أَنْ تُؤَافِقَ الْمُوصُوفَ) پێویسته
«صِفَةً» ییش له گه ل «مَوْصُوفٍ» ی خۆی وه کوو یه ک بن (فِي التَّعْرِيفِ وَالتَّنْكِيرِ) له
«تَعْرِيفٍ» و له «تَّنْكِيرٍ» دا.

مه رچی دووه م: (وَلَا بُدَّ فِي الْجُمْلَةِ الْوَاقِعَةِ صِفَةً) هه روه ها پێویسته بۆ ئەم
رسته یه ی که ده بیهته «صِفَةً» بۆ ئیسمیکی «نَكْرَةً» (مِنْ ضَمِيرٍ يَرْجِعُ إِلَى الْمُوصُوفِ)
«ضَمِيرٍ» یکی تیدا بیت و رسته که بگێریته وه بۆ لای «مَوْصُوفٍ» ه که ی خۆی،
چونکه «جُمْلَةً» ته گه ر بیت و هیه چ «ضَمِيرٍ» یکی تیدا نه بیت بگێریته وه بۆ لای
«مَوْصُوفٍ» ه که ی خۆی جومله که سه ره به خو ده بیت و هیه چ په یوه ندییه کی نابیت
له گه ل پێش خۆی، هه روه کوو له باسی ته و جوملانه ی ده بنه «خَبَرٍ» بۆ «مُبْتَدَأٍ»
باسمان کرد (كَ هَاءٍ) نموونه که ی وه کوو ئەم «هَاءٍ» ی که به وشه ی (وَجْهِهِ) یه وه بوو
له نموونه ی «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ وَجْهُهُ حَسَنٌ»؛ (وَ) هه روه ها ئەم «هَاءٍ» ه که به وشه ی
(كَرَمِهِ) یه وه بوو له نموونه ی «رَأَيْتُ رَجُلًا أَعْجَبَنِي كَرَمُهُ». هه روه ها پێویسته ئەم

«ضَمِير» هـى كه به جومله كه وه يه له گه ل «مَوْصُوف» ه كه ى خوى يه كسان بيت له «إفراد...»^(١) و له «تذكير...» دا.

ئاگادارى: ههركاتيك ئيسمينكى «مَعْرِفَة» وه سفدار بكریت به جومله يه ك، له م حاله ته دا جومله كه «فِي مَحَلِّ النَّصْبِ» ده بيته «حال» نابيت به «صِفَة» وه كوو «جَاءَنِي بَكَرٌ يَضْحَكُ»، سه رنج بده: له م نموونه يه دا وشه ى «يَضْحَكُ» له «مَحَلِّ النَّصْبِ» ده بيته «حال» چونكه زانا يانى زانستى «نَحْوُ» ده فه رموون: «الْجَمْلُ بَعْدَ النِّكَرَاتِ صِفَاتٌ، وَبَعْدَ الْمَعَارِفِ أَحْوَالٌ»^(٢).

١. پروانه: شرح كافيّة ابن الحاجب الكوردي: ٣٢٢/٢، والنحو الوافي: ٣٣٤/٣، وجامع الدروس العربية:

٢. پروانه: النحو الوافي: ٣٣٤/٣.

قَالَ: وَالصِّفَةُ تُوَافِقُ الْمُوصُوفَ فِي إِعْرَابِهِ وَإِفْرَادِهِ وَتَثْنِيَّتِهِ وَجَمْعِهِ وَتَغْرِيفِهِ وَتَنْكِيرِهِ وَتَأْنِيثِهِ.

أَقُولُ: الصِّفَةُ إِمَّا فِعْلُ الْمُوصُوفِ أَوْ فِعْلُ مُسَبِّهِ، وَالثَّانِي سَيَجِيءُ.

وانه‌ی شه‌ست و چواره‌م: باسی «مُوافَقَةُ الصِّفَةِ لِلْمَوْصُوفِ فِي عَشْرَةِ أَشْيَاءَ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده‌فه‌رموئیت: (وَالصِّفَةُ تُوَافِقُ الْمُوصُوفَ) پیوسته «صِفَةُ» له‌گه‌ل «مَوْصُوف» سی خوی وه‌کوو یه‌ک بن له‌م ده‌شتانه‌ی خواره‌وه، یه‌که‌م: (فِي إِعْرَابِهِ) له‌یه‌کیک له‌سئ ئیع‌رابه‌که‌که‌بریتین له‌«رَفَع» له‌و «نَصَب» له‌و «جَر» له‌؛ چواره‌م: (وَإِفْرَادِهِ) واته‌: نه‌گه‌ر «مَوْصُوف» له‌که‌«مُفْرَد» بوو ده‌بیئت سیفه‌ته‌که‌ش «مُفْرَد» بیئت؛ پینجه‌م: (وَتَثْنِيَّتِهِ) هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر «مَوْصُوف» له‌که‌«تَثْنِيَّة» بوو ده‌بیئت سیفه‌ته‌که‌ش «تَثْنِيَّة» بیئت، شه‌شه‌م: (وَجَمْعِهِ) هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر «مَوْصُوف» له‌که‌«جَمْع» بوو ده‌بیئت سیفه‌ته‌که‌ش «جَمْع» بیئت؛ هه‌وته‌م: (وَتَغْرِيفِهِ) هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر «مَوْصُوف» له‌که‌ئیس‌میکی «مَعْرِفَة» بوو ده‌بیئت سیفه‌ته‌که‌ش ئیس‌میکی «مَعْرِفَة» بیئت؛ هه‌شته‌م: (وَتَنْكِيرِهِ) هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر «مَوْصُوف» له‌که‌ئیس‌میکی «نَكِرَة» بوو ده‌بیئت سیفه‌ته‌که‌ش ئیس‌میکی «نَكِرَة» بیئت، نو‌یه‌م: (وَتَذْكِيرِهِ) هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر «مَوْصُوف» له‌که‌ئیس‌میکی «مُذَكِّر» بوو ده‌بیئت سیفه‌ته‌که‌ش ئیس‌میکی «مُذَكِّر» بیئت، ده‌یه‌م: (وَتَأْنِيثِهِ) هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر «مَوْصُوف» له‌که‌ئیس‌میکی «مُؤَنَّث» بوو ده‌بیئت «صِفَة» له‌که‌ش ئیس‌میکی «مُؤَنَّث» بیئت.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» نه‌رده‌بیلی ده‌فه‌رموئیت: منیش ده‌لیم: (الصِّفَةُ) نه‌و وشه‌یه‌ی که‌ده‌بیته «صِفَة» (إِمَّا فِعْلُ الْمُوصُوفِ) یاخود راسته‌وخو په‌یوه‌ندی به «مَوْصُوف» له‌که‌وه‌یه (أَوْ فِعْلُ مُسَبِّهِ) یاخود په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل وشه‌یه‌کی تر هه‌یه، که‌ئهم وشه‌یه په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل «مَوْصُوف» له‌که‌هه‌یه (وَالثَّانِي سَيَجِيءُ) به‌شی دووهم له‌وانه‌ی داهاتوودا باس ده‌که‌ین.

وَالْأَوَّلُ: يَجِبُ أَنْ يُوَافِقَ الْمُوصُوفُ فِي عَشْرَةِ أَشْيَاءَ. وَهِيَ الَّتِي ذَكَرْتُ فِي الْكِتَابِ، أَيْ: إِذَا وُجِدَ شَيْءٌ مِنْهَا فِي الْمُوصُوفِ يَجِبُ أَنْ يُوجَدَ فِي الصِّفَةِ أَيْضًا.

وَهَذِهِ الْعَشْرَةُ بَعْضُهَا مُمَكِّنُ الْاجْتِمَاعِ وَبَعْضُهَا غَيْرُ مُمَكِّنِ الْاجْتِمَاعِ؛ أَمَّا الثَّانِي فَكَالْإِعْرَابِ الثَّلَاثَةِ، فَإِنَّهُ لَا يُمَكِّنُ أَنْ يَجْتَمِعَ بَعْضُهُ مَعَ الْبَعْضِ الْآخَرِ؛ وَكَالْإِفْرَادِ وَالتَّشْنِيَةِ وَالْجَمْعِ، فَإِنَّهُ لَا يُمَكِّنُ أَيْضًا أَنْ يَجْتَمِعَ بَعْضُ هَذِهِ الثَّلَاثَةِ مَعَ الْبَعْضِ الْآخَرِ؛

(وَالْأَوَّلُ:) به شی یه که م: سیفه ته که راسته و خو په یوه ندی به «مَوْصُوف» ه وه بیت له دواى نه وه تابیت (يَجِبُ أَنْ يُوَافِقَ الْمُوصُوفُ فِي عَشْرَةِ أَشْيَاءَ) پټویسته سیفه ته که له گه ل «مَوْصُوف» ی خو ی وه کوو یه ک بن له م ده شتانه ی خواره وه (وَهِيَ الَّتِي ذَكَرْتُ فِي الْكِتَابِ) که نه م ده شتانه له م کتیبه دا باس کراون و پروون کراونه ته وه (أَيْ:) واته: (إِذَا وُجِدَ شَيْءٌ مِنْهَا فِي الْمُوصُوفِ) نه گه ر بیت و یه کیک له م ده شتانه له نیو «مَوْصُوف» ه که دا هه بوو (يَجِبُ أَنْ يُوجَدَ فِي الصِّفَةِ أَيْضًا) پټویسته به هه مان شیوه له نیو سیفه ته که شدا هه بیت بو نه وه ی «مُطَابَقَةٌ» له نیوان «صِفَةٌ» و «مَوْصُوف» دروست بیت له هه موو پروویکه وه.

(وَهَذِهِ الْعَشْرَةُ) نه م ده شته ی که پټویسته سیفه ته که له گه ل مه وسووفی خو ی وه کوو یه ک بن، ده بن به دوو جوړ: جوړی یه که م بریتین له م شتانه ی (بَعْضُهَا مُمَكِّنُ الْاجْتِمَاعِ) که ده کریت له گه ل یه کتر کو بینه وه له سه ری هک «إِسْم» و له یه ک حاله تدا، (و) هه روه ها جوړی دوو هم بریتین له م شتانه ی که (بَعْضُهَا غَيْرُ مُمَكِّنِ الْاجْتِمَاعِ) ناگونجیت له گه ل یه کتر کو بینه وه له سه ری هک «إِسْم» و له یه ک حاله تدا، (أَمَّا الثَّانِي:) جوړی دوو هم (فَكَالْإِعْرَابِ الثَّلَاثَةِ) وه کوو «رَفْع» ه و «نَضْب» ه و «جَر» ه (فَإِنَّهُ لَا يُمَكِّنُ أَنْ يَجْتَمِعَ بَعْضُهُ مَعَ الْبَعْضِ الْآخَرِ) سه رنج بده: ناگونجیت نه م سى شته له گه ل یه کتر کو بینه وه له سه ری هک «إِسْم»، چونکه نا کریت له یه ک حاله تدا ئیسمیک هه بیت هه م «مَرْفُوع» بیت هه م «مَنْصُوب» بیت هه م «مَجْرُوز» بیت. (وَكَالْإِفْرَادِ وَالتَّشْنِيَةِ وَالْجَمْعِ) هه روه ها وه کوو «مُفْرَد» و «تَّشْنِيَةِ» و «جَمْع» (فَإِنَّهُ لَا يُمَكِّنُ أَيْضًا أَنْ يَجْتَمِعَ بَعْضُ هَذِهِ الثَّلَاثَةِ مَعَ الْبَعْضِ الْآخَرِ) چونکه ناگونجیت نه م

وَكَاثُغْرِيفٍ وَالتَّنْكِيرِ وَالتَّذْكِيرِ وَالتَّائِيثِ، فَإِنَّهُ لَا يُمَكِّنُ أَيْضاً أَنْ يُوجَدَ إِلَّا وَاحِدٌ مِنَ الْمُتَقَابِلِينَ.

وَأَمَّا الْأَوَّلُ، أَغْنِي: مُمَكِّنَ الْاجْتِمَاعِ؛ فَيَنْتَهِي إِلَى أَرْبَعَةٍ: [١] وَاحِدٍ مِنَ الْإِغْرَابِ الثَّلَاثَةِ، [٢] وَوَاحِدٍ مِنَ الْإِفْرَادِ وَالتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ، [٣] وَوَاحِدٍ مِنَ التَّعْرِيفِ وَالتَّنْكِيرِ، [٤] وَوَاحِدٍ مِنَ التَّذْكِيرِ وَالتَّائِيثِ،

سێ شته له گه‌ڵ یه‌کتر کۆبینه‌وه له‌سه‌ریه‌ک «إِسْم»، چونکه‌ ناکریت له‌ یه‌ک حاله‌ تدا ئیسمیک هه‌ بیته‌ هه‌م «مُفْرَد» بیته‌ و هه‌م «تَثْنِيَّة» بیته‌ هه‌م «جَمْع» بیته‌، که‌ واته‌: ئه‌م سێ شته‌ به‌ یه‌که‌وه‌ ناگونجین. (وَكَاثُغْرِيفٍ وَالتَّنْكِيرِ) هه‌روه‌ها وه‌ کوو «تَعْرِيف» و «تَنْكِير»، ئه‌وانیش ناگونجیت له‌ گه‌ڵ یه‌کتر کۆبینه‌وه له‌سه‌ریه‌ک «إِسْم»، چونکه‌ ناکریت له‌ یه‌ک حاله‌ تدا ئیسمیک هه‌ بیته‌ هه‌م «مَعْرِفَة» بیته‌ و هه‌م «نِکْرَة» بیته‌. (وَالْتَّذْكِيرِ وَالتَّائِيثِ) هه‌روه‌ها وه‌ کوو «تَذْكِير» و «تَأْنِيث» (فَإِنَّهُ لَا يُمَكِّنُ أَيْضاً) ئه‌م دووانه‌ش وه‌ کوو ئه‌وانه‌ی پێشتر ناگونجیت (أَنْ يُوجَدَ إِلَّا وَاحِدٌ مِنَ الْمُتَقَابِلِينَ) له‌ گه‌ڵ یه‌کتر کۆبینه‌وه و له‌سه‌ریه‌ک «إِسْم» ده‌ست بکه‌ون ته‌نها یه‌کیکیان نه‌ بیته‌، چونکه‌ ناکریت له‌ یه‌ک حاله‌ تدا ئیسمیک هه‌ بیته‌ هه‌م «مُذَكَّر» بیته‌ و هه‌م «مُؤَنَّث» بیته‌.

(وَأَمَّا الْأَوَّلُ:) سه‌باره‌ت به‌ جو‌ری یه‌که‌م (أَغْنِي: مُمَكِّنَ الْاجْتِمَاعِ) مه‌به‌ستم ئه‌و شتانه‌یه‌ که‌ له‌ گه‌ڵ یه‌کتر کۆ ده‌بنه‌وه له‌سه‌ریه‌ک «إِسْم» و له‌ یه‌ک حاله‌ تدا (فَيَنْتَهِي إِلَى أَرْبَعَةٍ) له‌م ده‌ شتانه‌ له‌ چواران تێناپه‌ریت، (وَاحِدٍ مِنَ الْإِغْرَابِ الثَّلَاثَةِ) له‌ هه‌رسێ ئیعرابه‌ که‌ بریتین له‌ «رَفْع» له‌ و «نَصْب» له‌ و «جَزَّ» یه‌کیکیان وه‌رده‌گرین، (وَ) هه‌روه‌ها (وَاحِدٍ مِنَ الْإِفْرَادِ وَالتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ) یه‌کیکیش له‌ حاله‌ ته‌کانی «إِفْرَاد» و «تَثْنِيَّة» و «جَمْع» وه‌رده‌گرن، (وَ) هه‌روه‌ها (وَاحِدٍ مِنَ التَّعْرِيفِ وَالتَّنْكِيرِ) یه‌کیکیش له‌ حاله‌ ته‌کانی «تَعْرِيف» و «تَنْكِير» وه‌رده‌گرن، (وَ) هه‌روه‌ها (وَاحِدٍ مِنَ التَّذْكِيرِ وَالتَّائِيثِ) یه‌کیکیش له‌ حاله‌ ته‌کانی «تَذْكِير» و «تَأْنِيث» وه‌رده‌گرن، که‌ واته‌ ژماره‌یان بوو به‌ چوار دانه‌، بۆیه‌ واجبه‌ هه‌موو سیفه‌تیک له‌ گه‌ڵ مه‌وسوو فه‌که‌ی

نَحْوُ: «جَاءَنِي رَجُلٌ عَالِمٌ»، فَإِنَّ الصِّفَةَ وَالْمَوْصُوفَ مُتَوَافِقَانِ فِي أَرْبَعَةِ أَشْيَاءَ مِنَ الْعَشْرَةِ: فِي الْإِعْرَابِ وَالتَّنْكِيرِ وَالْإِفْرَادِ وَالتَّذْكِيرِ.

وَإِذَا قِيلَ: «رَأَيْتُ رَجُلًا أَوْ مَرَزْتُ بِرَجُلٍ»، فَالْوَاجِبُ «عَالِمًا» أَوْ «عَالِمٌ»، وَإِذَا قِيلَ: «رَجُلَانِ» أَوْ «رَجَالٌ»، فَالْوَاجِبُ «عَالِمَانِ» أَوْ «عَالِمُونَ»،

خَوِي لَهُ چوارستان وه کوویه ک بن، (نَحْوُ): وه کوویه نمونه یه که ده فهرمونت: (جَاءَنِي رَجُلٌ عَالِمٌ؛ فَإِنَّ الصِّفَةَ) سهرنج بده: سیفه ته که بریتییه له وشه ی «عَالِمٌ» (وَالْمَوْصُوفَ) له گهل مه وسوفه که ی خوی که بریتییه له وشه ی «رَجُلٌ» (مُتَوَافِقَانِ فِي أَرْبَعَةِ أَشْيَاءَ مِنَ الْعَشْرَةِ) له چوارستان وه کوویه کن له وده شته ی که باسمان کردن، یه که م: (فِي الْإِعْرَابِ) ئیعرابی هه ردوو وشه که وه کوویه که که «رَفَع» یه، دووهم: (وَالتَّنْكِيرِ) ههروه ها هه ردوو وشه که وه کوویه ک «نَکَرَة» بن، سییه م: (وَالْإِفْرَادِ) ههروه ها هه ردوو وشه که وه کوویه ک «مُفْرَد» بن، چواره م: (وَالتَّذْكِيرِ) ههروه ها هه ردوو وشه که وه کوویه ک «مُذْکَر» بن.

(وَإِذَا قِيلَ) نه گهرئه و نمونه ی رابووردوو بگۆرین و بلیین (رَأَيْتُ رَجُلًا) واته: وشه ی «رَجُلًا» به «مَنْصُوب» ی بخوئینه وه (أَوْ) یاخود بلیین (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ) واته: وشه ی «رَجُلٍ» به «مَجْرُور» ی بخوئینه وه (فَالْوَاجِبُ) نه و کاته پیوسته وشه ی «عَالِمًا» له نمونه ی یه که م به «مَنْصُوب» ی بخوئینه وه بلیین «رَأَيْتُ رَجُلًا عَالِمًا» (أَوْ) یاخود وشه ی (عَالِمٍ) له نمونه ی دووهمیش به «مَجْرُور» ی بخوئینه وه و بلیین «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ عَالِمٍ».

(وَإِذَا قِيلَ): وه نه گهرئه و نمونه ی رابووردوو بگۆرین و بلیین «جَاءَنِي رَجُلَانِ» واته: وشه ی «رَجُلَانِ» به «تَثْنِيَّة» بخوئینه وه (أَوْ) یاخود بلیین «جَاءَنِي رَجَالٌ» واته: وشه ی «رَجَالِ» به «جَمْعُ التَّنْكِيسِ» بخوئینه وه (فَالْوَاجِبُ) نه و کاته پیوسته وشه ی (عَالِمَانِ) له نمونه ی یه که م به «تَثْنِيَّة» بخوئینه وه و بلیین «جَاءَنِي رَجُلَانِ عَالِمَانِ» (أَوْ) یاخود وشه ی (عَالِمُونَ) له نمونه ی دووهم به «جَمْع» بخوئینه وه و بلیین «جَاءَنِي رَجَالٌ عَالِمُونَ».

وَإِذَا قِيلَ: «الرَّجُلُ» فَالْوَاجِبُ «الْعَالِمُ»، وَإِذَا قِيلَ: «امْرَأَةٌ» فَالْوَاجِبُ «عَالِمَةٌ»، وَعَلَى هَذَا الْقِيَاسِ.

قَالَ: وَيُوصَفُ الشَّيْءُ بِفِعْلِ مَا هُوَ مِنْ مُسَبِّبِهِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مَنِيْعٍ جَارُهُ، وَرَحِبٍ فِنَاؤُهُ».

(وَإِذَا قِيلَ:) ھەروەھا ئەگەر بَلَّتَيْن «جاءني (الرَّجُلُ)» واتە: وشەى «الرَّجُلُ» بە «مَعْرِفَةٌ» بخوئىنەو (فَالْوَاجِبُ) ئەو کاتە پىويستە وشەى (الْعَالِمُ) ش بە «مَعْرِفَةٌ» بخوئىنەو و بَلَّتَيْن «جَاءَنِي الرَّجُلُ الْعَالِمُ».

(وَإِذَا قِيلَ) ھەروەھا ئەگەر بَلَّتَيْن «جَاءَتْنِي (امْرَأَةٌ)» واتە: وشەى «فاعل» بە «مُؤَنَّث»ى بخوئىنەو (فَالْوَاجِبُ) ئەو کاتە پىويستە وشەى (عَالِمَةٌ) بە «مُؤَنَّث»ى بخوئىنەو و بَلَّتَيْن «جَاءَتْنِي امْرَأَةٌ عَالِمَةٌ» (وَعَلَى هَذَا الْقِيَاسِ) ئىنجا بەم شىوہە قىياس بکە و بەردەوام بە، بە ھىچ جوړىک ھەلە ناکەیت.

وانەى شەست و پىنڭەم: باسى «وَيُوصَفُ الشَّيْءُ بِفِعْلِ مَا هُوَ مِنْ مُسَبِّبِهِ»

(قَالَ:) مامۆستا «جار الله» دەفەر مۆيت: (وَيُوصَفُ الشَّيْءُ) ھىندىک جار ئىسمىک وە سفدار دەکرىت بە لام بە سيفەتیکى راستەوخو نا، بە لکوو (بِفِعْلِ مَا) بە کار و کردەوہى شتىکى تر کە (هُوَ مِنْ مُسَبِّبِهِ) ئەو ئىسمەى يە کەم بۆتە «سَبَب» بۆ ھاتنى ئىسمى دووہم (نَحْوُ:) وە کوو (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مَنِيْعٍ جَارُهُ) واتە: من بە لای پياوئىکدا پړوويستم دراوسىکەى رېځگرى دەکرد لە پړوويستم، سەرنج بدە: وشەى «مَنِيْعٍ» لە «لَفْظ»دا بوو بە «صِفَةٌ» بۆ وشەى «رَجُلٍ»، کە چى ئەویش کارەکەى نە کردوو بە لکوو ئەوہى رېځگرى کردوو جيرانە کە يەتە - واتە: وشەى «جَارُهُ»-، بۆيە وشەى «مَنِيْعٍ» لە لە فزدا بە سيفەتەى «رَجُلٍ» دادەندريت بە لام لە مەعنادا بە سيفەتەى «جَارُهُ» دادەندريت. (وَ) ھەروەھا وە کوو «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ (رَحِبٍ فِنَاؤُهُ)» واتە: من بە لای پياوئىکدا پړوويستم کە ھەوشەيان فراوان بوو، سەرنج بدە: وشەى «رَحِبٍ»

وَمُؤَدِّبٍ خُدَّامُهُ.

أَقُولُ: هَذَا هُوَ الْقِسْمُ الثَّانِي مِنْ قِسْمِي الصِّفَةِ، أَغْنِي: صِفَةُ الشَّيْءِ بِفِعْلِ مُسَبِّهِ،
أَيُّ: يُوَصِّفُ الشَّيْءَ بِفِعْلِ شَيْءٍ آخَرَ يَكُونُ ذَلِكَ الشَّيْءُ - أَغْنِي: الشَّيْءَ الثَّانِي - حَاصِلًا
بِسَبَبِ الشَّيْءِ الْأَوَّلِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مَنِيْعٍ جَارُهُ، أَيُّ: مَانِعٍ جَارُهُ؛ وَرَحِبٍ فِنَاؤُهُ

له له فزدا بووه به «صِفَةُ» بُوَ وشهى «رَجُلٍ» كه چى وشه كه له پرووى ماناوه په يوه ندى
به «رَجُلٍ» هوه نبيه، به لكوو په يوه ندى به وشهى «فِنَاؤُهُ» وه هه يه، واته: وشهى
«رَحِبٍ» له له فزدا به سيفه تى «رَجُلٍ» داده ندریت، به لام له مه عنادا به سيفه تى
«فِنَاؤُهُ» داده ندریت. (وَ) ههروه ها وه كوو «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ (مُؤَدِّبٍ خُدَّامُهُ) واته: من
به لای پیاوړى كدا رږوېشتم كه خزمه تكاره كى به رېز بوو، له م نموونه يه شدا وشهى
«مُؤَدِّبٍ» له «لَفْظٍ» دا بووه به «صِفَةُ» بُوَ وشهى «رَجُلٍ» كه چى وشه كه له پرووى
ماناوه په يوه ندى به «رَجُلٍ» هوه نبيه، به لكوو په يوه ندى به وشهى «خُدَّامُهُ» وه يه
هه يه، واته: وشهى «مُؤَدِّبٍ» له له فزدا بووه به سيفه تى «رَجُلٍ» به لام له «مَعْنَى» دا به
سيفه تى «خُدَّامُهُ» داده ندریت.

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنى» ئه رده بيلى ده فهرمويت: منيش ده ليم: (هَذَا هُوَ
الْقِسْمُ الثَّانِي مِنْ قِسْمِي الصِّفَةِ) ئه مه به شى دووه مه له هه ردو به شه كهى «صِفَةُ»
(أَغْنِي: صِفَةُ الشَّيْءِ بِفِعْلِ مُسَبِّهِ) مه به ستم ئه وه يه ئيسميك وه سفدار بكریت به
كردارى خوى نا، به لكوو به كردارى شتيك كه ئه و بوته «مُسَبِّبٍ» سى (أَيُّ: يُوَصِّفُ
الشَّيْءَ) واته: ئيسميك وه سفدار بكریت (بِفِعْلِ شَيْءٍ آخَرَ) به كرده وهى شتيكى تر
كه ئه و بوته «مُسَبِّبٍ» سى (يَكُونُ ذَلِكَ الشَّيْءُ) ئه م شته پهيدا بووه (أَغْنِي: الشَّيْءَ
الثَّانِي) مه به ستم شته كهى دووه مه (حَاصِلًا بِسَبَبِ الشَّيْءِ الْأَوَّلِ) پهيدا بووييت به
هوى ئيسى يه كه مه وه (نَحْوُ: وَه كوو (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مَنِيْعٍ جَارُهُ) من به لای پیاوړى كدا
رږوېشتم دراوسنيكه رېگرى ده كرد له رږوېشتم (أَيُّ) واته: وشهى «مَنِيْعٍ» به ماناى
(مَانِعٍ جَارُهُ) ديت: (وَ) ههروه ها وه كوو «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ (رَحِبٍ فِنَاؤُهُ)» واته من

١. وشهى «فِنَاءٍ» ده بيت به «كَشْرَةً» سى «فَاءٍ» بخويندريته وه، چونكه «فِنَاءٍ» به ماناى ۱۰۰

-أَي: وَاسِع- فِئَاؤُهُ، وَمُؤَدَّبِ خُدَامُهُ، فَإِنَّ «الْمَنْعَ وَالْوُسْعَةَ وَالتَّادِيبَ» لَيْسَ شَيْءٌ مِنْهَا فِعْلًا لِـ «رَجُلٍ»؛ وَإِنَّمَا هِيَ أَفْعَالٌ «جَارُهُ وَفِنَائُهُ وَخُدَامُهُ»، إِلَّا أَنَّ الْجَارَ وَالْفِنَاءَ وَالْخُدَامَ لَمَّا كَانَتْ مُتَعَلِّقًا بِهِ مُضَافًا إِلَى ضَمِيرِهِ، صَارَ كُلُّ مِنَ الثَّلَاثَةِ مُسَبَّبًا لَهُ؛ لِأَنَّهُ إِذَا تَعَلَّقَ شَيْءٌ بِشَيْءٍ فَالْمُتَعَلِّقُ بِهِ

به لای پیاوینکدا پڕوویشتم که حه وشه یان فراوان بوو، (أَي:) واته: وشه ی «رَحْب» به مانای (وَاسِع فِئَاؤُهُ) دیت؛ (وَ) ههروه ها وه کوو «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ (مُؤَدَّبِ خُدَامُهُ) واته: من به لای پیاوینکدا پڕوویشتم که خزمه تکاره که ی به ریز بوو.

(فَإِنَّ الْمَنْعَ وَالْوُسْعَةَ وَالتَّادِيبَ) سهرنجی مانای هه ر سئ پرسته که بده وشه ی «مَنْع» و وشه ی «وِسْعَةَ» و وشه ی «مُؤَدَّب» (لَيْسَ شَيْءٌ مِنْهَا فِعْلًا لِـ رَجُلٍ) هه چیان کار و کرده وه و سیفه تی «رَجُل» نین له ناو ئه م نمونانه دا له پڕوی ناوه پڕوکه وه، (وَإِنَّمَا هِيَ أَفْعَالٌ) به لکوو له راستیدا کار و کرده وه و سیفه تی وشه یه کی ترن، بۆ نمونه: رینگریه که سیفه تی (جَارُهُ) جیرانی پیاوه که یه، (وَ) ههروه ها فراوانیه که سیفه تی (فِئَاؤُهُ) حه وشه ی پیاوه که یه، (وَ) ههروه ها ریزداریه که سیفه تی (خُدَامُهُ) خزمه تکاری پیاوه که یه (إِلَّا أَنَّ الْجَارَ) به لام وشه ی جیران (وَ) ههروه ها وشه ی (الْفِنَاءَ) حه وشه (وَ) ههروه ها وشه ی (الْخُدَامَ) خزمه تکار (لَمَّا كَانَ مُتَعَلِّقًا بِهِ) له کاتییدا که په یوه ندییان هه یه له گه ل وشه ی «رَجُل» له پڕوی ماناوه، چونکه به دوا ی ئه ودا هاتوو (مُضَافًا إِلَى ضَمِيرِهِ) ههروه ها ئه م سئ وشه یه «إِضَافَةً» کراون بۆ لای «ضَمِير» یک که راجیه به بۆ لای وشه ی «رَجُل»، بۆیه (صَارَ كُلُّ مِنَ الثَّلَاثَةِ مُسَبَّبًا لَهُ) هه ر سئ وشه که بوون به «مُسَبَّب» بۆ وشه ی «رَجُل»، ئه ویش بووه به «سَبَب» (لِأَنَّهُ إِذَا تَعَلَّقَ شَيْءٌ بِشَيْءٍ) چونکه ئه گه ر شتییک په یوه ندی به شتیکی تره وه به ست و به یه که وه گرئ دران (فَالْمُتَعَلِّقُ بِهِ) ئه و وشه یه ی که په یوه ندی له گه ل به ستراوه

نه مان (زوال) دیت نه ک حه وشه، که به داخه وه چه ن دین سآله ئه م وشه یه به هه له ده خویندریته وه، له فهره نگه کانی زمانی عه ره بی به م شتیویه «فَنَاءُ الْإِنْسَانِ: أَي: زَوَالُهُ، وَهَلَاكُهُ وَأَمَّا فِنَاءُ الدَّارِ أَوِ الْبَيْتِ فَهِيَ: سَاحَتُهُ الْأَمَامِيَّةُ، وَالْجَمْعُ: أَفْنِيَّةٌ». پڕوانه: مختار الصحاح: ۳۵۳، والمعجم الوسيط: ۲۵۰.

يَكُونُ سَبَباً لِلْمُتَعَلِّقِ، وَلِذَلِكَ لَا يُقَالُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مَنِيعٍ جَارُكَ» لِإِنْتِفَاءِ التَّعَلُّقِ الْحَاصِلِ بِالْإِضَافَةِ. فَلَمَّا كَانَ كَذَلِكَ نُزِّلَ فِعْلُ الْمُتَعَلِّقِ بِمَنْزِلَةِ فِعْلِ الْمُتَعَلِّقِ بِهِ، وَجُعِلَ وَضْفاً لَهُ، فَهُوَ فِي اللَّفْظِ صِفَةٌ الْمُتَعَلِّقِ بِهِ، وَفِي الْمَعْنَى صِفَةٌ لِلْمُتَعَلِّقِ. وَلِذَلِكَ وَجِبَ أَنْ يُوَافِقَ الْمُؤْصُوفُ اللَّفْظِيَّ

-وه کوو وشه ی «رَجُل» له م نموونانه دا- (يَكُونُ سَبَباً لِلْمُتَعَلِّقِ) ده بیته هوکار (سَبَب) بوئهم وشانه ی که په یوه نندیان پیوه به ستووه -وه کوو وشه ی «مَنِيع، رَحِب، مُؤَدَّب» له م نموونانه دا..

به لام نه گهرئهم په یوه نندییه نه بوو، نه وکاته وشه کان نابن به «مُسَبَّب» (وَلِذَلِكَ لَا يُقَالُ) بویه ناگوتریت: (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ مَنِيعٍ جَارُكَ) ئهم نموونه یه پیی ناگوتریت «صِفَةٌ بِحَالِ الْمُؤْصُوفِ» (لِإِنْتِفَاءِ التَّعَلُّقِ) چونکه ئهم په یوه نندییه نییه (الْحَاصِلِ بِالْإِضَافَةِ) که به هو ی «إِضَافَةِ» کردن بو لای «ضَمِير» یک که راجیع بوو بولای وشه ی «رَجُل» په یدا ده بوو، بویه لیړه دا هیچ په یوه ندیک نییه له نیوان وشه ی «رَجُل» و وشه ی «جَارُكَ».

(فَلَمَّا كَانَ كَذَلِكَ) ئینجا له کاتیک ئهم سنی وشه یه «إِضَافَةِ» کران بو لای «ضَمِير» یک که راجیعه بو لای وشه ی «رَجُل» (نُزِّلَ فِعْلُ الْمُتَعَلِّقِ) کار و کرده وه و سیفه تی «مُتَعَلِّق» واته سیفه تی «جَارُهُ، فَنَاءُهُ، خُدَامُهُ» که بریتی بوون له «مَنِيع، رَحِب، مُؤَدَّب» گنډردان (بِمَنْزِلَةِ فِعْلِ الْمُتَعَلِّقِ بِهِ) وه کوو کار و کرده وه و سیفه تی «مُتَعَلِّق» واته: سیفه تی «رَجُل»، بویه: (وَجُعِلَ وَضْفاً لَهُ) ئهم سیفه تانه «مَنِيع، رَحِب، مُؤَدَّب» کران به سیفه تی «رَجُل» له نیورسته که دا.

(فَهُوَ فِي اللَّفْظِ) که واته: ئهم سنی وشانه له پرووی «لَفْظ» ه وه (صِفَةُ الْمُتَعَلِّقِ بِهِ) سیفه تی وشه ی «رَجُل» سن (وَفِي الْمَعْنَى) ههروه ها له پرووی ماناوه (صِفَةُ لِلْمُتَعَلِّقِ) سیفه تی وشه ی «جَارُهُ، فَنَاءُهُ، خُدَامُهُ» ن، چونکه ږنگریه که سیفه تی «جَارُهُ» جیرانی پیاوه که یه و فراوانییه که سیفه تی «فَنَاءُهُ» هه وشه ی پیاوه که یه و ههروه ها ږنډاریه که سیفه تی «خُدَامُهُ» خزمه تکاری پیاوه که یه، (وَلِذَلِكَ وَجِبَ أَنْ يُوَافِقَ الْمُؤْصُوفُ اللَّفْظِيَّ)

وَهُوَ الْمُتَعَلِّقُ بِهِ فِي الْأَحْكَامِ اللَّفْظِيَّةِ - أَغْنِي: الْخَمْسَةَ الْأَوَّلَ مِنَ الْعَشْرَةِ - وَهِيَ: الرَّفْعُ وَالنَّصَبُ وَالْجَرُّ وَالتَّنْكِيرُ وَالتَّعْرِيفُ، دُونَ الْأَحْكَامِ الْمَعْنَوِيَّةِ - أَغْنِي: الْخَمْسَةَ الْبَاقِيَةَ - فَإِنَّهُ تَوَافَقَ فِيهَا الْمَوْصُوفُ الْمَعْنَوِيُّ وَهُوَ الْمُتَعَلِّقُ، فَيُقَالُ: «جَاءَنِي رَجُلٌ حَسَنٌ غُلَامُهُ، وَرَأَيْتُ رَجُلًا حَسَنًا غُلَامُهُ، وَمَرَرْتُ بِرَجُلٍ حَسَنٍ غُلَامُهُ، وَجَاءَنِي الرَّجُلُ الْحَسَنُ غُلَامُهُ، وَرَأَيْتُ الرَّجُلَ الْحَسَنَ غُلَامُهُ، وَمَرَرْتُ بِالرَّجُلِ الْحَسَنِ غُلَامُهُ».

بۆیه پێویسته ئەم سێ وشەیه له گهڵ «مَوْصُوف» ی «لَفْظِي» خۆیان وه کوو یه ک بن (وَهُوَ الْمُتَعَلِّقُ بِهِ) که بریتییه له وشه ی «رَجُل» (فِي الْأَحْكَامِ اللَّفْظِيَّةِ) له هه موو ئەو حوکمانه ی که په یوه ندییان هه یه به لایه نی له فزه وه (أَغْنِي الْخَمْسَةَ الْأَوَّلَ مِنَ الْعَشْرَةِ) مه به ستم له و پینج شتانه یه له سه ره تایی ده شته که دا باسما ن کردن (وَهِيَ: الرَّفْعُ) که بریتین له «رَفْع» ه (وَالنَّصَبُ) له «نَصَب» ه (وَالْجَرُّ) له «جَر» ه (وَالتَّنْكِيرُ) له «تَنْكِير» (وَالتَّعْرِيفُ) وه له «تَعْرِيف» ه، واته: ده بێت وشه ی «مَنْبِيع، رَحْب، مُؤَدَّب» له و پینج حوکمه وه کوو وشه ی «رَجُل» بن لهم نمووانه دا (دُونَ الْأَحْكَامِ الْمَعْنَوِيَّةِ) به لام له و حوکمانه ی که په یوه ندییان هه یه به لایه نی «مَعْنَى» وه هه یه (أَغْنِي الْخَمْسَةَ الْبَاقِيَةَ) مه به ستم له و پینج شتانه یه که له کو تایی ده شته کاندایا سمان کردن که بریتین له «أَفْرَاد» و له «تَشْنِيعَة» و له «جَمْع» و له «تَذْكِير» و له «تَأْنِیْث» (فَإِنَّهُ تَوَافَقَ فِيهَا الْمَوْصُوفُ الْمَعْنَوِيُّ) لهم پینج شتانه دا پێویسته ئەم سێ وشانه «مَنْبِيع، رَحْب، مُؤَدَّب» له گهڵ مه و سووفی «مَعْنَوِي» خۆیان وه کوو یه ک بن (وَهُوَ الْمُتَعَلِّقُ) که پێی ده گو تریت «مُتَعَلِّقُ» و بریتییه له وشه ی «جَارُهُ، فَنَاءُهُ، خُدَامُهُ». (فَيُقَالُ:) که واته: ده گو تریت: (جَاءَنِي رَجُلٌ حَسَنٌ غُلَامُهُ) له حاله تی په فعه دا (وَ) هه روه ها (رَأَيْتُ رَجُلًا حَسَنًا غُلَامُهُ) له حاله تی «نَصَب» ه دا (وَ) هه روه ها (مَرَرْتُ بِرَجُلٍ حَسَنٍ غُلَامُهُ) له حاله تی جه پرده دا، سه رنج بده: وشه ی «حَسَن» لهم نمووانه دا له «لَفْظ» دا سیفه تی وشه ی «رَجُل» ه به لام له «مَعْنَى» دا سیفه تی وشه ی «غُلَامُهُ» وه (وَ) هه روه ها ده گو تریت: (جَاءَنِي الرَّجُلُ الْحَسَنُ غُلَامُهُ) له حاله تی په فعه دا (وَ) هه روه ها (رَأَيْتُ الرَّجُلَ الْحَسَنَ غُلَامُهُ) له حاله تی نه سبه دا (وَ) هه روه ها (مَرَرْتُ بِالرَّجُلِ الْحَسَنِ غُلَامُهُ) له حاله تی جه پرده دا، سه رنج بده: وشه ی «الْحَسَن» لهم نمووانه دا له «لَفْظ» دا

فَيُؤَافِقُ الْوُصْفَ - أَغْنِي: «حَسَنًا» وَ «الْحَسَنَ» - الْمَوْصُوفَ اللَّفْظِيَّ - أَغْنِي: «رَجُلًا» وَ «الرَّجُلَ» - فِي الْإِعْرَابِ الثَّلَاثَةُ وَالتَّعْرِيفِ وَالتَّنْكِيرِ؛ وَلَا يُؤَافِقُهُ فِي الْإِفْرَادِ وَالتَّثْنِيَةِ وَالْجَمْعِ وَالتَّذْكِيرِ وَالتَّأْنِيثِ، بَلْ يُعْتَبَرُ حُكْمُهُ فِي ذَلِكَ بِالْقِيَاسِ إِلَى مَا بَعْدَهُ، فَيَكُونُ حُكْمُهُ كَحُكْمِ الْفِعْلِ مَعَ فَاعِلِهِ؛ لِأَنَّ مَا بَعْدَهُ فَاعِلُهُ، فَإِنْ كَانَ مَا بَعْدَهُ مُقْتَضِيًا لِلْإِفْرَادِ وَالتَّثْنِيَةِ

سيفه تی وشهی «الرَّجُلَ» به لَام له «مَعْنَى» دا سيفه تی وشهی «غَلَامُهُ» به، (فَيُؤَافِقُ الْوُصْفَ) كه واته: سه رنج بده: له هم نمونانه دا سيفه ته كه وه كوويه ك «مُطَابِق» ده بيت (أَغْنِي) مه به ستم به سيفه ته كه وشهی (حَسَنًا، وَ) هه روه ها وشهی (الْحَسَنَ) له له گه ل (الْمَوْصُوفَ اللَّفْظِيَّ) نه و وشهی له له فردا بوونه ته سيفه تی (أَغْنِي) (رَجُلًا) مه به ستم به مه وسوفه كه وشهی «رَجُلًا» (وَ) هه روه ها وشهی (الرَّجُلَ)، له چيدا «مَوْصُوف» له كه وه كوويه سيفه ته كه ده بيت؟ (فِي الْإِعْرَابِ الثَّلَاثَةِ) له هه ر سئ ئيعرابه به كه واته: له ره فعه و نه سبه و له جه رره دا وه كوويه ك وان (وَالْتَّعْرِيفِ) هه روه ها له «تَعْرِيف» (وَالْتَّنْكِيرِ) وه له «تَنْكِير» يشدا وه كوويه ك وان.

(وَلَا يُؤَافِقُهُ) به لَام سه رنج بده سيفه ته كه له گه ل مه وسوفه كه ی وه كوويه ك نين (فِي الْإِفْرَادِ) له «إِفْرَاد» (وَالْتَّثْنِيَةِ) له «تَّثْنِيَةِ» (وَالْجَمْعِ) له «جَمْع» (وَالْتَّذْكِيرِ) له «تَّذْكِير» (وَالْتَّأْنِيثِ) وه له «تَأْنِيث» -دا (بَلْ يُعْتَبَرُ حُكْمُهُ فِي ذَلِكَ) به لكوو له م پينج شته دا حوكمه كه ی (بِالْقِيَاسِ إِلَى مَا بَعْدَهُ) به وشهی دواى خوى ديارى ده كريت، واته: له م پينج شته دا حوكمى وه كوويه حوكمى وشهی دواى خوى ده بيت (فَيَكُونُ حُكْمُهُ) كه واته حوكمى نه و سيفه ته له گه ل مه وسوفه مه عنه وييه كه ی له هه موو پروويكه وه (كَحُكْمِ الْفِعْلِ مَعَ فَاعِلِهِ) وه كوويه حوكمى فيعل وايه له گه ل فاعيله كه ی (لِأَنَّ مَا بَعْدَهُ فَاعِلٌ) چونكه نه و وشه يه ی له دواى سيفه ته كه ديت، يا ده بيت به «فاعل» وه كوويه «مَرَرْتُ بِرَجُلٍ مَنِيعٍ جَارُهُ» ياخود ده بيته «نَائِبُ الْفَاعِلِ» وه كوويه «مَرَرْتُ بِرَجُلٍ مُؤَدَّبٍ خَدَامُهُ». (فَإِنْ كَانَ مَا بَعْدَهُ) كه واته: نه گه ر نه و وشه ی له دواى سيفه ته كه هاتوو (مُقْتَضِيًا لِلْإِفْرَادِ) نه گه ر پيويستی پي بوو وشه كه «مُفْرَد» بيت (وَالْتَّثْنِيَةِ)

وَالْجَمْعُ وَالتَّذْكِيرُ وَالتَّأْنِيثُ فَعَلَ بِهِ ذَلِكَ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حَسَنَةً جَارِيَّتَهُ»، وَ «مَرَزْتُ بِرَجُلَيْنِ حَسَنَةً جَارِيَّتُهُمَا»، وَ «مَرَزْتُ بِرِجَالٍ حَسَنَةً جَارِيَّتُهُمْ»، مَثَلًا، كَمَا سَيَجِيءُ تَحْقِيقُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.

ههروه‌ها نه‌گه‌ر پی‌یو‌ستی پی‌ بوو وشه‌که «تَثْنِيَّة» بیت (وَالْجَمْع) ههروه‌ها نه‌گه‌ر پی‌یو‌ستی پی‌ بوو وشه‌که «جَمْع» بیت (وَالْتَّذْكِير) ههروه‌ها نه‌گه‌ر پی‌یو‌ستی پی‌ بوو وشه‌که «مُذَكَّر» بیت (وَالْتَّأْنِيث) ههروه‌ها نه‌گه‌ر پی‌یو‌ستی پی‌ بوو وشه‌که «مُؤَنَّث» بیت (فَعَلَ بِهِ ذَلِكَ) نه‌وه وشه‌که به‌گو‌یره‌ی پی‌یو‌ستی رسته‌که گو‌رانکاری به‌سه‌ردا دیت (نَحْو) وه‌کوو نه‌م نموونه‌یه‌ی که ده‌لێت: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حَسَنَةً جَارِيَّتَهُ» واته: به‌لای پیاو‌نکدا ر‌و‌و‌یستم که که‌نیزه‌که‌ی جوان وقه‌شه‌نگ بوو، سه‌رنج بده: وشه‌ی «حَسَنَةً» له‌گه‌ل «مَوْصُوف» ه «مَعْنَوِي» یه‌که‌ی - که وشه‌ی «جَارِيَّتَهُ» وه- وه‌کوو یه‌ک وان وه‌ردووکیان «مُؤَنَّث» ن.

(و) ههروه‌ها وه‌کوو (مَرَزْتُ بِرَجُلَيْنِ حَسَنَةً جَارِيَّتُهُمَا) واته: به‌لای دوو پیاودا ر‌و‌و‌یستم که که‌نیزه‌که‌یان جوان وقه‌شه‌نگ بوون، سه‌رنج بده: وشه‌ی «حَسَنَةً» له‌گه‌ل مه‌وسووفه مه‌عنه‌وییه‌که‌ی - که وشه‌ی «جَارِيَّتُهُمَا» یه- وه‌کوو حو‌کمی «فِعْل» وایه له‌گه‌ل فاعیله‌که‌ی واته: چۆن «فِعْل» نه‌گه‌ر پال (إِسْنَاد) بدریت بۆ لای دوو یاخود کۆمه‌لێک که‌س، سیغه‌که‌ی هه‌ر «مُفْرَد» ده‌بیت، لێره‌شدا حو‌کمی سیغه‌ته‌که به‌هه‌مان شیوه‌یه.

(و) ههروه‌ها وه‌کوو (مَرَزْتُ بِرِجَالٍ حَسَنَةً جَارِيَّتُهُمْ) سه‌رنج بده: وشه‌ی «حَسَنَةً» له‌گه‌ل مه‌وسووفه مه‌عنه‌وییه‌که‌ی - که وشه‌ی «جَارِيَّتُهُمْ» ه- وه‌کوو حو‌کمی «فِعْل» وایه له‌گه‌ل فاعیله‌که‌ی، واته: چۆن «فِعْل» نه‌گه‌ر پال (إِسْنَاد) بدریت بۆ لای دوو یاخود کۆمه‌لێک که‌س، سیغه‌که‌ی هه‌ر «مُفْرَد» ده‌بیت، لێره‌شدا حو‌کمی سیغه‌ته‌که به‌هه‌مان شیوه‌یه (كَمَا سَيَجِيءُ تَحْقِيقُهُ) ههروه‌کوو له‌مه‌ودوا نه‌م بابه‌ته به‌وردیی ر‌وون ده‌که‌ینه‌وه (إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى) به‌پشتیوانی خوای په‌روه‌ردگار وه‌زن.

ئینجا سه‌رنج بده: پاش نه‌وه‌ی که زانیت که «الصِّفَّةُ بِحَالِ الْمَوْصُوفِ» له‌و پینج

شته‌دا (ره‌فعه و نه‌سبه و جه‌رپه و ته‌عریف و ته‌نکیر) وه‌کوو وشه‌ی پیش خوی ده‌بیت، به‌لام له «إِفراد» و «تَثْنِيَّة» و «جَمْع» و «تَذْكِير» و «تَأْنِيث» دا به‌گویره‌ی وشه‌ی دوا‌ی خوی ده‌بیت، سه‌یری ئه‌م نمونانه بکه:

یه‌که‌م: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ جَمِيلَةٍ أُخْتُهُ» یاخود «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حَسَنَةٍ أُمُّهُ» سه‌رنج بده: له‌م دوو نمونه‌یه‌دا وشه‌ی «جَمِيلَةٍ، حَسَنَةٍ» هه‌ردووکیان له‌له‌فزدا سیفه‌تی وشه‌ی «رَجُلٍ» ن و له‌جه‌رپه و ته‌نکیردا وه‌کوو ئه‌ون، به‌لام له «إِفراد» و «تَأْنِيث» دا به‌گویره‌ی وشه‌ی دوا‌ی خویانن.

دووهم: «مَرَزْتُ بِرَجُلَيْنِ ضَارِبٍ أَبُوهُمَا» و «مَرَزْتُ بِرَجُلَيْنِ قَاتِلٍ أَخُوهُمَا» سه‌رنج بده: له‌م دوو نمونه‌یه‌دا وشه‌ی «ضَارِبٍ، قَاتِلٍ» هه‌ردووکیان له‌له‌فزدا سیفه‌تی وشه‌ی «رَجُلَيْنِ» ن و له‌جه‌رپه و ته‌نکیردا وه‌کوو ئه‌ون، به‌لام له «إِفراد» و «تَذْكِير» دا به‌گویره‌ی وشه‌ی دوا‌ی خویانن.

سییه‌م: «سَلَّمْتُ عَلَى امْرَأَةٍ نَاصِرٍ أَبُوهَا» یاخود «تَكَلَّمْتُ مَعَ فَتَاةٍ غَاضِبٍ أَخُوهَا» سه‌رنج بده: له‌م دوو نمونه‌یه‌دا وشه‌ی «نَاصِرٍ، غَاضِبٍ» هه‌ردووکیان له‌له‌فزدا بوونه «صِفَةٍ» بۆ وشه‌ی «امْرَأَةٍ، فَتَاةٍ» و له‌جه‌رپه و ته‌نکیردا وه‌کوو ئه‌ون، به‌لام له «إِفراد» و «تَذْكِير» دا به‌گویره‌ی وشه‌ی دوا‌ی خویه‌تی.

الْبَدَلُ

قَالَ: وَالْبَدَلُ وَهُوَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَضْرِبٍ: بَدَلِ الْكُلِّ مِنَ الْكُلِّ، نَحْوُ: «رَأَيْتُ زَيْدًا أَخَاكَ»، وَبَدَلِ الْبَعْضِ مِنَ الْكُلِّ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا رَأْسَهُ»، وَبَدَلِ الْإِشْتِمَالِ، نَحْوُ: «سَلِبَ زَيْدٌ ثَوْبَهُ». وَبَدَلِ الْغَلَطِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حِمَارًا».

وانەى شەست وشە شەم: باسى «بَدَل» و جوړه كانى

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده فەرمويت: (وَالْبَدَلُ) به شى ستيه له و به شانهى كه تابيعى موخره بن برىتيه له «بَدَل»؛ ئينجا ماموستا ده فەرمويت: (وَهُوَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَضْرِبٍ) «بَدَل» چوار جوړى ههيه: جوړى يه كه م پيى ده گوتريت (بَدَلِ الْكُلِّ مِنَ الْكُلِّ) واته: ئيسميك ده بيته «بَدَل» له برى ته واوى ئيسميكي تر (نَحْوُ) وه كوو (رَأَيْتُ زَيْدًا أَخَاكَ)، سهرنج بده: وشهى «أَخَاكَ» له م نمونه يه دا بووه به «بَدَلِ الْكُلِّ» له برى وشهى «زَيْدًا»؛ (وَ) جوړى دووهم پيى ده گوتريت (بَدَلِ الْبَعْضِ مِنَ الْكُلِّ) واته: ئيسميك ده بيته «بَدَل» له برى به شيكى ئيسميكي تر (نَحْوُ) وه كوو (ضَرَبْتُ زَيْدًا رَأْسَهُ)، سهرنج بده: وشهى «رَأْسَهُ» له م نمونه يه دا بووه به «بَدَلِ الْبَعْضِ مِنَ الْكُلِّ» له برى وشهى «رَأْسَهُ» چونكه وشهى «رَأْس» به شيكه له زه يد. (وَ) جوړى ستيه م پيى ده گوتريت (بَدَلِ الْإِشْتِمَالِ) واته: ئيسميك ده بيته «بَدَل» له برى به شيكى ئيسميكي تر كه شمولى هه موو «مُبْدَلُ مِنْهُ» ده كات (نَحْوُ) وه كوو (سَلِبَ زَيْدٌ ثَوْبَهُ)، سهرنج بده: وشهى «ثَوْبَهُ» له م نمونه يه دا بووه به «بَدَلِ الْإِشْتِمَالِ» له برى وشهى «زَيْد» چونكه وشهى «ثَوْبَهُ» شمولى هه موو لاشهى زه يد ده كات. (وَ) جوړى چواره م پيى ده گوتريت (وَبَدَلِ الْغَلَطِ) واته: ئيسميك به هه له ده بيته «بَدَل» له برى به شيكى ئيسميكي تر (نَحْوُ) وه كوو (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حِمَارًا)، سهرنج بده: وشهى «حِمَارًا» له م نمونه يه دا بووه به «بَدَلِ الْغَلَطِ» له برى وشهى «رَجُلًا».

أَقُولُ: الثَّالِثُ مِنَ التَّوَابِعِ الْبَدَلُ، وَهُوَ عَلَى أَرْبَعَةِ أَصْرُبٍ: لِأَنَّهُ إِنْ كَانَ الْبَدَلُ كُلُّ الْمُبْدَلِ مِنْهُ فَبَدَلُ الْكُلِّ مِنَ الْكُلِّ، نَحْوُ: «رَأَيْتُ زَيْدًا أَخَاكَ»، فَإِنَّ «الْأَخَ» كُلَّ «زَيْدٍ»؛ وَإِلَّا فَإِنْ كَانَ بَعْضُهُ فَبَدَلُ الْبَعْضِ مِنَ الْكُلِّ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا رَأْسَهُ»، فَإِنَّ «الرَّأْسَ» بَعْضُ «زَيْدٍ»؛ وَإِلَّا

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغني» نه رده بيلي ده فهرمويت: منيش ده ليم: (الثالث من التوابع) به شي ستيه م لهو به شانه ي كه تابعي موعره بن (البذل) بريتيه له «بذل»؛ اينجا ماموستا ده فهرمويت: (وهو على أربعة أصرب) «بذل» چوار جوري هيه: جوري يه كه م: پيى ده گوتريت «بذل الكل من الكل»، (لأنه إن كان البذل كل المبدل منه)^(١) چونكه نه گهر نهو ئيسمه ي ده بيته «بذل» ته واوى «مبدل منه» ي ده گرتوه، (ف) نهو كاته پيى ده گوتريت: (بذل الكل من الكل) چونكه ئيسميك ده بيته «بذل» له برى ته واوى ئيسميكي تر (نحو) وه كوو (رأيت زيدا أخاك) سهرنج بده: (فإن الأخ) وشه ي «أخاك» له م نموونه يه دا (كل زيد) پيى ده گوتريت «بذل الكل» چونكه ته واوى وشه ي «زيد» ده گرتوه.

جوري دووهم: پيى ده گوتريت «بذل البعض من الكل» (وإلا) به لام نه گهر نهو ئيسمه ي ده بوو به «بذل» ته واوى «مبدل منه» ي نه ده گرتوه، نهو كاته ته ماشا ده كه ين: (فإن كان بعضه) نه گهر ته نها به شيكي «مبدل منه» ي ده گرتوه، (ف) نهو كاته پيى ده گوتريت (بذل البعض من الكل) چونكه ئيسميك ده بيته «بذل» له برى به شيكي ئيسميكي تر (نحو) وه كوو (ضربت زيدا رأسه) سهرنج بده: (فإن الرأس) وشه ي «رأس» له م نموونه يه دا (بعض زيد) پيى ده گوتريت «بذل البعض» چونكه وشه ي سهر به شيك له لاشه ي «زيد» ده گرتوه.

جوري ستيه م: پيى ده گوتريت «بذل الاشتمال» (وإلا) به لام نه گهر نهو ئيسمه ي ده بوو به «بذل» ته واوى «مبدل منه» ي نه ده گرتوه، هه روه ها به شيكي «مبدل

١. هه روه كو خواى گه وره ده فهرمويت: ﴿أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴿﴾ سهرنج بده: نايه تي دووهم به «بذل الكل من الكل» هه ژمار ده كريت له برى نايه تي يه كه م. بروهانه:

فَإِنْ كَانَ مُشْتَمِلًا عَلَيْهِ فَبَدَّلَ الْإِشْتِمَالِ، نَحْوُ: «سَلِبَ زَيْدٌ ثَوْبُهُ»، فَإِنَّ «الثَّوْبَ» مُشْتَمِلٌ عَلَى «زَيْدٍ»؛ وَإِلَّا فَبَدَّلَ الْغَلَطِ، نَحْوُ: «مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حِمَارًا»، وَيُسَمَّى بَدَلُ الْغَلَطِ، لِقُوعِ الْغَلَطِ فِي مُبَدِّلِهِ؛ فَإِنَّ الْقَائِلَ

مِنْهُ «شَى نە دە گرتەو، ئە و کاتەش تە ماشا دە کەین: (فَإِنْ كَانَ مُشْتَمِلًا عَلَيْهِ) ئە گەر هاتوو و ئەو ئیسمەى دە بوو بە «بَدَلُ» شمولی دە هات بۆ سەر تەواوی «مُبَدَّلُ مِنْهُ»ی، (فَ) ئەو کاتە پێى دە گوتریت: (بَدَلُ الْإِشْتِمَالِ)^(۱) چونکە وشەى «بَدَلُ» شمولی هەموو «مُبَدَّلُ مِنْهُ» دە کات (نَحْوُ) وە کوو (سَلِبَ زَيْدٌ ثَوْبُهُ) سەرنج بدە: (فَإِنَّ الثَّوْبَ) وشەى «ثَوْب» لەم نموونەى دە (مُشْتَمِلٌ عَلَى زَيْدٍ) پێى دە گوتریت «بَدَلُ الْإِشْتِمَالِ» چونکە هەموو لاشەى «زَيْد» دە گریتەو.

جووری چوارەم: پێى دە گوتریت «بَدَلُ الْغَلَطِ» (وَإِلَّا) بە لام ئە گەر ئەم ئیسمەى دە بوو بە «بَدَلُ» تەواوی «مُبَدَّلُ مِنْهُ»ی نە دە گرتەو، هەروەها بە شیکى «مُبَدَّلُ مِنْهُ»شى نە دە گرتەو، هەروەها شمولیشى نە دە هات بۆ سەر تەواوی «مُبَدَّلُ مِنْهُ»ی، (فَ) ئەو کاتە پێى دە گوتریت: (بَدَلُ الْغَلَطِ، نَحْوُ) وە کوو (مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حِمَارًا) سەرنج بدە: وشەى «حِمَار» لەم نموونەى دە پێى دە گوتریت: «بَدَلُ الْغَلَطِ» چونکە هیچ موانسە بە یەکی نییه لە گەڵ وشەى زەید.

(وَيُسَمَّى بَدَلُ الْغَلَطِ) بۆ یە پێى دە گوتریت «بَدَلُ الْغَلَطِ»: (لِقُوعِ الْغَلَطِ فِي مُبَدِّلِهِ) چونکە هەڵە کە لە وشەى «مُبَدَّلُ» کە رووی داو (فَإِنَّ الْقَائِلَ) چونکە ئەو کەسەى

۱. هیندیک لە زانیان لە پێناسەى «بَدَلُ الْإِشْتِمَالِ» دە فرموی: «هُوَ الَّذِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْمُبَدَّلِ مِنْهُ مُلَابَسَةٌ بِغَيْرِ الْكَلِمَةِ وَالْبَعْضِيَّةِ» هەر وە کوو خۆى گەورە دە فرموی: «يَسْتَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ» سەرنج بدە: وشەى «قِتَالٍ فِيهِ» بە «بَدَلُ الْإِشْتِمَالِ» هەژمار دە کريت لەبرى وشەى «الشَّهْرِ الْحَرَامِ»، چونکە جەنگ و شەڕ کردن شمولی هەموو مانگە کان دە کات؛ یاخود هەروە کوو خۆى گەورە دە فرموی: «قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ۖ النَّارِ ذَاتِ الْوُفُودِ» سەرنج بدە: وشەى «النَّارِ» بە «بَدَلُ الْإِشْتِمَالِ» هەژمار، دە کريت لەبرى وشەى «الأُخْدُودِ» چونکە وشەى «الأُخْدُودِ» شمولی دیتە سەر ناگر و سووتاندن. بڕوانە: شرح المفصل: ۲/ ۲۵۸، الفوائد والقواعد: ۳۷۱، وشرح التصريح: ۱۹۲/۲، ومعاني النحو: ۳/ ۱۷۷، والنحو الوافي: ۳/ ۳۴۴، وشرح كافي ابن الحاجب الكوردي: ۲/ ۳۳۰.

إِنَّمَا أَرَادَ أَنْ يَقُولَ: «مَرَزْتُ بِحِمَارٍ»، فَغَلِطَ فَقَالَ: «بِرَجُلٍ»، ثُمَّ اسْتَدْرَكَ فَقَالَ: «بِحِمَارٍ»، فَهُوَ بَدَلٌ مِمَّا فِيهِ الْغَلَطُ.

وَفَائِدَةُ الْبَدَلِ: رَفَعَ اللَّبْسَ، فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا» مَثَلًا، يَحْتَمِلُ أَنْ ضَرَبْتَ رَأْسَهُ أَوْ غَيْرَ رَأْسِهِ، وَإِذَا ذَكَرْتَ «رَأْسَهُ»، رَفَعْتَ اللَّبْسَ. وَتَحْقِيقُهُ: أَنْ يُذْكَرَ اسْمٌ أَوَّلًا، ثُمَّ يُذْكَرَ اسْمٌ آخَرُ،

قسه‌ی کردووه (إِنَّمَا أَرَادَ أَنْ يَقُولَ) له راستیدا مه به سستی نه‌وه بووه که ته‌ن‌ها بلّیت: (مَرَزْتُ بِحِمَارٍ) واته: من به لای گویدریژیکدا تیپه‌ریم، (فَغَلِطَ فَقَالَ:) به‌لام کابرا هه‌له‌ی کرد و گوتی: «مَرَزْتُ (بِرَجُلٍ)» واته: من به لای پیاوینکدا تیپه‌ریم (ثُمَّ اسْتَدْرَكَ فَقَالَ:) پاشان په‌له‌ی کرد و گوتی (بِحِمَارٍ) به‌لای گویدریژیک (فَهُوَ بَدَلٌ مِمَّا فِيهِ الْغَلَطُ) که‌واته: وشه‌ی «بِحِمَارٍ» له پسته‌که‌دا بووه به «بَدَلٌ» له‌بری نه‌ووشه‌ی که هه‌له‌ی تیدا کراوه، بویه به‌شیک له زانایان هیچ ئیعتیباریکی بو دانانین و به به‌شیک له «بَدَلٌ» هه‌ژماری ناکه‌ن، هه‌ر بویه‌ش له قورئانی پیروژ ئه‌م جوړه «بَدَلٌ» له نه‌هاتووه،^(۱) هه‌روه‌ها له هونراوه‌ی ره‌وانبیژانی زانستی «بَلَاغَةُ» ش که‌م «وَارِدٌ» بووه.

سوود و قازانجی «بَدَلٌ»

(وَفَائِدَةُ الْبَدَلِ) سوود و قازانجی «بَدَلٌ» له نیو‌رسته‌دا (رَفَعَ اللَّبْسَ) بریتییه له لا‌بردنی گومان و نه‌هیشتنی ناروونی (فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ) چونکه نه‌گه‌ر تو گوت: (ضَرَبْتُ زَيْدًا) من له زه‌یدم دا (مَثَلًا) به‌نموونه (يَحْتَمِلُ) نه‌گه‌ری هه‌یه (أَنْ ضَرَبْتَ رَأْسَهُ) که‌توله‌ سهری زه‌یدت دابیت (أَوْ غَيْرَ رَأْسِهِ) یاخود له ئه‌ندامیکی ترت دابیت، به‌لام (وَإِذَا ذَكَرْتَ رَأْسَهُ) نه‌گه‌ر وشه‌ی «رَأْسَهُ» ت باس کرد - که به‌ده‌له - (رَفَعْتَ اللَّبْسَ) نه‌وه گومان و ناروونی له پسته‌که‌دا نامینیت.

(وَتَحْقِيقُهُ:) حه‌قیقه‌تی «بَدَلٌ» بریتییه له‌وه‌ی (أَنْ يُذْكَرَ اسْمٌ أَوَّلًا) که‌ سه‌ره‌تا ئیسمیک باس بکرنیت (ثُمَّ يُذْكَرَ اسْمٌ آخَرُ) پاشان له‌دوای نه‌و ئیسمیکی تریش باس

وَيُجْعَلُ الْأَوَّلُ فِي حُكْمِ السَّاقِطِ لِيُحْصَلَ بَيَانٌ مَا لَا يَحْصُلُ بِدُونِ ذَلِكَ.
وَيَجِبُ أَنْ يَكُونَ فِي بَدَلِ الْبَعْضِ وَالِاشْتِمَالِ ضَمِيرٌ يَرْجِعُ إِلَى الْمُبْدَلِ مِنْهُ
لِيَرْتَبَطَا مَعًا كَمَا عَرَفْتَ فِي الْمِثَالِ.

بکریت، (وَيُجْعَلُ الْأَوَّلُ فِي حُكْمِ السَّاقِطِ) ئینجا لە پرووی ماناوه ئیسمی یەكەم
وہ کووئەوہ وایە کہ باس نہ کرابیئت (لِيُحْصَلَ بَيَانٌ) بۆئەوہی پروونکردنہ وہ یەك لەناو
رستەدا دروست بیئت (مَا لَا يَحْصُلُ بِدُونِ ذَلِكَ) کہ بەبئی هاتنی «بَدَل» ئەم جوړہ
پروونکردنہ وہ یە دروست نابیئت.

ئینجا مامۆستا دیتە سەر بابەتییکی تر و دەفەر مویت: (وَيَجِبُ أَنْ يَكُونَ فِي بَدَلِ
الْبَعْضِ) پێویستە بۆئەو ئیسمە ی کہ دەبیئتە «بَدَل» لە «بَدَلُ الْبَعْضِ» و (وَالِاشْتِمَالِ)
هەر وہا لە «بَدَلُ الْإِشْتِمَالِ» (ضَمِيرٌ) کہ «ضَمِيرٌ» یکی تیدا بیئت (يَرْجِعُ إِلَى الْمُبْدَلِ
مِنْهُ) کہ بە دە لە کہ بگێریتەوہ بۆ لای «مُبْدَلُ مِنْهُ» (لِيَرْتَبَطَا مَعًا) بۆئەوہی رستە ی
«بَدَل» و «مُبْدَلُ مِنْهُ» لە گەل یە کتر پە یوہندیان هەبیئت (كَمَا عَرَفْتَ فِي الْمِثَالِ)
هەر وہ کوو لە نموونەکانی رابوردوو ئاماژەمان پێ کرد، نموونە ی «بَدَلُ الْبَعْضِ» وە کوو
«ضَرَبْتُ زَيْدًا رَأْسَهُ» نموونە ی «بَدَلُ الْإِشْتِمَالِ» وە کوو «سَلَبَ زَيْدٌ ثَوْبَهُ».

بەلام، لە «بَدَلُ الْكُلِّ مِنَ الْكُلِّ» پێویست ناکات کہ «ضَمِيرٌ» یکی تیدا بیئت
بیگێریتەوہ بۆ لای «مُبْدَلُ مِنْهُ»، چونکە لە «بَدَلُ الْكُلِّ» هەردوو وشە ی «بَدَل»
و «مُبْدَلُ مِنْهُ» بە یەك شت حساب دەکرین، بە پێچەوانە ی جوړەکانی تر، چونکە
لەویدا «بَدَل» و «مُبْدَلُ مِنْهُ» بە یەك شت حساب ناکرین، بۆیە پێویستە کہ
«ضَمِيرٌ» یکی تیدا بیئت بیگێریتەوہ بۆ لای «مُبْدَلُ مِنْهُ».

قَالَ: وَتُبْدَلُ النَّكْرَةُ مِنَ الْمَعْرِفَةِ، وَعَلَى الْعَكْسِ. وَيُشْتَرَطُ فِي النَّكْرَةِ الْمُبْدَلَةِ مِنَ الْمَعْرِفَةِ أَنْ تَكُونَ مَوْصُوفَةً.

أَقُولُ: يَجُوزُ أَنْ تُبْدَلَ النَّكْرَةُ مِنَ الْمَعْرِفَةِ، وَالْمَعْرِفَةُ مِنَ النَّكْرَةِ. فَالْبَدَلُ وَالْمُبْدَلُ مِنْهُ إِذَا يَكُونَانِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَقْسَامٍ: لِأَنَّهُمَا [١] إِمَّا أَنْ يَكُونَا مَعْرِفَتَيْنِ، نَحْوُ: «رَأَيْتُ زَيْدًا أَخَاكَ»؛ [٢] أَوْ نَكْرَتَيْنِ، نَحْوُ: «رَأَيْتُ رَجُلًا أَخَا لَكَ»؛

وانه ي شهست وحه وته م: باسى «أَحْكَامُ الْبَدَل»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده فهرمويّت: (وَتُبْدَلُ النَّكْرَةُ مِنَ الْمَعْرِفَةِ) دروسته ئيسميكي «نَكْرَةُ» بيته «بَدَل» له بري ئيسميكي «مَعْرِفَةُ» (وَعَلَى الْعَكْسِ) وه ههروه ها دروسته ئيسميكي «مَعْرِفَةُ» بيته «بَدَل» له بري ئيسميكي «نَكْرَةُ» (وَيُشْتَرَطُ فِي النَّكْرَةِ الْمُبْدَلَةِ مِنَ الْمَعْرِفَةِ) به لام به مهرج گيراوه نه گهر ئيسميكي «نَكْرَةُ» ببي به «بَدَل» له بري ئيسميكي «مَعْرِفَةُ» (أَنْ تَكُونَ مَوْصُوفَةً) كه ئيسمه نه كيره كه وه سفدار بكريت بؤ نه وهى نزيك بيته وه له «مَعْرِفَةُ».

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» نه رده بيلي ده فهرمويّت: منيش ده ليم: (يَجُوزُ أَنْ تُبْدَلَ النَّكْرَةُ مِنَ الْمَعْرِفَةِ) دروسته ئيسميكي «نَكْرَةُ» بيته «بَدَل» له بري ئيسميكي «مَعْرِفَةُ» (وَالْمَعْرِفَةُ مِنَ النَّكْرَةِ) وه ههروه ها دروسته ئيسميكي «مَعْرِفَةُ» بيته «بَدَل» له بري ئيسميكي «نَكْرَةُ» (فَالْبَدَلُ وَالْمُبْدَلُ مِنْهُ إِذَا) كه واته: «بَدَل» و «مُبْدَلُ مِنْهُ» «يَكُونَانِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَقْسَامٍ»: ده بن به چوار به شي سه ره كي، له بهر چي؟ به شي يه كه م: (لَأَنَّهُمَا إِمَّا أَنْ يَكُونَا مَعْرِفَتَيْنِ) چونكه «بَدَل» و «مُبْدَلُ مِنْهُ» يا ههردو وكيان ئيسميكي مه عريفه نه (نَحْوُ): وه كوو (رَأَيْتُ زَيْدًا أَخَاكَ)، سه رنج بده: لهم نموونه يه دا وشه ي «أَخَاكَ» بووه به «بَدَل» له بري وشه ي «زَيْدًا»، ههروه ها ههردو وكيان «مَعْرِفَةُ» نه.

به شي دووه م: (أَوْ نَكْرَتَيْنِ)، ياخود «بَدَل» و «مُبْدَلُ مِنْهُ» ههردو وكيان ئيسميكي نه كيره نه (نَحْوُ): وه كوو (رَأَيْتُ رَجُلًا أَخَا لَكَ)، سه رنج بده: لهم نموونه يه دا وشه ي

[۳] أَوْ يَكُونُ الْبَدَلُ مَعْرِفَةً، وَالْمُبْدَلُ مِنْهُ نَكْرَةً، نَحْوُ: «رَأَيْتُ رَجُلًا أَخَاكَ»؛ [۴] أَوْ عَلَى الْعَكْسِ، نَحْوُ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ﴾. وَيُشْتَرَطُ فِي هَذَا الْقِسْمِ -أَعْنِي: فِي النِّكَرَةِ الْمُبْدَلَةِ مِنَ الْمَعْرِفَةِ- أَنْ تَكُونَ مَوْصُوفَةً، مِثْلُ: «نَاصِيَةٍ»، فَإِنَّهَا وُصِفَتْ «بِكَاذِبَةٍ»؛ وَذَلِكَ لِأَنَّ الْأَصْلَ فِي الْكَلَامِ هُوَ الْبَدَلُ،

«أَخَا لَكَ» بـ «بَدَل» له بری وشهی «زَیْدًا» ههردووکیشیان نه کیره نه. به شی سیهه: (أَوْ يَكُونُ الْبَدَلُ مَعْرِفَةً) یاخود «بَدَل» ئیسمیکی مه عریفهیه (وَالْمُبْدَلُ مِنْهُ نَكْرَةً) به لام «مُبْدَلُ مِنْهُ» ئیسمیکی نه کیرهیه (نَحْوُ:) وه کوو (رَأَيْتُ رَجُلًا أَخَاكَ) سه رنج بده: لهه نموونه یه دا وشهی «أَخَاكَ» بـ «بَدَل» - که ئیسمیکی «مَعْرِفَةً» یه - له بری وشهی «رَجُلًا» - که ئیسمیکی «نَكْرَةً» یه -.

به شی چوارهه: (أَوْ عَلَى الْعَكْسِ) یاخود «بَدَل» ئیسمیکی نه کیرهیه به لام «مُبْدَلُ مِنْهُ» ئیسمیکی مه عریفهیه (نَحْوُ:) وه کوو ﴿لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ﴾^(۱)، سه رنج بده: لهه نموونه یه دا وشهی «نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ» بـ «بَدَل» - که ئیسمیکی نه کیرهیه - له بری وشهی «بِالنَّاصِيَةِ» - که ئیسمیکی مه عریفهیه - (وَيُشْتَرَطُ فِي هَذَا الْقِسْمِ) به لام به مه رج گیراوه لهه به شه دا (أَعْنِي: فِي النِّكَرَةِ الْمُبْدَلَةِ مِنَ الْمَعْرِفَةِ) مه به ستم ئه وه یه ئه گهر ئیسمیکی «نَكْرَةً» بیته «بَدَل» له بری ئیسمیکی «مَعْرِفَةً» (أَنْ تَكُونَ مَوْصُوفَةً) که ئیسمه نه کیرهیه وه سفدار بکریت بۆ ئه وهی نزیک بیته وه له مه عریفه (مِثْلُ) وه کوو وشهی «نَاصِيَةٍ»، فَإِنَّهَا وُصِفَتْ بِكَاذِبَةٍ ئه وه ئیسته ئه وه وشهیه وه سفدار کراوه به وشهی «كَاذِبَةٍ».

ئینجا ئه گهر که سیک پرسیار بکات و بلیت: بۆچی ده بیته ئیسمه نه کیرهیه وه سفدار بکریت؟ ماموستا دهه فرمویت: (وَذَلِكَ) هۆکاره که ی ئه وهیه: (لِأَنَّ الْأَصْلَ فِي الْكَلَامِ هُوَ الْبَدَلُ) چونکه ئه وه وشهیه که ئیعتیباری بۆ ده کریت و ئه سلله له نیو رسته که دا بریتییه له «بَدَل»، چونکه «مُبْدَلُ مِنْهُ» له حوکمی نه بوون و «سُقُوط» دایه

فَلَوْ كَانَ نَكْرَةً غَيْرَ مَوْصُوفَةٍ، وَالْمُبْدَلُ مِنْهُ مَعْرِفَةٌ لَكَانَ لِلْفَرْعِ مَرِيئَةٌ عَلَى الْأَصْلِ.
وَيُبْدَلُ أَيْضاً الظَّاهِرُ مِنَ الضَّمِيرِ وَعَلَى الْعَكْسِ، فَيَحْصُلُ بِحَسَبِ ذَلِكَ أَرْبَعَةٌ
أَقْسَامٍ أُخَرُ؛ وَأَنَا أَذْكَرُ أَمْثَلَةً بَدَلَ الْكُلِّ مِنَ الْكُلِّ كَمَا فِي أَقْسَامِ الْمَعْرِفَةِ وَالنَّكْرَةِ.
فَعَلَيْكَ بِاسْتِخْرَاجِ أَمْثَلَةٍ سَائِرِ الْأَبْدَالِ. فَالظَّاهِرُ مِنَ الظَّاهِرِ قَدْ عَرَفْتَ، وَالضَّمِيرُ
مِنَ الضَّمِيرِ، نَحْوُ: «زَيْدٌ ضَرَبَتْهُ إِيَّاهُ»، وَالظَّاهِرُ مِنَ الضَّمِيرِ، نَحْوُ: «زَيْدٌ ضَرَبَتْهُ
أَخَاكَ».

(فَلَوْ كَانَ نَكْرَةً) كهواته نه گهر بیت و به دهل ئیسمیکی نه کیره بیت و (غَيْرَ مَوْصُوفَةٍ)
وه سفدار نه کریت، له کاتیکیدا (وَالْمُبْدَلُ مِنْهُ مَعْرِفَةٌ) نه وشه یه ی که بووه به «مُبْدَل
مِنْهُ» ئیسمیکی مه عریفه بیت (لَكَانَ لِلْفَرْعِ مَرِيئَةٌ عَلَى الْأَصْلِ) نه کاته فهرعه که - که
«مُبْدَل مِنْهُ» وه - خسووسیه تی زیاتر ده بیت له نه سلله که - که «بَدَل» هـ..

(وَيُبْدَلُ أَيْضاً الظَّاهِرُ مِنَ الضَّمِيرِ) ههروه ها دووباره، دروسته ئیسمیکی «ظَاهِر»
ببیت به «بَدَل» له بری ئیسمیکی «مُضْمَر» (وَعَلَى الْعَكْسِ) وه ههروه ها دروسته
ئیسمیکی «مُضْمَر» ببیته «بَدَل» له بری ئیسمیکی «ظَاهِر» (فَيَحْصُلُ بِحَسَبِ ذَلِكَ
أَرْبَعَةٌ أَقْسَامٍ أُخَرُ) كهواته: به م پییه بیت چوار به شی تریش دروست ده بن:
به شی یه که م: (فَالظَّاهِرُ مِنَ الظَّاهِرِ) نموونه ی نه وه ی که ئیسمیکی «ظَاهِر» ببیته
«بَدَل» له بری ئیسمیکی «ظَاهِر» (قَدْ عَرَفْتَ) له پییشدا باسما ن کرد وه کوو «رَأَيْتُ
زَيْدًا أَخَاكَ».

به شی دووهم: (وَالضَّمِيرُ مِنَ الضَّمِيرِ) نموونه ی نه وه ی که ئیسمیکی «ضَمِير»
ببیته «بَدَل» له بری ئیسمیکی «ضَمِير» (نَحْوُ) وه کوو (زَيْدٌ ضَرَبَتْهُ إِيَّاهُ)، سه رنج
بده: له م نموونه یه دا وشه ی «إِيَّاهُ» - که «ضَمِير» یکی «مُنْفَصِل» هـ - بووه به «بَدَل»
له بری وشه ی «هَاء» - که «ضَمِير» یکی «مُتَّصِل» هـ..

به شی سییه م: (وَالظَّاهِرُ مِنَ الضَّمِيرِ) نموونه ی نه وه ی که ئیسمیکی «ظَاهِر»
ببیته «بَدَل» له بری ئیسمیکی «ضَمِير» (نَحْوُ) وه کوو (زَيْدٌ ضَرَبَتْهُ أَخَاكَ)، سه رنج

وَعَكْسُهُ، نَحْوُ: «ضَرَبْتُ زَيْدًا إِيَّاهُ».

بده: لهم نمونونه دا وشه ی «أَخَاكَ» - که ئیسمیکی «ظَاهِر»ه- بووه به «بَدَلُ» لهبری وشه ی «هَاء» - که «ضَمِير» یکی «مُتَّصِل»ه-.

به شی چواره م: (وَعَكْسُهُ) نمونونه ی نه وه ی که ئیسمیکی «ضَمِير» ببیته «بَدَلُ» لهبری ئیسمیکی «ظَاهِر» (نَحْوُ) وه کوو (ضَرَبْتُ زَيْدًا إِيَّاهُ)، سه رنج بده: لهم نمونونه دا وشه ی «إِيَّاهُ» - که «ضَمِير» یکی «مُنْفَصِل»ه- بووه به «بَدَلُ» لهبری وشه ی «زَيْد» - که ئیسمیکی «ظَاهِر»ه-.

ئاگاداری: یه که م: به شیک له زانایانی «نَحْوُ» پێیان وایه دروست نییه که ئیسمیکی «ضَمِير» ببیته «بَدَلُ» لهبری ئیسمیکی «ظَاهِر»، چونکه ده لێن: شتی ئاوا نه له شیعر و نه له په خشاندا نه هاتووه، نه مه بوچوونی «ابن مالک» و چه ند زانایه کی تره، دووه م: ههروه ها ده لێن دروست نییه ئیسمیکی «ضَمِير» ببیته «بَدَلُ» لهبری «ضَمِير» یکی تر، نه گه ر هاتبیتیش، «ضَمِير» ی دووه م ده بیته «تَأْكِيذُ» نه وه کوو «بَدَلُ»، نه مه را و بوچوونی زانایانی به سری و کووفی له سه ره^(۱).

۱. پروانه: شرح المفصل: ۲/۲۶۸، و شرح جمل الزجاجة: ۱/۲۵۹، والفوائد والقواعد: ۳۷۶، و شرح كافية ابن الحاجب الكوردي: ۲/۴۰۰.

عَطْفُ الْبَيَانِ

قَالَ: وَعَطْفُ الْبَيَانِ، وَهُوَ أَنْ تُتْبَعَ الْمَذْكُورَ بِأَشْهَرِ اسْمَيْهِ، نَحْوُ: «جَاءَنِي أَخُوكَ زَيْدٌ، وَأَبُو عَبْدِ اللَّهِ زَيْدٌ».

أَقُولُ: الرَّابِعُ مِنَ التَّوَابِعِ عَطْفُ الْبَيَانِ؛ وَهُوَ أَنْ تُتْبَعَ الْمَذْكُورَ بِأَشْهَرِ اسْمَيْهِ، أَيُّ: تَجْعَلَ أَشْهَرَ اسْمَيْهِ تَابِعاً لَهُ،

وانه‌ی شه‌ست وهه‌شته‌م: باسی «عَطْفُ الْبَيَانِ»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده‌فهرمویت: (وَعَطْفُ الْبَيَانِ) به‌شی چواره‌م له‌و به‌شانه‌ی که تابعی موعره‌بن بریتییه له «عَطْفُ الْبَيَانِ»؛ ئینجا ماموستا پیناسه‌ی ده‌کات و ده‌فهرمویت: (وَهُوَ) «عَطْفُ الْبَيَانِ» بریتییه له‌وه‌ی که وشه‌یه‌ک یاخود شتیک دوو ناوی هه‌بن، ئینجا (أَنْ تُتْبَعَ الْمَذْكُورَ بِأَشْهَرِ اسْمَيْهِ) کامه ناو له‌نیو خه‌لکیدا دیارتر و مه‌شهوورتره بیکه‌یته «تَابِعٌ» بۆ ناوی یه‌که‌م و له‌دوای ئه‌و باسی بکه‌یت (نَحْوُ) وه‌کوو (جَاءَنِي أَخُوكَ زَيْدٌ) سه‌رنج بده: له‌م نموونه‌یه‌دا وشه‌ی «زَيْدٌ» پیی ده‌گوتریت «عَطْفُ الْبَيَانِ»، چونکه ئه‌و له‌ وشه‌ی «أَخُوكَ» دیارتر و مه‌شهوورتره له‌ نیو خه‌لکیدا، هه‌روه‌ها ئیعرابی هه‌ردووکیشیان وه‌کوو یه‌ک وایه؛ (وَ) هه‌روه‌ها وه‌کوو «جَاءَنِي (أَبُو عَبْدِ اللَّهِ زَيْدٌ)» سه‌رنج بده: له‌م نموونه‌یه‌شدا وشه‌ی «زَيْدٌ» پیی ده‌گوتریت: «عَطْفُ الْبَيَانِ» چونکه ئه‌و له‌ وشه‌ی «أَبُو عَبْدِ اللَّهِ» دیارتر و مه‌شهوورتره، هه‌روه‌ها ئیعرابی هه‌ردووکیشیان وه‌کوو یه‌ک وایه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبد الغني» ئه‌رده‌بیلی ده‌فهرمویت: منیش ده‌لیم: (الرَّابِعُ مِنَ التَّوَابِعِ عَطْفُ الْبَيَانِ) به‌شی چواره‌م له‌و به‌شانه‌ی که تابعی موعره‌بن بریتییه له «عَطْفُ الْبَيَانِ»؛ ئینجا ماموستا پیناسه‌ی ده‌کات و ده‌فهرمویت: (وَهُوَ) «عَطْفُ الْبَيَانِ» بریتییه له‌وه‌ی که وشه‌یه‌ک یاخود شتیک دوو ناوی هه‌بن، ئینجا (أَنْ تُتْبَعَ الْمَذْكُورَ بِأَشْهَرِ اسْمَيْهِ) کامه ناو له‌نیو خه‌لکیدا دیارتر و مه‌شهوورتره بیکه‌یته «تَابِعٌ» بۆ ناوی یه‌که‌م و له‌دوای ئه‌و باسی بکه‌یت (أَيُّ:) واته: (تَجْعَلَ أَشْهَرَ اسْمَيْهِ تَابِعاً لَهُ)

بِأَنْ تَذْكُرَهُ بَعْدَهُ، نَحْوُ: «جَاءَنِي أَخُوكَ زَيْدٌ، وَأَبُو عَبْدِ اللَّهِ زَيْدٌ»، فَإِنَّ الْجَائِي هَذَا كَمَا يُقَالُ لَهُ: «الْأَخُ» وَ «أَبُو عَبْدِ اللَّهِ»، يُقَالُ لَهُ أَيْضًا: «زَيْدٌ»، فَإِنْ كَانَ «زَيْدٌ» أَشْهَرَ اسْمِهِ عِنْدَ النَّاسِ مِنَ «الْأَخِ» وَ «أَبِي عَبْدِ اللَّهِ» تَذْكُرُ ثَانِيًا بَيَانًا لِلأَوَّلِ؛ وَإِنْ كَانَ بِالْعَكْسِ فَبِالْعَكْسِ، نَحْوُ: «جَاءَنِي زَيْدٌ أَخُوكَ

كامە ناو لە نێو خەلكیدا دیارتر و مەشهورترە بیکەیتە «تایخ» بۆ ناوەی یەكەم (بِأَنْ تَذْكُرَهُ بَعْدَهُ) بە شیوەیەك كە لەدوای ئەو باسی بکەیت (نَحْوُ) وەکوو (جَاءَنِي أَخُوكَ زَيْدٌ) سەرئەج بەدە: لەم نموونەیدا وشەى «زَيْدٌ» پێى دەگوتریت «عَظْفُ الْبَيَانِ» چونکە ئەو لە وشەى «أَخُوكَ» دیارتر و مەشهورترە لە نێو خەلكیدا، ھەر و ھا ئیعرابى ھەردوو کیشیان وەکوو یەك وایە.

(وَ) ھەر و ھا وەکوو (جَاءَنِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ زَيْدٌ)، سەرئەج بەدە: لەم نموونەیدا وشەى «زَيْدٌ» پێى دەگوتریت: «عَظْفُ الْبَيَانِ» چونکە ئەو لە وشەى (أَبُو عَبْدِ اللَّهِ) دیارتر و مەشهورترە، ھەر و ھا ئیعرابى ھەردوو کیشیان وەکوو یەك وایە، (لَأَنَّ الْجَائِي هَذَا) چونکە ئەو كەسەى كە ھاتوو (كَمَا يُقَالُ لَهُ الْأَخُ وَأَبُو عَبْدِ اللَّهِ) ھەر وەکوو چۆن پێى دەگوتریت: «أَخُوكَ» و «أَبُو عَبْدِ اللَّهِ» (يُقَالُ لَهُ أَيْضًا زَيْدٌ) بە ھەمان شیوەش پێى دەگوتریت زەید، بەلام چونکە وشەى «زَيْدٌ» لەناو خەلكیدا مەشهورترە بۆیە ئەو بوو بە «عَظْفُ الْبَيَانِ» (فَإِنْ كَانَ زَيْدٌ) بەلام ئەگەر بێت و وشەى «زَيْدٌ» (أَشْهَرَ اسْمِهِ عِنْدَ النَّاسِ) دیارتر و مەشهورتر بێت لە نێو خەلكیدا (مِنَ الْأَخِ وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ) لە وشەى «أَخُ» و «أَبُو عَبْدِ اللَّهِ» (تَذْكُرُهُ ثَانِيًا) ئەو لەدوای وشەى یەكەم باسى دەكەى (بَيَانًا لِلأَوَّلِ) تا بێتە «عَظْفُ الْبَيَانِ» بۆ ئىسمى یەكەم، (وَإِنْ كَانَ بِالْعَكْسِ) بەلام ئەگەر وشەى «أَخُ» و وشەى «أَبُو عَبْدِ اللَّهِ» دیارتر و مەشهورتر بوون لە وشەى «زَيْدٌ» (فَبِالْعَكْسِ) ئەو ھوكمەكەش بە پێچەوانەى، (نَحْوُ) وەکوو (جَاءَنِي زَيْدٌ أَخُوكَ) سەرئەج بەدە: لەم نموونەیدا وشەى «أَخُوكَ» پێى دەگوتریت «عَظْفُ الْبَيَانِ»، چونکە لە نێو خەلكیدا ئەو لە وشەى «زَيْدٌ» دیارتر و مەشهورترە، ھەر و ھا ئیعرابى ھەردوو کیشیان وەکوو یەك وایە.

وَأَبُو عَبْدِ اللَّهِ. وَهَذَا مَذْهَبُ الْمُصَنِّفِ، وَالْآخَرُونَ لَا يُفَرِّقُونَ بَيْنَ أَنْ يُذْكَرَ الْأَشْهُرُ أَوَّلًا أَوْ آخِرًا.

وَفَائِدَةُ عَطْفِ الْبَيَانِ: إِضْاحُ الْمُتَّبِعِ.

(و) ههروه‌ها وه‌کوو «جَاءَنِي زَيْدٌ (أَبُو عَبْدِ اللَّهِ)» سه‌رنج بده: له‌م نموونه‌یه‌شدا وشه‌ی «أَبُو عَبْدِ اللَّهِ» پی‌ی ده‌گوتریت «عَطْفُ الْبَيَانِ»، چونکه له‌ناو کۆمه‌ل‌گه‌دا نه‌و له‌ وشه‌ی «زَيْد» دیارتر و مه‌شه‌وورتره، هه‌روه‌ها ئیعرابی هه‌ردوو‌کیشیان وه‌کوو یه‌ک وایه. (وَهَذَا مَذْهَبُ الْمُصَنِّفِ) نه‌مه‌ی که باس‌مان کرد - که کام ئیسم له‌ نیو‌خه‌ل‌کیدا دیارتر و مه‌شه‌وورتره نه‌و له‌ پله‌ی دووهم باس ده‌کریت و ده‌بیته «عَطْفُ الْبَيَانِ» - نه‌مه بیروبو‌چوونی مامۆستا «جار الله» زه‌مه‌خشه‌ری و هیندیک له‌ زانایانی‌تره وه‌کوو شیخی جو‌رجانی^(۱) (وَالْآخَرُونَ) به‌لام به‌شیکی‌تر له‌ زانایان (لَا يُفَرِّقُونَ) جیاوازی ناکه‌ن (بَيْنَ أَنْ يُذْكَرَ الْأَشْهُرُ أَوَّلًا أَوْ آخِرًا) له‌ نیوان نه‌وه‌ی که کامه ئیسم له‌ نیو‌خه‌ل‌کیدا دیارتر و مه‌شه‌وورتره نه‌و له‌ پله‌ی یه‌که‌م یاخود له‌ پله‌ی دووهم باس بکریت بو‌نه‌وه‌ی بیته «عَطْفُ الْبَيَانِ»، به‌ل‌کوو ده‌فه‌رموون: نه‌وه‌ی دووهم ده‌بیته «عَطْفُ الْبَيَانِ» و ته‌واو.

سوود و قازانجی «عَطْفُ الْبَيَانِ»

(وَفَائِدَةُ عَطْفِ الْبَيَانِ) سوود و قازانجی نه‌و وشه‌یه‌ی که ده‌بیته «عَطْفُ الْبَيَانِ» بریتیه له (إِضْاحُ الْمُتَّبِعِ) پروونکردنه‌وه‌ی نه‌و ئیسمه‌ی که یه‌که‌م جار باس کراوه، «جَاءَنِي أَخُوكَ» چونکه نه‌گه‌ر تو به‌ که‌سینک بلّیت: برای تو هاته لای من، په‌نگه‌ زۆر پۆشن و دیار نه‌بیت، چونکه په‌نگه‌ کابرا چه‌ند براهه‌کی هه‌بیت، به‌لام نه‌گه‌ر گوت «زَيْدٌ» نه‌و کاته هیچ گومان و نا‌پروونییه‌ک له‌ لای کابرا نامینیت.

• •

جیاوازی نیوان «بَدَلُ» و «عَظْفُ الْبَيَانِ»

یه کهم: واجبه که «بَدَلُ» له گهَل «مُبْدَلُ مِنْهُ» وه کوویه ک بن له «تَعْرِيفُ» وله «تَنْكِيرُ» دا به لَام له «عَظْفُ الْبَيَانِ» دا واجب نییه هه ردوو ئیسمه کان - واته: «تَابِعُ» و «مَتَّبِعُ» - وه کوویه ک بن.

دووهم: به هیچ شیویه ک دروست نییه ئه و ئیسمه ی ده بیته «عَظْفُ الْبَيَانِ» راناو (ضَمِيرُ) بَیت، به لَام دروسته «ضَمِيرُ» هه م بیته «بَدَلُ» هه م بیته «مُبْدَلُ مِنْهُ». سییه م: به هیچ شیویه ک دروست نییه ئه و ئیسمه ی ده بیته «عَظْفُ الْبَيَانِ» رسته (جُمْلَةُ) بَیت، به لَام دروسته «جُمْلَةُ» هه م بیته «بَدَلُ» هه م بیته «مُبْدَلُ مِنْهُ». چواره م: به هیچ شیویه ک دروست نییه ئه و ئیسمه ی ده بیته «عَظْفُ الْبَيَانِ» نه «فِعْلُ» بَیت نه «تَابِعُ الْفِعْلِ»، به لَام دروسته «فِعْلُ» هه م بیته «بَدَلُ» هه م بیته «مُبْدَلُ مِنْهُ».

پینجه م: به هیچ شیویه ک دروست نییه ئه و ئیسمه ی ده بیته «عَظْفُ الْبَيَانِ» به ته نها خۆی ئامانج و مه به ست بَیت له نیسه ت و ئیسنادی رسته که دا، به لَام له «بَدَلُ» ته نها ئه و وشه یه ی ده بیته «بَدَلُ» به ته نها خۆی ئامانج و مه به ست له نیسه ت و ئیسنادی رسته که دا، چونکه «مُبْدَلُ مِنْهُ» وه کوویه و وه وایه که هه ر باسی نه کرا بَیت (فِي حُكْمِ السَّقُوطِ).^(۱)

۱- بر وانه: شرح المفصل: ۲/۲۷۴، معانی النحو: ۳/۱۸۵، و شرح التسهيل: ۳/۲۰۲، والفوائد والقواعد: ۳۷۶.

عَطْفُ النَّسْقِ

قَالَ: وَالْعَطْفُ بِالْحُرُوفِ، نَحْوُ: «جَاءَنِي زَيْدٌ وَعَمْرُو». وَحُرُوفُ الْعَطْفِ تُذَكِّرُ فِي بَابِ الْحُرُوفِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.
أَقُولُ: الْخَامِسُ مِنَ التَّوَابِعِ الْعَطْفُ بِالْحُرُوفِ، وَيُقَالُ لَهُ: النَّسْقُ، نَحْوُ: «جَاءَنِي زَيْدٌ وَعَمْرُو»؛ فَ «عَمْرُو» مَعْطُوفٌ وَ «زَيْدٌ» مَعْطُوفٌ عَلَيْهِ.

وانه‌ی شه‌ست ونوّه‌م: باسی «العطف بالحرّوف»

(قَالَ:) ماموستا «جار الله» ده‌فهرمویّت: (وَالْعَطْفُ بِالْحُرُوفِ) به‌شی پینجه‌م: له‌و به‌شانه‌ی که تابعی موعرّه‌بن بریتییه له «الْعَطْفُ بِالْحُرُوفِ»، (نَحْوُ) وه‌کوو ئه‌م نمونه‌یه: (جَاءَنِي زَيْدٌ وَعَمْرُو)، سه‌رنج بده: له‌م نمونه‌یه‌دا وشه‌ی «عَمْرُو» به‌هوی یه‌کینک له‌حرفه‌کان «عطف» کراوه‌ته‌وه سه‌رو شه‌ی «زَيْدٌ». (وَحُرُوفُ الْعَطْفِ) حرفه‌کانی «عطف» (تُذَكِّرُ فِي بَابِ الْحُرُوفِ) له‌بابی سییه‌می ئه‌م کتیه‌ب باسیان ده‌کریّت (إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى) به‌پشتیوانی خوی په‌روه‌ردگار به‌دریژی روونیان ده‌که‌ینه‌وه.

(أَقُولُ) ماموستا «عبدالغنی» ئه‌رده‌بیلی ده‌فهرمویّت: منیش ده‌لیم: (الْخَامِسُ مِنَ التَّوَابِعِ) به‌شی پینجه‌م: له‌و به‌شانه‌ی که تابعی موعرّه‌بن بریتییه له «الْعَطْفُ بِالْحُرُوفِ» که ئه‌مه زاراوه‌ی زانایانی ئه‌هلی «بَصْرَة» یه، (وَ) هه‌روه‌ها (يُقَالُ لَهُ) ئه‌م بابه‌ته پئی ده‌گوتریّت: (عَطْفُ النَّسْقِ) ئه‌مه‌ش زاراوه‌ی زانایانی ئه‌هلی «كُوفَة» یه^(۱) (نَحْوُ) وه‌کوو ئه‌م نمونه‌یه: (جَاءَنِي زَيْدٌ وَعَمْرُو)، سه‌رنج بده: له‌م نمونه‌یه‌دا (فَعَمْرُو مَعْطُوفٌ، وَزَيْدٌ مَعْطُوفٌ عَلَيْهِ) وشه‌ی «عَمْرُو» پئی ده‌گوتریّت «مَعْطُوف»، به‌هوی یه‌کینک له‌حرفه‌کان «عطف» کراوه‌ته‌وه سه‌رو شه‌ی «زَيْدٌ»، بویه وشه‌ی

۱. پروانه: شرح المفصل: ۲/۲۷۴، معانی النحو: ۳/۱۸۵، وشرح التسهيل: ۳/۲۰۲، والفوائد والقواعد:

وَحُرُوفُ الْعَظْفِ تُذَكِّرُ فِي بَابِ الْحُرُوفِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.

* * *

«زَيْدٌ» پى دەگوتریت «مَعْطُوفٌ عَلَيْهِ» (وَحُرُوفُ الْعَظْفِ تُذَكِّرُ فِي بَابِ الْحُرُوفِ) حەرفەکانى «عَظْف» لە بابى سىيەمى ئەم کتیبە باسیان دەکریت (إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى) پشتیوان بە خۆى پەرورەدگار.

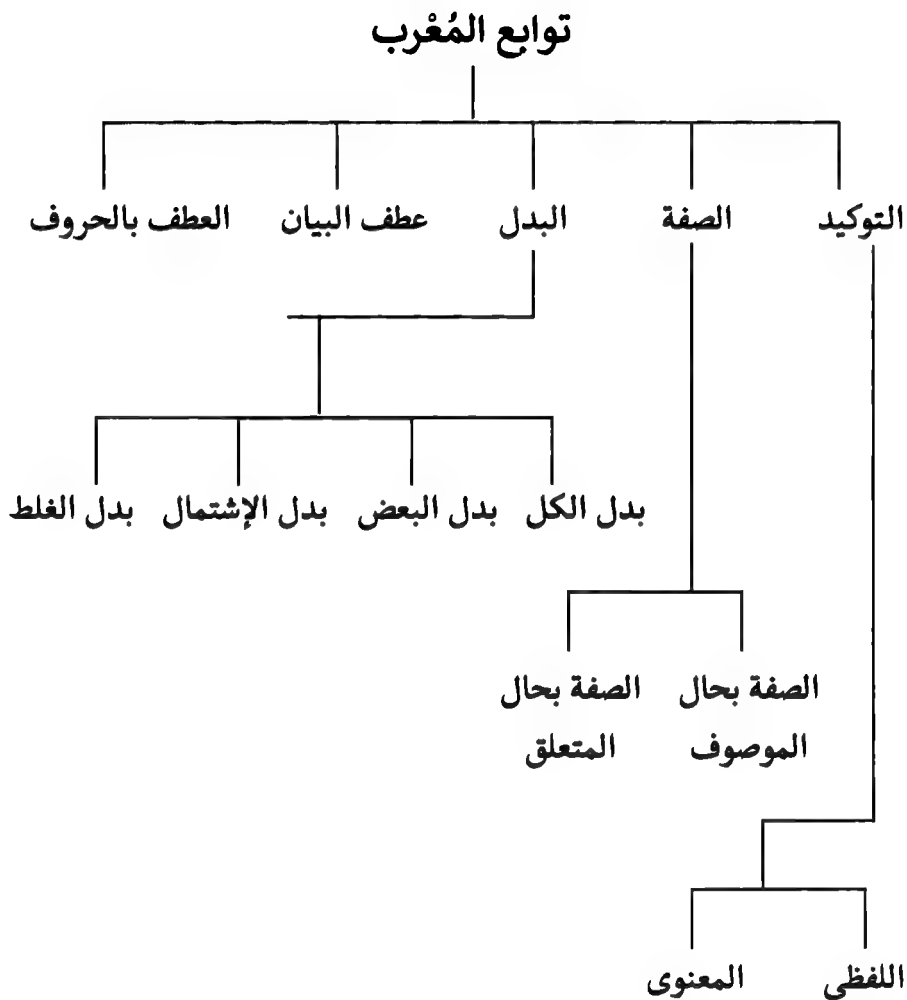
جیاوازی نێوان «عَظْفُ الْبَيَانِ» و «الْعَظْفُ بِالْحُرُوفِ»

ئینجا ئەگەر کەسێک پرسیار بکات و بڵێت: جیاوازی چیه لە نێوان «عَظْفُ الْبَيَانِ» و «الْعَظْفُ بِالْحُرُوفِ»? لە وه لāmدا دەڵێن: لە «عَظْفُ الْبَيَانِ» دا وشەى «مَعْطُوفٌ» و وشەى «مَعْطُوفٌ عَلَيْهِ» هەردووکیان یەك شتن و هیچ جیاوازییەکیان نییه، وه کوو «جَاءَنِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ زَيْدٌ»، سەرنج بدە: لەم نمونەیه دا وشەى «زَيْدٌ» پى دەگوتریت: «عَظْفُ الْبَيَانِ» لە گەڵ وشەى «أَبُو عَبْدِ اللَّهِ» هەردووکیان یەك شتن بەبێ جیاوازی و بە یەك کەس دەگوترین، بۆیه پێویستی بە هیچ حەرفێک نییه کە بکهوێتە نێوانیان.

بە لām لە «الْعَظْفُ بِالْحُرُوفِ» دا وشەى «مَعْطُوفٌ» و وشەى «مَعْطُوفٌ عَلَيْهِ» بە یەك شت حیساب نین، بە لکوو دوو ئیسم یاخود دوو شتى لە یەكترى جیاوازن، وه کوو «جَاءَنِي زَيْدٌ وَ بَكْرٌ» سەرنج بدە: لەم نمونەیه دا وشەى «زَيْدٌ» پى دەگوتریت: «مَعْطُوفٌ عَلَيْهِ» لە گەڵ وشەى «زَيْدٌ» هەردووکیان بە یەك کەس ناگوترین، بگره بە دوو کەس دەگوترین، لە گەڵ یەكترى جیاوازن، بۆیه پێویستی بە حەرفێک هەیه کە بکهوێتە نێوانیان.^(۱)

• •

۱. بروانه: شرح الأنموذج في النحو: تصحيح وتعليق الشيخ سيد مسلم بن السيد عبدالقادر القشمرى: ج، ۱۷۳.

له کۆتاییدا

مامۆستایانی به‌پێڕێز و خۆینه‌رانی سه‌نگین، لای به‌ریزتان ئاشکرایه که جگه له قورئانی پیرۆز هیچ نووسراویکی تر بێ عه‌یب و که‌م و کورتی نییه، بۆیه هه‌وادارم له هه‌ر شوێنێک هه‌له‌یه‌کتان به‌رچاو که‌وت به‌ گه‌وره‌یی خۆتان چاکی بکه‌ن و ئاگادارم بکه‌نه‌وه، هه‌زار په‌حمه‌ت له‌ گۆڕی مامۆستا «عبد الرحيم البيسانی (٥٠٢ هه‌)» بێت که ده‌فه‌رمووت: «إِنِّي رَأَيْتُ أَنَّهُ لَا يَكْتُبُ أَحَدٌ كِتَابًا فِي يَوْمِهِ إِلَّا قَالَ فِي غَدِهِ: لَوْ غُيِّرَ هَذَا لَكَانَ أَحْسَنَ، وَلَوْ زِيدَ هَذَا لَكَانَ يُسْتَحْسَنُ، وَلَوْ قُدِّمَ هَذَا لَكَانَ أَفْضَلَ وَلَوْ تُرِكَ هَذَا لَكَانَ أَجْمَلَ، وَهَذَا مِنْ أَعْظَمِ الْعَبَرِ، وَهَذَا دَلِيلٌ عَلَى اسْتِیْلَاءِ النُّقْصِ عَلَى جُمْلَةِ الْبَشَرِ»^(١).

ده‌پاریمه‌وه له‌ خوای په‌روه‌ردگار له‌ به‌ر خاتری ناوه‌ جوانه‌کانی و سیفاته‌ به‌رزه‌کانی به‌ گه‌وره‌یی خۆی له‌ هه‌له‌ و که‌م و کورتییه‌کانم بپوریت و له‌ گوناوه‌ی خۆم و دایک و باوکی به‌پێزم و ته‌واوی خۆشه‌وێستانم خۆش بێت، داواکارم ئه‌م کتێبه‌شم لێ قه‌بوول بکات که جگه له‌ په‌زامه‌ندی خوای په‌روه‌ردگار و خزمه‌تی قورئانی پیرۆز و فه‌رمایشته‌کانی سه‌روه‌رمان، هیچ نیازێکی ترم نه‌بووه و نییه.

«وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ»

قه‌زای خه‌لیفان / سۆران - هه‌ولێر - کوردستان

١٦ / ذو القعدة ١٤٤٤ ی کۆچی

١٥ / جۆزه‌ردان ٢٧٢٣ ی کوردی

٥ / جولای ٢٠٢٢ ی زایینی

١. به‌روانه: کشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون: حاجي خليفة، دار الفكر، بيروت - لبنان، طبعة جديدة ومنقحة، ١٤٢٧هـ - ٢٠٠٧ م

داناوه‌کانی نووسەر

۱. شهرحی ئیستیعاره‌ی عه‌للامه مه‌لا ئه‌بووبه‌کری میر پۆسته‌می (چاپ کراوه)
۲. شهرحی «أنموذج»‌ی عه‌للامه «جار الله الزمخشري» (چاپ کراوه)
۳. شهرحی کتیبی «الإظهار»‌ی پیشه‌وا بو‌رکه‌وی (له قو‌ناغی پیتچنیدا‌یه)
۴. «الملا عبدالله الهرتلي وجهوده العلمیة» (به‌م زو‌وانه ده‌که‌و‌یتته به‌ر دیدی خو‌ینه‌ران)

سه رچاوه كان

١. أساس البلاغة: جارا لله أبو القاسم محمود بن عمر الزمخشري، دار صادر بيروت - لبنان، (١٤٣٠-٢٠٠٩م)
٢. الإنصاف في مسائل الخلاف: كمال الدين أبو بركات الأنباري، بيروت - لبنان (١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م)
٣. التحفة السنية بشرح مقدمة الآجرومية: محمد محيي الدين عبدالحميد، مكتبة الشرق - بغداد
٤. جامع الدروس العربية: الشيخ مصطفى الغلاييني: دار الفكر - بيروت - لبنان الطبعة الأولى: (١٤٢٦هـ - ٢٠٠٦م)
٥. الجمل في النحو: الخليل بن أحمد الفراهيدي: دار الجيل - بيروت - لبنان الطبعة الخامسة، ١٩٩٥م.
- ٦ حاشية الصبان على شرح الأشموني على ألفية ابن مالك، المكتبة العصرية - بيروت - لبنان، الطبعة الأولى ١٤٢٥هـ ٢٠٠٤م.
٧. شرح ابن عقيل على ألفية ابن مالك: دار الطلائع - القاهرة ١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م.
٨. شرح التسهيل: جمال الدين محمد بن عبدالله ابن مالك، دار الكتب العلمية - بيروت ت لبنان الطبعة الثانية ٢٠٠٩.
٩. شرح التصريح على التوضيح الشيخ خالد بن عبد الأزهرى، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان الطبعة الثانية ١٤٢٧هـ ٢٠٠٦م.
١٠. شرح جمل الزجاجي: ابن عصفور، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان الطبعة الأولى ١٤١٩هـ ١٩٩٨م.

١١. شرح كافية ابن الحاجب: رضي الدين محمد بن الحسين ، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان الطبعة الثانية ١٤٢٨هـ - ٢٠٠٧م.
١٢. روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني: محمود الألوسي، دار إحياء التراث العربي - بيروت - لبنان.
١٣. الزمخشري: أحمد محمد الحوفي، الهيئة المصرية العامة للكتاب، الطبعة الثانية.
١٤. سير أعلام النبلاء: محمد بن أحمد الذهبي، مؤسسة الرسالة - بيروت، ١٩٨٨م.
١٥. شرح المفصل للزمخشري: موفق الدين أبو البقاء يعيش بن علي، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان.
١٦. شرح شذور الذهب في معرفة كلام العرب: جمال الدين ابن هشام الأنصاري، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان.
١٧. وفاة الوفيات: محمد بن شاکر الكتبي، دار الصادر - بيروت - لبنان.
١٨. الكامل في اللغة والأدب: محمد بن يزيد المبرد، مؤسسة المعارف بيروت - لبنان.
١٩. الكتاب: عمرو بن عثمان بن قنبر الملقب بسيبويه، الطبعة الأولى، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان.
٢٠. الكشف عن حقائق غوامض التنزيل و عيون الأقاويل في وجوه التأويل: الامام أبو القاسم جارالله محمود بن عمرو بن محمد الزمخشري، الطبعة الرابعة: دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان.
٢١. كشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون: مصطفى بن عبدالله القسطنطيني، الطبعة الأولى، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان.
٢٢. الكنش في فني النحو والصرف: الملك المؤيد عماد الدين أبو الفداء اسماعيل بن الأفضل، المكتبة العصرية - صيدا - بيروت - لبنان.
٢٣. لسان العرب: الإمام ابن منظور، دار الحديث - القاهرة ١٤٢٣هـ.
٢٤. مختار الصحاح: محمد بن أبي بكر عبد القادر الرازي، دار الرسالة - الكويت.

٢٥. معاني النحو: د. فاضل صالح السامرائي، دار الفكر الأردن - عمان الطبعة الثانية، ٢٠٠٣م.
٢٦. المعجم الوسيط: إبراهيم مصطفى - أحمد الزيات - حامد بن عبد القادر - محمد النجار - مجمع اللغة العربية دار الدعوة لاط - لات.
٢٧. المقتضب: المبرد، محمد بن يزيد، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان.
٢٨. المفتاح في الصرف: أبوبكر عبد القاهر بن عبد الرحمن بن محمد الجرجاني، مؤسسة الرسالة - بيروت، لبنان،
٢٩. المقاصد النحوية في شرح شواهد الألفية: محمود بن أحمد العيني مطبوع مع خزانة الأدب - دار الصادر لاط - لات.
٣٠. المقتصد في شرح الإيضاح عبد القاهر الجرجاني، دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان.
٣١. النحو الوافي: عباس حسن، مكتبة المحمدي - بيروت - لبنان، الطبعة الأولى، ١٤٢٨-٢٠٠٧م.

ئەم كۆتۈر مەدھىيە:

بە شىۋەيە كى زانستى ورد نووسراوه، هەر دوو مامۇستاي بىروانامە بەخش: بەرئىز
دكتور مەدھىيە بەرئىزى - ئەندامى لىژنەي ئەنجومەنى زانستى لە وەزارەتى ئەوقاف و رىزدار:
بروفيسور د. جەمىل سورجى - راگرى كۆلىژى زانستە ئىسلامىيەكان - پىداچوونەويان بۆ
گر دوو و پەسەندنامەيان لەسەر نووسىووه.

دووەم: ئەواوى «مەن» و شەرحى ئەم كۆتۈر مەدھىيە كۆن و نوێ بەراورد
كراوه بەمەبەستى ساغکردنەوێ هەندىك رەستە و راستکردنەوێ هەندىك وشە كە لە
هەندىك نۆسخە بە هەنە نووسراون.

سەيەم: ئەواوى «مەن» و شەرحى ئەم كۆتۈر مەدھىيە كى درووست «إعراب» دار كراوه،
ئەمەش كارئاسانىيە زۆر درووست دەكات بۆ فەق و فەرخوانى زانستە شەرعىيەكان.

چوارەم: لە دەيان شۆن بە شىۋەيە كى روون - جىاوازى لە ئىوان بابەتە هاوشىۋەكان كراوه،
و هەكوو جىاوازى ئىوان «اسم الجنس» و «النكرة».

پنجەم: هەموو «قال» هەكان كراون بە وانەيە كى سەر بەخۆ و هەموو وانەيە كىش ناوئىشانى
بابەتە كەي لە سەرەتادا نووسراوه.

نووسەر

انتشارات کردستان
Kurdistan Publication

